

ჩვენი ახალი მწერლობა

უდგენილი
ს. მთაწარიშვილის მიერ.

პირველი წიგნი

მთაწარიშვილი
1917

შენსახალი

ზეზბრამეტე საუკუნის დამდეგს ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში დიდი ცვლილება მოხდა: 1801 წელს საქართველოს უდიდესი ნაწილი — ქართლ-კახეთის სამეფო რუსეთის იმპერიას შეუერთდა. მალე დანარჩენ ნაწილებსაც იგივე ბედი ეწია. ამიერიდან საქართველო აზიის პირდაპირს გავლენას თანდათან ჩამოშორდა და ევროპისას დაემორჩილა. ქართულმა ცხოვრებამ და კულტურამ ფერი იცვალა. ფერი იცვალა მწერლობამაც რომელშიაც დაახლოებით ისეთივე მიმართულებანი აღინიშნენ როგორც მე-XIX-ე საუკუნის განმავლობაში ევროპისა და რუსეთის მწერლობას ახასიათებდენ: რომანტიზმი, რეალიზმი, ნეკრომანტიზმი და სიმბოლიზმი. მაგრამ არცერთი ეს მიმართულება ჩვენს მწერლობაში ისე სრულად და შეურყევნელად არ უოფილა წარმოდგენილი როგორც ევროპის მწერლობაში იყო: სწორად ერთიადიგივე მწერალი სხვადასხვა მიმართულების მიმდევარი ჩანს, მისი ნაწარმოები სხვადასხვა მიმართულების ელემენტებს ატარებს: ერთი ნაწარმოები რომ რომანტიულია, მეორე რეალისტურია ან სიმბოლურია, ზოგშიაც სხვადასხვა მიმართულების ელემენტები თანხარად შეხვეებულია. ეს გარემოება თითქმის შეუძლებელს ხდის მე-XIX — XX-ე საუკუნის ქართველ მწერალთა კლასიფიკაციას ე. ი. მიმართულებისდაგვარად ჯგუფებად დაყოფას. ამიტომ ჩვენც ამგვარს დაუოფაზე ხელს ავიდებთ და ჩვენს კრებულში მწერლებს ქრონოლოგიურს რიგზე დავაწყობთ. მხოლოდ ვეცდებით — უმოაფრესი უურადლება პირველხარისხოვანი ნიჭის მწერლებს მივაქციოთ, მეორეხარისხოვანთაგან კი მარტო იმ მწერლებს წარმოვადგენთ რომელთაც ჩვენს ლიტერატურაში ახალი რამ შემოუტანიათ.

ორთოგრაფია საზოგადოდ თვით მწერლების გვექნება დაცული ერთის გამონაკლით: გრიგოლ ორბელიანისა და ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნაწერებში ეგრეთ წოდებულის ზედმეტი ასოების (ზ, ჟ, ჯ, კ, ჯ,) ნაცვლად უფლებან ჩვეულებრივი ასოები გვექნება ნახმარი (ე, ე, ვი, ხ, ჰოე).

I

ბრიგოლ მრგელიანი

გრიგოლ ორბელიანი

1800—1883

ახალი დროს ნიჭიერ ქართველ მეცნიერ შორის ქრონოლოგიურად პირველი ადგილი გრიგოლ ორბელიანს ეკუთვნის. თავადი გრიგოლ ზურაბის ძე ორბელიანი დაიბადა 1800 წელს. სწავლა ჯერ კეთილშობილთა სასწავლებელში მიიღო, შემდეგ საარტილერიო სასწავლებელში რომელიც 1817 წელს დაასრულა. ამ წლიდან იწყება მისი სამხედრო სამსახური. ახალგაზდა პოეტმა სხვათა შორის რუსეთ-სპარსეთის ომშიაც მიიღო მონაწილეობა (1826—1828 წ.) რამაც თემა მისცა „სადღეგრძელოსათვის“ (იგივე „ლხინი“).

1829 წელს ახალგაზდა ქართველ არისტოკრატებს შორის საიდუმლო საზოგადოება დაარსდა რომელსაც აზრად ჰქონდა—საქართველო გაეთავისუფლებინა. ამ საქმეს შორიდან ხელმძღვანელობდნენ ბატონიშვილები: ოქროპირი, დიპიტრი და ალექსანდრე რომელიც სპარსეთში ცხოვრობდა. ხოლო ნამდვილ მოქმედ წევრებად ითვლებოდნენ: ელიზბარ და გიორგი ერისთავები, მამუკა, გრიგოლ და ვახტანგ ორბელიანები, სვიმონ მაჩაბელი, მასწავლებელი სოლომონ დოდაშვილი, ბერი ფილადელფოს კიკნაძე, ია ფალავანდიშვილი და სხვანი. 1832 წლის დეკემბერში ამ საზოგადოების წევრებს აქტიური მოქმედებაც უნდა დაეწყოთ. მაგრამ ია ფალავანდიშვილმა შეთქმულნი გასცა და მთავრობამ ყველანი დაატუსაღა. გრიგოლ ორბელიანიც სხვებთან ერთად ავლაბრის ყაზარმაში ჩასვეს. ყაზარმაში ყოფნის დროს გრიგოლს მძიმე მწუხარება ეწია: საყვარელი დედა გარდაეცვალა რასაც პოეტი გულისწუხილით იგონებს ერთს თავის ლექსში („ჩემს დას ფეშმის“). გასამართლების შემდეგ გრიგოლ ორბელიანს ჩრდილოეთ კავკასიაში გადასახლება გადაუწყვიტეს საიდანაც ვილნოში გადაიყვანეს. მაგრამ 1837 წელს ნება მისცეს—სამშობლოში დაბრუნებულიყო.

აქედან იწყება მისი დაწინაურება სახელმწიფო სამსახურში რომელიც 1866 წელს თავდება, რის შემდეგაც პოეტი თფილისში ცხოვრობს და საზოგადოებრივ საქმეებში იღებს მონაწილეობას გარდაცვალებამდე 1883 წელს.

გრიგოლ ორბელიანის სიყმაწვილე, კაბუკობა და დაეჯიკაცება (როცა ჩვეულებრივ იფურჩქნება და იშლება ხოლმე პოეტის ნიჭი) ისეთს დროს ეკუთვნის როდესაც რუსთა მფლობელობა თანდათან მყარდებოდა ჩვენს მხარეში და ყოველგვარს ცდას განთავისუფლებისათვის სამუდამოდ ბოლოს უღებდა. ახლად მოღვნილის ძალის გავლენით ჩვენი ქვეყნის წესწყობილებამ და ზნე-ჩვეულებამ რყევა და რღვევა იწყო; ძირს კი საზოგადოებრივ ცხოვრებას სარჩულად უსამართლობაზე და ძალმომრეობაზე დამყარებული ბატონყმობა ედვა რომელიც კიდევ უფრო აძლიერებდა მდგომარეობის სიმწვავეს და ისედაც უფერულს ჩვენს ცხოვრებას უფრო უფერულად ხდიდა და აუტანელად. მეორე მხრით ეს ის დრო იყო როცა ქართველ ოჯახებში და საზოგადოებაში ჯერ კი-

დევ ცოცხალნი იყვნენ წარსული თავისუფალი ცხოვრების მოგონებანი და მომსწრე პირები. ამ მოგონებათა და მომსწრე პირთა პირადი გავლენის ნიადაგზე იზრდებოდა შეგნებული ახალი თაობა, აწმყოსადმი ზიზღით იმსკვლებოდა და წარსულს ყოველგვარი სიკეთის წყაროდ წარმოიდგენდა. წარსული მისთვის იყო ყველაფერი, აწმყო კი არაფერი; წარსულში მისი აზრით იყო საქართველოს დიდება და ძლიერება, აწმყოში კი მხოლოდ დამცირება და უძლურება. ამ თაობას ეკუთვნოდა გრიგოლ ორბელიანიც. მართალია, ყოფილა ისეთი მომენტი როცა გრ. ორბელიანს ჰქონია რწმენა რომ ახალი მთავრობის ხელმძღვანელობით ჩვენი ქვეყანა აღდგება და დიდების დროს დაიბრუნებსო (იხ. „ლხინში“ ის ადგილი სადაც პოეტი მიმართავს იმპერატორს ნიკოლოზ I-ელს), მაგრამ 1832 წლის მარცხმა შეგნებულ ახალგაზდობას გული გაუტეხა აწმყოზე და მომავლის იმედიც გაუცრუა რის გამოც ახალგაზდობის ერთმა ნაწილმა სრულიად პირი იბრუნა აწმყოსა და მომავლისაგან და ნუგეშის წყაროდ მხოლოდ წარსული დაისახა. ამ გზას დაადგა გრიგოლ ორბელიანიც. იგიც შენატრის წარსულ დროს, შეფრქვევით ამკობს მაშინდელ გმირებს („ლხინი“, „იარაღის“), დაეცანა სცემს ყოველ ნაშთს რობელიც წარსულ დიდებას მოგვაგონებს („თაბაკის წიგნის საზე ბეთანიის ეკლესიაში“); მაგრამ სრულიად გულგატეხილია აწმყოსა და მომავალზე (იგივე ლექსი და „პასუხი შეილთა“). გრიგოლ ორბელიანის ჩანაწერს დამახასიათებელი — უჯჯო პესიმოზმი, **უიმედო ნაღვლიანობაა ნაციონალურ ნიადაგზე**. და ამ პესიმოზმისაგან თავისუფალი არაა მისი ერთადერთი დემოკრატიული ლექსიც „მუშა ბოქულაძე“, რამდენადაც პოეტს არა სწამს ღარიბისა და მდიდრის, მუშისა და ღირსის ამ ქვეყნად გათანაწიორება, არამედ ასეთ ადგილად მხოლოდ საიქიო მიაჩნია.

გრიგოლ ორბელიანის პოეზიის უმთავრეს საგანს საშობლო და მისი შესახებ საზოგადოებრივი საკითხები შეადგენს. მაგრამ მგონის მგრძნობიერე გული ევროპის ევრო დაკმაყოფილება მართა საზოგადოებრივი ხასიათის კითხვებით: პოეტს თავისი საკუთარი, ინდივიდუალური ცხოვრებაცა აქვს; და აი სწორედ ამ სფეროში იჩენს ხოლმე თავს განსაკუთრებულის ბრწყინვალეობით პოეტების სამხატვრო ნიჭი. ეს სფეროა — სფერო კერძო გრძნობებისა: სიძულვილისა ან სიყვარულისა კერძო პირებისადმი, უფრო ზშირად სიყვარული მშობელ-ნათესავებისა ან მეგობრისადმი და მიჯნურობა. რომ გრ. ორბელიანის სამხატვრო ნიჭზე მკითხველისათვის სრული წარმოდგენა მიგვეცა, საჭიროდ დავინახეთ — მისი ნაწერებიდან ამ დარგის სამი ლექსიც მოგვეტანა: „ჩემს დას ეფემიას“, „ალბომში“ და „საღამო გამოსალმებისა“. პირველ ლექსში გამოხატულია მგონის წმინდა სიყვარული დისა და დედისადმი, მეორესა და მესამეში — სატრფოვადმი. მესამე ლექსი საყურადღებოა ბუნების საუცხოო სურათითაც რომელიც მასში ხელოვნურადაა აღწერილი.

ასეთია გრ. ორბელიანის პოეზიის საზოგადო შინაარსი.

(ომის შემდგომ ღამე ერეენის სიახლოვეს)

I

შესავალი

შესწყდა ბინდისას ომი საზარი.
დადუმდა არე სად ჰქუხდა ბრძოლა.
გამარჯვებითა მოილხენს ჯარი.
ურდო ცეცხლითა განათებულა!
აჰა, მთოვარეც ნელიად შუქსა
ვითა ნუგეშსა მოგვფენს საშვებლად.
შევექცეთ, ვინც დღეს გადურჩით ომსა:
კვლავცა გვექმნების ზეცა მფარველად!
ძმანო, მორიგის საესე ფიალით
ჩვენცა მოუსხდეთ ცეცხლსა ანთებულს,
ვესალმოთ, ვინცა სიკვდილის ხელით
დაეცნენ ომში დღეს რისხვით წასულს!
და შენ ჰე, ღვინოვ ყოვლად ძლიერო,
ლხინით, შექცევით გულნი აღგვიგზნე!
გულის ჰირთ მდევნო ნიჰო ციერო,
ვინ არს რომელ გსვა და არ აღხინე?

მხედარნი:

ჰოი შენ, ღვინოვ ყოვლად ძლიერო,
ლხინით, შექცევით გულნი აღგვიგზნე!
გულის ჰირთ მდევნო ნიჰო ციერო,
ვინ არს რომელ გსვა და არ აღხინე?

წინაპართა სახსოვარი:

ძმანო, აღევსოთ ფიალა	რომელთა სახე ღიდების
წინაპართ მოსახსენებლად,	სხივს მოგვეფენს გასამხნევებლად,
რომელთა დასდევს სიცოცხლე	რომელთა სული მაღალი
მამულის ასამაღლებლად,	ჩვენც მიგვიზიდავს ცად მაღლად!

ძმანო, პატივით მივმართოთ თველნი
წასულთა ძველთა საუკუნეთა:
მათში სახელნი სჩანან ნათელნი
გმირთა მამულის განმადიდეთა!...

1. ეს ვინ გამოჩნდა? ვისი აჩრდილი
დაჰმზერს ივერსა ჩაფიქრებითა?
ნუთუ ველარა უცვნია შვილი
მისგან აღზრდილი ტრფიალებითა?
შენ, ჰე **ფარნაოზ**, ჰქმენ ერთმთავრობა,
შენ მოეც ქართველს წიგნი პირველი,
შენ დაუმკვიდრე ერსა ერთობა
და ერთობასა წესი და ძალი!
და ივერიის აღჩნდა მეფობა
და განძლიერდა შენისა სიბრძნით,
შორსა განითქვა მისი გმირობა
და მის მეფენი ღიდების ბრწყინვით!

2. ქრისტეს ნათელით განათლებული
მეფე **მირიან** ჰბრწყინავს გვირგვინით,
ჯვარისა ძალით გარემორტყმული
შეჰმუსრავს კერპთა მათის ბომონით!
და განქრა ახლის აღთქმისა ძალით
ძველის ივერის ბნელი რწმუნება;
ქართველთ მიხედეს ცას სიხარულით
და საუკუნო ჰსცნეს მუნ ცხოვრება!.

გ. მუზარადს მგელ-ლომ გამოსახული
ხელსა მახელით ვინ მოვალს გრგვინვით?

ვით ბრძოლის ღმერთი თვით მბრძანებელი
მზად არს საომრად სახე შერისხვით!

ესე არს გმირი ის **გორგასლანი**
რომლის შეხედვით სპარსელნი ჰბრძოლდნენ,
მისწვდნენ სადაც მის ძლიერნი მკლავნი,
მტერთა შელეწდნენ და შემუსრვიდნენ!

4. ზეცა წყალობად, ნუგეზად
ივერსა გაოხრებულსა
ნეფედ მოუვლენს **დავითსა**
ზეგარდმო სიყრმით ცხებულსა,
მხედართმთავარსა უძლეველს,
გულმოწყალესა მსაჯულსა,
ზეჩაგონებით გასწავლულს,
ენამდინარე მეტყველსა!...
დავით ჰსთქვი: „იყავე ქალაქნი!“
და აღმოსცენდნენ ქალაქნი!
განჰკლე უდაბნო ოხერი,
საესედ დაბებით შეჰქმენი!
დაჰკარ წერაქვი და აღჩნდნენ

ტაძარი ტურფად ნაშენნი!
მუნ შენთან ღმერთსა ჰმადლობენ
გალობით შენნი ივერნი!
ხმაჰყავ და აღსდგა ივერი
ფენიქსებრ განახლებული,
დიდების სხივით შემოსილ,
მშვიდობით აღყვავებული!...
აღმხედრდი ლაშქრად
და ილტვის სულთანნი შეძრწუ-
ნებული,
შირვან-დერბენდი ჰყავ სა-
მზღვრად
შენი ხმლით შემოხაზული!

5. ვარსკვლავად გვინათს სახე ნათელი,
თვალნი სიამის გამომაცენნი,
საროტანადი, ნაზად მრხეველი,
თითნი ნარნარად ბროლის ნათალნი!

ვითარცა ღმერთა მშვენიერების,
ქველმოქმედების, სახიერების,
ვით მტრედი მადლის მშვიდი და წყნარი
ეგრეთ შვენებით მოვალს **თამარი!**

სხივცისკროვანი მისი გვირგვინი
უპყრავს დიდებას და სათნოებას;
წინაშე მისსა ძლევა და მუზნი
განადიდებენ მისსა მეფობას!

მის ღროშას მოჰსდევს დიდი **ორბელი,**
შოთა უკვდავი, ბრძენი **ჰეონდიდი,**
მხედართმთავარი დიდი **მხარგრძელი**
და **გამრეკელი** ლომებრ გულადი!

თამარის დროშა გაშალეს,
შეკრა დიდუბეს ლაშქარი:
კახი ფარ-შუბით, თუში ხმლით,
ფშავ-ხევსურს ჰშვენის აბჯარი,
მკლავით ძლიერით ქართლელი
ვით ციხე-ბურჯი მაგარი,
ოსი ფეხმარდი, მთიული
ბრძოლაში შეუპოვარი!

მესხი სწავლითა ქებული,
გმირი იმერი ზრდილობით
და მშვილდოსნობით აფხაზი,
გურული, მეგრი მკვირცხო-
ბით!...

თამარი ლოცავს ჯვართა,
ჯარს ამხნევს გულის უხვებით;
გული მეფისა ზღვა არის,
უსამზღვროება წყალობით!...
გალაშქრდნენ, მისწვდნენ კარ-
ნუსა,

ერთის შეტევით მიღეწეს!
ლომებრ მისცივდნენ სინოპსა,
მის ციხე ზღვაში გარდაგდეს;
განვლეს არეზი, თავრიზი,
ყაფლანქუ გარდაიარეს .
და მტვერი გაოხრებისა
ღვთის რისხვად ყაზმინს თავს
დაჰსცეს!

6. დრონი იცვალნენ... იხი-
ლეთ

ქეთევან ნაზად აღზრდილი:
მამულისათვის იტანჯვის
სარწმუნოების დამცველი!
ხორცდაგლეჯილი შანგებით,
მკერდზედა ცეცხლანთებული
სულის სიმაღლეს გვიმტკიცებს
ზეცად დიდებით აღმსვლელი.

7. ნათელ გვირგვინით მო-
ჰსჩანან

კახეთის მხსნელნი გმირები:
ელიზბარ, შალვა, ბიძინა
მტარვლისგან დატანჯულები,
ტარიგად შესაწირავად
მახვილით განგმირულები,
ღმერთს ავედრებენ მამულსა
მათ უკანასკნელ სიტყვები!

8. აჰა სჯულისა წიგნითა
ვახტანგ სვედამწარებული,
სწავლის მოყვარე, მფარველი,
გონებაამაღლებული!
უცხოთა ცის ქვეშ მარტოობს
მისი საფლავი ობოლი,
დაუტირავი ჩვენთაგან,
ჩვენთვის კი დამიწებული!

9. აჰა ივერის ხუგეშ-დიდება,
თვისის დროისა გამშვენებული,
მამაცთა შორის საკვირველება
პატარა კახი მეფე ირაკლი!

წარმეკმუხენილი, ხმალ-ხელმოწვდენით,
ვაი მას მტერსა, სად აღჩნდებოდა!
ერთის შეხედვით, მტერთა შემუსვრით
ბრძოლა წამსავე გარდასწყდებოდა!

დღენი ამისნი ემგავსნეს
ჩასვენებულსა ბრწყინვით მზეს,
მის შუქი თუპცა გვინათებს
მაგრამ ველარ ვმზერთ მის სახეს!
მამული ველარ იხილავს
ირაკლის ხმალსა მღელვარეს,
დიდება ივერიისა
მასთან მარხია სამარეს!

10. გუნდნი ღ გუნდნი ვაჟკაცთა
სჩანან მამულის მფარველნი!
ზოგნი თემურის დამხობნი,
ზოგნი აზატის მებრძოლნი!
აი ასპინძის გმირები
ღირსებით თაყვანცემულნი
რომელთ შეპლებეს მტრის სისხ-
ლით
მტკვრის ზვირთნი აღელვებულ-
ნი!

აი სამასნი ვაჟკაცი
ღუშეთით თფილისს მოსულნი
მეფის შეწვენად და მის წინ
მისთვისვე შეფიცებულნი:
„თუ გაგვიწყრება ღმერთი და
ვერა განსდევნეს მტრის ძალი,
იყოს შერცხვენილ, ვინც ჩვენგან
შინა წავიდეს ცოცხალი!“

და გარდიწერეს პირჯვარი,
ვაჟკაცებრ ხმალი იშიშვლეს

და შევარდენებრ მივარდნენ
სპარსთა ურიცხვსა სიმრავლეს!
შესძრეს, გაფანტეს, მარამა
ზედ თავიც თვისი დააკლეს!...
ფიცი ვაჟკაცთა წმინდა არს,
მათცა სიკვდილით შემოწმეს!...

თავგანწირულმა გმირობამ
ვერა დასძლია შავშვედრი:
წახდა თბილისი და მასთან
დაემხო ძველი ივერი!...
და, საღ დაჰსთხიეს გმირთ სისხ-
ლი,
აწ ვმზერთ სიამით ბალთ მწვანეთ;
მუნით მოისმის ღხინის ხმა
გულუზრუნველთა მოღხინეთ!
და მას წმინდასა ალაგსა
თაყვანსაცემსა ღირსებით
გლაზუმეცრება ფეხ ქვეშე
ჰსთრგუნაეს გულითა უგრძნო-
ბით!...

გმირნო მამულის მაღიდნო,
თქვენა ხართ ჩვენი დიდება!
თქვენთა სახელთა ამაყად
წარმოსთქვამს შთამომავლობა!
თქვენთა საქმეთა მოთხოვრებით
მოხუცს ერემლ მოედინება,
მხნეობით აღტაცებული
ქაბუკი ხმალსა მისწვდება!

მხედარნი:

გმირნო მამულის მაღიდნო,
თქვენა ხართ ჩვენი დიდება!
თქვენთა სახელთა ამაყად
წარმოსთქვამს შთამომავლობა!

თქვენთა საქმეთა მოთხოვრებით
მოხუცს ერემლ მოედინება;
მხნეობით აღტაცებული
ქაბუკი ხმალსა მისწვდება!

III

საღლეგრძელოები:

1

ბელმწიფევ ჩვენო
ძლიერო, ბრძენო,
ნიკოლოზ დიდო სულგრძელებითა!...
მხედარნი შენნი
ერთგულნი, მზენნი
ვსვამთ შენს საღლეგრძოს მოწიწებითა!...
ძველი ივერი,
შენი ივერი
შენდა მოჰმართავს გულსა და თვალსა:
შენგან მოელის
რომ ლაშქარს სწავლის
კვალად აღუნთებ ძველად გამქრალსა!
შენგან მოელის
ვიო გაზაფხულის
ყვავილი მზისგან აღმოცენასა!
განახლებული,
განათლებული
ფენიქსებრ იწყებს აღმაფრენასა!
მტრისა მძლეველსა,
ჩვენსა მფარველსა
მარჯვენას შენსა განავრცობ ჩვენზე;
ახლის ცხოვრებით
აღვყვავილდებით
ვითარცა მდელი მზის შარავანდზე!
მტერი შეძრწუნდეს, -
რა მოახლოვდეს
მხნეობით დაცულს სამზღვარსა შენსა!
თაშარის დღენი,
დიდების დღენი
შენ მოუვლინე შენსა ივერსა!...
ღმერთო გვისმინე,

ნეფეს მოჰყინე
ძლევა, კურთხევა, მაღლი ზეციერ!
ჩვენდა დიდებად,
ბედნიერებად
მეფე გვიცოცხლე მრავალგამიერ!

მხედარნი:

ღმერთო გვისმინე,
ნეფეს მოჰყინე
ძლევა, კურთხევა, მაღლი ზეციერ!
ჩვენდა დიდებად,
ბედნიერებად
მეფე გვიცოცხლე მრავალგამიერ!
მრავალგამიერ!
მრავალგამიერ!

2

შე მამულო სასურველო,
მე ვახტანგის რომ მის გული
ათრთოვდეს სიხარულის
ტაყეობით აღესილი?
მე ვიხილოს დროსა საშინის,
დასაბრუნო თვისი სისხლი,
დააკლას თავი თვისი
მე დიდებად ვითა მსხვერპლი
მე არ შევსტრფით მას აღ-
გილს, სად
მე ვეხილნეს პირველ თვალნი,
მე ვაბოიდა მხიარული
მე ვაწევილე ნათლად ჩვენი.
მე ვეფარვიდა ნებიერად
მე ვეწა-ალერსი მშობლისა
მე სად აღგვენთო პირველად
მე ველს ცეცხლი სიყვარულისა;
მე აღწე ნახისა რხევითა
მე ვალუცნი გულის მიმტაცნი
მე ვაძრად მიდიან ცრემლითა

ჩვენთვის მხურვალედ მლოცავნი;
სადა შევქმარიით ლაქვარდად
ცისა კაპარას მორთულსა,
მასზე მავალსა ხელმწიფებრ
მზეს ბრწყინვით განსხივებულსა,
ღამით ვარსკვლოვანს ფიორულსა
მთოვარიით განათებულსა,
სიცოცხლის მომფენს ჰაერსა,
სუნნელებრ შეზავებულსა;
სად მთანი ყინვის გვირგვინით
არიან ცაღმდე ასულნი
და მდინარენი ზაბილით
ზვირთის ზვირთებზედ მსო-
ლოენი;
უფსკრულნი ჩაბნელებულნი.
კლდენი თვალგადღწედენელნი,
სად მონადირე სდევს ჯიხესა
და მის ქვეშ ჰვლენან ღრუბელნი;

სად ველნი ფერით ზურმუხტნი
 ნაზადა აღმწვანდებიან,
 მათზე კასკასით წყარონი
 გახარებულნი მორბიან;
 მათ სიკამამეს ყვავილნი
 თავდახრით განცვიფრდებიან;
 გულს მათი ხილვა უხარის,
 თვალთ კვალად ენატრებიან!
 სხვა საქართველო სად არის,
 რომელი კუთხე ქვეყნისა?
 ერი — გულადი, პურადი,
 გებრძოლი შავის ბედისა!
 შავთა დროთ ვერა შესცვალეს
 მის გული ანდამანტისა,
 იგივ მხნე, იგივ მღერალი,
 მოყვარე თავის მიწისა!.

მამულისათვის ფიალა
 სავსე ვჰსვათ სიამოვნებით,
 და იქმნეს აღყვავებული
 კეთილდღეობით, დიდებით!
 იქმნეს მის ქედი აღყვანილ
 ცათამდის ძეთა მხნეობით
 და სიყვარულის მისდამი
 ვჰხარობდეთ გულსა აღგზნებით!

სოფელი იმად არა ღირს,
 კაცი ნატრობდეს ჟამს გრძელსა,
 თუ ფუჭი მისი სიცოცხლე
 ვერა რას არგებს მამულსა!
 მის სადიდებლად ჩვენც შე-
 ვჰხვდეთ
 უშიშრად ათასს მახვილსა
 და მოვჰკვდეთ თუ კი სიკვდი-
 ლით
 ვადიდებთ მისსა სახელსა!

მხედარნი:

ჰე, მამულო სასურველო,
 ვინ გახსენოს რომ მის გული
 არ ათრთოლდეს სიხარულის
 აღტაცებითა აღვსილი?

ვინ გიხილოს დროსა საშიშს,
 არ დასთხოოს თვისი სისხლი,
 არ დააკლას თავი თვისი
 შენ დიდებად ვითა მსხვერპლი!

3

რა არის ჩვენი სიცოცხლე
 თუ არა საქმე კეთილი?
 თუ არ აღვადგენთ დაცემულს,
 არ ვექმნით ნუგეშმცემელი?
 თუ არა ვსდევნით ბოროტსა,
 მართლის არა ვართ მფარველი?
 სხვის კენესა თუ არ გვაწუხებს,
 სხვისა არ გვესმის ტკივილი?

ამ აზრის გულსა დანერგვით
 ვსდევნიდეთ სულმოკლეობას!
 ვსდევნიდეთ ძალას დამაჯავრელს
 და მისსა უსამართლობას!
 ვსდევნიდეთ კაცის წამპილწველს
 უწმინდურს ანგაარებას!
 ვსდევნიდეთ ყოველს რაცუშლის
 კაცისა სულის მალეობას!

მიეცით ნიჭსა გზა ფართო,
თაყვანისცემა ღირსებას:
ნიქს აძლევს ზენა მხოლოდ კაცს
და არა გვარიშვილობას!
კაცი ის კარის ვინც არის
ზეგარდმო მადლით ცხებულის,
მისმხოლოდ დეაწლიარს კეთილ,
მით მხარე დაშვენებული!...

ქმარა მოძღვრობა!... დავლი-
ოთ!...

ვინ იცის, ხვალ ვინ მოგვაკლ-
დეს?

ნაცვლად ლხინისა, იქნება,-

ვისმე გვითხრიდნენ სამარეს!

მისთვის ეს ჟამი ლხინისა
მოვჰსწყევტოთ ვითა ყვავილი
რომლისა სუნი, სიტუტფე
არა არს ჯერეთ გამქრალი!
მეგობრობასა წმიდასა
შევჰსწიროთ სრულად რაც გვა-
ქვნიდეს!

დავლიოთ მისთვის ფიალა
და აღთქმა არა გვავეწყდეს:
ვიყვნეთ ცოცხალნი მეგობრად
და, ვინცა ომში დაეცეს,
ცრემლნი, კურთხევა მეგობართ
თან გავაყოლოთ სამარეს!

მხედარნი:

აწვე შევექცეთ, ჰე ძმანო!
ვინ იცის, ხვალ ვინ მოგვაკლ-
დეს!
ნაცვლად ლხინისა, იქნება,
ვისმეს გვითხრიდნენ სამარეს!

ვიყვნეთ ცოცხალნი მეგობრად
და, ვინცა ომში დაეცეს,
ცრემლნი, კურთხევა მეგობართ
თან გავაყოლოთ სამარეს!

4

ახლა კი, ძმანო, გულის სატრფოსთვის
ფიალა სავსე შევსვით წყურვილით!
ვისურვოთ რომელ მის ცრემლი ჰმუნვის
გაშრეს ვით ღვინო ამა ფიალით!

ჰე ჩემო ღმერთავ!

აწ შენ მოგმართავ,

მისმინო კვალად შორით სიტყვანი:

ყოველ ჩემთ ფიქრთა,

ჩემთ საუბართა,

იღუმაღლ ოხვრათ შენ ხარ საგანი!

ვაი თუ ჩემმან უდროდ შევბედმა

აქ განმისაზღვრა მეც აღსასრული

ვაი თუ მოვეკდე მეც ობოლ მწირად,

გულს არ დამეცეს სატრფოსი ცრემლი!
არ მესმას მისი ხმა ნუგეშისა,
სიკვდილის ჟამის დამატკობელი!
არა ვემთხვიო ბაგით ძლივ ცოცხლით
უკანასკნელად მის გულს მშვენიერს,
რომ სახე მისი თვალებდახშულმან
თანა წარვიღო იმიერ სოფელს!

მხედარნი:

მაშ აბა, ძმანო, ერთიც სატრფოსთვის
ფიალა საესე შევსებათ წყურვილით;
ვისურვოთ რომელ მის ცრემლი კმუნვის
გაშრეს ვით ღვინო ამა ფიალით!...

IV

ეპილოგი:

მისკარმან აღმოსავლეთი
ვარდისა ფერად შეჰლება,
ცას სიხარული მოჰფინა
და ქვეყანას შევინება!
აენთნენ ცეცხლის ალებრივ
შორს გაბნეულნი ღრუბელნი;
ცა მშვენიერობს, ნათლდება...
მასა შევნატრდით მხილველნი!
ილევა ბინდი ღამისა,
ცაში ვარსკვლავნი ჰქრებიან,
ათასის ხმებით ფრინველნი.
განთიადს მიეგებიან!
მოჰქრის დილისა ნიაიცი
გულისა მაგრილებელი;

ფშვინვა დაიწყეს ყვავილთა
და ბალში ფოთოლთ შრიალი!
ოჰ, რა ლამაზად იღვიძებს
ბუნება მიძინებული!
დაჩუმდით!.. ყური მიუგდეთ!..
არ გესმისთ, ჰგალობს ბუღბუღი?
ირაკლის თაფაც გამოჩნდა...
აჰა მთაც კიდობანისა!...
აი მყვირალა ზანგიცა
და ბურჯნი ერევანისა!...
ვიშ ამ დილასა, ამ ჰაერს
ბუნების განმაცხოველსა,
გულისა კმუნვის გამქარველს,
სიცოცხლის დამატკობელსა!..

ღმერთო! ვინ მიჰსწვდეს შენგან ქმნილს
მისს ფერ უთვალავს შევინებას?
სიბნელეს აქრობ ნათელით,
სიკვდილით ჰბადავ ცხოვრებას!...

ურდოც შეიძრა... ხმაურობს...
 დაჰკრეს ნალარა ცისკრისა...
 განეშაღება საომრად
 რაზმი და რაზმი ჯარისა!
 ჩვენც ავღგეთ, ძმანო, და ერთიც
 გამარჯვებისა დავლიოთ!

და დღეს ვინც ველარ დაბრუნდეს
 ის ცრემლით მოვიხსენიოთ!...
 დასრულდა, განჰქრა სიზმარებრ
 ესე ლხინიცა ღამისა!..
 წარვიდეთ სადაც მიგვიწოდს
 ხმა საიდუმლო მხედრისა!...

1828--1829 წ.

2 იარაღის

ჩემო იარაღი! ნეტავი ოდეს
 ლხინით აღესილნი ვჰსხდეთ ველსა მწვანეს;
 ჩვენებურათა, ძველებურადა,
 ვჰსვამდეთ, ვიძახდეთ: არი-არაღი!

ჯეირნის მწვადი შიშინით
 ცეცხლზედა დასტრიალებდეს,
 ყნოსვა დამტკბარი მის სუნით
 მადასა განგვიღვიძებდეს.

კახურის ღვინით აღესილი
 აზარტეშაცა ხელს გვეპყრას
 მოთაღი, თევზი, მწვანილი
 აგვიკრელებდენ წინ სუფრას.

ცა მშვენიერი,
 ცა მშობლიური
 მარად ბრწყინვალე ზე დაგვნათიდეს,
 გაცხელებულთა
 ღვინისგან შუბლთა
 კოჯრის ნიავე განგვიგრილებდეს!..

შენ მომითხრობდე,
 მე ყრმა გისმენდე
 გამოუცდელი --- მოხუცებულსა
 თუ ვით ივერნი
 ლომგულნი გმირნი

ჰბრძოდნენ, სცხოვრობდნენ დროსა წარსულსა.

გისმენდე თუ ვით მღევარის ხმაზე
 კაბუკნი მხნობით აღტაცებულნი
 მტერთ საძიებლად დაცემად მათზე
 შეგროვდებოდნენ წამს შეკუთრვილნი.

ვაი მას მტერსა ვის ანუ კლდენი
ანუ ტყეთ სიღრმე არ დაჰფარვიდნენ:
ვითა შურდულეობ ტრედთ შავარდენნი
მიესეოდნენ და შემუსრვიდნენ!...

დაენატრი მათ ვინც თვისი სიცოცხლე
თვისსა მამულსა შეჰსწირა მსხვერპლად, 3
დაენატრი დროთა როს აქენდათ ტრფობა
მამულისადმი გულს აღბეჭდილად;
როს ერთგულება, სარწმუნოება
ივერთ თვისებას შეადგინებდნენ,
ოდესცა ბრძოლა და მამაცობა
მათსა სახელსა განადიდებდნენ!..

გისმენდე თუ ვით ღღესასწაულსა
შექცევით, ლხინით მოწოდებულნი
ქაბუკმხედარნი ყაბახსა ვრცელსა,
ვითა საომრად მომზადებულნი,
ვით ალვა რგულნი ცხენზედ უძრავად
მოჰქრიან ესრეთ ვითა ნიაფი.
ქკერეს ნალარასა — განიყენენ ორად,
აჰა საამო სჩანს სანახავი!

ცხენოა თქრიალი, შუბთა ტრიალი,
ჯირითთ სრიალი, ყურთმაჯთ ბრიალი,
უზანგთა ცემა, ცხენითგან ხტომა,
კვალად ზეხტომა და ხმალთ კრიალი!...

ზოგი არწივსა
ზეცას მფრინავსა
ისრითა მკვეთრით განუპობს გულსა
ჯირითი ზოგის
ზუზუნით მოჰქრის

და მოხვდა ქვაზე თასს ნიშნად ღგმულსა. 7
ამ ვაჟაკობრივს შექცევას იგი
სიამით მარად უმზერდა შორით,
ვისცა ეწერა დიდება სახეს,
ვინცა არღა არს, ვისთვისცა ესტირით!

წარსულთა ღრთა, დიდების ღრთა
ყოვლი კეთილი თანა წარიღეს,
აწ უცხოთ ცის ქვეშ ზოგთა ვსკვრეტთ ოხვრით
და ცრემლით ზოგის წმინდა სამარეს!..

ვინ აღჩნდეს გმირი
რომ მის ძლიერი

ბედს 'დაძინებულს ხმა აღადგენდეს?
რომელ მარჯვენით,
ერთისა დაკვრით

უსულოდ ვეშავს მიწად დაჰსცემდეს?...

მაგრამ ამაო, ჩემო იარალი,
არს ჩემი ნატვრა და ჩემი როტვა!
სად აზარტეშა? სად არს მწყანილი?
ღვინის წილ—კვასი, მზისა წილ—ყინვა!
გარდმოხვეწილმან ჩრდილოს წყვდიადსა
სადლა იხილოს ცა მშობლიური?
შენ ხარ პეტერბურს, მე ნოვოროდსა,
გარედ მკლავს ყინვა და შინ უგარი!..

ნოვგოროდი, 1834 წ.

ჰ ჩემს დას ეფემიას

ჩემდა ნუგეშად, ჩემდა შევებად, სასიხარულოდ,
ლხენად გულისა უდროოდა მწარდამკენარისა,
დაო სასურველ, ამა სოფელს შენ დამშთი მხოლოდ
და განმასვენე კვეთებათგან ბოროტ ხვედრისა!
ცხოვრების ბნელს გზას შენ მინათი შევების ვარსკვლავით,
შენის ღიმბილით შეკუმხენილი სახე მინათლე!
შენი ალერსი მშვიდი, წყნარი მიხარის შორით

და გულდატანჯულს მენატრების კვალად სიცოცხლე!

სიცოცხლე ჩემი ძლივს გაშლილი სასიხარულოდ,
ძლივ დილა ჩემი მზისა ნათლით გაბრწყინებული,
მიჩვენებდნენ მე ამა სოფლის ყვავილთა მხოლოდ
და ახლად ლამპარს აღმინთებდა გულის სიყვარული,
რომლისა სხივნი თვით ეკალთა შეჰქმნიდნენ ვარდად,
რომლით აღვსილი არა ვსცნობდი კმუნვისა ცრემლთა,

მეგობართ შორის უზრუნველი დაემდერდი მარად
და სიამითა ვუმზერდიცა დღეთ მომავალთა!

აწ სად წარვიდნენ ნეტარების წამნი ძვირფასნი
რომელ აჩრდილიც არა დაჰშთათ ჩემად ნუგეშად,
რომ ჩემსა გულსა მოსეულნი კმუნვათა დასნი
ესრეთა ჰგლეჯენ უღონოს მსხვეპლს შეუბრალებლად?

უცებ გრიგალმა უბედობის დამქროლა ესრეთ
რომ ცა მომფენი ჩემდა ნათლის ჰფარა ღრუბელთ ქვეშ,
სიტკბოს ფიალი წარიტაცეს მის წყეულთა ფრთეთ
და დამცა უფსკრულს ვაებისას უმწედ, უნუგეშ,
სადაც ოხვრანი აღმოსულნი გულისა სიღრმით
არვის ესმოდნენ და ჰქრებოდნენ ზღუდეთა შორის,
სადაცა სწვავდენ ვითა ცეცხლი ღაწვთ ცრემლნი დენით
და მათ არ სწყვეტდა არავისი ხელი ნუგეშის,
სადაც ვერ ესცნობდი ცისკრის ბრწყინვას, ვერც მწუხრის ჟამსა
სად დღე უნათლო იყო ღამედ, ღამე — უვარსკვლავ
და სად სიკვდილსა ვინატრიდი ვით ცის ნუგეშსა,
თუმცა სამარეს შეედრების სადაცა ვიყავ!
მწუხარების დროს წამნი მსწრაფლნი ვლიან ნელიად
და უბედურის სახეზედა ღრმად ჰბეჭდვენ თვისთ კვალთ!
არლა აჰყვავდეს გული ჩემი ორგზის ამ სოფლად,
მახვილი გულით ვერ აღგლიჯონ შემდეგ სიხარულთ!

ვიყავ უსაგნოდ, უიმედოდ! მაგრამ ოდესმე
გულსა რაღაცა გაელევებით განახარებდა:
ან დავიწყებით ან შებრალებით წარსულ სიამე
თითქოს ჩემს გულში სურვით ნაცნობს ძველს კვალს ჰპოვებდა:
თითქოს სცდილობდა განბნევასა გულის სიბნელის
და ვით თვისს სადგურს ჩვეულებრივ მუნ დამკვიდრებას!
მარამ მით უფრო გული ჰგრძნობდა ფასს დაკარგულის,
წარსულთა დღეთა იგონებდა რა ნეტარებას.
ესრეთ აშვენებს სიტურფითა ვარდი სამარეს,
ესრეთ მშვენიერთ ბაგეთაზედ იეღვებს ღიმი,
თუმცაღა გულში უზომოსა ჰფარავს სიმწარეს;
ესრეთ ვარდს დამკვნარს დაეცემის უდროდ ცის ნამი!

უჩინოდ ჩემთვის მდინარებდნენ თვისითა წესით
დღენი და თვენი და ვერ ესთვლიდი მჟ მათსა ოინას.

შემაშრნენ ცრემლნი, მაგრამ კმუნვით არა განქარვით,
 არა თუ ვისგან მე ვისმენდი ნუგეშისცემას...

მის ჟამით ვიყავ ვით სამარეს უხმოდ, უსიტყვოდ
 ვიდრე დასასრულ ვაების ბჭე არა განმიღეს.
 პირველად მზის შუქს თვალით ვერ უძღლეს, დავშთი უნათოდ,
 წერე სიამით მიმოვხედე გარეშე არეს:

მდინარე იგი, იგივე მთანი ნიაფმომფენი,
 წალკოტნი, ველნი უწინდელგებრ აღმწევანდებოდნენ;

იგივე უღრუბლო, უცვალებელ ცა ნათლოვანი,
 მხიარულ ყმანი თამაშობით მოიმღეროდნენ!

გამოვემსწრაფლე სამშობლოსას სადაც ვკვავდებდი

წარსულთა ტანჯვით, მწუხარებათ დავიწყებასა;

მაგრამა, იყოს წყეულიმცა ესრეთი ბედი:

მშობლის ხვევნის წილ შეეჭხვდი ახალს მუნ ვაებასა!...

ვისგან ნუგეშსა მოველოდი, მისი სამარე

თვალით იხილეს და არ დაბრმავდნენ მყისვე ეს თვალნი!

უგუნურადა დავკმუნდები მის საფლავს მდღუბარე

და გლახ გულისთვის სანუგეშოდ ვერ ვკვავე ცრემლნი!

ვისგან და ვისთვის განიხაროს აწ გულმან ჩემმან?

ვისა შევბრალდე რომ ეგებ მით გული განგრილდეს?

ღრუბელი კმუნვის განმიბნოს აწ ვისმან ღიმმან?

უდროდ დავბერდი და ცხოვრებით გული როს დასტკებს?

სიყვარულისა სურვილი მას ვერ დაუთრობს გულს,

მისი სიცოცხლე ვეღარ დასტკებს მართლ სიხარულით

ვინც სოფელს მუხთაღს საამურის ოცნებით აღვსილს

უმზერს ვით აწ მე მიუნდობელ, გამოცდილ თვალით!

ხვალე არღა მრწამს ვით ღამეში მაცთური სხივი,

ვინ სთქვას: „ხვალეცა ვიქნები მე ვით დღეს ბედნიერ?“

ვისწავლე ესე როს განმეკრო ბედის ვარსკვლავი

და აწ, თუ განვლის დღე მშვიდობით, მწუხრს პირჯვარს ვიწერ!

მაგრამ ნუგეშად, ჩემდა შევბად სასიხარულოდ,

ლხენად გულისა, უდროადა მწარდამკენარისა,

დაო სასურველ, ამა სოფელს შენ დამშთი მხოლოდ

და განმასვენე კვეთებათგან ბოროტ ხვედრისა!

მისთვის ელოცავ ცას, შავნი დღენი, ჩემთვის შთომილნი

არ შესწყდნენ ვიდრე კვალად ჩამთა თვალით არ გიხილონ;

და მაშინ, ოდეს საუკუნოდ მივლული თვალნი,
მშობლიურ მიწა ხელთა შენთა გულს დამაყარონ!

რიგა. 1835 წ.

4 ალბომში

შესტრფი საღამოს
ტკბილ-სუნნელ-მყუდროს,
მის სიბნელესთან სინათლერეულს
ცას ვარსკვლოვანსა,
ლაყვარდოვანსა.
და შორით კავკაზს სახედიდებულს!
მე მდუმარებით
ემჰზერ გაოცებით
შენზე მთოვარის შუქსა მოდგმულად
და ღამე ესე
სიტურფით სავსე
მპრწამს რომ შენგან არს დამშვენებულად!
მპრწამს: ჩვენის ცისა
მშვენიერისა
შენ ხარ ვარსკვლავი მოსული ქვეყნად:
მან ინეტაროს
ვის მოეფინოს
გულს შუქი შენი ტრფობისა ნიშნად!
მპრწამს: ცის ნათელი,
ვარდის სუნნელი
ერთად რეული სულად ქცეულა
და შენს წმინდა გულს
სიკეთითა სრულს,
უმანკოს, წრფელსა დამკვიდრებულა!
ეგ ჩემი მკვლელნი
ზილფები-გველნი
ვინ დაადგინა ვარდლაწვთა მცველად
რომ დღე და ღამით
ესრეთ ვანცხრომით
ზედ ხელმწიფობენ ჩემ თვალთა მწველად?...

ნეტა ვის მისცეს
ბედმან მხვედრი ეს
რომ გარდაშლიდეს მაგ. გველთა—მცველთა
და ზედდაკედომით,
სულამოხდომით
ვარდთ დაგეკონოს ლაწვთზე გაშლილთა?
ანუ ეგ თვალნი
ელვამოსილნი
ვისა უმზერენ მინაზებულად?
ან ვინ შეეხო
შენ წელს-კვიპაროზს,
ხან ნიავებრ მსვლელს, ხან ხელმწიფურად?
როს მშვენიერთა
ბაგეთა-ვარდთა
განაღებ მღერად თვალთ ზეახილვით
მაშინ ნათელი
ცით მოვლენილი
გვირგვინოსან გყოფს თავს გარდჰოფენით.
მაშინ მეც მესმის
ხმა ანგელოზის
სულის, გონების ზეცად აღმტაცი:
არ ვიცი, სად ვარ?
გულტკბილად კი ვარ
და ვგრძნობ ამ სიტკბოს,—ეს მხოლოდ ვიცი!...
მაშ უგრძნობლობით
გულგაქვავებით
ნუ დააბნელებ ნიჭთა ციურთა!
~~უსიხარულოდ~~
~~უსიყვარულოდ~~
რა სანატრელ არს სიმრავლე დღეთა?!
მაშ რამ გვახაროს,
რამ გვანუგეშოს,
ან კმუნვის ცრემლი ვინა მოგვეწმინდოს,
თუ სიყვარული,
ზეგარდმო მადლი,
ლეთისა კურთხევით არ მოგვევლინოს?

შენსა მელექსეს
 მაქვს ვედრება ეს:
 რაც ვერ ვთქვი ენით—მიმიხედე გულით
 და შორს კავკასსა
 და მეც მუნ მყოფსა
 ნუ მოგვიგონებ გულის სიგრილით!

1840-სა, მაისის 5 დღესა.
 გორს.

ნ სალამო გამოსალმებისა

მზე ჩაესვენა. მის შუქი
 გამოსალმის ჟამს კავკასსა
 თავსა ეხვევა ალერსით
 ვით ქალი მამას მოხუცსა!
 ბუმბერაზ-მთანი მდუმარედ
 ცათამდის აყუდებულნი
 ჰსხედან ვით დევნი სპეტაკის
 ყინულ გვირგვინით შემეკულნი!
 მათ კლდოვანთ გვერდთა შავადა
 ღრუბელნი ზე დასწოლიან
 და მრისხანებით ქვეყანას
 წარღვნითა ემუქრებიან.
 გაზაფხულისა ველითა
 ტყე შემოსილი სიმწვანით
 მთებისა კალთებს შეამკობს
 სატკბო სუნნელთა მოფენით.
 წყალნი მთით დაქანებულნი
 აღმასებრ უფსკრულს ჰსცივნიან,

თერგი რბის, თერგი ღრიალებს,
 კლდენი ბანს ეუბნებიან!
 შეწუხებული ვუმზერ გზას
 და მასზე ეტლსა მიმსრობლსა,
 მიმტაცსა ყოვლის კეთილის
 რაცა გვაქვს ამა სოფელსა,
 რაცა გვიშვენებს სიცოცხლეს
 ზეციურისა სხივითა
 და აღგვამაღლებს ამ სოფლით
 სულისა აღმაფრენითა!
 მიღიხარ, სატრფოვ? მშვიდობით!
 მარად დღე ჩემი კურთხევა
 ცად მიმართ შენთვის მექნება
 ვიდრემდის სული მელევა!
 არლა აამონ აწ თვალთა
 გული შენისა ხილვითა,
 წარვიდეს ჩემი სიცოცხლე
 უშენოდ შრომით, ზრუნვითა!

ეტლი ჰრბის!.. სატრფო მშორდების!..
 თანა ჰსდევს ჩემი მას სული!..
 ვჰმზერ!.. შორს ძლივლა სჩანს!.. აღარ სჩანს!..
 რალასა ვუმზერ შმაგქმნილი? ..

სიშორის ნისლმან მიჰვარა
 თვალთაგან ეტლი მიმსრობლი

და გულით ოხვრა სიმწარის
 აღმოუტევე უნებლი!..

მშვიდობით, ვინცა დამატებე
 სიცოცხლის ნეტარებითა,
 აწ ვისთვის გული მიკვნესის,
 სული სწუხს განშორებითა,
 ვის ხილვა არღა შემოსავს
 სიხარულისა ნათლითა,
 არ განმასვენებს მწუხარეს
 აღერსის ხმითა ტკილითა!

მარამ ამ სოფელს შენ გარდა
 ვინა მყავს მანუგეშებლად
 რომ შენც განმშორდი, დამტოვე
 მწუხარებისა მე მსხვერპლად?
 წახველ, წარმტაცე ყოველი
 საძებელი სულისა,—
 და ვინ განმიღოს აწ კარი

ბედისა დაკარგულისა?...
 შელამდა... მარტო ვჰში კმუნ-

ვით...

ჩემი ჩივილი ვის ესმის?
 დაყრუვდა არც... მხოლოდა
 ხმა ისმის ზოგჯერ გუშავის.
 მხოლოდ სჩანს: მთანი მდუმარედ

აყუდებულიან ცათამდის
 და ყაზიბეგსა საამოდ
 ზედა ვარსკვლავი დაჰნათის!
 წყალნი მთით დაჰანებულნი
 უფსკრულსა იკარგებიან!
 თერგი ჰრბის, თერგი ჰღრიალებს,
 კლდენი ბანს ეუბნებიან!

კავკავი. 1841 წ., მაისი.

6 პასუხი შეილებსა

ჰე განუსჯელნო,
 უმადლო შეილნო
 საუბედუროდ ცუდს დროს შობილნო!
 სადღაც მიმალვით
 რას ჰროტავთ, ჰქნავით,
 გაბოროტებით რათა სწყევთ მამათ?...
 უკადრისობით
 და უმეცრებით
 ვერ დააბნელებთ მათ სახსენებელს,
 მხოლოდ თქვენს სიტყვებს
 თქვენვე ინანებთ,
 თქვენსვე გულს უკბენს უსამართლობა!
 დრო მამებისა
 მამაცობისა
 წარვიდა მათთა სახელთა ქებით!
 მამანი თქვენნი
 თავის დროს ძენი

თავის დროს იყვნენ სახელოვანნი!
ოსმალ-სპარსები,
დალისტნის მთები
ქებით გეტყვიან დიდთა მათ საქმეთ!
მათ დაიფარეს,
სისხლით დაიცვეს
სისხლშემოსილი მამული თვისი
და სასო ღვთისა,
მცველი ერისა:
ენა, საყდარი, სარწმუნოება!...

—
დრო შეიცვალა...
გამეფდა სწავლა,
გაგელოთ შვილებს სახლი სიბრძნისა!
სწავლის მამები
პროფესორები
თქვენთვის მოცლილნი, თქვენთვის მკადაგნი
თქვენ გასწავებდენ
და მზად გაძლევდენ,
რაც შეეძინათ საუკუნოებს!...
ჩვენც ვნუგეშობდით,
გულით ვხარობდით:
„შვილი მამასა ემჯობინება!“
და მოგელოდით
დიდის იმედით,
სიხარულისა ღელვით აღვსილნი!
„ვითმინოთ, მოვლენ
და განგვინათენ
სწავლისა ლამპრით დავრდომილს მხარეს!
ჩვენც მივეგებით
მხიარულებით
ღირსსა შვილებსა კურთხევის სიტყვით!“

—
მოვიდნენ... და რა?
სულ ჩაგვემწარა!...
ვაი ჩვენს იმედს!... ვაი თქვენს მოსვლას!...

პირველად იწყეს,
შკოლა გამართეს...
ესტკით: „ახლა მხარე გაგვინათლდება!“...
ყრმანი საწყალნი
უბიწო-გულნი
სწავლად მისულნი წახდნენ ზნეობით!...
უსასოება,
ურწმუნოება
უმანკო გულში ღრმად ჩაუნერგეს:
„ლოცვა რათ გვინდა?
ღმერთი რათ გვინდა?
ჩვენი გონება არს ჩვენი ღმერთი!“..
და დაიწყევლა
თქვენი აქ მოსვლა
და თქვენის სიბრძნის ნაყოფი შხამი!
ღმერთი არ არის?...
შენთვის ნუ არის!
შენ რა გაწუხებს რომ სუფევს სხვისთვის?

სხვათა ხელი ჰყვეს
კეთილსა საქმეს:
სტამბით მიჰფინონ სწავლა მამულსა!...
აღჩნდენ მწერლები,
ჟურნალისტები!...
ვაი საბრალოს... ვაი ჩვენს ენას!...
მათ უსწავლელთა,
ცრურუსთაველთა,
სრულ წაგვიპილწეს ენა მდიდარი,
ენა მაღალი,
მის ძალი, მადლი
უწყალოდ წახდა უწმინდურთ ხელში!
ერის ცხოვრება,
მისი დიდება,
მის ისტორია დაცულ არს ენით:
ჯერა ენა წახდეს,
ერიც დაეცეს,

წიგნების ჩრქი ტაძარსა წმინდას!

ახლა ჩას ეღიო?
 შამთ ჩათ მწყველით?
 ვიგემთ თქვენს ღვაწლის ნაყოფი!...
 ძველთ უძველესი
 არს ესე წესი:
 რაც ვერ ჰქნეს შამთ ისი ჰქნან შეიღოთ!
 შეიღონო, გამოხდით
 სწავლითა, საქმით!
 შამის გაღიანდღვა შეიღს ვერ აღადგებს!
 სუღმეტყველებით
 ვერ ამადლოდებით!...
 დიდებს ეძებთ? კეთილი ჰქმნით!
 თქენი დიდება
 ჩვენც გვიამება:
 მის სხივის შუქი ჩვენც მოგვიწათებს!...
 ამა დიდების
 და საბუნების
 ასმარება თქვენთვის დაუკლილი!...
 ჩაღასა ეღიო?
 რატომ გვირგვინით
 არ შემოსეს ვინცა გყავთ ღირსი?
 რომ ბრძოლის ცეცხლი
 ამარჯდეს ფოცხელი,
 მღლისა ტრიალით, ძლიერის ყიფით!
 იმ თქვენმა გზარმა
 სუფლით ძლიერმა
 ხელს ბაძრადით ძირს დასცეს ვარსი!...
 რომ მისმა ხმამა
 ქუბილის მზავსმა
 შესძრას ქვეყანა მის აღსადგენად!...
 ვი საბრძოლის
 ჩვენს საქართველოს:
 თქვენ დაებადეთ მის სადიდებლოდ!...
 ვინების პაწივნებს,

აზრების ელვას,
 წმინდასა ხელით ყთილის თესვას
 ნეტავი მიხედეთ,
 ნეტავი მოსწვდეთ
 მაღალსა ცაში შეპარდნის ფრენას!...
 და გულთი ოხრავს
 ის ვინცა ჰხედავს
 თქვენსა სიკოცხლეს ფუჰად მიმავალს...
 თქვენსა უჭობას,
 აზარათბას
 და უმცირების ამყობას!...

ჰე, სასურველო
 გმირთა მამულო!
 ნათესა შენ მართლა ესრეთ დამცირდი
 რომ შენსა ბედსა,
 შენსა იმედსა
 დაეხელწყოვნ ცრუბოეტები,
 ცრულიბერადნი.
 პატრიოტები:
 შესი, შეველო, შელოქალები?!...

1974
 1994
 1 თამარ მეფის სახე პეტაშიის ეკლესიაში

შენს წმიდას სახეს
 შეცნებით საესეს,
 სახიერებით განსხივებულისა
 ეუმზერ კრძალოეთსა,
 თაყუანცემითა
 კრებლობიერული გემთბევე ფერბთა!
 მიხარის = გიშერ!
 ვმწებუარ --- და გიშერ!
 და ესრეთ შერსა მსურს სიკვდილამდე.
 არ გამოეფხიზლოდე
 რომ აღარ ეგებნობდე

ჩემის სამშობლოს სულით დაცემას!..
ყვავილოვანი
წალკოტი შენი
შენის დიდების სხივმოკლებული
ალარა ჰშვენის,
ალარ გვიბრწყინვის
შავდროთა ძალით ფერწახდენილი!..
და ვით განვლილსა
სიზმარსა ტკბილსა
მზეს დიდებულად ჩასვენებულსა
ვიგონებთ შენს დროს,
გული გვიმაგროს,
სრულად არ წავჰსწყმდეთ ცის შემრისხავნი!..
ხნით დამაშვრალი,
დალონებული
შენადვე, მეფევ, მოველ ვედრებით:
მოხედო ბედკრულს
შენს სატრფოს მამულს
და ჯვარით შენით აკურთხო კვალად!
შენი ივერი
აღსდგეს ძლიერი
და დადგეს ერად სხვათ ერთა შორის,
წმიდით საყდარით,
ენით მდიდარით,
სწავლისა შუქით განათლებული;
ზნეამაღლებით,
ძლევის დიდებით,
სამშობლოს მიწის სიყვარულითა;
და გაგვიცოცხლდეს
რომ კვლავც მოგვესმეს
სიტყვა ქართული რუსთაველისა!
რომ განვიღვიძნეთ,
სულით განვახლდეთ
და განქრეს ბნელი უმეცრებისა!..
...მარამ ცად თვალნი
გაქვს მიქცეულნი,

და მე ველარ მცნობ გულშემუსვრილსა,
დამცირებულსა,
ხმამიღებულსა

ბედდაკარგულის ივერიის ძეს!...

ეკვით აღესილსა,
უსასოდ ქმნილსა,

გულუიმედოს, გაუხარებელს!...

...ვა თუ რაც წახდეს,

ველარა აღსდგეს,

ველარ აღუვადეს ახლის შევნებით?

და რაც დაეცა

ის წარიტაცა

შავმან ყორანმა ვით უმწე მსხვერპლი?

..ჰე ცრუ სოფელო

დაუნდობელო!

შენში კეთილი. სად არს ფერუცვლელ?...

დიდება ჩვენი

ცად სხივმიმფენი

ნუთუ ესლა გვაქეს, ვხედავ რასაცა:

დაყრუებულსა,

გზაშეუვალსა

უდაბურს ტყეში ტაძარს დარღვეულს

სად სახე მეფის

დიდის თამარის

სჩანს ძველს კედელზედ გამოხატულად?!

მუშა ბოქულაძე

რას მიყურებ აგრე გაკვირვებითა?

ნუთუ სახე არ გინახავს მუშისა:

მკერდი ღია, ოფლით გასვრილ, მტერიანი,

ფერით რკინა, კისერჩაჟანგებული,

კაცი გულით დაჩაგრული ბედითა,

სიყრმიდანვე სიღარიბით დევნილი,

ვის სიკოცხლე ტანჯვად გადაქცევია

შოვნისათვის მხოლოდ ლუკმაპურისა?!

ჩვენი ახალი მწერლობა.

ან რად გიკვირს? ჩემს შუბლზედა ღარები,
წვერულვაში უდროდ გათეთრებული
ნიშანია გულში ღრმათა ტკივილთა,
დიდთა შრომათ, ღრმათა ფიქრთა მწარეთა,
უიმედოდ, უნუგეშოდ ყოფნისა!..
სჩანს, არ იცი რომ არიან ღარიბნიც,
არის სადმე სიმწარითა ცხოვრება!..

ნუ გიკვირს კი, ჰსჯობს ჩემს გულში ჩახედო,
წაიკითხო სიმწარისა ამბები:
ძმის ღალატი, მოყვასთაგან დაჩაგვრა,
მეგობრისგან — იუდასი ამბორი,
საყვარლისგან — წყეული სიყვარული,
ნაზის ხელით გულს დასმულნი დაღები!..
სოფლის გარე უწყალოდ განდევნილსა
დამავიწყდა, რაცა ვიყავ ოდესმე!..
და აწ მხოლოდ დამძშთა ესე ჩემს ბედად:
ტანჯვით შრომა, ოფლით ძებნა ლუკმისა!..
და მიდის დღე, მდის ღამე ამ ყოფით!

ნუ მიყურებ ასე გამწარებულსა!
სიღარიბე მეტად ძნელი ყოფილა...
მე ვმუშაობ... სხვანი კი იმღერაან
ბედნიერნი გულითა უზრუნველნი!..
ბალით მესმის კიანურის, ლხინის ხმა,
სავათნავს გულდამწველი სიტყვები...
გულით მინდა მეც აქედამ ხმა მივჰსცე,
მარამ მრცხვენის: მე მათი რა ტოლი ვარ?
და ღრმად ვმაღავ გულში სიმწარის ოხვრას,
მალვით ვიწმენდ თვალში მორეულს ცრემლსა...
ეჰ, ვის ესმის თუ სადღაც მუშა კენესის!..
~~მაშ~~ მაშ ვინა ვარ, რა მქვიან ამ სოფელში,
თუ სიამის ერთი დღეც არ მახსოვდეს?
სიკაბუკე ტანჯვით შრომამ წაიღო
და ვერ ვხედავ მომავალშიც ნუგეშსა,
მცირედს სხივსა სიხარულის ნათლისას!
წყეულ იყოს ვინცა მუშა აკუროთხა
მოკლებული ყოველგვარსა შევებასა,

კაცთა შორის კაცად არ მიჩნეული!..

რას მიყურებ დაღონებულს, ფერმიხდილს?

მოვხუცი და რა მაქვს მოსაგონებლად,

თუ არ ჩემი ვაებითა ცხოვრება?

რა მიამა? რომ მოვკვდე, რა ვინანო?..

როგორც მოველ ისე განვალ ამ სოფლით

სიკოცხლისვე დროსა დავიწყებული!..

რათ ვიშობე თუ ეს ბედი თან დამჰყვა?

ვინ ვადიდო, ვინ დავსწყევლო? არ ვიცი!

მაგრამ ჩემთვის დღე სიმწარით ღამდება!..

რათ მიყურებ აგრე გაოცებული?

ნუთუ მართლა კაციც არა გგონივარ?

რადგანაც ვარ სიღარიბის სამოსლით,

არა მქონდეს კეთილისა გრძნობაცა!..

მაშ, მღვდელი ლაპარაკს რომ დამიწყებს,

უფრო რათ ვუგდე გონებაშიზიდული?..

მის სიტყვები ზოგჯერ თუმცა არ მესმის,

მაგრამ გულს კი უხარიან მათ სმენა!

სულს მიმაგრებს ძალი ნუგეშცემისა,

ზეციურის მადლით განათებული.

გულში ჰქრება ღელვა სიბოროტისა...

ვგრძნობ სიმშვიდეს... თან ლოცვებსაც ვიგონებ...

მაგონდება ღღენი ყმაწვილობისა,

ხმა ღედისა, მისი ტკბილი ალერსი...

თვალწინ ვხედავ დიდხანს დავიწყებულთა...

და აღარ ვსწყევ ჩემს შობის დღეს, ჩემს ბედსა!..

მაშინ შრომაც დიდად მიაღვილდება

და მას ღამეს მძინავს ისე მშვიდობით

თითქოს ჩემს ქოხს დაჰფრინვენ ანგელოზნი!..

განცხრომის ძვე ნებიერად გაზდილო,

ეს ქვეყანა შენთვის არის შექმნილი!

ველთ სიმწვანე, ცის ლაქვარდი, მზის შუქი,

გაზაფხული სუნნელების ნიავეთ

შენ გეტრფიან, გახარებენ, გატკობენ!

შენთვის ჰბრწყინვენ თვით ღამაზი თვალებიც;

ნაზი წელი რხევით შენკენ რონინებს;

მიმოჰკრიან შენტვის ზღვაში ხომალდნიც
ხელოვნების ძვით საუნჯეთ მზიდველნი.
თვით მეც მუშა ჩემის ღონით, ოფლითა
შენტვისა ვარ დაბადებით მსახურად!
დილითვე ვჰგვი ქუჩის უწმინდურებას
რომ მის სუნი არ ეწყინოს შენს ცხვირსა
და შორით გმხერ კრძალოვით მლოდე წყალობის...
შენ ხარ მეფე, — მე ძალლადაც არ მაგდებ!...

რალა გითხრა? ნუთუ ეხლაც ვერ მიჰხვდი,
რა ძნელია შოვნა ლუკმაპურისა?
როგორ ახდენს სიღარიბე კაცის გულს
და აბნელებს სულის სხივსა გონებას?
ჰე, ძმავე, წადი შენ შენს გზაზე სიმღერით...
მე ჩემს ბარგს როგორმე მოვიხსნა
სად ზე და შენ ვიქმნებით თანასწორნი,
საუკუნოს განსასვენსა ალაგსა!

1877 წ.

გასამეორებელი კითხვები: როგორს პირობებში აღიზარდა და მოღვაწეობდა გრ. ორბელიანი? რა შეადგენს მისი პოეზიის მთავარ საგანს? როგორია მისი ჩანგის კილო? როგორ უცქერის პოეტი თავისი ქვეყნის წარსულს, აწმყოსა და მომავალს? როგორ გვიხატავს მეუშის ყოფა-ცხოვრებას? როგორ უცქერის მგოსანი ტრფიალებას ანუ სიყვარულს?

ზეპირი სავარჯიშოები: დაასახელეთ „ლხინის“ საუკეთესო პოეტური ლექსები და ზეპირად დაისწავლეთ ამ ლექსიდან: „თამარის დროშა გაშალეს“ და ეპილოგის ოთხი პირველი ხანა.

საწერი თემები: 1. სამშობლო მხარე, მისი აწმყო და მომავალი გრ. ორბელიანის ნაწერებში. 2. მშრომელი ხალხი გრ. ორბელიანის ლექსით: „მუშა ბოქულაძე“.

საბიოგრაფიო და საბიბლიოგრაფიო შენიშვნანი: გრ. ორბელიანის სრული ბიოგრაფია შედგენილია იონა მეუნარგიას მიერ და დაბეჭდილია ჟურნალ „მოამბეში“ 1904 და 1905 წელს. ხოლო მის თხზულებათა სრული გამოცემა ეკუთვნის ზაქარია კიკინაძეს (თფილისი. 1884 წელი).

კრიტიკა. გრიგოლ ორბელიანის პოეზიის შესახებ ბევრი რამ დაიწერა. მაგრამ აქ მხოლოდ ორს თხზულებას აღვნიშნავთ: 1. ალ. ხახანაშვილისა: „ქართული სიტყვიერების ისტორია“ ნაწ. II, გვ. 24—32 და 2. კიტა აბაშიძის: „ეტიუდები მე-XIX-ე საუკუნის ქართულის ლიტერატურის შესახებ“ ტომ. I, გვ. 33—59.

II

ნიკოლოზ გარათაშვილი

ნიკოლოზ ბარათაშვილი

1816—1845

1816—1845

ჩანგის საზოგადო მიმართულებით და კილოთი გრიგოლ ორბელიანს ძლიერ ახლო უდგას მისი უმცროსი თანამედროვე და დისწული. მეცხრამეტე საუკუნის ქართული პოეზიის დამამშვენებელი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი.

თავადი ნიკოლოზ მელიტონის ძე ბარათაშვილი დაიბადა 1816 წელს, 22 ნოემბერს. შვილის წლისა რომ შეიქნა, დედამ (რომელიც დაე იყო პოეტის გრიგოლ ორბელიანისა—ეფემია) ქართული წერა-კითხვა დააწყებინა. 1827 წელს კეთილშობილთა სასწავლებელში გადაიყვანეს რომელიც 1830 წელს გიმნაზიად გადაკეთდა (ახლანდელი I-ელი ვაჟთა გიმნაზია თფილისში). ბარათაშვილს ლექსების წერა გიმნაზიაშივე დაუწყო. რადგან მეტად მოუსვენარი ყმაწვილი იყო, 1832 წელს გიმნაზიის კიბიდან ჩამოვარდა და ორივე ფეხები დაიშვა. გიმნაზია გაათავა 1835 წელს და დააპირა უნივერსიტეტში წასვლა, მაგრამ მშობლებმა ხელმოკლეობის გამო უარი უთხრეს. ნორჩი მგოსანი იძულებული ახდა სახელმწიფო სამსახურში შესულიყო. სამსახურში იგი ძლიერ გულმოდგინე აღმოჩნდა, მაგრამ თითქმის ათი წლის განმავლობაში დაწინაურებას ვერ ეღირსა: 1844 წლამდე უბრალო სტოლისუფროსად ითვლებოდა. 1844 წელს იგი ნახიჩევანის მაზრის უფროსის თანაშემწედ გააწესეს საიდანაც 1845 წელს განჯაში გადაიყვანეს იმავე თანამდებობაზე. ბარათაშვილი აქ დასნეულდა და იმავე წლის 9 ოქტომბერს სამუდამოდ გამოესალმა მშობელ ქვეყანას. 18 წლის შემდეგ (1893 წ.) ქართველებმა მისი გვამი განჯიდან დიდუბის ტაძრის გალავანში გადმოასვენეს, ხოლო გარდაცვალებიდან 60 წლის თავზე (1905 წელს, 9 ოქტომბერს) მის საფლავს ძეგლიც დაადგეს.

ხანგრძლივი არ იყო ნიკ. ბარათაშვილის სიცოცხლე: იგი 29 წლისა გარდაიცვალა. და კიდევ უფრო ხანმოკლე იყო მისი სამწერლო მოღვაწეობა რომელიც ათიოდე წელს არ გასცილებია. მაგრამ ამ მცირე ხნის განმავლობაში მან უფრო მეტის თქმა მოახერხა და მისმა შემოქმედებითმა ნიკმა უფრო მეტი მოგვცა ვინემ მისმა უფროსმა თანამედროვეებმა მთელი თავისი ხანგრძლივი სიცოცხლის განმავლობაში. ნიკ. ბარათაშვილის სამწერლო მოღვაწეობა ისეთს დროს ეკუთვნის რომელიც საქართველოს ისტორიაში მუდამ შავი წერტილებით იქნება აღბეჭდილი. მართალია, რუსთა მფლობელობის დროს საქართველომ მოისვენა ვარეგნულად და მის მატერიალურსა და ზნეობრივ-გონებრივს ძალებს თითქმის საღსარი მიეცათ განვითარებისათვის, მაგრამ ფაქტიურად, 1832 წლის მარტის შემდეგ, ვარანკოვის ჰუმანური მართველობის დაწყებამდე (1844 წელს), ე. ი. სწორედ ნიკ. ბარათაშვილის სამწერლო მოღვაწეობის დასასრულამდე, ქართველ საზოგადოებაში ყოველგვარი ცოცხალი აზრი და თავისუფალი მოძრაობა მისწყდა: რეაქციის შავმა გესლმა ყოველ ქართველს გულ-ღვიძლში

ფიქრითა და საზოგადოებრივი ცდომილებით სრულად მოსწავლა. ამას დაემატათ: ბატონებმა რომელიმე საზოგადოებრივი წყობილების საფუძველი, ჩვენი მგოსნის ყოველი ცხოვრების შუაზე პირობები (დაკოტლები, უმადლესი სასწავლებელში შეესწავლა, საშაბურში წარებატებლობა), აგრეთვე ბაჩოჩისა და ლერმონტოვის ლიტერატურული გაუგებრობა. — და ადვილად მიეხედობით თუ რატომ ეწევის ნიკ. ბაჩოჩაშვილის ჩანგი ისე შუაზედ რომელიმე ახალ ერის ქართული მგოსნის ჩანგს არ ეკუთვნის, ნიკ. ბაჩოჩაშვილის პოეზიის დამახასიათებელი სწორედ ეს უკიდურესი ნაღვლიანობაა. ზომას გადატარებულად პესიმში, რომელსაც, როგორც ჩანს, ჩაღაცა წლის განმავლობაში (1848—1849 წ.) ევოლუციო განუტყდია: თანდათან გაფართოებულა და გაღრმავებულა (იხ. პირველი ჯგუფის ლექსები, საერთო სათაურით: „სიყვარული“), სანამ არ ჩაუკლეს, მოუგზავნა პოეტში ყოველგვარი რწმენა, ნდობა და თვით ცხოვრების საგანი („სულად ბოროტა!“).

ნაღვლით გამსჭვალულა აგრეთვე ის ლექსებიც სადაც პოეტი შეუდარებელის ზელოებით დაჰმდგირის გრძნობათა დედაყოფს — სიყვარულს (იხ. მესამე ჯგუფის ლექსები საერთო სათაურით: „სიყვარული“), რომლის შესაშვებაც მგოსნის შირი უმადლესად იღვალისტურია.

დასასრულად, მომხიბლავად მშვენიერია, დრამად ნაფიქრი და თან შირავალ თეატრთა აღმშენებელს მისი ერთადერთი პოემა „ბედი ქართლისა“ თავისის უკუდავი ტიპებით: ირავლიანებით, სოლომონ მსაჯულთა და სათნო სოფიოთი. მცირეოდენი დისჰარმონია ჩვენი მგოსნის საერთო ნაღვლიან კილოში შეატყვს 1848 წელს დაწერილის მის ლექსს „საფლავი მეფის ირავლისა“ რომელშიაც პოეტი თითქმის უარიგდება ქართლის ახალს მდგომარეობას, მისი გარეგანი მუდმაროებით გულს იშვეილებს და მომავლისკენ თითქმის იშვით იცქირება, მაგრამ საკმაოდ მოეგონათ პოემაში მის მიერვე თქმული სიტყვები: „არა ზედი ჰყარს პატრიხს ნაზი ბუღბუღლი გალიაშია დარევედებული“, განსაქეთობით კი 1848 წელს დაწერილი ლექსიდან („სულად ბოროტა“) ის ადვილი სადაც პოეტი გულახდილად აღიარებს თავის უკიდურეს უნეტუნობას, ურწმუნობასა და უიმედობას, — და ახელილად მიეხედობით, რომ 1848 წლის ლექსში გამოთქმული იმედინობა ჩვენი პოეტისა დროებითა და მსწავლელწარმავალი, სუსტი გრძნობა ყოფილა რომელსაც ერთი წელსაც ეგრე გაუძლია პოეტის მდგომარეობის „როგორი სული“, უღამოდლის ეგვიანობის, „მსაზრელი ბედისათვის“. აქ ნიკ. ბაჩოჩაშვილი ძლიერ მოგვაგონებს გრიგოლ ორბელიანს რომელსაც ერთი წუთით სწორედ მგავსივე იმედინობა ეწეოდა, როგორც თავის ალაგს შევნიშნეთ, მაგრამ საშრობლო ქვეყნის შემდეგმა ისტორიამ მაღე სამუდამოდ გაუქარწყალა ეს ბანზოლო იმედი და მისი ჩანგი უიმედო გახდა.

ქ. შოთაშვილი

შემოღობება მთაწმინდაზედ

მკრი მთაწმინდაჲ, მთაჲ წმინდაჲ, აღგონი შენნი
დამფიქრებელი, ერანანი და უდაბურნი
ერთი ზმუნნიან ჩაჲს მონამენ ციარნი ციურნი,
ოდეს საღამოს დაჰმთენ ამოს ციარნი ნელნი!

ერთიანი მაშინ იდუმადობა
დაისადგურებს შენს არემარეს!
ჩაჲს ნანახენი წარუტყვევს თვალთჲს
მაშინ შენს ტურფის სერზედ მდგომარეს!
ძირს გაშლილს ღამიას ველსა ყველიანი
მოძუნენ რეცა ტაბლის წმინდასა
და ერთ გუნდარუსა სამადლობელსა
შენდა იღუმენენ სუნნელებსა.

მახსოვს იგი დრო, სამო დრო, ჩაჲს ნაღვლიანი,
კლდეჲ ბუნდარუსი, შენს ბილიკად მიმოედირი
და წყნარს საღამოს ერთ მეგობარს შემოეგრძნოდნი
რომ ზემებრ იგრი იყო მწუხარ და სევდიანი!

ოჲ, ერთ ყოველი ბუნებაჲ მაშინ
იყო ღამიანი, მინახებულნი
ჰე. ცაჲ, ცაჲ — ხიტები შენი
ჯერ კლდე გულზე მაქვს დაჩნეული!
აწჲსა ჩა თვალნი ღაფვადს გიხილენ,
მყის ფიქრნი შენდა მოისწრაფიან,
მაგრამ შენდაჲი ვერ მოადწვენ
და ჰაერშივე განიბნევიან!

მე შენსა მკერტელის შავიწყდების საწყთობაჲ,
გულისთქმე ზემი შენს იქითი ეძიებს სადგურს,
ზენაართ სამყოფს ჩაჲს დამთოს აჲ ამოება,
მაგრამ ვერ სცნობენ გლიხ მოკლადენი განგებას ციურს!
დაფიქრებულნი ვიდრე სერზედა
და ცათი მიმართ მზირილის ტრფობითი
შემომერტემოდა მარისი მწუხარი
აღმესები ნაპრალთ მდუმარებითა.

ხანდისხან ნელად მკროლნი ნიჲნი

ღელეთა შორის აღმოკვნესოდენ
და ზოგჯერ ჩუმი შემოგარენი
ამით ჩემს გულსა ეთანხმებოდენ.

მთაო ცხოველო, ხან მცინარო, ხან ცრემლიანო,
ვინ მოგიხილოს რომელ მყისვე თვისთა ფიქრთ შვება
არა იპოვოს და არ დახსნას გულსა ვაება,
გულდახურულთა მეგობარო, მთავ ღრუბლიანო!

სდუმდა ყოველი მუნ არემარე;
ბინდი გადეკრა ცისა კამარას:
მოსდევს მთოვარეს ვითა მიჯნური
ვარსკვლავი მარტო მისა ამარას.

გინახავთ სული ჯერედ უმანკო
მხურვალე ლოცვით მიქანცებული?
მას ჰგვანდა მთვარე ნახად მოარე,
დისკო გარდახრით შუქმიბინდული!

ამგვარი იყო მთაწმინდაზედ შემოღამება!
ჰრჩ აღგიღნო, მახსოვს, მახსოვს, რასაც ვფიქრობდი
მე თქვენთა შორის და ან რასაც აღმოვიტყოდი!
მხოლოდ სული ჰგრძნობს თუ ვითარი ჰსძლევნით მას შვება.

ჰოი საღამოვ მყუდროვ, საამოვ,
შენ დაშთი ჩემდა სანუგეშებლად!
როს მწუხარება შემომესევის,
შენდა მოვილტვი განსაქარვებლად:

მწუხრი გულისა—სევდა გულისა—
ნუგეშსა ამას შენგან მიიღებს
რომ გათენდება დილა მზიანი
და ყოველს ბინდსა ის განანათლებს

1836 წ.

ფიქრნი მტკვრის პირას

წარვედ წყალის პირს სევდიანი ფიქრთ გასართველად;
აქ ვეძიებდი ნაცნობს ადგილს განსასვენებლად;
აქ ლბილს მდელიოზედ სანუგეშოდ ვინამე ცრემლით;
აქა ყოველი არემარე იყო მოწყენით:
ნელად მოღელავს მოღუდუნე მტკვარი ანკარა
და მის ზვირთებში ჰკრთის ლაქვარდი ცისა კამარა.

იდაყვდაყრდნობილ ყურს ვუგდებ მე მისსა ჩხრიალსა
და თვალნი ჰრბიან შორად, შორად კის დასავალსა!
ვინ იცის, მტკვარო, რას ბუტბუტებ, ვისთვის რას იტყვი?
მრავალ დროების მოწამე ხარ, მაგრამ ხარ უტყვი!...

არ ვიცი, ამ დროს ჩემს წინაშე ჩვენი ცხოვრება
რად იყო ფუჭი და მხოლოდა ამოება?

მაინც რა არის ჩვენი ყოფა-წუთისოფელი,
თუ არა ოდენ საწყაული აღუვსებელი?

ვინ არის იგი ვისთვის გული ერთხელ აღევსოს
და რაც მიეღოს ერთხელ ნატვრით ისი ეკმაროს?

თვითონ მეფენიც უძლეველნი, რომელთ უმაღლეს
ამაო სოფლად არღა არის სხვა რამ დიდება.

ჰშფოთვენ და ღრტვინვენ და იტყვიან: „როდის იქნება
ის სამეფოცა ჩვენი იყოს“ და აღიძვრიან
იმავე მიწისთვის რაც დღეს თუ ხვალ თვითვე არიან!...

თუნდ კეთილ მეფე როდის არის მოსვენებული?
მისი სიცოცხლე: ზრუნვა, შრომა და ცდა ქებული;
მისი ფიქრია თუ ვით უკეთ მან უპატრონოს
თავისს მამულსა, თავისთა შვილთა, რომ შემდგომსა დროს
არ მისცეს წყევითთვის სახელი შთამამელობას!...
მაგრამ თუ ერთხელ სოფელსაც უნდ ბოლო მოეღოს,
მაშინ ვიღამ სთქვას მათი საქმე, ვინ სადღა იყოს?...

მაგრამ რადგანაც კაცი გვქვია—შვილნი სოფლისა,
უნდა კიდევცა მივდიოთ მას, გვესმას მშობლისა.
არც კაცი ვარგა რომ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს,
იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნოს.*

.837 წ.

ჰ ჩემს ვარსკვლავს

რად მრისხანებ, ჩემის ბედის ვარსკვლავო?
მაინც გეტრფი თუმცა ხშირად მკლავო:
შეეთვისა სული შენსა მოღრუბლვას,
შეეჩვია გული სევდითა კრთოლვას!
ნუ გგონია, ბედსა მით დამიმწარებ
რომ უეცრად ბუქით ნისლს მოიფარებ:

შენ არ იცი რა სიამეს მომავებ
როს მიბეუტვით ნისლით გამო მონათებ.

რა სახითაც გინდა შენ მე მეჩვენო,
მაინც გიცნობ, მშვენიერის ცის მთენო:
ნათელი ხარ შენ ნათელის სულისა
მალხინებელ დაბინდულის გულისა!
მოციმციმდი, მოდი, გამომედარე;
შენგან ბნელი გული გამომიდარე;
კვლავ ციური ცეცხლი გარმოისარე,
ნაბერწკალნი ეშხისა მომაყარე!

1837 წ.

4 სული ობოლი

ნუვინ იტყვის ობლობისა ვაებას,
ნუვინ ჰჩივის თავის უთვისტომობას, ---
საბრალოა მხოლოდ სული ობოლი:
ძნელაა ჰპოვოს, რა დაჰკარგოს მან ტოლი!

მეგობართა, ნათესავთ მოკლებული
ისევ ჩქარა ჰპოვებს სანაცვლოს გული;
მაგრამ ერთხელ დაობლებული სული
მარად ითმენს უნუგეშობას კრული!

ალარა აქვს მას ნდობა ამა სოფლის:
ეშინიან, იკრძალების, არღა იცის;
ვის აუწყოს დაფარული მან გრძნობა,
ფეიქრება ხელმეორედ მას ნდობა!

ძნელი არის მარტოობა სულისა:
მას ელტვიან სიამენი სოფლისა,
მარად ახსოვს მას დაკარგვა სწორება,
ოხვრა არის შვება უბედურისა!

1839 წ.

5 მერანი

მირბის, მიმაფრენს უგზო-უკვლოდ ჩემი მერანი,
უკან მომჩხავის თვალბედითი შავი ყორანი!

ვაჰსწი, მერანო, შენს ჭენებას არ აქვს სამძღვარი!
და ნიავს მიეც ფიქრი ჩემი შავად მღელვარი!

გაჰკვეთე ქარი, გააპე წყალი,
გარდაიარე კლდენი და ღრენი,
ვაჰსწი, გაკურცხლე ზე შემიმოკლე
მოუთმენელსა სავალნი დღენი!

ნუ შეეფარვი, ჩემო მფრინავო,
ნუცა სიციხესა, ნუცა ავდარსა,
ნუ შემოიბრალე დაქანცულობით
თავგანწირულსა შენსა მხედარსა!

რაა, მოვშორდე ჩემსა მამულსა,
მოვაკლდე სწორთა ზე მეგობარსა;
ნულა ვიხილავ ჩემთა შშობელთა
და ჩემსა სატრფოს ტკბილმოუბარსა!

საც დამილამდეს, იქ გამითენდეს,
იქ იყოს ჩემი მიწა სამშობლო;
ხოლოდ ვარსკვლავთა თანამავალთა
ვამცნო გულისა მე საიდუმლო!

კენესა გულისა, ტრფობის ნაშთი, მივცე ზღვის ღელვას
და შენს მშვენიერს აღტაცებულს, გიჟურსა ლტოლვას!
ვაჰსწი, მერანო, შენს ჭენებას არ აქვს სამძღვარი
და ნიავს მიეც ფიქრი ჩემი შავად მღელვარი!

ნუ დავიმარხო ჩემსა მამულში,
ჩემთა წინაპართ საფლავებს შორის;
ნუ დამიტუროს სატრფომ გულისა,
ნულა დამეცეს ცრემლი მწუხარის.

შავი ყორანი გამითხრის საფლავს
მდგლოთა შორის ტილის მინდვრის
ზე ქარიშხალი ძვალთა შთენილთა
ზარით, ღრიალით მიწას მგმაცურის!

სატრფოს ცრემლის წილ მკვდაოსა ჯიხურსა
დამეცემიან ციურნი ცვარნი,
ჩემთა ნათესავთ გლოვისა ნაცვლად
მივალაღებენ სევანი მყიდარნი!

გაჰსწი, გაფრინდი, ჩემო მერანო,
 გარდამატარე ბედის სამძლვარი,
 თუ აქამოდღე არ ემონა მას,
 არც აწ ემონოს შენი მხედარი!

დაე მოვკვდე მე უპატრონოდ მისგან ოხერი!
 ვერ შემაშინოს მისმა ბასრმა მოსისხლე მტერი!
 გაჰსწი, მერანო, შენს კენებას არ აქვს სამძლვარი
 და ნიავს მიეც ფიქრი ჩემი შავად მღელვარი!

ცუდად ხომ მაინც არა ჩაივლის
 ეს განწირულის სულის კვეთება?
 და გზა უვალი, შენგან თელილი,
 მერანო ჩემო, მაინც დარჩება!

და ჩემს შემდგომად მოძმესა ჩემსა
 სიძნელე გზისა გაუადვილდეს
 და შეუპოვრად მას ჰუნე თვისი
 შავის ბედის წინ გამოუქროლდეს!

მირბის, მიმაფრენს უგზო-უცვლოდ ჩემი მერანი,
 უკან მომჩხავის თვალბედითი შავი ყორანი!
 გაჰსწი, მერანო, შენს კენებას არ აქვს სამძლვარი
 და ნიავს მიეც ფიქრი ჩემი შავად მღელვარი!

1842 წ.

სულო ბოროტო

სულო ბოროტო, ვინ მოგიხმო ჩემად წინამძღვრად,
 ჩემის გონების და სიცოცხლის შენ აღმაშფოთრად?
 მარკვი, რა უყავ, სად წარმიღე სულის მშვიდობა,
 რისთვის მომიკალ ყმაწვილის ბრმა სარწმუნოება?

ამას უქადდი ჩემს ცხოვრებას, ყმაწვილკაცობას?
 თითქოს მაძლევდი ამა სოფლად თავისუფლებას,
 ტანჯვათა შორის სიამეთა დამისახავდი
 და თვით ჯოჯოხეთს სამოთხედა გარდამიქცევდი!

მარკვი, რა იქმნენ საკურველნი ესე აღთქმანი?
 რად მომიხიბლეს, აღმირიე წრფელნი ზრახვანი?
 სულო აღმშფოთო, მიპასუხე, ნუ იმალები,
 რატომ გაცუდდა ძალი შენი მომჯადოები?

წყეულმც იყოს დღე იგი როს მენთა აღტკმათა
 ზმ.დ მივანდობდი, ვუმსხვერპლიდი ჩემთ გულის თქმათა!
 ეს აქეთ არის, დავუკარგე მშვიდობა სულსა
 „ვერც ღელვანი ვნებათანი მიკვლენ წყურვილსა!
 განვედი ჩემგან, ჰოჲ მაკდურო სულო ბოროტო!
 „ვარ აწ სოფლად დაშენილი უსაგნოდ, მარტო.
 ქუთ ურწმუნო, გულით უნდო, სულით მახვრადი?
 „აი მას ვისაცა მოჰხედეს ხელი მენი მსახვრადი!

1843 წ.

II მშობელი ძველის ვითარება:

7 ბედი ქართლისა

პოემა

„მწყემსო კეთილო, შენს წმიდას სამწყსოს
 შემოვავედრებ ჩემსა სამეფოს!
 გულთამხილავო, შენ უწყი, რაც დღეს
 საქართველოსა ღირნი მოადგეს!
 მრავალ არიან, უფალო, მტერნი
 და წარიტაცონ შენნი ცხოვარნი!
 გვესწრაფე, ჩვენო ხელთაღმპყრობელო,
 და აღადგინე დღეს საქართველო!“

ასე ილოცდა მეფე ირაკლი
 ბანაკსა თვისსა გულით მხურვალთ.
 ცათა წინაშე დიდია მსხვერპლი
 მამულისათვის მეფისა ცრემლი!

ქართველთა ჯართა კრწანისის მინდვრად
 დაებანაკათ სპარსთთან საომრად;
 პატარა კახი ალა-მაჰმად-ხანს
 უპირებს შებმას ძლიერს, რისხვიანს.

ამდროს გამოჩნდა სამხრეთით მტერი.
 „ა მოწმენდილი, აა მშვენიერი
 ზე დანათლიდა ბრძოლისა ველსა

და ირაკლიცა ჯარსა ქართველსა
განამხნევებდა მამობრივის ხმით:

„ჰხედავთ, ვითარის კადნიერებით
შეკრების ჩვენზედ უსჯულოება!
საქართველოს დღეს გარდაუწყდება
თავისი ბედი და უბედობა!
დღეს ეკირება მამულს მხნეობა!
დღეს მეცა თქვენში ვარ მეომარი
ვითა თქვენგანი ერთი მხედარი;
დღეს გამოჩნდება, ვინ არს ერთგული,
ვის უფრო გვიყვარს, ძმანო, მამული!“

„შენი გამჩენის კირიმე, შენი,
რომ გაგვაგონე კვლავ ხმა სალხენი!“
შებლავლა მეფეს ჯარმა ერთის ხმით:
„ჩვენ თუნდ სულ ერთს დღეს, დავიხოცებით
ოღონდ შენ იყავ, მეფევე, დღეგრძელი!
მტერი რა მტერი, ოდეს ქართველი
ბატონს ირაკლის ნუგეშად ჰხედავს,—
მისთვის სიცოცხლეს ვინლა დაზოგავს!“

ნეტარ მეფისა გულს მამობრიულს,
ოდეს მოყმენი ვით მამას შვილნი
განუცხადებენ თავისს სიყვარულს!

დაჰკრეს ნალარა, გულნი შეზარა
და მტერთ საომრად ჯარნი შეჰყარა.
ხმა ნალარისა, ხმა ეს ბრძოლისა

ვით არ აღგანთებს, გმირო ქართლისა!
მხდალსა განამხნევს, მხნეს განაღვიძებს
და მიჯნურსაცა სულს შეუშფოთებს!

✓ შექმნათ მწარე, ძლიერი ომი
ვითა ნადირსა მშიერი ლომი
ეკვეთნენ სპარსთა ივერთ მხედარნი
და მტკვარსა შერთეს სისხლისა ღვარნი!
ორნივ იბრძვიან გამწარებულნი,
ორნივ ომებში გაქეზებულნი;
სომხეთის გმირნი ყაფლანის შვილნი
და მათ მომარცხნედ ბარათაშვილნი

განუმტკიცებდენ მკლავთა ქართველთა;
მეფის ირაკლის ღვაწლი ყოველთა
შთაუდგამს სულსა ვაჟკაცობისას, —
მაინც ვერ ჰხედვენ ბოლოს ბრძოლისას.
რა ნახეს ქართველთ გაჭირდა საქმე,
მყის ჩაიკეცეს ქუდები თურმე,
ხრმალს ხელი იკრეს მამაპაპურად
და დაერივნენ თავისებურად!

ბინდმა განჰყარა მებრძოლნი მტერნი
გამარჯვებულნი დარჩნენ ივერნი;
მაგრამ, რა მეფე ჯარსა უყუჩებს,
მას გამარჯვება არღა ახარებს:
ძვირად დაუჯდა იგი ირაკლის!
მრავალთ ყმაწვილკაცთ ნუგეშთა ქართლის
დასდევს აქ თავი მამულისათვის!...
აწ საფლავიცა არსად სჩანს მათთვის,
ჰაერში გაჰქრა მათი სახელი
და არსად ჟამთა მოწამე ძეგლი
არ გვიქადაგებს მათთა საქმეთა;
ღუმილნი ჰფარვენ ერთგულთა ძეთა!...
მაგრამ, ჰოჲ გმირო, ნუ შეშფოთდებით:
თქვენ სახსოვარი გაქვთ თვით განგებით:
რაც ერთხელ ცხოვლად სულს დააჩნდების,
საშვილიშვილოდ გარდაეცემის;
ქართლი თქვენს ღვაწლსაც ვერ დაიღუმებს,
ალა-მაჰმად-ხანს ვიდრე ახსენებს!

მეფემ უბრძანა თვისთა მოხელეთ:
„გვიჯობს რომ ახლავ ქალაქს მივიქცეთ
და ციხე ჩვენი მსწრაფლ გავამაგროთ,
თვარემ ხვალ სიმხნით ვერა გავაწყოთ,
ალა-მაჰმად-ხან ჭა აქა გენახავს;
ხომ იცით, ჯარი დიდძალი ახლავს
და იქნება რომ ციხეში დავხვდეთ,
ჩვენი ძალისა ფიქრი მიეცეთ.
ძველადგან ასე ნაამბობია
რომ „ზოგჯერ ხერხი ღონეს სჯობია“.

ყველა ეთანხმა ამაში მეფეს;
 ქალაქს მოიქცნენ იმავე ღამეს
 და მსწრაფლ ზღუდენი ნარიყალისა
 ექმნათ საჭურედ ჯართა ქართლისა!
 გათენდა დილა მზისა აღმოსვლად;
 მაგრამ მნათობმან შუქისა ნაცვლად
 ბნელი მოჰფინა თფილისის არეს:
 ალა-მაჰმად-ხან მოადგა ციხეს!
 სამი დღე და ღამ ადგა მას ჯარით,
 მაგრამ ვერარა ავნო ვერსაით.
 დაღონდა სპარსთა მეფე ბორგენილი,
 და თურმე ყოვლით იმედმიხდილი
 ქართლითგან წარსვლას დააპირებდა...
 მაგრამ იჟდა ჟამს ეძიებდა!
 აჰა მან იგი აწ მოიხელთა
 და მუხთალისა ანგართა ხელთა
 აჰყარეს მამულს სიმტკიცის ბქენი
 და მტერთ უმსხვერპლა თვისნი მოძმენი!
 სცნა რა ირაკლიმ ესე მუხთლობა,
 მოჰყმეთა თვისთა ესდენ დამცრობა,
 მყისვე აღენთო ხელმწიფე გული
 მტერზედ ამაყად გამზადებული!
 მაგრამ ცუდ იყო ყოველი ღონე:
 ალა-მაჰმად-ხან კვლავ თავმოძწონე
 შემოეპარა ციხისა კართა
 და მოევლინა მსწრაფლ ქართველთ ჯართა.
 გაფოთებული ეძიებდა მას
 ვინცა ჰერანის ტახტ-ხელმწიფეებას
 ქართველთა შორის წაართვა ძალა;
 მაგრამ ირაკლიმ უკვე გაქუსლა
 მთიულეთისკენ თავისი ცხენი .
 და შეუმცირა სპარსთ ტყბილი დღენი!

II

მორბის არაგვი არაგვიანი,
 თან მოსძახიან მთანი ტყიანნი,

და შეუპოვრად მოუთამაშებს
 გარემო თვისსა ატეხილს ქალებს.
 ჰოი ნაპირნო, არაგვის პირნო,
 მობიბინენო, შვებით მომზირნო,
 ქართველსა გულმან როგორ გაუძლოს,
 ლდეს შვენება თქვენი იხილოს,
 რომ თქვენს ბუჩქებში არა ჩამოხდეს,
 რაც უნდა გზასა ეშურებოდეს!
 როგორ იქნება არ განისვენოს?
 სამჯერ ხომ მაინც გარდაჰკრავს ღვინოს,
 ცხენს მოაძოვებს, თვალს მოატყუებს,
 გამოიღვიძებს—შუბლს განიგრილებს,
 ერთს ქართველურად კიდევ შესძახებს,
 არაგვო, მაგ შენს გამწვანებულს მთებს
 და მერე თუნდაც დაუგვიანდეს,
 იგი იმისთვის აღარ დაღონდეს!

მზე დამავალი მოჰტენს სიამეს
 მთიულეთისა ხეობის არეს,
 და ამ მშვენიერს არაგვის პირებს
 ძველი ჩარდახი ზედ გადმოჰყურებს.
 მუნ ბრძანდებოდა მეფე ირაკლი
 მოწყენის თვალით გარდმომზირალი;
 დაფიქრებული თვისთა ზრახვათა
 გაცართობდა ქარვის მარცვალთა.
 თან ახლდა მეფეს თავის მსაჯული
 ნიკთა კეთილთა უხვად მორკმული.
 ვის არა გახსოვთ სოლომონ ქველი,
 მეფის შინაყმა, ყმათ საყვარელი!
 სადღა არიან აწ ესე კაცნი
 რომ არ გვაღხენენ თათბირნი მათნი!

დიდხანს უჭვრეტდა მეფე მდუმარედ
 არაგვის წყალთა მდენთა მჩქეფარედ;
 ბოლოს მახვრალმან უბძანა მსაჯულს:
 „შენ იცნობ—კარგად, სოლომონ, ჩემს გულს;
 შენ უწყი ქართლის აწ ვითარება,
 მისი აწ ძალა, ყოფა-ცხოვრება;

ბევრჯერ რჩევანი შენნი ვითა წყლულს
მსალობუნიანი მე შეწუხებულს.

აწც ჩემს სულის ტვირთს, ჩემს გულის წადილს
შენ გაგიმჟღავნებ ვით საყვარელს შეილს!

„არ მითვისებდა ქართველთა გული
რომ ვიყავ მათი მეფე ეული;
ჩემი მეფობა ზედ დავასრულე
რომ ძლივს იგინი გავიერთგულე!
და ახლა, ოდეს ჩემს ხელმწიფობას
განუშვადებდი ჟამკეთილობას,
აი მის ნაცვლად რაი მომაპყრეს
მე ჩემთა ძეთა და ვინ ახარეს!..“

„ამიერითგან გაქვებულის,
მაჰმად-ხანისა მოსისხლე გული
არ დაგვაწყნარებს სიამაყითა;
მას ჟამი შეჰსწევს ყოვლის ღონითა;
ეს ხმა ლეკთაცა აგვიყაყანებს;
ოსმალის მხოლოდ დროსა ჟუჟრებს
და მტერნი ძლიერ მაშინ მოგვატყდენ,
როს ყმანი ჩემნი ურთიერთს ბძარვენ!
მეც, თუმცა კვლავ ვჰგრძნობ სულის სიმტკიცეს,
გარნა ღონენი წელთ წარმიტაცეს;
შენი ირაკლი ის აღარა ვარ,
პატარა კახად რომ გინახავარ!
აბა, რომელს შეილს ჰხედავ ღირსეულს
რომ ექმნას კვერთხად მამულს დარღვეულს?...
ჰოჲ ღმერთო, ღმერთო, ამაზედ მეტად
ნულა განჰსწირავ ქართველთა ტანჯვად!“...

„აბა რას მირჩევ, ჩემო მსაჯულო?

კარგად იფიქრე, შეილო ერთგულო:
აწ განთქმულია რუსთა სახელი,
ხელმწიფე უვისთ ბრძენი და ქველი;
დიდიხანია გვაქვს ჩვენ ერთობა,
მტკიცე კავშირი — სარწმუნოება;
მას მსურს რომ მივცე მემკვიდრეობა
და მან მოსცეს ქართლს კეთილდღეობა!

ამის გამგონი ჩვენი მსახური
 უქვრეტდა მეფეს განცვიფრებული:
 მას არ ჰსჯეროდა რომ ი-კლის გულს
 ჰხედვიდა იგი ესთ შეცვალებულს.
 „რასა მიბრძანებ! ჰკადრ, მან მეფეს:
 ბატონო, ღმერთი გადღეკრძელბდეს.
 ნუ გააგონებ მაგ ხმას ქართველთა
 ესდენ შენზედა მსასოებელთა!
 ჯერ სამაგისო არ გვემართება
 რომ განვისყიდოთ თავისუფლება!
 „~~ქაჯი~~“ მეფეო, რომე ივერნი
 იქმნებიან რუსთ ხელთ ბედნიერნი?
 სახელმწიფოსა სჯულის ერთობა
 არარას არგებს, ოდეს თვისება
 ერთა მის შორის სხვადასხვაობდეს,
 ვინ იცის, მაშინ როგორ მოუხდეს
 რუსეთის ძალი ქართლს აწინდელი;
 ვით შეითვისოს რუსმა ქართველი?
 ვით შეიწყნაროს რუსთ მეფობამა
 რაც მოისურვოს ქართველობამა?
 მაშინ, მეფეო, რავდენთ კაცთ მართალთ
 მოუკლან გულნი ტანჯვით იღუმალთ!
 მაშინ ირაკლის სახსენებელი
 ვინლა ახსენოს აწ საქებელი?
 ნუ, ხელმწიფეო, მას ნუ ინებებ,
 შენგან კი მაგას ნუ გაგვაგონებ
 და მერმე ქართლი ვინც ვერ განაგოს,
 მაშინ მან უწყის, რაც მოაგვაროს;
 ხოლო ირაკლი ვიდრე ჰყავთ ქართველთ,
 უბედურებაც ბედნიერ აქენდეთ!“
 „ჩემო სოლომონ, მეფემ უბრძანა,
 მე ეგ ყოველივ არ ვიცი განა?
 მაგრამ კეთილთა ღლეთათვის ქართლის
 რა მოვაგვარო უმჯობეს ამის?
 მე არა ვჰფიქრობ ვითარცა მეფე
 თვის ღიდებისთვის სისხლთა აღმჩქევე;

არამედ ვითა მამა კეთილი
 რომელსა ჰსურს რომ თავისი შვილი
 თვის სიცოცხლეში დაასახლკაროს.
 ძნელ არს ცხოვრება სამეფოსი როს
 უჭვრეტდეს იგი ომსა დღე-დღითი!
 აი, ხომ ნახე აწ მაგალითი:
 რა ჰქმნა ამ ერთმა დამარცხებამან!
 კარგი რომ კიდევ ალა-მაჰმედ-ხან
 ქალაქს დაჰსჯერდა განძინებული,
 სხვით არ აღივსო მან საწყაული!

„ახლა კი დროა, სოლომონ, რომა
 მშვიდობა ნახოს საქართველომა.
 მან საფარს ქვეშე მხოლოდ რუსეთის
 ამოიყაროს ჯაფრი სპარსეთის,
 და მხოლოდ მაშინ უეჭვოდ გვრწამდეს
 რომ ქრისტიანთ ხმა მარად ისმოდეს
 საფლავთზედ ჩვენთა მამა-პაპათა
 და განისვენონ აჩრდილთა მათთა!“

ველარ გაუძლო მსაჯულსა გულმან
 და ჰკადრა მეფეს აღშფოთებულმან:
 „განზრახვა შენი, მეფე, მაკვირვებს!
 ირაკლიმ იცის რომე ქართველებს
 არად მიაჩნით უბედურება
 თუ აქვთ თვისთა ჳერთ ქვეშ თავისუფლება“.

„სულ მართალია, ჩემო სოლომონ,
 მაგრამ აბა ჰსთქვი, ქართველთა რა ჰყონ
 ამ უბედობის და დარღვევის დროს?
 აბა ირაკლიმ რა მოაგვაროს
 მშვიდობისათვის საყვარელ ყმათა?...
 აი მივიღებ მე შენთ რჩევათა
 და დავიდუმებ ჩემსა გულისთქმას;
 ნუ დაივიწყებ მაგრამ ჩემს სიტყვას
 რომ, დღეს იქნება თუ ხვალ იქნება,
 ქართლსა დაიცავს რუსთ ხელმწიფება!“

ასე ირაკლი და მის მსაჯული
 მამულისათვის გულმტკიცნეული

ქართლისა ბედსა განსაპოვლებდენ,
ხოლო ქართველნი მამულს ჰგლოვობდენ!

ამ დროს აღმოჰბდა ჰადრი მთოვარე
და სიამითა მოჰფინა არე.

ცამ მოჰედილმა ვარსკვლავებითა,
მთისა ჰაერმან სავსემ შვებითა
და მთვარის შუქზე არაგვის წყალთა
თავისუფლებით ჩამომჩხრიალთა
გულს აუშაღეს დარდები ბატონს,
ოხვრა დამართეს ვით კაცსა ლიტონს:
მას მოაგონდა დრო ყმაწვილობის
გატარებული თვისთა კახთ შორის,
როს ჯერ არ ელო ტვირთი მეფობის,
როს ჰქონდა ჟამი უზრუნველობის
და საყვარელი კახეთის გმირი
იყო ნიადაგ მტერთა გამგმირი!

დიდხანს დაჰყოფდა ბატონი ჩუმაღ,
დაფიქრებული მწუხარედ და ღრმაღ.
შემდეგ უბრძანა სოლომონ მსაჯულს:
„ახლა კი დროა—ჩვენს გაოხრებულს
ქალაქს ჩავხედოთ; მაგრამ ჯერ ერთი
მინდა ვიხილო კიდევ კახეთი,
შევიტყო კახთა საჭიროება,
ესცნა ჰაზრთა მათთა აწ ვითარება;
შენ კი აქედგან ქალაქში ჩადი
და დამახვედრე ჩემი სამზადი“.

III

დილაზე ადრე მოვალს მსაჯული
ქსნის ხეობაში დაფიქრებული:
ვიდრემდის იყო შიშიანობა,
მას აქ ესახლა თავის სახლობა,—
და მომავალმა აწ ქალაქისკენ
გამოიარა თავის სახლისკენ.

მეფის ჰაზრთაგან სულით ღელვილი
ჰზრახვიდა გულში მამულისშეილი:

„მადლობა, ღმერთო, შენსა განგებას!
ერთს კაცს მოჰმადლებ ყოვლთა უფლებას
და მისს ერთს სიტყვას მონებენ ერნი,
განურჩევლად სულელნი, ბრძენნი,
და იგი მათს ბედს ასე განაგებს
ვითა ამღერდეს იგი კამათლებს!
მაგრამ შენ, მეფე, ვინ მოგცა ნება —
სხვას განუბოძო შენთ ყმათ ცხოვრება,
მისდევდე შენსა გულის კვეთებას
და უთრგუნვიდე თავისუფლებას?
შენ ერმან მოგცა პირველ ღირსება
რათა დაუცვა ყოფა-ცხოვრება
და რად ივიწყებ რომე მარადის
ერსა ეკუთვნის გულისთქმა მეფის!...

„იქნება მეფე ციხის გატებას
აბრალებს მოყმეთ მუხანათობას?
იქნება ამან აჰყარა გული
ბატონს ქართლზედა შეუორგული?...
მაგრამ ირაკლიმ უკეთეს უწყის.
თუ ვით საყვარელ არს ქართველთ შორის.
მაშ რამ უცვალა მას გული მყარი
ქართველებისთვის ესთ თანამკედარი?..
მაგრამ, ვინ იცის, იგი იქნება
უკეთ ჰფიქრობდეს, რაც გვეჭირვება:
ბევრჯერ ღვთიურსა ზრუნვასა მეფის
გონება ყმათა ვერა მიხედების!“

ამ ფიქრში იყო მსაჯული, ოდეს
მოადგა თავის სახლისა არეს.
წინ მოეგება მას თავის ცოლი
სათნო სოფიო სულისა ტოლი;
ახლაც ბევრს ახსოვს მისი ზრდილობა,
მშვენიერება, გულკეთილობა.
რა დაინახა მან თვისი ქმარი
სახე შეცვლილი, მონაწყინარი,
ამბავი ჰკითხა მყის ირაკლისა,
ასე საყვარელ იყო ყოვლისა!

„ვექობ, სოფიო, რომე ირაკლი
 ქართველებზედა იყოს გულნაკლი:
 მას ზედ ეტყობა რომ მისი სული
 ძლიერად არის აღელვებული!
 მწარედ უპირებს ბატონი დასჯას
 თავის შვილების ამა ურჩებას:
 ვექობ რომ იგი სამეფოს ქართლის
 აძლევს საფარს ქვეშ რუსთა ხელმწიფის.
 მაშინ უყურე ჩვენს დედაკაცებს
 როს საცხოვრებლად დიდკაცთა ცოლებს
 პეტრეს ქალაქში გარდაასახლვენ!
 მაშინ, სოფიო, რაღა გინდათ თქვენ
 ხელმწიფეს ჰპოვებთ მამად კეთილად
 და დედოფალსა დედისა ნაცვლად;
 არ მოგაკლდებათ თავისუფლება,
 განცხრომილება, ფუფუნეულება
 მათთა სიმდიდრის პალატთა შორის.
 ვერ გაიგონებთ მუნ ხმასა მტერის;
 მრავალთ სიამეთ იხილავთ კვალად
 ბანოვანთათვის გულგასართობლად:
 მაშინ კი ვისლა მოესურვება
 ნახოს ქართლისა კვლავ ამბოხება?“
 „უწინამც დღე კი დამელევა მე!
 უცხოობაში რაა სიამე,
 სადაცა ვერვის იკარებს სული
 და არს უთვისო, დაობლებული?
 რა ხელჰყრის პატივს ნაზი ბუღბუღი
 გალიაშია დატყვევებული?
 და ველად იგი ამხანაგთ შორის
 ჰირსაც ვით ლხინსა ერთგვარ დამღერის!
 ესრეთ რას არგებს კაცსაც დიდება
 თუ მოაკლდება თავისუფლება?
 თავის მამულში მას გაჰირვება
 სხვადასხვა რიგად ენუგეშება:
 მუნ სულსა სული თვისად მიაჩნის
 და გულსა გულის პასუხი ესმის!“

„რად დაგვრჩომია სხვაზედა თვალი
ოდეს მეფეცა და დედოფალი
გვყვანან კეთილნი და ღირსეულნი
და ვართ მათთანა შვილებრ ჩვეულნი?
ჩვენის დედოფლის გულისა ნაცვლად
მწუხარებათა სანუგეშებლად
რასა ვიპოვით ჩვენს სიცოცხლეში!
... !“

მსაჯულს ეგონა რომე იგი გულს
დედაკაცთაჲს ჰპოვებს ცვალებულს
და აწ, რა ნახა ცოლი ამ ჰაზრით,
გარდაეხვია მას მხურვალებით.

„... ჰოი, დედანო მარად ნეტარნო,
კუთხევა თქვენდა, ტკბილსახსოვარნო!
რა იქნებოდა რომ ჩვენთა დედათ
სულიცა თქვენი გამოჰყოლოდათ!
ვინღა ჰყავს გულისშემატკივარი
მამულს ასული ახლა თქვენგვარი?
ქარმან ჩრდილოსმან ყველაზედ პირველ
გარდაუცვალა მათ გული ცხოველ!
„ჯანი გავარდეს აწ შვილსაც, მამულს,
ოღონდ ვაამოთ ჩვენს საკუთარს გულს;
რის ქართველობა, რა ქართველობა!
მითომ რას გვავენებს უცხოტომობა?“

IV

რა მოახლოვდა ქალაქსა მეფე,
დიდხანს უჭვრეტდა კრემლთა აღმჩქეფე!
პალატნი მისნი გადმონგრეულან,
სახლნი სამშობლო დანაცრებულან;
მიდამო ჰხედავს უპატრონობას,
აღოხრებასა და ნატამლობას!
დუმილი სუფევს მის არემარე!
მხოლოდ ბუტბუტებს მტკვარი მწუხარე
შემრთველი მრავალთ სისხლთა ქართველთა:
იგი გადარჩა მხოლოდ სპარსელთა!

აღავსო კვლავ ერმან თფილისი,
რა მობრძანება ჰქცნა ირაკლისი.

ქალაქი ისევ ჩქარად აშენდა,
თუმცა აღრინდელს მრავალი აკლდა!

წარვიდნენ წელნი მოსვენებისა
და კვლავ ირაკლიმ ხრმალი ბრძოლისა
აღიღო ლეკთა შესამუსვრელად!
არც სპარსნი მორჩნენ დაუმარცხებლად.
სიბერის ჟამსა მოიცა ძალი
და შეაძრწუნა კვლავ ოსმალი;
კვლავ ასახელა თავის სახელი;
მაგრამ ამაო იყო ყოველი
დიდიხანია რომ ბედი ქართლის
გარდაიწყვიტა გულმან ირაკლის

1839 წ.

8 საფლავი მეფის ირაკლისა

მოვიდრეკ მუხლთა შენს საფლავს წინ, გმირო მხცოვანო,
და ცრემლთ დავანთხევ შენს სახელზე, მეფევ ხმოვანო!

ახ, რად არ ძალუძს განცოცხლება წმიდას აჩრდილსა,
რომ გარდმოხედო ახალს ქართლსა, შენს პირმშოს შვილსა!

თაყვანს ვსცემ შენსა ნაანდერძებს წინასწარად თქმულს!
გახსოვს, სიკვდილის ჟამს რომ უთხარ ქართლს დაობლებულს?
აჰა, აღსრულდა ხელმწიფური აწ ჰაზრი შენი

და ვსჯამთ ნაყოფსა მისგან ტკბილსა აწ შენნი ძენი:

ჟამვითარებით გარდახვეწილთ შენთ შვილთ მიდამო
მოაქვთ მამულში განათლება და ხმა საამო;

მათი ცხოველი, ტრფიალებით აღსავსე სული
უღნობს ყინულსა ჩრდილოეთსა განცეცხლებული;

და მუნით ჰზიდვენ თესლთა ძვირფასთ მშობელს ქვეყანად,
მზურვალეს ცის ქვეშ მოსამკალთა ერთიათასად!

სადაც აქამდინ ხმლით და ძალით ჰფლობდა ქართველი
მუნ სამშვიდობო მოქალაქის მართავს აწ ხელი!

აწ არღა ერჩის ქართლის გულსა კასპიის ღელვა:
ვერღა ურყევს მას განსვენებას მისი აღტყველვა;

შავის ზღვის ზვირთნი ნაცვლად ჩვენთა მოსისხლე მტერთა
აწ მოგვიგერიან მრავალის მხრით ჩვენთა მოძმეთა!

მშვიდობა შენსა წმიდას აჩრდილს, გმირო განთქმულო,
უკანასკნელო ივერიის სიმტკიცის სულო!

აწ მიხვდა ქართლი შენსა ქველსა ანდერძნამაგსა
და თაყვანსა ჰსცემს შენსა საფლავს ცრემლით აღნაგსა!

1842 წ.

III ს ი უ ვ ა რ უ ლ ი:

9) სატრფოს

არ უკიეინო, სატრფოო,
შენსა მგოსანსა გულისთქმა:
მოკვდავსა ენას არ ძალუძს
უკვდავთა გრძნობათ გამოთქმა!

მინდა მზე ვიყო რომ სხიენი
ჩემთ დღეთა გარსა მოვავლო,
სალამოს მისთვის შთავიდე
რომ დილა უფრო ვაცხოვლო;
მინდა რომ ვიყო ვარსკვლავი
განთიადისა მორბედი
რომ ჩემს აღმოსვლას ელოდენ
ტყუთა ფრინველნი და ვარდი;

მინდა, შენ იყო, სატრფოო,
მშვენიერისა ცის ცვარი
რომ განაცოცხლო შავარნო
მდელი სიციხითა დამკენარი;

რომ მხოლოდ მზისა ციაგი
მას დილის ნამსა იშრობდეს
და ერთად შესხივებულნი
შვებას მოჰყენდენ სიკოცხლეს;

არეს ავსებდენ სიამით
მცენარეთ განმაცხოვლებლად,
იყვნენ პარადის უხსნელად
სოფლისა განსათავებლად!

ნუთუ ამ სულის წადილსაც
ჰრქვა სიყვარული სხვათაებრ?
მაშინ მზეც უსხივ-უცეცხლოდ
შეიძლებს ნათვას ვარსკვლავებრ;

მაშინ ვარდიცა განთიადს
ვერღარა გარდაიშალოს
და ცისა ცვარმან მდელი
არღარა გააბიბინოს;

მაშინ შენც სხვათა მოკვდავთა
ბანოვანთ მიემსგავსები!
მაშ რათ ერჩევი მათ შორის
და ციურთ დაედარებ?

მაგრამა მშვენიერება
გაქვს, ცისიერო, უბრწყნელი
და ჩემთა გრძნობათ შენდამი
ვერ დასდვან კაცთა სახელი!

1841 წ.

10 ვჰოვე ტადარი

ვჰოვე ტადარი შესაფერი, უდაბნოდ მდგარი;
მუნ ენთო მარად უქრობელი წმიდა ლამპარი:
ანგელოსთაგან იკროდა მუნ დავითის ქნარი
და განისმოდა ციურთ დასთა გალობის ზარი!

მწირი სოფლისა დამაშვრალი მისითა ღელვით
მუნ ვეძიებდი განსვენებას წრფელითა ზრახვით;
გულსა მოკლულსა კაცთ სიავით და ბედის ბრუნვით
ლამპარი წმიდა განმიტფობდა ციურის სხივით!

მუნ გუნდრუკის წილ შეესწირავდი წმიდას სიყვარულს
ომლის საკურთხად დავსდებდი მე ჩემს გულსა და სულს;
ამა სიამით, ნეტარებით ესრეთ აღვსებულს
შეგონა ვჰხედავ სასუფეველს აქ დაშენებულს!

მაგრამ საწუთო განა ვისმეს ღიღხანს ახარებს?
დანჰკრა ტადარი—და უდაბნო ჩემდა მღუმაღრებს;
მას აქეთ ჩემს გულს ნეტარება არ ასადარებს;
მის ნაცვლად სევდა და წყვილიდი დაისადგურებს!

მოისპო მსწრაფლად მისი ნაშთი და მისი კვალი!
განა თუ დრომან დაჰკრა თვისი მას ავი თვალი?
არა, მოსძაგდა მას სოფელი ცრუ და მუხთალი!
დამშთა მე მხოლოდ მის ლამპრისგან ცეცხლი დამქრალი!

ვერდა აღმიგო სიყვარულმა კვალად ტადარი!
ვერსად აღვანთე დაშთომილი მისი ლამპარი!
ესრეთ დამიხშო უკუღმართმა ნუგეშის კარი
და დავალ ობლად ისევ მწირი, მიუსათარი!

1841 წ.

11 რად ჰევედრი კაცსა

რად ჰევედრი კაცსა, ბანოვანო, პირუმტკიცობას?
რად ემდური შენ ტრფიალისა ცვალეზადს გრძნობას?
თუ არ გემჰსკვალვის საუკუნო ტრფიალებითა,---
ჰგავს, არ პასუხს ჰსცემ შენ მას სულით მშვენიერითა.
სილამაზეა ნიჭი მხოლოდ ხორციელების
რად ვით ყვავილი თავისს დროზე მსწრაფლად დაჰკნების;

აგრეთვე გულიც მხოლოდ მისდა შენამსკვალეში
ცვალებადია, წარმავალი ღე უმტყიცები!

მშვენიერება ნათელია ზეცით მოსული
რომლით ნათლდება ყოველი გრძნობა, გული და სული;
ღე კაცთა შორის ვით კერძოსა ღვთაებობისა
რად გრწამს—არ იყოს საუკუნო მადლი ტრფობისა?

თვით უკვდავება მშვენიერსა სულში მდგომარებს,
მას ვერც შემთხვევა ღე ვერც ხანი ვერ დააბერებს.
მხოლოდ კავშირი ესრეთთ სულთა ჰშობს სიყვარულსა,
ზეგარდმო მადლით დაუხსნელად დამტყიცებულსა!

მხოლოდ მათ შორის არის გრძნობა ესთ სანუკველი
რომ მის უტყბილეს არც თუ არის სასუფეველი!
მას ცისა სხივით აცისკროვნებს მშვენიერება
და უკვდავებით აგვირგვინებს ჰეშმარიტება!

1842 წ.

12 ჩ ი ნ ა რ ი

მანმარტოებულს ფრიალოს კლდეზე
სღვას აღვის ხისა ნორჩი ახალი
მრავალშტოვანი, მაგრილობელი,
ჰაეროვანი, ტურფა, მალალი.

საამო არის მის ჩრდილში იცენა
ღე მისთა ფოთელთ შრიალთა სმენა
ღე წყალთ დუღუნზე უკუდმართისა
ამა სოფლისა ჰირთა დათმენა!

მოჭშუის მტკვარი, მოჭკრის ნიაყი
და შრიალითა არხვეს ჩინარსა,
და გამოჰსცემენ სახიობასა
ტყბილის ოცნებით დამაძინარსა!

გრწამს რომ არს ენა რამ საიდუმლო
უასაკოთაც და უსულთ შორის
და უცხოველეს სხვათა ენათა
არს მნიშვნელობა მათის საუბრის!

ვითა მიჯნური სატრფოს ამაყსა
მტკვარი მას ნორჩსა ფერხთა ევლების

და აღმოარხევს უფესკრულებიდაჲ

და აღელვლი კლდესა ეხლემის!

მაგრამ ჩინარი მალლად მჩინარი
დგას მედიდურად და სიამაყით
და მხოლოდ თავსა გარდმო-გარდილებს
სეველიანისა შერხევის სახით.

რამდენჯერ ქარი შეარხევს საროს,
იმდენჯერ მტკვარი უმეტეს ოხრავს
თითქოს სიშურით შეშფოთებული
და კლდის პირებზე ზვირთთა შემუსრავს.

ესრეთ იდუმალ მაგრამ ძლიერად
დაიტანჯების მარად მიჯნური,
თუ მას ნამდვილად ეგზნების გულსა
ტრფიალებისა ცეცხლი ციური.

1844 წ.

გასამეორებელი კითხვები: მოიგონეთ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ცხოვრების მთავარი მომენტები. როგორია ნიკ. ბარათაშვილის პოეზიის მთავარი კილო? მგოსნის ნაღველი და მისი თანდათან განვითარება. სიყვარული ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზიაში. ირაკლი, სოლომონ და სოფიო როგორც ტიპები.

საზეპირო: დაისწავლეთ ზეპირად ლექსი „მერანი“ და პოემიდან არაგვის ხეობის აღწერა: „მორბის არაგვი არაგვიანი“.

საწერი თემები: 1. მსოფლიო ნაღველი ნ. ბარათაშვილის პოეზიაში, მისი მთავარი მიზეზები და თანდათან განვითარება. 2. სიყვარული ნ. ბარათაშვილის პოეზიაში. 3. ერეკლე მეფე ნიკოლ. ბარათაშვილის პოემის მიხედვით.

საბიბლიოგრაფიო ცნობა. ნიკ. ბარათაშვილის თხზულებათა სრული გამოცემა ეკუთვნის „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელს საზოგადოებას“, თფილისი, 1895 წ.; ამ გამოცემას დართული აქვს პოეტის მიწერ-მოწერაც ქართულსა და რუსულ ენაზე.

კრიტიკა. ნიკ. ბარათაშვილზე და მის პოეზიაზე მრავალი კრიტიკული წერილი დაწერილა, მაგრამ უმრავლესი მათგანი ჟურნალ-გაზეთებშია გაფანტული; ამიტომ აქ მხოლოდ ორს ვასახელებთ: კიტა აბაშიძისას მის „ეტიუდებში“ ტომ. 1, გვ. 60—97 და სილოვან ზუნდაძის „ქართული ლიტერატურის სახელმძღვანელოებში“ წ. 1—ნიკოლოზ ბარათაშვილი. ქუთაისი.

1914 წელი.

III

პანტანო მღვმელისა

ყვასტანგ ორბელიანი

1812—1890

აღზრდა-განვითარების მსგავსი პირობებით. თითქმის ერთგვარი თავკადა-
ქლით და პოეზიის შინაარსით ვრიგოლ ორბელიანთან ისე ახლოს არავინა
ა. როგორც მისი თანამედროვე და თანამოგვარე პოეტი ვახტანგ ორბე-
ლიანი.

თავადი ვახტანგ ვახტანგის ძე ორბელიანი დაიბადა 1812 წელს. წერა-
წაკა თავისი დედისაგან (თვალე ბატონიშვილი, ირაკლი მე-II-ის ქალი) ის-
წავა. მისგანვე შეითვისა თავისი ქვეყნის წარსულისადმი ღრმა სიყვარული.
1835 წელს დედამ ვახტანგი პეტერბურგში (პეტერბურგში) მიიბარა სა-
ც პას ძლიერ შეუყვარდა ევროპის პირველხარისხოვან მკვლევართა კითხვა.

1832 წლის შეთქმულობაში მონაწილეობის გამო 20 წლის პოეტი ოთ-
ხ წლით კალევაში გადაასახლეს საიდანაც 1837 წელს დაბრუნდა. ამ გადა-
ხლების ხანას ეკუთვნის მისი ლექსი „რუსეთიდან“ რომელიც ქვემოთ
შეცემა.

1838 წლიდან ე. ორბელიანი სამხედრო სამსახურში ირიცხებოდა, ხოლო
1841 წლიდან მომრიგებელი შუამავლის თანამდებობას ასრულებდა და ამ თა-
მდებობაში გარდაიცვალა 1890 წელს.

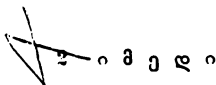
ვრიგოლ ორბელიანის მსგავსად თავის ლექსებში ვახტანგ ორბელიანიც
ენი ქვეყნის წარსულს შესტრფის და დასც ირის. გულგატეხილია მის აწმყოზე
„პოეტი სუსტი იმედით იცქირება მომავლისაკენ; უკეთ რომ ესთქვათ, მო-
ვლის იმედმა მას მხოლოდ ერთის წუთით გაუღიმა („იმედი“), შემდეგ კი
ხოვრების უღმობელ პირობათა გავლენით პოეტის გული ისევ მწარე ნალ-
ლა და უიმედობამ მოიკცა („ორი სიზმარი“, „სამშობლო ქვეყნის პასუხი“).
სი ჩანვის დამახასიათებელიც იგივეა რაც ვრიგოლ ორბელიანისა: უიმედო
დელიანობა ნაციონალურ ნიადაგზე.

როგორც ვრიგოლის ისე ვახტანგ ორბელიანის პოეზიის მთავარ საგანს
შობლო, მისი დიდებული წარსული და სამშობლოსადმი სიყვარული შეად-
გნ („არის ადგილი“, „კახეთს“, „ჯვარი ვახისა“, „ოზოლი“, „ირაკლი და
სი დრო“, „მთის ქალი და მოგზაური“). ვრიგოლის მსგავსად კერძო გრძნო-
ს (სიყვარულს) ვახტანგიც სპატიო ადგილს უთმობს („რუსეთიდან“, „ვი-
ქ შენ წინა“), ხოლო იდეალური სიყვარულის გამოხატვას მთელი პოემა
წერს: „დედოფალი“.

1 რუსეთიდან

ბანდენილს შორსა, შეუწყნარსა ამ წყვდიადს მხარეს
 გული ძლიეს მიჰერს, ველარ ვუმზერ შენს ნათელ სახეს!
 რაც ვიტანჯები და ვისჯები შორს ყოფნით შენით,
 ის იცის ღმერთმა მალლა ერთმა, არ ითქმის ენით..
 ახლად შემოსულს ამა სოფელს მწერტს ჰმუნვა მკვლელი,
 ვერ მახარებენ ღამით მთვარე, დღე — მზე ცხოველი.
 რა ველარ გხედავ, სული მიკნესს, გული მიკვდება!
 ეგრედ ყვაილი მზის უსხივოდ უდროვოდ ჰკნდება.
 თუ ნერგს მოაკლდა ნამი ცისა, ცვარი არ ერგო,
 ვინ ჰკითხავს: „რისთვის აღარ ხარობ და ხმები, ნერგო?“
 სამშობლო ქვეყნით გარდახვეწილს, გულსა დამშვრალსა
 სწყურხარ, როგორც სწყურს ცის ნათელი, სხივი ბნელს თვალსა

1834 წლის მახლობლად.

(შემოკლებით)

მინა, ხარ, ეჰა, მშვენიერო, მოხვედი სითა?
 ხარ ამ ქვეყნისა, თუ ციური მოფრინდი ცითა?..
 მოგესალმებით ნათლის გულით შენ მშვენიერსა,
 შენც გაულიმე სიმშვიდითა ძველსა ივერსა!..
 იყავ შევნება, ნეტარება ივერიისა,
 იყავ ჩვენთვისა ცით ვარსკვლავი, შუქი მთვარისა!
 მაგრამ აქ ხშირად ჰპოვებ ტაძართ, შთენთ დიდებულთა,
 პალატთ ნანგრევთა და მონასტერთ აოხრებულთა,
 მაგარ სადგურნი, ფრიალოთგან გადმოკიდულნი,
 უფსკრულს უმზერენ დარღვეულნი, დატევებულნი;
 წმინდა საფლავნი ნანგრევთ შუა ხშირად არიან,
 მოუხსენებელთ, უპატრონოთ ტყენი ჰბურვიან:
 არ აცხოვლებენ შთენთ და საფლავთ წირვა, ცისკარი,
 მხოლოდ ღრობით მათზედ ჰბერავს გრიალით ქარი!
 რას ნიშნენ შთენნი, ეს ნანგრევნი, შენ გსურს იკითხო?
 გსურს ივერიის შავი ბედი აღმოიკითხო?

ჩვენ ნურას გვკითხავ, ჯვარი არის, შიდი მის კარსა:
 ა. ც. ლმობიერმა გულმა გკითხოს, ჰკითხე მას ჯვარსა.

შირიანის დროს ხელში ეპყრა წმინდა ასულსა,
 ბ. ძველს ტაძარში მასა ჰპოვებ წმინდად დაცულსა.

ესე არს ჩვენი ისტორია და ჩვენი ბედი:
 კ. ლის გვირგვინი, სასოება და კვლავ იმედი!..

სისხლის ცრემლითა მას ჯვარზედა არს წარწერილი
 ლ. ღნის სამშობლოს ბნელის ეტლის მოთხრობა ბნელი!

გსურს სცნო მის აზრი, რაც ცრემლითა მასზედ სწერია?
 მ. ეს აზრი: „წმინდა ჯვარი და ივერია!“

მათთვის მხურვალედ მამა-პაპათ გულნი უძგერდნენ,
 ნ. დასაცველად მთელს აზიას მწარედ ებრძოდნენ.

„ერთის ხელითა წმინდათ ტაძართ, პალატთ ვაგებდით
 ბ. მეორეთი მტერსა ვცემდით, ხმალს არ ვაგებდით:

ან სულ გაეწყდეთო და ან მტერთა ვძლიოთ ეგება“..
 გ. მშობლო მიწა ქართველთ სისხლმა სრულად შეღება!..

ჩვენი ივერი მშვენიერი არს სისხლის კალო,
 ბ. ზრთა აკლდამი გულთ საკლავი და სავალალო!...

სული მიკვნესის, გული ჩემი მწარედ ღონდება,
 ა. ჩვენის ქვეყნის მწარე ბედი მომაგონდება...

გონება ხელობს, გულსა და სულს ცეცხლი მეღება,
 ბ. საქართველო დანგრეული მომელანდება,

რა ფიქრს მომივა: თვით ნანგრევნიც იქნება განქრნენ
 ბ. მათ სახელნი, მათ ხსენებაც აღარსად დარჩენ!..

მომიახლოვდა მაშინ ტურფა, მშვიდი ასული,
 ბ. ძნობითა სახე უბრწყინავდა, უძგერდა გული:

„გწამდესო, ღვაწლნი მამა-პაპათ არ განჰქრებიან,
 გ. წამდეს, ეს შთენნი დიდებულად კვლავ აღსდგებიან:

მართლმადიდებელთ ჰეშმარიტი ღმერთი ძლიერი
 ბ. ზოფენსთ თვისს სხივსა, თვისს სიუხვეს, და თქვენი ერი
 კრისტეს ჯვარისთვის წამებული კვლავ გამრავლდება,
 გ. ქვენი სამშობლო დანგრეული კვლავ აღყვავდება:

ამიერ თქვენთან დავამყარე წმინდა კავშირი,
 ბ. ჰერ თქვენთან მე ვიქნები სტუმარი ხშირი!“..

დავემხე წმინდა, მშვენიერის ასულის წინა,
 უამბორებდი მის ფერხთ მტვერსა:—ტურფავ! ხარ ვინა?

თუმცა პასუხი ვშვენიერმა არარა მომცა.
მაგრამ ნათელი და სიცოცხლე მოკლულს გულსა სცა!

3 არის ადგილი

ვუძღვნი იმერთ

არის ადგილი. მის შვენებას ვერ აღსწერს ხელი:
როგორც ედემის, მის აღწერა ისეა ძნელი!
მისი შვენება ედემისა არის შვენება,
იმის შვენების მოშორება თვალს ენანება.
თვალს მოაშორებთ, თქვენი გული იმისკენვე რბის,
იმის კვლავ ნახვას სიხარულით გული მოელის:
ზაფხულს ზეფირი მას დაჰქროლავს და მაზედ ხარობს.
ზამთრით მზე მარად მაზედ მნათობს და მის გულს ათბობს:
ლამის მნათობნი სიხარულით მას დასცქერიან,
ჯზვად თვისს სხივსა ზამთარ-ზაფხულ მას უგზავნიან.
ესე არს მიწა საყვარელი ვარსკვლავთ და მზისა,
ზურმუხტ მდელოსი, ფურჩენილ ყვავილთ და ნათლის ცისა!

დიდი შენობა მის დიდს მთაზე არს აღმართული,
ათასის წლისა ხავსით არის იგი მორთული.
დგას დიდებულად, გულამაყად, მტკიცედ და მაგრად,
თითქო უბრძანებს გარეშეშო სეობათ და მთათ:
„აქ ვდგევარ მარტო. უმეზობლო, ვდგევარ ლიტონი,
„მარტოც ვარ თქვენი მბრძანებელი, თქვენი პატრონი“!...

რა შენობაა ის შენობა? --ჰკითხეთ თითონ მას.
ათასის წლისა მის კედელი მოგცემთ თითონ ხმას.
იმის კედელი, ჯერაც მტკიცე, არ დარღვეული,
იმ შენობისა დიდებული არის რვეული.
ის ჩვენ მოგვითხრობს: „მე აღვშენდი ხელით ძლიერით,
„ათასმა წელმა ჩემს თავზედა განვლო გრიალით.

„ამ ათას წელში მრისხანებით მე მბერდნენ ქარნი,
„იმდროდნენ მათგან ხეობანი, მთანი და ბარნი:
„სეტყვა და მეხი მრისხანენი ძლიერად მცემდნენ,
„ჩემს შერყევასა და დარღვევას თითქოს ცდილობდნენ.

„მაგრამ, ხომ მხედავთ... აწცა მგრად, ვით ძველად, ვდგევარ.

„თუმცა ათასის წლის ხავსითა შებურვილი ვარ!

„აქ დაბლა მე ვარ მის მოწამე და იქ მაღლა — ცა,

„როგორც ამალდა საქართველო. როგორც დაეცა!

„აქ ჩემს წილში განისვენებს დიდი თამარი,

„თამარ ბრწყინვალე, თამარ ტურფა და შვენიერი,

„პოეზიისა, ერის გულში, სხივით მორთული,

„ივერიისა ძეთ დიდება და სიყვარული!

„აქ განისვენებს... მის სახელი?... — დიდი დავითი!

„მათ გვამთ დიდებულთ მე ვარ მცველი, მე ვარ... გელათი! 4

1979 წ.

4 ორი სიზმარი

I

წახე სიზმარი: აღესულიყავ მას მთას წმინდასა,

სადაც გალობენ ანგელოზნი ღვთის დიდებასა.

ჩვენი სამშობლო, მშვენიერი ჩვენი ივერი,

მაგრამ ივერი უსულდგმულო, ივერი მკვდარი

გარდაშლილიყო ზღვის კიდემდინ ჩემთ თვალთა წინა:

სიცოცხლის ცეცხლი გამქრალიყო მის წიაღს შინა.

მზის სხივნი, უხვად ბრწყინვალენი, ნაზედ მნათობდნენ,

მაგრამ უსულოს და გაყინულს ველარ ათბობდნენ:

წყალნი ჩნდნენ, მაგრამ შემდგარიყო მათ მდინარება,

ყვავილთ და მდელოს აღარ ჰქონდათ თვის მცენარება;

აღარ იძროდნენ აღარც ხენი, აღარც ნიავე,

ბუნება იყო სრულად მკვდარი, სრულად უძრავი.

ვხედავდი მრავალთ მაგარ სადგურთ, ტაძართ დიდებულთ.

მაგრამ შემუსვრილთ, დარღვეულთა და დატევებულთ.

ეგრედ უსულო ჩემთ თვალთ წინა იდო ივერი,

მაგრამ მკვდარიც კი იყო ტურფა და მშვენიერი.

ეგრედ ასულსა ტურფას, წმინდას, ახლად მიცვლილსა,

გულ-ხელ-დაკრეფილს, გაციებულს და ფერმიხდილსა

აღარ აცხოვლებს ცა ბრწყინვალე და ქვეყნის შვება.

მაგრამ მის სახეს კვლავ უბრწყინავს თვისი შვენება.

II

ენახე სიზმარი: კვლავ აღვედი მას მთას წმინდასა,
სადაც გალობენ ანგელოზნი ღვთის დიდებასა.
ვხედავდი ივერს, გარდაშლილსა ჩემთ თვალთა წინა,
სიცოცხლის წყაროს გაედვიძნა მის წიაღს შინა.
მზის სხივნი, უხვად ბრწყინვალენი, მაზედ მნათობდნენ
და ზის მთა-ბართა და ხეობათ უხვად ათბობდნენ;
წყალნი, ნაკადნი ფრიალოთგან, ქუხილით სჩქეფდნენ,
მოკამკამენი მდინარენი ველებზედ რბოდნენ;
ზურმუხტნი ველნი და ყევილნი კაცთ და ბუნებას
უხვად და მდიდრად უგზავნიდნენ თვის სუნნელებას;
მაგრამ სადგურნი და პალატნი, წმინდა ტაძარნი
თვის ნანგრევთაგან დიდებულად იყვნენ ამდგარნი;
მხიარული ხმა წერაქეთ-ბართა, საღმრთო ხმა ზართა
მალლა შესძახდა განღვიძებულთ მთათა და ბართა;
ვხედავდი ივერს მის ძეთ ხელით, ძლიერის ნებით
ტურფად მორთულსა მშვენიერის შენობეებით;
ვხედავდი მალლა ცას ნათელსა და მშვენიერსა,
დაბლა მიწაზედ—ერს მშრომელსა და ბედნიერსა.
გამომეღვიძა!...

1879 წ.

მ ჯვარი ვაჟისა

I

ზღვას ქარიშხალი ძლიერად ჰბერავს,
ზღვა ქუხს და შფოთავს, ზღვა დულს და ღელავს;
ზვირთებს ზვირთებზე შავი ზღვა ისვრის,
განრისხებული ღრიალებს, ყვირის.
ტალლა ქუხილით აღიმართება
და გრგვინვით უფსკრულს უკუუვარდება;
ზღვა მდულარეა, მთლად არის შავი,
არსად ჩანს აფრა, არსად ჩანს ნავი...
ან ზღვად მავალმა ვილამ გაბედოს
მაშინ თვის ნავი მას უფსკრულს ანდოს?

და თუ ბედს ენდო და თუ პედი სწამს,
 ბედი ვერ იხსნის, უფსკრული შთანთქამს!..
 მაგრამ გამოჩნდა ნავი დასავლით:
 მორბის უშიშრად, მორბის ღვთის ძალით:
 მოეშურება, მოფრინავს, მოქრის.
 ზვირთთ განრისხებულთ გულამაყად სკრის.
 აფრა გაგლიჯონ, ქარნი ცდილობენ,
 ხომალდი დანსთქან, ზვირთნი ცილობენ:
 განრისხებულნი გარს ეხვევიან,
 ქუხილით, გრგვინვით ეჯახებიან.
 მდულარე ტალღა უკუიქცევა
 და ღრიალითა კვლავ მიესევა.
 ზღვა ებრძვის ნავსა, ქარი აფრასა!
 ზღვა დასძლევეს ნავსა თუ ნავი ზღვასა?
 არა, ხომალდი ზვირთთ არც კი ებრძვის,
 შეურყეველი მოფრინავს, მოქრის!
 ჩანს, ზეცით აძევს მას დიდი ვალი,
 ჩანს, მაზედ არის ზეცით ღვთის თვალი.
 მაგრამ გამოჩნდა შორით ნაპირი,
 მოქრის ხომალდი შეუპოვარი!
 ზღვამ მოუმატა თვის მრისხანება,
 უფსკრულს მის შთანთქმა მას ესწრაფება:
 ტალღა და ზვირთნი მთებივით აღდგნენ
 და ნავის გვერდებს მრისხანედ სცემენ:
 აფრასა ჰპერავს ქარი ძლიერად...
 მიქროლავს ნავი შეუპოვარად,
 მიქროლავს, მირბის... კენესის ზღვა შავი...
 კოლხიდის კიდეს მიფრინდა ნავი...

II

ნავით გადმოხდა უცხო ვინმე, ვით მოჩვენება,
 არის ასული, მაგრამ არის სიზმარ-ზმანება:
 ნათელი, ტურფა ვით ოცნება მშვენიერია,
 მაგრამ ნათელს პირს სოფლის შვევა არ უწერია:
 ამ სოფლის გრძნობა არ აღელევს მის წმინდა გულსა:
 ის არ ეკუთვნის არც აწმყოსა, არც დროს წარსულსა,

ეკუთვნის მხოლოდ მომავალსა წმინდა ასული,
 მხოლოდ ცისა და კეთილისთვის მას უძგერს გული!
 მაღალ შუბლზე აქვს აღბეჭდილი მას მაღლი ღვთისა.
 ნათელს თვალებში მას უბრწყინავს ნათელი ცისა,
 გულის სიკეთე და სიმშვიდე. ქეშმარიტება,
 იმა სოფლისა მოლოდინი და ნეტარება!
 მიდის ასული... ხელს უპყრია ჯვარი ვაზისა,
 არ ეშინია სიმშვილისა, არც უგზო გზისა;
 ვერ აპრკოლებენ მას ქაობნი, ვერცა მდინარნი,
 ვერც ფრიალონი, უფსკრულნი და მთანი მყინვარნი;
 არ ეშინია წამებისა, არცა სიკვდილის:
 დედა წმინდისა წილხდომილსა ქვეყანას მიდის.

III

ვინ ხარ, ასულო? სით მოხვედი? რა აზრი მოგაქვს?
 რაც ხელს გიპყრია. მნიშვნელობა, გვითხარი, რა აქვს?..
 ივერის ერნო, უამბოვრეთ წმინდის ფეხთ მტვერსა:
 თქვენში აღაგზნებს ქრისტეს ნათლის წმინდა ლამპარსა!
 არა! ვერ იგრძნო წმინდის სიტყვა ერმა ველურმა,
 არ განაცხოვლა მისი გული სიტყვამ ციურმა!
 წმინდამ ცრემლითა ცას მიმართა, ხელნი შეჰყარა:
 ერი ველური, კერპთ მსახური, ღმერთს შეავედრა.

IV

იელა ცამან, იქექა ცამან,
 კვნესით ხმა მისცა დაბლა ქვეყანამ;
 შეირყა მიწა, შეირყა ზენა,
 ბნელმა მოიცვა ცა და ქვეყანა...
 აღდგა გრგვინვითა მრისხანე ქარი,
 აენტო ცეცხლით ბნელი ცისკარი,
 შეუსვენებლად ცა სკექს და ელავს,
 ჰაერი ცეცხლით და ალით ღელავს.
 სეტყვა და მეხი მიწის პირს სცემენ,
 მრისხანე ქარნი ხეთ ძირით ჰგლეჯენ.
 ცეცხლის ისართა ცა მიწას ესერის,

ირყევა მიწა. პუნება კენესის...
ცამ მოიკრიფა რაც ჰქონდა ძალი
და მიწას დასცა ცეცხლი და ალი:
მთანი და ბარნი დასდგნენ, დაიყვნენ,
კერპთ მსახურთ ღმერთნი ქვესკნელს ჩაინთქნენ...
თვის მრისხანება ცამ შეაყენა,
მზემ უხვის სახით მორთო ქვეყანა.
წმინდის ფერხთ წინა დაემხო ერი,
წმინდამ მას ჯვარით დასწერა ჯვარი!...

V

ჩვენო სამშობლოვ მშვენიერო, მაშინ შენზედა
მადლი ზეცისა, მადლი ღვთისა ზე გარდმოვიდა:
წმინდა ასული, წმინდა ნინო ცამ მოგივლინა,
ქრისტეს ნათელი, ქრისტეს სხივი მან შენ მოგფინა.
მიხედნენ დიდ მცნებას ძენი შენნი, ერი ველური,
მიხედნენ, რაც არის დიდი სიტყვა, სიტყვა ციური:
„ქვეყნად მშვიდობა და კაცთ ჰქონდესთ გულის სათნოება,
„ძმობა, ერთობა, სიყვარული და შეწყალება!“
სადაც სწირავდნენ კაცთა მსხვერპლად კერპთ და ბომონთ კარს,
იქ ისმა მალლა გალობის ხმა: „წმინდა, წმინდა არს!“
მოისმა მალლად დიდებული, საღმრთო ხმა ზართა.
მალლა შესძახეს მას ხეობათ. მათათა და ბართა.
დიდთა შენობათ მთლად მოიცივეს მთანი და ბარნი,
აშენდნენ, აღდგნენ დიდებულად წმინდა ტაძარნი:
ელლინთა სწავლის. განათლების წყარო ნათელი
შთამოიღვრა და განათლდა გონება ბნელი:
დაშვენდა, დატკბა, შემუშავდა ენა ივერთა,
დღესაც კი გვატკბობს მათ ღროთ ენა ამერ-იმერთა.
მაგრამ რად გვინდა მის ამბავი, რაც არს აღარა?
რაც თვალთ წინა გვაქვს, გულისაკლავად ისიცა კმარა!
დიდნი პალატნი, დიდნი ტაძარნი
სადლა არიან? აღარ არიან:
მათ დიდთ შენობათ დიდნი ნანგრევნი
ჩვენ თვალ წინ პირქვე ტიელად ჰყრიან:

მგზავრი მოსული უცხო ქვეყნითა
 დადის მათ შუა უკვალო გზითა,
 ჩვენს ისტორიას მათში ეძიებს,
 მაგრამ ვერა რას, ვერა რას ჰპოვებს!
 რაც წარწერილნი მათზედ ყოფილან,
 ისინიც დროთგან მოღალ აღმოფხვრილან!
 მხოლოდ ჩვენ გვესმის მათ უცხო ენა,
 ივერიის ძეს უყვარს მათ სმენა!
 ჩვენს გულს უზმონიც ბევრს უამბობენ,
 რაც რომ ყოფილა, მაზედ უბნობენ.
 ნაშა მტრის ხელსა არა რა მორჩა?...
 არა, საუნჯე დიდი რამ დაგვრჩა:
 ჯვარი ვაზისა!... მადლი იმ ჯვარის
 ჩვენს სამშობლოზედ, ჩვენს ერზედ არის!

1880 წ.

“ ვიდეგ შენ წინა

ვიდეგ შენ წინა უგონო.
 უცრემლო გაქვავებული,
 გაციებულსა, გაყინულს
 ძლივსლა მიძგერდა მე გული.
 ვგრძნობდი, ვხედავდი მხოლოდ
 ერთს:
 ამ სოფელს ესალმებოდი,
 იმ უკეთესსა სოფელსა
 გაფრენას-ემზადებოდი.
 ჰქნდებოდი, ტურფავ, ვით ვარდი
 ჰქნდება შეგნებით თვის ბუჩქზედ,
 ჰქნებოდი, ვითა მთიები
 ჰქნება განთიადს მზის შუქზედ.
 დაჰქნდება ვარდი, მაგრამ კვლავ
 გაზაფხულს გაიფურჩენება;
 განქრა ვარსკვლავი, მაგრამ კვლავ
 საღამოს გამობრწყინდება.
 შენ ველარ მოხვალ, სატრფოო,

ვერ გაგვინათებ ბნელს არეს,
 შენ ველარ გაიფურჩენები:
 მიხვალ უწყალო სამარეს!
 რა გაიფურჩენ, მსწრაფლ დაჰქნ-
 დი,
 ყვავოდი მხოლოდ ერთსა წამს,
 განქერ; ამ სოფელს ვეროდეს
 შენ ჩემი თვალი ვერ განახავს!
 მაგრამ, იქნება იქ განახო,
 სადაც არ არის სიკვდილი,
 სადაც რაცა არს, ყველა არს
 უკვდავებითა მოსილი;
 სადაც არ არის არც ეამი,
 არც დღე, არც ღამე არ არის,
 სადაც მნათობთ წილ მარადის
 მნათობს ნათელი ღვთაების;
 სად სიყვარული წმინდა არს-
 და წმინდის ალით ეგზნება,

სად საუკუნო ცხოვრებას
აქვს ღვთაებრივი სრულება;
გნახო, იქ გნახო, იქნება,

გიმზერდე ტურფას და ნათელსა:
რაც აქ ვიტანჯე, იქნება
აღარ მახსოვდეს იმ სოფელს.

1881 წ.

ქახეთს

აღარ მეღირსა, მშვენიერო ჩვენო ქახეთო
რომ გომბორის მთით შენს შეენებას კვლავ გადმოვხედო,
დაცემო დაბლა, შენს წალკოტებს ჩამოუარო
და იმათ ჩრდილში განვისვენო და განვიხარო!
აღარ მეღირსა, გავიხარო შენთ შვილთა ღვინით,
დავიტკბო სმენა მათ სიმღერით, ტკბილის ღვინით;
გულსა დაჩაგრულს კვალად ესმას „მრავალ ჟამიერ“;
მესმას ორპირის: „გაღლეგრძელოს, იყავ ბედნიერ!“
აღარ მეღირსა, კვალად ვნახო შენნი ასულნი,
როგორც თითონ შენ შევენებითა აღყვავებულნი;
მათი ხმა ნაზი, საუბარი კვლავ გავიგონო,
გულს რაც მიიტკობდა, რაც სტანჯავდა, კვლავ მოვიგონო.
ნუთუ ჩავიდე ისე საფლავს და დავიმარხო,
ჩვენო ქახეთო მშვენიერო, რომ ვეღარ გნახო?!
ნუთუ ვერ ვნახო, რაც თვალთა ჰსურსთ, გულს ენატრება,
რაც რომ სიზმარში და ცხადადაც სულ მეღანდება!
ქახეთო, გული შენკენ იწევს და შენთან არის,
შორსა ვარ, მაგრამ გულს ალაზნის ბიბინი ესმის;
ვზივარ ფიქრითა გომბორისა ზურმუხტის მთაზედ
და თვალი ხარობს შენს მშვენიერს გაფურჩენილ ვეღზედ;
ესვამ შენთ ვაზთ ნექტარს და ვლილინებ: „იყავ ბედნიერ,
იყავ ბედნიერ, იღლეგრძელე მრავალ ჟამიერ!“

1882 წ.

ოზოლი

იყო ოზოლი, სიობლეში აღმოიზარდა.
იმ ობლისათვის ამ ქვეყანას არვინ ზრუნავდა.
მაგრამ ზრუნავდა იმ ობლისთვის ღმერთი მაღალი;
მას მაზედ ჰქონდა მიქცეული მოწყალე თვალი.

დალოცა, ბრძანა: „აღესილ იყავ ჩემის მადლითა,
სული უმანკო გეგზნებოდეს საღმრთო ალითა,
გქონდეს ნათელი, წმინდა გული, ბრძენი გონება,
ძმობის, ერთობის, სიყვარულის მაღალი გრძნობა;
აზრი მდიდარი. ენა ტკბილი, სიტყვა დამწველი,
დიდების სხივით შეიმოსოს შენი სახელი!
და მან სიტყვამა და სახელმა ანათონ ლამპრად,
შენის სამშობლოს შვილთა გულნი აცხოვლონ მარად!“

II

აჰა, ობოლი! არვისა აქვს მასთან ერთობა
მოძმებში; მარტო ცასთან, მთებთან, ზღვასთან აქვს ძმობა!
იგი მათთან არს, მათთან ცხოვრებს და მათთან უბნობს,
თავის ობლობას, მარტოობას ის მათ უამბობს.
შესცქერის ცასა ელვარესა, მზით ანთებულსა,
ზღვაზედ და ხმელზედ დიდებულად გადმოკიდულსა,
ცას გაბრწყინებულს მთოვართა და ვარსკვლავებით,
ცას დაბნელებულს და მგრგვინავსა ელვით და ქექით:
მთათა და მათ წვერთ ცამდის ასულთ, უზარმაზართა,
თოვლის, ყინულის საუკუნო ტახტთა სპეტაკთა;
მათ ხეობათა გაფურჩინილის ტყეებით მორთულთ,
დაბლა თვის ფეხთ ქვეშ ბნელთ, წყვდიადთა, უძირო უფსკრულთ.

III

აჰა, ობოლი გარდავიდა მთასა და ტყესა,
მიდის და მისდევს ზღვის კიდისკენ დიდს მდინარესა.
ნახა შავი ზღვა ლურჯი, წმინდა, მიძინებული
ვით ყრმა დედის გულს თვის კიდებზედ მისვენებული.
ყრმას ძილს სიზმარნი უცხო, ტკბილნი გულს უხარებენ,
ზღვას მიძინებულს სხივნი მზისა უაღერსებენ;
მზე მას დასცქერის და მაზედა სხივს ათამაშებს,
ვრცელი უსამზღვრო მკერდი ზღვისა ბრწყინავს, კაშკაშებს.
მიდის მზე თვის გზას და დიდებით ზღვას ჩაესვენა;
მყუდრო საღამო, გულთ საამო მას მოეფინა.
მთვარე, ვარსკვლავნი, ღამის მნათნი ცაში გაბრწყინდნენ

და თვის დიდს სარკეს, ზღვის უსამზღვროს გულს ჩააქერდნენ,
და მას სარკეში შთაიხატა ზეცა მეორე,
როგორც მალლა ცა ვარსკვლავებით, მთვარი ელვარე!

IV

მაგრამ მოესმა ობოლს შორით გრგვინვა საზარო.
იმუსრებოდა, ინგრეოდა თითქოს სამყარო.
შეიძრა მძიმედ ზღვა თვის ძილში, დაიგრილა,
განრახსებულმა ზვირთებით და ტალღით იელა.
როგორც მხედარი მეომარი აბგარ-აბჯრითა
აღღა ვეშაპი, მთლად გაშავდა და დაიკლანა,
ასმინა მთა-ბართ საშინელი თვის დიდი ენა:
სქექს, ქუხს და გრგვინავს და მრისხანე ქაფს ზვირთებს ასხამს,
პირქვე სცემს ნაფებს, ჰლეწს ხომალდებს და უფსკრულში სნთქამს!
თავის აბჯართ—მთა-ზვირთებით სცემს თავის კიდეს,
თვის საუკუნოს, მაგარ დარაჯს, თვის საპყრობილეს.
ჰსურს რომ გააპოს და გაგლიჯოს თვის საპყრობილე,
იმის დაცვისა ტყვეობაში ღმერთთან მოვალე!
მაგრამ უშიშრად უდგას ზღვასა კოლხიდა ძველი,
მშვენიერთ ასულთ ძველად განთქმულთ მიწა-მშობელი,
მტყიცე კვარცხლბეკი, საფუძველი იალბუზისა,
ძველი ქვეყანა ოქროს კრავის და ბიბლიისა...
ობოლი ჰკვირობს: „რა არს, ფიქრობს, მალლით ღეთის ნება?
სად შევისწავლო მის უსამზღვრო დიდი ქმნილება?“

V

ქვეყანავ ღმერთთა, მიწავ გმირთა, ელლინთ მამულო,
მტარვალთ ხელითა დანგრეულო და წამებულო,
დიდო აკვანო, დიდო კერავ განათლებისა,
დიდო სამშობლოვ ჰომერის და თემისტოკლისა,
შენ შეიშვილე და შენ იძმე იგი ობოლი,
და შენთ ძეთ სწავლით და მათ სიბრძნით აწ შემკობილი
უკვე ქაბუკი ზღვას მოაპობს და ნავით უმზერს
შორს ცას სამშობლოს და სპეტაკსა იალბუზის წვერს!
უმზერს და თვალთა მათ შვენებას ველარ აშორებს,

სამშობლო მიწას უამბოროს, გული აშურებს...
გადმოხტა. მიწას უამბორა და თაყვანი სცა,
და მას ეზმანა რომ მან მიწამ მის გულს ხმა მისცა!

VI

წავიდა. მიდის, აჰყვა მასვე დიდსა მდინარეს,
უმზერს მთა-ბართა. თვის საყვარელს სამშობლო მხარეს.
ნახა: აქ კლდენი ფრიალონი გზად იჭრებიან,
ძველნი ტაძარნი დანგრეულნი კვალად დგებიან;
იქ გზას უჭრიან ღრე-კლდეებში, მთებით ბარს, რუთა;
აქა აგებენ მაღალ კოშკებს, მაგარ სადგურთა,
იქა—ტაძართა, დიდთ პალატთა და მაგარ ციხებს;
იქ მდინარეებში სდგმენ დიდთ კედელთ და სდებენ ხიდებს.
ესმის ყოვლის მხრით მაღალი ხმა წერაქვ-ბარისა,
ქექა ნაღმისა და საამო ხმა სიმღერისა.
ნახა სამშობლო ცხოვრებისთვის ახლად დგებოდა,
ახლის ცხოვრებით და დიდებით იმოსებოდა.
დიდების სხივით შემოსილი ნახა თამარი,
იმისი სახე მშვენიერი და მოლიმარი,
მისი სიტურფე, მის სინაზე, მისთ თვალთ ნათელი
ივერის მთა-ბართ და ერისა მანათობელი!
მაშინ აღმოხდნენ იგი ლექსნი მის მაღლის სულით,
ლექსნი დამწველნი, ლექსნი ტკბილნი, სავსენი სიბრძნით,
მოკამყამენი წყაროს წყალნი, ცით ნაპერწყალნი,
აღმას-ზურმუხტნი, მარგალიტნი, უფასო თვალნი!

VII

მეფე-შვენება ზის თვის ტახტზედ ფიქრით მოცული,
თლილსა თითებში მას უპყრია დიდი რვეული,
ბროლის მკერდ ქვეშა წრფელი გული ძლიერად უძგერს!
დიდებულთ კრება ტრფიალებით თვის მეფეს უმზერს,
ჰკვირობს მის სიბრძნეს, მის სიტურფეს და მის შვენებას,
ელის მისს ნაზს ხმას, მისს ნაზს ღიმილს და მშვიდს ბრძანებას...
ბრძანა: „მსურს ვნახო, ვინც წარმოთქვა ესე ლექსები,
ტურფად წყობილნი, მარგალიტნი, საგოგმანები“.

მოჰგვარეს იგი: არს ჰაბუკი და მშვენიერი,
ნათელს თვალეში მას უბრწყინავს მადლი ციური:
გონების სიბრძნე, სულს სიმშვიდე და გულწრფელობა,
ძმობის, ერთობის, სიყვარულის მაღალი გრძნობა!
მეფემ-მშვენებამ გადაავლო თვალი ნათელი,
არ გამოჰკითხა მას არც გვარი, არც სახელი.
უბრძანა მხოლოდ: „ეს ლექსნი გულს ვით ჩაგინერგდნენ.
გულთა დამწველნი ვით აღმოხდნენ, ვით დაიწერნენ?“

— დიღო მეფეო! მაგ რვეულში რაც დაიწერა,
შენმა ნათელმა, მშვენიერმა სახემ შთამბერა!

ნათელი მეფე მას უმზერდა ტკბილის ღიმილით,
უთხრა: „ეს ლექსნი შთაბერილნი გაქვს შენ ცით მადლით:
იყავ დიდებულ და დიდებულთ იყავ შვენება,
ჩემის სამეფოს გვირგვინისა შენ ხარ დიდება!“

• ვინ იყო იგი და რა იყო იმის სახელი?
ის იყო შოთა, დიდი შოთა რუისთაველი!

1882 წ.

9 დედოფალი

მიჯნურობა სხვა რამეა, არ სიძვისა დასაღარი,
იგი სხვაა, სიძვა სხვაა, შუა უზის დიდი მზღვარი!
რუსთაველი.

დგას მეფის წინა მშვენიერი ვინმე ასული,
მის ტოლი ტურფა ამ ქვეყანას არვის უნახავს!
დგას ბროლის მკერდზე თავმიხრილი, სევდით მოცული,
შავს წამწამზედა მარგალიტი ცრემლი უბრწყინავს.
ჰაბუკი მეფე მას მშვენიერს თვალეში ჩამხერს,
პირველ უღელავს სიყვარულით ჰაბუკი გული,
ახლის, უცნობის, დიდის გრძნობით უთრთის და უძგერს,
მშვენიერ არსში თვის არსით არს მთლად დაკარგული!
ეტყვის: „რა გსურსო? შენი არის ჩემი დიდება,
ჩემი სიმდიდრე და საუნჯე შენ ფეხთ იქნება!
დიდსა პალატსა თვალი წამტაცსა მე შენ აგიგებ,
ვერცხლით, ოქროთი, წალკოტებით მას გავაბრწყინებ;
მოგრთავ ძვირფასის ძოწეულით, ძვირფასის თელეებით,
რომ შენნი ტოლნი შენ გიმზერდნენ შურის თვალეებით!

“ ჩემი ახალი მწერლობა.

მარგალიტებით, დიბით მორთულს მშვენიერს ტახტზედ
შენ დაგაძინებ, გაგაღვიძებ ჩანგის ტკბილ ხმაზედ,
ოლონდ გიყვარდე... შემიყვარე! ოლონდ ნუ მამკლავ!
ამ კაბუკს გულსა სიყვარულით ოლონდ ნუ დასწვავ!
უძმო, უდედო მეფის ტახტზედ მე ვზივარ ობლად,
მეფე ერისა; ჩემს კაბუკს გულს არვინ ჰყავს ტოლად!“

მაგრამ მეფის წინ თავმოხრილი, სევდით მოცული
დგას უპასუხოდ მშვენიერი ტურფა ასული...

„მაშ რა გსურს, მითხარ? გსურს ავისხა აბგარ-აბჯრები
და სხვა მეფეზედ წაიყვანო ჩემი ლაშქრები
და ბრძოლის ველზედ მოვიპოვო გამართა სახელი
და იმ სახელით მხოლოდ გნახო ტურფა ნათელი?“

მაგრამ მეფის წინ თავმოხრილი და სევდიანი
დგას უპასუხოდ მშვენიერი თვალცრემლიანი.

„მომეც პასუხი! შენი სახე, შენი არსება
გაუყრელია ჩემის არსით, თვალთ არ შორდება!
ეგ ტურფა სახე, რა-კი ვნახე, გულს დამრჩა ხატად,
გულს დავიმარხე, შევინახე, ჩემთან არს მარად.
შენ მე ვერ მიცნობ, მე შენ გიცნობ, ვიცი, ხარ ვინცა,
შენ ვერ მხედავდი, მე გხედავდი, იყავ სადაცა:
მაღვით ტაძარში, როცა იყავ ცაში და ღმერთთან
და ღმერთი იყო თვისის სხივით და მაღლით შენთან;
ლარიბს ქოხშია, როცა ობოლს აკვანს ურწევდი
და ტკბილის მღერით და ტურფა ხმით ნანას უმღერდი;
სადმე ქუჩაში მივარდნილში, როს ობლებს, მშვივრებს
ბროლის თითებიტ პურს უყოფდი, უშრობდი ცრემლებს!
კმარა! შენია ჩემი სკიპტრა, ჩემი პორფირი,
სამეფო ტახტი, მის უფლება და ჩემი ერი!...
ბრწყინვალე გვირგვინს უკეთესი მაკლია თვალი.
შენ ხარ ის თვალი, ქალთა თვალი და დედოფალი!“

მშვიდის თვლებით მშვენიერმა შეხედა მეფეს,
წარმოსთქვა: „ჩემთვის ფასი არ აქვს შენს ღიდს საუნჯეს!
თუ გსურს, ის იყოს სასყიდელი ჩემის სიწმინდის,
მეფევ, საუნჯე მთლად ქვეყნისა მას ვერ იყიდის!
ჩემი აკვანი სხვა ნანაზედ დედას ურწია,
ჩემთვის მამა ჩემს სიმღერის ხმა სხვა უმღერია.

მეფევ, არაფრად მჩანს მე ჯდომაც მეფის ტახტზედა,
 თუ მის სიმაღლით არ გარდმოადის მაღლი ერზედა,
 და, თუ გსურს ვიყო დედოფალი შენის ერისა,
 მაშ ჯერ მას მიეც, რაც მისია—ყოფა ნებისა!

ნუ ანდობ შენს ერს, დიდო მეფევ, მძლავრთა მოხელეთ,
 შენი სამეფო შენ და ერმა ერთად განაგეთ.
 შენთვის ნუ გინდა ერის შრომა და მის სიმდიდრე,
 იმის სიმდიდრე და მის შრომა მასვე ახმარე.

ქკრივი, ოხერი შეიწყნარე და შეიბრალე
 და დავრდომილი სახლი-არე მას გაუახლე;
 მშიერის ობლის ცრემლთან, მეფევ, ცრემლი აფრქვიე
 და ის ობოლნი გულს ჩაიკარ და მოეხვიე.

უფსკრულს ჩაყარდნილს სიმშლითა ნორჩსა ასულსა,
 ქვეყნის ნათელსა, მის სიცხოველეს გამოკლებულსა,
 მიეცე ხელი და უფსკრულით აღმოახდინე
 და ღვთის ნათლისთვის, კეთილისთვის კვლავ აღადგინე!

ეშურე, მეფევ, მანამ ერი შენ შემოგცქერის,
 მინამ მის გული შენთვისა სძგერს და შენთვის არის.
 ახლის ცხოვრებით შენი ერი შენ განაცხოველ!

მაშინ შენი ვარ... მაგრამ, მეფევ, როგორც მეუღლე.
 არ დაგიმაღავ, როგორც შენ მე, მეც მინახეხარ.
 რად დაგიმაღო? როგორც შენ მე, მე შენ მიყვარხარ!“

ქაბუკი მეფე ასულს უმზერს განცვიფრებული,
 მიხვდა მის წრფელი, ჯერედ ნორჩი და წმინდა გული,
 რისთვისაც ღმერთმა მას დაადგა გვირგვინი თავსა,
 მიხვდა თვის ტახტის დიდებულის ტვირთსა და ვალსა:
 ნათელ თვალთაგან გადმოსცივდა ცრემლი ნათელი,
 და იმ ცრემლისა ღმერთი მაღლით იყო მხედველი!

განვლო ზაფხულმა, შემოდგომამ, განვლო ზამთარმა,
 როგორც ოცნებამ, მოჩვენებამ, როგორც სიზმარმა,
 და განაცხოვლა გაზაფხულმა გული ქვეყნისა:
 გამწვანდნენ ველნი და მიჰსმა ხმა ბუღბუღლისა!
 მისის დღეა, ბუღბუღლი სტვენს, ნიავე ჰბერავს.
 დიდის ქალაქის დიდი ერი იძვრის და ღელავს:
 ბრწყინვალე ტახტზედ მეფის გვერდით ზის დედოფალი,
 იმ დღით მის ტახტის უკეთესი, უფასო თვალი.

ქაბუკი მეფე მას მშვენიერს თვალეში ჩამზერს,
გული ქაბუკი სიყვარულით უთრთის და უძგერს...
გათენდა დილა. ბუღბუღი სტვენს, ნიაფი ჰბერავს;
მეფის წალკაჲ ყვავილებით და ნამით ბრწყინავს.
იქ ზის ყვავილი — დედოფალი ფერიი მიმკრთალი,
იმ ყვავილებზედ უფრო ტურფა არის ყვავილი!
თვის დიდს სახლობას: ქვრივ-ოხერთა და მშიერ ობლებს
ბროლის თითებით უყოფს საზრდოს და უშრობს ცრემლებს.
მეფე ზის ერთან და განაგებს მასთან სამეფოს,
მაგრამ მის გული ტრფიალებით ელის საღამოს!

1882 წ.

10 სამშობლო ქვეყნის პასუხი

მკითხავ, ჩემო პოეტო: „რაზედ მოგიწყენია?“
ნება მომეც მეც გკითხო: „შენ კი მოგილხენია?“
მეუბნები, მარწმუნებ: „მომავალი ჩვენია!“
მაგვარი იმედები ჩემს ყურს ბევრი სმენია!
თქვენთ პოეტთ ჩვენზედ ლექსნი მრავალგვარნი ხშირია!
მაგრამ მათ ტკბილნი ლექსნი ჩემთვის ტკბილი ჩირია!
მომაკვდავს სიმშლითა ძროხას ეუბნებიან:
„მოიცა, ნუ მოკვდები: ველნი ამწვანდებიან!“
რა მაწუხებს, რა მტანჯავს, რაზედ მომიწყენია? —
ჩემო ტკბილო მგოსანო, ბევრი მომითმენია!
არაბთ, ოსმალთ, სპარსთ, ლეკთა ჩემზედ უნავარდნიათ;
ჩემნი ტაძარ-პალატნი უმუსრავთ, უნგრევიათ;
ჩემთვის ათს საუკუნეს ჩემს ძეს — ერს უბრძოლია,
ეს ჩემი მკერდი-გული მის სისხლით მორწყულია!
ერთის ხელით ხრმლით მდგარა, ერთით უმუშავნია,
ისე თავის სამშობლო მტრისგან გადურჩენია.
მაგრამ დაცხრა ომის ხმა, შეიცვალნენ დროები,
გაჩუჟდა ნაღარის ხმა, შეწყდნენ სისხლის ღვარები;
ველოდი: მამათ დიდს ღვაწლს ძენი დაასრულებენ,
შრომას, ძმობას, ერთობას, სწავლას დააარსებენ,
მუშაობით, ოფლის ღვრით დანგრეულს აღმადგენენ,
და ძეთ აღყვავებულსა და მთელს ჩამაბარებენ!...

ამის ნაცვლად რა ვნახე? შრომის წილ ზარმაცობა,
 სწავლის წილ სმა და ძილი, ძნობის წილ — დავა, მტრობა!
 ზოგთა თავის ქონება ბითურ-ცხრაში წააგეს
 და თავისი ცოლ-შვილი მშიერ-გლახად დააგდეს!
 ზოგთ დავა-დარაბაში დაჰლუპეს. რაც ებადათ,
 რაც ქველ მამა-პაპათგან მათ დარჩენოდით ბედად!
 ჩემთ დიდებულთ ძეთ ძენი ბევრნი ეხლაც იღვწიან:
 მარჯვნივ და მარცხნივ ჰფანტვენ... სად? თვითონ არ იციან!
 ჩარჩებს ფულებს ართმევენ, მერე ემალებიან
 და ან ვალის დაცლასა ცრემლით ევედრებიან!
 მთელის წლის შემოსავალს ერთ-ორს კვირაში სცლიან,
 მაგრამ, ჩემო პოეტო, კარგად შეექცევიან!...
 ამ ძუძუთი გაზდილნი ნაქერ-ნაქერ მყიდიან;
 სხვებს მაძლევენ, თვითონ კი მათ მონებად რჩებიან!
 ისინიც არ ვარგანან, თუ ვინმე მათ სჯობიან:
 ცხოვრების არაცოდნით ვალებში ირჩობიან!
 ნუ ფრინავ მარად ცაში, ნუ უმზერ მარად მთებსა,
 ცოტა ძირს დაიხედე, ნახავ მაგალითებსა:
 შეჰხედეთ თქვენთ უმცროსთ ძმათ, ჩემს უმცროსს ძეთ — გლეხებსა,
 როგორც თქვენ, ისინიცა ჩემის გვამის სახსრებსა.
 რატომ ვერ მოუარეთ? რად ჩაუგდეთ ჩარჩებსა?
 ავაზაკთ, სისხლის მსმელთა, მყრალს ავშანს და ღვთის მტრებსა...
 შენ-კი ტკბილის ლექსებით და ნაზად მეუბნები:
 „თქვენის ზრუნვის საგანი მე ვარ და მე ვიქმნები!“
 ტკბილის ლექსებისათვის ჩემს გულს აღარ სცალიან:
 ჩემ ბატონად, პატრონად ძუნწნი ჩარჩნი დგებიან.

1883 წ.

11 ირაკლი და იმისი დრო

ჩვენს მიწა-მამულის
 მტრისგან წამებულს
 ცამ მოუვლინა მეფე ირაკლი!
 მამულისთვის ძრწის,
 დღე და ღამ იბრძვის,
 იცის, რაცა სძევს მამულის ვალი.

ებრძვის ქრისტეს მტერს,
• წინ უდგას თვის ერს,
ოთხ კუთხივ აწვდის მკვირცხლს, მაგარ მკლავსა.
უსჯულო მტერი,
მძლავრი, ძლიერი
ვერ დაიმონებს ირაკლის ხრმაღსა!
ებრძვის დაღესტანს,
ებრძვის აზათ-ხანს, ---
ზედ ევფრატზედა დგას და გზას იჭერს, —
ოსმალებს მარჯვნივ,
• სპარსელებს მარცხნივ...
აღტაცებით მას ევროპა უმზერს!
მაგრამ გაჭირდა:
ივერსა სცდიდა
ისტორიული თვის ეტლი ბნელი.
ნუთუ დაინთქას
და არ დაიხსნას
ეგოდენ მსხვერპლმა ივერი ძველი?
ნუთუ მთა-ბართა
მაგიერ ზართა
ისმინონ მაღლით ხმა აზანისა,
და გაწყდეს ხმობა,
საღმრთო გალობა
საქართველოში ქრისტიანისა?...
და დიდსა გზაზედ,
სტეფანწმინდაზედ
თურქთ, სპარსთ, ლეკთ ეპყრათ გადასავალი?
და მის სიმაღლით
ხელითა მძლავრით
ქრისტიანობას უღერონ ხრმალი?
და გაწყდეს ძველი
ივერთ სახელი,
წმინდა ტაძარნი მიწას დაეცნენ?
შეგინებულნი
და დარღვეულნი
ერთა უწმინდურთ და ველურთ დარჩნენ?

ნიაღვრით სისხლის
მთა-ბარი ირწყვის:
მამულის შეილნი იხოცებიან!
მტერი აწეება,
ერი მციოდება,
მაგრამ მის შთენნი მაინც იბრძვიან.
იბრძვიან მთაში,
იბრძვიან ბარში,
წმინდა ტაძართ წინ და კარის წინა.
„ძმანო, სჯულისთვის
და მამულისთვის!“
ეს არს ძახილი ომში და შინა.
მძლავრდება მტერი,
მციოდება ერი;
ირაკლის გული უწყალოდ კენესის:
ჰხედავს მამულსა
სისხლით მორწყულსა:
თვის ბედსა, ეტლსა,თვის შობას სწყევლის
სიმხნე გაცრუედა,
სისხლი გაცუდდა;
თვის ქალაქის წინ იბრძვის ირაკლი,
გმირნი წყდებიან,
ვერას შევლიან,
ქალაქს ავარდა ოთხკუთხივ ალი!
ირაკლიმ ნახა,
გულს დაისახა:
მანამ ქვეყნად არს, არის ცოცხალი,
არ მისცემს მტერსა
მონად თვის ერსა,
არ ჩაეგება ქარქაშს მის ზრმალი.
როცა მოკვდება,
ვილა დარჩება,
ირაკლის ზრმალი ვინ ატრიალოს?
სახლში არვინ ჰყავს,
ის ნათლად ჰხედავს,
უნდა ერის წინ მან აღიაროს.

და აღიარა:

„არვინ მყავს, არა!“

და ჩრდილოეთი აჩვენა თითოთ;

ბრძანა: „ვიბრძოლებ,

მანამ ვიცოცხლებ;

აღარ ვიქნები, --მას ერს შეერთდით!“

დრო კი სძალავდა,

აღარ დასცალდა!

აწ გმირი მხოლოდ ორს ადღს მიწას ჰყოლობს;

მაგრამ კი მისგან,

მის გმირისაგან

დღეს ჩვენზედ ქრისტეს ნათელი მნათობს.

გადაგვარჩინა...

რას იტყვის ენა?

ჰკითხეთ მშვენიერს ალაზნის ველსა,

არეზის კიდეთ,

ევფრატსა ჰკითხეთ

და ქართლში გორის ციხეს მაღალსა; -

ასპინძას მტკვარზედ,

ღრე-კლდეთ არაგვზედ, --

ჰკითხეთ სომხეთში ერევანს, განჯას,

მის მოათ და ბართა,

წმინდა ტაძართა

და ევფრატზედა სავაჰრო დიდს გზას;

სამშობლოს კუთხეთ

ყოვლის მხრით ჰკითხეთ

და გაღაავლეთ მის კვალთა თვალი:

მათ გულის მოგითხრონ,

მათ გულის გამხილონ,

ირაკლიმ მამულს რაც დასდო ვალი!

მასვე გვეტყვიან,

გვეუბნებიან

წმინდა საფლავნი მამა-პაპათა,

სამშობლოსათვის

და სჯულისათვის

მის გვერდით ხელში ხრმალთ მომკედართა.

აწ მის დიდს ღვაწლსა,
უზომო კვალსა
სამშობლოსაგან რა უდგას ძეგლი?
მის წმინდა გვამზედ,
წმინდა საფლავზედ
ოცი აგური და ფარჩა ძეგლი!

1885 წ.

12 მთის ქალი და მოგზაური

ქალი

მგზავრო, ჩემს შერთვას, ჩემს წაყვანას ამაოდ ეძებ:
მე ჩემს მიწა-წყალს, ჩემს ქვეყანას ვერ დავუტევებ.

მოგზაური

რა ქვეყანაა, დაბურვილი თოვლით და ნისლით?
რა ქვეყანაა — ფრიალონი, ღრენი და კლდენი?
რა ქვეყანაა, სად ძლივს მნათობს მზე მნათის სხივით
და არ გვარობენ, არ ხარობენ ფურჩენილნი ტყენი;
სადაც ოთხკუთხივ გიძევს მხოლოდ კლდე დარღვეული
და იმ კლდე-მთაში ძნელ სავალში ხარ დამწყვდეული?
იქ კი თვალ წინა გექნებოდნენ ვრცელი ველები,
მწვანე მდელოთი, ყვავილებით შემოსილები.

იქ მზე ამოდის ზღვითა მარად მნათი, ელვარე;
იქ ლაყვარდს ცაში კაშკაშებენ ზღვა და ქვეყანა,
თითქოს მათ შუა საიდუმლო იყოს რამ ენა;
დაგბერდა იქა ზღვით ნიავე რა ფუფუნებით,
იყნოსდი ჰაერს შეზავებულს რა სურნელებით!

ქალი

მგზავრო, რად მინდა მზე ცხოველი და ცა ნათელი
და ან მბრწყინავი ყვავილებით ზურმუხტი ველი?
ნიავე ზღვისა გულის მომფენს მე რა ფუფუნებას,
მოშორებული თუ ვიქნები ჩემს წყალს, ჩემს მიწას,
თუ ველარ ვხედავ ჩემ საყვარელთ, ჩემ მყინვარე მთებს?!

შეხე, ყინულის მაგ გვირგვინი როგორ ელვარებს,
ბრწყინავს, ევზნება ვით ცეცხლით და ნაპერწკლებითა,
როგორც გვირგვინი სახელმწიფო აღმასებითა!
მგზავრო, ეს მთები მირჩენია მე თქვენს ნიაჲსა,
ფუფუნებისა გულმომფენს და სულნელიანსა,
თქვენს ცაჲს ნათელსა, მწვანე ველებს და მზეს ელვარეს,
თქვენს ყვავილებს და მოკაშკაშეთ ვარსკვლავთ და მთვარეს.

მოგზაური

დიდი სასახლე ზღვაზედა მაქვს გადაკიდული;
ყვავილით წალკოტით ტურფად არის იგი მორთული.
ნელად ირხევა ტალღა ზღვისა, მოდის, ბიბინებს.
რა ტკბილის ძილით მის ბიბინი შენ დაგაძინებს!
ჩემი მეუღლე იქნებოდი, მისი—დედოფალი
და დედის ჩემის მარგალიტი და სატრფო თვალი.

ქ ა ლ ი

მე ჩემი კოხი მირჩენია შენს დიდს პალატას,
შენს ყვავილით წალკოტს, მშვენიერსა და გულწამტაცსა.
მე აქ ვშობილვარ, აქ გავზდილვარ, აქ უნდა მოვკვდე,
ჩემი სამარე უნდა იყოს ისევ დიდი კლდე.

მოგზაური

ჩემს ქვეყანაში ნახავდი შენ დიდ სანახავებს,
დიდ ქალაქებსა, დიდ ტაძრებსა, დიდ შენობაებს;
გაკვირდებოდი, დატკბებოდი იმათის მზერით
და გულწამტაცის სიმღერის ხმით და საკრავებით.

ქ ა ლ ი

ხედავ დიდს მთასა? მის მწვერვალსა თვალი ძლივს სწვდება!
როდესაც ზოლმე მის გადასვლა მე მომიხდება,—
ვხედავ ჩემ თვალ წინ საქართველო გადაშლილია,
რა ბუნებითა, რა სიტუტით შემოსილია!
მარცხნით კახეთი, მარჯვნივ ქართლი, უკან იმერი
მიღვას თვალ წინა. თითქმის მრთელი ძველი ივერი.

ვუმზერ და ვუმზერ დიდებულად სხივით მორთულსა,
 განსვენებულსა და შრომაში მყუდროდ გართულსა;
 ვუმზერ და ვხარობ, მაგრამ გული კვნესის, მიკვდება,
 მისი წარსული, ძველი რა-კი მომაგონდება.
 და ან რად მინდა მე სამშობლოდ უცხო ქვეყნები,
 თუ ჩვენ ტაძარში ღვთის მშობლის წინ ვერ დავემხები .
 და, სულით ცაში, დაბლა მიწას ვერ დავღვრი ცრემლებს
 და ამ ქვეყანას ღმერთსა გული არ შევაფედრებს
 და ვერცა ვხედავ ფრიალოზედ თამარის ციხეს
 და დიდს ტაძარში გამოხატულს მის ნათელს სახეს?
 რად მინდა სმენა თქვენთ საკრავთა, თქვენის სიმღერის,
 თუ მწყემსის ტკბილი სალამურის ხმა არ მომესმის?...
 ხედავ იმ ნაკადს მაღლის მთიდგან გადმოქანებულს,
 რა სპეტაკ ცვარად იკარგება უძირო უფსკრულს,
 თითქო ზეცითგან ღმერთი აბნევს მარგალიტებსა!..
 ეს მირჩევნია მე თქვენს ზღვასა და ხომალდებსა.

მოგზაური

იქ შენ ნახავდი ერს სწავლულს და განათლებულსა,
 დიდს ქვეყანასა ხელოვნებით აყვავებულსა.
 აქ ვერ ანათებს შენთვის სრულად ის განათლება,
 მის საღმრთო სხივი იქ შენს გულს მთლად მოფეხინება.

ქ ა ლ ი

მამა ჩემია დაბლობითგან აქ გადმოსული,
 მაგრამ მე შობით და გულით ვარ მთების ასული.
 ჩემთ მშობელთ ხედრად ცოტა რამე სწავლა ჰკრებიათ
 და, რაც სცოდნიათ, ჩემს ნორჩს გულში ჩაუნერგიათ.
 მამამ ცოტა რამ მომცა სწავლა და განათლება,
 დედამ კი გულში ჩამინერგა მე საღმრთო მცნება:
 მოვალეობა დიდი ღიატთ, გზის არ შეცთომა,
 გულის სიწმინდე და სიმშვიდე, შურის შორს დგომა,
 გლეხებთან ძმობა, შეწყალება ქვრივ-ოხერისა
 და სიყვარული ჩვენის მიწის, ჩვენის კერისა;
 პატივისცემა მოხუცისა და მისი სმენა

და რუსთაველის მშვენიერი და ტკბილი ენა.
მასწავლეს ესა, და აქ მთებში ესეცა კმარა
და ჩემის ქვეყნის მოშორებას მეტყევი ნულარა.
შორს უცხო ქვეყნად გადარგული მთების მცენარი
ვიქნები მე იქ საბრალისი მწირი სტუმარი.

მოგზაური

მოგზაურობით აქ მოსულსა შენ შემხვდი უცებ
და, რა-კი შემხვდი, შენ შეგნატრი, შენს გზა-კვალს ვეძებ.
როცა ვერ გხედავ, უშენობა გულს მქენჯნის და მკლავს,
მარტოც კი ფიქრი „ველარ გნახო“ გამითხრის საფლავს.

ქალი

შენ ეგრე ფიქრობ და გგონია, მაგრამ კი სცდები;
გადივლი მთებსა, გაიმინდვრებ, დაგავიწყდები.
მე კი... კარგია... მგზავრო, კარგი... მგზავრო, მშვიდობით!
ჰპოვე სხვა სატრფო, მომიგონე მე კი და-ძმობით!

1887 წ.

გასამეორებელი კითხვები: რა პირობებში ცხოვრობდა ვახტ. ორბელიანი? რა შეადგენს მისი ჩანგის მთავარ საგანს? შეადარეთ მისი პოეზიის კი-
ლო გრიგოლ ორბელიანისა და ნიკოლოზ ბარათაშვილისას. რა აზრის არის
პოეტი მისი ქვეყნის წარსულსა, აწმყოსა და მომავალზე? როგორ ხატავს მგო-
სანი სიყვარულს?

საზეპირო: დაისწავლეთ ზეპირად ლექსი „არის ადგილი“ და უჩვენეთ
საუკეთესო პოეტური ადგილები სხვა ლექსებიდან.

საწერი თემა: ჩვენის წარსულის უმთავრესი მომენტები ვახტანგ ორბე-
ლიანის ნაწერებში („ჯვარი. ვაზისა“, „ობოლი“, „ირაკლი და მისი დრო“).

გამოცემა. ვახტანგ ორბელიანის თხზულებათა პირველი სრული კრეუ-
ლი გამოცემულია მისივე ასულის მარიამ ორბელიანის მიერ (თფილისი,
1894 წ.). გამოცემას დართული აქვს მგოსნის სურათი და ილია ჭავჭავაძის
კრიტიკული წერილი.

კრიტიკა. ვახტანგ ორბელიანის პოეზიის შესახებაც საკმაოდ კრიტიკუ-
ლი წერილები მოიპოვება ჩვენს მწერლობაში. მაგრამ მათ შორის საუკე-
თესოდ დღემდე უნდა ჩაითვალოს კიტა აბაშიძის წერილი მის „ეტიუდებში“,
ტომ. I, გვ. 98—119.

IV

ბიოგრაფიული მონათხრობი

გიორგი ერისთავი

1811—1864

გიორგი ერისთავს ჩვენი მწერლობის ისტორიაში ფრიად საპატიო ადგილი უკუთავს: მან პირველმა შემოიტანა ახალი დროის მწერლობაში მდებარე ხალხური კილო. პირველმა დააარსა თვითური ჟურნალი ქართულს ენაზე, პირველმა სხვებზე უღრმესად ჩახედა, მეტი ყურადღება მიაქცია ქართველი საზოგადოების «აწმყოს» და შეძლებისამებრ მისი დაბეჩავების სოციალური (წოდებრივი და საოჯახო) მიზეზები აღნიშნა; მანვე პირველმა საფუძველი ჩაუყარა ქართულ სასცენო ხელოვნებას (თეატრს) და დასასრულ პირველმავე იწყო ქართულად დრამატულ თხზულებათა წერა ამ სიტყვის თანამედროვე მნიშვნელობით. ამგვარად გიორგი ერისთავი არის მამათმავარი თანამედროვე ქართული სამწერლო ენისა, ქართული ჟურნალისა, ქართული თეატრისა და დრამატული მწერლობისა. ამ მხრით მას წინანდელ მწერლებთან შედარებით სრულიად განსაკუთრებული ადგილი უკუთავს და ჩვენს მწერლობაში ახალ სკოლას იწყებს. შემდეგში ამ სკოლას მიემხრობიან: დანიელ ქონქაძე, რაფიელ ერისთავი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი და სხვანი რომელთაც ქვემოთ თავთავის ადგილას გავეცნობით.

ასეთია გიორგი ერისთავის საზოგადო მნიშვნელობა. ახლა გავიცნოთ მოკლედ მისი ცხოვრება და თავგადასავალი.

თავადი გიორგი დავითის ძე ერისთავი 1811 წელს დაიბადა ქართლის მდიდარი მემამულის ოჯახში. ათ წლამდე პატარა გიორგი მამის ოჯახში იზრდებოდა სადაც ისწავლა წერა-კითხვა. ათი წლისა რომ გახდა, მშობლებმა ქალაქში ჩამოიყვანეს და კეთილშობილთა სასწავლებელში მიაბარეს (1821 წ.). აქ დაუწყო გიორგის ლექსების წერა. როცა გიორგი მეზუთე კლასში გადავიდა, მისი ბიძის საქართველოს ეგზარხოსად ნამყოფის ვარლამ მიტროპოლიტის წინადებით მშობლებმა სასწავლებლიდან გამოიყვანეს და მოსკოვში გაგზავნეს (ვარლამთან) სადაც ბიძა-მიტროპოლიტმა კერძო პანსიონში მიაბარა (1825 წ.). აქ გიორგიმ დაჰყო სამს წელს და, რადგან ბიძა-მისს ჰავისა შეეშინდა (ვამ თუ ყმაწვილმა ვერ აიტანოს), 1828 წელს ექიმების რჩევით გიორგი ისევ სამშობლოში გამოისტუმრა.

სწორედ ამ დროს საქართველოში დაარსდა საიდუმლო საზოგადოება რომლის გულმხურვალე წევრი შეიქნა სხვათა შორის ჩვენი ახალგაზრდა მგოსანიც. 1832 წლის მარცხის შემდეგ, სახელდობრ 1833 წელს, გიორგი ერისთავს მთავრობამ რუსეთში გადასახლება გადაუწყვიტა. მართლაც 1834 წლის დამდეგს ცამეტი თვის პატიმრობის შემდეგ (ავღაბრის ყაზარმებში) გიორგი ერისთავი გაიგზავნა ქალაქ ვილნოს. აქ იგი დაუახლოვდა პოლონელთა საზოგადოებას, შეისწავლა პოლონური ენა და ერთ ხანად ვილნოს უნივერსიტეტში ლექ-

ციუზსაჲ ისმენდა. ოთხი წლის შემდეგ მას ნება მისცეს—სამშობლოში დაბრუნებულიყო და 27 წლის მგოსანი 1838 წელს დაბრუნდა თავის მშობელ ქვეყანას. როგორც გადასახლება ისე სამშობლოში დაბრუნება გიორგი ერისთავს ლექსებით აქვს აღნიშნული: ერთი დაწერილია 1833 წელს და მეორე 1838 წელს და ორივე მიმართულია პოეტის ერთგული მეგობრის სეიმონ მაჩაბლისადმი რომელსაც პოეტთან ერთად მოუხდა ყაზარმებში ჯდომა. უცხოებაში დაწერილ ლექსებში პოეტის ჩანგი იმავე ჰანგზე ჟღერს რომელზედაც მისი თანამედროვე მგოსნების გრიგოლისა და ვახტანგ ორბელიანთა ჩანგი ჟღერდა: ამ ჟღერის მოტივია—სამშობლო ქვეყნისადმი სიყვარული და ტრფიალება.

მაგრამ ტრფიალებასა და სამშობლოსადმი სიყვარულს გიორგი ერისთავის ნაწერებში უმთავრესი ადგილი არ უჭირავს. გიორგი ერისთავი ჩვენს მწერლობაში უფრო ცნობილია როგორც საზოგადოების ნაკლულთაგანთა მამილებელი. გაბატონებული წოდებისა, ჩარჩ-ვაჭრებისა და მოხელეთა ყოფაცხოვრების მხატვარ-დამფასებელი. ამ მხრით დიდად საყურადღებოა მისი სატირული ლექსები რომელთა წერაც მგოსანს 1838 წლიდან დაუწყია და კომედიები („გაყრა“, „ძუნწი“, „თილისმის ხანი“ და სხვანი).

სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ გ. ერისთავი თავის სოფელში ცხოვრობდა და თავისუფალ დროს მწერლობას ანდომებდა. აქ დაუწერია მას თავისი სატირული ლექსები და ზოგიერთი კომედიები რომელნიც თურმე ქართულ საზოგადოებაში ხელნაწერებად ვრცელდებოდენ. აი სწორედ ამ სატირებსა და კომედიებში აქვს შემოტანილი პირველად გიორგი ერისთავს მდამიო ხალხური კილო. რაც შეეხება მის ლირიკას, აქ პოეტის ენა ბევრით არაფრით განსხვავდება ორბელიანებისა და ბარათაშვილის კილოსაგან.

1844 წელს კავკასიის „ნამესტნიკად“ მ. ვარანცოვი დაინიშნა რომელმაც მეორე წელსვე თფილისში რუსული თეატრი და გაზეთი „კავკაზი“ დააარსა და განიზრახა ქართული თეატრიც დაეარსებია. ამ საქმის მოსაგვარებლად მას მიუთითეს გიორგი ერისთავზე რომელმაც ვარანცოვის წინადადებით შეადგინა ქართული დასი და 1850 წლის დამდეგს წარმოადგინა თავისი პირველი კომედია „გაყრა“. ამგვარად დაარსდა ქართული თეატრი რომელსაც სუბსიდიას თვითონ მთავრობა აძლევდა. მაგრამ 1855 წელს ვარანცოვი გადაიყვანეს და მასთან ერთად ქართული თეატრიც დაიხურა რადგან მსახიობებს ჯამაგირი მოესპოთ. უფრო ადრე დაიხურა გიორგი ერისთავის დაარსებული ეურნალი „ცისკარიც“ (1852—1853 წ.). გიორგი ერისთავმა მიმართა სოფელს ზიდასთავს სადაც ცხოვრობდა გარდაცვალებამდე ქალაქის ხმაურობას მოშორებული. ათასში ერთხელ თუ ჩამოვიდოდა ქალაქში თვალაზნაურთა კრებაზე ან სხვაგან სადმე კერძო საზოგადოებაში. იგი გარდაიცვალა ქ. გორს 1864 წელს და დასაფლავებულ იქმნა სოფელ იკორთას.

1 თ. სვიმონ მაჩაბელს

ზახსოვს, როს, ძმაო, ბედისა მწარით
შეგვხვდა პატიმრად ერთად სხდომანი?
მტკიცისა გულით, კავშირით მყარით
ვსთქვით ურთიერთის მეგობრობანი!

შენ მიხვდი შენის გულის წადილსა:
ჰსკვრეტ ძეთა შენთა ტურფად ღიმილსა;
ვითა ბუღბული ვარდსა გაშლილსა,
დაჰსტრფი, დაჰხარი ცოლსა და შვილსა.

ოდესცა, ძმაო, იყო მჯდომარე
და ძენი შენნი გეხვივნენ გარე,
მაშინ უწყრდე რომ ჩემი სული
არს ნეტარების ჰვრეტად მოსული.

მე აწ სოფელი მოყვასთ მაშორებს,
• დამიხშავს კლიტით მამულის კარებს,
ვეღარ ვისუნთქავ ჰაერით ტკბილით,
მისთვის მიბრალე გულით ღმობილით!

მივალ, გარნალა სული აქ მრჩების,
მუნ სევდის ქოხი ობლად დამშთების;
ეუწყი, სოფელი არს სამკვრეტელო,
ყველა გახმების, ვით მწვანე მდელო.

მეც, ნუთუ უცხოთ, უცხო მხარესა
უცხოთა დამფლან მე სამარესა,
მაშინ დღითა მით მომიგონებდი,
როს ტრფობის წყლულსა განგიცხადებდი.

შენ უწყი რომე, ვისთვის ვცხოვრებდი,
შვენების ღმერთად აღვიარებდი;
ვიდრემდის სული ცოცხლად მექნების,
მუნემდის ტრფობა არა განჰქრების.

ნუთუ* შენ მისი. ხილვა შემოგხვდეს,
და მკმუნვარებით მომიგონებდეს, --

* „ნუთუ“=უკეთუ“.

თუ ვარ ცოცხალი, შემატყობინე,
და თუ ვარ მკვდარი, სულს აგრძნობინე.

1 სექტემბერს 1833 წ.

ქალაქის ციხეში. ეძისა პატიშრობისასა.

2 მტკვრისადმი

მტკვარო, მდინარეე ჩემის მამულის!
სად ხარ, რომელსა ხშირად შეგსვამდი?
შენსა მორევში ოდეს ვცურავდი,
განმგრილებელიო კაბუკის გულის,
სადა მე შენსა, მტკვარო, ნელ დენას
ვკვრეტდი და გულით ვპოვებდი ლხენას...
ოდეს ლეილა წარმოსდგებოდა
მოაჯირითა და ანუ ფანჯრით,
შენში მყის სახე გამოსჩნდებოდა;
ხშირად ჩრდილსა მას ვუმზერდი ცრემლით!
მიყვარდა შენის კიდიდან მზერა,
აღმოვიდოდის შენზედა მზე რა,
შენის ზვირთების მჩქეფრი ქუხილი.
ხან მრისხანება და ხან ჩურჩული.
ერთი არს, მტკვარო, ჩემი სურვილი.
რომ შენით ვშრიტო კიდეე წყურვილი,
კვლავ დამიხატო ლეილას ჩრდილი,
და ადგილსა მას ვიქმნე რჩობილი!

იანვრის 9-ს 1836 წ.

ქალაქ ვოლკოვსკს.

3 ყაბახისადმი

ჰოჲ, მოედანო, მიყვარდა მე ჟამს გაზაფხულის.
მიმოსვლა შენზედ, დაესტებოდი წმინდის ჰაერით;
შენილგან ვკვრეტდი მჯდომარესა სატრფოსა გულის,
სეირნობაში დამათრობდი ლეილას მზერით.
ოდეს რაზედმე, ან რისთვისმე, რა ვკმუნვარებდი,
შენზედ სეირნით მყის კაეშანს განვიქარვებდი!

ვით გრძნობის სარკე ამა სოფელს დამანახებდი.
ვითა მეგობარს ხეაშიადაა შენ გარწმუნებდი!
შენაა პირზედა ვკითხულობდი დროთა ძველთ წარსულთ,
შენზედ ჰსწერია მოთხრობანი გმირთა დიდებულთ,
შენ შთაბეჭდიდი ჩემსა შორის ივერთა ტრფობას,
და ჩანგზედ დაკვრით დაეწყებდი მამულის მკობას.
მითხარ, ხომ ჩემებრ შენცა დროით არ იქმენ ცვლილი?
კვალად ჰბუთნი შენზედ ჰუნეთ ხომ ახტუნებენ?
მარქვი, ვინ არის შენი გმირი ტრფობით შეშლილი?
ლეილას თვალნი ნეტარ თუ ვის აწ ეძიებენ?
დახშული კარი მამულისა როს განმეღების,
რომე ერთგზისცა კვლავ მეღირსოს შენზედანვე სვლა!
თუ მოაჯირით ლეილაცა განმიღიმდების—
უტყვე მოვკვდე, შენ საშუალ მეღირსოს დაფვლა!

15 იანვარს 1836 წელსა.
ლიტვაში. ქ. ვოლკოვსკს.

† თ. სვიმონ მაჩაბელს

ბედმან მე კვალად, ძმაო, ხშული განმიღო კარი,
მოვედი, მნახე მე, მოყვასი და მეგობარი;
მსურის მოხვევნა, გარდაკოცნა წვერის კალარის.
ექვსის წლის უსმენს შენის ენის მოკიკიკარის,
მშობის ვით მომყბარს მოვისმინო ხმა შენი ტკბილი,
მოგელი ესრედ, ვით მიჯნური ტრფობით შეშლილი,
ნულარ იყოვნი, მოისწრაფე. ნახვით მახარე;
მარილმოყრილის შენის ენით, მო, მახარხარე!

25-ს აგვისტოს 1838 წელსა.
არცევს.

პ. დედა და ქალი

მოდი აქ დაჯექ, შვილო, კარგათ მომიგდე ყური:
ჯერ ხომა ხარ ყმაწვილი, მაგრამ მოგვეცეს დასტური
შენი ჯვარის წერისა; მაშ ახლა გეტყვი, ქალო,
სულის ჩემის ნუგეშო. სიცოცხლეც, ჩემო თვალო,

როგორაც რომ გინდოდა გიშოვნე კარგი ქმარი:
მდიდარი, დიდი კაცი, მშვიდი, კეთილი, წყნარი.
ჯერ არის პოლკოვნიკი, მარამ იარანლობას
მოელის ერთ თვეს უკან და სხვა მრავალს წყალობას...
მალე დაგიძახებენ ტფილისის კამენდანტშას!..
ისე კი არ დაგამწყვდევს როგორც რომ ჩვენსა პაშას.
თითონ შენ გააკეთებ ვეჩერებსა და ბალებს,
ერთი სიტყვით. სიშურიტ მტერს დაუყენებ თვალებს.
ნეტა როდის იქნება კალასკით ვეიზიტობდეთ,
ფერშინგის მაღაზინში ბილეთებს ვყიდულობდეთ,
გოსტინაში სანთელი მოსკოვისა აგვენთოს,
ჩვენი ბიჭი საქუა ლიბერიით მოგვერთოს!
განა შენ არ გინახავს პოლკოვნიკ გლუხარიჩი...
აი მას არ უძახდენ, ტ . . . ტიმოთ ფეოდორიჩი!

ქალი. არა, გენაცვა, დედავ, მე ის არ მინდა ქმარად,
არის ყრუ და მოხუცი და ცუდათ შეენის თვალად;
მალეც დაემართება ფეხებში პოდაგრები.—
ამ სენს ქართულად ჰქვიან ნიკრისისა ქარები.
მაშ რათ მინდა იმისი სიდიდე ანუ ფული!
კბილთა სიმყრალისაგან მყისვე გამცვივა სული!

*
* *

შემდგომ ხუთისა თვისა ორი ძველი ბებრები
ისხდენ ახლოს ბუხრისა, მცირედ ჩაღლეულები...
„არ იცი, ჩემო რძალო, გლუხარიჩს რა უქნია?
„გუშინ გაჯავრებულა, სიდედრი გაუგდია!“...
— „უა ჩემს სიცოცხლესა, ვითომ ეგ მართალია?
„მაგრამ ერთის მხრიდამა ეგეც სამართალია:
„ყრუანჩელას მიუგდო კალასკისათვის ქალი;
„მაგისთანა საქმისთვის არ არის შესაბრალო!“

ჟ-ს დეკემბერს 1838 წელსა.
ქ. ტფილის.

ნ ფიქრი უმაწვილის ქალისა

მართლა მითხრა დედამა, რათ მინდა ბეგლარ ქმარად:
იმას არ შეუძლიან ცხოვრება რუსულ გვარად!

ზე შევირთამ ისეთს ქმარს, იყოს ჯერ მამოარი,
ლაშაზი და მდიდარი. არ ჰყვანდეს თანაჰსწორი.
თვეში ორჯელ მდიდრულსა ვაკეთებდე ბალებსა.
მერე ხუთშაბათობით ვაპატიჟობდე ქალებსა:
დილით ჭაიტონითა ყოვლთვის დავგულაობდე.
საღამოს კავალრებით უნდა ვკავალკადობდე!
ოხ, რა რიგათ მექნება გოსტინა გაწყობილი!
ატლასის ზანავესკით საწოლი შემკობილი,
ეს ოთახი იქნება უცხო სპალნა და გრილი,
მაგრამ ამ სალოგინეს აქ არა აქვს ადგილი,
მეჯავრება, რა ვნახავ ფარდა ჩამოფარებულს,
თვალში მეჩოთირება და აწუხებს, რალაც გულს!
თუ ღმერთმა აღმისრულა ჩემი ესე ფიქრები,
მაშინ ნახვენ თუ რა ვარ, ან როგორ ველირები.
თხუთმეტს მაისს რა რიგათ ჩავიწრანცუხადრილებ:
მერე მაქვს მოდის ფერი, ამით გულსა ვიგრილებ!
— ერთხელ ასე ჰფიქრობდა დილით ყმაწვილი ქალი,
და სარკეში ეკირა გაშტერებულად თვალი.
თექვსმეტს მაისს ეს ქალი ვნახე ნატანციები,
იწვა ქვეშსაგებშია, როგორც რომ ნაციები;
ვინ მიხვდება, რად არის ასე გაყვითლებული?
იქნებ წუხელ კადრილში დარჩა გულ დაკლებული
ან იმისთვისა ჰსწუხდეს, არ უსრულდა ფიქრები?
გუშინ არ მოეწონნენ, ვინც იყვნენ აფიცრები.
რა ვქნათ, ამ ქალისათვის სად ვპოვოთ ლოველასი,
რომ აგება შეიქმნას ის მაინც მისი ფასი!..

*
* *

გავიდა სამი წელი, ერთხელ კახეთს მივედი
რალაც ჩემი საქმისთვის—აკი იმ ქალსა შევხვდი:
საყდრიდგან მოვიდოდა, იყო ჩადრწამოსხმული.
სხვა ქალიც გვერთ მოსდევდა უმარილპირწასმული,
წინ ქმარი მიჟდოდა პაქიკ-ქოშეპიანი,
მაღალი ვით აქლემი, ჩემებრ დიდცხვირიანი.
გულმა ვერ მომისვენა, უკან მიეყე სახლამდის,
მანამ სულ არ გავსინჯე, არ წამოველ მანამდის:

გოსტინა დავინახე, იყო გაუღესელი,
ფანჯარას ფარდის წილად ეთარა სამოსელი,
ჩვენი გაზრდილი ქალი დასჯდა ტახტზედ ქართულად,
მაგრამ მყისვე დაფიქრდა, იწყო მღერა რუსულად.

18 მაისს, 1889 წელს.

ქ. ტფილისს.

7 თ. ნიკოლოზ მელიტონის ძის ბარათაშვილის გარდაცვა- ლებაზედ

ჰოი, კაბუკო, ახლად სოფელს კნინ გადაშლილო, -
ყოვლის კეთილით აღსავსეო მამულის შვილო!
რა სოფელს შეწველ, სათნოება ისხივცისკარე,
შენ მშობელს მამულს რად შემოსწყერ, ობლად დაგვყარე?
ნუთუ სოფლისა მღელვარება ვერ შეიწყნარე?
ანუ ანგელოსთ შეიშურეს და აღგაფრინეს,
თვისთა გუნდშიგან დაგამკვიდრეს, ფრთანი შეგასხეს?
რა მიგვეფარე. ცას შევსცქერი; რა დღე ბნელდების,
ვუყურებ. ტატო რა ვარსკვლავად გამობრწყინდების!
თითქო გხედავ შენ მოარულსა რძისა გზაზედან,
ანგელოსთ დასნი გეხვევიან, ყურს დაგიგდებენ,
მერე ცის სივრცეს ლაყვარდოვანს განაფარდებენ!
ვგონებ. კჳუნვითა ქვედამზერი ჩვენსა ცხოვრებას,
ჰხედავ რა შენთ ძმათ და მათ შორის შურსა და მტრობას.
მაგრამ შეგვინდონ, შეგვავედრე ცისა მცხოვრებთა,
და ნუ მოგვკითხვენ სოფლიურთა ჩვენთა ცოდვათა!

1882 წელსა.

8 ვისთვის ვსთქვა ლექსნი?

ვისთვის ვსთქვა ლექსნი? ნუთუ ჰგონებთ იყოს ადვილი
თქმა ლექსებისა: მახსოვს. ვიყავ ჯერეთ ყრმა ჩვილი.
ვიწყე განფანტვა მე ამაოდ ძვირფასთა ნიკთა,
რაზედაც ქალნი სიცილითა იკრეკდენ კიკთა,
რომელთა ელვათ. ვით მახვილით, მიგმირეს გული,
და დღენი ჩემნი ოქროვანნი ჰყვეს მოწამლული.

ესრეთ ყვავილი ბალახთ შორის არ აღიზრდების,
იგი საწყალი კინკრათაგან დაიხაგრების!

მახსოვს ერთხელა, საღამო ჟამს, იყო ყრილობა
სახლსა დიდებულს; ტურფა გვამთა შექმნეს ცილობა,
რომე აწინდელია კაბუკა შორის არ არს მწერალი:
„ბესიკის¹ ნაცვლად ვინ არისო. ვთქვათ, მომღერალი?“
მე წარუეკითხე საბრალომან ჩემი ლექსები;
სიცილით ტუჩზედ დაიფარეს ქალთ ლეჩაქები:
და ერთმა გვამმა მითხრა ცივად: „მოსაწონია,
მაგრამ ოსურად გაგიცარცვამს ლექსიკონია“!
რა მოვისმინე, გამოვიქეც გულგახეთქილი,
თუმც ჯერ ვიცი, მაგრამ მერე შეეკმენ ტირილი.
რისთვის და ვისთვის, აწ მითხარით, ვსთქვა მე სიღერა.
ვინ მოისმინოს ჩემის სულის სიმისა ბგერა?...
¹ ბესიკი

9) «შეშლილი»-დან:

ბეგლარ ზის მალღობ ალაგს, კაკალ ქვეშ. გაზაფხულის დილა არის. ოც-
ნეობს.

ბეგლარ

ძიღვე მოხვედი, გაზაფხულო, ჩვენო სტუმარო.
ყოველთა კაცთა სიქადულო. გულთ მომღიმარო!
უკვე გიპყრიეს სიხარულის ფიალა ხელით
და მოგვეგები, გამოვალთ რა ზამთარის ბნელით!
შრომა დასრულდა, განგვიძღა თვალი,
ვხედავ, ქვეყანა იქმნა ახალი:
აგერ მსოფლიო იმოსა მწვანით,
ტყეთ სიხარულით იმოსეს ტანით;
ფრინველთა იწყეს თვისებრი სტვენა,
ყველას უხარის, ვისაც აქვს ენა!
მაშა მე რისთვის შორის ამა სიხარულების
ბინდი კმუნვისა გულსა რისთვის მომეფინების?
იციო, საბრალო გულსა ჩემსა რა ეწუხება?
ვხედავ სოფელი და ბუნება სულ კაბუკდება
და—მე გვირგვინი ღვთისა ქმნილების —
ვბერდები, ვკვდები და დღე მაკლდების.

არ მაქვს უფლება განცხადებების:
მმოსია კაბა ტანთ განხრწნილების.

(იუჟუბა აქეთ იქით, ოცნებობს)

ვიშ ამ მშვენიერს კეთილსა ჰაერს!
ნეტარ ვინცა შენ კალმითა დაგწერს!
შეხედეთ ცასა ლაქვარდოვანსა,
წმინდას, მშვენიერს, ქალწულოვანსა!
უყურეთ წყალსა მოკამკამალსა
მჩქეფრად; მწუხარეს გული მიხარეს
ხუჭუჭთა ტყეთა, ზურმუხტებრ ველთა...
აჰა ყურს ატებობს ბულბულის სტვენა,
თითქო მე მესმის ფრინველთა ენა;
აი კაკალზედ ვხედავ მსხდომს გვრიტთა, ---
როგორ იხარეს ერთათ შეყრითა!
მესმის, ტორუა უცხოთ იმღერის,
ამ ნანგრევიდამ ბუ გამობღვერის!..

(ოცნებობს)

მოდით, მერცხალნო, მომეცით ფრთენი,
მიწით შევიქმნე აღმა საფრენი!
აღვფრინდე მაღლა და კვალად მაღლა,
რომ ვერ ვხედვიდე ქვეყანას დაბლა;

გავშალო ფრთენი
სანავარდენი,
ვნახო რა მზისა
შარავანდედნი;
მერე რძის გზასა,
ვარსკვლავთა კვალსა,
შევეუდგებოდე
მნათობთა სვლასა!
მთვარესა ვრცელსა,
ლამესა ბნელსა,
განვჩხრეკდე მასში
საცხოვერბელსა!..

გარნალა ვაი! მე ღვთისა ქმნილი
ვარ ამა მიწას მაგრა მიკრული!

ვკვირობ, რად მომცა გონება, ნება,
თუ რომ სიკვდილით სრულ დასრულდება!
ჩვენი იმედი და ჩვენი ბედი
ასე სიზმარებრ თუმცა განქრება;
სიკოცხლის სიმი უეცრად ჰსწყდება,
კაცი ზამისთვის რად იბადება?

(დაფიქრდება)

მაგრამ რა უქვრეტ მზესა, მთვარესა,
ამ მნათობთ ვარსკვლავთ, ცის სამყარესა,
იღუმალ მეტყვის მე სინილისი:
სხვა სოფლისათვის არს სამზადისი.

10 ბ ა უ რ ა (კომედიას)

(რამოდენიმე სცენა)

მოქმედნი პირნი:

თავადი ანდუყაფარ დიდებულიც, ქვრივი.

ზაფლე — ძმა მასი.

ივანე — ძმა ანდუყაფარისა, რუსეთში გასდელი და ვარძაყად განსაღებად მო-
სული.

შაკრინე — ცოლი ზაფლესი.

მიკიტუშ გასწარაჩ ტრდატოვი — ვაჟარი, შიკაბარი ანდუყაფარისა.

რამაზ — სეკრეტარი სუდისა.

ბარამ — მოურავი ანდუყაფარისა.

გაბრიელ — მსახური ივანესი.

ქარდაშვერდი — გოგო შაკრინესი.

მედიატორები.

მოქმედება სოფელში.

I

(ოთახი გაუღესავი. ფანჯარა, რომელზე ქაღალდგაკრული. ცალგვერდზედ
დგას დიდი ტახტი. ანდუყაფარ ზის ტახტზე. მუთაქა უძევს კალაში, ორის
ზელით არის დაბჯენილი მუთაქაზედ. ფიქრობს)

ანდუყაფარ. აი ოჯახის დაღუპვა, გვარის დამცირება! გაზარდეთ ყმა-
წვილები რუსეთში, კარგს რასმე ჰსწავლობენ... აღარც ძმის

სიყვარული, აღარც ნათესავისა, არც დედ-მამისა! ნეტავი დამეშავებინოს რამე მაინცა... ოჯახი წავახდინე, ვალი ავიღე? აი ჩემი ოფლის სამაგიერო: სახლები არ ვარგაო, გამეყარე, ცალკე უნდა ვიცხოვროვო! ოჰ! რა ცუდი დრო არის ოჯახებისათვის! ტყუილილა არის, უნდა გავეყარო!.. გავეყარო? რაღა ვიქნები! აი თუ მტერი ნიშანს მომიგებს.

(ოხრავს და იწმენდს ოფლსა)

ჰეი, ოჯახო, კარგო ოჯახო,
შემდგომ გაყრისა ვის დავენახო!
ახ, ველარ დავცემ კარავსა მკაში,
უნდა ვიმალო მე მამითადში!
სად ვნახამ სამას ნამგლის ტრიალსა,
ჰოპმის გუგუნსა, ყაზის შრიალსა!...
იათაშვილის ერთი კიეინი
თითქო არისო ცხენის ჰინგინი!
ძერყორეშვილი გაცოფებული,
რვა ჯამისაგან გამგელეებული,
ცეცხლივით ყანას მოედებოდა,
კაცი ყურებით გაგიუდებოდა.

აი ესენი სულ უნდა მომეშალონ; სახლიც იმას უნდა დარჩეს,
ეს ჩემი ზვარიც უნდა გამიყონ?
მაშ, სასაფლაოს ეხლავ წამიღონ..
თერგდალეული ჩემი ძამია
ილაჯსა მიწყვეტს, შემომდგომია,
აღარ ისვენებს: არ იშლის გაყრას,
სახლს ის წაიღებს, მიპირებს აყრას.

(სიცილით)

ზვარში აპირებს ვაზების დაკრას,
ვაზების წილად თუთების ჩაყრას!

II

(ბარამ მოუჩრავი შემოვა ქუდით, დადგება და ხანჯალზედ დაიწყობს ორსავე ხელებსა)

ანდუყაფარ. (ფაქრის). რას იტყვი, ბარამ!

ბარამ. თქვენს დღეგრძელობას, თქვენ კარგა ყოფნას, თქვენს სიცოცხლესა!

ანდუყაფარ. მაშ, შენ არა იცი რა ბარამ?

ბარამ. რა მოგახსენო, შენი კირიმე, მე არაფერი...

ანდუყაფარ. (ახყრით) ივანე გაყრას მიპირობს!

ბარამ. (შეშინებული სახით). ნუ მიბრძანებ, შენი კირიმე, ნუ მიბრძანებ, განსვენებულის მამის თქვენის საფლავის მზესა!...

ანდუყაფარ. რა ვქნა, ძმაო, არა შვრება. რა გაეწყობა, ვერა მომიხერხებია რა! რუსული კარგათ იცის, რუსის დიდ კაცებთან დადის, მერე ჩემი რძალიც იმისკენ არის.

ბარამ. ვაი შენს ბარამს, როგორ ვერა მოგიხერხებიათ-რა!...

(დაფიქრდება და იმღერის)

მოდით ასე ვქნათ, ყმა მივაბაროთ:

ჩვენ ვხნათ და ვთესოთ, ვენახი ვბაროთ.

ანდუყაფარ. რა სულელი ხარ... ხალხს გადამირევს, ზეარს დამიკათავს, სახლსაც დამინგრევს!

ბარამ. მოდი უშოვნოთ ზასედატლობა.

ანდუყაფარ. როდით კადრულობს, უნდა მარშულობა!

ბარამ. (ცოცხა ფიქრის უკან). მაშ იციო, შეი კირიმე, რა მოგახსენოთ! შევაწეროთ კაცებში ფულა. ერთ ოთხასიოდ თუმანს ავკრებთ ხელათ. ოთხასის თუმნით (მხიარულობით) აბა რას ბრძანებ, შეი კირიმე, თავი დღეში გავყვრიან! ხა, ხა, ხა!

(იმღერის)

ასის თუმნითა, აბა რას ბრძანებ,

სულსა პალატას ხელით ვაქანებ.

ჩვენს სულთასა---აჲმ კუენასა

სულ ვათამაშებ ლეკურ-ბუქნასა,

და სეკრეტარსა მე ოც თუმნათა,

გნებავთ, გაგხდით მაიმუნათა!

ანდუყაფარ. (წამოჭადება მხიარულების სახით, ქუდს შეიკეტავს მაღლა). ვთქვით, ორი წელიწადი არ გავყვარეს, მერე ხომ უნდა გავყვარონ.

III

(ამ დროს ისმის ხმა ივანესი: ლა, ლა, ლა, ლა, ლაა, ლა, ლაი-და და ლა-ლა! ივანეს წყება ხელში უჭირავს; შემოვა, გააკეთებს ანტრასას. პირუტყს; კალ-

თეხით შემოტრიალდება. მერე მივა ანდუჟ-ფართან; ისინი განცვაფრებით უყუ-
რებენ)

ივანე. ბონჟურ, ყაფარ, კაპარ! კაკ იმია, ტაკ ი ონ დიკარ!
ანდუჟაფარ. მოდი, ძმაო, დაჯექ, გვითხარი რამე, გვასწავლე რუსუ-
ლი იკომონია.

ივანე. ტო იესტ აგრონომია? რასტალკუიკა იემუ, რა კაცია!

(იმღერის)

როგორ გასწავლო იორიგაცია,
ვით გაეკეთო კარგი გუანო.
ჯერ გამეყარე, ადამიანო,
მაშინ გიჩვენო და დაგასწავლო
ეს დიდი ზვარი როგორ დაჰკვალო!

ანდუჟაფარ. (აზერაი). ბევრი ღვინო კი მოგივა, თუ რუსული გზე-
ბი გააკეთე სასეირნოთა!...

ივანე. ღვინო! ქართული ღვინო! ეტო გლუპოსტ! რა ღვინოა,
ჰსწორეთ კლუკენი კვასია! კლუკვას რა ჰქვიან? ძა...ძახველი.
ან რა შემოგდით? დასაღვეათაც არ გეყოფათ!

ანდუჟაფარ. ჩვენ ხომ ვსვამთ, არ ვყიდულობთ, თავადისშვილს პუ-
რი და ღვინო თუ აქვს—მდიდარია...

ივანე. ფული რომ დაგჭირდებათ, უნდა ეხვეწნეთ კაკოვო ნიბულ
მიკირტიჩ გასპარიჩა!

(ამ დროს ისმის მეორის ოთახიდან პავლეს ხმა)

პავლე. ბიკო, ბიკო, შენ ეი, ბერუავ! სწრაფიას აქამე, ყორანას-
თან ჩხუბი არ მოუვიდეს; ჰაა, შე რჯულძაღლო! ნძა, არ
შეკამო ე კურდღელი.

ივანე. აა, პავლე მოსულა ნადირობიდან, წავიდე ვნახო, რა დაუქე-
რია. ხლოპეც დობრ და გლუპ. (გაყვ).

ბარამ. (სიცილით). შენი რისხვა მქონდეს, თუ მაგას მთელი ჭკუა
ჰქონდეს.

ანდუჟაფარ. არ ვიცი, რა ემართებათ ამ რუსეთში, იწამლებიან, თუ
რა არის? ბიკო, საკურველია: მოზდოკს მეც ვიყავ, მაგრამ კი
არ გავგიჟებულვარ.

ბარამ. უთუოთ რუსეთის ყინვით ტვინი ეყინებათ (იფინის).

ანდუჟაფარ. (ადგება და მიდის). კარგია, მამა გიცხონდა, არ გაგვი-
გონოს!...

ბარამ. (მარცხ. ფიქრის). ახლა გინდა, ბარამ მოუტრავო, გონება: გაიყვებიან ბატონები. საუფროსოთ იქნება არ ამიყვანოს დიდმა ბატონმა?... პავლეს რომ ვერგო, დედაკაცთან ძნელია, იმას გ'როშს ვერავეინ მოჰპარავს, მაშინ გოგოები უნდა გავიმეგობრო!

(იმღერის)

თუ ბრძანებლობს სახლში ქალი,
სულელი ჰყავს ვისაც ქმარი,
ვეზირს უნდა ჰქონდეს თვალი
საით არის ღია კარი;
ვინც მოახლე მას უყვარდეს
და სიტყვას დაუჯერებდეს,
გინდა იყოს მახინჯ-მეცდარი,
გახდი იმის მეგობარი!...

რუსეთის გიჟს რომ ვერგო! ოჰ! ღმერთმა დამიფაროს, როზ-გითა მცემს სიბერის დროსა... მაგრამ გაბრიელა ამბობს, კარგი გულისა არისო! მერე თუ თავის პლანები მოჰყვა, რასაც დასთესს სულ ქინკრათ გადაეცევა... მასუკან ან ზასედატლათ წაევა, ან პოპოშნიკათა...

V

(სცენა პავლეს სახლში. პავლე და მისი ცოლი მაკრინე)

მაკრინე. (სეფის ხმათ). ხეალ მედიატორები მოვლენ. ყველა მომიხერხებია, ჯერ ვეჯი უნდა გავიყოთ, ივანეს წილი არა აქვს; ორთა უნდა გავიყოთ, არაში მოსტყუედე; თუ რამაზმა ქალისა გითხრას რამე, შენ შენებურათ უთხარ, ჩემმა მაკრინემ იცისოქო!

პავლე. როგორ თუ ქალისა, იქნება ჰფიქრობ იმ მაიმუნს მისცე?

მაკრინე. (მდიმარებით). რა უჭირს, კარგი მცოდნე არის.

პავლე. (გაჯერებით). რაო? მაშ მე მამა არა ვჰყოფილვარ? ვაჟ არა აქვს შენს პავლესა, ჰო! ჩემი ნინუცა! დედაკაცო, გაგიყდი თუ?

მაკრინე. შენი საქმე არ არის.

მაჟღე. ფე, როგორ თუ ჩემი სექმე არ არის! მაშ მე სახლში გზირი ვჰყოფილვარ. ნუ გამაჯავრებ, გამიგონე, მაკრინე, ვაჲ არა აქვს შენს პავლესა. ჰო!

მაკრინე. (ჩუქმათ კუისკაჲ) მედიატორათ ვირჩევ, ვატყუებ, აგება ჩემკენ იყოს, თორემ ყარდაშვერდი გოგოს არ მივცემ.

პავლე. (სახარუდათ). აი დედაკაცი! აი ჰკვიანი! შენკი გეთაყვანე მაგ თვალებში!... ჯან, დედაკაო, აკი ვოქვი, ევაზედ ჰკვიანი არის ჩემი მაკრინე-მეთქი, ვაჲ არა აქვს შენს პავლესა... ბა! ბა! ბა! როგორ იფიქრე?!

მაკრინე. რა დიდი ფიქრი უნდა... (გაჴა).

პავლე. ჩემი ცოლი თამარ მეფის დროს რომ ყოფილიყო, ვეზირობას მისცემდნენ! არ გაგონილა, რაც უნდა ჰკვიანი კაცი იყოს, პაპულათ ვახდის. არ გაგონილა, ეგ რომ კაცი ყოფილიყო, დიდებულნიძეებს სულ აჰყრიდა... წავიდე—მიმინო სახადელზედ მოვიყვანო.

V

(ანდუყაფარის ოთახი. ტახტის წინ დგას სტოლი. რამაზ ზის ტახტზე; ორნი სხვანი მედიატორნი. ანდუყაფარ და პავლე ჩამომჯდარნი არიან გვერდით. ივანე ზის სკამზედ)

რამაზ. (კაიხუდასს განსახსნს). ჩვენ ჰქვემორე ხელის მომწერალთა, აღმორჩეულთ სინილისით მედიატორეთ, თანახმად დამტკიცებულისა სუდსა შინა რწმუნებისა, ჩვენდა მოცემულისა თავადთა: ანდუყაფარ, პავლე და ივანე დიდებულნიძეთაგან, — განვხზრიკეთ ყოველნი მათნი დავანი გაჩეშენი, აგრეთვე ვალნი მათნი, სადაცა აღმოჩნდა, რომელ ვალი არის აღებულ თავადის ანდუყაფარ დიდებულნიძისაგან ორმოცდახუთი თუმანი 1825 წელსა მიკირტუმ გასპარიჩი ტრდატოვისაგან, ჟამსა თავადის ივანე დიდებულნიძის პეტერბურგში გაგზავნისა, რომელიც ეს ვალი შემდგარა თამასუქის გამოცვლით ოთხას ოცი თუმანი 1842 წლამდე. აგრეთვე დიდებულნიძეს აუღია სამოცი თუმანი ჟამსა თავადის ივანეს ვარშავაში წასვლისა, ესე იგი 1849 წელსა და შემდგარა 120 თუმანი. ზემოხსენებულნი ვალნი დაშთნენ, ჩვენის კეთილის სინილისით, თავადს ივანე დიდებულნიძეს.

ივანე. (წამოსტეპა). ეტა ტვოი კავერზი, მარტიშკა!

რამაზ. (მოეწონება სხვა შედარებას). ბაზონებო, იყავით მოწმად. (აფასეს). თქვენო ბრწყინვალეებო, მაგ აბიდისათვის სტატიით 125 უგოლოვნადო ულოჟენია ო ნაკაზანიახ, ვი ბუდეტე ლომენი: ჩინა, ზენია ი სოსლანი ვ სილკუ.

ივანე. ჭე შენ ღუელში გამოგითხოვ!

რამაზ. ღუელნი აღკრძალულ არიან სტატიით 532-ითა.

ივანე. ს ეტიმ სოზდანიემ ნიჩეო ნე ზდელაეშ. (შედიტარეკეს). უფალნო, თქვენ ძალიან სინიდისიანი ბრძანებულხართ; დეკარგავთ მცირედი ნაპერწკალი კეთილშობილობისა! რა სმართალი არის, ამ რაზბონიკს -- (უჩვენებს ანდუჟაფარს) და ეტო ჩისტო რაზბოი -- 100 კომლი კაცი ოც წელიწადს ეკირა, მე ამ ოცს წელიწადში ასი თუმანი მხოლოდ მისარგებლია ჩემის მამულიდგან. ღმერთი არა გწამსთ? აჲ, კაკია ნესპრავედლივოსტ! არა, მე წავალ ლუბერნატორთან, მთავარმართებელთან, კელმწიფესთან, თქვენს მაშენიკობას გამოვაცხადებ (გამოჟრდება კარსე).

პავლე. ეი! გამიგონე, ღმერთს გეფიცები, ერთ აბიდას გვაქმევს მთავარმართებელთან... (წუმას) ეს ჩემი მაკრინეს მოხერხებაა, ეა არა აქვს შენს პავლესა, ჰო! ეი, ჯან ღედაკაცო!

(ამ დროს მოაქვს ბიჭებს: თოფები, ხმლები, ბუთილკები, ყანწები, საფენი, მუთაქები და ვერცხლეულები. რამაზ ჰყურს)

ანდუჟაფარ (რამაზს). ეგ მინები სულ ჩემი ნაშოვნი არის.

მაკრინე. (პავლეს კუდასიდან ეუბნება). ყველაში წილი გაქვს, არ დაანებო!

პავლე. (გაძხარეჟდა). მე კი არა მიშოვნია რა, თუ? ვეჟო! ჩემი ნანადირევით გამოდიხარი, ეა არა აქვს შენს პავლესა. მაიტა, ნახევარი ჩემია... (შეხვეწს რამაზს ხელს.) ესე ვიწურამ ოფლსა და ისე გამომეყვს ჩემი ცოლ-შვილი.

ანდუჟაფარ. (მოჟრდება მინებს და დაამტკუნებს). აი ეხლა გაიყავ... ეს ოხერი ახალციხეს ვიშოვნე.. ეს ჩემმა ცოლის ძმამ მომცა... ესენი ქალაქს ვიყიდე...

პავლე. რო იყიდე, შენი პენციიდან მიე, თუ? კასიშვილი რომ აიკეო, იმითი არ წახველ ქალაქსა, შე გაუმაძღარო? ეა არა აქვს შენს პავლესა, ჰო! (მოჟრდება რამაზს). ეგ მუთაქა ჩემია, სად მიგაქვს? გამიგონე შენ, ეი: მამა არ წამიწყდება, არ მოგცემ.

ბიკო! ეგ ჩემი ახალუხის დანარჩენი არის! (აიღებს შუთაქას, ანდუყაფარ მივარდება, აროშუკს: ჰავლე წაართმევს, გადიღაჯებს შუთაქასეჲ და ხანჯალს ამოიღებს). აბა მობძნდი და წაილე!

ანდუყაფარ. (გაჯავრებული შკვარდება. გამოიქანს ხმაღს, ქაღები კივიანს, ანდუყაფარ ექარის). ვამიშვით, დავჩეხამ მაგ სულელისა.

ბარამ (და ბაჭუბა იჭერენ ანდუყაფარს). მამა შენი ნუ წაგიწდებათ, ღმერთი გადღეგრძელებთ, აბა რა საკადრისია!

მაკრინე. (ეჭიანისდგან ჰავლეს ეუხსება). არ დაანებო, თორემ ლეჩაქს დაგხურამ, კაცი არა ხარ?!

პავლე. (გაბრაზებული). მომიტანეთ ერთი დიდი თოფი! აი, ქალაჩუნა დედაკაცი, ნახე ჩახმახი შევაწკაპუნე. მამა არ წამიწყდებო, გამიგონე! გამიშვით, რა თოფი მინდა? ცალი ხელით დავარჩობ მელასავით, ვაჲ არა აქვს შენს პავლესა, ჰო! (შემოვარდება აჟანუ).

ივანე. (ბარამს). რა ამბავია, ჩტო ზა რაზბოი?

ბარამ. აი შეი კიიმე, ემ მუთაქაზედ ჩხუბობენ.

ივანე. (აწინას). ჭუ, კაკია ნიზოსტ! (მივა ჰავლესასან, წაართმევს ხანჯალს, მერმე შუთაქას გასჭრის შუასეჲ, ერთს გადაუგდებს ანდუყაფარს). ნა ტებე, ბალშოი რაზბოინიკ! (შეორეს გადაუგდებს ჰავლეს). ნა ტებე, ღურალეი! (ბიჭებს უყრის). გაიტანეთ, გადაყარეთ! ეს ჩიხა-მახოვები, — თქვენთვის მიჩუქებია. ჩემს სახლს ნუ აჩირქიანებთ, სახლი ჩემია. (ბიჭები ჰკრეფენ საჩქარათ. იფანე რეკას) ა ტი ვონ, ისჩადიე ადა! (გავა).

რამაზ. მოიცა, თვალი მაშინ დაგიდგება, როცა შენს ძმის-წუღს შევირთავ! (ეჭიანე გაუღენ).

VII

(ივანეს მსახური გაბრიელ და მაკრინეს მოახლე ყარდაშვერდი)

გაბრიელ. (ხელში უჭირავს მაკრატელი, ტირილით). ბოჟე მოი, ბედნი ბარინ მოატყუეს რაზბოინიკებმა; ონ ტებერ ნიშიი, ექვსასი თუმანი ვალი არგუნეს, ეტო უქასნო! და ის დალოცვილი დადის და ვარშაულათ ჰფიქრობს გააკეთოს ბაღები. მალშალ მეტყვის, პო ვარშავსკელო. ა პო ვარშავსკელო ფულები უნდა. აი გუშინ მომცა ეს მაკრატელი, ამითი ხეები დაკვეცეო; აბა

კაკალი როგორ დავკვეცო?! (შეძოვა კარდაშკერდა, ცანარაულ
შიიარსენს იმისკენ). ოჰ, ზანა იუღიაჲ!

ყარდაშვერდი. კარგი, თვალი დაგიდგება, რაღასაც შეძახი!

გაბრიელ (ყარდაშკერდას). გეთაყვა, ნუ ჰსჯავრობ, ეს წყეული ენა
დაჩქეუელი არის; ან გადავეჩვევი, ან მოვიჭრი.

ყარდაშვერდი. ყველა კარგი, მაგრამ შენს ბატონს არა მოახსენე რა?

გაბრიელ. როგორ არა, ჩემო ვარდო! მიბძანა: მე ვთხოვ ჩემს რძალს
რომ ყარდაშვერდი მოგცესო, ჩემს ახლო დაგაყენებთო.

ყარდაშვერდი. რა საკვირველია... სისახლის ახლო დავსდგე რომ
ქათმები მაზღევიანოს!... აგება მოურაობა გიბოძოს.

გაბრიელ. მოურაობას იმასთან სამსახური არა ჰსჯობია?.

ყარდაშვერდი. რათ ემჯობინება, მაგდენიც არ იცი, რუსეთი კი დაიარე.

გაბრიელ. მოურაობა რა ხელობა არის, რა პურს მაქმევს?

ყარდაშვერდი. ქა! რა პურს გაქმევს! პური შენს ხელში იქნება და
ღვინო, შემოსავალი. ვისაც ბატონი აიკლებს, ნახევარი იმი-
სია! ერთი სიტყვით ბატონის მონახევრე არის.

გაბრიელ. როგორ თუ აკლება? კარგს რასმე მასწავლი; მე რომ
ბატონს აკლება გავაგონო, დამარჩობს. განა ბატონი რაზბო-
ნიკია! არა, ჩვენ მაგისტანეები არ გვისწავლია!

ყარდაშვერდი. მაშ შენცა და შენი ბატონიცა მშიერი დარჩებით.
ერთის სიტყვით, თუ მოურაობას არ იშოვნ, არ მინდიხარ.
შენისთანა მშიერებს მე ბევრს ვიშოვი... მშვიდობით! (გაყვ).

გაბრიელ. ვოტ ეენშინა!.. ნეტავი აგრე ლამაზი არ იყოს... მაგრამ
ბოროტი დედაკაცი გამოვა... აი რას მიჩვევს: რაზბონიკათ
გავხდე, ბატონს ვულალატო, მოვპარო! ნეტ, ბატონი კი არ
არის—მამა, დედა, ერთი სიტყვით შვილივით გამზარდა და
ვუყვარვარ, კაცი გამომიყვანა მეხრეობისაგან. ნეტ, ბარინ, მე
შენ არ გილაღატებ, ია ტებია ნე ასტავლიუ: კ ჩორტუ სი-
ყვარული! (ტირის. შემოვა ივანე).

VIII

ივანე. შტო ტი პლაჩეშ?

გაბრიელ. არა, შენ ფეხ ქვეშ მოკვდები, ბარინ! მე შენ ვერ გი-
ლაღატებ, ვერ გაგიშვებ.

ივანე. ეს რა მესმის! ნე პოდკუპილი ლი ი ევო. (ცანარაულს) რას
ამბობ, ბიჭო? როგორ თუ გაგიშვებ, შენ ხომ მე მერგე?!

ზ ჩვენი ახალი მწერლობა.

გაბრიელ. (წამოადგება, თავს იქნევს). ის არ არის გაზდილი, ანჩხლი არის!

ივანე. ვინა, ბიჭო?

გაბრიელ. ჩემი კოხანკა ყარდაშვერდი.

ივანე. რაო, რას გეუბნება?

გაბრიელ. რას მეუბნება! მოურაობა სთხოვე ბატონსაო.

ივანე. (იციხას). ტაკ ჩეფოჲ? ჟალუიუ ტებე მოურაობა.

გაბრიელ. (ტირის) ნეტ, ბარინ, მე ჩესტნი ვარ, არ გავპაღლევდები.

ივანე. მეც ამისთვინ გაძლევ, რომ ჩესტნი ხარ.

გაბრიელ. ნეტ, ბარინ! მე შენ კაცების აკლებას ვერ გირჩევ.

ივანე. ონ პროსტო რეხნულსა! როგორ აკლება? ვინ გასწავლა ეგ სიტყვა?

გაბრიელ. ყარდაშვერდი.

ივანე. მაშ ბოროტი დედაკაცი ყოფილა... გაბრიელ! იცი. რას გეტყვი: ბროს ეიო!

გაბრიელ. ბროშუ, ეი ბოლუ, ვსიო რუგაეტსა; უნდა რაზბონიკობა დამაწყებინოს.

ივანე. მაშ ხელს აიღებ? მართლა მითხარ!

გაბრიელ. სიტყვას გაძლევ, ბარინ!

ივანე. მაიტა ხელი, ბუდემ პო პრეენემუ დრუზიამი. (გაბრიელ ხელზე კაღნის და გაჟა. ივანე დაჩეხა მარტო, დადის და აცნენ-სოხს). დაა! სასიამოვნო არის ჰყავდეს მებატონეს ერთგული მსახური და ყმები. გოსპოდი! მომეც შეძლება რომ ჩემმა ყმებმა ისე შემეყვარონ, როგორც გაბრიელმა. კაკია პოეზია ბიტ დობრიმ, ხოტ ი ბედნიმ პომეშჩიკომ! დაგლოცვიდენ შენი ყმანი... მე ვეცდები... თუმცა ჩემმა ძმებმა იმაშენიცეს... ნო ბოლ ს ნიმი! კაბ მამულეები მერგო. (გაჟდეს ფანჯარას. ფიქრში იმდერის; ამ დრას შემოვა მიკირტუმა და გვერდით დაუდგება).

IX

ივანე. ია რაზდელიუ პოლე ნა სემ.

მიკირტუმ. მაგითი ფული ვერ გასცემ.

ივანე. აჲ მომივა მე კაპუსტა.

მიკირტუმ. ა ვ კარმანე ბუდით პუსტა.

ივანე. ტუტ მაღია სატი ტავა.

მიკირტუმ. ჯიბიდგან ფულები გავა.

ივანე. აქ ბესელკა გაკეთდება.

მიკირტუმ. უფულოთ კი არ იქნება.

ივანე. ეს კლაბირინტათ უცხოა.

მიკირტუმ. კიდევ გითხრამ გიჟ ვრაცუა! (მიკირტუმს მიჟა, დაადეს ნელა ზეფს მხარზედ). სუყველა კარგა ფიქრობ, კნიაზ! მაგრამ ფული, სულ ფული... ფული...

ივანე. (ჩუმად). მოვიდა სატანა, მოსწამლა ჩემი წანტაზია! (მალა მიკირტუმს) აი ეხლა ავიღებ ბანკიდგან და თავში მოგარტყამ შენს ვალს, მე მარგუნეს...

მიკირტუმ. აკი გითხრამდი, კნიაზ, ანდუყაფარ ყალბია.

ივანე. და ახლა მჯერა რომ შენზედ ყალბია.

მიკირტუმ. კნიაზ, ჩემმა მზემა შენთან არა ვიქ ყალბი. ერთი რას-ჩიტაით ვქნათ. უგოდნო პერემენათი ვექსილმა, უსტუპიტს გიზამ.

ივანე. მაღლობელი ვარ.

მიკირტუმ. (დაფიქრებული). კნიაზ! ერთი რამ გითხრამ: მუქთათ შენი ვექსილი გიშოვნო?

ივანე. კაკ ეტო?

მიკირტუმ. ფულიანი ცოლი გიშოვნებ.

ივანე. ლამაზსაც?

მიკირტუმ. ესეთი ლამაზი, თეთრი როგორც ღებასტრი.

ივანე. თვალები შავი აქვს?

მიკირტუმ. (მხიარულად) კნიაზ. ლათიას გითხრამ:

თვალები აქვს იშტარხნის ხიზილადა,

ტუჩი ტკბილი როგორც რომ ყანდის ჩაღა,

ტანი წვრილი—იშპაანის ყაღამი,

ვინცა ნახამს ყველა უთხრამს სალამი.

ყელი თლილი—რუსეთული შუშანი...

უნდა ნახო, კნიაზ, ჩემი შუშანი!

ივანე. კაკ შენი?

მიკირტუმ. (სიბადლით) ეჰ, კნიაზ, ზირთი-ფირთი გაუშოთ. ჰსწორეთ გითხრამ, ჩემი ქალია. კნიაზ! პუტრუ ჩემთან წამობძანდი, ჩაიხედ ჰუკურნა ჰრამუ. (დოინჯს შემოიყრის). კნიაზ, კამისია-ში ოქმი შემიტანია, მეც კნიაზი გაყვდე, ჰა!...

ივანე. (იქანის). ხა! ხა! ხა! მართლა?

მიკირტუმ. ვა, ჩვენი ჩამჩიანი წაიკითხე, ჩვენი გვარი ჰსწერამს:
ტრდატ, დიდი ტრდატ!...

ივანე. ღორის ყურები რომ გამოესხა?

მიკირტუმ. (იქიყ). ვა, რა ნაკითხია, და! (შაღლა). ჰო, სწორეთ
იქიდგან წამოვდივართ ჩვენი გვარი.

ივანე. (საცილით უყურებს). მაშ ნიშანი უნდა გქონდეს; აბა ვნახო.
ღორის ყურები გასხია, თუ არა?

მიკირტუმ. ეე, კნიაზ! მასხარაე ჰა! კნიაზჯან, ერთი ნსტეცეკ. (და-
სხდებიან). ექესასი თუმანი შენი ვალი, ეს დაეხიოთ; ხუთასი
თუმანიც რამეები მზითევი მოგცე; ასი თუმანიც ჯიბის ფული.
კნიაზის მზემ ასე აზიზი შეგინახამ, სულ, სულ უაბლუ ფლავს
გაქშეკ. ჩემი ცოლი ასეთი რამეები იცის: მურაბე, ნუყლი...

ივანე. პასმოტრიმ, ესლი ანა ხარაშა.

მიკირტუმ. ლამაზია გითხრამ განა,
არ ვინ არის იმისთანა;
ტანცი იცის ვაღცინი,
ბუდიშ ლუბით მოჲ შუშანი!
კიდევ გითხრამ ლათაია:
შენ ვარდი ხარ, შუშან—ია,
ლამაზია, ფულიანი...
ბუდიშ ლუბით მოჲ შუშანი.
მოდო, კნიაზ, ხელი დაჰკარ,
ანდუყაფარს თავში ჩაჰკარ,
გახდები ეკაჟიანი,
ბუდიშ ლუბით მოჲ შუშანი!

ივანე. პასმოტრიმ.

მიკირტუმ. კნიაზ, კარგი თიქრი ჰქენ!

(რამოდენისამე ხნის შემდეგ მიკირტუმას სურვილი აუსრულდება: ვალებში ჩაფ-
ლული ივანე მის ქალს შუშანას შეირთავს)

X

(ეპილოგი. ავტორის სიტყვები)

ბატონებო, შემინდევით,
თუ ჰპოვეთ რამ ნაკლულება!

ამად ვმხნეობ, აქ ბრძანებელთ
ყველასა გაქვსთ განათლება,

და ამისთვის მაპატივებთ
სუსტსა ამას პირველ შრომას:
არ შეისმენთ რომელთამე
უსწავლილთა წყენა-წყრომას.

მე დავწერე იმაზედა.
ვინც ზნეობით არის მრუდი...
ჩვენც ვეცადნეთ და განვდევნოთ.
რაცა არის ჩვენში ცუდი!

1

გასამეორებელი კითხვები: მოიგონეთ მოკლედ გიორგი ერისთავის ცხოვრება და თავგადასავალი. რა სამსახური მიუძღვის გიორგი ერისთავს საზოგადოდ ქართველის ერისა და მწვრლობის წინაშე? რა საგანს ეხება იგი თავის სატირულს ლექსებში? როგორი ტიპები ჰყავს გამოყვანილი „გაყრაში“? დაახასიათეთ ამ კომედიის მთავარი გმირები: ძმანი დიდებულები და მიკირტუმა.

საწერი თემა: თვალი, ვაჭარი და მოხელე გ. ერისთავის კომედიებში (ამ თემის დაწერამდე საჭიროა გადაიკითხოთ გ. ერისთავის მეორე კომედიაც „დავა“).

საბიბლიოგრაფიო ცნობები: გიორგი ერისთავის თხზულებათა პირველი სრული კრებული 1884 წელს გამოიცა (თფილისში). კრებულს დართული აქვს იონა მეუნარგიას ვრცელი საბიოგრაფიო და კრიტიკული წერილი.

კრიტიკა: კიტა აბაშიძისა—ეტიუდები, ნაწ. I, გვ. 120—146 და აღ. ხახანაშვილისა—ქართ. სიტყვ. ისტორია, ნაწ. II, 47—65.

ყ

დანიელ ჭონქაძე

დანიელ ჭონქაძე

1830—1861

¹დანიელ ჭონქაძე დაიბადა 1830 წელს სოფ. ყვავილს დუშეთის მაზრაში. ჩამომავლობით იგი მღვდლის შვილი იყო გლეხთა წოდებიდან. მამა ძალიან ადრე გარდაეცვალა და ბიძების ნაზბარად დარჩა რომელიმე აგრეთვე მღვდლები იყვნენ. ცხრა წლის რომ შეიქნა, ბიძებმა გორის სასულიერო სასწავლებელში მიაბარეს სადაც პატარა დანიელი ნიჭიერად სწავლობდა. სასულიერო სასწავლებელი რომ დაასრულა, თბილისის სასულიერო სემინარიაში გადავიდა რომლის კურსიკ 1858 წელს დაამთავრა. ამ დროს იგი 28 წლის იყო. კურსის დასრულებისთანავე თბილისის სასულიერო სასწავლებელში დანიშნეს ჯერ მასწავლებლად და მერე „ინსპექტორად.“ 1859 წელს ცოლი შეირთო რომელიც ერთი წლის შემდეგ გარდაეცვალა. ამ უბედურებამ მის ზნეობრივსა და ფიზიკურ ბუნებაზე მეტად ღრმა გავლენა იქონია: იგი დასნეულდა და 1861 წელს გარდაიცვალა. დასაფლავებულია თბილისში ვერის წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის გალავანში.

დანიელ ჭონქაძე ჩვენს მწერლობაში ცნობილია თავისი ერთადერთი მოთხრობით: «სურამის ციხე». როგორც ენა ისე შინაარსი ამ მოთხრობისა საფუძველს გვაძლევს—მისი ავტორი გიორგი ერისთავის ახალ სკოლას მიეკუთვნოთ: ენა ამ მოთხრობისა მდებარე ქართული კილოა, ხოლო მისი უმთავრესი საგანი—ჩვენი მაშინდელი საზოგადოების წოდებათა შორის არსებული ურთიერთობაა, მხოლოდ არა თავად-აზნაურთა და ჩარჩ-ვაჭართა შორის არამედ თავად-აზნაურთა და გლეხთა შორისი ურთიერთობა, ე. ი. **ბატონყმობა** მთელი მისი საზიზღრობებითა და უსამართლობით. ამ საგანს ქართულ მწერლობაში გაკვრით წინეთაც ეხებოდნენ ხოლმე, მაგრამ მხოლოდ გაკვრით. ქართული ბატონყმობის პირველი უღმრთო ბეჭდვითი კრიტიკა დანიელ ჭონქაძეს ეკუთვნის. მისი მოთხრობა «სურამის ციხე», რომელშიაც ეს კრიტიკა წარმოდგენილი, პირველად ივ. კერესელიძის მიერ განახლებულს ჟურნალ «ცისკარში» დაიბეჭდა 1859—1860 წელს და მას შემდეგ დღემდე კიდევ რამდენჯერმე იქნა გამოცემული. «ვეფხისტყაოსნის» გარდა ამდენი გამოცემა ქართულ ბელეტრისტულ ნაწერთა შორის თითქმის არც ერთს არ ღირსებია. ეს გარემოება ცხადად გვიჩვენებს რამდენადაც თანადროული და ჩვენი ერის უმრავლესობის მოთხოვნილებებზე ზედგამოჭრილი ყოფილა ჭონქაძის მოთხრობა.

მოთხრობის ცენტრალურ ეპიზოდს ოსმან-ალას (ნოდარის) თავდადასავალი წარმოადგენს რომელიც ქვემოთ მოგვუქვს მცირეოდენად შემოკლებული და პატარ-პატარა ნაჭრებად დაყოფილი. მოთხრობაში კი მთელი ეს ეპიზოდი ერთს თავს (III) შეადგენს.

I

საარაგოზედ, ზედ არაგვის პირზე, ბოდორნას და ნაოზას შუა, არაგვის გაღმა არის სოფელი გ-ნი. ეს სოფელი, თითონ პატარა, სჩანს დიდი თავის ვენახებით.

ამ სოფელში, რომელიც არის სახასო, იდგა მამა-ჩემიცა, ჩემ საუბედუროთ ბატონის ყმა, თითონ მხნე, მყოლეელი მყევარი ხარკამეჩისა და რამდენიმე მწველელი ძროხისა, ეგრეთვე მქონებელი სამი დღის ვენახისა. მამა-ჩემი ირიცხებოდა თავკაცად ჩვენ სოფელში და არა დავა ანუ სხვა რამე შესახები სოფლისა არ გადაწყდებოდა ჩვენ მეზობლებში რომ არ დაჰკითხოდნენ ზალიკას, — ეს იყო მამი-ჩემის სახელი.

ახ, რა იყო ის დრო! რა კმაყოფილებით დაეუჯდებოდი ხოლმე მე უღელზე და უზრუნველად დავძახოდი ოროელას! წავიდა ის დრო, უმანკოებისა, ჟამი წმიდისა სინიდისისა! და ის ყმაწვილი, რომელსაც გუთნისდებდა უბძანებდა ხოლმე ოროელას მღერას და ამხანაგები შურით ისმენდნენ იმის სიმღერას, არის ოსმალოს იანიჩარის ასისტავი მქონებელი დიდის სიმდიდრისა მაგრამ გასვრილი ქრისტიანის სისხლში.

ახ, სიხარულით დავანებებდი თავს ყოველსავე ეხლანდელს სიკეთეს ჩემსას რომ შეიძლებოდა მობრუნება უწინდელი ჩემი დროსი, იმ დროსი როდესაც ვიყავი ხოლმე დღის მეხრე და ვიღებდი ერთ ალოს.

მაგრამ ბევრს ხანს არ გასწია ამგვარმან ბედნიერებამა ჩვენმა.

ერთხელ მამა-ჩემი წავიდა ძნის მოსატანად. უნდა ჩამოეტანა ძნა თავდამართზე. ჩვეულებისამებრ მოუძლოდა ის ურემს წინ რო არ დაქანებულიყო. მაგრამ ურემი დაქანდა; ხარკამეჩის თავი ველარ დაუქირა; კამბეჩებმა წააქციეს და ურემმა გაჰყლიტა.

იმის სიკვდილის შემდეგ ჩვენი სახლის ყოველივე გადაბრუნდა გულადმა: ბატონმა ჯერ წაგვართო ვენახი, იმიტომ ვითომც რომ აღარ შეგვეძლო მოვლა; შემრე თითო-თითოთ ხარკამეჩი და უკა-

ნასკნელათ უბრძანა დედა-ჩემს რო გადასახლებულიყო იმათან სახლის მოსამსახურეთ.

საწყალი დედა-ჩემი! უნდა გენახა, რა მწუხარებით ესაღმებოდა სახლს! ღმერთო, რაგვართ არ ეხვეწებოდა საწყალი ბატონს რო დაენებებინა თავი და არ მოეშალა ოჯახი, მაგრამ ბატონს ვითომ არ ესმოდა.

— იტირებს, იტირებს და დაჩუმდებო, — აი აზრი მებატონეთა; იმათ ჰგონიათ რო ჩვენ კაცი არ ვიყენეთ, ჩვენ არ შეგვეძლოს სიყვარული და სიძულე, იმათ ჰგონიათ რომ ჩვენ არა გვქონდეს გული, არ გვქონდეს სჯა.

— დედა-შვილობას, აგრემც ღმერთი გიცოცხლებს შვილებს, შენი ღვთის გულისათვის, დამანებე თავი, — ეხვეწებოდა დედა-ჩემი. რა მოსამსახურე უნდა ვიყო? მე თქვენი ბატონური ცხოვრებისა არა ვიცი რა. ჩემი შვილები აქედგან უფრო გამსახურებიან: რასაც მოვიყვანთ, სულ შენ მოგართმევთ; ჩვენ ნაცარსა აფერშუკავთ და იმას ვსკამთ, ოღონდ ნუ მოგვიშლი ოჯახს! საწყალო ჩემო შვილებო! — და იმან მიგვიკრა გულზე იმგვართ თითქოს ის იყო გვდებდნენ სამარეში.

ეჰ! დედაკაცო, მე არ მიყვარს ბევრი ლაპარაკი! ხვალვე მზათ იყავი, — უბრძანა ბატონმა და გაიცინა იმიტომ რო ერთმა წევარმა რაღაც სასაცილო ქნა. — ოჰ! რა საზარელი იყო ის სიცილი დედა-ჩემის მწუხარებასთან. მე დარწმუნებული ვარ რომ მაშინ არ იცინოდა კაცი: კაცში იცინოდა ეშმაკი. იმისთანა დროს მხოლოდ ეშმაკს შეუძლიან გაცინება.

რალა მოგაბეზრო თავი ბევრი ლაპარაკით: მეორე დღეს ჩაგვეარეს ზრეშში და მიგვიყვანეს ბატონთან. ქალბატონთან რომ წარგვადგინეს, იმან გაგვშინჯა და გვიბრძანა რომ მე და ჩემი და, — ერთი დაცა მყვანდა მე, — მე და ჩემი და უნდა ვყოფილიყავით პირის მოსამსახურეთ; დედა-ჩემს კი უბრძანა ყოფნა პურის მცობლად. ასე გავატარეთ დროება თითქმის ხუთი წელიწადი. თვითონ ნამოსამსახურევი, შენ იგრძნობ, რანაირ დავიტანჯებოდით იმ სამსახურში? მაგრამ ამბობენ: კაცი ჯოჯოხეთსაც შეეჩვევაო. ჩვენც შევეჩვიეთ ჩვენ ცხოვრებას და თითქმის ვიყავით იმითი კმაყოფილი. იქნება იმიტომ რომ უარეს ცხოვრებას მოველოდით.

II

ერთხელ მოვიდა ჩემ ბატონთან ერთი მღვდელი კახეთიდან. ვახშამზე რომ ვემსახურებოდი იმათ, იმ მღვდელს ჩემმა ბატონმა თვალთ აჩვენა ჩემზე. მღვდელმა ამხედა-ჩამხედა და ბატონს დაუწყო რაღაც ლაპარაკი ჩუმათ. არ ვიცი რათა მაგრამ, სტუმარმა რომ დამიწყო ყურება, ერუანტელმა დამიარა ტანში და ამეშალა თმა. გულმა იგრძნო რომ ჩემ თავს მოელოდა რაღაც უბედურება.

მეორე დღეს ბატონმა დაიბარა დედა-ჩემი და უბრძანა რომ მოვემზადებინე მე და ჩემი და იმ მღვდლის გასაყოლათ.

— რათა, შენი კირიმე?

— რათა? გავყიდე და იმიტომ.

რასაკვირველია, ეს გამელავენება მე მივიღე ისე ვითომცმცოდნეოს და შევჩვეოდე იმ აზრს და, რა უფრო გამიკვირდა, დედა-ჩენმაც არ დაიწყო ტირილი. მხოლოდ შებარბაცდა ცოტათ და მე დამიკირა თავი და გულზე მიმიკრა. ხელებზე შევატყე რომ ჰქონდა ცივი ყინულოვით და უკანკალებდნენ.

შემდგომ რამდენიმე წუთისა დედა-ჩემი დაემხო მიწაზე და დაუწყო ზევწნა ბატონს ისე როგორც შეუძლიან შეხვეწნა დედას რომელსაც სალკუნოთ ართმევენ შვილსა. ბატონმა უბრძანა ბიკებს რომ გაეგდოთ ის კარში. დედა-ჩემი ადგა და გამოვიდა, მხოლოდ ჰკითხა ბატონს, საროდით მოვემზადებინეთ. ბატონმა უბრძანა: სახვალეთათო.

იმ ღამეს, შუალამისას, როდესაც სულუყველამ დაიძინა, დედა-ჩემი ადგა, ჩუმათ გამალეიდა და შემდგომ დარიგებისა, სად მომეცაღნა, გამგზავნა კარში. ცოტა ხანს უკან გამოვიდა ჩემთან დედა-ჩემი ჩემი დით.

— აბა, ახლა შეილებო, ვახსენოთ ღმერთი და შევეუდგეთ გზას, — გვითხრა დედა-ჩემმა, გადაგვწერა პირჯვარი, გაგვიძლეა წინ და გვითხრა რომ მივყოლიყავით.

ღამე იყო შემოდგომისა, ბურუსიანი ღა ბნელი. დედა-ჩემმა იფიქრა, თუ საძებნელათ გამოგვიდგებოდნენ, მოგვეძებნიდნენ უფრო უალაგო-ალაგს და ტყეში, და იმიტომ დაადგა ქალაქის გზას და იმაზე წამოგვიყვანა. რომ ირაყრაყა, ჩამოვედით ღართისკარის ქალაში. აქ დედა-ჩემმა აგვსვა ჩვენ ერთრ დიდი მუხის ხეზე რომელიც სხვებზე უფრო იყო შემოსილი ფოთლით და გვითხრა რომ ვყოფილიყავით იქ ჩუმათ. მთელი დღე გავატარეთ იქ და, რომ დაღამდა, წამოვედით და ჩამოვედით ქალაქში.

შემდგომ მე მივირდა, რატომ ბატონი არ გამოვიდგა მეთქი და ან დედა-ჩემმა ქალაქისკენ რათ წამოგვიყვანა და არა ფშავისკენ სადაც დედა-ჩემს ჰყვანდნენ დედის ძმები; მაგრამ გამოჩნდა რომ ბატონი მართლა გამოგვდგომიყო სძებნელად მეძებრებით და ეეძებნეთ ფშავის გზაზედ; და დედა-ჩემმა, მიხვდა რა რო ეს იქნებოდა, წამოგვიყვანა ქალაქს.

ქალაქს რო ჩამოვედით, ერთი კვირა ისე გავვიძნელდა ცხოვრება რომ კინაღამ შიმშილით დაფიხოცენით. სოფლიდან რაც ხორავი წამოვიღეთ, ის მესამე დღესვე გამოგველია და მემრე, თუმცა მთხოვრობა დავიწყეთ, მაგრამ არაფინ არა მოგვცა-რა: ჯერ ერთი იმიტომ რომ მათხოვრობასაც თავისი ოსტატობა უნდა რო შეაბრალო თავი, რომელიც ჩვენ არა გვქონდა; და მეორე—არა გვქონდა იმისთანა ნაკლულევანება სხეულისა რომ შევებრალეოდით ხალხს; მაგრამ განგება ღვთისა არსად ავდებს კაცს უნუკეშოთ. ერთ კვირას უკან დედა-ჩემმა დაგვაყენა ერთ ბერძენთან მოჯამაგირეთ, თითონ-კი დაიჭირა კლდის უბანში ერთი პაწაწა ოთახი და დაიწყო პურის მცხოვლობა. დამავიწყდა მეთქო: დედა ჩემმა დაირქო სომხობა და სულუყველას სახელები გამოგვიცვალა. თვითონ დაირქო მათუა, მე დამარქო კარაპეტა და ჩემს დას შუშანა. ესე გავატარეთ დრო თითქმის ხუთი წელიწადი. ჩემი და გაიზარდა და მივათხოვეთ სომეხს. ჩვენც დავდიოდით სომხურს საყდარში, მაგრამ არც მე და არც დედა-ჩემი არა ვზიარებულვართ იმ ხუთ წელიწადში, იმიტომ რომ სომხის საყდარში არ გვაზიარებდნენ როცა რომ შეიტყობდნენ ქართველები ვიყავით; ქართულ ეკლესიაში კი ვერა ვბედავდით ზიარებას იმიტომ რო გამოჩენისა გვეშინოდა. ერთხელ მარიამობის მარხვაში დედა-ჩემი ატყდა რომ, თუ არ ვეზიარე, არ იქნებაო. მე ვთხოვე რომ მღვდლისათვის არ ეთქო სრულებით თავის ჩამომავლობა. დედამ მომცა პირობა, მაგრამ ეტყობა რომ სვინილის ძრიელ შეეწუხებინა, რო ვერ გაეძლო და ეთქო სულუყველა. იმავე დღეს, როცა თქო აღსარება, ვილაც კაცები დავგვხვდნენ, შეგვიკრეს ხელები და გავვიგდეს წინ...

III 44

ბატონთან რომ მიგვიყვანეს, იმან შემდგომ სხვათა და სხვათა სასტიკთა ტანჯვათა უბრძანა ბიჭებს რომ შეეცბით გუთანში, დიახ

გუთანში! ისე როგორც აბამენ ხარებს. ხარის უღელი დაგვადეს კისერზედ. მაგრამ ეს სასჯელი ბატონმა ჰპოვა სუბუქად იმიტომ რომ გუთანში ხარები დადიოდნენ ძრიელ ნელა და ვერ დავიღლებოდით; და იმისთვის მეორე დღეს შეგვაბა კევრში: კევრზე დაჯდა თვიჯონ და გვერეკებოდა. ცოტაც რომ დაემდგარვიყავით ამოსუნთქვისათვის, მაშინვე გველოდა სახრე. კარგა მოგეხსენება, რამდენი სირბილი შეუძლიან კაცს, უმეტესად ისე დასუსტებულს როგორიც იყო დედა-ჩემი; თითქმის ათჯერ შემოუბრინა კალოს ისე რომ ერთი ჩივილიც არ ამოსვლია პირიდან. მეთერთმეტე რომ უნდა დაგვეწყო შემოვლა, დედა-ჩემი უეცრად წაიქცა და მოკვდა. საწყალს დედა-ჩემს არც კი დააცალეს—შშვიდად მომკვდარიყო. ბატონს ეგონა რა ატყუებდა იმას და იმიტომ სახრით დაუწყო ცემა რომ აეყენებინა. და ასე სახრის ქვეშ ამოუვიდა სული.

— გამოუშვით ბიჭო ეგეცა! ხომ ხედავ ამხანაგი აღარა ჰყავს? უთხრა ბიჭებს ბატონმა ჩემზე.

ბიჭებმა გამომიშვეს. საღამოზედ მომცა საშინელი სიცხე, შუალამემდე ვეწვალე საშინელად. მე მეგონა: ცოცხალი ჩამავდეს ჯოჯოხეთში-მეტეი; შემდგომ შუალამისა კი აღარა მახსოვს რა. გახდომილიყავი ავით შავი საოფლით. ჯერ ისე ავით რომ ვყოფილიყავ, ვინ იყო ჩემი პატრონი, ვის სტკიოდა ჩემთვის გული, რომ საოფლეში—ამ საშინელ შესაყარ ავათმყოფობაში—რომ ვინმე მომკარებიყო. მაგრამ, არ ვიცი როგორ, მხოლოდ სამ კვირას უკან შოვედი გრძნობას. ერთმა რეგვენმა დედაკაცმა, რომელსაც არ ესმოდა არც სიცოცხლე, არც სიკვდილი და არც ავათმყოფობა და რომელიც თურმე მივლიდა მე ავათმყოფობაში, შემატყობინა რომ ჩემ გარდა კიდევ სხვანიც ბევრი იყვნენ ჩვენსავით ავით. ამ ავათმყოფობით ჩემი ბატონის სახლში მოკვდა სამი კაცი; იმათში ერთი პირშო შვილი ჩემი ბატონისა.

IV

გავიდა სამი წელიწადი ჩემი მოყვანის შემდეგ. ბატონიც შემირიგდა, ეგონებ იმიტომ რომ პოვა ჩემში სასარგებლო ნივთი. და რა უნდა მოგახსენო?! ეძებდა ჩემში ერთგულობას და დარწმუნებული იყო რომ მე ვიყავი იმისი ერთგული. ხა, ხა, ხა! ერთგულობას ეძებდა იმაში რომელსაც დედა მოუკლა უღელში. საკვირველი არიან, შენმა გაწადამ, მაგვარნი კაცნი!

მე შემისრულდა ოცდასამი წელიწადი. ამ დროს ქალბატონს ჰყვანდა ერთი გოგო სახელად ნატო. წაბლის ფერი გრძელი თმა, ბამბასავით თეთრი პირისახე, ცოტათ მსხვილი ტუჩები, მშვენიერი თეთრი კბილები, ტანი შუათანაზე უფრო დაბალი და წვრილი. ნატო იყო მაჩთლა და ლამაზი; მაგრამ რა იყო იმაში უფრო მშვენიერი, — ეს იმის თვალები. არ ვიცი, როგორ გამოვსახო ის თვალები!...

ის თვალები იყვნენ ცისფერნი და ისე საესე საიღუმლოთი, როგორათაც ცა. ის თვალები რო შემოგხედადენ, თითქო გიყვავებდენ, თითქო გთხოვდენ შეწყალებას, თითქო გეუბნებოდენ: ახ, რა კარგი კაცი ხარ. მე ვიყავ, ნატო რომ მიყურებდა ხოლმე, სწორეთ კატის მდგომარეობაში როდესაც იმას უსობენ ზურგზე ხელს; როცა ის მიყურებდა ხოლმე, ღმერთს ვეხვეწებოდი რომ იმას ეყურებინა დიდხანს, მაგრამ საწყალი ნატო არ იყო იმისთანა რომ სულყველასათვის ეყურებინა სხვა გომბიოებივით. მე დარწმუნებული ვარ, ბუნება შეცდენილიყო როდესაც ის დაებადა მოსამსახურეთ და ჩვენი ქალბატონი კი ქალბატონათ.

ერთხელ მე და ნატო ერთად ვიყავით ქალბატონის ოთახში. ქალბატონმა რაღაზედაც გაჯავრებულმა ნატოს უბრძანა მოტანა რაღაცის. ნატო გაიქცა მოსატანათ მაგრამ ის ნივთი ვერ იპოვნა დროზედ.

— ოჰ, შე მამაძაღლო; ოჰ, შე უნამუსო! შეუტივა ქალბატონმა ნატოს, რომ მოვიდა ის: ნეტავი საქმელი იყოს რომ ჩქარა იპოვნო. რაზე ექმევი ამ აზარქლებს, რაზე ვაქლექიანებ თავს! გაგყიდი, შე უნამუსო, აღარ შემიძლიან შენი გაძლება!

— ქალბატონო, მაპატივე შენი პირიმე! დროზე ვერ ვიპოვე, ბატონის მზემ.

— შეხე, შეხე ამ უნამუსოს: როცა ტყუილათ უნდა დაიფიცოს, მაშინვე ბატონს მივარდება ხოლმე!

— არა, ღმერთმან... და ტირილით ვეღარ დაასრულა სიტყვა.

მე ვეღარ შევძელ ყურება და გამოველ კარში. ცოტა ხანს შემდეგ გამოვიდა კარში ნატოც.

— ნატო ძალიან გაწუხებს ქალბატონი? — კკითხე მე დაღონებით.

— ისე რომ ლამის თავი მოვიკლა, მიპასუხა იმან და დაიწყო ისევ ტირილი.

— ნუ სტირი, ნატო. ღმერთი მოწყალეა! რაც გინდოდა ხოლმე, მე მომკითხე: როგორც შევიძლებ და რითაც, შეგეწევ. ამის შემდეგ შენ და და მე ძმა! მეც შენისთანა ობოლი და უპატრონო ვარ.

უნდა გენახა, რა მადლობითი ჭვალეებით შემომხედა მაშინ ნატომ.

— ჩემო ძმაო! მითხრა ნატომ, გამომართო ხელი, მაკოცა და შევარდა შინ გაწითლებული.

— მე გული ისე არ შემიკრთა როგორც შეუერთება ხოლმე დის კოცნაზე. იმ წლოვანებაში, რომელშიაც მე და ნატო ვიყავით. ყოველივე დამშობილება გარეშე პირთა დასრულებდა ხოლმე ცოლ-ქმრობით თუ არამ დაუშალა.

შენთვის საჭირო არ არის მოგახსენო ყოველივე ბოდვა სიყვარულისა და, სწორე მოგახსენო, ეხლა ვერც კი შევიძლებ მოვონებას.

კარგა ხანი რომ გავიდა ჩვენი შეყვარებისა, ერთხელ მოვახელე დრო და ვსთხოვე ბატონს ჯვარისწერის ნება:

— რას მიჰქარამ, ბიჭო? ჯვარისდაწერა კი არა, მამა გიცხონდა!

— შენი კირიმე, ბატონო!

— ვისზე უნდა დაიწერო ჯვარი?

— იმას არა გთხოვ შენი კირიმე, ქალბატონის გოგოზე.

— ქალბატონის გოგოზე?

— დიახ.

— „დიახ!“ — გამაჯავრა მე ბატონმა, — „დიახ!“! თითქო არ იყვნენ სხვა გოგოები, რომ შინაჟრი არ მოძებნო?

— რა ექნა შენი კირიმე, ის მომეწონა და.

— რაო? მოგეწონა? „მომეწონა!“ თითქო ბატონის შვილი იყო? სხვა კი არა მოგეწონა-რა, მამა გიცხონდა?

— ბატონო!...

— წადი. დაიკარგე! არ შეიძლება. მოსამსახურეს შინიღგან არ გავუშვებ და არც შენ მოგცემ ნებას: შინ მინდისარ.

— რას ვიტყოდი? შენი მტერი იყოს ისე როგორიც მე გამოვედი ბატონის ოთახიდან. ნატო კარში თურმე იდგა და მიცდიდა, რა ამბავს გამოვიტანდი. გამოსული რომ დამინახა, აღარც კი მათქმევინა, ისე დაიწყო ტირილი.

V

შემდეგ ეს ჩემი ლაპარაკი, რომლიდანაც მოველოდი ბედნიერებას, გახდა წყაროთ ჩემი უბედურებისა. აი როგორ: ჩემ ბატონს აქამდისინ ჩვირიანათ არც კი შეეხედნა ნატოსთვის და თითონ ნატოც ზურმე ერიდებოდა იმას: მაგრამ, მე რომ ვსთხოვე იმაზე ჯვარისწერა. მაშინ გაეშინჯა და მოსწონებოდა.

ერთხელ ჩემთვის ვიჯექი და ვფიქრობდი, როგორ მომეხდინა ნატოზე ჯვარის დაწერა. უეცრად მომვარდა ნატო და ჩამომეკიდა ყელზე.

— ნოდარ, შენი ღვთის გულისათვის მიშველე. რა ვქნა: ჩვენი ბატონი როგორღაც მიყურებს, თითქო მეაშიკება, ისეთი თვალეწით მიყურებს ხოლმე რომ საშინელია. რა ვქნა, მითხარი?

— ამ სიტყვებმა მე თმა ამიშალეს და სისხლი მომიყვანეს ყელში.

— თავი მოარიდე. ნუ შეჭხვდები ხოლმე! ვუთხარი მე.

— ეგ მეც ვიცო: უწინ დღე დამელიოს. სანამ მე იმისი აშოკობა მივიღო, მაგრამ შემრე რა ვქნა?

— ღმერთი გვასწავლის შემრე.

იმავე დღეს ბატონს განემეორებინა ნატოსათვის აშოკობა. ნატოს რასაკვირველია რომ იმისთვის არ მიეცა პასუხი. გამოვიდა სამი კვირა და ბატონს აღარა უთქვამს რა ნატოსთვის.

სამი კვირის შემდეგ დამიბარა ბატონმა, მომცა ერთი წიგნი და მიბძანა წაღება იმისი ქალაქს ერთ იმის მოკეთესთან და იქიდან მოტანა იმ წიგნის პასუხისა. მე გამოვართვი ის წიგნი და წავედი ქალაქს. იმ წიგნში თურმე სწერდა ჩემი ბატონი რომ მე ღვეჭირეთ ქალაქში სამი-ოთხი კვირა. სამი კვირა რო გავიდა, წამიკითხეს წიგნი და მითხრეს რომ წაესულიყავ სოფელში. მე მაშინვე შევიტყვე, რისთვისაც იყო ეს საქმე მოხდენილი; და როგორც მივედი სოფლის ბოლოს, შემხვდა ერთი ბებერი დედა-კაცი:

— დედა-შვილობას, მითხარი, ჩვენი გოგო რასა იქს? ვკითხე იმას.

— ეჰ, შვილო, ნუ მკითხამ: შენი მტერი იყოს, ის რომ არის.

— რა ამბავია? მითხარი ჩქარა, დედა-შვილობას! შეკრთომით ვუთხარი მე.

¹ ჩვენი ახალი მწერლობა.

არ, ამხაყია, შეიღო. ჩვენი ბატონი გააშოკებოდა იმას ქვე-
რე წაწყმენდილს. დაყოლებით რომ ვერა ექნა-რა, შემტე ძალით
მარა და მიწით თურმე უნდოდა. შეეყვარებინა თავი, საწყალის ქალს.
ჯერ კი ეთმინა, მაგრამ შემდეგ მოთბინებიდგან გამოსულიყო. და
წყალში ჩავარდნილიყო. აი ნაოზას თავში თურმე იპოვეს საცობადი.

მე ყელარ გავიგონე უკანასკნელი სიტყვები, გაცხარებული
მივარდი ბატონთან.

ბიჭო, რა ამბავია? — დამიძახა იმან, — ეშმაკს გიგავს ეგ სხე!
არაფერი, სად არის ნატუა?

ეშმაკმა იცის შენი თავი. სულ შენი საქმეთ, შე ძაღლი
შეიღო, უთუოთ!..

მე აღარ დავასრულებინე სიტყვა და მივარდი ხანჯლით.

რას შერები, შე მამაძაღლო? მიშველეთ, მომკლა! — დავი-
კილვო ბატონმა.

ეს იყო იმის უკანასკნელი სიტყვა. შემდეგ დაიწყო სასიკვდი-
ლოთი ხრიალი.

ბატონის შეკვივლებაზე გამოყარდა ქალბატონი და, ეს ამბავი
რომ დაინახა, შეტკივლი და შეეწარა თავის ოთახში, იმის ხმამ მო-
მაგონა რომ კიდევ მყვანდნენ ჯავრის ამოსაყრელნი პირნი და გა-
მოუდევ იმას. ოთახში რომ შევარდი, დავინახე რომ ქალბატონი
გარდახვეციყო შეიღის და იყვარება.

ნოდარჯან, მე მომკალ, ჩემ გიგვას ნუ მომიკლამ, არა
დაუშავებია-რა შენთვის, მითხრა ქალბატონმა ხეფწით.

მე ნუ მომკლამ, შენთვის არა დამიშავებია-რა! გაიმეორა
ყმაწვილმა.

მაგრამ მე არ შესმოდა იმათი ხეფწნა, სისხლისაგან გაგვიტებულმა
მე დავაჯალი დედა შეიღისა.

გაბრაზებული სისხლისაგან გამოყარდი კარში, შეაჯექი კუთხეზე
და გამოიკეტე. საღამოსედ დამეწივა მდევარი და, რასაც ვიკრეფო,
არა თუ იმათგანმა დამიჭირა ვინმე ან მოინდომა მოკვლა, არამედ
თითონვე მასწავლეს რომ გადავარდნილიყავ ახალციხისკენ. მე მართ-
ლა დავიჯერე იმათი ღარიგება და შესამე დღეს მივედი ახალციხეს.
აქ მაშინვე გამოვცხადდი მუფტისთან და მოვახსენე სურვილი მათი
სჯულის მიღების. მეორე დღეს დიდის ამბებით მივიღე თათრობა, ვგმე
ქრისტე. აქ ყველა ოსმალის დიდბატონმა დამაჯილდოვეს, მირჩიეს
სტამბოლში წასვლა და იანიჩარის ჯარში გამწესება. მე წავედი და

კარგად, უნდა მოგახსენო, რომ ამ ჩემი გარეგანი ცხოვრება იყო ძალიან კარგად, მაგრამ რა სრულდებოდა ჩემ გულში ის უწყობა მხოლოდ დიქტოსი.

მოკლად ვბრალად ვსაწყვილისა და უმეტესად გადადგომა ქრისტიანობისა არ მამდევდენ მე მოსვენებას და არც უნდა მასვენებენ. მხოლოდებში, ძილში, ომში ან თუ საცო გინდა, ყოველგვან სისხლში შესვრილი ვსაწყვილი მიღვა წინ და მეუბნებოდა ხალხობით:

მე რა დაგინახე, რაი მომკალ?

ბომდენჯერ ვეძიე მე ომში სიკვდილი, ბომდენჯერ გიგნოვი გადავიარდი გახმობრებულ ომში, რომ ჩქარა გავსწორებულდიყვე ცხოვრებას: მაგრამ მტრის ტყვეა არა მპოვლობდა მე, და სიკვდილის მაგიერ გამიფარდა მამაცობის და გულადობის ხმა, და იმან მამოგინა ასისთავობა. მაგრამ ამის შემდეგ არ დამშვილდა ჩემი სინილისი. შემდეგ იმ ფიქრით, რომ გავიქარვო ეს აზრები, დავიწყე ვაქრობა, ვაქრობაში მოვიგე ფული, მაგრამ ჩემი სინილისი არ დამშვილდა.

დიქტოსი! მომეტევეს როდისმე მე ჩემი მეცოდებანი? სიქე, ზუმაი და ჩაიქიკრებელის თითონვე დაატანა: საიდუმლო ხმა მეუბნება რა „არაო“!

საბიბლიოგრაფიო ცნობა. „სურამის ციხე“ პეტერბურგელ გამომცემელთა კავშირული გამომცემი ეკუთვნის კ. თავართქილაძეს (თბილისი 1914 წ.).

საწერი თემა: ბატონი და ქო მსმან-აღას თავგადასავლის მიხედვით.

გასამეორებელი კითხვები და საგარჯიშოები: მოიგონე მოკლე დან ჭოხქაძის ცხოვრება, რომელ წოდებას მიიქცია მან განსაკუთრებული ყუ-რადიერ, თავის ერთადერთ ხაზარმოვებში? გადაიკითხეთ სრული „სურამის ციხე“ და დაახსოვიეთ: მეზარეულე, ხოლარი (ოსმან-აღა), დურამიზანი და ვარდო.

კრიტიკა. დახილ ჭოხქაძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის გრცელი მომხილვე, ავტორი მისი ერთადერთი ხაზარმოვების პირველი საფუძვლიანი განხილვე გვეუჩხის ფილიპე მახარაძეს: „დახილ ჭოხქაძე და მისი დრო“, კ. ქუთაისი, 1901 წელი.

VI

რაჭიელ პრისტავი

რაფიელ ერისთავი

1824—1901

მეადრი რაფიელ დავითის ძე ერისთავი დაიბადა 1824 წელს კახეთში, ხოფ. ქისტაურს. მამა მისი ცნობილი მებატონე იყო. შვიდი წლისა რომ შეიქნა, პატარა რაფოს დედამ წერა-კითხვა დააწყო. შემდეგ ცოტა ხანს იგი ებარა მამისი წლების ცნობილ ბერს თილადელფოს კიკნაძეს რომლისგანაც სწავლობდა ქართულ გრამატიკასა და საღვთო წერილს. რუსული ენის შესასწავლად რაფ. ერისთავმა ბევრის რუსი მასწავლებლის ხელში, გაიარა და ბოლოს 1833 წელს იგი მიიბარეს თფილისის გიმნაზიაში (წინანდელ კეთილშობილთა სასწავლებელში) რომელიც 1845 წელს დაამთავრა. ამავე წელს დაუწყო ლექსების წერა რომელთაც სამწუხაროდ ჩვენამდე არ მოუწევია. 1846 წელს სახელმწიფო სამსახურში გაშვებულა უბრალო თარჯიმანის თანამდებობაზე. შემდეგ მთავარმართებლის კანცლარიაში ხტოლისუფროსად იყო; აქიდან ქუთაისის გუბერნატორის უფროს მოხელედ გადაიყვანეს, მერე ზუგდიდის მაზრის უფროსად დანიშნეს. როცა იმერეთში მამისი წლების რეფორმები შემოიღეს, რაფიელ ერისთავი ქუთაისის მომრიგებელ მოსამართლედ იქნა დანიშნული და ამ თანამდებობას 1870 წლამდე ასრულებდა. შემდეგ თფილისში დაბრუნდა და 1881 წლამდე ვეკილობდა. 1881—1889 წლებში სამსახურისგან სრულიად თავისუფალი იყო და სწორედ ამ დროს გუთენის მისი სალიტერატურო მოღვაწეობის საუკეთესო ხანა რომელმაც პოეტს მთელი ერის სიმპატია მოუპოვა. 1889—1896 წლებში ქართული ენის ცენტრად იყო. 1895 წელს რაფიელ ერისთავის სალიტერატურო მოღვაწეობას 50 წელი შეუსრულდა და ქართველმა საზოგადოებამ დიდის ამბით იუბილედ გადაუხადა. იგი გარდაიცვალა 1901 წელს და დასაფლავებულია თავის სამშობლო სოფ. ქისტაურში.

ენითა და პიმაართულებით რაფ. ერისთავი მისი თანამოგვარის გიორგი ერისთავის ახალ სკოლას ეკუთვნის. როგორც ამ სკოლის დანარჩენმა მწერლებმა, რაფიელ ერისთავმაც დიდად ხელი შეუწყო ჩვენი სალიტერატურო ენის გამდაბიურებას, მწერლობაში ხალხური კილოს გაბატონებას. ვერას ვიტყვით, რა შინაარსისა უნდა ყოფილიყო მისი პირველი ლექსები 1852 წლამდე. ამ წლიდან კი მის ლექსთა უმეტესი ნაწილი უკვე დაბეჭდილია და, როგორც ჩანს, პირველ ხანად მისი ჩანგის სკანია იგეთივე ყოფილა, როგორსაც წინანდელი მგოსნების პირველ ნაწერებში ვხედავთ: მოთქმა სიცოცხლის ამოცდებაზე (მაგალ. „ყვავილი“), სიყვარული, სამშობლო და სხვანი. მაგრამ ამასთან ერთად შიგადაშიგ ემჩნევა სრულიად ახალი ნაკადულიც: მგოსანი ყურადღებას აქცევს დაჩაგრული მოძმის გაპირვებას და შესანიშნავის სიმარტივით გვაცნობს მის ცხოვრებას (მაგალ. „მთხვარა გლახაკი“). შემდეგ ეს პოტიეი თანდათან ძლიერდება რაფ. ერისთავის ნაწერებში და მამის წლებში ნაციონალურ მო-

1 უვავილს

ბაზაფხულისა დიდებაე,
სტუმარო მოკლე ხნისაო,
ტურფაო, ნაზო, სუნნელო,
მშვენებაე მინდორ-ტყისაო!
რა აჰყვავდები, ფოთოლსა
დაგიჰკნობს სხივი მზისაო.
დილას მოხვალ და საღამოს
მგზავრი ხარ შორის გზისაო!

ჩვენც შენებო მოვალთ სო-
ფელსა.
შევსწირავთ მრავალ ქებასა,
გვიკვირს ბუნება, ვადიდებთ
უფლისა ძლიერებასა,
სიკვდილი გვაჰკნობს ვით შენ მზე
და მოგვცემს განხრწნილებასა!..
1852 წ.

2 ღარიბი მდიდარი

მილიონებსა ნატრობ,
ექებ ბედნიერებას,
ფულებსა სცემ თავყენსა,
სღვენი მეცნიერებას...
რასაც ეძებ, ვერ ჰპოვებ,
გეტყვი წმინდის გულითა,
ვერა ჰპოვებ, რადგანაც
ღარიბი ხარ სულითა!...

ღარიბი რომ იმღერის,
შენ ხარ მაშინ შემკრთალი,
შენ რომ ხახა გიშრება,
ის მაშინ არის მთვრალი:
ღვინოს ვერ გაიმეტებ,
ამას უნდა ფულები.
ხარ მდიდარი ღარიბი,
უხვი არ მეგულები!...

რასაც ეძებ, ვერ ჰპოვებ,
გეტყვი წმინდის გულითა,
ვერა ჰპოვებ, რადგანაც
ღარიბი ხარ სულითა!

ბედნიერება რა არს,
შენ არ იცი, მგონია?
--ეს არს კმაყოფილება
მასზედ რაც კაცს ჰქონია...

შენ ამას არ ირწმუნებ,
გროშისთვის იკაცვები,
მუხლს მოიდრეკ მისთვისა,
ბედნიერებას სცდები!
მაშ ნუ ეძებ ტყუილად.
გეტყვი წმინდის გულითა:
ვერა ჰპოვებ, რადგანაც
ღარიბი ხარ სულითა!...

1868 წ.

პ ზ ა მ თ ა რ ი

ყმაწვილის მოგონება

საშობაოდ დავგითხოვენ,
დავისვენოთ ცოტა ჩვენა...
გასწი, ბიჭო, სოფლისავენ,
გასწი, ბიჭო, შინათკენა!..
იქ ახალს წელს დედ-მამასთან
შევეგებოთ სიხარულით
და ნაშობებს ახალ სწავლას
შევუდგებით უფრო გულით...

ამ ტკბილ ფიქრში გავიხედე
თანჯრიდამა, მეცა ელდა:
დღე იყო და მზე არა ჩნდა:
ჩამობნელდა, ჩამობნელდა!
ცა, ხმელეთი დავგიღონდა,
ლეგა ღრუბლით დაბურულა,
არცა წვიმს და არც ქარი ქრის,
დილა ბინდად მიწურულა;

აგერ-აგერ თეთრი ფერფლიც
ნახად, წყნარად, ცვივა, ცვივა,
ჰაერში კი სითბო არი,
არა ცივა, არა ცივა!
თოვლი მოდის... აგერ თოვლი
ამიქრელდა, ამებლარდნა,
მოუხშირა, მოუხშირა,
წამობარდნა, წამობარდნა...

ვხედავ, ვხედავ, დავგიზამთრდა,
მომავონდა მე ზამთარი,
მომავონდა პაწიობა,
მომავონდა მე სახლკარი:

მახსოვს, როცა ბაღლი ვიყავ.~
მიხაროდა თოვლის მოსვლა,
თოვლის გუნდის ვაკეთება,
სროლა, თოვლში გორვა, მო-
სვრა.

შვილდ-ისარით შაშვსა ვსდევ-
დით,

ჩიტს ვუდგამდით აკანათსა,
ლასტს ვუგებდით ბელურაებს,
ვერ მხედავდნენ მუხანათსა;
შევეგებოდი მე ციგაში
და ზედ მიჯდა გოგიელა,
გადაბრუნდის ჩვენი ციგა,—
კოტრიელა, კოტრიელა!..
ბიჭები თავს შევიყრიდით,
ვბტოდით, ვჭიდაობდით ყველა,
ხან ერთი ძირს, ხან მეორე,—
ჰერი ბიჭო, კოტრიელა!..
დაღალულნი, გათოშვილნი
მოვდიოდით ღამე შინა,
მაგრამ ყინვამ და სიცივემ
ვერცერთი ვერ შეგვაშინა...
მეორე დღეს ყინულზედა
ვცურაობდით ნელა-ნელა...
უკან კოპი, შუბლზედ კოპი,
კოტრიელა, კოტრიელა!..

1880 წ.

4 გ ა ზ ა ფ ხ უ ლ ი

თოვლი ატირდა ლანქერად,
ადილდა ჩვენი წყლებია,

ბაღლებს უხარის, დარბიან,
პაპას გაუთბა ძელებია;

მიმჯდარა ბერი მყუდროზე,
ყაფარჯენს მისჩერებია...
ქვეყანამ გამოიღვიძა,
სიცოცხლე მოსწყურებია!..

წეროებს ვხედავ ცაშია,
დამწყრივდნენ როგორც ისარი,
წინა უკანას ხმას აძლევს,
უყვირის როგორც ციცარი,
არც სცილდებიან ერთმანეთს
ვით ძმა ძმას შენაფიცარი,
მიფრინვენ ჩრდილოეთისკენ,
იმათი წესი ის არი...

აგერ მერცხალმაც ჰაერში
რა ცელქად შეინავარდა!

ბუზს იჭერს კამარაშია.
ელვაებრ ფრთები ამარდა,
აგერ წყლის სარკეს გაეკრა,
მაგრამ შიგ კი არ ჩავარდა,
იამაც სუნი მოგვეფინა,
რა ზამთარს სული გავარდა.

სუყველა ხარობს და გალობს,
სირი იმზადებს ბუდესა,
სახნის-საკვეთსა სწვევრავენ,
ბოსტანს უვლებენ ზღუდესა.
ბუნებაც ჰყვავის მრავალფერად,
დეე ცივს ზამთარს ჰშურდესა.
ამგვარი ძალა, სიცოცხლე,
ვინ არის, რომ არ სწყურდესა?!

1881 წ.

5 ა ლ დ გ ო მ ა

შუალამე გადავიდა,
ასტყდა, ასტყდა ზარის რეკა,
დიდი ზარიც ბოხს ხმას აძლევს,
ზარბაზანმაც დაიჭექა!..

ადეგ, გიგო, ადე, ადე!
ხალხი მიდის საყდრისკენა,
ადე ჩქარა, ტანთ ჩაეცოთ,
დავგვიჟნდით. მარტო ჩვენა!

ყველა ახლით მოკაზმულა,
ხელთ უჭირავთ კელაპტრები:
ადე, ბიჭო; ტანთ ჩაიცივი,
მაგ საბანში რალას ძვრები?!
აგერ ზარებს მოუხშირეს,
ხალხი იყრის მეტანიას,
საყდრები სულ ლაპლაპობენ,
გარს უვლიან ლიტანიას!..

მოვიკაზმეთ და გავსწიეთ,
ეკლესია მხიარულობს,
ყველას ტუჩზედ ღიმი უჭრის,
მღვდელი გალობს და ლოცუ-
ლობს!..

აგერ მღვდელმა შეიძახა:
„ქრისტე აღდგა!..“ და ჩვენც
ცქვიტად

ვუპასუხეთ სუყველამა:
„ქეშმარიტად! ქეშმარიტად!..“
ქრისტე აღდგა! — მიყვარს ეს

ღღე
მიყვარს, მიყვარს, მიყვარს დი-
დად:

მოდო, გიგო, გადაგკონო!
„ქრისტე აღდგა!“ — ქეშმარი-
ტად!..“

მოდი. კვერცხი კვერცხსა და-
ვკრათ,
მაგრამ იყავ და კირკიტად..

„ქრისტე აღდგა! ქრისტე აღდგა!“
— „კეშმარიტად! კეშმარიტად!“
1881 წ.

6 ზ ა ფ ხ უ ლ ი

ზაზაფხული გაგვიფრინდა
გაითოხნა სიმინდები,
თივა დადგეს, ანეულსა
დასდგომია ამინდები...
აგერ, აგერ ყანებშია
„ჰოოპუმას იძახიან“,
ჩამოგვიცხა. ჩამოგვიცხა,
ქერს მორჩნენ და პურსა მკიან...

მტრედი, გვრიტი და ქედანი
იქ ირევა ნამჯაშია,
მაგრამ მომკლებს ვინ აჯობებს
მღერასა და გარჯაშია!
შახე იმ ერთს, გულგაღებულს,
თავზე ქული არა ჰხურავს,
ხელსახოცი შუბლს. წაუკრავს,
დასძახის და ოფლში ცურავს!

შახე ერთი მეთაურსა,
შახე იმის ნამგლის ტრიალს,
ყური უგდე მუშის გუგუნს,
ყური უგდე იმათ გრიალს!...
აბა შახე, რა ერთგულად

ყველა ყანას ეტანება...
მღერიან და კიეინობენ,
„ჰოოპუმას“ იძახიან,
ჩამოგვიცხა, ჩამოგვიცხა,
ქერს მორჩნენ და პურსა მკიან...
ყველა ცდილობს მეტი მომკოს,
ეჯიბრება აქ ძმა ძმასა,
იძახიან: „ულო, ულო!“
მეძნეური უკრავს ძმასა.
მღერიან და კიეინობენ
„ჰოოპუმას“ იძახიან,
ჩამოგვიცხა; ჩამოგვიცხა,
ქერს მორჩნენ და პურსა მკიან.

რიგი მიაქვთ საძნე ურმით,
რიგსა ჰლენწენ სოფელშია,
წვრილფეხობა კვერზედ უდგა,
ხარი ხენეშის უღელშია...
ქალი, კაცი, გოგო, ბიჭი
ეზიდება ზამთრის სარჩოს...
—ვაშა, ვაშა, მუშა ხალხსა!
ღმერთმა იმათ გაუმარჯოს!...

1881 წ.

7 რ თ ვ ე ლ ი

შურძენი დამწიფებულა.
დახე, როგორ წითლად ღუის,
ჩქარა, ჩქარა რთველი, თორემ
კოლო, ბუზი. თავს დაჰბზუის.

შეიკრიბნენ მკრეფავები,
ამოუდგნენ თითო ვაზსა,
ყურძენს სვლევენ, იცინიან
და მოაბეს მხარი მხარსა;

მტევნებს ჰკრეფენ. ჰგლეჯენ,
სკრიან,
გაჰკრეს. გაჰკრეს ვენახს ხელი,
კალათები იზვირთება---
და შეიქნა ხშირი რთველი!..
საურმეზე გოდრები დგას,
კალათს სკლიან ზედიზედა...
აბა, ბიჭო, მარნისაკენ,
თორემ ძლიერ გაიჰყედა!..
იკიდებენ მძიმე გოდრებს,
სიცილით და ღიღინითა,
ურმით მიაქვთ საწნახლისკენ
ნება-ნება კრიკინითა!..
აბა, გიგო, კრჩხა თუ გინდა.
ან ჯაგანი, ან აკიდო,
შენი წილი ზამთრისათვის,
მოდო, ზურგზედ წამოგკიდო...
ჩვეულება ესრეთი გვაქვს,
ხილს ვინახავთ საზამთროსა.

ყურძენი სჯობს შესანახად
ნესვებსა და საზამთროსა...
შე ჩავიდა, საწნახლიდგან
მოწანწკარებს ტკბილის წყარო,
აბა, ბიჭო, შეადექით,
ახლა წურვას მოვუჩქაროთ!..
ბიჭებმა ფეხთ დაიბანეს.
შემოადგნენ საწნახელსა.
გადიან და გამოდიან,
უმადლიან ყურძნის რთველსა.
აგერ ტკბილმაც მოიმატა.
ძლივსლა იტევს მოკლე ღარი.
ჩქაფა-ჩქუფით მოჩქრიალებს,
ქვევრი დახვდა უმაძღარი!..
დაილოცა ღვთის ნაკურთხი,
ჩვენის ოფლით მონაგარი.
მაშ პირველა ღვთისთვის იყოს—
ზედაზე და კელაპტარი!..

1881 წ.

II სამშოგლო და მამულიშვილოა:

8 საქართველო და ირაკლი

(...ასპინძის ომი--დან)

ჭეყნად ვეძებდი სამოთხეს,
სამხრეთისაკენ ედემსა,
ევფრატის გაღმა გავხედე
გადახრუკულსა კედებსა:
აქ ვერ ვხედავდი ევასებრ
მშვენიერებსა დედებსა,
არც საღ ხეხილსა, არც წყალში
ამაყსა თეთრსა გედებსა!
შევკრთი რომ ვნახე ქვეყანა
ულაბური და მწირია.

მოვბრუნდი, მხარი ვცცავლე,
ჩრდილოსკენ ვქენი პირია,
ვიარე არ შევიმჩნიე
მე ჩემი გასაჰირია...
ან კი რა მეთქმის? კაცის თავს
ვაება დიად ხშირია!..
აგერ მოვედი და შევხვდი
სანატრელს ნეტარებასა!..
ვიპოვე იგი სამოთხე.
ვინ მოსთვლის ამის კებასა?

გადაქიმულა წალკოტად.
შახედეთ ღვთისა ნებასა.
ეს საქართველო ყოფილა,
— ჰხედრია ღმრთისა დედასა!..

ორი ზღვის შუა მდებარებს
ქართველთა მიწა-წყალია,
ჰყავის და ჰყავის მუდმისად,
ყინვისგან დაუშზრალია,
შიგ ბანოვანნი კეკლუცნი
მტრის თვალმა ჯერ ვერ დალია,
ვაჟკაცთ ცალ ხელში ჯვარი აქვთ,
პეორე ხელში — ხრმალია!..

ვიშ, რა ხალხია, რა ტურფა,
რა გულოვანი. მოყვასი,
უხვი. მხნე, ქრისტეს მორწმუნე,
მტკიცე რჯულისა, კისკისი:
შურიტ, იპვით და ტრფიალიტ
მათ გადმოსცქერის კავასი,
ნოეს კიდობნის მტვირთველიც
და ურწმუნონი ათასი!

რა ქვეყანაა, რა ჰშვენის,
დამატკობელი სულისა!
ვაზი ვარდს გადაჰხვევია,
გამლაღებელი გულისა!

არ ეკრძალების კავკასის
ღრუბლებით დაბურულისა,
ეგურად ჰხადის ამ მთასა,
ზოგჯერ მიზეზად წყლულისა!..

აქა მეფობდა ირაკლი
გულადი, შეუპოვარი,
ნამდვილი მეფე ყმათათვის,
სიკეთის დამმასხოვარი,
მის ხელში ყველა ხარობდა:
მოხუცი, ძუძუმწოვარი,
არვისთვის ჰშურდა ნაშოვნი,
არც მამის დანატოვარი!..

იყო მხნე, დაულალავი,
ხმალზედ ეკიდა მას ხელი;
ყველა აქებდა ირაკლის,
მტერიც არ ჰყვანდა მძრახველი,
იყო ქვრივ-ოხრის მფარველი,
მამა ობოლთა და ქველი,
მომძე, მოყვასი ლაშქართა,
მით ისახელა სახელი!..

1880 წ.

9 რას ერჩი, მაგ ბიქს თათარო

(თემურლენგის დროის)

რას ერჩი მაგ ბიქს, თათარო?
ხომ ხედავ, დაკადილია?
მამულისათვის იბრძოდა,
რადგან მამულის შეილია...
რაზე ატყავენ წყეულო?
აგერა ვყევარ ძმობილი!..
— დასხლტა ისარი ფრთიანი,
გაგორდა თათრის შობილი!

შენ რაღას ერჩი მაგ ქალსა,
რაზედ აწვალე შანთითა?..
სჯულს ხომ ვერ შეაცვლიენებ,
თუ გინდ დამდულრო ნავითა!..
რაზედა სტანჯავ, წყეულო?
აგერა ვყევარ ძმობილი!..
— იპეკა ზეცით, დაეცა
თათარი პირდამზობილი!..

შენ რაღას ჰკუწავ, თასირო,
 პალეცისა უსუსურებსა?
 ნეტა ვიცოდე, მაგათს სისხლს
 მავრე რა ჰოვანყურებსა?!
 ხელი შკადე, წყეულო!..
 რაღა ხარ დაუნდობელი?...

— დასხლტა ისარი. და წაწყმდა
 უსჯულო შეუნდობელი!..

აგრე იბრძოდნენ ქართველნი
 ჰამულისათვის, სჯულისათვის,
 ექამებოდნენ ქრისტესთვის
 თავისუფლების გულისთვის!..

1881 წ.

10 სამშობლო ხევსურისა

სადაც ვშობილვარ, გავზდილ-
 ვარ

და მისროლია ისარი,
 სად მამა-პაპა მეგულის,
 იმათი კუბოს ფიცარი,
 სადაც სიყრმიოვე ვჩვეულვარ.
 ჩემი სამშობლო ის არი.
 არ გავსცვლი სალსა კლდეებსა
 უკვდავებისა ხეზედა,
 არ გავსცვლი მე ჩემს სამშობლოს
 სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა!..

მე მირჩენია შავი კლდე
 თოვლიან-ყინულიანი,
 ორბი რომ ბუდობს, ჩანჩქარით
 გადმოქუხს ბროლი-წყლიანი:
 ჯიხვი და არჩვი მეყოფა,
 ხორცი აქვს მარილიანი...
 არ გავსცვლი სალსა კლდეებსა
 უკვდავებისა ხეზედა,
 არ გავსცვლი მე ჩემს სამშობლოს
 სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა!..

ბარად რომ ვიყო ლაღადა,
 სული მთისკენვე იხარის:
 სალი კლდე ანდამატივით
 გულს სულ იქითკენ იხარის;
 იქ მიჯობს შავი სიკვდილი,

ბარში სიცოცხლეც იმწარის!..
 არ გავსცვლი სალსა კლდეებსა
 უკვდავებისა ხეზედა,
 არ გავსცვლი მე ჩემს სამშობლოს
 სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა!..

ბარად რომ მომცე დიდება,
 ქონება უთვალავია,
 სასახლე ოქროს ტახტითა,
 ჯარი და ზღვაზე ნავია,
 არა ვინდომო ეგენი,
 არ მოკვდეს ჩემი თავია...
 არ გავსცვლი სალსა კლდეებსა,
 უკვდავებისა ხეზედა,
 არ გავსცვლი ჩემს სამშობლოს
 სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა!..

სამშობლო. დედის ძუძუთი
 არ გაიცვლებს სხვაზედა:
 ორივე ტკბილია, ძმობილო,
 მირჩენის ორსავე თვალზედა!
 როგორც უფალი, სამშობლოც
 ერთია ქვეყანაზედა...

არ გავსცვლი სალსა კლდეებსა
 უკვდავებისა ხეზედა,
 არ გავსცვლი მე ჩემ სამშობლოს
 სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა!..

1881 წ.

III ხ ა ლ ხ ი:

11 მთხოვარა გლახაკი

ბავშვი ვიყავ, დედ-მამა დამეხოცა,
 გავიზარდე, ვთქვი: 'აწ ღმერთმა დამლოცა;
 გავისარჯე—და ერთი-ათად მომცა;
 მეც შევიქენ ოჯახისა პატრონი...
 მოგახსენო, შენ ხარ ჩემი ბატონი:
 --- დატრიალდა ჩარხი ჩემის ბედისა
 (თუ მეწვია ცოდვა ჩემის ბედისა),
 გადამეწვა მე ერთს ღამეს სახლ-კარი,
 შიგ დამეწვა ცოლ-შვილი, ძროხა, ხარი;
 მეც ყვავილმა წამაქცია, დამსერა,
 ბატონებმა მიბატონეს ასე რა,
 თვალით სინათლეც გამაცალეს, გამძარცვეს;
 მეზობლებმა სულ ერთიან გამპარეს,
 თულა დამრჩა მცირე რამე ქონება...
 მიკვირს, შემდეგ როგორ შემრჩა გონება!..
 ბოლოს, ერთს დღეს, დრო რომ იყო ბინდისა,
 ხელთ ავიღე ყავარჯენი შინდისა,
 შეშის ურმის თვლების ქრიალს გამოვყე,
 ქალაქს ტფილისს მათხოვარად შემოვყე.
 მას აქედ მე აქ, ქუჩებში, დავლოდავ,
 მოწყალეების თხოვნას მე ძლივსღა ვბედავ...
 დროებათა ქარიშხალთა დამბერეს,
 გამითეთრეს თმები და დამაბერეს...
 სიღარიბემ წელში ხუთად გამლუნა,
 ქირმა, სევდამ დამცა, დამაძაბუნა!
 ჩემზედ გლახა ქვეყანაზედ არ დადის,
 საპყარი ვარ, სიკვდილს ვნატრობ მარადის.
 საყდარს დავალ თითქმის ყოველს კვირასა,
 სხვა დროს ვვდივარ ერთის კედლის ძირასა.
 უქალამნო, უშარვლო, თავშიშველი,
 ძვირად მაძლარ, ხშირად მშვიერი, სველი,
 მკერდს არ მწვდებდა დაგლეჯილი მუნდერი...

თავზედ დამდის: წვიმა, თოვლი, ხან მტვერი!..
 ხუთის წლის წინ პურს ვკამდი ხუმრობითა,
 შევაქცევი გამვლელთ მასხარობითა:
 ანგვარებში აძლევენ მოწყალებას,
 გლახაკებს კი არა აქვთ შეწყალება!
 რა-ხუმრობა ველარ შევძელ ცოდვილმა,
 სულ შემიპყრო მე შიმშილისა ძილმა...
 ზოგიერთი მოიგონებს მკედრის სულსა,
 სულთაობას სადილს მომცემს და ფულისა,
 მაგრამ მცირეს, რომ არც კუქს ჰხვდეს, არც სულსა!
 თუ ცხონდება მკედარი ერთის ჰამითა,
 მაშ აცხონოს ღმერთმა იგი ამითა!

ერთხელ უცხოდ მოკაზმული მდიდარი,
 ყარბაღის აჯილღაზედა მჯდარი,
 მოაქროლებს, ამაყად იყურება;
 გროში ვთხოვე, ვუთხარი: „მეჭირვება“.
 დამატაკა ცხენი, ჩამომიკილა!..
 მკლავი მომტყდა, —იმან გაიღიმია!..
 ერთი ვანცლა ვარსკვლავებით და ჯვრებით
 გავსებული მოდიოდა კარეტით,
 მოვახსენე: „ხრისტა რადი, ბატონო!“
 —„ასტავ! ბოლ დასტ! ტი პოლუჩიშ პატომო!“

ასე ვგდივარ, ვიძახი უპატრონო:
 „კუტი, გლახა შეიბრალე, ბატონო!“
 ვინც გაივლის ფეხებს დამიბარტყუნებს
 და იძახის (ასე ამითვალწუნეს):
 —„დაკა მაგას, თავში ჩაუფაჩუნე!...“
 —რისთვისა მცემ, აბა, ჩემო ძამია?
 სამი დღეა პური არ მიჭამია!—
 მომცემ რასმე—ვითომც საყდარს სანთლები,
 არას მომცემ-- ცემას რას მემართლები?!..
 ზოგიერთი, სულ მორთული ხავერდით,
 მობძანდება, ჰაერს მოაპობს მკერდით,
 ამაყობს და იკლავება წელშია,
 მე ფულსა ვთხოვ, ის ქვას მიდებს ხელშია!

უფალმა სთქვა: „გაიკითხეთ გლახაკი“.
 ქრისტიანო! არ გაძევთ დიდი ხარკი,
 რომ ხანდისხან მიბოძოთ თითო ფარა.
 შემიბრალეთ, შიმშილმა გამამწარა!...

1859 წ.

12 თინას მამითადი

მამითადი ჰყავს თინას,—
 დღეს არის ამის ლხინია,
 ციბრუტივითა ტრიალებს
 საწყალობელი თინა!...
 ქვრივ-ოხერს, ბეჩავ თინას
 ჰყავს ერთადერთი შვილია,
 პაწია წვითა და დაგვით,
 ვაეებით გამოზდილია.
 დღის მეხრე იყო, მოუხნეს
 ერთი დღის მიწა ნაოში,
 მაგრამ სათესლე გაქირდა,
 არ გახლდათ საკუქნაოში!...
 ჩამოითხოვა თინამ
 ოროლი მუჟა ხორბალი,
 მოთესა, უცებ ზღვა გასკდა,
 შიგ დატრიალდა ღვთის თვალი;
 თავთავმა თავი დახარა,
 ყველამ გაღესა ნამგალი,
 თინას კი გული უსკდება:
 ვინ მისცა იმას მომკალი!...
 თუ სანახევროდ სხვას მისცა,
 რაღაა გასაყოფელი?
 თუ არა, ღონე არა აქვს,
 მისი ღონეა სოფელი...

ჩამოუარა სოფელსა,
 სთქვა: „ყველას დაველრიჯები“
 დილაადრიან მოადგენ
 კარზედ რჩეული ბიკები;
 „ჰოოპუმათი“, კიჟინით
 მოედგენ ქვრივის ყანასა,—
 არ შევხვედრივარ მამითადს
 მე არსად ამისთანასა!...
 თინა მასპინძლობს გულუხვად.
 მოუტანია მქადები,
 მაწონი, ორი დედალი
 მუშისთვის დანამზადები...
 ცოტა არ იყოს რცხვენია,
 ლეინო არა აქვს საწყალსა,
 მაგრამ ზედიზედ უზიდავს
 მამითადს წყაროს ცივს წყალსა..
 „ჰოოპუმა“ და კიჟინი
 უხდება ქვრივის ყანასა...
 არ შევხვედრივარ მამითადს.
 მე არსად ამისთანასა!...
 ციბრუტივითა ტრიალებს
 საწყალობელი თინა,
 მამითადი ჰყავს თინას,
 დღეს არის ამის ლხინია!...

1882 წ.

13 ს უ რ ა თ ი

ცხელა და ცხელა, პაპანებაა.
 ქოხის წინა ზის ყმაწვილი დედა;

პაწია ბიკი, ჩჩვილი, ფუნთუშა
ხელს უცაცუნებს ძუძუებზედა...

„აქა, მამილო! მამილო, აქა!“

დედა იძახის შვილის მაგივრად;
ზაგრამ „მამილო“ ჯერ არსადა სჩანს,
ის სამუშაოდ წასულა მინდვრად...

„აქა, მამილო!“ სოქვა კიდევ დედამ:
თან მოიტანე ბევრი კაკები“...

გულში კი ჰფიქრობს: „სად, რას მუშაობ.
პაპანებაში რას იკაცებ“...

მზემ გადიხარა. დაჰბერა სიომ.
აგერ გამოჩნდა მუშა მაშვრალი:
ხვითკი გადასდის გულგაღელილსა
და ახალუხიკ არ მოსდევს შშრალი.

თავზე წაუკრავს ნარმის ნახევი,
მოდის, ლილინებს დაბალს ხმაზედა,
მოდის ამაყად, მჭრელი ნამგალი
გადაუდვია მოღლილ მკლავზედა...

წინ მიეგება ყმაწვილი ცოლი
და მიაწოდა გიგლა მამასა,
იმანაც შვილი ოფლიანს გულში
მაგრად ჩაიკრა და ჰკოცნის მასა!

გიგლამ უტაცა მამას ულვაში,
ლოყაზედ თათი მოუცაცუნა;
მამას იამა შვილის ცელქობა,
ულვაშის წიწკნა არ დაუწუნა...

დაჯდა მაშვრალი დერეფანშია,
გვერდით მოიდო მჭრელი ნამგალი...
ამაყობს ცოლით, ამაყობს შვილით,
ამაყობს რომ აქვს ბევრი ნამკალი...

ცოლმა მოართო მკადი და წყალი,
გიგლა ჩააკრა „კაკანაშია“,
გვერდით მოუჯდა ქმარსა და შვილსა,
მათის ყურებით განცხრომაშია!...

14 თანდილას დარდი :

ჩაფიქრებული თანდილა,
დაუკრეფია გულ-ხელი.
ჩასტკერის დედამიწასა
ჩუმად ბუტბუტებს გულხელი:
— მომიკვდა ხარი გიშერა,
მოკვდა, გამიწყრა ღმერთია!
სადღა ვუშოვო მეუღლე,
ცალადლა დამრჩა ერთია!...
რიღათი მოვხნა ნაწრეტი,
რით ავიცილო შიმშილი,
რიღით გავეუსლე ქვეყანას,
რიღით ვარჩინო ცოლშვილი?...

შენი კირიმე, გიშერაე!...
კირიმე შენი ქედისა...
მომცილდი, მომკალ ბეჩაფი,
მწყევარი ჩემი ბედისა!...
რა ვუყო შენს ცალს ირმასა,
ვერ მოვიკარე აივითა:
დარბის თვალდაფეთებული,
ყვირის ხარიჩემივითა!
მომიკვდა ხარი გიშერა,
მოკვდა, გამიწყრა ღმერთია!...
სადღა ვუშოვო მეუღლე?
ცალადლა დამრჩა ერთია!

1882 წ.

15 დედაბრის მოთქმა

ნეტა რას სტირი, ბებერო,
ვისხედ ჩაგიცვამს შაფები?...
რას მოსთქვამ გულამოსკენილი,
გაგიწეწია კაფები?
— რას შეკითხები, ბატონო,
რას აქნევ ჩემსა დარდებსა?
შვილი მომიკვდა სიყმისა,
დავტირი ჩემსა შაფბედსა!...
დავმარხე დედის ერთად,
ოცდაერთი წლის ბიჭია...
რალას ვარგევარ უმისოდ
მოხრილი როგორც ღიქია?
დავკარგე ჩემი სესია,
კარგი მეურმე, მომკალი!...
თუ გებრალეზი, ღეთიანო,
მოდო ჩამქოლე, მომკალი!...
ვინღა მომხედავს ბედკრულსა,
ვინღა მომწვდის შე ჯერსა,

ვინლა დამარჩენს უძღურსა,
გადაყრუებულ ბებერსა?...
ველარც ვმუშაობ, ვკანკალებ.
ნეტა ვის შევებრალედი?
ველარც დაეართავ ჯარასა:
ცრემლმა ამომწვია თვალები!..
ნუ შევითხები, ღეთიანო!
რას აქნევ ჩემსა დარღებსა?...
შვილი მომიკვდა სიყმისა,
დაეჭირი ჩემსა შებედსა!...

1882 წ.

16 გუთანო

ზადი-გამოდო, გუთანო,
ღირღიტავ, ბანი უთხარო.
სახნისსაკეთო გაუსვი
რომ კაქაქს ძირი უთხარო!
ნიშავ, ნიკორას გაუწი,
შავას მოაბი მხარია;
მეხრევ, გაუკარ შეინდასა,
ცოტა ზარმაცი ხარია;
გააქიმინეო ჯამბარა,
დაამღერეო „ოროვედოა“;
გადაშავეთ მინდორი,
რომ დაგენატროდეს ყველაო...

ფრთას აუწიე, სახნისსაც
უმარჯვე, გუთნისდებოა;
ყამირის ბელტო, ნუ ნაზობ,
გადადი ზედინებაო!
შენი კირიმე, გუთანო,
ნაკურთხო მადლა ღეთისაო,
მოხან, მოაფსე ხორბადო,
მოვიმყო სარჩო წლისაო!..
ზადი-გამოდო, გუთანო,
ღირღიტავ ბანი უთხარო,
სახნისსაკეთო, გაუსვი
რომ კაქაქს ძირი უთხარო!

1882 წ.

17 ბერუას ჩაფიქრება

მ როგორ არი, ეერ მიხვდი,
როგორი განაჩენია?...
მიწა სხვისაა, ექირაობ,
შრომა კი — მარტო ჩემია...

როცა მღალატობს მხე-წვიმა
და მომიცდება ყანები,
უფლის ნებაა, რა ვუყო,
მე იმას ვეთაყუანები!...

მაგრამ რომ ღალა მიწისა
არ ასცილდება მთესველსა?...
სად რა ვიშოვო საბრალომ,
ვინ მომაქვავებს ბედშავსა?...

ე შავი მიწა მაინც რომ
სასყიდლად არა მქონოდა,
შავ სამარემდინ, რა ვიცი,
მე რაღა დამალონებდა?...

1883 წ.

18 სესიას ფიქრები

მიწა ვარ ნიადაგ მენა.
ბეჩავი, გლეხად შობილი.
მიწა ჩემი დედ-მამა,
ჩემი და, ჩემი ძმობილი...
ვხნავ, ვთესავ, ვებრძვი მიწასა,
ე შრომა მაინც ფუჟია:
ვერ გადვირჩინე წლის სარჩო,
ვერ გამოვიძლე კუჟია...

მიწის პატრონიც მე მწიწკნის,
ჯინქველაც ჩემი მტერია,
მოხელე, მღვდელი და ერი,
ყველა მე შემომცქერია...
ნეტავი გამაგებინა:
როდისღა მომასვენებენ?
ვერ შავესწრები, მგონია,
მინამ არ წამასვენებენ!...

1883 წ.

19 ღამის მეხრე.

ღამის მეხრე ვარ, ტლე ბიჟი,
ნაბადში გახვეულია,
გუთნის ხარ-კამბეჩს ვდარაჯობ,
უნდა ვხნათ ანეულია...
მზე რა კი ჩავა, გუთნეულს
გამოვაცოლებ ქალასა,
თუ მგელი ამოგვედევნა,
ფინთად აფუშლი ბალანსა!...
რომ დაღამდება, ყურს ეუგდება,
არ ისმის ჩქამა-ჩქუმია,
მარტოკა შშიერ ხარ-კამბეჩს
გაულის ხრამა-ხრუმია!...
ხანდისხან კოტის ხმა ისმის
და გულის მიღონებს წყეული:
ისე საბრალოდ გასძახის
როგორც თიკანი ეული!...
ჯეჯილის სანაპიროზედ
სძოვს და სძოვს გუთნეულია,

იმათ ცოხნაზედ ხანდისხან
მომეკიდება რულია...
ვმაგრობდებუხიზლობ, თავს ვიჟერ,
თან დავლილინებ წყნარადა, —
შავხედამ, ხარიპარიამ
ლამაზად გამოანათა!...
მერმე აღარა მიჰირს-რა,
გატყდება ღამე და ძილი,
მრავალიც გადეჟანება,
დიდი არ რჩება მანძილი...
მასუკან დილის რიჟრაჟი
ცას განმინათლებს და გულსა,
ტოროლაც შაინავარდებს,
ძირს ველარ ვნახავ ნაბულსა!...
მზე ყურს ამოჰყოფს, გუთნეულს
დავირეკ შესაბმელადა,
ორი დღის ალო მერგება,
გადამიხნავენ ხელადა.

1883 წ.

20 ალზევანს წასვლა

მარილზედ მივლიენ ბიჭები,
დარდი არა აქვთ გულშია,
ურემი მისდევს ურემსა,
შოლტების ტყლაშა-ტყლუშია!..
ნაცადი ბიჭი მიუძღვის,
ტკბილად დამღერის ხარეზსა.
ჭფიქრობს—მოივლის ალზევანს
და ცოლ-შვილს გაახარებსა:
„ალზევანს წავალ მარილზედ,
მარილს მოვიტან ბროლსაო,
გაუწი, შინდავ. გიშერას,
რადა ღალატობ ტოლსაო?
გაუწი, ქედის კირიმე,
გიშერა ცოდო ხარია,
უშველე, ნურას ცუდლუტობ,
ტოლს დაუქირე მხარია...
ურემი, ჩემი ურემი,
გამყოლი არის ხარისა,
არ ეფიქრება კლდე-ღრისა,
ალზევნის მთა და ბარისა...
ღერძი უდგია წიფლისა
გასაპნულ-გაპოხილია,
ზედ თვლები ნიგვზის მორგევებით
გახეშოლ-გაქედილია;
ზბე გაეაწყე ლართხებით,
დანდლებით გადაბმულია,
იე გაუძღვებს ასს ქვასა,
არსად დასჭირდეს ცულია.
თვლები დავკვერცხე, რა თვლები,
გრგოლივით ჩამოსხმულია,
ჭაგრცხილის ფესვებს მოვკიდე
სოლებად იფნის გულია...
წინდ გავატარებ თოკზედა,
არ მოკვდეს ჩემი თავია!...

გაუწი, შინდავ, გიშერას,
ნუ სცრუობ, ნუ ხარ ავია!..
აღზევანს მივალთ მე და შენ,
როგორ არ გაგვიხარდება,
ლოკე და ლოკე მარილი,
არავინ გაგიჯავრდება...
შენ რაღას ხვწეში, ნიკორავ?
ღონე თუ გამოგლევია?
ეშმაკობ თორემ ჯერ ირმას
შენთვის არ დაუძლევია!..
აღზევანს წავალ მარილზედ,
მარილს მოვიტან ბროლსაო,
ჯერ დედას გადავხვები,
მერე შეილსა და ცოლსაო!“

1883 წ.

21 ტეტიას მოთქმა

ნეტა რა წყალში ჩავვარდე,
რით გამოვკვებო ცოლ-შვილი?
ი დასაქცევმა სეტყვამა
კარს მომაყენა შიმშილი!..
რას ვიფიქრებდი ბეჩავი?
ცა კამკამებდა ლურჯადა,
სამი დღის ყანა სამკალი
ზედ კარზედ მედგა ბურჯადა.
უცებ გამოჩნდა პაწაწა,
მუშტის ოდენა ღრუბელი,
მერე გადიღდა, იგრგვინა
და წამოვიდა სულ ბნელი...
ღწსაველეთილამ დაჰბერა,
წამოგვაყარა კოხია,

ბაღლები დამიწიოკა,
მოაძებნინა ქოხია;
ისროდა მუშტის ოდენას
და გრიალებდა წყეული,
მირეგვ-მორეგვა ხეხილი,
გაწყალდა ანაზღეული!..
ყანა წამიხდა, რა ყანა,
ავ თვალს არ ენახებოდა,
თავთავს ქვეშ იზნიკებოდა,
სიმძიმისაგან წვებოდა!..
ნეტა რა წყალში ჩავვარდე,
რით გამოვკვებო ცოლ-შვილი?
ი დასაქცევმა სეტყვამა
კარს მომაყენა შიმშილი!..

1883 წ.

22 ბერუას ჩივილი

შველა მე ჩამომეკილა:
მამასახლისი, გზირია...

როგორ არა ეთქვა, ბეჩავმა,
მეც ზემი გასაქირია?..

ფული მემართა ვაჭრისა,
„რიგისთვის“ აღებულია.
თვენში პურ-ღვინოს დამჯერდა,
ვახში მივეცი ფულია.
აკი გაუწყრა ღმერთია
და მიშილთახა წყეულმა.
ვალი მომთხოვა მეორედ,
ღვინოზედ შემოჩვეულმა.
ხელახლად წამომიარა,
სულით ხორცამდის გამცალა...
ნათლია მამასახლისმა
ერთს თუნგს არაყში გამცვალა!..

არ შემარჩინეს ზედაზე,
გოჭი, ქათამი, წიწილა,
არც საბუღარში კვერცხები.
გამომილიეს სინსილა!...
გეო ვაჭარი ჩემ სახლში
ნაყარდობს როგორც ქორია,
გზირიც არყისგან გამტყვრალი
გორაობს როგორც ღორია!...
რა ექნა, რა წყალში ჩავევარდე.
რით მოვიცილო კირია?...
ყველა მე ჩამომეკიდა:
სოფლის მოხელე, გზირია...

1883 წ.

24 სნეული ოჯახი

ოხრავს გოგონა ნინუა:
ქმარიც ავად ჰყავს, შვილიცა.
რა ქნას მარტოკამ? უკენის
მოხუცი დედამთილიცა...
ძმარს უსომს შუბლზედ სნეუ-
ლებს,
ხან ქარბლის ფოთოლს ადებსა,
ხან თხლის შექამანდს ჰპირდება
თავისგან დანამზადებსა...
მაგრამ თითონაც უძლოურობს,
ვერც გაახურა თონეა.
ღლით მუშვრალს, ღამენატებსა
გამოელია ღონეა!

გვერდით არავინ არა ჰყავს,
ბევრჯელ ინატრა მშობელი.
არა ჰყავს არც წყლის მომტანი,
არც მკადის გამომცხოველი.
კენესის ბეჩავი ნინუა,
არსაით უჩანს მკურნალი.
სიცხით ეწვება ქმარ-შვილი
და ეხოცება მწყურვალი!...
ოხრავს გოგონა ნინუა:
ქმარიც ავად ჰყავს, შვილიცა.
რა ჰქნას ბეჩავა? უკენის
მოხუცი დედამთილიცა!...

1884 წ.

24 მოხუცი ხიზანი ემაწვილს მემამულეს

შაჟო, რად მითხოვ აქედგან,
ნეტა რა დავიშავე?
ღმერთმა ხომ იცის, მე შენთვის
არა ეყოფილვარ ავია...
ხარჯს ვიძლეოდი რივიანს,

არ დაჰიკლია ბეგარა,
ხიზანი ვიყავ მე შენი,
შენ ჩემი თავი გეძარა...
თქვენგნით ვართ დანათლულები,
ჩვენში ტრიალებს მიწრონი,
რომ გვერცეებით, ხომ გაეხდით
სამტრონი, სანადირონი?!...
პაპა შენს ბაბუა ჩემი
სიტკბოთი შემოაჩხივნია;
დღეს კი იმისმა მოდგამა
შენგნით პანღური იწვნია!...
რადა, ბატონო, რას მერჩი:
რა დაგიშავე ბეჩაემა?
რა დაგაყელი, მიბძანე.
რა გაწყენინე ბედშაემა!—
მე არ გიხნავდი ხოდაბუნს,
გიმკიდი, შეშას ვზიდავდი,
გზღნობდი, გაძლევდი ღალასა,
ვენახში ვახსა ვწიდავდი?...
კაცო, შეჭხედე ღმერთსაცა,
ის უფრო მოსამართლეა,
არ მოგიწონებს მაგ საქმეს,
არა და არა, ნათლია!...
მენა აქა მაქვს სახლკარი,
ფუხე, აქა ვარ ჩვეული,
სადღა წავიდე ბედკრული
როგორც თიკანი ეული?...
სადღა წაეასხა ჯალაბი,
ბაღლები, კრუხი, წიწილი?...
არც შენთვის არის სახელი,
რომ გაეიწყვიტო სინსილი!...
ვაჟო! ჩემი ხნის კაცისთვის
სხვაგან რა გასაძლებია?
ან სად წავიღო, სად ჩავეღო
ე მამა-პაპის ძელებია!...

ნუ მიზამ, ღმერთი გაცოცხლებს,
ი მაჰიშენის ლხენასა!
შეჰოვხიზნივარ შენ კალთას,
შენგნიოვე ველი რჩენასა!...

1884 წ.

25 მევენახის სიმღერა

ვაზის კირიმე. ვაზისა,
ჯუღისგან კურთხეულისა:
წითელი ღვინის დედაა.
გამზარებელი გულისა!...
ვაზო შვილივით ნაზარდო,
უღვაშებ გადგიგრებია.
ჩაჰკონებიახარ კიგოსა,
შლაზე გადგიტებია...
კირიმე შენი ფესვისა,
მოყვდები მე შენს ძირშია,
შენით ვარ მხნე და გულადი,
იმედით გასაჰირშია!
შენი ზედაშის მადლს ვფიცავ,
შენ არ მოგაკლო ბარია,
გაგსხლა, შაგყელო, დაგთოხნო,
არც კი ჩნდეს მონათხარია:
გაგფურჩქნო, გაგალამაზო
როგორც რომ პატარაღლია.
აღარ დავხოგო მე შენთვის
ჩემი ღონე და ძალია...
ვაზის კირიმე, ვიზისა.
ჯუღისგან კურთხეულისა:
წითელი ღვინის დედაა,
გამზარებელი გულისა!...

1886 წ.

26 თ ე დ უ ა

ძერპია თედო, კერპია,
გაუტეხელის გულისა,

მუშა კი არი მშრომელი,
მექონი დიდის სულისა.
ეს სიღარიბეს არ უთრთის,
მაჯის იმედით სრულია,
ებრძვის შავს მიწას დღითი-დღე,
ჯაფისგან მოქანცულია.
სხვისა არ უნდა თედოსა,
მოძმეს არ შეეცილება,
ცის რისხვას, ბატონის წყრომას
ქუდმოხრით ემორჩილება.

დღეს უქმე არის, თედუა
წამოწოლილა ჩრდილშია,
უქმეა, უფლის დღე არის,
ფიქრშია, განა ძილშია...
ჰტიკრობს: „სამის დღის ყანა მაქვს,
ორის დღის ქერი, სიმინდი,
ნაოშიც ორიოდ დღისა,—
დაუდგათ კარგი ამინდი;
ვენახს მისხია რიგიან,
ლობიოც გათოხნილია,
არ მოცდენილა კაკალი
და არც მომცდარა ხილია...
ღვთის მადლით წელს კი მომივა
ნაშრომი, ჰირნახულია,
გავყიდი ბლომად ღვინოსა,
მაშინ მექნება ფულია!...
ცალად მყავს ლომა, ვუყიდი
მეუღლეს ურმის თავშია,
უღლის ხარს თათრულს ვიყიდი,
გავუბამ საყვარშია“...

მზე იკბინება, ლაქვარდს ცას
არ უჩანს იალ-კიალი,
კოღო დაბზუის, გასწივის
და ისუსხება ტიალი!
მაგრამ, ჰა!.. შახე, გამოჩნდა
მუშტის ოდენა ღრუბელი,

აგერ გადილდა, ჩაშავდა,
 იძაბვის როგორც წურბელი...
 უეცრად ქარმა დაჰქროლა,
 ღრუბლიდგან დაიგრიალა,
 იელა, გამოიკლაენა,
 გამოიჰქეა ძლიერა,
 წამოუშინა სეტყვამა,
 მრისხანედ დაიხრიალა,
 ვენახი, ყანა, ხეხილი
 დათრგუნა, გაატიალა!..
 თედომ იფიქრა—ღმერთს სცოდა
 და სეტყვა გადაიმტერა,
 ცრემლი მოადგა თვალშია,
 პირჯვარი გადაიწერა!
 კერპია თედო. კერპია,
 გაუტეხელის გულისა,
 მუშაკაცია მშრომელი.
 მექონი დიდის სულისა!
 სხვისი არ უნდა თედოსა,
 მოძმეს არ შეეცილება,
 ცის რისხვას, ბატონის წყრომას
 ქედმოხრით ემორჩილება!..
 ეს სიღარიბეს არ უფრთხის,
 მაჯის იმედით სრულია,
 ებრძვის შავს მიწას დღითი-დღე,
 ჯაფისგან მოქანცულია!

1894 წ.

გასამეორებელი კითხვები: მოიგონეთ მოკლედ რაფიელ ერისთავის ცხოვრება და მოღვაწეობა. რა და რა მთავარ საგანს შეეხო იგი თავის ლექსებში? როგორ გვიხატავს იგი ცხოვრებასა და ბუნებას? როგორ გვიხატავს სამშობლოსა და მისდამი სიყვარულს? რა და რა მხრით ხატავს რაფ. ერისთავი მღაბიო ხალხის ყოფა-ცხოვრებას? რომელ ლექსებში აქვს მას გამოხატული ბედნიერი წუთები ხალხის ცხოვრებიდან? რომელ ლექსებში აქვს გამოხატული ხალხის გაკირვება? ჩამოსთვალეთ ხალხის გაკირვების მთავარი მიზეზები ამ ლექსების მიხედვით.

საზეპირო. დაისწავლეთ ზეპირად შემდეგი ლექსები: „ხამთარი“, „აღდგო-

მა", „საქართველო და ირაკლი“, „საშობლო ხევსურისა“, „თინას მამითადი“, „სურათი“, „ტეტის მოთქმა“, „თედუა“.

საწერი თემა: გლეხის გაპირვების მთავარი მიზეზები რაფიელ ერისთავის ლექსებში.

ბიბლიოგრაფია და კრიტიკა. რაფიელ ერისთავის ლექსების კრებული გამოცემულია „ქართველთა აზნაურობის“ მიერ თფილისში 1893 წ. ხოლო შისი პოეზიის კრიტიკულ მიმოხილვას მკითხველი ჰპოებს კიტა აბაშიძის „ეტიუდებში“ (ნაწ. II, გვ. 242—250) და ალ. ხაზანაშვილის „სიტყვიერების ისტორიაში“ (ნაწ. II, გვ. 123—134).

VII

ილია ჭავჭავაძე

ილია ჭავჭავაძე

1837—1907

1837-1907

თავადი ილია გრიგოლის ძე ჭავჭავაძე დაიბადა 27 ოქტომბერს 1837 წელს, კახეთს, სოფ. ყვარელში. მამა მისი განათლებული კაცი იყო და ჯარში მსახურობდა. დედა მისმა მშვენიერად იცოდა ქართული მწერლობა და ხშირად თავის შვილებსაც უკითხავდა ხოლმე ამბებსა და მოთხრობებს. 8 წლისა რომ შეიქნა, პატარა ილიას ქართული წერა-კითხვა დააწყებინეს იმავე სოფლის მთავარდიაკონის ხელმძღვანელობით. ამ მთავარდიაკონმა ქართული ძალიან კარგად იცოდა. ილიას გარდა ხუთიოდე გლეხის პატარა ბიჭსაც ასწავლიდა და თან გასაგების ენით საღმრთო და სამშობლო ისტორიის ამბებს მოუთხრობდა. ერთი ამ ამბავთაგანი შემდეგში ილია ჭავჭავაძემ თავისი პოემის „დიმიტრი თავადადებული“-სათვის გამოიყენა.

ათის წლისა რომ შესრულდა, ილია ჭავჭავაძე მშობლებმა თფილისში ჩაიყვანეს და ერთერთ კერძო პანსიონში მიაბარეს საიდანაც 5 წლის შემდეგ თფილისისავე გიმნაზიაში გადაიყვანეს (მეოთხე კლასში). 1857 წელს გიმნაზია დაასრულა და იმავე წელს შევიდა პეტროგრადის უნივერსიტეტში იურიდიულ ნაწილზე. ამავე წელს იწყება მისი სამწერლო მოღვაწეობაც: სწორედ ამ წელს დაიბეჭდა «ცისკარში» მისი რამოდენიმე წერილი ლექსი.

1861 წელს ილია ჭავჭავაძე უკვე მეოთხე კურსზე იყო, მაგრამ სტუდენტთა არეულობის გამო უნივერსიტეტს თავი გაანება და სამშობლოში დაბრუნდა. ამავე წელს ეკუთვნის მისი საუკეთესო ნაწარმოები „მგზავრის წერილები“, შემდეგს წელს მოთხრობა „გლახის ნამებობი“, ხოლო 1863 წელს— „კაცია-ადამიანი?!“. ამავე (1863) წელს ილია ჭავჭავაძემ დააარსა ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“ რომელიც წლის თავზე დაიხურა.

1864 წელს მთავრობამ განიზრახა ჩვენში საგლეხო რეფორმების შემოტანა. ამ საქმის გამო ილია ჭავჭავაძე ქუთაისის გუბერნატორთან გაგზავნეს გლეხთა და თავად-ზნაურთა ურთიერთობის გამოსაკვლევად. 1864—1868 წლებში იგი დუშეთის მაზრაში მომრიგებელი შუამავლის თანამდებობას ასრულებდა, ხოლო 1868—1874 წელს იმავე მაზრის მომრიგებელ მოსამართლედ მსახურობდა. 1875 წელს თფილისში სათავადაზნაურო ბანკი გაიხსნა და ილია ჭავჭავაძე მისი გამგეობის თავმჯდომარედ აირჩიეს. ამ თანამდებობაში დარჩა იგი 1905 წლამდე. 1877 წელს მან დააარსა გაზეთი „ივერია“ რომლის რედაქტორობასაც 1902 წლამდე ასრულებდა, შემდეგ კი გაზეთი სხვას გადასცა. 1879 წლიდან, როცა თფილისში „წერა-კითხვის საზოგადოება“ დაარსდა, ილია ჭავჭავაძე გადაცვალებამდე მის თავმჯდომარედ ითვლებოდა.

11 ჩვენი ახალი მწერლობა.

1907 წელს. 30 აკვისტოს, როცა 70 წლის ჯგოსანი თფილისიდან სოფ. საკურამოს მიდრიდა. კზახე ვილაც ბოროტის ტყვიამ წუთისოფელს ვაპოასალ-მა. მისი გვაპი ქაოთფელმა საზოგადოებამ დიდის ამბით თფილისში ვადმოა-სვენან და მოაწმინდის კლდეში დაკრძალა. დღეს მის საფლავს უკვე ძეგლი ამ-შეენებს რომელიც მალღიერმა ერმა აუღო.

დიდებული იყო ის დრო როდესაც ილია ქავჭავაძე სამწერლო ასპარეზზე გამოვიდა: მთელს მოწინავე თფსელს მდღაოი იერიში მიჰქონდა დახავსებულ ბატონეშობაზე და მოაფოობაც მკ-სი-ე წლების რეფორმებს ამზადებდა. ჩვენს საშუალოში კი ამ მზრე ძილი სუფევდა. არ ებინა მხოლოდ შეენებული ახალგაზნდობის ერთს პატარა ჯგუფს რომელსაც მამინდილმა საზოგადოებრივმა ცხოვრებამ ირა მთაფარი საკითხი წამოუყენა: ა) მიძინებული საზოგადოების გამოფიხილება. მის დაძლეველ თფისებთან და ვაძაუელმართებელი სოციალუ-ოი წყობილების ვაციკება. და ბ) ახალი საზოგადოებრივი იდეალების წამოყე-ნება. უკეთესი მერმისისავენ გზის ჩვენება. სიტყვით თუ საქმით, წერით თუ ზნეშობივი ვაკლენით. აღნიშნულმა ჯგუფმა დროას შესაფერად ლირსეულად შესრულა თავისი პოვალეობა: უღმობელი კრიტიკის ქარ-ცეცხლში ვაატარა პატონეშობა, სსტიკი ოპი გამოუცხადა ყოველს ჩვენს ეროვნულს ნაკლულა-ქანებას და ზნეშობივ-ვონებრივად მიძინებულ ერს უკეთესი ცხოვრებისაკენ მიუღოთა.

ამ პატარა ჯგუფში პირველი აღვილი. უკველია. ილია ქავჭავაძეს უნდა ვეიშოს. მას წილად ხედა—ერთსადიმავე დოოს ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრებას თითქმის ყველა მზარეს შეებოდა. მრავალგვარი საკითხისათვის ვაქცია ანგარიში. სწორედ ამავე პირობებში იყო მე-სი-ე წლების მეორე დი-დებული ჯგოსანიც ავაკი წერეთელი. ამიტომ როგორც ერთის ისე მეორის ჩან-გი მრავალმზრეობა: აკი შეებება როგორც თვით მგოსანთან კერძო ცხოვრებას აკლდევე მთელი ერის აწმყოსა, წარსულსა და რამოდენადმე მომავალ ბედ-ილ-ბალს; შეებება კერძოდ მშრომელი ხალხის წარსულსა, აწმყოსა და მომავალ ცხოვრებას. ოცნებით პიგვაფურენ ჩვენი ერის შორეულს წარსულში და იქ ვძიებს სულის აღზაფოთიქანებელ მაგალითებს. ადამიანობისა და მამულიშვი-ლობის მაღალს იდეალებს.

შესწავლის ვასაადვილებლად ქვემოთ ილია ქავჭავაძის სიტყვაკაზმულ ნა-წერებს სამ უმთავრეს ჯგუფად ვავყოფთ:

ა. პირველ ჯგუფში იმ ნაწერებს მოვთავსებთ რომლებშიც იხატება თვითონ პოეტის პიროვნება როგორც კერძო ადამიანისა. მგოსან-მოქალაქისა და მგოსან-მამულიშვილისა.

ბ. მეორე ჯგუფს იმ ნაწერებს მივაცუთნებთ რომლებშიაც მგოსანი გვიხა-ტავს ჩვენი ერისა და საშუალო ქვეყნის აწმყოსა, წარსულსა და მომავალ ცხოვრებას.

გ. ხოლო მესამე ჯგუფში ისეთს ნაწერებს წარმოვადგენო სადაც პოეტი გამოსტკეპს თავის აზრს ადამიანის დანიშნულებაზე და კერძოდ ქალის მაღალ მოწოდებაზე. ან წარსული ცხოვრებიდან გვიჩვენებს მამულიშვილობისა და ადამიანობის მაღალ იდეალებს.

დასასოულ საბაროა ვიცოდეთ რომ ილია ჭავჭავაძე ცნობილია ათა შო-
ტა ოვკოტე მკონანი-ბელეტრისტი ათამედ ავთოთეე რიცოთე წაზინებული
ქობლიტისტი და კრიტიკოსი. მის სამუშაოსტი და კოტიეულ წერილთა
შოთას ცნობილია: „ბიზნების საქმე“, „ცხოვობა და კანონი“, „აქალთა
აბურჯავეასიაში“, „აი ისტორია“ და „ქვათა დაღადი“. ეს უკანასკნელი სოპ-
ია პეცნიერთა წინააღმდეგ მებართულია. ბეჭდი მისი ნაწაშობები ევროპულ ენებ-
ზედაც კადათაოცმნილია.✓

I მგონის პიროვნება:

I ყვარლის მთებს

სამშობლო მთებო! თქვენი შვილი განებებთ თავსა,
მაგრამ თქვენ ხსოვნას ვერ მივცემ მე დაგიწყებას:
თქვენ ჩემთან ივლით გაუყრელად ვით ჩემი გული,
თქვენთან. ჰე მთებო, ბუნებითა შეუღლებული!
მახსოვს, ყრმა ვიყავ ძლივს მოსული გონს და ცნობასა
როს სიდიადე თქვენი მგვრიდა კანკალს, ჟრჟოლასა...
იგი არ იყო შიშის ჟრჟოლა, შიშის კანკალი,
იგი არ იყო ძვრა გულისა ფრთხალი და მხდალი.
მე თრთოლვით ესქვრეტდი ლაყვარდ ცაზედ თქვენსა სიმაღლეს
და შევნატრიდი ყმაწვილურად თქვენს ზემო მხარეს
სადაც ღრუბელნი ვერ ჰბედავდნენ შიშით სრბოლასა,
სადაც ისმენდით ამაყადა გრიგალთ ქროლასა,
სადაც წეროთა ქარავანი ცას დაღუპული
თქვენ თავთან იყო თითქმის ძლივძლივ გასწორებული, ...-
იქ მე ვნატრობდი ყმაწვილ ყრმობის სიმარტივითა
ფრენას და ტანტალს თქვენს საშინელ გრიგალივითა.
ვნატრობდი ხოლმე რომ ვეხვიო სუბუქსა ქარსა
ან თავისუფალ არწივისა ძლიერსა ფრთასა,
რომ აღმოვფრინდე და შევეხო თქვენს ამაყ თავსა.
როცა ჰღმუოდნენ ხევში მძვიფრნი სასტიკნი ქარნი
ვით ას მრისხანე დაქრილ ლომთა საშიშნი ხმანი,
ვითა ფოთოლი ისე ვთრთოლდი, ვუღდებდი რა ყურს:
იმ ხმებში ვგრძნობდი მე რაღაცას ნაცნობს მშობლიურს.
თუ მაშინ ყრმისთვის უცხო იყო თავმოწონება,
აწ მომწონს თავი, მეგობრებო, რომ დაბადება
თქვენ შორისა მხედა, ბუნებისა თქვენის ვარ შვილი,
გრიგალთა, მებთა, ქუხილთ შორის ქართვლად გაზრდილი.
როს ყმაწვილური მწუხარება ჩემს ყმაწვილურს გულს
სჩაგრავდა ხოლმე, თქვენ წინ ვლვრიდი ჩემ ცრემლთ ნაკადულს,
თქვენ შეგჩიოდით, შეგტიროდით, თუმც კი იმ ჩემს ცრემლს
როგორცა ეხლა ისე მაშინ არ სცემდით ნუგეშს...

და ეს აჩრდილნი საოცნებელთ წარსულოა წამთა
ჩემს სიკვდილამდე მემარხება გულშია ღრმათა!...

რარიგ მიყვარდით, მეგობარო ჩემ ყმაწვილ ყრობის,
და აწ მაშორებს თქვენთან ვალი ამ წუთისოფლის,
მომავლის ბედი გაყრას ითხოვს ჩემგან მსხვერპლადა,
და რას მომთხოვდა უარესსა დასასჯელადა?!
ყოელი ნაბიჯი ჩემის ცხენის თქვენთან მაშორებს,
ყოველი წუთი გაკარგავს თქვენა და მეც მამოლებს...
აგერ თქვენც ჰქრებით თანდათანა... თქვენსა მწვერვალსა
ძლიეს ვარჩევ... წუთიც!... ხოლოდღა ვსქვრეტ ციაგსა ცასა.
ამაოდ ვებრძვი მანძილსა და ჰაერის სისქეს
და მოუსვენრად ვატანტალებ მწუხარს თვალსა ჩემს!...
თქვენი მწვერვალნი აღარ სჩანან და მშვენიერად ცას
აღარ უმკობენ ერთნაირსა ციაგს კამარას!...

მშვიდობიჲ, ჩემნო, თვალში ცრემლით განებებთ თავსა!...
უცხოეთიდან კვლავ მოგაწვდენთ ჩემს გულს და თვალსა,
კვლავ გაგიღიმებთ შორ ქვეყნიდან თქვენ ჩემი სული
და დამიწყებსცა სიყვარულით ფეთქასა გული.

1857 წ. 15 აპრილი.

2 ს ი მ ღ ე რ ა

სად მიგყევარ, მდინარევ
მოწყენილ სიცოცხლისავ!
ჩემს მცირეს ნავს რას არხევ,
ზვირთო წუთისოფლისავ!
რას შემამთხვევ, ვინ იცის
აზრი შენის ცივის წყლის?
აწმყო კეთილს არ ამბობს
და წარსულიც მას სთანხმობს.
შორს მომავლის ვარსკვლავი
თუმც არის უხილავი,
მაგრამ, ვგრძნობ, შეხვალდიდს
ზღვას
და იქ ჩაპლუბავ ჩემს ნავს,

და მარდად შენი წყალი
წაშლის ჩემს ურგებს კვალსა...
თუ ეს მაქვს გარდუვალი,
ვსწყევლი ჩემ შობის წამსა:
რად მინდოდა სვლა ქვეყნად,
თუ ეგ ბოლო მხვდა ხვედრად?...
ვინც კი ეგრედ მსვლელია,
შესაბრალებელია!..
ორსა ობლათ მცურავსა
მე და ჩემს მცირეს ნავსა,
ჰოი, გვედრებ, მდინარევ,
იმ დიდ ზღვაში ნუ შეგვრევ!

1857 წ.

3 გავსწორდეთ ბედო

მე, ჭეშო ბედო! ჭეშ სიკოცლემში
სულ შენს ნებაზედ პიანაშნა:
მოვიღუდეს ბევრი კარგი ნაღვლი,
ტყბილ ოცნებებზედ გინავარდნა.
სმარტას კოვბლით დანწევი თვალები,
გულზედ პატყვია შენი პატყვალეები.
გვეო... მოვიდა დოო ანგარიშის.
პოდი — გავსწორდეთ, ნუ შემაღუბი,
წარუდინე დღენი შენის უფლების.
დოოა დავსცალოთ ჭეშ ადვილები...
შენს დიდუტზედ აქაძან ვტროდი.
ბევრჯერ და ბევრჯერ შენ მაძოტუნე.
ეტლს დიდუვი შე მაქვს, აქ პოდი,
მე დავუტონ და — შენ კი ატუნე.

1939 წ. 14 იანვარი.

4 პოეტი

მისთვის არ ვმღერ პომ ვა-
მღერო

კიო ეთაჩეღმა ვარეჩანმა:
აიო პრტო ტყბილ ჩამთავის
მაძინებენა ქველად ცაშ.

მე ცა მინაშეს და ერი მშობის
მაწიერო ჩეცოდნა:

ღმერთონ მისთვის ელამარკობ
რომ წაიუღუჯე წინა ერსა.

დიდას ღმერთის საღვრებელიის
მისთვის დევის დეტლო გულში

რომ ერისა მომზედ ეიყო
ქმინებას და სიბარტოში;
ერის წყლული მანდეს წყლუ-
ლად.

შეწოდეს მის ტანჯვით სული.

მის ბედით და უძელობით
დაშვდავის მტოცე გული...

მაშინ ციდა მანერწალი
აუღიბიფეთქს გულში ცეცხლსა,
მაშინ ეამღერ, მხოლოდ მაშინ
მოესწინდ ერსაც ტანჯვის
სრემოსა!

1960 წ. 29 ივლისი.

5 მას აქედ ჩაკი

მას აქედ რაე შენდამი ვცან შე სიყვარული,
პოი, მაშღლი, ვამიერო შე ძილი და შეგბა!

შენს ძარღვის ცემას შე ყუბის წუგდებ სულგანაბული,
ღამე თენდება ვგრედ ზეპი და ღლე ღამდება.

დაფინებითა ფიქრი ფიქრზედ მოდის, გროვდება.
კრძნობა გრძნობაზედ შეუპოვრად იძვრის ზემს გულში.
და შე არ ფიქვი,—მიხაროან, რომ ვგრედ ჰშვრება
ზეპი ცხოვრება შენსა ფიქრში, შენს სიყვარულში.

მაგრამ, მამულო, ზემი ტანჯვა მხოლოდ ის არი,
ის არის მხოლოდ საცალალო და სამწუხარო,
რომ შენს მიწაზედ ამდენ ხალხში კაცი არ არი
რომ ფიქრი ვანდო, გრძნობა ზემი განუუზიარო!...

1860 წ. 6 აგვისტო.

6 ზემო კალამი

ზემო კალამო, ზემო კარგო, რად გინდა ტაში?
რასაც ვმსახურებთ, მას ერთგულად კელავ ვმსახუროთ,
ზევენ წმინდა სიტყვა უშიშარად მოვეფინოთ ხალხში
პოროტო საკლავად,— მათ სულთხელობის სეირს წუყუროთ.

თუ კაცმა ვერ სცნო ზეენი გული. ზომ იცის ღმერთმა
რომ წმინდა არის განზრახვა და სურვილი ზეენი:
ავციოლია სიურბიდანვე ზეენ ქართულის ბედმა
და დაე გვძრახონ.—ზევენ მის ძებნით დაულოთ ღლეენი.

ზემზედ ამბობენ: „ის სიავეს ქართულისას ამბობს,
ზეენს ცუდს არ ჰმალავს,—ვე ზომ ცხადი სიძულელია!“
ბოიყენი ამბობენ, კარგი გული კი მაშინვე სცნობს —
ამ სიძულელიში რაოდენიც სიყვარულია!

1860 წ. ოქტომბერი.

7 აღარც ნატვრა და აღარც იმედია

აღარც ნატვრა და აღარც იმედია!...
კველა წარხდა... ვაი ესრედ შოობილს!
ვაი იმას ენაც ზემებო სცემია
გულის ისარი უიმედო ტრფობისა!...

ახ. რად გნახე შენ ზემს საუბედუროდ?
რამან შეგქმნა ვგრე საესე სიკეთით?

ეჰა, გულო, ერთხელ დაწყნარებულო,
 ერთხელ მკედარო რაღად აღზდექი მკედრეთით?
 მე მისი ვარ, ის კი არ არის ჩემი,
 ის სხვას ასმევს ნექტარს ნექტარებისას;
 სხვას თავს ევლის, სხვას შეჰხარის, სხვას ეტრფის,
 მე კი ვწყველი დღეს ჩემის გაჩენისას.
 სად წარვიდე, ვის შეეჩიელო, ვის ეუთხრა?
 ვინ განმიღებს დახშულ კარსა ბედისას?
 ვინა ჰკურნებს უკურნებელსა სენსა -
 სამუდამოდ წაწყმედილ იმედისას?

1878 წ.

II მშობელი მარი, მისი აწმყო, წარსული და მომავალი:

8 ე ლ ე გ ი ა

მკრთალი ნათელი სავსე მთვარისა
 მშობელს ქვეყანას ზედ მოჰფენოდა
 და თეთრი ზოლი შორის მთებისა
 ლაქვარდ სივრცეში დაინთქმებოდა.

არსაიღამ ხმა, არსით ძახილი!!...
 მშობელი შობილს არრას მეტყოდა,
 ზოგჯერ-კი ტანჯვით ამოძახილი
 ქართულის ძილშია კენესა ისმოდა!

ვიდექ მარტოკა... და მთების ჩრდილი
 კვლავ ჩემ ქვეყნის ძილს ეალერსება...
 ოხ, ღმერთო ჩემო! სულ ძილი, ძილი,
 როსლა გვეღირსოს ჩვენ გაღვიძება?!...

1859 წ. 4 აპრილი.

9 გუთნისდედა

„გადი-გამოდი, გუთანო!
 ღირღიტაე, ბანი უთხარო“.

მართს ბედ ქვეშა ვართ, ლაბავ, მე და შენ:
 წილად გვარგუნეს შავი მიწა ჩვენ.

ერთგულად ვკიმოთ ჯაპანი ჩვენი,
 უსიხარულოდ დაელოთ დღენი,
 ბელტი ბელტზედა გადმოვაწვინოთ
 და შრომის ოფლი მიწას ვაწვინოთ.
 ნუ დამიღონდი!... შენი უღელი
 ჩემს უღელზედა არ არის ძნელი:
 მეც შენებრ მიწას დავყურებ თვალით,
 რადგანაც ზეცა წამართვეს ძალით;
 შენებრ მეც მელის მიწა ვით მსხვერპლსა
 სიკვდილის შემდეგ დასავიწყელსა.
 შენ პირუტყვი ხარ და მე მეტყველი?!...
 ეგ, ჩემო ლაბავ, ნუ' შეგშურდება...
 რად მინდა ხმალი, თუნდ იყოს მკრელი,
 თუ სიმართლისთვის დამიჩლოუნგდება?
 აბა რას გვარგებს ჩვენ ის გუთანი
 რომე აჩეჩოს მარტო მიწანი
 და არ მოსთხრიდეს ძირით იმ ბალახს
 რომელიც უშლის თესლსა ამოსვლას?
 მე ჩემის ჭირის, ჩემის წუხილის,
 ჩემის კაცობის გულის დუდილის
 სიტყვანი გულში მებადებიან
 მაგრამ გულშივე უხმოდ ჰკედებიან.
 შენ ვერ გაიგებ მეტყველის ტანჯვას
 როცა სიტყვასა მართალს გულში ჰკლავს!...
 აქ მენდე, ლაბავ, ჩემი უღელი
 შენს უღელზედა უფროა ძნელი.
 მაშ რა გაღონებს?... გასწი ჯაპანსა
 და გაიტანე გუთანი ბოლოს,
 ნუ ჯულალატებ ძველს ამხანაგსა,
 ის შენ აცხოვრე, მან შენ გაცხოვროს!

1858 წ. 4 აპრილი.

10 აჩრდილი

„რა ვარდმან მისი ყვაელი გახმოს, დამპყნაროსა.
 იგი წავა და სხვა მოვა ტურფასა საბაღნაროსა“.
 რუსთაველი.

I

აღმოპრწყინდა მზე დიდებულათა
 და გაანათლა ქვეყანა ბნელი,

კაცკასის მთების წვერთა მაღალთა
ზედ გადაჰვინა ოქროს ნათელი.
აღმოჩნდა მთების ზემოდ მყინვარი,
ცისა და ქვეყნის შუა დაკიდულ,
იგივ დიადი, იგივ მძინვარი,
იგივ დიდებულ და დაღუმებულ.
ქვესკნელთ ძალთაგან იგი მთა მდგრად
ცის გასარღვევად აღმოზიდულა,
მაგრამ მის სრბოლა ცაში ზეცრად
თითქო განგებით შეეყენებულა.
მისი ყინულით ნაკვეთი თავი
მოირთო მზისა ოქროს სხივებით,
ქვეყანას მშიშარს მის ფრთეთა ზეავი
დასცქერის რისხვით და მუქარებით,—
თითქო ელისო განკითხვის დღესა,
რომ იგრიალოს, წამოიქუხოს,
ხმელეთს დაეცეს, მერმედ ქვესკნელსა
თვითც დაიღუპოს, ისიც დაღუპოს.

II

მაგრამ ისეთი მშვიდი, ნარნარი
იყო იმ დღისა ლამაზი დილა,
რომ თვით მყინვარის რისხვა და ზარი
იმ დღის მადლსა დაემორჩილა.
ქვეყანაც იყო დაღუმებული,
თითქო ღუმლით ყურს უგდებს ცასა,—
და ცაც უღრუბლო და მხიარული
გადმოაფენდა მადლს ქვეყანასა.
ხოლო კი ჩემი უნდო გონება
არ მოიხიბლა იმ დილითაცა...
„ნუ გჯერსო, მითხრა, ეს. მყუდროება,
„სტყუისო ზეცაც და ქვეყანაცა!
„ამგვარი დილა ქვეყანას ბედკრულს
„ბევრჯერ სხვა დროსაც გასთენებია,
„მაგრამ არც ერთხელ მის გულსა ვნებულს

„მადლი ცისა არ მიჰკარებია.
„სულ ტყუილია, რასაც ეხლა ჰგონობ...
„ქვეყნის დრტვინვაა დაუძინარი, —
„ღრმად ჩააკვირდი მის ღუმილს და სცნობ,
„თვით მაგ ღუმილში რა წყევლა არი“!..

III

ბოლოს კი დილის სიტკბოებაში
მეც განმიფანტა ეჭვთა ღრუბელი
და ყოვლად მხსნელმა სასოებაში
მომცა ნუგეში მაცხოვრებელი.
ამა ნუგეშით აღძრული სული
აღმევსო ნელის სიხარულითა,
ეჭვთაგან წინად გვემული გული
განცხოვლდა წმიდის სიყვარულითა;
გარდმომევლინა ყოვლად შემძლები
ქვეყნისა ამის სიკეთის რწმენა,
აღმფრთოვანა მან ოცნებები
და განმიწმინდა ხედვა და სმენა.
მეწვივნენ იგი უცხო ხილვანი
საესენი ღებნით, ნეტარებითა,
რომელთაც წარაქვთ კაცთ გულის თქმანი
საიდუმლოების მაცდურებითა.

IV

და მომევლინა მე კაცი დიდი
— მყინვარზედ მდგომი მოხუცებული;
ვითა ქვეყანა ისც იყო მშვიდი,
უძრავი, უხმო, დაფიქრებული.
მარჯვენა ხელით ეჩრდილნა თვალნი,
ყურადღებითა შორს გაჰყურებდა;
მის გარეშემო შენოდნენ მთანი
და მათ ფეხთა ქვეშ თერგიც გაჰყუდდა.
თერგი მრისხანე, თერგი მბდღვინვარე
ქათისა ზვირთთა მიაქანებდა,

ვით შმაგი ლომი დაქრილი, ცხარე
ჰრბოდა, ჰბლაოდა, მიღრიალებდა,
სკექდა და ჰქუხდა... კლდენი და მთანი
თვის მაშფოთარ შვილს გადმოჰყურებდნენ
და მის ბლავილთან მათი ყრუ ხმანი
ხეობაშია გეზავრს აშინებდნენ.
იქით შორს სჩანდნენ მინდორნი, ტყენი
და იმათ შორის — არაგვიც ჩვენი...

V აჩმაძი

ჩვენო არაგვო! რა რიგ მიყვარხარ!...
ქართველის ცხოვრების მოწამე შენ ხარ...
შენს კიდებზედ ჩემი მამული
იყო ერთ დროსა გამშვენებული!
ჩემის მამულის დიდება ძველი
შენს წმინდა თვალ წინ აღყვავებულა;
მიყვარხარ მისთვის რომე ქართველი
აქ შენს კიდებზედ დაბადებულა.
შენს ზვირთებ შორის ჩემის ქვეყნისა
გძელი მოთხობა დამარხულია
და წმინდა სისხლი ქართველებისა
შენს კიდებზედ გადასხმულია.
იქ, სადაც შენსა ძლიერსა წყალსა
შეურევ მღვრიეს და მღვრსა მტკვარსა,
იქ ერთხელ ქართველთ სიცოცხლე ჰდუღდა;
იქ მამულისთვის ქართველთ ხმა ჰქუხდა.
შენს ზვირთებს გაჰყვნენ საუკუნენი
და საუკუნეთ — იგი ქართველნი!...
გულ-ხელ-დაკრეფილ შენსა წმინდა წყალს
რამდენჯერ ტანჯვით ვადევნებდი თვალს!...
რას ვეძებდი მე? ჩემ ქვეყნის წარსულს,
შენ წინ დაღუპულ ჩემს ძეგლსა მამულს, —
და მარტო სისხლი ჩემს თვალს დაღალულს
აძლევდა ხოლმე გულსაკვდავ პასუხს.

VI

მაგრამ საკუთრად არცა არაგვმა,
 არც თერგმა, არც ტყემ და არცა მთამა
 არ მიიზიდა მოხუცის თვალი
 მთიდან ამაყად გადმოშორალი.
 სრულ საქართველო მოჩანდა შორსა...
 იგი მოხუცი მას დააქცერდა;
 ქვეყნის მარგალიტს მაგა ობოლსა
 სიყვარულითა იგი დამზერდა.
 საიღამა ხარ, რამ მოგაველინა,
 ჰოი საკვირველო კაცო, მითხარი?
 რად დაგიგდია შენ შენი ბინა
 და ამა მთაზედ რისთვის ხარ მდგარი?
 და, რა ვსთქვი ესა, მსწრაფლვე მომესმა
 იმა მოხუცის დიდებული ხმა:

VII

„მარად და ყველგან, საქართველოვ, მე ვარ შენთანა!...
 მე ვარო შენი თანამდევი, უკვდავი სული.
 შენთა შვილთ სისხლით გული სრულად გარდამებანა,
 ამ გულში მე მაქვს შენი აწმყო, შენი წარსული.
 მეცა ვტანჯულვარ, ჰე ბედკრულო, შენის ტანჯვითა,
 შენისა ცრემლით თვალნი ჩემნი მიტირებია,
 მეც წარტყვევნილვარ წარსულთ ღღეთა შენთა ნატვრითა,
 შენის აწმყოთი სული, გული დამწყლულებია.
 წარვლილთა ღღეთა შენთა მახსოვს დიდებულება,
 ვიცი რომ იყავ ერთხელ შენცა მორკმულ-ძლიერი,
 შენცა გჟენია ქვეყნის. მაღლი — თავისუფლება.
 ეხლა აღგვილა ყველა ესე ვითარცა მტვერი...
 და ძესა შენსა ღღეს არც კი სწამს შენი აღდგენა,
 განწირულების შთასდგომია მას გულში წყლული,
 მას დაჰკარგვია ტანჯვით შორის შენდამი რწმენა
 და დაუგდიახარ ვით ტაძარი გაუქმებული.
 ვიდრე ძე შენი არ გაიკვლევს ზოგადს ცხოვრებას
 და მცნების ნათლით ზეადზიდულ, ამაღლებული

ქვეით არ განსჯერიტავს საზოგადო ცხოვრების დენას,
იმ დრომდე იგი უიმედო, შეწუხებული
უქმისა დრტვინვით, გულისწვითა მწარე ცრემლს დაღვრის,
მაგრამ არ ირწმენს, წაპებული, შენს აღდგენასა,
და იგი ცრემლი ურწმენობის, ექვის და ტანჯვის
ჰღალადებს მხოლოდ ძისა შენის უძლურებასა“.

VIII

„აქ არვის— დიდსა თუ პატარასა
ქვეყნის ტკივილით არ სტიკვა გული,
დაჰიწყებია რომ ქვეყნად ცასა
ღვთად მოუცია მარტო მამული.
დაჰიწყებია რომ დიდი არი
ღვთისა წინაშე იგი ცხოვრება
რომელიც ქვეყნის წვითა დამწვარი
ქვეყანასავე შეეწირება.
წმინდა იგი ვისაც ეღირსა
მამულისათვის თავის დადება!...
ნეტა იმ ვაჟკაცს, ნეტა იმ გმირსა:
ის თავის ხალხში აღარ მოჰკედება.
მას განაცხოვლებს სიმღერა ხალხთა,
შორს საუკუნეთ ეტყვის მის სახელს
და არაერთხელ ჰაბუკთა ყრმათა
ხმლის ტარზედ ძლიერს აუთოროლებს ხელს.
იმ სიმღერას რა ისმენს მხცოვანი,
სიბერის ჟამსა კელავ მოიფონებს:
გმირის სიკვდილი სახელოვანი
ახლად ცხოვრებას მას მოაზნდომებს.
აკვანზედ დედა უმღერებს შვილსა
ტკბილისა ხმითა იმ სიმღერასა
და, თუ ინატრებს რასმეს მისთვისა,
ინატრებს გმირის მის დიდებასა.
და უფრო ხშირად იმღერს ქალწული,
გმირს მოიგონებს და გამხნევდება,—
ყოველი იმღერს და სხვა მორკმული
გმირი იმ მღერით დაიბადება.“

IX

„მაგრამ, ქართველნო, სად არის გმირი
რომელსაც ვეძებ, რომლისთვისც ესტირი?
იგი აღარ გყავთ... მის მოედანი
ჯაგით აღესილა, ვერანად ქმნილა.
გმირის დამბადი დიდი საგანი
თქვენში სპობილა და წაწყმედილა.
გადასდგომიხართ თქვენ ქართველობას,
დაგინგრევიათ დიდი მამული, --
რალა დაჰბადაეს თქვენში დიდს გრძნობას?
რითი ალტკინდეს ქველისთვის გული?
თქვენს გარს მადლითა სავსეს ბუნებას
შეუტკრებნია ყოველიფერი
რომ მისცეს თქვენში ზრდა დიდს ცხოვრებას.
ჰყოს იგი ძლიერ და ბედნიერი.
ვიშ, ეს ქვეყანა, ხმელეთის თვალი,
დიდის სამოთხის კუთხე პატარა
ქედმოდრეკილა ნაღვლით საწყალი
რომ მისი ტრფობა თქვენში შემწყდარა,
რომ დაგიგდიათ უმწედ, უნუგეშ,
თქვენის სიავით დაწყლულეებულა,
თქვენგან გმობილი უცხოს კალთის ქვეშ
ვითა ობოლი შეფარებულა.

X

„ხოლო აქაც კი ვრდომილთ შორისა
ღვთის ნაპერწყალი ზოგჯერა ჰკრთების,
ქვეყნის წარხდომას გული ზოგისა
შეებრძვის და არ ემორჩილების.
მაგრამა ლალვა, შური და მტრობა
იმ ზოგთა შორისც ღრმად ჩანერგულა,
ამა ქირთაგან მათი მხნეობა
აღძვრისა უმაღ გაცუდებულა.
აგერ ორს-სამს კაცს რალაც უგრძენით,
ქვეყნისა სახსრად ერთად მოდიან,

ერთის საქმისთვის გაუღვიძნიათ,
 და ერთმანეთს კი არ ენდობიან.
 ერთმანეთისა მათ სიკეთე ჰშურთ,
 თუმცა ერთისათვის თითქო იღწვიან;
 თვით ამხობენ მას რის აღდგენაც ჰსურთ,
 თვით ჰშველიან მას რასაც ებრძვიან.

XI

„ავერ უფალი და მისი მონა!
 თრთოლით სასწორზედ ხარჯს უწონს ძნელსა
 და, რა დაჰსწორდა სასწორზედ წონა,
 უფალი პინას ზედ ადგამს ფეხსა
 და მით მის ხარჯსა ერთსა ორად ჰხდის...
 მონამ მწუხარედ გულს გაიღიმა,
 უმწეობითა თავის ხარჯსა ჰზრდის
 და საწყლის თვალთგან კრემლმა იწვიმა.
 მაგრამ ქვა არის ბატონის გული,
 ვერ დაარბილებს მას შებრალება:
 ვერა გაჰკურნოს მან მონის წყლული
 ვინც მონებას თვით ემორჩილება.
 მონა ბედშავი, მონა საწყალი
 სდგას, ევედრება მის თვალი შევებას,
 და გულში ჰფიქრობს: ვიშ, ჩემი ბრალი!
 რით შეეძლებ შევილთა ჩემთ გამოკვებას?
 ვიშ, ჩემი ოფლი მათთვის დაღვრილი,
 ნაყოფი იმა ოფლით გაზრდილი,
 დღე და ღამ ჩემი უწყვეტი შრომა.
 დარში, აედარში ცისქვეშე დგომა.
 ვაი, ვაგლახი, ჰირნახულობა,
 თმენა, ცდა, სიმხნე და უძილობა
 მარტო ბატონის თვალსა ახარებს
 და თქვენ, ცოლ-შვილო, კი არას გარგებს.
 ვაიმე, ბედკრულს რაღა დამრჩება,
 რომ გაეახარო ცოლ-შვილის თვალი?...
 ვინა შრომობდა და ვინა ჰძღვება,
 ღმერთო, სად არის აქ სამართალი?!...“

XII

„შენში კაცისას გრძნობას არ ხედევენ.
დედას ძუძუდგან შეილსა აპგლეჯენ,
ვინ იცის, სიღამ სად გაჰყიდიან...
უწმინდურისა ხელითა სთხრიან
დედისა გულში უკეთესს გრძნობას,
კოდვად უთელიან შეილისა ტრფობას.
თუ ღმერთმა მისცა შენსა ასულსა
სიღამაზე და მშვენიერება,—
მონავ ჩაგრულო, ვითომ შენს გულსა
სასიხარულოდ ეგე ექმნება?!
ქალს წაგართმევენ, ქალს გაჰყიდიან,
ნამუსს მოუკვლენ შეუბრალებლად,
უბრყვილო გულში ღვარძლს ჩაასხმიან,
გახდიან ყვავილს ფეხქვეშ სათრევლად.
უმანკო პირზე შენს ტურფას ქალსა
გარყვნა დაასვამს საზარო დაღსა...
მას, რაც გიყვარდა, ნახავ დაცემულს,
ნამუსწართმეულს და შეგინებულს!...
პირს უკუიქცევ და შეძრწუნდები,
კრემლს მოინდომებ და არ გექმნება,
წყევლით, ვაებით მას განშორდები
და ქალი შენი შენ შეგზარდება,—
და მაშინ იტყვი: ნეტავი გველად,
გველის წიწილად მე მომცემოდი,
რომ ქვეყნის ქელვად, ქვეყნის სათრევლად
შენ, შეილო ჩემო, არ გამხდომოდი.

XIII

„შრომისა შეილო! მძიმე უღელს
ქვეყნის ცოდვისა შენ გაწევს კისრად,
თუმცა ტვირთმძიმეთ შემწუნარებელი
შენის დახსნისთვის ჯვარს ეცვა ქვეყნად.
თუმცა ქვეყანას მისი მოძღვრება

დღეს მარტო სიტყვით უქმით რწმენია,
მაგრამ ცხადად ჰხმობს მის წმინდა მცნება
რომ მყოობადი მარტო შენია.
შრომა აწ ქვეყნად ტყვედა პყრობილი
მძარცველობის ქვეშ ჩაგრულ-ვნებულა,
ხოლო რღვეულა მისი ბორკილი
და დასამსხვრევლად გამზადებულა.
შრომისა ახსნა—ეგ არის ტვირთი
ძლევამოსილის ამ საუკუნის,
კაცთა ღელვისა დიადი ზვირთი ;
მაგ ახსნისათვის მედგრად იბრძვის.
ველარ განუძლებს ქვეყანა ძველი
განახლების გრიგალის ქროლას,
ველარ განუძლებს ქვეყნის მძარცველი
ქეშმარიტებით აღძრულსა ბრძოლას,—
და დაიმსხვრევა იგი-ბორკილი
შემფერხებელი კაცთა ცხოვრების,
და ახალს ნერგზედ ახლად შობილი
ესე ქვეყანა კვლავ აღყავდების.

XIV

„შრომის სუფევა მოვა მაშინა
ქეშმარიტების მის ძლიერებით
და განმტკიცდება სოფელსა შინა
კაცთმოყვარების სახიერებით.
ყველასთვის იქნეს იგი სუფევა
თანასწორად ნიკთა მფენელი;
მის მაღლით წარწყმდეს ძარცვა და რბევა
და ერთგან სძოვდეს ცხვარი და მგელი.
მაშინ უქმ სიტყვად არ იქმნებიან
ძმობა, ერთობა, თავისუფლება,
ეკლის გვირგვინით აღარ ივლიან
კაცთმოყვარება და სათნოება,
აღლო აილო ქვეყანამ ძველმა
რომ დღედადღე მის წყობა ირღვევა,

და ამ ზეიადმა საუკუნემა
უნდა შვას იგი შრომის სუფეკა.
მაშინ, მაშვრალო, შენც განკაცდები,
წარამეულთ ნიქთა კვლავ მოიპოვებ,
სხვას ძირს არ დასწევ, თვით ამაღლდები,
არც ვის ემონვი და არც იმონებ.
მაშინ ეგე ხმა შენის სიმღერის,
დაბლად ღულუნნი დაღონებული.
მღერა ვით კენესა საწყალის მეხრის,
შორი ხმა მწყემსის დაობლებული—
მხიარულ ხმებად გარდაგეცვლების
და შენს გუთანზედ გულით ღმობილი
იტყვი სიმღერას თავისუფლების.
ეგ სიმღერაა ვით ლოცვა ტკბილი!
მინდორნი, ტყენი, ნახნავნი, ველნი
შენის ღმერთთა განიხარებენ,
შენგან შემკულნი იგი ყოველნი
შენს ტკბილს სიმღერას ბანს გამოსცემენ.

XV

აგერ დიდკაცი დარბაისელი
კმაყოფილების განცხრომაშია
მაშინ, როს მისი მოძმე საწყალი
სასოწარკვეთილ მონებაშია.
მოძმეთა ხსნისთვის თავისდადება
წმიდა მხედრია მხოლოდა გმირთა
და მას ვით შესძლებს თავმოყვარება
რომელიც იმა დიდკაცთა სკირთაჲ,
ის რად ინდომებს ქვეყნისა ბედსა,
როს მასა შველის მის ბედკრულება?
რად შეებრძვის ის სიბოროტესა,
როს მეოხებით მისით თვით ჰრჩება?
აგერ ვაჰარიც კბიერის ღიმით
მოძმეთ ატყუებს, რა ჰყიდის ნივთსა,
და, ძმა მის მოკვდეს თუნდა შიმშილით,
უნაღვლოდ განვლის ცხოვრების ხიდსა.

აგერა მღვდელნიც -- ერთა მამანი ---
რომელთ ქრისტესგან ვალად სდებიათ
ამა ერისა სულის აღზრდანი,
რა რიგ გულ-ხელი დაუკრებიათ!
სად არის სიტყვა დიდის სწავლისა
სიყვარულის და სამართალისა,
რომ მათ ბაგეთგან არ მომდინარებს
და ერს დაცემულს არ აღამალლებს?
სად არის იგი მლაღადებელი
ქვეყნის ხსნისათვის ქეშმარიტება?
სად არის იგი ბიწის მღევნელი
ჯვარცმულის ღმერთის მაღალი მცნება?

XVI

„აგერ ტფილისიც!... ყრმასაც და ბერსაც,
ქალსა მახინჯსაც და შუენიერსაც,
დიდსა, პატარას, თავდასა, გლახსა
მე უხილავი ყურსა ვუგდებდი,
მაგრამ კი, ფეიცავ ქართვლის სახელსა,
მათს აზრში აზრსა მე ვერ ვპოვებდი;
ერთგზით შეჰხედავ და იქ ცხოვრება
მართალ ცხოვრებად მოგიჩვენება:
ჰლხინობენ კიდევ, კიდევ ჰხარობენ,
ჰფიქრობენ, ჰგრძნობენ და ჰმოქმედობენ,
ჰხედავ ფაცაფუცს და ყველგან ჟღივილს,
უბედურ ცრემლთან ბედნიერს ღიმილს, —
მაგრამ მათ ცრემლსა, ღიმილს თუ გრძნობას
ფრჩხილის ოდენიც არა აქვს აზრი
და ყველა იგი თვალთმაქცი არი.
ფუჭია იგი მისი ცხოვრება,
უფერულია და ცალიერი,
არც სიცოცხლეა, არც გემოვნება,
არცა საგანი გულწარმტაცველი!
იქ დღე ჰრბის დღესა ვით ჰრბოდა გუშინ,
ერთნაირად და უგემურადა,

რისთვისც მამანი იღვწოდნენ უწინ,
 დღეს შვილთ არ უღირთ არც ერთ ფლურადა.
 გრძნობას ოქროსა ფასად ჰყიდიან,
 მთვარის ღიმილზე—პატიოსნებას
 და დაქანგებულ ბორკილზე სცვლიან
 თავის მამულის თავისუფლებას.

XVII

„აგერა მცხეთაც—სავანე გმირთა,
 დიდი აკლდამა დიდის ცხოვრების,
 სად პირველ ქართველის მორკმულთა შვილთა ..
 ღრმად ჩარგეს ძირი თავისუფლების;
 სადაც ჰყვოდა ხე ცხოვრებისა
 ქართველის გულიდამ აღმოცენილი
 და წყარო იგი წყაროდ შვებისა
 სჩქეფდა იმ გულით გარდმოდენილი;
 სად ის ხე ნაძვის მის სუნნელისა
 ჰყვოდა ქართველის წყლულთა კურნებად
 და მის ქვეშ წყარო უკვდავებისა
 სცემდა იაზმას ერის ცხოვნებად;
 სად იმ ხის წმინდის ფოთოლი, ხილი
 საკვდავადც დაჭრილს ეკურნებოდა;
 სად იმა წყაროს წყლით დაბანილი
 ქართველის ტკივილი დაყუჩდებოდა.
 აწ აღარა ჩქეფს წყარო ცხოველი,
 ხე ცხოვრებისაც იგი დამკნარა, --
 და იგი დედაქალაქი ვრცელი
 აწ სამიკიტნო დაბად გამხდარა.
 ნგრეულან მისნი დიდნი პალატნი,
 დიდი ცხოვრება მის დაცემულა,
 დღეს იმ ცხოვრების წმინდა ალაგნი
 პირუტყვთა ქელვით შეგინებულა.

XVIII

„ქართველის სამკვიდროვ, ქვეყნის თვალად დაბადებულო,
 რამდენს ვაებას შენსა თავზედ გარდაუვლია!...

ჯვარცმულის ღვთისთვის თვით ჯვარცმულო და წამებულო,
ეკლიანს გზაზედ შენებრ სხვასა რომელს უვლია?
სხვა რომელია რომ ათასთ წელთ ბრძოლა მედგარი
გამოველოს და სრულიად მტერად არ აღგვილიყოს?
შენ ხარ, მარტო შენ!.. მაგალითი სხვა არსად არი
რომ სხვა ქვეყანას. სხვასა ერსა ეგ შესძლებიყოს.
შენთა შვილთ გული შენთა მტერთა შეაკლეს ზედა,
ორიათასის წლის პრძოლაში მათ სისხლი ჰღვარეს,
მაგრამ ამაყი თვისი თავი ქვეყანაზედა
არავის წინა სამუდამოდ არ მოიხარეს.
ორი რამ იყო რისთვისაც ძე შენი იღვწოდა, —
ბედმა უწყალომ სხვა საქმისთვის არ მოაცალა,
მამულისა და რჯულისათვის იგი იბრძოდა,
ორივ დაიცვა, მაგრამ ყველა მათ ანაცალა.

XIX

„წამხდარა ყველა, ის ღონე და ის ძლიერება,
მტერად გარდაქმნილა ახოვანი იგი ცხოვრება!...
აწ იგი თითქო თვის დენაში შეეყენებულა,
ხოლო ოდესღაც მოდენილა თვის ფართო გზაზედ,
ბევრჯერ უსაგნოდ, ბევრჯერ აზრით აღელვებულა,
ქართველის ტკივილი ყოველთვის კი სჩნევია მას ზედ.
დენილა იგი ტანჯვით შორის და სიამეთა,
ხან დაცემულა და მიმქრალა, ხან აღდგომილა,
ხან შური, მტრობა, ერთჟერო ლაღვა სთხრიდა კიდეთა
რომელთ შორისაც ის ცხოვრება მძლავრი ჰშობილა.
მაშინ გათხრილნი ის კიდენი მთლად დარღვეულან,
ძლიერნი ზვირთნი იმ ცხოვრების აღქაფებულნი
სხვადასხვა ტოტად გადმოსულან, გადაგდებულან,
დაუნთქავთ შრომა წინაპართა სისხლითა რწყულნი.
როდისღა ვნახვ მშვენიერსა ამ ქვეყანასა
თვისთა დიდების ნაშთსა ზედა კვლავცა აღმდგარსა,
დროსთან დანთქმულსა სხვადასხვათა კავშირთა ბრძოლას,
ერთის ცხოვრების, ერთის სულის ძლიერსა ქროლას?
როს ესე ტოტნი ერთცხოვრების, ერთარსების,

ეხლა გაყრილნი, ერთ მდინარედ შეერთდებიან?
 როს იგი ტომნი ცად მიხწეულ მძლავრ კავკასისა
 ერთისა აზრით, ერთის ფიქრით განდიდდებიან?
 თავისუფლების მშვენიერის სხივი მხურვალეა
 როდის დადნობს დაქანგებულს დიდხნის ბორკილსა,
 და ქართველობა სიქადულად როდის ექმნება
 ქვეყნის წინაშე ყოველ ქართველის ერთგულსა შეილსა?“

XX

ამ დროს ქუხილმა დაიგრილა,
 გრგვინვა დაიწყო მისმა ხმამ მთებში,
 ცაზედ ელვამა გაიპკრიალა
 და გაანათა მდინარე ხევში.
 ცას გადაედგნენ შავნი ღრუბელნი,
 ნისლში შთაცვივდნენ მთანი და ველნი;
 ქარმა დაჰღმუვა ხევხუვსა, მთებსა,
 ბუქი სვეტსავით აატრიალა;
 რისხვითა ჰგლეჯდა კლდესა და ღრესა,
 ზეგვამაც მალლიდამ დაიგრილა; —
 და მყის ბუნების მშვიდი ღუმილი
 ბნელ ჯოჯოხეთად გადიქცევოდა,
 წყალი და ცეცხლი, მეხი, ქუხილი
 ერთმანეთშია აირევოდა.
 მაშინ შეეხედე მყინვარსა მძლავრსა..
 დიდხანს ვეძებდი იქ მოხუცს კაცსა,
 მაგრამ შავისა ღრუბლისა სისქეს
 ვერ გაატანა თვალმა უძლოურმა...
 „ნუ თუ გათავდა ამით ხილვა ეს!“
 შემომტირა მე მწუხარე გულმა. .
 მცირეს ხანს შემდეგ გადიწმინდა ცა,
 გამოილიმა ნათლად მთამაცა,
 და მზისა სხივით გაბრწყინვებული
 კვლავ დავინახე მოხუცებული:
 ცისკენ აღებრნა თრთოლითა ხელნი
 და მოედრიკა მუხლნი ძლიერნი...

თურმე მოხუცი ის ჰლოცულობდა
და ღმერთსა ესრედ ევედრებოდა:

„ღედავ ღვთისაო! ეს ქვეყანა შენი ხვედრია...
შენს მეოხებას ნუ მოაკლებ ამ ტანჯულს ხალხსა;
სამღრთოდ მიიღე სისხლი (რომელ) ამ ხალხს უღვრია,
ჩაგრულთ სასოო, ნუ არიდებ მოწყალე თვალსა!

რაცა ტანჯულა ეს ქვეყანა, ტანჯვად ეყოფა,
მოეცი ძალი დავრდომილსა კვლავ აღდგომისა,
სახელოვანი განუახლე წარსულთ ღღეთ ყოფა,
მამაპაპური სული, გული მოჰმადლე შეილსა.

ძლიერო ღმერთო! შენთვის ჰბრძოდნენ ქართველისა ძენი,
დასაბამითვე არ იციან — რა არს მშვიდობა,
იკმარე საღმრთოდ მათ პატიჟნი და სისხლის ძღვენი,
თუ რამ შეგცოდეს, შეისყიდეს ტანჯვით შენდობა.

მოჰმადლე ქართველს ქართველის ნდობა და სიყვარული
და აღუდგინე მშვენიერი ესე მამული!...

ჰოე სახიერო! ცისარტყელა განავლე ცასა
რათა წარღვნისა მოლოდინი წარხოცო ხალხსა!“..

XXII

მსწრაფლ გადმოეშო ცისა ლაქვარდსა
შვიდღეფროვანი სარტყელი ცისა
და გაღეფინა ჩემს ქვეყანასა
მახარობელად ტკბილ იმედისა.
ამენთო გრძნობა მადლითა ცეცხლებრ,
ერთს ფიქრს მიეცა გულისთქმა ყველა,
და მაშინ ვიგრძენ რომ მშვენი მისებრ
ჯერ არ მენახა მე ცისარტყელა.

1859 წ. 26 იანვარი.

11 მ უ შ ა

„Въ трудѣ проходить жизнь его
И не приноситъ ничего“.

I

ზოლვიან ღღესა ტფილისშია შუა ბაზრისკენ
მე ჩამივლია... ჩემო მუშავ, მინახეხარ შენ

კედელთან მწოლი: მხურვალე მზე ზედ დაგყურებდა,
ჩუმი ღიღინი შენი ხშირად გულს მიწყლულვდა.
ნაღვლან ხმაში სულ ისმოდა შენი ცხოვრება,
დღიურ ლუკმისთვის ტანჯვა, შრომა და მწუხარება.
ვინა ხარ შენა, ჩემო ძმაო? სიღამ მოსულხარ?
ბატონის მათრახს ვერ გაუძელ, გამოქცეულხარ,
მოშორებულხარ ჯალაბობას, შენსა სახლკარსა,
მინდორს მამეულს და შეჩვეულს მიწასა, წყალსა?
თუ უნებლიედ გადმოგტყორცნა მუხთაღმა ბედმა,
ან მოგიტაცა სხვა კაცებდა მაცდურ იმედმა?
აქ სად მოსულხარ?... რაც დაჰყარგე და რაც დასტოვე,
ის მაგიერი ტფილისშია აბა რა ჰპოვე?...

II

აი ტვირთ ქვეშე მოკაკულხარ, საბრალოვ, შენა!
ოფლი წურწურით პატიოსან შუბლით გედვრება,
შეგუბებულის სულის ისმის დაღლილი ქშენა,
მიხვალ, საწყალო, ტომარის ქვეშ მუხლთ გეკეცება!...
ვინ შეგიბრალებს?... აგერ მოჰქრის დიდკაცის დროშკა,
შენს პირდაპირა იგი მორბის დაუდევნელად,
აგერ წამოგწვდა, დაგეჯახა, — და როგორც კოკა
შენ — კერძო ღვთისა — არ დაგინდო დასამსხვრევლად...
შენ გარდიქეცი ტომართურთ და გამვლელ ხალხმა
მაგ შენ ყოფაზედ იწყო უგრძნოდ მაღლა ხარხარი...
რასც მაშინ ჰგრძნობდი, ყოველი სთქვა მწუხარმა თვალმა:
შენს ღუმილშია იყო ღვთისა რისხვისა ზარი!
იმე ღუმილით მიხველ, წევა დაუწყე ტვირთსა,
ძარღვნი გაღურჯდნენ შენს სახეზედ, თითქო სკდებიან,
სწევ, ვერ ეწევი — გეკარგება შენ საზრდო დღისა...
ხალხი გიყურებს — და არავინ არა გშეველიან!...

III

აჰა, მიხვედი, მიუტანე ტვირთი პატრონსა,
რუსულ ფარაჯის კალთით შუბლზე იწმენდავ ოფლსა,
განიერად იძვრის დიდი მკერდი სიგრილეშია, —
იცდი, საწყალო! — შენი ლუკმა იმის ხელშია!...

ხშირად ამ ლუკმის მთლად მოცემაც იმას შენთვის ჰშურს,
 ხშირად ფასს გიკლებს, შიშველს, მშიერს, მწყურვალს, უბედურს...
 „ნუ მიტეხ ლუკმას, — ეუბნები, — ღმერთსაც შეხედე!...“
 მე ვგე ლუკმა პირუტყვსავით ზიდვით ვიყიდე“.
 შენ უღონო ხარ... და უღონოს კაცი იბრიყვებს,
 მდიდარს მეტს მისცემს, შენ კი გროშედ შეგვევაჭრება,
 ვისაც არ უჭირს, მას გააძღობს, — და შენ კი გიკლებს,
 შენ რომელსაცა ერთის გროშით დღე გემატება.
 ეგრედ დასჯილი უსამართლოდ ბევრჯერ წამოხვალ
 და, თუ დაღამდა, თავთ დაიდებ ერთგულ კურტანსა
 და სადმე ქვებზედ მიეგდები იმ ფიქრით რომ ხვალ
 ისევ ამრივად განაგრძელებ უღმრთო შრომასა.

IV

შენს სიკოცხლესა დაღამებ ესრეთს შრომაში,
 კაცი კაცურად ვერ იცხოვრებ ვერც ერთსა დღესა...
 მერე, ვინ იცის, რომელ ქოხში, რომელ სარდაფში
 დაუწყებ ბრძოლას სასიკვდილოდ მოსულსა სენსა.
 მარტო ეგდები და ლეიბად გექმნება ნამჯა
 და სახურავად, თუ კი მოგყვა, რუსის ფარაჯა!...
 მარტო იკოცხლებ და მარტოცა, ძმაო, მოჰყვდები!
 ჯალაბი შენი ვერ დაგასხამს მდულარე ცრემლსა,
 ვერ დაგტირებენ საბრალონი შენი შეილები,
 ამაოდ მათკენ სიკვდილის ჟამს გაიწვდი ხელსა.
 მოჰყვდები და მსწრაფლ ჩაგჭედავენ საკაცეშია,
 უცრემლოდ, ძმაო, ჩაგიშვებენ სამარეშია!
 ეგრედ უბრალოდ გაფუქდები, — და ჩვენს ხსოვნასა
 არაფერი არ მოაგონებს შენს „აქ“ ყოფნასა.

1860 წ. 12 ივლისი.

12 კაკო ყაჩალი

სამშობლოს ცასა ბნელად გაშლილი
 მწუხრის ზეწარი გადაეფარა, —
 და მთვარის შუქზედ მთებისა ჩრდილი
 ალაზნის ველზედ წამოიხარა.

ლამის გუშაგი, მუდამ მკმუნავი
მთვარე მეფურად მძლავრად კიდოდა,
მთებისა ყინვით ნაკვეთი თავი
იმის სხივებთან მუსაიფობდა.
შორნი მნათობნი მოკამკამენი
იმ მწუხარს ღამეს მზიარულობდნენ.
მღუმარს ქვეყანას ვით საყვარელნი
სხივებს ესროდნენ, ზედ დაჰხაროდნენ.
და იმ მნათობთა სხივის ალერსით
ველს მშვენიერსა ჩასძინებოდა,
მხოლოდ ნიაგი მთისა მოლხენით
ტყეში ფოთლებთან ლაზღანდარობდა,
და ალაზანი შეუპოვარი
ჰჩიოდა, თითქო კაცს ემღუროდა,
მის ბუტბუტს მარტო მთაი მღუმარი
დაფიქრებული ყურს მიუპყრობდა.
ყველას ეძინა, ღლით ჰფეთქავს რაცა,
თითქო დაღლილა მიწაც და ცაცა!...
მხოლოდ კი ერთგან ურემი მძიმე
მიჭრიალებდა, გზას აღვიძებდა,
და ნაღვლიანად მასზედ მეურმე
მწუხარს სიმღერას დალულუნებდა.
ლულუნი იგი ჩამრჩენია გულს,
მწუხარე არის ვით გლოვის ზარი,
მაგრამ, თუ ნაღველს მოჰბერს დაჩაგრულს,
უკუჰყრის კიდეც ვით ღრუბელს ქარი.
მიდის ურემი და უეცრადა
— ვილაცამ ტყილამ ასკუპა ცხენი,
მოვარდა იგი ურემს შედგრადა,
მკმუნვარე სახის ამაყად მჩენი.
— ვერ მიმასწავლებ კუდიგორის გზას?
ჰკითხა თამამად მან მეურმესა.
— რატომ ვერ, ძამო! აგერ აიმ მთას
მარჯვნივ აუხვევ და გახვალ ხევსა;
ერთი საურმე გზა დაგიხვდება;
იმ გზას დაადევ, წადი, — და როცა

ცხვირწამოწვდილი მთა შეგეყრება,
ის მთა იქნება კუდიგორაცა.
იქ რა გინდა შენ? ჰკითხა მან ბოლოს,
როს გაათავა გზისა სწავლება:
იქ საფრთხე რამე არ დაგეშართოს,
ბლაქიაშვილი იქ იმყოფება.
მე როგორც ვხედავ, შენც კი გაქვს მკლავი,
ბევრს შენს ტოლს ბიჭს არ დაუვარდები,
მაგრამ მაინც, თუ გებრალვის თავი,
ბლაქიაშვილს ნუ დაენახვები,
ნურც დაანახვებ შენს ქურანს ცხენსა,
თორემ ის ბიჭი განანებს ბევრსა!
მალთა როგორც ხირიმის ტყვია
და ტყვიასავით დაუნდობელი;
თუ სისხლი ჰმართებს, ისა სჯობია,
შეარჩინო და აიღო ხელი.

— შენ ფიქრი ნუ გაქვს!... მეც იმას ვეძებ,
მეც მისებრ, ძამო, მიღრინავს გული;
როგორც ის ცხოვრობს, ისე ვიცხოვრებ
ამ დღიდან თავზედ ხელაღებული!

და, რა სთქვა ესა, მოხდენით ცხენი
მოსხლიტა უცებ ლაზათიანმა;
გაფრინდა ცხენიც ვით შავარდენი
და მის ფეხის ხმას ხმა მოჰსცა მთამა.

თითქო შენატრდა იმა! მეურმე,
„ახ, ნეტავი შენ!“ — წაიდუდუნა
და, გაიქნია რა თავი მერმე,
შურით ხარს შოლტი გაუტყლაშუნა.
და მერმე ისევ უფრო მწუხარედ
თვისი სიმღერა დაიღუღუნა.

კუდიგორასთან ერთი ტყე არი, —
უწინ ყაჩაღის იყო საფარი, —
საშიში, ბნელი, გულდახურული,
შეუვალი და წამოზურული.
იქა ჰსცხოვრობდა ბლაქიაშვილი
კაკო ყაჩაღად გამოვარდნილი.

მთვარე ჩასული იყო დიდხნისა,
როცა იმ ტყეში, ერთ ხის ძირასა,
ფრთხილად ეძინა ბლაქიაშვილსა
ბედისგან მწარედ განაწირალსა.
მის შორიახლო ლამაზი ცხენი
კაზმმოუხდელი სძოვდა ბალახსა,
და მას ფოთოლნიც მოშრიალენი
ხშირად უფრთხობდნენ მოსვენებასა.
უეცრად შეჰკრთა, აცქვიტა ყურნი,
თავი აიღო და გაიხედა;
მერე ტრიალით იწყო ფრუტუნნი
და ერთს ალაგსა ზედ დააცქერდა;
დიდხანს უცქერდა და, რა მოესმა
თავისის მოძმის ცხენის ფეხის ხმა,
ვერ მოითმინა, დაიხვიხვინა
და პატრონს ძილი დააფრთხობინა.
წამოხტა კაკო ლომივით ზეზე,
თოფი მოზიდა და შეაყენა
და, რა იხილა მხედარი ველზე,
შეჰკივლა: „მითხარ, ვინა ხარ შენა?
რისთვის მოსულობარ, — მოყვრად, თუ მტრად?“

მხედარი

— მოყვრად, გულფიცხო, იყავ მშვიდადა.

კაკო

— თუ მოყვარე ხარ, მაშ გაძარჯობა!
კეთილი იყოს ჩვენი გაცნობა.

მხედარი

— ამინ!... შენ არ ხარ ბლაქიაშვილი?

კაკო

— დიად! გახლავარ!... რა გნებაეს შენა?

მხედარი

— შენთან სიცოცხლე, შენთან სიკვდილი,
შენთან ყოფნა და შენთან დარჩენა.

კაკო

მომწონს ეგ სიტყვა... შენც მომეწონე
და ამისთვისაც გენდობი შენა.

მხედარი

— ვუღს ვული იცნობს და ღონეს ღონე
მენდე. გაგიყო ჭირი და ღხენა.

კაკო

— ხოშგელდი ძამო!... მე ვარ მდიდარი,
ამ ტყეში მარტო მე მაქვს მეფობა;
გაშლითა ირის ჩემი სახლკარი,
და ვერას მაკლებს აქამდინ მტრობა.
ყოველ ხის ძირას ჩემი სახლია,
სადც მიღამდება, იქ მითენდება:
თუშკა ბევრი რამ მე აქ მაკლია,
მაგრამ აქ ჭირიც მიაღვილდება...
უსახლკარობა, შიში, შიმშილი,
მარტოკა გდება მხეცივით ტყეში,
ყურდელსავითა ფხიზელი ძილი
და იარალი დღე და ღამ ხელში, —
მართალია, ძმავ, კაცს მოსწყინდება
ძუნწი ცხოვრება ეს დასაღონი.
მაგრამ იქ ყველა გვიადვილდება
სადაც ჩვენვე ვართ ჩვენი ბატონი!...
მე თანა მყვანან რკინისა ძმები:
ჩემი სიათა, დამბაჩა, ხმალი...
არც მიმტყუნებენ, არც ვემტყუნები,
მინამ მაქვს მკლავი თავისუფალი.
ეს ცხენიც, ძამო, ჩემთან შეზდილა,
მოუღრეკია როგორც რომ ჟინი;
ჩემთან საფრთხეში ბევრჯელ ყოფილა,
გამოუვლია ჭირი და ღხინი.
ამათ მივანდე ჩემი ცხოვრება!
არ აიყრიან გულსა ჩემზედა,
და კაკოც ისე არ გაძუნდება
რომ არ დააკვდეს ერთგულებს ზედა.

ჩემი სიმდიდრე, აი ეს არი!...
 ჩემს სამეფოში არ არის გმობა,
 თუმცა ორგულთან ვარ დაუნდობარი,
 მაგრამ ერთგულთან მეც ვიცი ძმობა.
 ჩამოხედ, ბინას გაჩეხებ, წამო!
 ღარიბულადა მე დაგიხვდები,
 და ნუ დამძრახავ ყაჩაღსა, ძამო.
 თუ მასპინძლად ღერ მოგეწონები.

მხედარი მყისვე გადმოხტა მარდად
 და წამოჰყარა ალვითი ცხენსა:
 ჩამოუქიმა ყურები მაგრად
 და თვალზედ მზრუნველს უსვამდა ხელსა.
 მოჰხსნა ნაბადი ჩაკრული უკან,
 ხურჯინიც სავსე გადმოიღო მან,
 მერე გადაჰყარა ხელი გავაზედ
 და მყის გაიგდო ცხენი ბალახზედ,
 შემდეგ მოვიდა იგი სტუმარი,
 კაკოს პირდაპირ დადგა მღუმარი.
 მათ ერთმანეთი თვალით გაზომეს,
 და მოეწონნენ ორნიც ერთმანეთს.
 მივიდნენ წყნარად და ხის ძირს დასხდნენ,
 მღუმარედ იყვნენ ორნიც დიხანად,
 ერთმანეთს თითქო კიდევ შინჯავდნენ,
 ბოლოს კი კაკომ უთხრა თამამად:

„ვიცი მე, ძამო, არ გამიწყურები
 და არ დამძრახავ მეტ კითხვისთვინა:
 მითხარ, საიღამ გემცნაურები?
 ჩემთან მოსვლა რამ გაგაბედვინა?“

მხედარი

შენი გაცნობა არ არის ძნელი,
 ამაზედ რაღა ვილაპარაკო,
 შორს გავარდნილა შენი სახელი,
 ბავშვამაც კი იცის, ვინ არის „კაკო“!
 შენზედ მოუბნობს კაცი და ქალი,
 ვისაც ენა აქვს, შენ ყველა გაქებს:
 შენი ამბავი, ეხლა მართალი,

ზღაპრად მიუვა ჩვენს შვილიშვილებს.
შენ ზედ ამბობენ, რომ ხარ მამაცი,
გამოჰქცევიხარ უსამართლობას,
ამბობენ, თურმე გიყვარს გლეხკაცი,
ბარაქალა მაგ გულკეთილობას...
რომ ბედში მყოფი შენ ძმად მიგაჩნდეს,
ეგ ვერაფერი სიყვარულია,
სიტყვა ის არის, კაცს ის უყვარდეს,
ვინც ბედისაგან დაჩაგრულია!
მარტო არსენას, თუ გახსოვს შენა
გლეხკაცი როგორც ძმა ჰყვარებია,
გლეხკაცის ბედი, ჭირი და ლხენა,
შვილსავით კალთით უტარებია.
აბა, კაციცა ისა ყოფილა
და ქუდიც იმას, ძმავ, ჰხურებია!
ნეტავ იმ დედას, ვისგანც გაზდილა
და ვისაც ძუძუ უწოვებია!...
მისებრი შვილი ბევრიც ინატროს,
ეხლანდელ დედამ ველარ გაზარდოს...
ჯერ არ მენახე, მაგრამ გიცნობდი,
შენი ცხოვრება მენატრებოდა;
შენთან წამოსვლას ბევრჯელ ვფიქრობდი,
მაგრამ სახლკარი მენანებოდა,
ბოლოს კი, ძამო, გამიწყრა ღმერთი,
დამიტრიალდა უკულმა ბედი!...
ყური მომიგდე, გეტყვი ყველაფერს,
რაც გადამკიდა მწუხარებაში,
და როგორც, ერთ დროს ბედის მადლიერს,
გზა დამიხლართა ბედისწერამა!
მაშინ თორმეტის წლისა ვიყავი,
როცა ბატონმა სახლს მომაშორა.
წამსვე ძროხაში მე მიკრეს თავი,
ჩემს სახლკარიდგან გამაგდეს შორა...
ჯერ კი დავლონდი, დაჩაგრდა გული,
ყოფნა უმშობლოდ მეძნელებოდა...

სხვები ლხინობდნენ და მე კი ლული
ცრემლისა თვალზედ არა შრებოდა.
პატარა ჩემი ამხანაგები
ჩემ გულჩვილობას იქ დასცინოდნენ,
დავიწყებოდათ თავის ჯარდები,
როცა ისინიც ჩემებრ სტიროდნენ!...
მეც კი მრცხვენოდა ჩემის ცრემლისა,—
ჩემს ამხანაგებს გავექცევოდი,
მიჯუჯდებოდი ერთ ბუჩქის ძირსა
და იქ მარტოკა დიდხანს ვტიროდი.
მაგრამ ღრუბელმა გადაიარა,
თან გადიტანა ჩემი ნალველი;
პატარა გულმა გამოიღარა
და შეუბრუნა ნალველსა ხელი.
ჩემს ყოფას მალე შევეჩვიე მე,
კიდევ ვლხინობდი, კიდევ ვმღეროდი;
ჩემს სახლკარზედა არც დღე, არც ღამე
ალარ ვფიქრობდი, არ ვლონდებოდი.

ძამო! რა ტკბილად, რა უდარდელად
ჩემი დღეები იქ მიდიოდნენ!...
არა რა მქონდა იქ საფიქრებლად,
ჩემი მოძმენი არ მაძალებდნენ.
ძროხას ვუვლიდით ჩვენ ერთგულადა,
გავიზიარეთ ყველამა საქმე,
და რიგრიგადა ყველა ძმურადა
ვყარაულობდით ძროხასა ღამე.
რაკი მთას იქით მზე დაწვებოდა
და გაეკვროდა ვარსკვლავი ცასა,
გაშლილი ძროხა მოგროვდებოდა,
და დავიწყებდით ყველანი თვლასა.
და დაებადმდით რაკი ძროხასა,
ტყის პირს ერთს დიდ ცეცხლს გავაჩაღებდით
და მოვიტანდით ჩვენ ჩვენს საგზალსა,
ცეცხლსა გარშემო მოვუსხდებოდით.
ჩვენი ხუმრობა, მღერა, სიცილი
ხეზედა მძინარ ფრინველს აფრთხობდა;

იალი მწერლობა.

მოგვერეოდა თუ მერე ძილი.

ერთი ჩვენგანი ზღაპარს იტყუოდა.

რაკი ტრედისტრად ცა ინათებდა
და შორს ცისკარი კამკამს იწყობდა,
მეძროხე ვინმე დაგვიძახებდა
და დილის ტკპილსა ძილს დაგვიფრთხობდა.
აფიშლებოდით და ჩვენის ხმითა
მკვლარი მთა, ბარი გაცოცხლდებოდა;
და თავის ძროხას ყველა ზღაზენითა
ასაშვებლად მიესევოდა.

ზოგი აქ მიდის თექამოსხმული
და მიიტყვენტყავს ზარმაცად თვალსა,
სხვა იქ მიიმღერს დაღონებული
და ერეკება თავის ძროხასა;
და ერთს წუთს უკან ძროხა ბლავილით
გაიმღებოდა ფართო მინდორზედ!
და ჩვენ კი ხტომით, მღერით, ძახილით
მოვგროვდებოდით მთის ცივ წყაროზედ;
პირს დაკიბანდით, ძილს დაფიფრთხობდით,
მთის წყაროს წყლითა გავგრილდებოდით;
ვხტოდით, ვიძახდით, ვლაზნანდარობდით,
და ზეზეურად დაგნაყრდებოდით;
მერმე ვმართავდით თამაშობასა,
ხან ქვას ვისრუდით, ხან ბურთსა მილლა;
და შუადღისა გოლგისა ეამსა
ჩამოვრეკავდით ძროხასა დაბლა;
ალაზანშია ვყრიდით ძროხასა,
თან ჩაეყვებოდით უკანაც ჩვენა.

ბევრიც სხვა ახსოვს ჩემ ბიჭობასა,
მაგრამ სად არის ახლა ის ლხენა?!...

სალამოს ჟამზედ ისევ იმ რიგად
ცეცხლსა ანთებულს მოვუქსდებოდით
და ისევ ზღაპარს გლეხურს მორიგად
თითოდა მიინც ყველა ვიტყუოდით.

ის ზღაპრები მე გულს მიღონებდნენ
და აქამდინა დამრჩნენ ხსოვნაში,

ძველებურს დროსა შემაყვარებდნენ
 იმ ჩემ მხარულ ქნაწვილობაში.
 ეჰ, მარტო ერთი იმ ზღაპრებისა
 ღვიძლ დედასავით მე შემეთვისა!
 ის მე ბევრს რასმე გულს ჩამძახებდა,
 ხან მომაღბენდა, ხან მაღონებდა:
 არსენა ჩვენი, ის მხნე არსენა,
 ჩვენამდინ, ძამო, ზღაპრად მოსული,
 ის იყო ჩემი ჯავრი და ღებენა,
 ის იყო ჩემი გული და სული.

ეგრედ გონება ხალისიანი
 არსენას ამბით მე მეზდებოდა;
 მიყვარდა მე ის კეთილდღიანი
 და არსენობა შენატრებოდა.
 ეგრედ მინდორზედ, ძმაო, ვყვარიდი
 ჩემს ბიჭობაში შეუპოვარი,
 ჩემს სახლკარზედა არა ვდარდობდი,
 შინაურობის არ მქონდა ჯავრი!
 მე ჯერედ ვიყავ პაწაწკინტელა
 და მადლიერი ჩემ კეთილ დღისა
 და მე მეგონა რომ ჩემებრ ყველა
 მადლიერია თავის ბედისა.

მე მამა მყვანდა მხნე კაცი, მარჯვე,
 დაუღლეელი და ბეჯითი გამრჯე;
 თუმცა ხელმარტო ის ცოდვილობდა,
 ჩვენ კაცებშია ბევრი არ სჯობდა.
 იმ დალოცვილსა ვერვინ ასწრობდა
 ვერც ხენას, ვერც თესვას და ვერცა მკასა;
 ღმერთიკა მართლა უხვად სწყალობდა
 და წყალობითა უვსებდა სახლსა.
 ეგრე იქნება მუდამ, მეგონა,
 მადლიერად და უნადვლოდ მამა,
 მაგრამ კი ბოლოს ის დააღონა,
 მწარედ უმტყუნა ბედისწერამა...
 შენც, ძამო, ვიცი გაგიგონია,
 ყმის ბედი რარიგ სწრაფად იცვლება!

თუ ყმასა გუშინ ბედი ჰქონია,
არ იჯერებს რომ დღესაც ექმნება. .
ჩვენი წადილი, ჩვენი იმედი
ყოველთვის, ძამო, არის საფრთხეში,
გლებკაცის და ყმის ლიტონი ბედი
ვერა, ვერ გასძლებს ბატონის ხელში...

დრო გადიოდა და თან მიჰქროდა
მამიჩემისა უბედურობა,
მამა თანდათან მიბერდებოდა,
ბოლოს წაერთო საწყალს მხნეობა!...
თუმცა კი შერჩა წადილი ძველი,
შრომის სურვილი იმ უბედურსა,
მაგრამ არც ღონე და აღარც წელი
აღარ მოსდევდა დროგარდასრულსა.
საბრალო მამა ჰხედავდა ცხადად
რომ, რამდენადაც ღონე აკლდება,
ოჯახი უკან მიდის იმდენად
და სახლკარიცა სულ ელუპება.
იმ სიბერესთან იმ უბედურსა
ერთი სხვა ჭირიც ზედ გამოება
და შეეყარა საწყალს, უძლურსა
გამუდმებული ციებ-ცხელება.
ეგრეა, ძამო, კაცისა ბედი
ის უკუღმართი, უღმრთო წამწყმედი:
თუ ერთხელ ღერძი გადუბრუნდება,
სულ უკუღმართად დატრიალდება!

მაშინ შევიქენ მეც ოცის წლისა...
კვებნით არ ვიტყვი, ბევრ ჩემ ტოლს ვჯობდი;
კარგად შემეძლო მოვლა სახლისა,
თუ გულსმოდგინედ მივეშველოდი.
მაგრამ მე კიდევ ბატონსა ვყვანდი,
შინ არ მითხოვდა, არ მეშვებოდა;
მე იქ სხვისთვისა ჩემს თავს ვლუპავდი,
შინ კი ოჯახი მელუპებოდა.

ერთხელ გამხდარი, გაყვითლებული,
ილაჯნაწყვეტი სნეულებითა

საწყალი მამა მოხუცებული
იახლა ბატონს თხოვნით, ხვეწნითა.

— მხეცი რამ იყო ბატონი ჩვენი,
ერთი აჯამი, გულქვა, რეგვენი,
იძას კაცებრი გული არ ჰქონდა,
რომ მამა-ჩემი შეჰპრალებოდა.
რა გაფაგრძელო, თავადისშვილი
კარგი რა არის, ავი რა იყოს?!
და მამა-ჩემი გულმოწყვეტილი
იახლა ამ გვარს უხამსსა ბატონს.

— შენი ჭირიმე, -- უთხრა, -- ბატონო,
სახლს ვერ გავუველ მე მარტოხელი...
დამითმე შვილი... არ დამაღონო,
არ დამიღუპო ოჯახი ძველი.

ბატონი

— რაო, რას ბოლავ?

მამა

— შენს სადღეგრძელოდ
ოღონდ ზაქარა შინ დაითხოვე,
რომ უკან წასულს ოჯახს ეუშველოთ,
და მერე თუნდა ჩიტის რძე გვთხოვე.
კულუხს, კოდისპურს, გადასახადსა
ერთიორადა მოგართმევთ შენა,
თუ დაეყენებთ ფეხზედ ოჯახსა,
არ გავექცევით სამსახურს ჩვენა.

ბატონი

— ეგ რომ არ იყოს, გაექცევოდი
შენ ჩემს სამსახურს, ჩემს ბძანებასა?...
ქოფაკო!... ნუ თუ მაგას ჰფიქრობდი,
რომ მიბედავდი ემაგის თქმასა?

მამა

— არა მქონია მაგის ფიქრი მე,
შენი რისხვაცა არ გამიწყრება...

მაგრამ მიბრძანე, შენი ჭირიმე,
რით გემსახურო, რაც არ მექნება?
ღმერთი ხომ ჰხედავს, მე დავსწულდი.
ლონე, ილაჯი გამიწყდა სრულებ...
მარტო ვერას ვიქმ, მთლად დავუძლურდი,
თორემ ჩემს შვილზედ არ შეგაწუხებ.
მინამ შემეძლო, სახლს ვინახავდი,
არც ღონე მშურდა და არცა ძალა,
დღედაღამ ოფლსა მე ვიწურავდი,
მაგრამ ეხლა დრო გამომეცვალა.
აწ არაქათი გამიწყდა სრულად,
უდროდ დავებრდი, ჯანი წამერთო,
ველარა ვუვლი ოჯახს ერთგულად,
თუმცა კი მინდა, ხომ ხედავ, ღმერთო!...
ოჯახი ეხლა მელუპება მე,
კაი ოჯახი, კაი სახლკარი!...
ნუ! ნუ დალუპავ, შენი კენესამე,
მინამ პატრონი ცოცხალი არი.
სიყრმით ჩამიკლავს მამულში თავი,
მანდ დამიღლია ძარღვი და მკლავი,
გამომიზრდია ჩემის ოფლითა,
ვაივაგლახით, წვით და დაგვითა.
მძიმე უღელი მე მიწევია
ჩემის სახლკარის და ოჯახისთვის,
ამდენი ჯაფა გამიწევია
ნუ თუ, ბატონო, ამ შავის ღღისთვის,
რომ უდროოდროდ ადრედამალე
მევე დავმარხო ჩემი გაზრდილი?...
ნუ იქ მაგასა. შენ გენაცვალე,
ნუ მიზამ მაგას, დამითმე შვილი!

ბატონი

მერე მე ძროხა ვის ჩავაბარო?
სადლა ვიშოვნი კარგ მეძროხესა?
ვერა, ვერ მოგცე შენი ზიქარო,
თუნდ სულ დავენთქას ოჯახი ღღესა!

ვერ უყურებთ ამ ქოფაკს, ჩერჩეტას!
მირჩევს: ჩემიო გერჩივნოს შენსას...
არა, „ერთი მაქვს სჯობს ათასს მქონდეს“...

მ ა მ ა

— მე ჩემი მომეც, შენ შენი გქონდეს
და შენს სახელსა მტლად დავედები.

ბატონი

— გამეცა, ვირო, ნუ მელრიჯები!

მ ა მ ა

— რომ გაგეცალო, ვისლა მივმართო,
ვინ მომაშველებს ხელს დალუპვილსა!
მარტომ ოჯახი როგორ მოვმართო,
თუ არ დამითმობ, ბატონო, შვილსა?
რა ვუყო, რა ვქნა, რა მეშველება,
მიბძანე, შენი კვნესამე, შენი?

ბატონი

— თუნდ სულიც გაგძვრეს, არ მენაღვლება,
თავში ქვა იეც და ისა ჰქენი.

მ ა მ ა

— შე დალოცვილო, ქვა ვიცე თავში, —
რა პასუხია, როგორ იქნება!...
ჩვენც ვურევივართ კაცებში, ხალხში,
ჭამა-სმა გვინდა, გვინდა ცხოვრება...

ბატონი

— სუ!... შე ქოფაკო!... გაიკმიდე ხმა!...
ხმა!... კრინტი მეთქი!... ძაღლო, თორემა
მე არ მივხედავ მაგ შენს სიბერეს
და უკან ჩაგჩრი ჯოხით მაგ სიტყვებს...

მ ა მ ა

— როგორ თუ ჩამჩრი!... კაცს შიმშილია მკლავ,
ცოცხალსა მმარხავ, ოჯახს მიღუპავ,

ბებერ კაცს ლუკმაპური უწყდება,
შვილსა შიმშილით მამა უკვდება,
შვილს შეუძლიან მამის დარჩენა,—
და ამის ნებას არ აძლევ შენა!...
მე ჩემს ღვიძლ შვილსა აღარ მანებებ,
რომ შემანახოს სიბერის დროსა,
მართალს სიტყვასაც არ მათქმევინებ,
ფუ, შენს სამართალს, შენს სამსჯავროსა!“...
ეს იყო, ძამო!... ამ სიტყვებმა ჰქმნეს
შვილის და მამის უღმრთოდ წახდენა...
შენ მეტყვი რომ არ უნდა ეთქვა ეს,
მაგრამ რა ექმნა, აბა სთქვი შენა?
ეხვეწებოდა განა ცოტასა
იმ სულწაწყმედილს საწყალი მამა?...
მაგრამ როგორც ცივს რკინას და ქვასა
ვერ დაუღბო, ვერ, გული ხვეწნამა,
ისც კაცი იყო... ვერ მოუთმინა
იმედგაწყვეტილ, მოკლულმა გულმა
და, რაც შიგ ჰქონდა, სულ ათქმევინა
უსამართლობამ წრიდამ გასულმა.
ჩიბუხის ტარით მამაჩემს მტრულად
ეცა ურჯულო ბატონი ჩვენი...
უნდა კი გითხრა რომ მამა სრულად
არ გაღახულა თავისი დღენი.
სირცხვილმა გული გადმოუბრუნა...
თუმც აღარ ჰქონდა მკლავებში ლონე,
მაინც კი ხელი შემოუბრუნა.
როგორ თუ ხელი მომიბრუნაო:
„ბიჭო, როზგები, ბიჭო, როზგები!“
და მამა ჩემსა მოხუცსა, ძამო,
წამოეჭიდნენ მისივ მოძმები!!!
როზგით მიცემეს მამა სნეული,
მამა მოხუცი, პატივს ჩვეული...
იმისი კვნესა და მწუხარება
გულს მიკლავს ხოლმე რო მაგონდება.
არც უღონობამ, არც სიგამხდრემ,

არც სიბერემა, არც თეთრმა წვერმა,
 არც კაცის და არც ღვთის სამართალმა
 არ მიპატივეს ბებერი მამა!...

მაშინ იქ ვიდექი მე საცოდავი...

გულამომჯდარმა წაიღუდუნა,
 მერმე მწუხარემ მწუხარე თავი
 ამოიკვნესა და ძირს ჩაღუნა.

წამოხტა კაკო განრისხებული,
 მას აერია სული და გული
 და შეუტია მწყრაღად ზაქროსა:

— შენ იქ იდექი, ამბობ, იმ დროსა
 და იქამდინა მიუშვი მტერი,
 რომ აცემინე მამა ბებერი?!

მითხარ, დედალო, რას აკეთებდი,
 რას გეუბნოდა გული იმ დროსა?
 იქ რომ მდგარეიყავ, ჩაგაძაღლებდი
 ჯერ შენ და მერე იმ შენს ბატონსა...

რას ჯეჟურებდი? ნუთუ სეირსა, —
 როგორ სწუწუნდნენ მამაშენს სისხლსა!...
 ფუ, შენს ნამუსსა, მამაშვილობას,
 ფუ, შენს სახელსა, შენს ვაჟკაცობას!...
 მამას გიკლავდნენ, არ იღებდი ხმას!...

- შენ იქ იდექი, გულით იძუნწე! —
 რა ოხრობასა აქნევდი მაგ ხმაღს,
 რომ ნაჰერ-ნაჰერ ხმლით არ აკუწე
 სულწაწყმედილი შენი ბატონი!
 ე მაგ შერცხვენილ ხმლისა პატრონი
 ჩემთან მოსვლასა როგორ ჰბედავდი?
 ნუ მარცხვენ ყაჩაღს, გამეცა, წადი...
 შენ, ძმავ, ყაჩაღად არ ვარგებულობარ.
 შენ დედაკაცად დაჰბადებულობარ!
 ფუ, მაგ კაცობას!

მხედარი

— კაკო, ნუ სწყრები!
 კარგად არ იცნობ ჯერ ხომ ზაქროსა?

ჩემს ტოლს ბიჭს არც მე დავუვარდები,
არც გავეცევი ხმალში კაკოსა.
ეგრე ადვილად ნუ არცხვენ ჩემს ხმალს
და იმის პატრონს ნუ მეძახი მხდალს.
ეგრე ნუ მძრახავ... მომიგდე ყური:
მინამ ბატონი ხელითა სცემდა,
როგორცა ძაღლი ხორცსა ვიგლეჯდი...
„მოჰკალ“ რაღაცა ხმა მაძალებდა,
მაგრამ როგორღაც თავს ვიმაგრებდი.
მოშეკლა, ეიცი მამას მოჰკლავდნენ,
მკვდარსა, თუ ცოცხალს კბილით შესკამდნენ,
ამის მიზეზი მე ვიქმნებოდი,—
და არ მოშეკლა, უღმრთოდ სტანჯავდნენ,
ეგრე ორ ცეცხლში ვიძყოფებოდი.
მაშინ კი, რაცა წამოშეიქცეის
და მოხუცებულს როზგი დამიკრეს,
თვალთ დამიბნელდა, ამენთო გული,
მივევარდი თოფსა გამწარებულნი,
ნხრიდამ გადვიგდე მაშინვე თეჟა,
და. რო ყვიროდა: „დაჰკარ, დაჰკარი!“
მაშინ ჩემ თოფმაც გამოიქეჟა
და შეუწვრიდა გულის ფიცარი—
იმ ჩემს ბატონსა, ჩემს დამლუპველსა,
თავის თავის და სხვის წამწყმედელსა.

კ ა კ ო

— შენი გამჩენის ჰირიმე, შენი!
ბიჭი ყოფილხარ, ხმლისა დამშვენი...
შენ დაგიკვებოს შენმა მშობელმა,
რომ იმის ძუძუ შენ შეგრგებია.
აი დალოცოს ის ქრისტე ღმერთმა,
ვისაც შენებრი დაჰბადებია!
ძამო, გამჩენის ჰირიმე შენი,
რაც წელან გიჟხარ ყველა დამითმე.
ლამის დამადნოს ჩემმა სირცხვილმა
და კაკომ შენ წინ თავი დაიღოს.

მხედარი

განა საქები არის, რომ შვილიმა
თავისი მამის სისხლი აიღოს?
ამას იქმოდა ყოველი კაცი
თუნდა მხდალი და თუნდა ვაჟკაცი.
ვით მეტი იყო წელან ძაგება.
ისე მეტია ეხლა ეგ ქება.
მაგრამ, ეჰ, კაკო!... მე მაგ სიკვდილმა
გულის ქრილობა არ გამიმთელა;
მამის გულისთვის გაწირულ შვილმა
მამას ვერაფრით ველარ უშველა.
მაშინ თავი არ მაგონდებოდა
და დაქერისაც არ მეშინოდა...
მიევარდი მამას... უსულოდ ეგდო!
მუხლი მომეჭრა, ცეცხლი მომედო!
ის საწყალი სულ დაღურჯებული
ეგდო უძრავად გაშეშებული!...
ვაიმე, მამა მე მომკდომიყო
როზგ ქვეშა უღმრთოდ, უზიარებლად!...
მაგრამ ეჰ, ძმაო, რაც იყო, იყო,
ჯოჯოხეთია მოსაგონებლად“.

და, რა სთქვა ესა, ზაქრო მწუხარედ
პირქვე დაეცა დაღუმებული;
დიდხანსა ეგდო ეგრე მღუმარედ
გულში ვაების ცეცხლმოდებული.
ამ საწყალს შვილზედ კაკოც შეწუხდა,
ორივ წაიღო ერთმა ნალველმა...
ამ ორს გულში რა ბაღლამიც დუღდა,
წარმოიდგინოს თვითონ მკითხველმა.

„მოყვარეს პირში უძრახე,
მტერს პირს უკანაო“.
გონიერი ანდაზა.

I

ძარგი რამ იყო თავად თათქარიძის სახლკარი. წარმოიდგინეთ შუა კახეთს პატარა სოფელში ერთი ტრიალი, დაცემული ადგილი და იმ ადგილის შუაგულსა—ორსართულიანი სახლი ქვეთკირისა. აი ის სართულები რა ფერისა იყო: ქვეშ იყო მარანი წამლით დახურული და იმ მარნის ჯვანა კედელზედ ამოყვანილი გახლდათ ერთი პატარა ოთახი მოაჯრითურთ. მოაჯარს ეკრა ზედ მერცხლის ბუდე-სავით ერთი მცარედი ფიცრული რომელიც საქვეშაგებოსა ჰთამაშობდა. კარგა მანძილზედ კიდევ ფიცრულის სათორნეც იდგა, იმას აქედამ ხულა რომელსაც ზედ ჰქონდა მოდგმული ცალთვალა სასი-მინდე, ერთი უბადრუკი რამ და მგლოვიარე. ბაღჩაც იყო ღობათ გავლილი. ღობესთან, ერთის ფურცლის ხის სიახლოვეს მოჩანდა ძველი ჩალური დროთა ბრუნვისაგან ისე გვერდზედ წამოღებული და წამოხრილი თითქო გრილოში წამოწოლას აპირებსო მაგრამ ბე-ბერსავით ნეკრესის ქარის ტკივილებს უეცრად ის წამოხრილი და დაღრეჯილი შეუკავებიათო. ეზო ამ ციხე-დარბაზისა სიგრძეზედ თუ სიგანეზედ კარგა ფართოდ იყო გაზიდული. იმას ერტყა გარშემო ძველი ტყრუშული ღობე რომელიც ზოგიერთგან გადაქცეული იყო და ეხლანდელს პატრონს არც კი მოსვლია ფიქრად რომ გაეკეთე-ბინა. ეტყობა რომ ქართველია!..

ღობე ერთგან თავდებოდა უშველებელის ქიის კარებითა რომ-ლის ერთი ნახევარი, თუნდ ორი წელიწადია, ისე საცოდავად და-ღრეჯით გადმოჰკიდებოდა ერთს ყუნწსა, ასე გგონია ბოძს დაუჭე-რია საცემლადო და ის კი იწევსო რომ როგორმე ხელიდამ დაუ-სხლტესო. ქიის კარიდამ იწყება კალო დიად მოზრდილი. მისი ბუჩო ერთ მხრივ მთელ კალოს სამხრეთის ნაპირზედ გორასავით გა-წოლილი იყო, ასე რომ იმისი ბოლო ზედ საბძელთან დააწყდებო-და. საბძელი იყო სასაცილო, ისე სულელურად ჩაფიქრებული და გვერდაწეული მარტო ფრთამოტეხილი ბატი თუ მინახავს.

ჩემს პატარაბიჭობაში ბევრი კარგი ნახულა ამ ბუჩოზედა: აქ ხშირად უქვეთნიათ გრძნობის აღმტაცის ხრუტუნით ნებიერს ღო-

რებსა; თავის ფაფუკის დინგით ბევრჯერ უთარიათ ეს სურნელი ბუჩო, ისე გულმოდგინებით, ისეთის სინაზით, ასე გგონია — მართლად ღორები იყვნენ.

შიგ თვითონ ეზო ისე უწმინდური იყო როგორც ძველი ჩინოვნიკის გული. დიდი საქმე იყო პატრონამდინ ისე მიგეხწიათ რომ ან არ გასერილიყავით ან კიდევ ერთი ამბორების სურნელება თან არ აგეყოლიათ.

ეს გარეგანი, — ახლა, ბატონებო, შიგ სახლში ვეწვიოთ თავადს თათქარიძესა.

ეს კი უნდა მოგახსენოთ რომ, თუ ვეწვევით, ფრთხილად უნდა ვიყვნეთ: იატაკი აგურისა არის; ეგ არასფერი; ეს არის ძნელი რომ აგურები შიგადაშიგ ამოცვივებულან; იმათი ალაგი ამოთხრილ ორმოებად დარჩენილა; თვალების ძალიან გაფაციცება უნდა თორემ, თუ ფეხი შიგ ჩავარდა, ვაი შენს მტერს! ან კისერი მოსტყდება კაცს ან თითონვე ფეხი. თუმცა მართალია, პატრონი ბევრს ბოდიშს მოიხდის, მაგრამ ხომ მოგეხსენებათ რომ ბოდიში ძნელად თუ მოარჩენს მოგრეხილს კისერსა და არც მოტეხილ ფეხისათვის არის უებარი წამალი. ამ ხიფათს შეიძლება კაცი გადკრჩეს, თუ რომ ოთახი ნათელი იყოს. ვაი რომ არც ეს არის. თუმცა ორი სათოფრებელ კარგა მოდიდო ფანჯარა აქვს, მაგრამ ოთახი მაინც ბნელია, იმიტომ რომ ფიჭვის ჩარჩოებზედ მინის მაგივრად მეტად გამჭრიახ გონებას გაქონილი ქალაღდი გაუკრავს. აი ამაზედ არის ნათქვამი: „ხერხი სჯობია ღონესა, თუ კაცი მოიგონებსა“. მოგონებაში ქართველ კაცს პირველი ევროპიელი მექორეც არა სჯობია.

ბევრჯერ მინახავს სხვაგანაც მაგისტანა ფანჯრის სასაცილო სამკაული. ბევრჯერ მინახავს ის გაქონილი ფანჯრის ქალაღდი ნემსით დაჩხვლეტილიცა: ხან გულია გამოყვანილი, ხან ჯვარია, ხან კიდევ დაწერილია რამე, თუნდ ამისთანა რამ: „დათვი ხეზედ როგორ გავა, იავ-ნანინაო“!.. ეს კი ქალის საქმე უნდა იყოს. თუნდ მართლაც ესე იყოს, რა დასაძრახისია? მოსწყენია დავითნის კითხვა, გულზედ რაღაცა სევდა მოსწოლა, — და გონების გასართავად და უგემურ ღლის დასაღევად მიმჯდარა ფანჯარასთან, ამოუძვრა გულის ქინძისთავი და მიუყვია ხელი ამ მართლად გონებაგასართველ საქმისათვის. უსაქმო ყოფილა და საქმე გაუჩენია ამ ანდაზის ძალით: „ცუდად ჯდომას ცუდად შრომა სჯობიაო“.

იმ თათქარიძის ოთახში იდგა ორი გძელი ტახტი, ერთმანეთის

პირდაპირ. ასეთი ფაქტი ქება და ხალობა ეშალა ზედა რომ, როცა კნენა აღევლიდა. უოჯელ მას ბრწყინვალეობას ბრწყინვალე ფეხის ბრწყინვალე გადადისაზედ ასე ლამაზად ამოლდებოდა ხოლო რომ კაცი ყოფილი ვერ გაძლებოდა. ამ ორ ტახტ შუა აღმოსავლეთის კედელზედ მოხანდა კალენსაკენულ პეტირ დედაკაცის დაღებულ პირსავით ერთი ამოტვარტლული გარტამ და შავნიდამ, ერთი მწუხარე და დალოჯილი პეხარი. აქა-იქ ითახის სპეკულად ყვარა სხვადასხვანაირი ნივთები. ნაგალითებო: ტალახანი ყარაბაღული თეთრი წიღები, პარპიტებილი მალენძის თუნგი, ქონიანი შინდალი, სპილენძის სქაიენი მოხარშული შყოლაპაღიანი, ზურგიელის ნაკერი და სხვა და სხვა.

II

ამ გვერდით, შეიბეგლნია, რომ ეს სახლი ეკლესიოდეს ერის კონტეს ღირსი და მის ვამო იყოს ეგრე ვულწეღტკივრად თავიპენებული. ათა. ამის პატრონი ჰყავს ოცა კარვად გაკეთებული კომლი კაცი. ასე რომ ათ ურბანდს საბეგრო ემბებოდა. ცხვარი ბლოპად და ასოდე ცხენი ორიგელიც ყმაზედ ნაღვები არ არის ვანათლებულ პეტირნიასავის. ეს სკლიერი ქონება, აქლა უსულო ჩამოკეცვლით: ორი მოზრდილი კენახი და ას ოპოკდათი დღის სქენე-საოესი. ეს ქონება, ყმაზედგან დაწყობილი ცხენშდინა და მოწანდინა. იმის ზეღში, ვინც ვამოყენება იქის, კაი ღოღმა არის. მამ რადად სდგას ეგრე კლად. შეიბეგს ვაკეპრეგებული შეიბეგელი? იმატომ რომ ქართველია, მოგვიგებო სრულიად დარწმუნებული, რომ კაი საბული ვითხარით.

დიად, ამ მშენიერ სახლში ქართველი კაცი იღვა, აქ სცხოვრებდა ტკბილად და აღმღვრელად ორმოცის წლის კაცი თავადი ლუარსაბ თათქარიძე თავის განუშორებელ შეუღლითურთ რომელსაც ეოქვა კნენა დაოჯჯანი.

თავადი ლუარსაბ თათქარიძე ვახლდათ კარგად ჩასუქებული ძველი ქართველი, მოგვალი — უკაცრაოდ არ ვიყო ამ სიტყვაზედ — როგორც კარგი ნასუქი კორატი. დარბაისელის კაცის შეგედღოება ჰქონდა მის ბრწყინვალეობას: თავი ისეთი მშვეილი რომ თითქო იმის სიმძიმეს მოგვევივით სქელი კისერი მზრებში ჩაუტვრენიანო: წითელი თურამაშულ ვაშლისავით ხაშხაში ღოცები: სამეცად ჩამოსული ტ ფიადიგის აღმეზნები ფაფული ღამაჲ; დიდრონი თვალე-

ბი ყოველთვის დასისხლიანებული, თითქო ყელში აოკი წაუჭირათო: გაპერილი, ზეტად გონიერად გადმოგდებული, დიად პარტისა-ცკში და პარტიცებული ღიბი: კოტიტა და ქონით ვატენილი ბა-ნიანი ხელგბი, დამორილი სხელი დებები—ესე ყოველი ერთად და თვითოეული ცალკე გახლდათ თავად ლუარსაბის „ცითი მონა-ბერის სულის“ ღირსეული სამკაული. ის „მონაბერი სული“ არ-სად არა სსანდა, თითქო ჩამკვდაოაო, ისე ვაშლილიყო მის ბრწყინვა-ლებს ქონა. ქართველს კაცს არც ქარის შემოტანილი უნდა და არც გატანალი. ის „მონაბერი სული“ ქარად ხომ არ მიიღო ჩვენმა თავაღმა?

სწავლა ღვაის მადლით არაფრისა არა ჰქონდა. რომ ჰქონო-და, ეგრე მსუქანიც აღარ იქნებოდა. ხშირია ხოლმე რომ, როცა სული ქლექდება, ხორცის დღეობა მაშინ არის, როცა სული ყვა-ვის—ხორცი დნება. ამიტომაც ქლექები ქვეიანები არიანო, ამბო-ბენ ხოლმე, ჩვენი ლუარსაბი, ზგონი. თითონაც ბევრს არ იცემდა თავში: რატომ სწავლა არა მაქვსო,—სწოროდ ამის გამო.

— ეგ ეხლანდელი ქირიო—იტყოდა ხოლმე გულმტკიცენუ-ლად. თითქო ქვეიანა ამ ქირისაგან ებრალეზაო.

მართალ-ც ბრძანდებოდა მისი ბრწყინვალეობა: მისის აზრით კაცი პირგაყარნილი ქვეფრი იყო რომელსაც დღეყოველ უნდა ჩაყარო ხორაგი და ჩასხა სასმელი მაგრამ კიდევ მაინც ვერ აეცსო. მისი ბრწყინვალეობა თავის თაყზედ ჰხედავდა თავის ბრწყინვალე გონიერებათ რომ იმ მნიშვნელობას კაცი უსწავლელადაც კარგად ასრულებს, ნამეტნავად ჯოგის და ყმის პატრონი, ყმისა რომელსაც ჯოგში დიდი განსხეალება არა აქვს.

— დრო გამოიცვალა, — იტყოდა ხოლმე აღმოოხებით ლუარ-საბი: დრო გამოიცვალა. რაც ეს რაღაც ეშმაკური სკოლები შემო-იღეს, პატრონო, ქართველ კაცის ხეირი მაშინ წაიღა. ფერი კი აღარ შერჩათ ჩვენს შვილებსა და!... ქაშით ისინი ვერა სკამენ, სპით ისინი ველარა სმენ, რა კაცები არიან?! წიგნი იციან? მე თუ წიგნი არ ვიცი. კაცი აღარ კარ, ქული არა მხურავს, განა! ხორცი ჰე არ მაკლია და ფერი. წიგნი რა ვაყკაცის ხელობაა. — ეგ ხომ ქალის საქმეა. ვენაცვალე უწინდელ დროს! ყველაფერი მაშინ თავის ღონეზედ იყო მოყვანილი, ყველა თავის ქერქში იყო. ვენაცვალე!... კაი ცხენი, კაი თოფი, მარჯვე მკლავი და კაცი იყავ პატრიოსანი.

ეჰ, ჩემო ლუარსაბ! ვიცი, გულწრფელი კი ხარ, როგორც

ყველა ძველი ქართველი, მაგრამ ძველს დროს ტყუილად შეჰნატრო. რომ არც კი იცოდა, რა იყო სანატრელი ძველს დროში? ცხენი განა ეხლა კი არ არის? თოფი განა ეხლა კი ნიშანში ვერ მივა? მარჯვე მკლავი ცოტაა? ეხლაც არის ეს ყველაფერი, მაგრამ ის გული აღარ არის, ის გულის სიმჭურვალე, ის თავგამოდება მამულისათვის რომელიც კაი ცხენს და კაი თოფს კაი საქმეში ახმარებდა. უწინ კაცი აშვენებდა ცხენსაც და თოფსაც, ეხლა კი ცხენი და თოფი კაცს აშვენებს. კარგი იყო ძველი დრო, მაგრამ არც ეს ბესარიონ გაბაშვილის სიტყვებია ურიგო: „ერთი მაქვს სჯობს ათასს შკონდას“, — ესა ვთქვათ და ენა მოვიკენიტოთ, თორემ...

თუმცა ლუარსაბი ეგრე სწუხდა ეხლანდელ დროების ქირისა გამო, მაგრამ სახე მღდამ ერთ განსაკუთრებულ სულელობით უცინოდა ხოლმე. „ხარი ხართან დააბიო, ან ფერს იცვლის ან ზნესაო“, ნათქვამია. ეს ანდაზა არსად ისე გამართლებული არ მინახვს როგორც თავად ლუარსაბის სახლში. ამის ძვირფასი მეუღლე კნეინა დარეჯანი სწორედ თავის ქმრის მეორე გვერდი გახლდათ და იყვნენ „ერთ სულ და ერთ ხორც“, როგორც ბძანებს საღმრთო წერილი. მერე რარიგად: იგივე სიმრგვლე, იგივე სიმსუქნე, იგივე მოცინარე პირი და თითქმის იგივე სისულელე. ეს ორი ტურფა გვრიტი ერთსულიანი და ერთხორციანი საკვარველად ტკბილად სცხოვრებდნენ ქვეყნის უგემურ ყაყანს მოშორებულნი. მამალი იყივლებდა თუ არა, ბედნიერ ცოლქმარს თვალები დაჰყეტილები ჰქონდათ, დარეჯანი მაშინვე წამოჟრინდებოდა, ლუარსაბმა კი, ნებიერმა ლუარსაბმა, ხანდისხან განაზება იცოდა. ქვეშავებიდანვე ის გულგადაღელილი ტახტზედ გადაგორდებოდა ერთის ქმნით და ვაი-ვაგლახით.. მომხდარა ისე რომ სადილობამდინაც ამ ნებიერობაში უგემური დრო გაუტარებია.

როცა ლუარსაბი ამ განცხრომაში ბრძანდებოდა, სიკვდილი იყო რომ ვისმეს მოეშალა ამისი ქეიფი და ნებიერობა, ე. ი. ტახტზე დარბაისლორად და პატიოსნად გადაგორ-გადმოგორება. სტუმარი ეჯავრებოდა. ამაზედ ამბობდა უფუნური ხალხი, მაგრამ განა სიძუნწით მოსდიოდა ეს ამბავი? აბა თქვენგან არ მიკვირს! სიძუნწე და ქართველი ორივე ერთადა მოთავსდება? ყინული და ცეცხლი ერთი-ერთმანეთს არ დაღვევენ? თუ ეჯავრებოდა სტუმარი, იმიტომ ეჯავრებოდა რომ უნდა ამდგარიყო და ტანთ ჩაეცვა. ადგომა კიდე არაფერი, ეს ესე არ ეზარებოდა ლუარსაბსა: ტანთ ჩაცმა იყო

ამის საკვდილი. მთელს ზაფხულს ისე გაატარებდა რომ პერანგის და მის ამხანაგის მეტს არას მიიკარებდა ტანზედ; თუ თავის ნებაზედ მოადგებდით, თუ არა, მეტი რა ჩარა იყო.

დარეჯანი კი არ იყო ეგრე ზანტი როგორც ლუარსაბი; ამაში კი, ლეთის წინაშე, ისინი ერთმანეთს არა ჰგვანდნენ. გამოვიდა რომ ფერი ერთი ჰქონდათ და ზნე კი არა. რაკი, ბატონო, კნენა თვალს გააქყეტდა, შავარდენივით გადმოფრინდებოდა ტახტიდამ, გადიკრავდა შუბსაფენსა, ზედ წაიკრავდა ჩითმერდინსა, გადიცვამდა ჩითის კაბასა -- ხანდისხან სიჩქარისგან უკუღმაცა -- შიშველა. ფეხს შეიმოსავდა ჩუსტითა და -- პერი ბიჭო -- დაეშვებოდა ჩალურისაკენ, სადაც მოსამსახურენი სუფევდნენ, ესე იგი ვაინაჩრობით და გულში ჩაკეტილ გაბოროტებით სულს იბრუნებდნენ. საკვირველიც იყო და სასაცილოც ამ ჩვენის კნენის ტყუილუბრალოდ ფაცაფუცი. ეს ამოდენა დედაკაცი ჩაგოდრებული, ჩასორსლებული ხშირად დილიდამ შუადღემდინ ფეხზედ იდგა და გორვალსავით დაგორავდა. უსაქმო არ იყო, როგორც სჩანს: იქ მუჯღლუგუნს წაჰკრავდა საკერავზედ მთელემარე წირპლიან გოგოსა, აქ თავში ჩაუტყაპუნებდა ძონძებში გახვეულ პატარა მურიან ბიქსა რომელიც მთქნარებით და ზარმაცად სწმენდდა საღამოსათვის ჯერ კიდევ წუხანდელ გაქონილს შანდალსა; აქ იმას გაუწყრებოდა -- რაზედ? თითქო კნენამაც არ იცოდა -- რაზედ; აქ ამას გამოგილანძღავდა -- რისთვის? -- არც ეს იცოდა კნენამა; დასწყევლიდა, დაჰქოლავდა, დასტუქსავდა -- ერთის სიტყვით -- მთელის ღამის ნაგუბარსა წამოანთხევდა ქვეშევრდომებზედ, -- და მერე დაღლილი და დაქანცული შემობრუნდებოდა: თუ გოგო დაჰხვდებოდა, ვერ მოითმენდა, რომ ერთი მუჯღლუგუნი კიდევ არ ეთავაზებინა, „მეხი კი დაგეცასაც“ ზედ დაატანდა. თუ ქეიფზედ იყო, -- და ეგრე ქანცაწყვეტილი შეგორდებოდა ოთახში, საცა ხანდისხან ხოლმე რუმბსავით გაბერილი თავადი გორავდა და, თუ ზაფხული იყო, ქერში ბუზებსა სთვლიდა.

ერთხელ ფრიად ღირსსაცნობი სჯა და ბასი გამართეს. ეს იყო შუაზაფხულის პაპანაქებაში, სადილ წინ, როცა დარეჯანმა გაათავა ერთი ზემოხსენებულიგვარი მოგზაურობა და თავში ტყაპუნი და ოფელში გაწუწული შემოვიდა ოთახში. ლუარსაბმა შეხედა და, დაინახა თუ არა რომ ოფელი წურწურით ჩაშოსდის წითელ ლოყებზედ, თავის გულში სჯიჯა სრულიად კმაყოფილმა:

— კაი ოჯახის ბურჯია, კაი მადლიანი დედაკაცია! გმადლობ, ჩემო გამჩენო, რომ ამისთანა შემახვედრე”.

ესა სთქვა და კმაყოფილი თავისი უბრყვილო ბედისა გადატრიალდა ერთის გვერდიდამ მეორეზედ ღვთისა და კაცის მადლიერი თავადი. ეს გადატრიალება იმის ნიშანი იყო რომ ლუარსაბს იაზა რამე.

— სად იყავ, შენი ქირიმე, — ჰკითხა მერე კნენიას, — რომ ეგრე დაიღალე?

— როგორ თუ სადა, შენი ქირიმე? ოჯახობაა, სახლია, კარია, თვალყურის კერა უნდა. შენ გენაცვალოს ჩემი თავი, — მიუგო კნენიამ.

— ეგრე, ჩემო დარეჯან, ეგრე, გეთაყვანე! დედაკაცობაც ეგ არის და.

— მაშ? მიუგო ქებით თავგაზვიადებულმა ცოლმა: ესე უნდა თვალგაფაციცებული დასტრიალებდე მოსამსახურესა, თორემ ჰამის წეტს არას გააკეთებს. ბიჭებს მოვლა უნდა.

— მაშ, მაშ!

— ბევრმა არ იცის, როგორ მოეპყრას.

— მაშ, არ იცის, თორემ, რომ იცოდეს, კარგია, მაშ!

— ხანდისხან ტყუილუბრალოდაც უნდა დასტუქსო. რომ გამოლანძლო კიდევ, ცუდი არ იქნება. აი მე გავლანძლავ კიდევ: გავუჯავრდები, დავტუქსავ, დავწყევლი, სულ რისთვის? იმისთვის რომ შიში და კრძალვა ჰქონდეს, თორემ შენი მტერი!...

— ოღონდაც, შენი მტერი!... ოღონდაც!...

— ეს გლეხები არიან: გაქირ ვირსავით თუ ერთხელ შედგა. მერე, თუნდა შვინდის სახრით მისდგე, ფეხს ვერ გადადგმევენებ. თუ აღრევ დატუქსული არა გყავს.

— ოღონდაც, დატუქსული უნდა გყვანდეს, მიუგო ხელახლად თავის ცოლის სიბრძნისაგან გაოცებულმა ლუარსაბმა: ოღონდაც, გაქირ ვირსავით შედგება.

არა, გეთაყვა, ეს, რაცა ვთქვი, ტყუილია?

— ტყუილი რად იქნება? მართალია, შენოდენა დედაკაცს სიზმარიც დაეჯერება, წამოროხა უთავბოლოდ ლუარსაბმა. თითონაც არ იცოდა „სიზმარი“ რისთვის ჩააკერა ლაპარაკში.

ორივე დაჩუმდნენ. ლუარსაბმა კერს ბიაბჯინა თვალები; იქ ჯგუფად ისხდნენ ბუჩები. დარეჯანმა მატყლის წინდის ქსოვა დაიწყო.

პატარა ხანს ჯერ ლუარსაბმა წამოიძახა:

— დარეჯან, აბა, თუ ჭკვიანი დედაკაცი ხარ, გამოიცან: ამ ფეცარზედ რამდენი ბუჭი ზის?

— აბა სადა?

-- აი ჭკვის ფეცარზედ.

თურმე, ნუ იტყვიო. ამ სასაცილო ლუარსაბსა. დაჩუმებულნი რომ იყვნენ, იმ დროს ის ბუჭები უთვლია! დარეჯანმა რა იცოდა.

— რამდენია? სთქვა დარეჯანმა: მაიცა, ჯერ დავთვალო.

— ეგრე ხომ მეც გამოვიცნობ. აბა ისე გამოიცან, კაცობა ის იქნება.

-- ისე გამოვიცნო? მაშ კარგი, ოცდაათი იქნება.

— ოლოლო შენ, ვერ გამოიცან.

— მაშ რამდენია?

-- რამდენია? გითხრა? არა, არ გეტყვი.

— სთქვი, თუ იცი, რაღა.

— თუ კაცი ვარ, ორმოცი უნდა იყოს. ოლოლო შენ, მე გამოვიცან.

— დიად, გამოიცან... დაგითვლია, როგორც იმ დღესა ჰქენი, ეგრე ხომ მეც გამოვიცნობ.

— შენც არ მამიკვდე, ის კარგი მამა არ წაპიწყდეს, რომ არ დამითვლია.

— მაშ საიღამ იცი რომ ორმოცია?

-- საიღამ? იქიღამ რომ გონება მაქვს.

-- განა მე კი არა მაქვს გონება?

— შენც გაქვს, მაგრამ კაცის გონებასთან დედაკაცის გონება როგორ მოვა? მე ვარაუდით მივხვდი რომ ორმოცია.

— რომ არ იყოს ორმოცი?

— ჯარიმა გადამახდევინე.

— მაშ დავთვალო.

დაიწყეს ცოლმა და ქმარმა ბუჭების თვლა. გამოვიდა რომ ორმოცდაათზედაც მეტი იყო.

-- გამოიცნო?! სთქვა ნიშნის მოგებით დარეჯანმა: დიად, გამოიცნო. გონება აქვს ამ ჩემ ბატონს და იმიტომ გამოიცნო.

ლუარსაბს შერცხვა, ცოტად აირია.

— გაფრენილან თორემ ორმოცი იყო, სთქვა სულელმა თავის გასამართლებლად: სწორედ გაფრენილან.

უფრო კარგი, თუ გაფრენილან, უფრო ცოტა არ უნდა დარჩენილიყო? მანდ ორმოცდაათზედაც მეტი არის ეხლა.

ლუარსაბი გაიწურა, ეს რა წამოვროხეო, სთქვა გულშია.

რომ ჩააფუჩიჩოს თავისი მახეში გაბმა, კბილების კრაქუნით, რომელსაც კნენია ღიმილს ეძახდა, სთქვა:

— დალახვრა ღმერთმა—ეგ ველარ მოვიფიქრე, ბიჭოს!... თითქო ოთხჯერ დავთვალე.

-- აკი არ დამითვლიაო.

— შენგან არ მიკვირს! რომ არ დამეთვალა, სოლომონ ბრძენი ხომ არ ვიყავ რომ ისე გამომეცნო. როგორ არ დავთვალე, აი დალახვრა ღმერთმა—შემცდარვარ, თორემ გაჯობებდი აი, ჩემო სულიყო! მე და ჩემმა ღმერთმა, გაჯობებდი.

სთქვა და გაცრუებული ლუარსაბი შაქარსავით გაუტკბილდა თავის ამ ეამად გამარჯვებულს მეუღლესა...

III

ლუარსაბმაც კი იცოდა ბიჭების „დაწიოკება“, როგორც თითონ იტყოდა ხოლმე. მართალია, ცოტა ზანტი იყო, მაგრამ იმოდენა მამულდედულს მოვლა არ უნდოდა? ეს მამულის მზრუნველობა ძალას დაატანდა ხოლმე და წამოახტუნებდა ტახტიდამა. მაშინ უნდა გენახათ, რა ლამაზი იყო ჩვენი ლუარსაბი: ფეხშიშველა, ლურჯი კალმუხის ქუდით თავზედ, წითელ პერანგის, მის განუშორებელ ამხანაგის, ანაბარას, გულგადაღვლილი, ფაშვიანი, ჩიბუხით ხელში მიგორდებოდა მუაჯრის გადასაყუდებელთან და გადასძახებდა ძილისაგან გაბოხებულ ხმითა თავის მოურავს დათოსა:

— დათო! ხორცი ხომ ჩამოიტანე ბაზრიდამ (იმ სოფელში ბაზარიც გახლდათ).

— დილ, შენი ჭირიმე.

-- რა ნაჭერია?

-- ჩაღალაჯი.

— სამწუადე?

— სუკი ვიშოვე, შენი ჭირიმე.

— ძვირფასი კაცია, გაიფიქრებდა ხოლმე მაღლიერი მებატონე. მერე დათოს ეტყოდა: ბარაქალა, ჩემო დათო! თუ კაცმა დაივიწყა, ღმერთი არ დაივიწყებს ბატონის ერთგულობასა. ბარაქალა! შენ ჩემი მარჯვენა მკლავი ხარ, მაგარი მკლავი.

დათო თავს მოიფხანდა ხოლმე და უხეიროდ გაიღიმებდა ამგვარ კებაზედა.

— მეზვრემ მწვანილი მოიტანა? ჰკითხავდა კიდეც ბატონი.

— მოიტანა.

ტარხუნა ხომ არის?

— გახლავს.

— კიტრი?

— კიტრიც გახლავს.

ლუარსაბს იამა, ტახტი რომ ყოფილიყო, ერთი ორჯერ მაინც გადატრიალ-გადმოტრიალდებოდა.

— მაშ სახლი სავსე ყოფილა, სთქვა ბატონმა სიამოვნებით.

— როდისა გხლებიათ ნაკლული, შენი ჰირიმე, რომ ეხლა იყოს?...

— ეგრე, ჩემო დათო! ბატონის ოჯახის პატივი და სახელი ერთგულმა ყმამ ქვეყანას უნდა მოსდოს. ბარაქალა! თუნდა ნაკლული იყოს, უნდა სთქვა, რომ სავსეაო. შენ გამოცდილი კაცი ხარ, — ეს ყველაფერი იცი.

— ამოდენა კაცი შენს ხელში ვარ და როგორ არ მეცოდინება, შენი ჰირიმე!

— ეხლა ერთი ეს ვიკითხოთ, — სთქვა პატარა ხანს უკან მზრუნველმა მებატონემ: ურმები გაისტუმრე?

— გაისტუმრე, შენი ჰირიმე! ეხლა თუნდ ორლობეებს იქმნებთან გაცილებულნი.

— სად გაისტუმრე?

— ყანაში, შენი ჰირიმე!

რამდენია?

— ოთხი საბატონო და ათი ბევრისა.

— რატომ ბევრისა ხუთმეტი არ არის?

— ხუთმეტი ჩვენ კაცებში თავის გაჩენაში არ შებმულა, შენი ჰირიმე, და დღეს საიღამ იქნებოდა!

— ხუთმეტი უნდა ყოფილიყო, ვეჟო! რატომ არ არის? მე არ ვიცი, ხუთმეტი უნდა ყოფილიყო. როგორ იქნება? ბატონს სამსახური უნდა, მაშ მე ბატონი აღარ ვყოფილვარ!... გაგონილა!... ფიე! ხუთმეტი უნდა ყოფილიყო. მე ვუჩვენებ იმათ, რომ მე ბატონი ვარ და ისინი ყმები არიან.

მართლა და ლუარსაბსა თავის დღეში ათის ურმის მეტი არ

შეპბმია და რაზედ გაწყრა ვერე უწყალოდ? დათოსაც არ ესმოდა -- ეს წყრომა რის ნიშანი იყო. გაუკვირდა და ბატონს ყურება დაუწყია, ხომ არ გაგიედაო. დიად, ლუარსაბი კი იქნება რომ გაგიედეს!... და თუ ტყუილობრალოდ გაწყრა, მაგისი საბუთები სულ გოგრაში ჰქონდა. როგორც ამისი ძვირფასი კნენინა ისე თითონაც ძალიანა ჰქემობდა მოსამსახურეების და ყმის მოხმარებასა.

— გლეხკაცს ვერე უნდა მოეპყრას ბატონიო, იტყოდა ხოლმე ბრძენი თავადი: ვერე უნდაო, რომ ყოველ ცისპარადლეს ეშინოდეს, თორემ ღორის კბენარსავეით, რომ გლეხკაცი ფეხზედ დაისო, თავზედ აგაცოდებო. მაშ? შიში შეიქმს სიყვარულსაო.

ოღონდაც, ჩემო ლუარსაბ, ოღონდაც!

ის კი არ იცოდა ამ ბედნიერმა ადამიანმა რომ უმიზეზო და ამგვარ ტყუილობრალიო აპილბილებაზედ გლეხებს სულ სხვა მსჯელობა და დასკვნა აქვთ ხოლმე. ეჰ, შენ რაც უნდა სთქვი, მკითხველო, და ამ ცოლ-ქმარს კი ეგონა რომ თუ მუცელი მაძლარი აქვო, ამგვარ ყმების მოხმარების ცოდნისაგან აქვთ.

ამისთანა სულელობას ჩვენი გულწრფელი თავადი ეძახდა ბიკების „დაწიოკებასა“. დარწმუნებული იყო რომ ეს „დაწიოკება“ ისე აუცილებლად საჭიროა ოჯახისათვის როგორც სმაჰამა კაცი-სათვისა. ამიტომაც, რომ შემოვიდოდა ოთახში, თავის თავის კმაყოფილებით ეტყოდა ხოლმე ცოლსა:

ძლივს არ გავისტუმრე ურმები (ტყუილიც უყვარდა ჩვენს ლუარსაბსა), ძლივს! დალაზეროს ღმერთმა გლეხკაცი! ვეფო, მინამ თავს არ დაადგები და კარგად არ დასჰყიელებ, ხელს კი არ გასძრავს და. გავონილა! მე რომ არ ვყოფილიყავ, ყანა მინდორში დაგვილპებოდა.

ვერე, შენი ქირიმე, გაუკუთებდა გულის და თავს უფრო მოაწონებინებდა დარეჯანი: ვერე უნდა. მას აქედ რაკი ევამ ადამი შეაცდინა, მას აქედ ნაბრძანებია ღვთისაგან რომ ჩვენის ოფლით პური უნდა ვქამოთ.

ეგ თავადებზედ ხომ არ არის ნათქვამი, გლეხებზედ არის ნათქვამი, გლეხებზედ, -- მიუგო ლუარსაბმა.

— მაშინ თავადები სად იქნებოდნენ?

როგორ არა, იყვნენ: ჩვენი გვარი მაშინდელია.

რას ამბობ? ისე ჰლაპარაკობ, ასე გგონია, არა იცოდე-რაო.

მაშინ ადამისა და ევას მეტი არავინა ყოფილა და ადამი თავის თავ-ზედ თავადი ხომ არ იქნებოდა?

მართლა, ეგ კი ველარ მოვიფიქრე. არა, გეთაყვანე, ის რა ხე იყო, იმათ რომ ხილი მოიპარეს?

— ხე ბოროტისა და კეთილისა.

— ეხლა აღარ არის იმისთანა ხე?

როგორ არა, ამბობენ, რუსთ ხელმწიფის ბაღში ერთი იქნაოთ ოთახიანო, იმაში არის, სულ იაგუნდის ფოთლები ასხიანო.

ზურმუხტისა იქნება, გაუსწორა ლუარსაბმა.

ჰო, მართლა ზურმუხტისაა, ზურმუხტიც ხომ ფოთოლსა-ვით მწვანეა: დიად, ზურმუხტისაა, სულ აღმასები და იაგუნდები ასხია ხილის მაგიერად.

ნეტავი მაქამა, აბა გემო იმაში იქნება.

ძალიან კი მიგიშვებენ: ქვიშაზედ უმრავლესი ჯარი ახვევია აუღრმე.

მაშ ხონთქარს როგორ მოუპარვინებია?

მაშ ხონთქარს როგორ მოუპარვინებია?

აი როგორ: ერთი ფერია ყოფილა, ფერია არწივად გადა-ქცეულა, შეპარულა, მოუგლეჯია ერთი დიდი აღმასი, ჩაუყლაპავს და ისე გამოპარულა.

წაუღია, წაუღია! რა ეშმაკი ყოფილა!

— მაშ, წაუღია. მერე დედოფალი შეგრძანებულა, უნახავს რომ ერთი დიდი აღმასი აკლია, მაშინვე რუსთ ხელმწიფისთვის შეუტყობინებია. რუსთ ხელმწიფე მაშინვე მიმხედარა რომ ეს ხონთქარის საქმეა და ომი დაუწყია. ის ომი ხომ დღესაც არ გადაწყვეტილა.

მაშ შერჩა, შერჩა?

ვინ იცის? ჯერ ომი არ გათავებულა.

ნეტავი მე მამეპარა.

ხომ დაგარჩობდნენ.

რომ არ შეეატყობინებდი: ჩავყლაპავდი და მუცელს ხომ ვერ გამიჭრიდნენ.

გაგიჭრიდნენ კი არა, მატსაც გიზამდნენ.

— რა ეცოდინებოდათ რომ მე მაქვს?

შენი ქირიმე, მკითხავს ვერ იშოვიდნენ რომ ეკითხნათ.

მართლა, ეგ აღარ მომავონდა. დაიცა რა ვითხრა: ადამმა რომ შექამა, ის რაღა იქნა?

— კუნძულელ ხელმწიფეს ზღვაში ეპოვნა თურმე და იმას აქვს.

— აბა, დახე ღვთის საპართალსა! მე მეპოვნა, უფრო მადლი არ იქნებოდა?

— მერე ვინ შევარჩენდა? ორასი წელიწადია თურმე მაშრიყ-მალრიბის ხელმწიფე სულ იმისათვის ებრძვის კუნძულელსა.

— აქამდინ ვერ წაართო?

— ვერა.

— ჰაი, ჰაი, ჰაი! ღონიერი არა ყოფილა ისიცა!...

— მე კი არ ვიცი რომ ღონიერი ყოფილა! ხელმწიფე და უღონო გაგონილა!

ერეკლე მეფე რომ ყოფილიყო ეხლა, ის კი უთუოდ წაართმევდა. დიდ ვაჟკაცს ამბობენ.

— ის, რასაკვირველია, წაართმევდა, მაგრამ სად არის?

— ცოდო არ არის, ის ეხლა მიწაში ღვებოდეს და შენი მახლი დავით კი ცოცხალი იყოს!

— აბა უყურე წუთისოფლის მუხანათობას! ეგ რა კიდევ, თამარ-დედოფალი შავ მიწაში უნდა იყოს და შენი რძალი ელისაბედი კი მხეს უყურებდეს!

აბა წუთისოფლის ანგარიში ეგ არის და, დაატანდა ლუარსაბი და ამოიოხრებდა, მერე ისე რომ სანთელი წინა სდგომიყო, გააქრობდა.

დილით ლუარსაბი და მისი მეუღლე კნენა დარეჯანი, რაკი მოიკლიდნენ იმ საუცხოვო ოჯახის მოვალეობისაგან, რომლის ნიმუშიც ზევით მოვიხსენიე, მიუჯდებოდნენ ჩაის და ერთი ლაზათიანად გაიბერებოდნენ აბილის წყლით, როგორც ამბობს ჩვენი გლეხკაცი. პატარა ხანს უკან, ორიოდ გონიერ ბაასის შემდეგ, თუნდ იმის მსგავსისა როგორიც ზემოხსენებულია, სადილობაც მოვიდოდა, ერთი მაშინ მიძლებოდნენ „ძველებურადა, ჩვენებურადა“, — და ლუარსაბი რაღაც დადლილის სიამოვნებით წამოიძახებდა ხოლმე გულწრფელად: „გმაღლობ შენ, უფალო, რამეთუ განმადლე მე“. ამას იტყოდა თუ არა და გამოისახავდა პირჯვარსა, მსწრაფლ სუფრიდამ იქვე ტახტზედ გადაგორდებოდა და სრულიად კმაყოფილი თავისის ცხოვრებისა დაიკრავდა მუცელზედ ხელს და იტყოდა რაღაც ტრამახობითა: „მე თუ უსწავლელი ვარ, მე ვიცი... რა ჰქვიან... მე ვიცი. შიმშილით კუჭი მიდნება, დიად, მიდნება!

ხელაც ემცნევა ჩემ სტომაქსა“. გამოსაცდელად ერთს კიდევ დაიკრავდა მუცელზედ ხელსა, თითქო სინჯავსო. კარგად არის გატენილი თუ არა, და რა ჰნახავდა, რომ კარგად არის, როგორც ცხენი დააკრატუნებდა კბილებს მეტის სიამოვნებისაგან: „დიად, კიდევ იტყოდა: ლუარსაბი უსწავლელი ვახლავთ, იმიტომაც მშიერია“. სადილს შემდეგ ძილი, მერე ისევ გაღვიძება. მერე ისევ ჩაი, მერე ვახშაბი და ბოლოს ისევ ის სატრფიალო ძილი. — და ესრედ ტკბილად და აუღმღრეველად მიდიოდა ამ ორთა უშანკო სულთა უბოროტო ცხოვრება ამ წუთისოფელში რომელმაც ისე არაფერი არ იცოდა ამათის ვინაობისა როგორც ამათ არა იცოდნენ-რა. ჰამანის გარდა, ღვთისაგან განაჩენი ამ მუხანათის წუთისოფლისა.

IV

ამ ყოფაში და ჰკელის გონიერ ვარჯიშობაში გადიოდა დილა. როცა სადილს უკან ლაზათიანად გამოიძინებდნენ ცოლ-ქმარნი, როცა საღამოზედ ნიავე ფრთას გაშლიდა და ბაღის ღობის გძლად გაშლილი ჩრდილი ეზოს მოადგებოდა. მაშინ კნენა დარეჯანი ერთ ბანალგაცივრულ ხალიჩას ჩრდილში გააშლევინებდა და დაბრძანდებოდა ხოლმე თავმოწონე პატარძალივით თავდახურული, წარბებაქიმული და გამოპრანქული. ლუარსაბიც თავის განუშორებელ ჩიბუხით ხელში ჩამოვიდოდა და ქოშებით შიშველ ფეხებზედ, ხშირად წითელ პერანგის ანაბარას და უფრო ხშირად ლურჯ კალმუხის დარბაისლურად ჩატეხილ ქუდით ბოლთასა სცემდა გრილოშია.

საღამო ხანი — როგორც მოგეხსენებათ — ჩვენს სოფლებში და ნამეტნავად კახეთში სადარბაზო ხანია. რაც ეს რაღაც წყეული განათლება შემოვიდა ჩვენს ქვეყანაში, რასაკვირველია, მეტად თუ ნაკლებ ეს ზაქებური ჩვენი ძველი ჩვეულებაც დაჩაგრა, ასე რომ ზოგიერთნი განათლებით გაჩარხულნი ეხლა ვიზიტობენ თორემ უწინ კი საღამო ხანი დიდს პატივში იყო. ამიტომაც საღამოობით დარეჯანი ეგრე გამოიპრანქებოდა ხოლმე და ასე იფიქრეთ — უკაცრავოდ კი არ ვიყო — საკურტუშესაც კი იკეთებდა. მაშინ, როდინდელ ამბავსაც მე ვწერ, ჯერ კრინოლინი არ იყო — და თუნდ ყოფილიყო კიდენაც, იმ სოფლამდინ ვინ მიახწევინებდა მაგ იუბკების გეუფესა. ყველამ კარგად იცის რომ განათლება ფეხმძიმედ დადის, ნამეტნავად ჩვენში ასკინკილობს, და აბა იმ სოფელში ეგრე ჩქარა

როგორ მიიტანდა სახელოვანს „ხაბარდასა“. სწორედ გითხრათ, ზოგიერთ სოფლის ორღობეებშიაც ვერ გაეტეოდნენ განათლებული კრინოლინი, აიუნდ რომ მისულიყო კიდენაც.

— ქალბატონი აღდეგრძელა ღმერთმა, უთხრა ერთხელ ერთმა ლამაზად მოყვანილმა გლეხის პატარძალმა გრძელკავეებისა და ცოტად ტუჩების პრანკვიითა.

— აი ღმერთმა გაცოცხლოს, ჩემო ბაბაღე! რასა იქ, ხომ კარგადა ხარ? შოიკიოხა თავის რიგზედ დარეჯანმა, მაგრამ ისე კი რომ პატივი კნენობისა სრულიად არ დაუმცირებია.

რალა რასა ვიქ, შენი კვნესამე! ჩვენებიანთ ვენახში ჩვენი კამბეჩი შაპარულა და მევლეებს დაუქერიათ, ეხლა ორი დღეა ბაქში ჰყავთ დაქერილი. ეხლა, შენი სახელის ქირიმე, ამას გემუდარები, გვაპატიებინოთ, აგრემც ჩვენი ნათელ-მირონობა დღე-კრძელობას მოგიმატებს, შენი კვნესამე!

რა? მითამ გამოვაშვებინოთ?

— ჰო, შენმა მზემ, ახლა ჩვენი ვედრება ეგ არის ქალბატონო.

— როგორ იქნება, ჩემო ბაბაღე? ახლა მართალია, შენ ჩემი ნათელ-მირონი ხარ, მაგრამ სოფელი აყაყანდება, ყველა მაგას მოჰყვება.

— აგრემც ღმერთი ბატონის თავს გიდლეგრძელებს, და მაშინ, როგორც გნებათ, დამსაქმეთ. აი ეხლაც, შენი კვნესამე, ერთი გაბმა აბრეშუმი მოვართვი, ღმერთი და თქვენი წყალობა თუ კიდევ შეგვადლებინებს, კიდევაც თქვენი ყურმოჭრილი ყმანი ვართ.

ბაბაღემ ჯიბიდან ამოიღო ერთი გაბმა აბრეშუმი და მიაართო კნენისა. კნენამ გამოართო და ამოიღო ქვეშ, ზედაც დაატანა:

— ეგ რომ არა ყოფილიყო, განა ისე კი, რაც შემძლიან, არ გაგირიგებდი? ლუარსაბ! ლუარსაბ! დაუძახა ქმარსა რომელიც შორი ახლო პოლთასა სცემდა და ერთი ორჯერ მსუნაგსავით მა-ცდურის თევლით გადმოჰხედა კიდევ მოხდენილ პატარძალსა.

ლუარსაბი მოვიდა.

— ქა! ბაბაღეს კამეჩი მევლეებს დაუმწყვდევიათ და გემუდარება გამოაშვებინეო.

ლუარსაბმა შეჰხედა პატარძალსა რომელმაც ჩვეულებისამებრ თავი იქით მიიბრუნა. ლუარსაბმა დააკრატუნა კიდევ თავისებურად კბილები სიამოვნების ნიშნად, მითამ-და სამაცდუროდ გაიღიმა.

კამეჩიო!..

პო. კამეჩი. დაატანა დარეჯანს: აი ერთი გაბმა აბოეშუ-
პოც მოგართვა.

მამ კარგი!.. დაიო! პიქო! დაიო! დაიყვია ლეუარსაშმა:
ხადი და უხმაშს უთხარი, ჩემი ნათლიდედის კამეჩი ეხლავე გამოი-
შვას თორემ იქაურობას სულ შტვერს აყადენ.

საქვა, ერთი კიდევ მაცდულოდ დააკრატუნა კბილები და გა-
მარჯვერუღსაფით ამაყად წაყიდა ისევ ბოლთის საცემლად.

აი აგრემც ღმერთი მაგახედ უფრო მეტს დიდებას და პა-
ტივს მოგცემს, აგრემც გაგაბატონსოს ღმერთმა და ერთი კი ვა-
ეშვილი მოგცეს და მე ძუძუ მანოებინოს, შენი კეხესამე, შენი,
პატონო და ქალბატონო!

ჩხედავ, უთხრა დარეჯანს. როცა ლეუარსაში წავიდა:
ხედავ, რა რისხეა შეუთვალა, იქაურობას სულ ააწიოვებს.

ღრღება აქვს, შენ გენაცვალე, და იმტომ.

ეგეც ხომ, მაგრამ ხმაც დიდი აქვს სოფელში გავარდ-
ნილი. აი დავიო, ჩემი მახლი: იმას კაცად არავინ აგდებს.

ამა, შენი კეხესამე, ისეთ ფეხი სად მოუწვდებოთ ატყენამდინ,
ეღრისაბედიც მითამ თავადისშვილის ცოლია და ოქვენცა?

ახლა იმსა ჰკითხე ზოგი, იმისათხა დიდი კაცა აქ არავინ
არის.

უი, უწინამც დღე გაუქრება! ცეშინ მეზობლიანთას გახლ-
და, იმათი გოგოც იქ მოვიდა, რაც იმან იმათხედ ილაპარაკა, აღაშა-
ნისაგას არ გავიწილა.

რა, გეოაყვანე, რა! ჰკითხა აჩქარებით და მოუთმენელად
დარეჯანს.

ოღა რა? ისა რომ საწყალ გოგონს თავისის თითაბით
მოვროვილის ფეულით ერთი ჩაიმერდინი უყვია, იმას უნახავს და
წაუბრამეკია, ეხლა თორემ თავხედ იტრავს, გოგონს ცოდვით აღარა
ვართ, ქალბატონის შტემა, ისე ვღელახატორად ქალბატონობდა ბედ-
შვი, მე ხომ ატყენის ფეხის წაღერავალიც არა ვარ, მაგრამ მაგას
მეც კითხიდებდა, მამა მიცხობდა!

უი! უი! დახე იმას, იმ წყეულს! ამას იქით როგორღა
ამბობს რომ თავადისშვილის ცოლი ვარო, წარამეკა არადეორ; ეკ,
რასაკვირველია, ქალბატონის ნებაა: გოგოც ჩემია და ჩაიმერდინიც,
მაგრამ გოგონს ჩაიმერდინის თავხედ შესიოცრა სწორედ თავლაფის
დასხმაა. კემ ფეხი ვამოცეო, მეც სახირ-ნახირო, აი შენი კი დაეცა.

ისიც, ამას იქით, ჩვენში ერევა, თავადისშვილის ცოლი ვარო! სხვა არა უთქვამს-რა გოგოსა?

— სხვა არა მოუხსენებია-რა.

— ნუ დამიბოლავ, ჩემო ბაბაღე! ხომ იცი, მე შენი მწყალობელი ვარ: თუ უთქვამს კიდევ რამე, მოთხარი.

— არაფერი არ უთქვამს, მამი-ჩემის ცხოვნებამ, თორემ, რომ ეთქვა. რად დაგიბოლავთ.

— რა ვიცი? იქნება გეშინოდეს-მეთქი.

— თქვენისთანა მწყალობელი რომ კაცს სადმე ეგულებოდეს, იქ ვილასი უნდა ეშინოდეს.

— მეც ეგ უნდა მეთქვა, ჩემო ბაბაღე!

— ბართალია, გლეხები გახლავართ, მაგრამ ჩვენც გვესმის ეგენი. ვისი უნდა მეშინოდეს, თქვენ აქა მყევხართ.

— მაშ სხვა არა უთქვამს რა?

— არა უთქვამს-რა, აგრემც ჩემზედ მიწა ნუ გენახოთ.

— იტყოდა.

— ის ერთი დედის-ერთა შვილი არ დამიბოძდეს, არა უთქვამს-რა.

— ბართლა, შენი შვილი რასა იქმს?—ჰკითხა მერც დარეჯანმა, რომ ვერა გახდა-რა.

— რაღა როგორ არის, შენი კენესამე, ქალბატონო! აჟად შენი მტერი გყვანდეს, აჟად მე ისა მყავს. რა არ უყავი: ბალახებში არ ვაბანე, არ შევალოცინე, შანები არ შევადი, მაგრამ ვერაფერმა ვერ უშველა, აგრემც არ ეშველოს-რა შენს მტერსა! თქვენთანაც კი მომასწავლეს, ვითამც თქვენ უებარი ლოცვა იცოდეთ,— მიშველეთ რამე, აგრემც მაგიფრს ღმერთი გადაგიხდით.

— მე ბარტო შაკიკის ლოცვა ვიცი და დასუნთქვილისა. განა შენის შვილის სენი—შაკიკა?

— ჰო, თქვენმა მზემ, შაკიკი გახლავთ, ლამის თავი გაუხეთქოს.

— გოგო, ლამაზისუფრო! დაიყვირა ქვინამ: წადი საწერ-კალამი და ქალალდი, ქეჩის ქვეშ რომ ნაბარათევია, ჩამომიტანე. მე დაგიწერ ლოცვას, ჩემო ბაბაღე. დაწერალი ქალალდი იმ მხარეს დააკარ რომელიცა სტკივა, ეგრე იყოს ორი-სამი დღე, თუ შაკიკია. გაატარწყლებს მაშინვე.

ვერ უყურებთ, მკითხველო! ჯვინა დარეჯანი მე უსწავლელო

შევონა და, დახეთ, რაები სკოდნია? ეხლა მომავონდა რომ იმისი განაყოფი რძალი ელისაბედი, რომელიც ორგანაც მოვიხსენეთ. თურმე ზემად ქვეყანაში ჰლაპარაკობდა რომ ვითომც დარეჯანმა ჯადრობაც იცისო, ვითომც სოლომონ ბრძნის წიგნიც წაეკითხოს და აშიტობაც ღმერთი უწყრება და შეიღოს არ აძლევსო. ამისთანა ცალისწამებას როგორ დაეიჯერებ? მაგრამ ელისაბედი კი ფაცით იტყუებოდა რომ ეგ ეგრეთაო. მაინც არ დაეიჯერებ: რძალი—როვორც მოგეხსენებათ ჩვენის კურთხეულის ცხოვრების ამბავი—რძლის მტერია. განა ამისთანა ქორები მოუგონია ელისაბედს დარეჯანზედა?

— ამ დროს ძაღლმა, რომელიც შორაახლო იწვა და წაეყო ცხვირი მიწაშია, დაიყეფა, მაგრამ. რაკი თვალი გაახილა და დაინახა ორი მომავალი დედაკაცი, ისევ ხმა გაიკმოდა და ღრენით გაჯავრებულსავით ისევ ცხვირი ფეხებით-ამოთხრილ მიწაში ჩაჰყო. დარეჯანმაც მოიხედა ამ ხმაურობაზედ და დაინახა კნენია ელისაბედი და იმის ჩითმერდინით დარბეული, გულდაჩაგრული გოგო.

დარეჯანი ფეხზედ წამოდგა.

— მობძანდით, ჩემო რძალო! მიაგება სიტყვა ელისაბედსა: ჯიღის არ მოგვიგონეთ.

— შენმა სიცოცხლემ, მოცლა არა მაქვს. ეს ისაო, ეს ესაო, სახლია, კარია, ხომ მოგეხსენებათ.

— აქედ მობძანდით, აქედ უფრო ნადვია, მოპატიყცა დარეჯანმა.

— სულ ერთია. სთქვა ელისაბედმა და წაიძრო ფეხიდან კროული ზუსტები, გადმოვიდა ხალიჩაზედ და ჩაჯდა ქეთევანის გვერდით.

— სხვა როგორა ბრძანდებით, ჩემო რძალო? ჩემი მაზლი დავითი ხომ კარგად სუფევს, — დაიწყო ისევ დარეჯანმა.

— კარგად გახლავთ, — მიუგო ელისაბედმა.

— შინა ბძანდება?

— აბა ამისთანა დროს კაცი შინ დადგება, მამულისა და მოსავლის პატრონი, — ყანაშია, ეს ორი ღლეც იქნება, სთქვა რაღაც ნიშნის მოგებით ელისაბედმა და უნებლიედ შეჰხედა ლუარსაბსა, რომელიც ბოლთასა სცემდა და რომელსაც ფეხზედ ეკიდა მოსვლიც და მამულოცა.

დარეჯანს ეწყინა. ამას ეგონა რომ ელისაბედმა საბრე ლუარსაბისაკენ გადმოიქნია.

- რასაც ირრველია, ვისაც კაცი არა ჰყავს და არ აბადია რომ ჩააბაროს სახლის პატრონობა და ვინც ასე გაზდილა პატარაობითვე რომ არც მზე დასიცხავს და არც ავნებს, ის შინ არ დადგება,--- ჩემი ლუარსაბი მაგას ვერა იქს.

- განა მაგაზედ მოგახსენე დაასწრო ელისაბედმა.

— მეც განა მაგაზედ მოგახსენე—დაატანა დარეჯანმა: მე მართო ეს უნდა მეთქო რომ ჩემს ლუარსაბს ჯერ ისე არა გასკირბია--- რა რომ გლეხობა ჩაიდინოს.

— გლეხობა ჩაიდინოსო!.. რას ბძანებთ, ჩემო რძალო? არა, თქვენმა მზემ! ვინც მოსაველის დროს შინ არა დგება, განა იმისაგან რომ გაკირებულა. ან გლეხობა ჩაიდინოს და მესვეურსავით მკაში პევრის ხალხთან ოფლი იწუროს? თქვენც არ მამიკვდეთ. აი თუნდ თქვენი მახლი.---განა გლეხია, ან გლეხობას იდენს რომ ყანაშია? სულაც არა, თქვენმა მზემ! მუშები იქა მკიან და იმას კი, როგორც შვებურის თავადიშვილის პატიოსნებასა, ხელზედ ლამაზი ნაგეში პირინო უზის და ნადირობს. გუშინ საღამოზედაც, ჯერისთვის რომ პიტი ამოვიდა, ერთი აბგა მწყერი გამოვეზავნა. რა სათაკილოა, თქვენი კირიმე? მეფეები ნადირობენ და იმისთვის რა სათაკილოა!...

-- არა, თქვენმა მზემ, ჩემო რძალო, მე ჩემს მახლზედ არ მომიხსენებია. ისიც ლუარსაბის ძმა არ არის, ერთის სისხლისა და ხორცისა? განა არ ვიცი რომ სხვებსავით ხელებს არ დაიბებრებს ნამგლის კერითა და არც ამ პაპანაქებაში დაისიცხება. განა არ ვიცი, ნამდვილის სისხლის თავადიშვილი ამას ვერ აიტანს.---და, სწორედაც მოგახსენო, არც საკადრისია: თავადს თავადობა უნდა ეტყობოდეს და გლეხს---გლეხობა.

-- მართალი ბრძანებაა, თქვენმა მზემ!

-- არა და რომ არა იქნება: მთა და ბარი ვის გაუსწორებია?

-- არავის, თქვენმა მზემ, ღვთის ბრძანებას ვინ წაუვა?

ამ დროს ფეხის ხმაურობაც მოესმა დარეჯანსა. მოიხედა და დაინახა თავისი გოგო ლამაზისეული რომელსაც ხელში ეკირა რა--- ღაც ნაბარათევი და თავმოტეხილი წამლის მინა რომელიც საწერლობას ჰთამაშობდა.

— რა დაგემართა აქამდინ? ის კიდეც წავიდა, უბძანა დარეჯანმა.

-- ჯერ კიდეც იქ გახლავთ, ჩალურშია თათლუასთან, მიუგო გოგომა.

--- მაშ კარგი, სთქვა დარეჯანმა, დაიღო მუხლზედ ქალღალი და დაიწყო შაკიკის ლოცვის წერა. ამ დროს ლუარსაბიც მოკლდა ახალუხ და შალვარჩაცმული, მოიკიოხა ზდილობიანათ თავისი რძალი და გაგორდა იქვე ხალიჩის ახლო მწვანე ბალახზედ და დასვენა რა ჩიბუხის ტარი თავის ღირსეულს მუცელზედა, დაუწყო პირალმა ყურება გუმბათიან ცასა.

მშვენიერს სურათს წარმოადგენდა ეს კრება. აღწერ, თუ კი შევიძლო. ჯერ გოგოდამ დაეწყოთ.

სასაცილო რამ იყო ეს ლამაზისეული: ერთი რაღაც უშნოდ ჩასუქებული, ჯმუხი, ქუჩუიანი. ტანზედ ეცვა ხამის ჩიოის კაბა, ქუჩუისაგან ვერ გაირჩეოდა, რა ფერისა იყო; კალთები აქა-იქ გამომწვარი ჰქონდა ზამთარში ცეცხლთან ახლო გდებისაგან. ბოლოები სულ მომპალი და შემოფხრეწილი ჰქონდა; დახეულებიდან გამოჩანდა ერთი რაღაც დამპალის საბნის ნაგლეჯი, კაბის ქვეშა გარშამო ჩამოკიდებული, მითომ და იუჰკაა. აი მესხი კი დაგეცა! ამასაც კი სდომებია იუჰკა! თავზედ ეკრა შიგადაშიგ ამოფლეთილი ჩითმერდინი. ქალბატონის გამონაცვალი. იმ ამოფლეთილებში მუთაქის მატყლსავით დასორსვლილი შავი—უკაცრავოდ არ ვიყო წილიანი და დაუფარცხნელი თმა მუქამუქად ამოშვეროდა. ქუსლებდახეთქილი, მუგუზალსავით შივი ფეხები, წენგოსაგან შეღებილი ხელები, ცხვირ-პირი კვანძების მურით მოთხუბნული—აი იმ გვარი იყო ის ცხოველი რომელსაც დარეჯანი „ლამაზისეულს“ ეძახდა და რომელიც გულხელდაკრებილი დაჰყურებდა ბალანგაცივანულ ხალიჩასა. ხალიჩაზედ ორი პატიოსანი და დარბაისელი კნენი იჯდა —როგორც მოგახსენეთ წინათვე, — ორი კნენი, მაგრამ კი სხვადასხვანაირი: ერთი მსუქანი, წითური, მეორე გაზხდარი და უფერო. მსუქანი თავჩალუნული სწერს. გამხდარი კი თვალდაფაციცებით თვალს ადევნებს მწერალის ხელსა, იქნება როგორმე შევატყო. რასა სწერსო; ხანდისხან გოგოსაც თვალს უშვრება და თავს უქნევს იმის ნიშნად რომ, წელან რომ სთქვა „წავიდაო“, ვიხედა სთქვაო. გოგოც იქილამ ანიშნებს და ელისაბედი ვერ მიმხვდარა. მაშინ გოგო პირზედ ხელს იფარებს, მითამ ეცინება კიდევ რომ ელისაბედი ჰკდილობს და ვერ მიმხვდარა კი და ჰპორცხობს კიდევ რომ ბატონის რძალთან სიცილსა ჰბედავს. აქედ ბალახებზედ ხალისიანად ჰქმენს ჩვენი ლუარსაბი, პირალმა წევს, აბოლებს ჩიბუხს და, მინამ თვალში კრემლი არ მოუა, თვალს გულმოდგინებით ჩიბუხის ბოლს

ადევნებს, — ვნახო, ღრუბლებამდინ ავა თუ არაო. იქით ხალიჩის დასწვრივ, ლობის გადმოღმა, ჩვენი ნაცნობი ქოფაკი ძალღი წევს, ისევ ისე მიწაში ცხვირწაყოფილი და ქანცმიწვეტილსავეთ თვალებდახუტული; ყოველს ხმაურობაზედ მძიმედ ახილებს თვალსა და გულზედმოსულსავეთ ჰღრინავს. თითქო ჯავრობსო რომ ძილს უფთხოვენ. პატარა შორიახლო ძველი ქუჩკიანი სამოვარი სდგას, გვერდით დაჩოქილია გოგოზედ უარესად ქუჩკიანი დაგლეჯილი პატარა ბიჭი და, რაც ძალი და ღონე აქვს, უბერავს სამოვარსა. ხანდისხან ისეთის სახით გადააპარებს თვალსა იკითკენ, სცა ძალღი განცხრობითა წევს და მოსვენებაშია, რომ თითქო შვეპნატრისო ყოფა-ცხოვრებასა და გულში ამბობსო: ნეტავი შენ რომ ძალღი ხარ! ნეტავი მეც ძალღი ვყოფილიყავი!

ეს საძაგელი სურათი საძაგელის მიწისა სასაცილოდ ახამებდა ამ დიდებულ სამხრეთის კასა, მის ერთნაირად ღრმასა და ციაცსა კამარასა, რომელზედაც სარტყელსავეთ მიიგრინებოდა ერთ გაუწყვეტელ ზოლად მთების ლაყვარდი გრეხილი.

ღრო გავიდა. დარეჯანმა გაათავა ლოცვის წერა და ბართი მისცა გოგოს ამ სიტყვის ზედდატანებით: როგორც გიჟხარი, ისე მოიქცეით-თქო.

მერე მოუბრუნდა ელისაბედს და შესაქცევრად ჩამოწვილა ლაპარაკი. ლუარსაბი ისევ ოცნებაში იყო და აბოლდებდა ჩიბუხსა:

— ჰურის მოსავალი როგორი ვაქვთ წელს? ჰკითხა დარეჯანმა.

— თქვენმა მზემ შარშანდელზედ ცოტა. თქვენს მაზლს ოცდაათის ურმის იმედი აქვს, დაიტრამბა ელისაბედმა.

— ეგ, ბატონო, კი მოსავალია. ოცდაათი ურემი ხუმრობა არ არის; ჩვენც მოგვივა მაგდენი; მაგრამ ჩვენ ერთიორად მეტი ნახნავი გვქონდა თქვენზედა. იტყუე თავის რიგზედ დარეჯანმა.

— რას ბრძანებთ, ჩემო რძალო, ჩვენზედ მეტი თქვენ რად გექნებოდათ. ჩვენ დიდი ნახნავები გვქონდა წელსა.

— რად გექნებოდათ? ჩვენ მკათათვის ნახევარში გუთანი გატანილი გვქონდა, თქვენ კი ენკენისთვეშია არ გაგეტანათ.

— არა თქვენმა მზემ, ჩვენ თქვენზედ აღრე გავიტანეთ. ჩვენ დიდი ნახნავები გვქონდა.

— აი, ბატონო, თუნდ ლუარსაბსა ვკითხოთ. ეგ კაცია, მაგას უფრო ეცოდინება. ლუარსაბ! დაუძახა ქმარს კნინაში.

— რაო? ჰკითხა ლუარსაბმა და მოიღრიალა ცოლისაჲ კისერი.

— შენი რძალი ამბობს რომ ჩვენ ამათხედ ნაკლები ნახნავენბი გვქონდაო წელსა.

— ეჰ, რას ამბობ. ჩემო რძალო! წელს ოთხი თქვენოდენა ნახნავენბი მქონდა,—მიუგო ლუარსაბმა. ამგვარებში ლუარსაბმა საშინელი კეცხნა იცოდა:—რას ბრძანებთ!... ჩემოდენა მოსავალი კახეთში ორს არ მოუვა, ქართლშიაც ბევრს არ მოუვა. აი, ნახავ, რამოდენა ფრთაპოქცუელს წამოვაყენებ კალოზედა, ასეთს წამოვაყენებ რომ... რომ... აბა რა გითხრათ? თუნდ თორმეტ ამ სახლის ოდენასა, ვაი არა აქვს ლუარსაბსა! ფიე! ნახნავი იყო რომ ჩემი იყო. შარშან ვენახისა არ იყოს, ჩემოდენა ღვინო ორს არ მოუვა. ქართლში ხომ ნახევრის ნახევარი არ მოუვათ. მაშ? თუ ეს მართალი არ იყოს, საიღამ ვცხოვრობ ეგრე მეფუზრად? საიღამ? ლევანსა-ვით ურემს ხომ ქირაზედ არა ვგზავნი, თავადისშვილის სისხლს ხომ არ შევირცხვენ. სომეხი ხომ არა ვარ, კაი ოჯახის და გვარის შვილი...

კიდეც რალაცა უნდა ეთქვა. მაგრამ ელისაბედმა აღარ დააცალა:

— მართლა, ჩემო მაზლო, ლევანი ქირაზედ ურემებს ატარებს?

— მართლა, მაშ?ის შერცხვენილი, გვარის დამამცირებელი ისა!

— ნიკოლოზიც ატარებს თურმე, დაუმატა დარეჯანმა.

— მაშ? უპასუხა ლუარსაბმა.

— უი, ლაფი დაესხათ თავზედ, კარგი გვარის მასახელებელი ისინი ყოფილან, სთქვა ელისაბედმა.

— ნეტავი თავადიშვილი მაინც არ იყოს! დაუმატა გულმტკივნეულად დარეჯანმა.

— ეგ არის და, რომ თავადიშვილია! სთქვა წყრომით ლუარსაბმა: თავადიშვილი რომ არ იყოს, ჯანი გავარდეს. ან გლეხი იყოს, ან სომეხი, კიდეც ჰო,—ეგა მკლავს რომ თავადიშვილია. ძალიან არ წახდა ხალხი, თქვენი ქირიმეთ! ამასაც შევესწარი რომ თავადიშვილი ქირაზედ ურემებს ატარებს!

— მერე რა დედ-მამის შვილი, წამოიძახა დარეჯანმა.

— ეგა სთქვი და, მიუგო ლუარსაბმა.

— კაცმა ეგრე როგორ უნდა დაკარგოს პატივი, სთქვა თავის რიგზედ ელისაბედმა.

— ამას იქით გლეხი და თავადი რით უნდა გაირჩიოს. გლეხიცა გზავნის ურემებს ქირაზედ და თავადიშვილიცა, ისიც ქირითა სცხოვრობს და ესეცა. რით უნდა გაირჩიოს? კითხა ლუარსაბმა.

არაფრით. თქვენმა მზემ, დაარწმუნა რძალმა.

ოღონდაც რომ არაფრით, კვერი დაჰკრა ცოლმაც.

— მშიერი რომ ვცვდებოდე, მშიერი და ასი ურემი მეგმებოდეს. მე მაგას არ ვიკადრებდი, თავი არ მომიკვდება. შენა, ჩემო რძალო?

— უი, ჭწინაშეც დღე გამჭრობია. ვიკადრებდი კი არა, მე ჩემის ხელით თავს მოვიკლავდი. ოხრად დამრჩეს ქირით შემოტანილი ქონება. რა თავადი შვილის საქმეა.

— შენა, დარეჯან? ჰკითხა ეხლა თავის ცოლს ცნობისმოყვარე თავადმა.

— არც მე, სთქვა დარეჯანმა.

— ნაშ არც მე, სთქვა ლუარსაბმა იმ სახით, თითქო ამ სამის აზრით სამის ქვეყნის ბედი გადაწყდაო. — არა, დრო ძალიან გამოცვალა, ჩემო რძალო! გააგძელა სიტყვა ლუარსაბმა: ხალხი წახდა, სისხლი მოითხარა, აბა ჩვენ დროს ვინ მოიფიქრებდა რომ თავადი შვილის თავი შეერცხვინა და ურემი ქირაზედ ეტარებინა. კვით არ ჩავაქვავებდით? თავზედ ლაფს არ დავასხამდით? მაგრამ ეხლა? — დასწყევლოთ ღმერთმა — სირაჯობენ!... ოჰ. ღმერთო, რატომ წარდგნა არ მოვა? სომხები გახდნენ, სწორედ სომხები: ეხლა ისლა აკლავთ — ადლი ამოიჩარონ ილიაში, სოფელ-სოფელ იარონ და — სავაქრო, სავაქრო — იძახონ.

— ნავასაც იქმონენ, თქვენმა მზემ, სთქვა ელისაბედმა: მე კი ღმერთმა ნუ შემასწროს იმ დროსა და!

— იქმონენ, თავი არ მომიკვდება, იქმონენ, წარმოსთქვა მწუხარებით ლუარსაბმა: ბატონო! სისხლი რომ აღარ არის? წახდა სისხლი. მოითხარა.

— მართლა რომ წახდა, დაატანა დარეჯანმა.

— აი, მაგალითად, გუშინ ზაქარიას ცოლს რა უქნია! წამოიძახა ენაჭრტლა ელისაბედმა: იცით რა უქნია? ბიქს გაუჯავრებია... ზაქარიას ცოლი ხომ ანჩხლია?..

— მერე რა რიგი? საშინელი! დაჰკრა კვერი დარეჯანმა.

— ბიქს გაუჯავრებია, დაიწყო ისევ ელისაბედმა:

გამოსდგომია, წაუძვრია ფეხიდან, ჩუსტი ყოფილა თუ ქოში — ქოში იქნებოდა — ამდენი უცემია რომ დაუოსებია თურზე.

— არა, თუ ღმერთი გწამს? ჰკითხა გაკვირვებულმა ლუარსაბმა.

— თქვენმა სიცოცხლემ!

— ეს რა მესმის, თქვენი კირიმეთ! იქნება პატარა ბიჭსა სცემა?

— კიდევ ეგ არის რომ არა. პატარა ბიჭს რომ სცემოს, ეგ არაფერი: აი მეცა ესცემ ხოლმე, სთქვა ელისაბედმა.

— მეცა, თქვენმა მზემ. უპასუხა დარეჯანმა, პატარა ბიჭი და გოგო სულ ერთია. როგორც ქალბატონმა რომ გოგოსა სცემოს, არ დაიძრახება, ისე პატარა ბიჭს რომ სცემოს, არაფერია.

— რასაკვირველია, ჩამოართო სიტყვა ელისაბედმა: პატარა ბიჭის ცემაზედ ვინ დაიძრახება. ის კი ვაჟკაცი კაცი გზლებიათ, აბა ქალი რომ ვაჟკაცს შეეებას, ვერაფერია, თქვენმა მზემ.

— დიდება შენდა, ღმერთო ჩემო, სთქვა პირჯვრისწერით ლუარსაბმა: ეს რა მესმის, თქვენი კირიმეთ: დედაცაცმა ისე თავზედ ხელი უნდა აიღოს რომ ვაჟკაცსა სცემოს? ცემა არაფერია, მაკაში ბატონს ვინ დასძრახავს, — იმისი ბატონი არა ვარ რომ მინდა ეცემ, მინდა არა, მაგრამ კაცმა კაცს უნდა სცემოს, დედაკაცისაგან რომ არა თქმულა! რომ არ გავონილა? აი გოგო ჰყავს, გოგოს რამდენიც უნდა სცემოს, ეგ საკადრისია, კაცს კი... ღმერთო დამიხსენს ქვეყნის ცოდვისაგან.

— ეგ რა კიდევ... უნდა დაეწყო კიდევ ელისაბედს ჭორიკანობა, მაგრამ ამ დროს ჩაიკ მოართევს.

— სიტყვა კი არ დაივიწყეთ, ჩემო რძალო, უთხრა დარეჯანმა: ჩაი მიირთვით.

— მიირთვით, სულ ერთია, უპასუხა ელისაბედმა და წამოაგლო ჭიქას ხელი.

ჩაი ჩამოარიგდა.

ელისაბედმა მოსვა ცოტა თუ არა, ისევ დაიწყო გაწყვეტილი სიტყვა:

— იმას მოგახსენებდით: იმ წუწკს ნიკოლოზს, იცით, რა უქნია? თავის მოახლისათვის არშიყობა დაუწყია, ერთხელ ბინდი ყოფილა — აქ რაღაც წასწორიჟოლა დარეჯანს ყურში — ბიჭებს დაუნახავთ, ქალბატონისთვის შეუტყობინებიათ, ის საწყალი ქალიც მისულა და გულს შემოჰყრია. აი, ბატონო!..

— მართლა?

— თქვენზედ მიწა არ მენახოს! მოაქორა ელისაბედმა და, მითამ ნიკოლოზის ცოლზედ გულიც შესტკივა, დაუმატა: მე ის საწყალი ქალი მეცოდება თორემ ნიკოლოზს თუნდა თავშიაც ჰვა უხლა.

საშინელ დროებს არ შევესწარი, თქვენი ჭირიმეთ! მართლის გულით სთქვა ლუარსაბმა: სწორედ მეორედმოსვლა მოახლოვდა: ვეჟო, ქალს ქალობა აღარ ეტყობა, კაცს—კაცობა. ტყუილად კი არ მოგვეჩვენებია ეს კუდიანი ვარსკვლავები, ერთი ღვთის რისხვა რამ უნდა მოვიდეს. რომ არ გაგონილა, ყურით და ენით არა თქმულა ქალისაგან ვაჟკაცის გაღახვა და ქმრისაგან ეგრე აშკარად მაგისტანა ამბები! სირცხვილი აღარ არის ეხლანდელ დროში, პირში წყალი გაგვშრობია.

— არა, ისე ჩუმად მოეხდინა მაინც იმ სულის მტერსა, კიდევ არაფერი იქნებოდა, სთქვა დარეჯანმა.

— ჩუმად რომ მოეხდინა, ვინ რას იტყოდა?—გააწყვეტინა სიტყვა ლუარსაბმა: განა უწინ კი არ იყო მაგისტანა ამბები, ხორციელები არ იყვნენ თუ? მაგრამ უწინ სულ დაფარული იყო, ისე დაიქვრდნენ საქმეს რომ ხორციელ აღამიანს არ გააგებინებდნენ—ბევრი მაგისტანები მომხდარა უწინაც, მაგრამ აბა ერთი შეგიტყვიანთ რამე? სულ ისე ჩუმად და გონიერად იცოდნენ უწინ ყველაფერი; ამიტომ რომ პირში წყალი ჰქონდათ. ეხლა, ბატონო, არაფრისა აღარ ეშინიანთ. ნამუსი აღარ არის, არა. წახდა ქვეყანა.

— სწორედ მეორედმოსვლის ნიშნებია, დაუმატა დარეჯანმა.

— სწორედ. აი ერთი კიდევ რა შევითქვ. გოგო და ბიჭი დაითხოვეთ, მოგახსენებთ, სთქვა ელისაბედმა.

გოგო და ბიჭი დაითხოვეს. ელისაბედმა შემოავლო თვალი გარშემოსა და ჰნახა, რომ არავინ არ არის, მიჯდა ახლო. ლუარსაბმა ყურები დააცქიტა, რომ კარგად გაიგოს.

ელისაბედმა დაბალი ხმით დაიწყო:

— ამ წინაზედ რომ კუდიანი ვარსკვლავი ამოვიდა, ხომ გახსოვთ?

— დიაღ, მიუგეს ერთხმით ცოლ-ქმარმა.

— იმ დღეს თურმე გველეშაპი გამოსდგომოდა მზესა, ისიც ხომ გაიგეთ?

— დიაღ, დიაღ, გავიგეთ! წამოიძახეს ერთად შეშინებულმა ცოლმა და ქმარმა.

— იმ კუდიან ვარსკვლავზედ და გველეშაპზედ სომხების ტერტერებს თავიანთი კარაბადინი გაუშლიათ და უთქვამთ რომ—აქ უფრო ხმა დაიღაბლა—თავადიშვილებს ყმები ჩამოერთმევათ.

— ვაი შენს ლუარსაბსა! წამოიძახა ფერწასულმა ლუარსაბმა: ეგ

რა სთქვი, რა? აკი მოგახსენეთ, ბატონო, რომ წარღვნა უნდა მოვიდეს-მეთქი. აი ღვთის წყრომა! სულ ჩვენივე ცოდვებისაგან მოგვევლინა. მამა-ჩემი ზაალ ნუ წამიწყდება, რომ წავალ, ზაქარიას ცოლსაც, ლევანსაც, ნიკოლოზსაც წიხლ ქვეშ ჩავიდებ, რომ ეს ამბავი სულ იმათი უნარია. კიდევ ატარონ კირაზედ ურმები!

— რაზედ გაცხარდი, შენ გეთაყვანე! მიატანა ლუარსაბსა ცოლ-მა: სომხების კარაბადინს როგორ უჯერებ. შარშანწინ კი არა სთქვეს რომ დედამიწა ხარის რქაზედა სდგას, იმ ხარს ერთი რქა მოსტეხია და ქვეყანა უნდა გადაბრუნდესო, მაგრამ ტყუილი კი გამოდგა. გარეჯელ მკითხავს ეთქო რომ არც რქა მოსტეხია და არც არაფერიო.

— მართლა, ეგ კი აღარ მომაგონდა! სთქვა ეხლა კი დამშვიდებულმა ლუარსაბმა: ქორი იქნება. აბა, გეთაყვა, მეფის ერეკლეს ნაბოძებს სომხის კარაბადინის სიტყვით ვინ წამართმევს? თუნდ ეგ არ იყოს, რიღას თავადიშვილი ვიქნებით თუ ყმაც არ გვეყოლება: კარაბადინი კი არა, სოლომონ ბრძნის წიგნიც რომ იყოს, არ დავიჯერებ. ან რა დასაჯერია?

— რასაკვირველია, დასაჯერი არ არის, მაგრამ გლახობაში ეგ ხმა გავარდნილა, — ეგ ცუდია, თქვენმა მზემ, სთქვა ელისაბედმა.

— ხმა გავარდნილა, მე ვიცი, თათქარიძობას წამართმევნ? შარშან კი არ იძახდნენ რომ საიქიოს ბატონები ყმებად შეიცვლებიანო, ყმები ბატონებადაო, — ვენაცვალე ღვთის მადლს, იქაც ისე არიანო, ბატონი ბატონადა, ყმა ყმადაო, როგორც აქა. ინგლისის ხელმწიფეს ბარათი ჩამოუგდიაო ფრანგის ხელმწიფისათვის რომ „ნუ გეშინიანო, მეცა და ჩემ დიდკაცებსაო აქ უფრო დიდი პატივი გვაქვსო, მანამ მანდაო. ნუ დაიჯერებო, რასაც მანდ ყბედობენო“.

— რასაკვირველია, ეგ აგრე იქნება: ბატონყმობა ღმერთს დაუწესებია და თითონვე ღმერთი რად მოშლის? ვენაცვალე ღვთის დიდებასა! — სთქვა დარეჯანმაცა.

— უფლისა უფალსა და კეისრისა კეისარსაო, სახარებაში სწერია: კეისრები ჩვენა ვართ, დაუმატა ელისაბედმა.

— მართალი ბძანებაა, ჩემო რძალო! სახარების სიტყვას ვინ წაუუვა? მიატანა დარეჯანმა.

— არავინ, თქვენმა სიცოცხლემ! დაამტკიცა ელისაბედმა და წამოდგა შინ წასასვლელად: მშვიდობით ბძანდებოდეთ!

— მშვიდობით, ჩემო რძალო! ბიჭებში კი ხმა გააგდეთ რომ ტყუილია-თქო, ურჩია ლუარსაბმა.

— თქვენც რომ ეგრე ჰქმნათ, ცუდი არ იქნება: გლეხები

არიან, მალე დაიჯირებენ ტყუილსაც და მართალსაც. მშვიდობით. გამოესალმა და წავიდა ელისაბედი. თან აედევნა დაჩაგრული გოგო.

— ღმერთო, რა მექორეა!... რა ენაქართალა!... უთხრა ქმარს ელისაბედზე დარეჯანმა.

— ის რა მოიგონა, თქვენი ქირიმეთ: ყმები უნდა ჩამოგვეერთოსო! დაჰკრა კვერი ლუარსაბმა.

— შენ ხომ მაშინვე დაიჯერე.

— კარაბადინმა სთქვაო, მოდი და ნუ დაიჯერებ. ის კი ღვთის წინაშე არ მომაგონდა რომ გარეჯელ მკითხვესა ბევრჯელ გაუცრუებია სომხური კარაბადინი.

— გონება სადა გქონდა?

— ჰე, შე დალოცვილო! აქა მქონდა, მაგრამ ვერ მომაგონდა. სულ რომ მაგონდებოდეს, რაც გამიგია, მეტი რაღა მინდა: სოლომონ ბრძენი ვიქნებოდი. თუნდ ეგ არ იყოს, ქვეყანაზედ, რა ვიცი, რამდენი ეშმაკის მანქანებაა, ეგეც იქნება ერთი იმათგანი იყოს. ვეყო, ცოდვილ ქვეყანაზედ რა არ მომხდარა ჩვენის ცოდვებისაგან? ეგეც შეიძლება რომ მოჰხდეს, მაგრამ სიფრთხილეს თავი არ ასტივდებოა, ნათქვამია: ხმა გავაგდოთ რომ ტყუილია.

— რასაკვირველია, ცუდი არ იქნება, ჩვენ მაგითი რა დაგვაკლდება?

— არაფერი, შენმა მზემ! — ეხლავ დაუუძახებ დათოსა და ვეტყვი. დათო, დათო! დაუყვირა ბატონმა.

— ბატონო! სადღაც შორილამ მოისმა დათოს ხმა: ეხლავ გიახლებით.

ცოტა ხანს შემდეგ დათოც მოვიდა და ჰკითხა ბატონსა:

— რას გვიბძანებთ?

— იმას რომა, ყმები ჩამოგვეერთმევო, რომ ამბობენ, ტყუილია. გესმის, თუ არა? ყველას უთხარი რომ ტყუილია. ხელმწიფეს მოუწერია რომ დავარჩობ, ვინც იტყვის რომ ეგ მართალიაო, ვინც გუნებაში მაგას გაიტარებსო. გაიგე?

— გავიგე. შენი ქირიმე! უპასუხა დათომ: განა მაგას ვინა ჰფიქრობს? აი რაღაც გოგო-ბიჭები მიჰქარავენ, შენი ქირიმე, იმათ ვინ დაუჯერებს. წვრილფეხობის სიტყვა რა დასაჯერია. იუბედებენ და დაჩუმიდებიან.

— ეგრე სთქვი ხოლმე სხვაგანაც, ჩემო დათო! ან რა კარგი იქნება თქვენთვის, რომ ჩვენ არა გყვანდეთ.

— შენი მტერი ყოფილა, ჩვენ ვიქნებით, შენი კირიმე!
რაც უნდა იყოს, მამასავით გაატრონობთ.

— დიად, შენი კირიმე! სწორედ მამა ბრძანდებით და ჩვენ შეილები ვართ. თუ ხანდისხან გაგვიწყრებით, აგვიკლებთ, წაგვართმევთ — ეგ რა? სულ ჩვენის სიკეთისათვის არის ხოლმე, განა მამა შეილს არ გაუწყრება?

— ოღონდაც რომ გაუწყრება, მაგრამ შეილი ისევ შეილია, მამა ისევ მამაა ხოლმე.

— მართალი ბრძანებაა. სხვას არა აქვს მაგის გაგება, ამბობს რომ რაც ჩემია, ჩემი უნდა იყოს, ბატონი რად უნდა გვართმევდესო. ის კი არ იციან რომ, თუ ბატონი ართმევს რასმეს, სულ იმათისავე სიკეთისათვის ართმევს. ხომ მოგეხსენებათ, გლეხკაცი რეგვენია.

— ოღონდაც, რეგვენია, ჩაერივა დარეჯანი: მაშ ბატონი რისა არის, თუ არ დასტუქსავს, არ წაართმევს? თუნდ ეგ არ იყოს, უცხო ხომ არ ართმევს, ისევ თავისივე ბატონია!

— მართალი ბრძანებაა: მამაა, უცხო რად იქნება? დაუმატა ეშმაკობით დათომა.

— დიდი და პატარაობა სად არ არის? სთქვა ლუარსაბმა: აი თუნდ თითებზედ დაიხედე: ერთი დიდია, მეორე პატარა. რისთვის? ამისთვის რომ ღმერთს აგრე გაუჩენია, დიდი და პატარაობა ყველგან უნდა იყოს. აბა დაიხედე.

— განა არ დამიხედნია, შენი კირიმე! დიდიც არის, პატარაც, მაგრამ, დაილოცა ღვთის სამართალი, ისე გაუჩენია რომ ერთმანეთს არ უშლიან, სთქვა ცბიერმა დათომა.

— მაშ ყველგან არის დიდი და პატარაცა, ახლა როგორ იქნება რომ ჩვენში არ იყოს. ან რა დასაჯერია? გააგძელა ლუარსაბმა და ვერ გაიგო კი დათოს აზრი.

— ვისაც თავში ტვინი აქვს, აკი არ იჯერებს, შენი კირიმე: ვინც უტვინოა ისინი მოგახსენებენ რომ მართალიაო.

— როგორ მართალია? დაატანა დარეჯანმა: ხელმწიფისათვის ან ჩვენ რა დაგვიშავებია რომ ყმები ჩამოგვეერთოს, ან თქვენ რა შეგემატებიათ რომ გაგაზატონ. ეს როგორ ვერ მოიფიქრეთ?

— მითამ მოგახსენებენ, შენი კირიმე, ჰკვიან კაცებს დაუწერიათო რომ ქვეყნისათვის კარგი იქნებაო. ტყუილი უნდა იყოს.

— ტყუილია, მაშ რა არის? დაიყვირა ლუარსაბმა: აბა რო-
მელი ჭკვიანი კაცი იტყოდა მაგას, თუ არ იუდას კერძო?

— აი, მეხი კი დავაყარე იმისთანა ჭკვიანსა! მიაყარა ქოქოლს
დარეჯანმა.

— თუ ეგ მართალია, გარეჯელ მკითხვეს, იცი, რა უთქვამს?
ჰკითხა ლუარსაბმა.

— არა, შენი ჰკირიმე! რა მოგახსენოთ?

— ისა რომ ტყუილიაო.

— აბა იმისთანა გულთმისანს მოდი და ნუ დაუჯერებ, დაუ-
მატა დარეჯანმა.

— მე ეგ ადრევე ვიცოდი, შენი ჰკირიმე, რომ ტყუილია, აბა
უბატონოდ რა ხეირი დაგვეყრება? უბატონო საყდარსაო ეშმაკები
დაეპატრონებიანო, გლეხები იტყვიან ხოლმე. ჩვენც ეგრე მოგვივა.
ახლა ამითი გვატყუებენ თავადებსაც და გლეხსაც რომ ჭკეყნისათვის
კარგი იქნებაო, თორემ რა დასაჯერია?

— თუ მე არ ვიქნები, ჭკეყანა თუნდ ძირიანად ამოვარდნილა,
თუნდ, ბოდბელისა არ იყოს, „ქვა ქვაზედაც ნუ იქნება“, სთქვა
ლუარსაბმა: ჭკეყნისათვის კარგი იქნებაო! თუ მე და შენ არ ვიქნე-
ბით, ჭკეყანა რად გვინდა? ჯანიც გავარდნია. არა, დათო?

— დიალ, შენი ჰკირიმე! სულ ტყუილია; მე ბევრისათვის მით-
ქმის რომ ტყუილია და როდი მიჯერებენ.

— შენ უთხარი რომ თითონ ბატონმა თავის პირით მიბძანა-
თქო, მაშინაც არ დაიჯერებენ? უბძანა ლუარსაბმა.

— მაშინ კი რაღა ეთქმით, შენი ჰკირიმე!

— ეგრე, ჩემო დათო! ყველას უთხარი.

— ბატონი ხარ, მაშ გაახლოთ?

— წადი.

დათო წავიდა. ვინ იცის გულში როგორ ეცინებოდა ამ პირ-
მოთმინე ყმასა?

— არა, გული დააჯერა რომ ტყუილია, უთხრა დარეჯანმა,
როცა დათო წავიდა.

— ჭკვიანი კაცია, დააჯერებდა, უპასუხა ლუარსაბმა.

V

ყველა-ყველა და ამაღამ ვახშმად რა გვაქვს? ერთს საღამოს
ლუარსაბმა თავის მეუღლეს ჰკითხა, როცა ქათმების შესხდომის დრომ

შოალწია: დარეჯან! არ გეყურება, დედაკაცო? ამაღამ რა უნდა ვკამოთ?

— რატომ რა უნდა ვკამოთ, გენაცვალოს დარეჯანი? ღვთის წყალობა ბევრი გვაქვს, ანუგეშა დარეჯანმა.

— მაინც?

— სადილიდამ დარჩომილი კაი ცივად ძროხა გვაქვს, კარგი ღორის სუკებია, კარგი...

კიდევ რაღაც უნდა ეთქვა, მაგრამ ღორის სუკების ხსენებაზედ აღტაცებულმა ლუარსაბმა სიტყვა გააწყვეტინა.

— უჰ, უჰ, უჰ! ეგ ღორის სუკები, შენმა მზემ, რაღაც უნდა -- ღორს. სხვა? მე ამაღამ როგორღაც მაღაზედა ვარ.

— ზურგიეღრიცა გვაქვს, ღვინოები რომ იყიდა, იმისი ფეშქა-შია. ასეთია რომ ქონი გასდის.

— უჰ! ეგეც კარგია. სხვა?

— ყველი, პური და კაი გული.

-- არც ეგ არის ურიგო, შენმა მზემ: ჩვენისთანა ვახშამი ხელ-მწიფესაც არ ექნება.

გაიკეთა ჩიბუხი მადანახალისებულმა მებატონემ და, მინამ სანატრელს ვახშამს მოიტანდნენ, მოუთმენლად წინა და უკან პატარა ოთახში ბოლთასა სცემდა. ხანდისხან რაღაც ფიქრში გართუ-ლი უეცრად წამოიძახებდა: „ღორის სუკები? შენმა მზემ, რომ — კარგია!“

ვახშამსაც, როგორც ყველაფერსა ამ წუთისოფელში, ბოლო მოეღებოდა. გამძღარი და ტახტზედ გადაგორებული ლუარსაბი ახლა ხვალისთვის დაიწყებდა ზრუნვას. მაშ? ოჯახის კაცი იყო.

— ესეც ვახშამი, ღვთის მადლით, გადავაგორეთ, ახლა ხვა-ლინდელ დღისათვისაც ვითიქროთ. ხვალაც ქამა გვინდა, დალო-ცვილს ღმერთს ეგრე გაუჩენია კაცი. ხვალ რაღა ვკამოთ?

— ხვალ?.. ჩაფიქრდა დარეჯანი, — ვითომც და ძნელი გამო-სარჩევი საქმე მიანდეს: — ხვალ? დაიცა ერთი მოვიგონო... ხვალ? არტალაზედ როგორა ხარ?

— უჰ, უჰ! შენმა მზემ, კარგი რამ მოიგონე. არტალაზედ? ვაცივითა ვარ, ვაცივით, უპასუხა მსუნაგსავით სულწასულმა თავადმა: ბარაქალა, დარეჯან! ერთი კარგი მსუქანი არტალა, ჩვენი თედოს მოხარშული, ნივრით — ერთ სახელმწიფოდა ჰღირს, მე და ჩემმა ღმერთმა. ეგ ძალიან კარგი. სხვა? მარტო ეგ რას გვეყოფა.

--- ერთი კარგი ჩიხირთმა? ჰკითხა მაცდურის ღიმილით კნენამა.

--- ჩიხირთმა?... ჰა, ჩიხირთმა?... არა, გეთაყვა, ბოზბაში სჯობია, მიუგო მცირე დაფიქრების შემდეგ ლუარსაბმა: — ვა!... ტყემლის მჟავით გაკეთებული ბოზბაში?..

ისეთის ხმით წამოიძახა ლუარსაბმა, თითქო უკვირსო: ეს ამისთანა უბრალო ქეშმარიტება როგორ არ ესმის ამისთანა კვეიან დედა-კაცსაო.

--- შენც არ მომიცდე, ლუარსაბ, კარგად გაკეთებულ ჩიხირთმას ბოზბაში არა სჯობდეს.

--- ვა!.. უფრო გაკვირვებით შეჰყვირა ლუარსაბმა: ტყემლით გაკეთებულს ბოზბაშს ჩიხირთმა უნდა ამჯობინო?. შენს ჰკვაზედ არა ხარ, დედაკაცო! ჯერ ისე ბოზბაში რა არის რომ ტყემლით რა იყოს... რას ამბობ? რასა? ერთი მსუქან ბოზბაშში ამოვლებული პურის ლუკმა მთელ ქვაბ ჩიხირთმას მირჩევნია. ამის შემდეგ შენ უნდა დამაჯერო რომ ჩიხირთმა სჯობია? მაშ კაცი აღარ ვყოფილვარ, ქუდი არა მხურებია.

— შენ ერთი ახირებული კაცი ხარ: რასაც იტყვი, ხომ კაცი ველარ გადაგათქმევინებს? არ იყო რომ ცოტა წყენით არ უთხრა დარე-ჯანმა დაჟინებულს ლუარსაბსა.

--- მაშ? კაცი მაგისთანა უნდა. ის ხომ კარგია, დღეს ერთი სთქვას, ხვალ სხვა? სთქვა ლუარსაბმა, შემოიყარა დოინჯი და გამარჯვებულსავით ამაყი შეხედულობა მიიღო...

ხშირად შუალამედინ ცოლ-ქმარნი გაცხარებულნი და გაქარხლებულნი ამისთანა ღრმა აზრებს ამტკიცებდნენ. „დღეს რა ვჰამოთ“, იტყოდნენ დილით; „ხვალ რა ვჰამოთ“, იტყოდნენ საღამოზედ. ეს იყო იმათი სულის საზღო, ეს იყო იმათი გონების ვარჯიში, ეს იყო იმათი აზრის აღებ-მიცემა.

რა იცოდნენ ამათ რომ თავისის ქცევით, თავისის ცხოვრებით არისხებდნენ ღმერთსა რომელსაც თავისი სული ამათთვის შთაუბერია.

— ვაჟო! მე ვარისხებ ღმერთსაო? გეტყოდათ გაოცებით ლუარსაბი: წირვა-ლოცვას მე არ ვაკლდები, კაცი მე არ მამიკლავს და კაცისათვის მე არ მაშიპარავს, --- რაზედ ვარისხებ ღმერთსა?

მართალი ხარ, ჩემო ლუარსაბ, შენ კაცი არ მოგიკლავს, კაცისთვის არ მოგიპარავს -- ერთის სიტყვით -- რაც არ უნდა გექნა, არ გიქნია -- ესეც კარგი: უარარაობას ევა სჯობია. მაგრამ ეხლა ეს უნდა გკითხო: რაც უნდა გექნა, ის კი გიქნია?

— დიად, მეტყვი შენ: მისვამს და მიჰამია, არც ერთი დღე მშვიერი არა ეყოფილვარ.

მითამ პასუხი ეგ არის? წირვა-ლოცვას არ ვაკლდებო. რა გამოვიდა? იქ ყოველთვის გსმენია ჩვენთვის ჯვარცმულის ქრისტეს სიტყვა: „ვითა მამა ზეცისა იყავ შენ სრულიო“. აბა ან ერთს წამს შენს სიცოცხლეში მაგისტვის სცდილობარ? არა, შენ მაგისტვის არა სცხოვრობ; შენ სცხოვრობ რომ სვა და ჭამო და არა იმისთვის სკამ და სვამ რომ იცხოვრო, ესე იგი ეცადო რომ ვითა მამა ზეცის იყო შენც სრული.

VI

ოცი წელიწადია თურმე, რაც ლუარსაბი და დარეჯანი ერთს უღელში შეებმულან და ერთს ბედის კალთას ქვეშ ამოფარებულან. საოცარი ამბავია ამათი ჯვარისწერა. ჯერ ლუარსაბი თავის ძმასთან — დავითთან — გაუყრელი იყო, როცა ოცი წლისა შესრულდა და მოინდომა ცოლის შერთვა. ძალიან მოინდომა, მაგრამ არ იცოდა, ვისი ქალი შეერთო; მდიდარიც უნდოდა, კაი გვარისშვილიც და მზეთუნახავიცა. ამავების მექონი ქალი ჩვენში ძვირია. ლუარსაბს ჯერ კი თვალი ეჭირა — იქნება შემხვდესო, და, რომ ვერსად ვერა ჰპოვა, გაიზრახა გულში შეიკეროს პტყელის ბუზმენტებით ჩოხა, ბუზმენტებითვე მორთული განიერი მაუდის შალვარი, ერთი ოციოდ თუმანს თავი მოუყაროს და ჩავიდეს ქალაქში იმ ფიქრით რომ ერთი ორიოდჯერ ქუჩა-ქუჩა გავაქენებ დროშასაო, იქნება ერთი მდიდარი, კაი გვარის და ოჯახის შვილი ქალი ბადეს მოხვდესო, თუ არა და სომხის ქალები ხომ იქ არიან, ათასს თუმანს წამოვიღებო. ბოლოს შეიტყო რომ შორს წასვლა საჭირო არ არის: თავად გძელაძეს დიად პატიოსანს გვარის და ოჯახის შვილს ერთი მზეთუნახავი ქალი უზის გასათხოვარი და ზედ ზურგზედ ორასი თუმანი თეთრი ნაღდად აკერია. აუფორთხალდა ლუარსაბს გული, გაუჯდა გვერდში და დღემუდამ საამურად უღიტინებდა, მაგრამ არ იცოდა, როგორ მოეხდინა საქმე. უშველა ღმერთმა და ერთს დღეს მაქანკალიც გაუტყვრა.

მაქანკალი გძელაძისაგან მოგზავნილი გახლდათ ერთი მოხუცებული, დარბაისელი, ლარიბი და ქვრივი დედაკაცი რომელიც მას აქედ, რაც ქმარი მოჰკლამოდა, ამ პატიოსანის ხელობით თავს ირ-

ჩენდა. ამას „სუტკენინას“ ეძახოდნენ იმიტომ რომ ამისი უბედური ქმარი მთელ სიცოცხლეში კნიაზობას ეძებდა და ვერ დაიმტკიცა. ჩვენც ვგრე დაუძახაო.

დიდი ენამეტყელობის სახელი ჰქონდა გავარდნილი თავადი-შვილებში ამ სუტკენინასა, ამისთანა გამოცდილი შუამავალი თურმე ორიც არ დადიოდა დედამიწის ზურგზედა. ამიტომაც ბლომად იღებდა ფეხის ქირასა, მაგრამ ეს იყო კარგი რომ, რაკი იკისრებდა საქმეს, ბოლოსაც მოუღებდა. აი გძელაძესაც ეს ამოერჩევა, ხუთი თუმანი ბეი მიეცა და ხუთმეტსაც დაჰპირებოდა, როცა საქმეს გაარიგებს. თუმცა გძელაძემ გამოგზავნა ლუარსაბთანა, მაგრამ გამოცდილმა სუტკენინამ ისე აჩვენა თავი რომ მითამ ჩემთავად მოვედიო, რომ ლუარსაბსაც დაავალოს და დასცინცლოს რამე.

ეს მოჰხდა ერთის აზნაურშვილის სახლში რომელმაც ჯვარი დაიწერა და ქორწილში სხვათა შორის ლუარსაბიც დაჰპატიჟა. ის სუტკენინა ამ აზნაურშვილის მამიდა იყო. ქორწილის მეორე დღეს სადილის შემდეგ ჩვენი ლუარსაბი შექეფიფიანებული წავიდა და ფანჩატურში დაწვა. მზე დაწურვაზედ იყო, როცა ვიღაცამ ხელი ჰკრა და გააღვიძა. ლუარსაბმა გააჰყიტა თვალები და დაინახა ერთი პატიოსანი ხნიერი დედაკაცი. წამოხტა მაშინვე ფეხზედ.

— დაბძანდით, შენი ჰირიმე, მოისვენეთ, უთხრა სუტკენინამა: უკაცრავად ვარ, მოსვენება დაგიფუთხეთ, მაგრამ დედი-თქვენის მეგობრობა და ხათრიჯამი რომ მაგონდება, ის პატივი და სიყვარული, თქვენზედაც გული შემტკივა... აი ამოდენა (დაბლა ხელით აჩვენა) ხელში მკერიხართ, მითამაშებიხართ. დედა-თქვენი და მე დიდი მეგობრები ვიყავით, უერთი-ერთმანეთოდ ვერ გაგვეძლო, დიდი სიყვარული გვქონდა ერთმანეთისა: დები რად იქნებიან ისე როგორც ჩვენ ვიყავით. დედა-თქვენი ხომ არ გახსოვთ?

— არა. მე მაშინ ორის წლისა ძლივა ვყოფილვარ, მიუგო ლუარსაბმა რომელმაც არ იცოდა ჯერ, რა ამბავია და ან რა უნდა ამ კნენინასა.

— რასაკვირველია, არ გეხსოვებათ. ის უბედური ღმერთს რომ თავის უმანკო სულს აბარებდა—იმის. დამკარგავი მე ცოცხალი რაღადა ვარ, ეჰ, მადლობა ღმერთს, იმის ნებას ვინ წაუვა—რომ უმანკო სულს აბარებდა, მე მაშინ ფეხით ვეჯექი. ყველანი დაითხოვა ჩემ გარდა. მამა-თქვენი, მგონია, მაშინ მიცვალებული იყო.

— არა, ჯერ მასუკან თუნდ ექვსი წელიწადი იცოცხლა. მიუგო ისევ ლუარსაბმა.

— მართლა, მართლა, რამ დამავიწყა? — სთქვა სუტკენინამა. მითამ და მართლა დაავიწყდა: აი სიბერე რა არის, ხსოვნამ მილა-ლატა. დიად, ცოცხალი ბძანდებოდა. დახე ჩემს გონებას! თავის პირით არ მიბძანა: „დაო ხორეშან! ვიცი, რა სიყვარული გაქვთ შენ და ჩემ ცოლსა, წადი ფეხითი დაუჯექ, იამება, შენ რომ გნახავს. ისე ჩემი ნახვა არ იამება“. მამა-თქვენი დარბაისელი კაცი იყო, დიდი პატიოსანი, სახელოვანი და ყველასაგან პატივცემული. დიდი შიში-კრძალვა ჰქონდათ იმისი განა მარტო საქრისტიანოში, — სალევკოშიაც; დაღისტნამდინ იმისი სახელი გავარდნილი იყო, რუსებისაგანაც დიდი პატივი ჰქონდა. აბა თქვენ რა გეხსომებათ, პატარა იყავით. ჰო, რას მოგახსენებდი?... ჰკითხა ლუარსაბს.

— რომ მამი-ჩემის სახელი დაღესტნამდინ გავარდნილი იყო, რომ რუსებისაგანაც დიდი პატივი ჰქონია, უპასუხა ლუარსაბმა.

— არა, ეგ ხომ ვიცი. რაზედ დავიწყე, ის დამავიწყდა, ვე-ლარ მომიგონია. აი, ბატონო, სიბერე ეს გახლავთ: წუთის წინად რას ვლაპარაკობდი, არ მახსოვს, მამი-თქვენის სიკვდილი ოცის წლის ამბავი — რომ არ მახსოვდეს, რა საკვირველია.

— თორმეტის წლის ამბავი გახლავთ, გაუსწორა ლუარსაბმა.

— თუნდ თორმეტისა, მაინც საკვირველი არ არის. რაზედ დავიწყე ლაპარაკი?... ჩაფიქრდა სუტკენინა, მითამ და არ იცოდა, რაზედ დაიწყო. იცოდა, ძალიან კარგად იცოდა, მაგრამ ჭფიქრობდა, ისე როგორ მოახერხოს რომ ლუარსაბმა ტყუილში ვეღარ დაიჭიროს, როგორც მამის სიკვდილში დაიჭირა. ლუარსაბი გაშტერებული იდგა და სულ არ ესმოდა, რა განზრახვით მოსულა ამასთან კნეინა და რა განზრახვით ჰლაპარაკობს.

— ჰო, მართლა! წამოიძახა სუტკენინამა ფიქრის შემდეგ: იმას მოგახსენებდით: ცხონებული დედა-თქვენი რომ უმანკო სულს აბარებდა, ყველანი დაითხოვა ჩემ გარდა და, როცა მარტოვანი დავრჩით, მიბძანა თავის სირინოზის ხმითა: „მე, ჩემო გულითაღო მეგობარო ხორეშან, დიდის ხნის სიცოცხლე აღარ მაქვს. ვიცი, რომ ჩემი სიყვარული დიდი გაქვს. აი ეს შენ და ეს ჩემი ობლები. შენ იყავ ამათი დედა“. ეს რომ ბძანა, — ვუი უბედურების მნახველს — გული ამოუჯდა. მეც ლაპალუპით წამომივიდა ცრემლები, ბევრი ვიტირეთ. მერმე ხომ განუტევა კიდევ ის ანგელოზის სული. მე

როგორც თავზარდაცემული ისე გიჟსავით დავრბოდი; თურმე ეგონათ, ვერ ავიტან მწუხარებას და კეკილამ შევეცდები. დიდი სიყვარული გვქონდა, ესე ვიყავით, თითქო ერთი ხორცი გვაქვსო და ერთი სული. დედათქვენიც ასეთი დედაცაო ბძანდებოდა, — დაუმკვიდროს ღმერთმა სასუფეველი — ასეთი დედაცაო ბძანდებოდა რომ ყველას ხატსავით უნდა ეკოცნა. ასეთი რამ იყო! სადღა არიან ეხლა იმისთანები! ჩვენც ვიტყვით: დედაცაცები ვართო!... მესამეს დღეს ქრისტიანულის წესით მივაბარეთ მიწასა იმისი ნათელი გვამი. დიდი სამღვდელო იყო მოპატიჟებული. მოგახსენებენ, მამა-თქვენს გვამის გასაპატიოსნებლად არქიელიც უნდა მოეწვია, მაგრამ დროშკის ცხენები ვერ ეშოვნათ რომ გაეგზავნათ. თქვენ ერთი ბეწო ობლები დარჩით, თქვენ და დავით პატარაები იყავით, თქვენ მაშინვე შამიყვარდით, თქვენცენ მაშინვე გული უფრო მამიწევდა. არ ვიცი რად, დათიკოც ხომ მისი ნაშობი იყო, მაგრამ თქვენ ჩემთვის სხვა იყავით. მე თქვენ ზომ არ გეხსომებოდა?

- - არა, არა მახსოვხარო.

- - აბა, რასაკვირველია, არ გეხსომები, შენ სამის წლისა იქნებოდი, როცა მე ქმარი მომიკვდა — ვაი იმის დამკარგავს — მას აქედ შინიღამა ფეხი არ გამომიდგამს, ვარ ესე უნუგეშო, უპატრონო ქვრივ-ოხერი. სიხარული ჩემთვის სიხარული აღარ არის, ქვეყანა ჩემთვის სულ შავებშია ჩაცმული. მაპატივეთ კადნიერება, იქნება თავი მოგაწყინეთ. რა ექნა? ბედისაგან დამწვარ-დადავული ვარ, დარდები მეშლება ხოლმე. რაღა გავაგრძელო, მოკლე სიტყვა სჯობია. თქვენ სამის წლისა იქნებოდით, რომ ქმარი დავკარგე. მოგშორდით და მას აქედ აღარ მინახიხართ, მაგრამ გულით ისევ თქვენთანა ვიყავი, ვისაც კი თქვენებურს შევხვდებოდი, თქვენს ამბავს ვკითხავდი. ერთ ღამეს — აი ეს სამი თვეც არ იქნება — დამეძინა. ვნახოთ — ღრმა ძილში რომ ვარ — ერთი მშვენიერი ანგელოზი, შუქმოფენილი. განწმენდილი და გასპეტაკებული თვალ წინ გამომეცხადა. სიზმარს მოვახსენებთ, მაგრამ ასეთი სიზმარი იყო რომ აქამდინ ცხადი მგონია — „ხოროშან! მიბძანა სულმა ცხოველმა: მე შენის გულითადის მეგობრის სული ვარ, განწმენდილი და გასპეტაკებული“. მაშინვე მუხლებზედ მოვებვიე დედი-თქვენის სულისა, დედა-თქვენი ბძანდებოდა. — „მუხლებზედ ნუ მეხვევი, მიბძანა ხელახლად: მე შენგან გული მტკივა: რად დაანებე თავი ჩემს დავითს და ლუარსაბსა? დავითი კიდევ არაფერი, იმან ცოლი იშოვა და დაბინავდა, ლუარ-

საბს რატომ არ ჰპატრონობ?“ საპი ღამე ერთიერთმანეთზედ მომევ-
ლინებოდა და სულ აჰას მეტყუოდა ხოლმე. ეგრე გახლდათ, თქვენი
დაუტირებელი არ მოვკვდე! თუნდ ეგ არ ყოფილიყო, მე—რო-
გორც მოგახსენეთ—უფლისა წინაშე აღთქმა მივეც რომ დედობა
გაგიწივო, და აი. დღეს მოვიდა ის დღე. თქვენ უმაწვილი კაცი
ბძანდებით. მე რა წამსაც დაგინახეთ, მაშინვე მივხვდი, რასაც გაუ-
გიჟებია ის საწყალი ქალი. ღმერთმა შეარცხვინოს შენს მხარ-ბეკ-
თან ყარამანის მხარ-ბეკი და სიტუურფე ტარიელისა, გონიერება გარდან-
ქეშანისა, თვალი მოგკარით თუ არა, მაშინვე მივხვდი, რასაც
აუნთია ცეცხლი იმ უბედურის ქალის გულშია. უბედურს ვამბობ
ემიტომ რომ იქნება თქვენ იმაზე არც კი ჭფიქრობთ. ის კი იქა
ჰდნება.

ლუარსაბს იამა, ისე უნებლიედ ქუდი უფრო ჩაიტეხა, კისერი
მოიღერა, წვრილ, ახალაშლილ უღვაშებს ხელი გადუსო, წელში
გასწორდა და მხარ-ბეკი მოიმარჯვა. ისე იამა რომ პირველ ხანში
ვერ მოახერხა სიტყვის თქმაცა. ჯერ არ იცოდა, რასაკვირველია,
ის ქალი ვინ იყო, მაგრამ მაინც იამა.

— არც ქალია ურიგო, დაიწყო ისევ სუტკენიანამა: როგო-
რი ყარამანიც შენა ხარ, იმისთანა საღობხურამან ის არის. სწორედ
ტარიელ და ნესტანდარეჯანი იქნებით, ორივე ერთად რომ შეგყა-
როთ. არც გვარი და შთამამავლობა აქვს ცუდი. მუხრანბატონთან
ერთ ფურცელზედ არის იმათი გვარიც ჩაწერილი, კაი ქალი, კაი
გვარისშვილი, კაი ოჯახი, სახელგათქმული ნათესაობა,—ბიძა ერთი
მაიორი ჰყავს, მეორე დიამბეგია თათრებში, ფულიც აქვს ნაღდად,
მეტი რა გინდა? მერე დედი-შენის სურვილიც არის. ის ანგელოზი
წუხელაც მომეველინა და მითხრა: „ეგ უთუოდ მოახდინეო!“

— ფული რაერთი აქვს? ჰკითხა ლუარსაბმა.

— ორასი თუმანი ექნება.

— ნაღდად?

— სულ ბაჯაღლო ოქ'ო; შინა აქვს პარკში შეკრული.

— გძელაძიანთ ქალი ხომ არ არის?

— თქვენ ვინ გითხრათ?

— მე ვიცი.

— მაინც?

— ვიცი, ის არის. განა მე კი გულში არა მქონდა იმ ქალის
სახე, მორცხობით ჩაილიმილა ამ სიტყვაზედ ლუარსაბმა.

-- საიღამ? გინახავს თუ?

- თვალთაც არ მინახავს. მაგრამ ისე ვიცი.

-- მაშ ნებას დამრთავთ, თქვენ მაგიერ ვილაპარაკო? რა რიგად გაუხარდება ქალსა!

— თორემ მამას კი არა! სთქვა სუტენერის ქებით გაზვიადებულმა ლუარსაბმა.

— არ გაუხარდება, თქვენმა მზემ! გაუძნელა ძალად საქმე სუტენერს.

— მაშ იმისგან არა ხართ მოგზავნილი?

— რას ბძანებთ? იმისაგან რომ ვიყო, საქმე გათავებდოდა, რაკი თქვენი ნებაც არის. ის არის რომ თითონ მამა დიდს უარზედ სდგას.

— უარზედ სდგასო!... წამოიძახა გულნატკენმა ლუარსაბმა: რაში მიწუნებს მითამ? გვარი იმაზედ ცუდი არა მაქვს და ოჯახი. მითამ რა?

— ეხლა, ხომ მოგეხსენებათ, რიხიანი კაცია.

— მაშ არა იქს, რაღა?

— როგორ არა იქს, მაგრამ დიდი ცდა და ხერხიანობა კი უნდა.

-- მაშ შეიძლება დავიყოლიოთ?

— ვინ იცის? ეგ ხერხზედ ჰკიდია, მაგრამ მაინც კიდევ ღმერთმა იცის: ჯიუტი კაცია.

— ხერხი კიდევ თქვენი საქმეა.

— მართალია, მაგრამ მარტო ჩემი ხერხი რასა იქმს?

— სხვა რა უნდა? რაც შეეძლება, ჩემ კისერზედ იყოს. მადლის გადახდა ჩვენც ვიცით.

— უი, შენ გეთაყვანე, შენა, მაგას ვინ მოგახსენებს? გულუხეობაში თქვენი გვარი დიდხანია გათქმულია, განა არ ვიცი. თუნდ ეგ არ იყოს, დედი-შენის შვილს მე უნდა გამოგართო რამე, მაშინ შემერგება ლუკმა? არა, გეთაყვა, მე მაგას არ ვიქ—ეგ შენ იცი. მაგრამ... მაგარი ეს არის, რომ „ქრთამი ჯოჯოხეთს ანათებსო“: ერთი ოციოდ თუმანი მოგინდება რომ იმისი მახლობლები შემოვისყილოთ. ერთი კაცია იქ, იმისი სიტყვა გძელადიანთ მოსესათვის ბეჭედია, ფირმანია სწორედ. იმას უნდა ხახა დავუღობოთ.

— ეხლა სად ვიშოვო მე ოცი თუმანი? უთხრა ცხვირპირ-ჩქოშვებულმა, დაღონებულმა ლუარსაბმა.

— მაგაზედ ნუ შეწუხდები: შენ თამასუქი მამეც და ფულს მე გიშოვი.

-- ბატონი ხარ, აი თუნდ ეხლავ, -- წაატანა სიტყვა გახარებულმა.

-- სუტენერნამ, რომ ჰნახა ესე ადვილად ლუარსაბის დაყოლება, იფიქრა: სულელი ყოფილა, რატომ ბლომად არ ვუთხარიო და; რომ გაასწოროს შეცდომა, ეს მოიგონა:

-- ეს კი უნდა იცოდე, ჩემო შეილო, რომ დიდს სარგებელს გამოგვართმევენ.

-- დიდსა? მაინც რამდენს?

-- თუმანზედ შვიდ შაურს.

-- რა ვუყოთ, მივცემ. როგორც გიჭირდეს, ისე გიღარდესო ნათქვამია.

-- მაშ ყური დამიგდე: შენ ჯერ უარზედ დადევ, ვინც რა უნდა გითხრას, ფეხი მაგრა დააკირე; იქნება იმ ქოფაკს, როცა დაყაბულდება, ქახრაკი მოვეუქროთ, მეტი დავსტყუოთ, გესმის? მე სულ შენთვის ვამბობ, თორემ მე რა მერგება. ხომ გესმის?

-- მესმის, როგორ არ მესმის! ფეხი უნდა დავაკირო.

-- მაშ ეხლა მე ვიცი, ხვალ დილაზედ თამასუქს მოვამზადებინებ, მენც ხელი მოაწერე და მერე მე ვიცი.

-- თამასუქი წინ მოგცე?

-- მაშ, ქა!... ფულს ისე ვინ განდობს? მე რომ მქონდეს, არ დაგიქერ, ხომ იცი დედი-შენის შვილს როგორ დავეუქერ, მაგრამ მე ქერივ-ოხერს ვინ მომბადა, სომეხს უნდა გამოვართო. აბა სომეხი, ხომ იცი, რა ურიია.

-- ვიცი, ვიცი.

-- მერე, როცა გავარიგებ, მეც ერთი ქერივ-ოხერი ვარ... ერთი ორჯერ პურს მაინც მაქმევ -- შეაბრალა თავი სუტენერნამ: შენი გვარი დაქრდიმანდობაში გათქმულია.

ლუარსაბს იამებოდა ხოლმე, როცა ეგრე იხსენიებდნენ იმის გვარს. ოღონდ ეს გეთქვა და ჩოხას გაიხდიდა და შენ ჩავაცმევდა.

-- ერთი ეს მითხარ, ქალი როგორია? ყველაყველა და ეს კი დავგავიწყდა, -- მოიგონა ბოლოს ლუარსაბმა.

-- წიგნში და ხელსაქმეში კარგად გაწურთენილია, მეტი რა გინდა, უბასუხა იმანაც.

-- წიგნი რად მინდა! რა, ბრძნად ხომ არ დავსომ!.. შენ ერთი ეს მითხარ, მაღლიანი სახე აქვს? ფერზედ როგორ არის?

-- მაგას ნულარ მკითხავ, კალმით ნახატია.

მაშ რაღა, ფეხი დავაჭირო? ჰკითხა ლუარსაბმა, რომელსაც სუტკენინის უკანასკნელ სიტყვაზედ სიხარულმა და წადილმა ტანში მეტად საამურად გაუბრინა.

— დიად, ფეხი დააჭირე. ამას შენთვის ვამბობ, რადგანაც ჩემს დაზედ უკეთესის შვილი ხარ, თორემ — თითონ შენ იცი — მე გამორჩენა არა მაქვს-რა. ჩემის სულის საცხონებლად მინდა მოვახდინო ეს საქმე, ზოგრემ მოსე გძელაძე მე არას მამცემს. ნეტავი დავიყოლიო და დედი-შენის შვილის ბედნიერება მოვახდინო და გამორჩენას ვინ იკითხავს!

— ჩემ კისერზედ იყოს ეგა. ლამაზია? კითხა ღიმილით კიდევ ლუარსაბმა.

— გითხარ: კალმით ნახატია-მეთქი.

— ორასი თუმანიცა აქვს?

— იქნება მეტიც, — ეგ მე და შენზედ ჰკიდა.

— იქნება მეტიცო!... ჰა, თქვენ რას იტყვიტ, — ცუდი არ იქნება, ისე სთქვა ლუარსაბმა, თითქო რჩევას ეხლა აპირებსო.

— შენ როგორღაც გულში ჯერ არ გადაგიწყვეტნია, როგორც ვხედავ, დაატანა ცბიერმა სუტკენინამ, რომ გამოათქმევინოს. გულში კარგად ვაუჯდა თუ არა; თუ ვაუჯდა, კიდევ დასტყუოს რამე.

— ეჰ, რას ბძანებ?

— როგორ რას ბძანებ? თუ გულში არა გაქვს, ნუ შემარცხვენ, ეხლავ თავი დამანებებინე.

— თავი როგორ დავანებებინო რომ იმ ქალის სიყვარული ნაღვერდალსავით ჩამომიგდე. აბა როგორ დავანებო თავი? მითამ რაში დავიწუნებ?

— მაშ გავათავეთ?

— გავათავეთ.

— უი, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი! ძლივს დედი-შენის მოვალეობას და უფლისა წინაშე აღთქმას არ შევასრულებ, თუ მოსე გძელაძე ძალიან არ გაგვიჯიუტდა.

— ის კაცი რომ სთქვი, მოიყიდე, მეც აქ ფეხს დავაჭერ.

— ნეტავი იმის მეტი ქრთამი არ დაგვებარჯოს! იქნება სხვა-საც მოუნდეს.

— შუაზედ გაუყავ ოცი თუმანი.

— უი ჩემ თვალებს! ჰა, როგორ იქნება! უბრალო კაცი!

შეილები ხომ არ არიან, ათ-ათ თუმანში ზელი გაისვარონ, თავადი-შეილები არიან, სახელგანთქმულები, იმათი მოსყიდვა ადვილი არ არის. აი როგორ გეტყობა, რომ ჯერ ყმაწვილი ხარ.

— ოცის წლისა ჯერ სრული აზა ვარ, იტყუა ლუარსაბმა: სრული იყო.

— ისიც ჩვიდმეტის წლისა იქნება. სწორედ გვრიტები იქნები. უი, ნეტავი იმ ბედნიერ დღეს შევესწრა რომ თქვენ ერთად მხარიმხარ მსხდომნი გნახოთ და! ბევრი არ შემოგნატრებენ!

— მაშ ერთი აუჩქარე. თუ მართლა ეგრეა, თუ ღმერთი გწამს, შეეხვეწა მოუთმენელი ლუარსაბი.

— ნეტავი ჩემს აჩქარებაზედ იყოს დამოკიდებული და მალე მტერი მოგიკედეს, მალე მე მაგას ბოლო მოვულო, მაგრამ ის წყეული მამაა საქმე. ღმერთი მოწყალეა, ნუ გეშინიან.

ეგრე გათავდა პირველი მოციქულობა სახელოვანის მოციქულისა. ლუარსაბს ამ დღის აქეთ, ცხადივ თუ სიზმრად, სულ ის კალმით ნახატი ქალი აგონდებოდა და ორას თუმნიანი პარკი. საღერღელი მეტად აეშალა, სურვილმა მეტად აადულა, ასე რომ, როცა მოიგონებდა, ერთს ლაზათიანად გაიზმორებდა და ამას იტყოდა მსუნაგსავით ტუჩის ლოკვითა: „კალმით ნახატი ქალი, ორასი თუმანი ბაჯაღლო ოქრო და იქნება მეტიცო... ჰა! რას იტყვი, ლუარსაბ, ურიგო არ იქნება, განა? ამაზედ არის ნათქვამი: „ბედი მომეცი და სანახევზედ გადამავდეთო!“

VII

თუმცა სუტკენინამ თავის ანგარიშების გამო საქმე ცოტად გააგრძელა, მაგრამ მალე უნდა გათავებულიყო, რადგანაც ორივეს მხრივ ნების დართვა იყო. სუტკენინის ანგარიშების გარდა ერთი სხვა ხიფათიც მოსდევდა ამ საქმეს: ქალი პირველი რომ ოცის წლისა იყო და ამბობდნენ ოცდაერთისაკაო—ეგ არაფერი: ამაში შეიძლებოდა კიდევ ხერხიანად მოეტყუებინათ; ცხენი ხომ არ იყო, კბილებზედ შეეტყუოთ? მაგრამ კირი ის იყო რომ მეტად მახინჯი გასლდათ. აბა აქ როგორ მოატყუებ? თვალებს ხომ არ აუბამ? მართალია, შეიძლებოდა პირველში სხვა ეჩვენებიათ, მერე, რაკი ჯვარის დასაწერად მოვიდოდა, ძალად გადასწერდნენ ჯვარს, მაგრამ სუტკენინას ეშინოდა: პერე ხომ თმით მათრევენო. თმით თრევა

კიდევ არაფერი, რომ კარგად გამოჩენა შეიძლებოდეს, ოცი თუ-
მანი აბა რა ფულია! მართალია, ლუარსაბსაც ჩამოართო ბარათი,
მაგრამ, რაკი ამისთანა მხეში გააბამდა საწყალსა, მერე როგორღა
მივიდოდა ფულის გამოსართმევად? ხომ უზიარებლად დაარჩობდა.
ეჩივლა და ბარათი დიანბეგთან წარედგინა, რა გამოვიდოდა? ლუარ-
საბი გააბათილებინებდა, თუ არა და ნახევარს დიამბეგი წაიღებდა.
მაგ ნახევარს ჯანი გავარდეს, ოღონდ საქმე არ გამოაშკარავდეს,
მაშინ რა ეშველებოდა სუტენერისა? ხომ ციხეში დაიჭერდნენ. „არა,
იფიქრა კნენიამა: ეს ბარათი კიდევ აქა მქონდეს: როცა დრო მოვა,
შევუთვლი, თუ მომცა, ხომ რა კარგი, თუ არა და ჯანი იმასაც
გავარდეს—ერთის სიტყვით—ეს ბარათი ან ჰო არის, ან არა. საჰო-
არაოდ საქმე რად გავიხადო. სიფთხილეს თავი არა სტკივა:
ისევ ისა სჯობია, მოსე გძელაძეს ათიოდ თუმანი ნაღდი—აი ეგ
მიყვარს!—მოვამატებინო და გავბედო ლუარსაბის მოტყუება, თო-
რემ იქ ჩივილი, ერთი დავიდარაბა ასტყდება, იქნება საქმეც გამო-
აშკარავდეს, ამას იქნება კიდევ სხვა საქმეებიც ზედ შემოიკეცონ—
ერთი ხათაბალა რამ გამოვა, რადა? არა, ეგ ჩემი საქმე არ არის: მე
მიყვარს „ჩისტად“ საქმის დაჭერა.

ეგრე მომართული იყო სუტენერინა, როცა გძელაძიანთ სოფელ-
ში შევიდა ამისი ურემი, მითამ და ერთ რაღაც ძველ საყდარში
ლამის სათევად მოვიდა. მეორე დილას თითონ მოსე გძელაძე მოი-
ქრა და სუტენერინა თავის სახლში შეიპატიჟა. დაიწყეს ლაპარაკი.

— აბა, ჩემო ღვიძლ დაზე უფრო უკეთესო დაო! ქალია თუ ვაჟი?
ჰკითხა მოსე გძელაძემ.

• — ვაი, რომ ქალია, უპასუხა შეწუხებულსავეით სუტენერინამ.

— როგორ? არ ირთავს?

— არა.

— მაინც რას ამბობს?

— ქალი არ მოსწონს—ნუ გეწყინებათ კი—მახინჯი არისო.

— ვაი შენს მოსეს! განა უნახავს სადმე?

— არა, არსად არ უნახავს, მაგრამ შეუტყვია.

— თუ არ უნახავს, მაშ კიდევ შეიძლება საქმე დავატრიალოთ

— აბა როგორ?

— თუ შენ შემეწყვი, ჩემო დაო, და ჩემს პურმარილს არ დაი
ვიწყებ, საქმეს დამში მოვიყვანო.

— აბა, გეთაყვა, მე რაღა თხოვნა მინდა, ზომ იცი, ჩემს თავს შენის სამსახურისათვის არ დავზოგავ.

— მაშ თუ ეგრეა, დამაცა.

ადგა მოსე, გავიდა გარედ და პატარა ხანს შემდეგ შემოიყვანა ერთი მშვენიერი, მოხდენილი ახალგაზდა გოგო. დააყენა სუტკნენის წინ, ხან აქედ შემოატრიალა, ხან იქით, მერე უბძანა, რომ გარედ გავიდეს.

გამოცდილი სუტკნენინა მიხვდა, რასაც მოასწავებდა ეს ამბავი, მაგრამ თავი მოიკატუნა, მითამ და არაფერი იცის. მოსე გძელაძე მოვიდა და მოუჯდა ისევ გვერდით.

— როგორ მოგეწონა? დაიწყო გძელაძემ.

— ერთი ტურფა რამ არის, უმანკოებით მიუგო მანკიერმა სუტკნენინამ.

— უფრო კარგი იქნება რომ ჩემის ქალის ტანისამოსით მოვროთ.

— რასაკვირველია: ერთიორად მოემატება სიკეკლუცე.

— ახლა შენ რას იტყვი რომ ნიშნის მომტანს ეს გოგო ლამაზად მორთული ჩემის ქალის მაგიერად ვაჩვენოთ? ჰკითხა მოსემ და თვალი თვალში გაუყარა, რომ პასუხი იქ ამოეკითხა.

— მერე სასიძო ზომ მოვა ნიშნის მერედ, იმას რაღას უზამ?

— იქამდინ ვინ დააცლის? მესამე დღესვე ჯვარისწერა დავუნიშნოთ. სადღა მოიცლის რომ ქალის სანახავადაც მოვიდეს?

— მერე ზომ მაინც ჯვარისაწერად მოვა?

— მერე მე ვიცი. შენ ოღონდ მანამდინ დამეხმარე, მერე ჩემს კისერზედ იყოს. ძალად ჯვარს გადავწერ.

— არა, გეთაყვა, მე მაგ საქმეში ხელი დამიბანია, მე მაგას არა ვიქ, ეხლავ გეუბნები.

— რატომ?

— აბა, იმას გაუგია, რომ მახინჯიაო...

— მაგის ფიქრი ნუ გაქვს, გააწყვეტინა სიტყვა მოსემ: ნიშნის მომტანი რომ ამ გოგოსა ჰნახავს, მივა და ეტყის: რას მიჰქარავ, იმისთანა ქალი ჩემს თვალებს ჯერ არ უნახავსო. თუნდა ეგ არ იყოს, ერთი ხუთიოდე თუმანი და იმისი ჯანი. ასეთს ავალაპარაკებ, რომ...

— ძმას გამოგზავნის.

— უფრო კარგი. რასაც თავის თვალთ ჰნახავს, თუნდ ქრთამი

არ იყოს, ის არ უნდა უთხრას? თორემ ფულიც ხომ არა მშურს.

— არა, გეთაყვანე, მე მაგ ცოდვაში არ ჩავდგები. აი შენი ბედ მოცემული ხუთი თუმანი, მე კი ხელი დამიბანია.

ამოიღო ორი ოცდახუთმანეთიანი ასიგნაცია და მისცა მოსეს გამოქნილმა მოციქულმა.

— მაშ მალატობ?... უთხრა გულის სატკენად მოსემა: მაშ ჩემი ოჯახის დაღუპვა გინდა? მაშ ჩემი საწყალი ქალი არ გებრალეება? ეჰ! მუხანათო წუთისოფელო!... სულ ტყუილი ყოფილა: პურმარილიც, პატივისცემაც, სიყვარულიც, მეგობრობაც!... ეჰ, შენი ნებაა!... ეს კი იცოდე რომ გულში შხამწასმული ისარი გამიყარე, სპილენძის ტყვია მომარტყი, ურჯულო ლეკსავით ქრისტიანი სული წამწყვინდე.

მოსეს ეგონა რომ ამ სიტყვებით მოვულობო გულსაო, ის კი არ იცოდა, სუტკენინა რა კნენინა იყო! სუტკენინა კი იქნებოდა რომ სიტყვით მოტყუებულყო!... სუტკენინას თუმცა გულში ეცინებოდა, მაგრამ სახე შეიკმუხნა, მითამ სწუხს კიდევ და ვერა უშველია-რაო.

— შენ ნუ მამიკვდები, მოსე, უთხრა მწუხარეს ხმით კნენინამ: და იმ შენის სახის ჩემს უბედურს ქმარს პირშავად არ შევეყრები საიქიოს, რომ შენის ოჯახის სამსახურისათვის მე თავს არ დავიზოგავდი, მაგრამ სამსახურიც არის და სამსახურიც.

— რა ვუყოთ რომ არის?—მიუგო ეხლა კი ცოტად იმედმოცემულმა მოსემ, რადგანაც შეატყო რომ სუტკენინა დაყოლებას აპირებს: რა ვუყოთ რომ არის? განა ჩვენ კი არ ვიცით სამსახურის გადახდა? რა უმადური მე მიპოვე? ოცი თუმანი არ დაგპირდი, ოცდახუთი იყოს, შე დალოცვილო!

— არა, გეთაყვა, ფულზედ ხომ არ არის საქმე: თმით მათრევენ სიბერის დროს, სულს წაეიწყემნდ.

— ოცდაშვიდი იყოს.

— არა, გეთაყვა, ფული რა სახსენებელია: საქმე დიდი გასაბედავია.

— ხომ მოხერხება შეიძლება? ოცდარვა იყოს.

— არა, შეძლებით კი შეიძლება, მაგრამ თავს ვინ გამოიმეტებს?

ოცდაცხრა იყოს, უმატებს ნელნელად მოსე და ყოველ მომატებაზედ ჰხედავს რომ სუსტკენინა რბილდება.

— ძალიან თავის გამომეტება კი უნდა, თორემ შეძლებით რა არ შეიძლება.

სუტენერინამ, ხელოვანმა სუტენერინამ, ძალიან ცბიერობითა სთქვა ეს უკანასკნელი სიტყვა. თითქო მოსე რომ ფულის უმატებს, იმას უკრსაც არ ათხოვებსო, და მარტო იმასა ჰფიქრობს; შეიძლება, თუ არაო. დიდიხანა იცის სუტენერინამ რომ შეიძლება, მაგრამ კარგა მსუქანის ლუკმის ამოვლება უყვარდა, რაკი ქვაბში ხელს ჩაჰყოფდა ხოლმე. მოსეს რომ არ დაესწრო, თითონ სუტენერინა ეტყოდა მავას, ესე მოვიქცეთო. კალმით ნახატიაო, უთხრა და ამისთანა მაჩინჯს ხომ არ დაანახებდა? სწორედ მაგისთვისაც მოვიდა რომ მოსესთან არჩიოს, ისე კი რომ ფულიც მეტი გამოიჩნეს. რაკი მოემ დასწრო, გამორჩენის საქმე ნახევრად გარიგდა. სუტენერინას კიდევ გაუხარდა, ეხლა მე უარზედ უნდა დავდგეო, სთქვა გულში: და თუ გამოიჩენა, აქ გამოვრჩებიო.

— ოცდაათი იყოს, დაუმატა კიდევ სწორე გზაზედ დამდგარმა მოსემ: მეტი კი აღარ შემიძლიან.

— რატომ? დაიწყო ისევ თავისებურად კნენინამ, რაკი ოცდაათამდინ აიყვანა: რატომ? შეძლებით კი შეიძლება, მაგრამ ნიშნობაში მეც უდა ვიყო, რომ, თუ მოხერხდეს, კარგად მოხერხდეს. ეს არის კირი რომ ამ კაბით ხომ ვერ მოვალ?

— კაბაც შენი კირის სანაცვალო იყოს, დაასწრო გახარებულმა მოსემ, რაკი ჰნახა რომ სრულიად დაიყოლია: კაბა ჩემ კისერზედ იყოს.

— მაშ ყური მათხოვე, რას გეტყვი: მე იმას ნიშანის მოსატანად ძმას გამოვაგზავნინებ. შენ გოგო ლამაზად მორთე— ეცადე არავინ გაგცეს— სამ დღეს უკან უთუოდ ქორწილი უნდა მოახდინო. მოიგონე რამე რომ ყმაწვილმა ქალის ნახვა არ მოასწროს. მერე ხომ შენ იცი, ჩემი საქმე მაშინ გათავებული იქნება.

— ნიშნობის ღამეს ფულის სრულად ჩაგაბარებ, ეხლა თუ გინდა, ეს ხუთი თუმანი ბე ისევ წაიღე.

— არა ათი თუმანი მიბოძე, რა ვიცი, იქნება როგორ დამკირდეს, აქ ხომ ვერ გამოვიქცევი.

— შვიდ თუმან ნახევარი იყოს ჯერ.

— ათი მიბოძე. ისევ შენის საქმისთვის მინდა, შენს საქმეს მოვახმარებ, თუ გამიჭირდა. ჩემთვის ხომ არა გთხოვ.

— რა? ეს ათი თუმანი იმ ოცდაათ თუმნის ანგარიშში არ გინდა წაიღო თუ?

— სუტკენინამ გაიცინა.

— მაშ, ქა?

— ჰო, ეგრე სთქვი, მე მეგონა მართლა ეს ცალკე გინდა რომ ჩემს საქმეს მოახმარო.

— არა, გეთაყვანე, იმის ანგარიშში მიმაქვს. საკაბე კი მალე მიბოძე რომ შეეკრვა მოვასწრო.

— აი, ათს თუმანს მოგართმევ, იქილამ შეიკერე და მერე გავსწორდებით.

სუტკენინა დაჰყაბულდა.

რალა გაეაგრძელო: მოსემა და კნენინამ ესე დააწყეს საქმე და სწორედ ეგრედაც ბოლო მოუღეს. კაი ბადე დაუგეს ლუარსაბსა და კარგადაც გააბეს.

ორი კვირა რომ გავიდა, აღტაცებულმა ლუარსაბმა, აქაო და საქმე გარიგდო, კარგის ნიშნით თავისი უფროსი ძმა დავითი გამოილტუმა.

დიდის პატივით მიიღო მოსემ დავითი. ქალის მაგიერად ის შშვენერი გოგო მორთეს და დავითს ისე აჩვენეს. დავითი გაგიჟდა რომ დაინახა და, გულში არ იყო რომ შურმაც არ გაუარა, ნამეტნავად თავისი მკლე ცოლი რომ მოაგონდა ამასთან. ვახშამზედ რომ ისხდნენ, მარტო ოთხნი იყვნენ—დავითი და ამასთან მოყოლილი ვილაცა, თითონ მოსე და ამისი მოზდილი შვილი. კნენინაც თუმცა მოსესთან იყო, მაგრამ ქალთან ივახშმა. მოსემ ბოდიში მოიხნა რომ ღალბი არ დაუპატიჟა ამისთანა ბრწყინვალე გვარიშვილებსა.

— რა ექნა, შენი ქირიმე, უთხრა დავითს მოსემა, ჩემო ახლო მოყვარევ! ავადა ვარ, თასლიბს ვერ გავუწევდი. სიძუნწეში არ ჩამომართო, შენი ქირიმე! აბა ჯერ ისე ავადმყოფი რა არის, მერე მასპინძელი რა უნდა იყოს, თორემ იმდენი სიკეთე ღმერთმა შენ მოგცეს რამდენი ნათესაობა და მახლობლობა მე მყვანდეს. მაგრამ ჩემი მაყურებლები რა ქეიფს გასწევდნენ. ისევ ის ვანჯობინე, ნუ დავპატიებ-მეთქი. ამ ნიშნობამ ისე შინაურულად ჩაიაროს. ქორწილი კი ჩემ კისერზედ იყოს. ქორწილისა რა ბძანა ჩემმა სიძემ!

— რაც ჩქარა იქნება, ისა სჯობიაო, უპასუხა დავითმა: პირფე-რობაში ნუ ჩამომართმევთ და ეს ქალი რომ ჰნახოს იმან, იმ წამ-შივე ჯვარს დაიწერს, თავი არ მომიკვდება!

— მზეთუნახავი ყოფილა, — დაუმატა სტუმარმა.

— რა ვქნა? მადლობა ღმერთსა, ღმერთმა ეგ მომცა და ყველაფერი ღვთის ნებაზედ ჰკიდია — სთქვა მოსემა: მიხარია, თქვენმა მზემ. რომ ქალი მოგეწონათ.

— ღმერთმა აცოცხლოს პატარძალი! წამოავლო ჯამს ხელი დავითმა: ღმერთმა ტკბილად შეაბეროს ერთმანეთს!

— მადლობელი ვარ, თქვენი ქირიმეთ! დაუკრა ყველას თავი მოსემა: მაშ რაც მალე იქნება, ისა სჯობია.

— იმან ისე მოგახსენათ, უპასუხა დავითმა: მეც — სწორედ მოგახსენოთ — მაგას ვურჩევ ჩემს ძმასა. რაღა გავაგრძელოთ საქმე.

— ჩემის ფიქრითაც ეგრე სჯობია, სთქვა მოსემა: ქალი აქა ჰდნება — მამისაგან კი არ უნდა ითქვას ესა, მაგრამ შორეული ხომ არა ხართ, თქვენთან რა დავმალო — ქალი აქა ჰდნება...

— ის კიდევ იქ, თქვენმა სიცოცხლემ! წაართო სიტყვა დავითმა.

— მაშ, როცა მიბძანებთ, მაშინ იყოს ქორწილი, სთხოვა მოსემა.

ერთი სიტყვით, გადასწყვიტეს რომ სამშაბათს საღამოზედ სიძე უნდა მოვიდეს და იმ ღამესვე ჯვარი დაიწეროს. მეორე დღეს დავითმა ფულზედ ჩამოუგდო ლაპარაკი. მოსემ დააჯერა, რომ ქორწილის მეორე დღეს ორასს თუმანს სულ ბაჯალლო ოქროს თავის ხელით მიართმევს, ხელი-ხელს დაჰკრეს, დავითი, — მეორე დღეს პატარძალი აღარ აჩვენეს, — შინ წამოვიდა და მოსე თავის სახლში დარჩა.

VIII

როცა დავითი შინ მივიდა, საღამო ხანი იყო. ამისი ცოლი ელისაბედი და ლუარსაბი ეზოში ღობის ჩრდილში ისხდნენ. თვალი შეასწრო თუ არა, ლუარსაბი წამოხტა, მიეგება ძმას, ვერაფერი კი ვერა იკითხა, იმიტომ რომ სცხვენოდა. დავით ცხენიდან გადმოხტა, გაისწორა მოშვებული ჩაღსაკრავი, მოვიდა, ცოლს არც კი მიემშვიდობა და წამოწვა ხალიჩაზედ.

— როგორ მოგეწონა სასძლო? ჰკითხა ცოლმა. ლუარსაბმა ყურები აიციქვით.

— მზეთუნახავს რომ იტყვიან, ის არის, მიუგო დავითმა: მე იმისთანა ღამეში ქალი არ მინახავს.

ლუარსაბს გაუხარდა. ელისაბედს ეწყინა: ჩემზედ უკეთესი იქნებაო.

— მართლა, გეთაყვანე? ჰკითხა ლუარსაბმა.

შე ნუ მომიკედები, იმისთანა ქალის მნახველი არა ვარ. ამის მერე ცოლს შეხედა და შურით დაუმატა: მე რომ პატარა კიდეც მომეცოდნა, სხვა რიგად წავიდოდა ჩემი საქმე.

რა? შენ შეირთავდი თუ? წააყვედურა გულღვარდლიანმა ცოლმა: უი შენ თვალებს! შენთვის მეც არ ვემეტებოდი ჩემს ბედსა. მამა-ჩემი განა რომ უარზედ იდგა, შენისთანები მოხოულობდნენ!

— უარზედ იდგა, მე ვიცი, რუსთ ხელმწიფის შვილს მიგცემდა. იმისიც მადლობელი იყავ რომ მე გაგებრეყვდი.

ესე საჩუკა სიტყვებზედ შეჰყვნენ და ერთი კაი ლაზათიანი ჩხუბი მოუვიდათ, ასე რომ მოგეწონებოდათ. ელისაბედს იმ დღითვე შურით აევსო გული და შეიძულა ჯერ თვალთ არნახული რძალი.

მალე ჩემი მტერი დაჰქნეს, მალე მე ის დავაჰქნო, — ამბობდა გულში ელისაბედი: ამ სახლში ჩემზედ უკეთესი და ჩემზედ უფროსი არავინ არ უნდა იყოს. ჩემი ქმარი უნდა მაყვედრიდეს იმის სილამაზესა?! უი, უწინამც დღე გაჰქრობია. ასეთ ეკალს გაუფური თვალში რომ დღენი ვაწყევლინო.

ელისაბედი ქორწილში არ წავიდა.

ქორწილის ღამეს დიდი ამბები მოხდა. მოვიდა სიძე დიდის მაყრიონით, ძმაც თანა ჰყვანდა სწორედ სამშაბათს დღეს. იმ დღეს საცოლო არ აჩვენეს, რასაკვირველია. მოსესაც შეეყარა დიდი ხალხი. უგანზრახვოდ არ იყო ეს ხალხის შეყრა მოსეს მხრით. ახლა კი მართალი ქალი გაისტუმრეს საყდარში. როცა ყველაფერი მოამზადეს, მერე მიიპატიეს საქმროცა. როცა შევიდა ლუარსაბი საყდარში და თვალი მოჰკრა თავის საცოლოსა, ელდა ეცა. მოუბრუნდა თავის ძმას დავითს, თავაზასაც და ზდილობასაც თავი დაანება და უთხრა:

— დავით, აკი მზეთუნახავიაო?

ხალხს სიცილი წასკდა, საწყალი პატარძალი სირცხვილით აინთო და ტირილი დაიწყო. დავითი წინ წადგა, რომ დაინახა ერთი უმსგავსო პატარძალი, მღვდელს მიუბრუნდა:

— მამაო! ჯერ სხვა იწერს ჯვარს, თუ ეს რა ამბავია!

— კნიაზი ლუარსაბ თათქარიძე და დარეჯან მოსე გძელაძის ასული იწერს ჯვარს, მიუგო მღვდელმა.

პატარძალი სად არის?

აი ესა ბძანდება

ლუარსაბ! დაუძახა ძმას დაყითმა: მოგვატყუეს, ეგ ის არ არის, ჯვარი არ დაიწერო.

მთელი ხალხი გაოცდა. ლუარსაბი დაღონებული და ჯუტო გუფითრებული გამოვიდა საყდრიდგან, მთელი მაყრიონი გამოჰყვა. ცხენები მოიკითხეს, უნდა წამოსულიყვნენ. ცხენები დაეძალათ. შეატყობინეს მოსეს რომ საქმრო ჯვარს არ იწერსო. მოვიდა მოსე და თან მოიყვანა მრავალი ხალხი.

— კნიაზო დავით! ეს რა ამბავია? უთხრა გაჯავრებულსავით მოსემ: ქალი საყდარშია და საქმრო ეხლა დადგა უარზედ? აქამდინ სად იყავით, თუ არ გინდოდათ ჩემი ქალი? ვინ გეხვეწებოდათ? აქვენისთანა ოჯახის შვილები მეხვეწებოდნენ რომ არ მივეცი.

აი, ბატონო, ქალი მანდ არის და, ვისაც გნებავდეთ, იმას მიეცით. ჩემი ძმა კი მაგის შემრთველი არ არის, მიუგო თავგამოცდებით დავითმა.

— ეხლა განა? როცა მთელმა ქვეყანამ შეიტყო რომ ჩემ ქალს ერთავს შენი ძმა, როცა შენმა ძმამ საყდარშიაც შეიქვანა ჩემი ქალი? არა, თავზედ ლაფს არავის არ დავასხმევინებ! ან უნდა ჯვარი დაიწეროს, ან არა და აქედამ ცოცხლები ველარ წახვალთ! გაგონილა? სიძე სახლში ჩამიდგეს, ქალი საყდარში შეიყვანოს და ჯვარი აღარ დაიწეროს!...

— ის კი გაგონილა რომ პატარძალი შეცვალონ! ეს შენი ქალი არ არის.

— ხალხო და ჯამათო! დახე, რომ ველარა მოუგონიათ-რა, იმას ამბობენ, შენი ქალი არ არისო, დაუძახა ხალხს მოსემა.

— მაშ ვისია, თუ მაგისი არ არის, გაიხმაურა მოსეს ხალხმა: ჩვენ ფიცს მოგცემთ.

— არა, ბატონებო, ჩემი ძმა ჯვარს არ იწერს. თუ ძალაზედ დადგებით, არც ჩვენა ვართ ლაჩრები, წარმოსთქვა დავითმა და ხანჯალი მოიმართა.

ქალები, ვინც კი იყვნენ საყდარში, სულ აქეთ-იქით მიიფანტნენ, ჰნახეს რომ ამათი ალაგი არ არის. პატარძალი კი და ორი ვილაც ბებერი მოსემ საყდრიდამ არ გამოიყვანა, იმედი ჰქონდა რომ როგორმე მოახდენდა ჯვარისწერას.

— მაშ მოსე თავადიშვილი აღარ ყოფილა, წამოიძახა მოსემ:

თუ თქვენ ჩემი ოჯახი შეგარცხენინოთ; ჩემის ცოცხალის თავით არ ვაკადრებ ჩემს გვარს რომ თათქარიძეებმა საყდარში ქალი გამი-უპატიურონ. ჯვარი უნდა დაიწეროს!

- არ დაიწერს.

--- უკანასკნელი სიტყვაა?

უკანასკნელია.

- დავით! უეცრად გადასხვაფერა სიტყვა მოსემ და ხმაც მოუბრძოლა: აქედ მობძანდი.

დავითი გაჰყვა. იქით ორნიც გაშორებით გადგნენ. მოსემ ამოი-ლო ხუთი თუმანი და უთხრა ხმადბლა დავითს:

— ეს ხუთი თუმანი, დაჩუმდი, შენ რა გინდა? შენ ხომ არ ირთავ?

დავითი დარბილდა.

--- ხუთ თუმანზედ ძმა როგორ გავყიდო? უპასუხა.

--- შეიდი იყოს.

- ან შეიდად.

- რვა იყოს!

ვერც რვა თუმნად.

- მაშ რამდენი გინდა?

ათი მაინც იყოს.

ცხრაზედ რას იტყვი?

- არა, ათი.

- ეჰ, ჯანი გავარდეს: ათი იყოს.

ამოიღო ათი თუმანი და მისცა. დავითმა ჯიბეში ჩაიღო.

--- მე კი დაეჩუმდი და ჩემის ძმისა შენ იცი, უთხრა ღიმი-ლით დავითმა.

--- ოღონდ შენ დაჩუმდი და ერთი ორიოდე კაცი თქვენი მაყრიონიდაშაც დაიყოლიე და ლუარსაბს მე მოვეუხერხებ.

--- ბატონი ხარ. მაგის პირობას გაძლევ.

--- მაშ ხელი დაჰკარ.

დაჰკრეს ხელი ხელს და საწყალ ლუარსაბს ძალად გადასწე-რეს ჯვარი იმ ღამესა. მოსემ არც დაპირებული ორასი თუმანი მისცა. ლუარსაბს არ მიჰყვანდა ცოლი, მინამ არ გამისწორდებოა; ბოლოს, ასეც რომ ვერა გახდა-რა, გარემოებას დაემორჩილა და წამოიყვანა შინ თავისი დარეჯანი.

ელისაბედი სიხარულით აღარ იყო, რომ ლუარსაბმა მზეთუნა-

ხაეის მაგიერ გონჯი ცოლი მოიყვანა. ჰი, ვენაცვალე ღმერთსა! ეტყოდა ხოლმე ქმარს ელისაბედი. ჰი, ვენაცვალე! ჯერ ჩემზედ უკეთესი უნდა შეერთო და მერე ჩემთვის ნიშნი მოეგო! ჰი, ვენაცვალე ღმერთსა! ბოლოს ხომ—როგორც მოგეხსენებათ—ცოლების მოწყალებით ძმებს ჩხუბი მოუვიდათ და გაიყარნენ.

IX

ჩვენმა ლუარსაბმა ესე დაიწერა ჯვარი. თუმცა ძალადობით მიხსნა ესა, თუმცა მზითევშიაც მოატყუეს და მზეთუნახაის მაგიერ მახინჯი დარეჯანი შერთეს, მაგრამ—შუბლზედ ეგ მეწერაო—იფიქრა და დაემორჩილა ბედისწერასა. ბოლოს ხომ, შენც იცი, მკითხველო, რომ ამათ ერთმანეთი შეუყვარდათ. ამათ კი ისე ეგონათ რომ უყვართ ერთმანეთი და სხვისა კი არ ვიცი. „ფერი ფერსაო, პადლი ღმერთსაო“—ნათქვამია, ფერი ფერს შეხვდა და ერთმანეთი შეიფერეს.

მხოლოდ ერთი ჯვარი ედოთ გულში: შვილი არა ჰყვანდათ. აი ლუარსაბი ორმოცის წლისა და დარეჯანი ორმოცდაერთისა შესრულდა, რომ ღმერთმა მემკვიდრე არ უბოძათ. ბევრჯერ გადაფურცლა კნენამ კარაბადინი, ბევრი რაღაც ბალახ-ბულახი მიიერთო და ლუარსაბსაც დააღვინა, მაგრამ ვერა ეშველათ-რა. „ტყუილად თავს რად იხეთქენ—ამბობდა ხოლმე ამათზედ ღვარძლიანი ელისაბედი: ტყუილად რად იხეთქენ? სოლომონ ბრძნის წიგნს რომ ჩააბულბულებდა ხოლმე და კუდიანობდა--ეგ იმან ჩასცხო თავშია. ღმერთმა მაგათზედ გწლი აიყარა, ეხლა აღარა ეშველებათ-რა“.

ჩვენი ცოლქმარნი კი იმედს არა ჰკარგავდნენ. შეიტყეს რომ ქალაქში ერთი მკითხავია, ის შეიტყობს უშვილობის მიზეზსაო.

თუმცა, შვილოსნობის დრო გადასვლოდათ, მაგრამ მაინც კიდევ ქალაქისაკენ კაცი აფრინეს, თან გაატანეს ერთი კარგი ბაღადი რომელზედაც—როგორც მოგეხსენებათ—უკითხავს მკითხავი იმას ვინც თითონ ვერ მივა და რომელიც, რასაკვირველია, მკითხავს დარჩება ხოლმე. სამს დღეს უკან ბიჭმა პასუხი მოუტანათ რომა „თქვენზედ ხატია გამწყრალიო. მერე რომელი ხატია? თელეთისაო, ასე სთქვა მკითხავმაო“. ეს რომ გაიგეს ცოლქმართ, ერთ დროს და ერთხმად პირჯვრის წერით წამოიძახეს:

— საიღამ სად მოგვიკითხა! დიდება სახელსა უფლისასა. სთქვეს და ისევ პირჯვარი გადიწერეს.

- დალახვრა ღმერთმა! საიდან სად მოგვიკითხა! ისევ გაიმეორა ლუარსაბმა.

— ხატზედ „დალახვრას“ როგორ ამბობ?

— ღმერთო, ნუ მიწყენ, ღმერთო, ნუ მიწყენ! რამდენჯერმე პირჯვარი გადინწერა სხაპასხუპით: აი დალახვრა ღმერთმა, დაჩეხული რომ ვარ, ესე თავისთავად იტქმის ხოლმე, ღმერთო, ნუ მიწყენ!

— ახლა რას იტყვი, ლუარსაბ, წავიდეთ?

— შორს რომ არის?

რა ვუყოთ? ალბად ნება ღვთისა ეგ არის.

მოდით, აქვე ნეკრესის ღვთისმშობელი ვილოცოთ.

— თელეთის ხატს ეწყინება: მე დავიბარეო, აქ კი არ მოვიდნენო და იქ კი წავიდნენო, იტყვის.

— მართალია, ეწყინება. გული მოუვა. აი მე ხომ კაცი ვარ, მეც გული მომივიდოდა და ის ხომ ხატი ბძანდება — ვენაცვალე იმის მადლს! — უფრო გული არ უნდა მოუვიდეს?

— ეგ არის და.

— მაშ რა ექნათ?

უნდა წავიდეთ.

— შორს კი არის, თუ შენც იტყვი.

— ახლა, თუ მივიღვართ, ნულარ ამადლებ — გვიწყენს.

— მართლა, მართლა! ნუ მიწყენ, აგრემც დიდება შენსა სახელსა. ხატო თელეთისაო! გიახლები, გიახლები და თაყვანსა ვცემ სახელსა შენსა.

დაიჯერეს მკითხავის სიტყვა: თედოს შეაბმევინეს ურემი, გადაფარეს ფარდაგი, ერთი კარგი ცხვარი დააკრეს ურმის ბოლოს, ახსენეს ღმერთი და ერთ მშვენიერ ზაფხულის დილას შეუდგნენ ქალაქის შარა გზასა. ურემში ისხდნენ კნეინა დარეჯანი და მისი მოახლე ლამაზისეული. ერთი ბიჭი და ლუარსაბი თავის ულაც ცხენზედ მჯდომი ნელნელა აედევნენ უკან ფეხმძიმე ურემსა. მეომარის თვალადობა ჰქონდა ამ ჟამად ჩვენს უამისოდაც საყვარელს ლუარსაბსა, თუმცა კი როგორც ბამბის ტომარა ისე იდო ცხენზედა. წელზედ ერტყა ქართული ხმალი და გძელი ლეკური ხანჯალი, უკან წელში გაყრილი ჰქონდა სევადიანი დამბაჩა. შავი შალის ჩოხა ეცვა; იმისი კალთები ვაჟკაცურად ამოტარებული ჰქონდა ჩოხის ჯიბეებშია. შარვალში იჯდა, შარვლის ტოტები ჩაეკეცნა მაღალყელიან ყარაბაღულ თეთრ ჩექმებში, წვივებზედ პტყელი ჩაღსაკრა-

ვი გძელოფაჩებთან სირაჯსავით შემოეკრა. თავზედ ეხურა ლურჯი ყალმუხის ქუდი კახურად ჩატეხილი და შეუბლთან შიგ შეეკეცილი, რადგანაცა ცხელოდა—ერთის სიტყვით, ხმლის პირი ზედწამოცმულ ვაშლით რომ ამოღებულ სკეროდა, თავიდან ბოლომდინ ორშაბათის ყვინი იქნებოდა.

ამ ყოფით ავიდნენ თელეთში მეხუთე დღეს, ილოცეს და მეორე დღესვე დაბრუნდნენ. ქალაქს რომ ჩამოუარეს და შეუდგნენ კახეთის გზასა, კნენინა დარეჯანმა შეაქცია ზურგი კოფასა, წამოიჩოქა და გამოჰხელა ქალაქსა. ლუარსაბს ურემში ეძინა. ისიც გააღვიძა.

— ლუარსაბ, ერთი შეხედე, რა ამბავია. ამოდენა ქვეყანა გაგონილა რომ აქ არის! დიდება შენდა, ღმერთო! სულ ქვითკირის შენობა უნდა იყოს.

კნენინას ქალაქი ჯერ არ ენახა.

— მაშ არა და წნული იქნება.

— ერთი შეხედე და, რამდენი საყდრებია!..

— ვიცი. განა არა ვყოფილვარ?

— პირველად რომ ჩაგიყვანეს, კენჭები არ ჩაგაყლაპეს*.

— როგორ არა? სამი ასეთი კენჭი ჩაგყლაპე, რომ ძლიეს მოვინელებ.

ალარ დაგცადა ქალაქმა?

— არა. რაღას დამცდიდა რომ კენჭებჩაყლაპული ვიყავ? რომ არ ჩამეყლაპა, მაშინ სხვა იქნებოდა.

— ეგ ხომ აგრეა. კაი სანახავი კი უნდა იყოს!

— კარგი როგორ არ არის, მთელი მილეთის ხალხი სულ მანდ დაწანწალებს: თათარი, ყიზილბაში, ურია, ოსი, სომეხი, რუსები ხომ რაღა, ბუზსავით ირევიან.

— მართალია რომ აქ კაცს თავს მოსკრიანო და მერე ისევ გააცოცხლებნო?

— მართალია, მაშ? ეგ კიდევ რა! რაღაც მოუგონიათო, ფიცრებს თავისთავად ხერხავსო.

— ახლა ეგა სთქვი.

— თავი არ მამიკვდება.

— როგორ? ისე თავისთავად?

* ჩვენში ბევრს სწამს, რომ, თუ ვინც პირველად ქალაქში ჩადის და კენჭს არ ჩაყლაპავს, ქალაქი დასცდისო. მეც, ამის დამწერს, კენჭი გადამაყლაპეს ერთს დროს.

თავის თავად.

--- არც კაცია, არც ადამიანი?

- არა.

--- მაშ ხერხი ვის უჭირავს?

ეშმაკს და ქაჯს, ღმერთმა ნუ იცის რუსების თავი!

— რუსების მოგონილია განა ეგა?

- მაშ არა და შენის მაზლის დავითისაა!

დიდება შენდა, ღმერთო! თვალმაქციობას რომ თამაშობენ, ისიც გინახავს?

--- აბა რომელი?

— აი გაქენებულ ცხენზედ რომ კაცი დადგება, იმ კაცზედ კიდევ კაცი, იმაზედ კიდევ კაცი და კიდევ და კიდევ.

ეგ რა არის? მე კი არ დავდგებოდი ხოლმე გაქენებულ ცხენზედ ჩემ პატარაბიკობაში!... დაიკვება ლუარსაბმა.

--- აი შენმა მზემ! შენ იქნებოდი რომ დამდგარიყავ.

--- ღმერთმა იცის! ეხლა ჯანი აღარ მამდევს და სიმარდე თორემ ეხლავ გიჩვენებდი.

--- ნუ იკვებ. ხომ ვიცი, ჩემო კარგო, რაცა ხარ.

— განა კვებნისთვის ვამბობ? მე იმისთვისა ვთქვი რომ ეგ რა თვალთმაქცობაა-მეთქი. მაგაზედ უფრო ბევრი ასეთია რომ...

--- მაინც?

--- რა ვიცო რამდენი რამ არის.

--- სთქვი რალა, მეც ვიცოდე.

--- ბევრია.

მაინც.

--- რა ვიცო, რამდენი რალაცაებია...

--- მაინც?

— ეჰ, ვინ მოსთელის? ბევრია, ნეტავი შენ! რარიგად ჩამოცხა, უჰ!

რომ არ იცოდა, რა ეთქვა ჩვენ უბოროტო ლუარსაბსა, სიტყვა გადასხვაფერა. მოიხადა ყალბუხის ქუდი, შუბლიდან და სახიდან იმიითი ჩამოიწმინდა ოფლი. მერე გააკეთებინა ჩიბუხი და ჩიბუხის წვევაში ისევ ხვრინვა ამოუშვა, მერე ასეთი რომ რამდენიმე დღის უძილო ეგონებოდა კაცსა.

X

მეხუთე დღეს შინ მშვიდობით მოვიდნენ ჩვენი ბედნიერნი ცოლ-ქმარნი. თან მოჰყვათ, რასაკვირველია, იმედი რომ შვილი გაუჩნდებათ. მაგრამ გავიდა სამი თვე, კაბა არ დაუვიწროვდა ღარეჯანსა. გავიდა ცხრა თვეც და ღარეჯანს მუცელი არ ასტიკვდა. ღარეჯანი იმედს მაინც არა ჰკარგავდა: ამდენი სხვადასხვაფერის და სხვადასხვანაირად შელოცვილი ქვები შეიბა და კაბის უბეზედ დაიკერა რომ მართლა იმედი უნდა ჰქონოდა, და ჰქონდა კიდევ. თუ აქამდინ არ ეყოლა, ის იმიტომ რომ ლუარსაბმა ხატს დაამუნათა და წააყვედრა: „შო'ს არისო“, თორემ, ეს დამუნათება და წაყვედრება რომ არა ყოფილიყო, ეხლა შვილი ეგდებოდა ღარეჯანს კალთაში. ლუარსაბი ავ გუნებაზედ იყო. ევ არათფერი რომ შვილი არ უჩნდებოდა და ხატმა მოატყუა: დაიბარა და არ მისცა კი შვილი. ამის ჯავრი ის იყო რომ დავითს. ამის ძმასა, უთქვამს: „ის ოხერი როდის იქნება ჩაძალდეს რომ იმის მამულებზედ ვინავარდო“. ესა ჰკლავდა ლუარსაბსა, თორემ შვილის უყოლობა ამისთვის კიდევ დიდი უბედურება არ იყო.

ერთხელ ესე დაღონებული აქედ ტახტზედ გულდაღმა იწვა ლუარსაბი, იქით ტახტზედ კიდევ კნეინა ღარეჯანი წინდასა ჰქსოვდა. ძალიან ცუდს გუნებაზედ იყო. ხმაგაკმენდილი ჰერს გაუშტერა თვალი და ჰფიქრობდა. იმაზედ ჰფიქრობდა, როგორ მოახერხოს რომ შვილი გაუჩნდეს? — „განა შვილი იმისთვის მინდა რომ მართლა შვილი მყვანდეს — ამბობდა თავისთავად: შენც არ მამიკვდე! დავითის გამიჯავრებით მინდა: ის არ მინდა — ჩემს მამულებზედ გავახარო. იმისი ჯავრი არ მინდა შევირჩინო, თორემ, ეს ჯაბრი რომ არ იყოს, ძალიანაც არ ვინაღვლიდი რომ შვილი არა მყავს. ცოტანი არიან უშვილონი განა? მეც იმათში ვიქნებოდი. დავითი არ მინდა გავახარო, დავითი!“

ეს რომა სთქვა თავისთავად, გადმობრუნდა ღარეჯანისაკენ დაღონებული და მწუხარე ხმით უთხრა:

— ახლა დავითს უნდა შერჩეს ის სიტყვები!.. უნდა ჩვენს მამულ-დედულობედ გავახაროთ!.. ღარეჯან! შენი კირიმე, თუ გიყვარდე, თუ გიყვარდე ა! ერთი ვაჟიშვილი ჰშობე, დავითის გამოჯავრებით მაინცა ჰშობე, რომ სხვა არა იყოს-რა. ოღონდ იმისი

ჯავრი კი ამომაყრევინე და მერე თუნდა მამკალ. შენი ჭირიმე, შენი დედაკაცობის ჭირიმე! თუ გიყვარდე, აი!

ვშობამ, შე ნუ მოუტყდები ჩემს თავს, ვშობამ, თუ აგრეა! — უპასუხა კნენიამ ისე, ასე გგონია მართლა ამის ხელში იყოს შეილის შობა: წუხელის სიზმარში ერთმა მოხუცებულმა კაცმა — ფეხებამდინ უმტვერო ქაღალდივით წვერი ჰქონდა — ერთი წამალი დამალევინა და მითხრა: გამრავლდი ვითარცა იაკობო! მე მაშინვე მუხლზედ ვემთხვივე, შენ მაგიერადაც ვემთხვივე.

... მართლა? — წამოიძახა იმედმოცემულმა ლუარსაბმა: ისე თვალითა ნახე?

— აი როგორც შენა გხედავ.

— შენი ჭირიმე!.. მაშ იმედია. დარეჯან-ჯან!

— მაშ, ჯა!

— ჰო, შენ გეთაყვანე, შენა! — დაიჯერა და გაიღიმა ლუარსაბმა: როგორ გითხრა?

გამრავლდიო, ვითარცა იაკობ.

— იაკობი ვინ იყო?

დარეჯანმა არ იცოდა, ვინ იყო. ისე კი გაეგო მგონი წირვა-ლოცვაზედ იაკობის სახელი, და ვინ იყო, რა იყო, როდის იყო — ამეების არა იცოდა-რა. მაგრამ არ ცოდნა ითაკილა, ისევ რალაცას მოქორება ირჩივა „არვიცის“ თქმასა, როგორც ამგვარ შემთხვევაში ყველა ქართველმა იცის ხოლმე.

— ვინ იყო? იკითხა დარეჯანმა: წირვა-ლოცვაზედ მაინც არ გაგიგია!.. აბრაამის მძახლის განაყოფის შვილი იყო.

— ახლა, გამრავლდიო ვითარცა იაკობ, მითამ რაო?

— მითამ ისაო რომ გამრავლდიო, — აუხსნა დარეჯანმა.

— აი ვენაცვალე მის ენას! მაშ იმედია?

— კიდე? ნუ იცი შენ ეგ, ნუ! ნუ ხარ უჯერო, ცოდვაა.

— აღარ ვიქნები, აღარ, ოღონდ შენ შვილი ჰშობე, თუნდა ენასაც მოვიკვნეტ, ოღონდ კი დავითს ნუ გაახარებ.

— ღმერთია მოწყალე! გეუბნები: არ გავახარებ-მეთქი.

— ახ, ნეტავი კი მართლა ჰშობო და.

— კიდე! ნუ ხარ უჯათი, წმინდა კაცის სიტყვაზედ როგორ ხარ უჯერო, რა დაგემართა?!

— აი დალაზვრა ღმერთმა! ჩემ თავად გულში უნდა მეთქვა ღმერთმან იცის — და აკი კიდე წამოიძვდა ახ, ნეტ...
ა

— კიდე!

— ფუი, დალახვრა ღმერთმა! კინალამ კიდე არ წამცდა!... ახლა, მეტად რომ მინდა, იმიტომ თორემ .. ეჰ, გადავბრუნდები. დავიძინებ თორემ, მე რომ ვიცი ჩემი ენის ამბავი, ერთს კიდე წამომაროშვინებს რასმე და ღმერთი მიწყენს.

— თელეთისა არ იყოს! იმდენი ამუნათე, იმდენი იძახე— შორს არისო რომ გაგვიწყრა და აი დღესაც შვილი არა გვყავს.

— მერე აკი მაშინვე შევებეწე: ნუ გაჯავრდები-მეთქი. რატომ არ მაპატივს! რა ვუყოთ რომ „შორს არის“-მეთქი ერთხელ წამომცდა? ერთი ალილო მღვდელსაც შესცდებო.

— კარგი, კარგი! რაც იყო, იყო; ეხლა მაინც არ აწყენინო.

— მაშ დავიძინებ.

— შენი ნებაა.

ლუარსაბი გადატრიალდა და პატარა ხანს უკან ერთი მადლიანი თავისებური ხერხევა ამოუშვა.

ნეტავი არ დაეძინა. ძილში საშინელი სიზმარი ჰნახა. ჰნახა რომ დავითი სიხარულით აღარ არის, რომ ამას შვილი არ უჩნდება; დადის ყველგან და სულ იმას იძახის: ის ოხერი როდის იქნება ჩაძაღვდეს, რომ იმის მამულებზედ ვინავარდოვო. სტკივა გული ლუარსაბსა, ჯავრი მოსდის, გული ყელში მოებჯინა. რა ჰქნას? — „ღმერთო! ამბობს სიზმარში გულნატყენად ლუარსაბი: რა დავიშავე, შე დალოცვილო, რომ შვილს არ მაძლევ? მიბძანე და აკი გიახელ თელეთს სალოცავადა, თორმეტაბაზიანი ცხვარი დაგიკალ, ორი აბაზის წმინდა სანთელი აგინთე. სხვა რა ვქნა? წირვა-ლოცვას უამისოდაც არ ვაკლდებოდი, მარხვა მე არ გამიტეხია, ყოველ წელიწადს წმიდა ზიარება მიმიღია და აღსარება მითქვამს. აბა ჩვენ ღვდელსა ჰკითხე, თუ შე ცოდვა მიქნია რამე. დავითის ლუკმად უნდა გამხადო?!.. რაც იმას ჰქვეყნაზედ ცოდვა ჩაუდენია, ვინ მოსთელის? შარშან, ივანე ნათლისმცემლის თავის მოკვეთის დღეს ხორცი უჭამია, პურის ნატეხს რომ მიწაზედ ჰხედავს, არ აიღებს და არ ემთხვევა, იქნება ფეხიც დაადგას და გასრისოს კიდეცა. უკუთხველ ყურძენსა სკამს, ფერისცვალობამდის არ მოიცდის ხოლმე. აღდგომა დღეს მღვდელს არ მოუცდის რომ სუფრა უკუთხოს, ისე მივარდება ხორცეულს როგორც დათვი, ამისთანა მსუნაგია. ზიარებით კი ეზიარება ხოლმე, მაგრამ რა გამოვიდა? სამი დღე ემზადება, მარტო სამი დღე. აბა, რა ზიარებაა. ეს ყველა იცი—შე დალოცვილო ღმერთო — და

მაინც კიდევ იმისაკენა ხარ! დაილოცა შენი სამართალი! ჰო, მართლა, ერთი კიდევ დამევიწყდა: ერთი მწევარი ჰყავს, თავის თეფშში აკმევს ხოლმე, ქრისტიანი კაცი კია. მე ხომ ამისთანას არაფერს ვცოდავ, რად მიწყურები? მერცხალი გინდა, იმას დასძლევს ხოლმე* ოფოფი გინდა, იმას დასძლევს, გუგული, კვიცი—რაც გინდა! ყველაფერი ბოროტი იმაშია. მე კი—ლმერთო, ხომ შენ იცი -- არაფერს არ დაუძლევია, რად მიწყურები? იმისთვის რომ თელეთში წასვლაზედ ჰოკმანობა დავიწყე? აკი მაშინვე მოვიწინაიე“!..

ეგრე უჩიოდა ღმერთს სიზმარში ლუარსაბი. მერე ჰნახა რომ მითამ ღმერთმა მიიღო ეს ჩივილი საბუთად და გული მოიბრუნა ლუარსაბისაკენ, აი მითამ რვა თვეც არის, რაც დარეჯანი ორსულაა. ერთი თვეც, ერთადერთი და ლუარსაბს შვილი ეყოლება და დავითს თვალი დაუდგება, უხარიან სიზმარში ლუარსაბსა რომ ამის ჩივილმა გასჭრა, სიხარულით ფეხზედ ველარ დგება. დავით დაიმისი ცოლი ჯავრით აღარ არიან. ლუარსაბს ისე შვილი არ უხარიან როგორც ისა რომ დავითი და ელისაბედი ჯავრით აღარ არიან. ორი კვირაც მითამ გავიდა. აი ორი კვირა კიდევ და დარეჯანი დაწვება. უხარიან ლუარსაბს, მაგრამ—აი უბედურობა—ლუარსაბი უეცრად ავადა ხდება და ძალიანაც ჰხდება, ასე რომ მითამ მოკვდა კიდევ. მაგრამ ისე კი მოკვდა რომ ყველაფერსა ჰგრძნობს. ესმის რომ დარეჯანი საშინელის ხმითა სტირის და სოფლის მოტირალე დედაკაცები მწუხარე ბანს აძლევენ. ესმის რომ იქით სადღაც კუთხეში დავითი და ელისაბედი იცინიან, ჰტიან და ლუარსაბის ავეჯეულობა თავის სახლში გადააქვთ. ლუარსაბს სისხლი ყელში მოსდის, უნდა წამოდგეს, მაგრამ იცის რომ მკვდარია და იმიტომ არა დგება. — „ხვალ მამულებს ჩავიბარებო, --- იმახის ხმამაღლა დავითი. ლუარსაბი იწვება ამ სიტყვებზედა, იტანჯება, უნდა სთქვას რომ „ნუ მისცემთო, დარეჯანი ორსულად არის, შვილი ეყოლებაო“, მაგრამ იცის რომ მკვდარია და არას ამბობს. საშინელ მდგომარეობაშია საწყალი ცოცხალმკვდარი ლუარსაბი. რა ჰქნას აბა მკვდარმა? — „ვაი, რა დროს მოვეკდი!... როცა ღმერთმა შვილის მოცემა

* არის ამისთანა ამოდმორწმუნება ჩვენში რომ, თუ ღვინო დალეული არ შეხვდი პირველად მერცხალს, მერცხალი დაგძლევს. კვიცი რომ დაინახო. მაშინვე ქვაზე უნდა შედგე, თორემ დაძლეული იქნები, ოფოფს თავდავარცხნილი უნდა დახედე და სხვა. ლუარსაბს როგორც ათასს სხვას ეს დაძლევა ცოდვა ჰგონია, ამიტომაც ეგრე გულმოდგინედ დავითს ღმერთთან აბეზღებს.

ინება, მაშინ! — ამბობს სიზმარში თავისთავად ლუარსაბი: ახ. ნეტავი ეხლა კი გავცოცხლდე და!..

მაგრამ სად არის გაცოცხლება? აი კუბოც მოიტანეს, აი ჩაასვენეს კიდეცა და კუბოში ჩადებული და მორთული დაასვენეს ტახტზედა. მესამე დღეს მღვდლებიც მოვიდნენ, ასწიეს კუბო და წაიღეს გალობითა და ტირილითა. ამ გალობაში და ტირილში დავითისა და იმის ცოლის მხიარული სიმღერა ესმის ლუარსაბსა. ესმის ეს ყველაფერი, ჰგრძნობს რომ ანდერძიც აუგეს და სასაფლაოზედაც წაიღეს, უნდა სთქვას: „ნუ დამმარხავთო“, მაგრამ იცის რომ მკვდარია და არას ამბობს. აი მიწაში ჩაუშვეს საწყალი ლუარსაბი, ესმის რომ საფლავის პირზედ დავითი სდგას და ეუბნება დიამბეგს: ხვალ მამულები უნდა ჩამაბაროვო. ელისაბედი კი უჯავრდება: რას ჰბოდავ, სახვალიოდ რად იხდი საქმესა, განა დღეს კი ვერ ჩაიბარებ? ლუარსაბს ეს ყველაფერი ესმის, ჰხენეშის, ჰწვალობს, იტანჯება, ცივ ოფლს ასხამს, ჰკანკალობს, თრთის ცალკე შიშისაგან, ცალკე ჯავრისაგან, რომ დავითსა რჩება ბურთი და მოედანი. — „ახ! ნეტავი კი ეხლა გავცოცხლდე და!“ — იძახის გულში ლუარსაბი.

მაგრამ სად არის გაცოცხლება? აი მიწაც მოაყარეს, ჯერ მუკამუტად მიწა ცვივა და კუბოს ფიცრებზედ რახარუხი გააქვს, მერე შეატყო რომ ნიჩბითაც დაუწყეს მიწის ყრა. ლუარსაბს უღონდება გული, სული ეხუთება, ჰაერი დაეხშო და აი ერთი წუთიც და გათავდება კიდეცა. მაგრამ ვინ არის მეშველი? ესმის რომ ხალხის ხმაურობა თანდათან მისწყდა, ყველანი წავიდნენ და მარტო ლუარსაბი საფლავში დააგდეს დაფლული. გულმა ტეხა დაუწყო რომ დარეჯანმაც კი — ამის საყვარელმა დარეჯანმაც კი — სხვებსაგვით თავი დაანება და ამასთან არ დაიმარხა. ლუარსაბს გული ამოუჯდა, დაიწყო ტირილი: „ეგ იმედი მქონდა იმისაგან!“ ამბობს თავის გულში: „დამაცა, შენც საიქიოს არ მოხვალ, იქ მოგავაგონებ“. ამ ლაპარაკში რომ არის, საფლავზედ ფერხულის ხმა შემოესმა. ხმა გაიკმინდა, ყური დაუგდო. მოესმა რომ დავითი და ელისაბედი ფერხულში ჩაბმულან და ჯერ კიდევ სველ საფლავზედა ფერხულსაც უვლიან. „ჩაძაღლდი განა!“ უყვირიან ზემოდა. ეხლა კი გული აენთო: ერთი საშინლად გაინძრა, უნდოდა ისე წამოწეულიყო რომ კუბოს თავი და მიწა აეგლიჯნა, საფლავიდან ამოსულიყო, ამათთვის ერთი ყოფა დაეწია და თავზე ლაფი დაესხა.

ამ ტირილში და ვაივავლახში რომ არის, ერთი ისტუნა, მითამ საფლავიდან ამოხტომა უნდა და ტახტიდან ძირს აგურებზედ კი ბრავგანი მოიღო. მაშინ კი თვალები დააქუცია, ჯერ კიდევ სიზმრის შიშის ზარი ისევ უბზუოდა თავში, ასე რომ სულელისაგით გაშტერებული და ფილაქვანზედ გაშოტილი პირღია დარჩა. სასაცილო რამ იყო. ისე დაიკარგა, ისე გაფითრებული და ცივ ოფლში იყო რომ დიდხანს გონზედ ვეღარ მოვიდა და არამცთუ წამოდგომა მოაგონდა, არც კი გაინძრა. ისეთი წეშინებული იყო რომ სიკვდილის ფერი ედო ოფლიან სახეზედა. ამის დაცემაზედ ოთახი, რასაკვირველია, შეინძრა. დარეჯანს თურმე იქით მეორე ტახტზედ ჩასძინებოდა და ოთახის ზანზარზედ ამასაც გამოვლევდა. აჰან, — რადგანაც ჯერ არ იცოდა, ლუარსაბი რა ყოფაშია, — ჯერ წამოიძახა: ლუარსაბ! გაიგე? მიწის ძვრა იყო.

ლუარსაბი ჯერ კიდევ სიზმრის ამბავში იყო და ხმა არ გასცა: დარეჯანი წამოჯდა და მხოლოდ მაშინ დაინახა რომ ლუარსაბი გაფითრებული აგურებზედ უძრავად ჰგდია და სულელისაგით დაუქუცია უგუნური თვალები. დარეჯანს ფერი ეცვალა.

— უი შენს დარეჯანსა! ეს რა დაგმართვია, შენ გეთაყვანოს ჩემი ცოცხალი თავი?

ლუარსაბმა ვერც ეს დარეჯანის ნათქვამი გაიგო. სიზმარმა ისეთი თავბრუ დაასხა რომ შიში ჯერ გამონელებული არ ჰქონდა და ეს ამბავი სიზმრის გაგძელება ეგონა; იმიტომ ჯერ არცარა ესმოდა რა და ვერცარასა ჰხედავდა, თუმცა თვალები კი ექუცია. დიად, ჯერ ისევ სიზმარი ეგონა, მხოლოდ ის აოცებდა რომ „აკი დამმარხესო და მგონი მე ჩემს ოთახში ვარ ეხლაო: ეს როგორ მოჰხდაო?“

ამის ფიქრში დაიფანტა აჰისი გონება. ამიტომაც პასუხის მაგიერად თავისი შიშნაქამი თვალები გიჟსაგით შეაქუცია დარეჯანსა, თორქო ჰხედავს კიდევაცო და არც იჯერებსო რომ იმის წინ დარეჯანია. დარეჯანს ელდა ეცა: ხომ არ გაგიჟდაო. მაშინვე ტახტიდან ჩამოფრინდა და მივარდა გაშოტივლის ლუარსაბს.

— რა დაგემართა, შეხი კირიმე, შენი? ხმა ამოიღე, გეთაყვანე, თორემ ლამის მე ჩემი დამემართოს.

— დამაცა!... გაუქნივა თანაც ხელი ლუარსაბმა, მითამ მაშშორდო: მინდა მოვიგონო.

ესა სოქვა, ხმა გაიკმინდა, მაინც არ წამოდგა და თვალბდაქუცტილმა და პირდაღებულმა დაიწყო ფიქრი რომ მოიგონოს

ის რაც დაემართა. ისე უეცრად და ამ ყოფით გამოღვიძებულს სიზმრის ამბავი ცოტაღა დაახსოვდა და ის უნდა მოეგონა.

— შენ გენაცვალე! მიემუდარა დარეჯანი: ჩქარა მითხარ, თორემ შიშისაგან ლამის გავთავადე.

ლუარსაბმა ყური არ ათხოვა და სიზმრის ფიქრში წასულმა თავისთავად ხმამაღლა ლაპარაკი დაიწყო:

— მე მოვკვდი. დარეჯანი ჯერ კი ტიროდა და მერე, როცა დამმარხეს და ყველამ თავი დამანება, დარეჯანმაც მილაღატა. ეგ იმედი მქონდა იმისაგან? თავი დამანება და ჩემთან არ დაიმარხა!... აკი უყვარდი! დამაცალოს!... ის სულძალი დავითი!... ის ქოთაკი ჩემი რძალი!... ფერხული დააბეს განა, დამაცადონ!... აი, მკვდარი არა ვყოფილიყავ, მე ვუჩვენებდი იმათ!... მაგრამ რა მექნა რომ მკვდარი ვიყავი!...

ბევრს რალაცვების ბოდვას მოჰყვა ჩვენი ლუარსაბი. დარეჯანი კი გაფითრებული ყურს უგდებდა, არ ესმოდა, რას ჰლაპარაკობს.

— შენი ჭირიმე, ლუარსაბ! უთხრა კანკალით დარეჯანმა: სიზმარში ხარ, თუ ცხადივ? მითხარ, თორემ შენს მაყურებელს სული დამეღია.

— ეხლა განა? მაშინ რატომ არ დაგელია როცა მიწა მომაყარე და მარტოკა ჩამფალი შავ მიწაშია?

— რას ამბობ, შენი ჭირიმე! რასა? ერთი შემეტყობინე.

— რა უნდა შეგატყობინო? ცარიელი ტირილით რა გამოვიდა, უნდა თან ჩამამყოლოდი. არა გცხვენიან, პირში როგორღა მიყურებ?

— უი, თვალები ეხლა დამდგომია, თვალები! შეჰჰყვილა დარეჯანმა და მაშინვე გამოვარდა მოაჯირზედ, რომ ბიჭებს დაუძახოს, რადგანაც გული დააჯერა რომ ლუარსაბისათვის ეშმაკს ძილში თავში ჩაუჯრამს და ჰკვიდამ შეუშლია, — ის კი არა თუ, ლუარსაბი ჯერ კიდევ სიზმრის ამბავშია.

— მიშველეთ, მიშველეთ!

ჰყვიროდა დარეჯანი მუაჯრიდამ თავშიცემით, თავმოხდილი და გაწეწილი.

— მიშველეთ! ვუი ამ დღის მნახველსა, შე ქოთაკო დარეჯანო!

ჰყვიროდა კნენა და იცემდა თავში, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა. ლუარსაბი ამ ყვირილზედ სრულიად გამოფხიზლდა. წამო-

ხტა აგურებიდამ და ისე გაღელილი გავარდა, რომ შეიტყოს, რა დამართვია დარეჯანს. დარეჯანმა დაინახა თუ არა ლუარსაბი, ეგონა--მე გამომიდგაო, იშვირა ფეხი და ეცა კიბეს. კიბეზედ ფეხი გაუსხლტა და ისე რახარუხით ჩავარდა ძირამდინა. ამ კიყინაზედ ბიჭები მოგროვდნენ.

-- დაიჭირეთ, დააბით! წივოდა გვერდებდალეწილი დარეჯანი: დაიჭირეთ, თორემ დაგვექამს! ვაი, შე ქოფაქო თავო! ამ ღლესაც შეესწარ რომ ქმარი გაგიგიედა!

ჰწიოდა საწყალი კნენა და იცემდა ძალზედ თავში, თითქო იმისი ბრალი იყოს ლუარსაბის გაგიყება. ლუარსაბი გაოცდა. ეს ამბავი რომ ჰნახა, სრულიად გაშრა. ახლა ამას ეგონა რომ ცოლი გაუგიედა და დაიწყო საწყალმა ტირილი: გულჩჩვილი იყო.

- რა გაყვირებს, ადამიანო, გადასძახა ხმაამოჯდომით და ნაღვლიანად დარეჯანსა, სრულიად გონებაზედ მოსულმა და დამშვიდებულმა: ვინ გაგიედა, შენი სულისა, შენი! მე ჩემ გონებაზედა ვარ.

დარეჯანმა შემოჰხედა, დაინახა რომ ლუარსაბი ისევ ის ლუარსაბია: არც გიყი, არც ჰკვიანი, არც ფლავი, არც ჩლავი; მაგრამ მაინც კიდევ ჯერ ექვში იყო. გიყმა იცის ხანდისხან დაჰკვიანებო, გაიფიქრა გულში.

-- აბა სწორედ შემომხედე, დაუძახა ქვევიდამ დარეჯანმა და თვალები შემოაჭყიტა.

-- აჰა, შენი სულისა! სთქვა და შეჰხედა ლუარსაბმა.

- წელან რას ჰლაპარაკობდი?

- აბა როდის, შენი ქირიმე!

აი, აგურებზედ რომ იწეკი.

სიზმარი ენახე და იმას ვიგონებდი.

მაშ აგურებზედ რად იყავი გაშოტილი?

ცუდი სიზმარი ენახე: მმარხავდნენ მითამ და საფლავიდან ამოხტომა მიწიდან და ძირს კი დავეცი.

-- მართლა, შენ გენაცვალე! შემოჰხარა დარეჯანმა: ვუი, შერცხვენილო თავო! მე კი ქვეყანა შევყარე, ქმარი გამიგიედა-მეთქი.

დარეჯანი ამოვიდა მაღლა ლუარსაბთან და მაშინვე შემოსცინა. ლუარსაბმაც კბილები დაუკრიჭა.

მართლა გიყი გეგონე, შენი სულისა? ჰკითხა ლუარსაბმა.

მართლა მეგონე, შენ გენაცვალოს ჩემი თქვი.

— აი დალაზვრა ღმერთმა, ნე კიდეც შენ მეგონე გიყი. მადლობა ღმერთსა, ორივე კარგათა ვართ. კიბეზე რომ ჩაგორდი?

— რა მიშავს? მე, რაკი შენ შენს გონებაზედ გხედავ, ყველაფერი დამავიწყდა.

მეც ისე ვარ.

უი, შენი კირიმე, შენი! რომ მართლა გაგიჟებულებიყავ, რა ჰმივიდოდა? უთხრა ესა დარეჯანმა და სიხარულით ატაცებულმა, რომ ლუარსაბი თავის ჭკვაზედ არის, ლოყაზედ უჩქმიტა.

ლუარსაბს იამა და, რომ უკან არ ჩამორჩეს ალერსშია, თი-თონაც უჩქმიტა და ზედ ტკბილის ხმით და ღიმილით „ჰი!“ დაატანა. ესე მოხდა ეს ამბავი.

XI

ლუარსაბმა ეს სიზმარი თავიდან ბოლომდინ, როგორც იყო, ისე უამბო. დარეჯანმა ისე ახსნა ეს სიზმარი რომ სწორედ ცხრა თვეს უკან შვილი უნდა ეყოლოს.

აბა, როგორ? ჰკითხა ლუარსაბმა.

— ხომ სტიროდი სიზმარშია? ახლა დარეჯანმა ჰკითხა.

— ვტიროდი.

— მეც ხომ ვტიროდი?

შენცა სტიროდი.

— ტირილი კიდეც სიხარულის ნიშანია. მე და შენ სიხარული სხვა რა გვექნება, თუ არ შვილის ყოლა? მაშ შვილი გვეყოლება და ჩვენი სიხარულიც ისე აგვიხდება.

— მართლა, ტირილი ხომ სიხარულის ნიშანია. უთუოდ ეგრე აგვიხდება. აი ვენაცვალე სულში იმ სიზმარსა! თვალი არ დაუდგება დავითსა! აბა ფერხულს მაშინ ჩამოუვლის, აი! ღმერთო, შენ იცი ეხლა.

გავიდა რამოდენიმე ხანი. ერთს მშვენიერ დღეს დარეჯანს ეჩვენა ვითომც მუცელში ყმაწვილმა გაუჩუჩუნა. რასაკვირველია, გახარებულმა კნენამ მაშინვე ლუარსაბს ახარა.

— მართლა გაიჩუჩუნა? წამოიძახა სიხარულისაგან გონებაში-ხდილმა ლუარსაბმა.

— რას ამბობ, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი!... დარბაისელი დედაკაცი სიხარულისაგან კინაღამ არ შეეხტი, მაგრამ მომაგონდა

რომ მუცელი წამიხდება-მეთქი, და შენ მაინც კიდევ არა გჯერა. ჯი, შენ კი ჩაგეკონე მაგ გემრიელ სულშია! ბარაქალა, რომ არ შეხტი, თორემ მუცელი წაგიხდებოდა. იმ სიხარულში ეგ როგორღა მოგაგონდა! მე---კი მე და ჩემმა ღმერთმა... შევხტებოდი, მერე ისე შევხტებოდი რომ, დავცემულიყავი, კიტრსავით გავსკდებოდი. დაუდგეს ავალი დავითსა! ფერხული აბა ეხლა დაუაროს, აი! მაშ დღეს მე და შენ ერთი კაი ქეიფი გავწიოთ, ერთი კაი წითელი ღვინო ავახდევინოთ, რომ შეილის სადღეგრძელო დავლიოთ, ურბა! დაიყვირა ლუარსაბმა და, რადგანაც გულდაღმა იწვა თავისებურად ტახტზედ, ერთი ფეხიც აიშვირა მაღლა და მანამ „ურა“ არ გაათავა, ფეხი არ ჩამოუღია.

ეს ამბავი სადილობის დროს მოჰხდა. აახდევინეს წითელი ღვინო. ცოლ-ქმარნი. დაჯერებულნი რომ მემკვიდრე ეყოლებათ და დავითიანთ თვალები დაუდგებათ, სადილზედ გამხიარულდნენ. ნამეტნავად ლუარსაბი შექეიფიანდა და კარგად გამოიბრუეა. ელი-საბედი ამბობდა, რომ ვითომც დარეჯანსაც უყვარსო ღვინის სმა. ეს კი ვიცი რომ იმ სადილზედ ამანაც გადუსო ორიოდ ჭიქა. ლუარსაბმა სამი ჭიქა ერთად ჯერ არ დაბადებულის შეილის სადღეგრძელო გადაჰყლაპა და ალავერდი დარეჯანთანაც მივიდა. დარეჯანმა, თუმცა ესეც ჩაღლეული იყო, მაგრამ დედაკაცობის პატივი შეინახა და, ჭიქა თუმცა ჩამოართო, სულ არ დალია.

დალიე, შენ გეთაყვანე! ეუბნებოდა მთვრალი ლუარსაბი: ახლა ქეიფს ნუ წამიხდენ. ჩვენის შეილის სადღეგრძელოს როგორ არა სომ? თუ მე და შენ არ დავლეეთ, მაშ ვინ უნდა დალიოს? ღმერთი გვიწყენს, იტყვის: მე შეილი მივეცი და ისინი სადღეგრძელოსაც არა სმენო. ნუ აწყენინებ მოწყალე ღმერთსა, ძლივს კაი თვალით არის ჩვენზედა. მეც ქეიფს ნუ წამიხდენ. დალიე, გეთაყვანე!

უთხრა და მიაწოდა ისევ ჭიქა.

დარეჯანმა ჩამოართო ჭიქა, მაგრამ ისეთის მორცხობით, ისეთის თვალების ხამხამით და გემრიელ ღიმილით რომ მე მაშინვე მიეხვდი რომ კნეინა უამისოდაც გადაკრულია. ჩამოართო და გადაჰკრა. სასაცილო რამ იყო კნეინა: ღვინო თანდათან ეკიდებოდა, ლოყები აუხამხამდა კიდევ, ტუჩებს ღიმილი მიეკრა ზედა და აღარა ჰშორდებოდა. ქვევითი ტუჩი ძირს ჩამოეშვა და დორბლმა დენა დაუწყო, თვალები აემღვრა და თავისთავად ეხუტებოდა, - ერთის სიტყვით, დარეჯანი ქეიფზედ იყო. ლუარსაბიც დაითვრა, მიუშვა

ადვირი ღვინოსაგან მოდუნებულს ენასა და მოჰყვა უგზო-უკვალო ტიტინს. დარეჯანი სულ თავს აცანცარებდა და 'შესცინოდა.

ვენაცვალე კახეთსა! ამბობდა მთვრალი ლუარსაბი ენადაბ-
 მით: ვენაცვალე! ეგ რომ არა ყოფილიყო, არც კახური იქნებოდა.
 მაშინ მე რალა კაცი ვიქნებოდი? ჩემს გათქმულ სახელსა მაშინ
 ვინლა მოიგონებდა? დღეს თუ ლუარსაბის სახელი იხსენება სადმე,
 ღვინის მადლობელი უნდა ვიყო. თუ კაცი ვარ მე დღეს, აი ამ
 შავი ყურძნის წვევითა ვარ კაცი! ჩემოდენას საქართველოში ორიც
 არ დაღვეს, დიდი მსმელი ვარ. მე რომ სიმღერა ვიცოდე, მთელის
 კახეთის ღვინო არ მომერევა. ეს არის, რომ არ ვიცი და! სიმღერა
 ღვინოს ანელეზინებს და! თორემ სხვაფრივ რა მიჭირდა: ფაშვი
 კაი მსმელისა მაქვს, აქ თუნდა ოთხი ჩაფი ღვინო ჩაეტევა. ხომ
 გახსოვს ის იმერელი? აი, რომ მოვიდა, დადიანის „პოვერნია“ ვა-
 რო? „პოვერნია“ კი არა... შენც არ მაშიკვდე — ის ძალად გამო-
 გზავნეს იმერლებმა: აბა წადიო, კახეთში ერთი დევი კაცი არისო,
 ლუარსაბ თათქარიძე, ოღონდ ის კი დაგვითვრეო და ნახევარ იმე-
 რეთს შენ მოგცემთო. ახლა იმან მე რომ დამინახა, მაშინვე მიხედა,
 რა კაცი-ცა ვარ, იმიტომ „პოვერნობა“ დაირქვა, სახელი არ წა-
 მიხდესო. კვენხაში კი ნუ ჩამომართმევ და ჩემი სახელი სათათრე-
 მდინ არის გავარდნილი, იმერეთშიაც მისულა ჩემი ქება. მაგრამ აი,
 ამ შენმა უხეირო ლუარსაბმა ასე გაგიხადე ის ფხიკიანი იმერელი
 რომ, რომ... სულ ჩემი მზე ვაფიცებინე. თითონვე თავის პირით
 მითბრა; ბაყბაყ დევი ხარო. თითიც მომიკაცვა და ყურში ჩუმაღ
 ჩამჭურჩულა: სანაძლეო მოიგეო, ნახევარი იმერეთი შენი უნდა
 იყოსო. რომ მეჩივლა, რასაკვირველია, იმ ნახევარს გამოვიტანდი,
 მაგრამ ჩვენი შამაპაპის მამულებიც მაშინ ისე ოხრდა გვრჩებოდა
 და იმერეთი რაღად მინდოდა? ეხლა ოხრად აღარ დაგვრჩება: ახლა
 ეგეც ხომ შეიღლი გვეყოლა, აბა ეხლა მაგის ქორწილზედ ვიფიქ-
 როთ. იცი, რა დარეჯან? შენ ხომ ბრძენი დედაკაცი ხარ და არც
 მე ვარ ღვთის მადლით — სულელი, თოთხმეტის წლისა შესრულ-
 დება თუ არა — აბა იანგარიშე, როდის შესრულდება, მგონი ბევ-
 რი ხანი არ გასწევს, მალე შესრულდება, შესრულდება თუ
 არა, ჯვარიც დავსწეროთ. რაღას უნდა მოვუცადოთ? ახლა მაგის
 ქორწილში ლეკურს არ ჩამოუვლი? მე კი ღვთის წყალობა შენა
 გაქვს — ასეთს ბუქნას დავუვლი რომ იქაურობას სულ მტვერი ავა-
 დინო... ახლა იმ იმერელს, რომ ვაჯობე, იცი, რა ვუთხარი? წა-

დი-მეთქი! სადაც შენი სთქვა, იქ ჩვენიცა სთქვი-მეთქი, --და იმერ-
ლებსაც უნახარი რომ, რაც თქვენ კრიკინას წვენი გამოუვა. ერთ
„ყლაპად“ არ მეყოფა-თქო და „ყლუპი“ კი კიდევ თქვენზედ დარ-
ჩება-თქო. აი ამისთანა კაცები ვართ კახეთში-მეთქი. მაშ?... თუ
ღმერთი გწამს - კარგად არ მითქვამს?

--- კარგად და პატიოსნად.

ჰო, გეთაყვანე! მოდი, იცი, რა ექნათ? მითამ ეხლა ქორ-
წილია: აბა ერთი... ერთი შენებური დიდოური... მე „განდიდურს“
დაგძახებ. თუ გიყვარდე, აი! მითამ ქორწილია. თუნდა ლეკური
იყოს, ჰა! მე „პაწაწინა ნიგვზის ტოტს“ დაგძახებ. ჰა და პაწაწი-
ნა ნიგვზის ტოტი! ჩუპრი-ჩუპარ, ჩუპრი-ჩუპარ, ჩუპრი დარეჯანსა!...
ურაა!... აი გიდი!... ქუდი ქერში!... კახური კა... ცის... ჭი...
რი... იი... მეე... ჩა... აა... რაკ... რაა... კეებს... კუ... უუ...
ლა... საა!... იმ იმერელსა... კაი... საქმე... დავმარ... დავითსაც...
თვალმც... გამოს... ძრო... მია... ურაა!

ყროყინებდა სიმღერის ხმაზედ გაბრუებული ლუარსაბი, ჰბო-
დავდა რალაცეებსა და ამ ბოღვაში ჩაეძინა კიდევცა.

XII

ალარ გაათავებ? მკითხავს მოწყენილი და იქნება გაჯავრებუ-
ლიც მკითხველი. როგორ არა? გავათავებ მაგრამ იცი რითა? იმი-
თი რომ ლუარსაბის ბედნიერებაც დაირღვევა. „თუ მაგისთანა მტკი-
ცე ბედნიერებაც დაირღვევა, მაშ რალა ყოფილა დაურღვეველი
ქვეყანაზედ?“ დაიძახებს ჩემთან ერთხმად დაღონებული მკითხველი.

მარტო ქვეყანა, მკითხველო, დაურღვეველი და ერთი ლამა-
ზი, გონიერი ქართველის ანდაზა: „ის ურჩევნია მამულსა რომ შეი-
ლი სჯობდეს მამასა“ თორემ „ნუ დააგდებ ძველსა გზასაო“ — ეს
ჩინეთიდან შემოგვეპარა და, რასაც ჩინეთის ფერიადევს, ის, რასაკვირ-
ველია, დაირღვევა, ღეთისა და თქვენის წყალობითა, ჩემო ძველის
გზის მოყვარევ მაგრამ მაინც კიდევ საყვარელო ქართველო!...

გაიარა რამოდენმა ჟამმა და წუთისოფლის დაუდგრომელმა ბრუნ-
ვამ ბევრი რამ გამოსცვალა დედამიწის ზურგზედ. ამათ შეილი არ
მიეცათ. დარეჯანმა ერთი ექიმი დედაკაცი იშოვა და წამლობა
დაიწყო. ექიმმა დედაკაცმა ერთი რალაც წამალი მისცა, მთელი
ორი კვირა ასმევდა და მესამე კვირას კი დარეჯანს ფეხები გააჭიმინა.

დარჩა ქვრივად საწყალი ლუარსაბი. წვერი დაიყენა, შავები ჩაიცვა: თავისი ბედნიერება სულ დარეჯანთან დამარხა. ორი სიამოვნებაღა დარჩა ამ ტრიალ ქვეყანაზედ: ერთი მადა, მეორე ისა რომ ლამაზისეული ფეხთ უჯდა ხოლმე, როცა ძილს დააპირებდა ბატონი, ფეხის გულელებზედ და კანკებზედ ხელს უსვამდა და ისე აძინებდა. ესლა იყო ამისთვის ნუგეშად, თორემ ის პატიოსანი ფაშვი ჩამოებღერტა, ის ხაშხაში ლოყები ჩაუყვითლდა, ის დიდრონი ძროხის ოდენა თვალები უგემურად მიეღოვა, ის სამკეცი ფაფუკი ღობაში გულდა ლელვსავით გაუხდა, ამასთანაც ის თავისებური განსხვავებითი მუდამი ღიმილი სახილამ დაეკარგა, — ერთის სიტყვით, წახდა კაკალი კაცი. მწუხარებამ ესე იცის. ბოლოს, ფერისცვალობის დღეს, რაღაც ეშმაკად, ნათლიმამ ნახევარი ლიტრა კალმახი მოაწოვა. ჯავრისაგან იმ კალმახს ლაზათიანად მიაძღა, მოუვიდა კუჭის ანთება და ჩაჰბარდა პატრონსა.

მოკვდა ლუარსაბიცა ისე როგორც იხოცებიან ბევრნი ჩვენგანი რომელნიც არც თავის სიკოცხლით უმატებენ რასმეს ქვეყანასა და არც თავის სიკვდილით აკლებენ.

წაიშალა ამ ორთა გვამთა ცხოვრების კვალი დედამიწის ზურგზედა. რისთვის მოვიდნენ და რისთვის წავიდნენ? ნუთუ ნახევარი საუკუნე იმისთვის იცხოვრეს რომ ოთხი ფიჭვის ფიცარი ეშოვნათ და სამ-სამი ადლი მიწა? ან კიდევ ქვანახელ წაიწერონ რომ „ჩყ... წლამდინ თავადი ლუარსაბი თათქარიძე და მისი კნენინა დარეჯანი ცოცხალნი ყოფილან და მერე დახოცილან?“ სხვა ხომ არაფერი ვეეტყვის რომ ესენი ამ ქვეყანაში ყოფილან და უცხოვრიათ. „წამკითხველო, შენდობა გვიბძანეთო“ ამბობს იმათი ქვის ზედწარწერილი. ნახევარი საუკუნე ამისთვის იცხოვრეს ამ ქვეყანაზედ რომ ბოლოს მაინც კიდე „შენდობა“ ითხოვონ და საბოდიშოდ გაიხადონ საქმე?...

მე გავათავე და შენ, რაც გინდა, ჰქმენ, მკითხველო! გინდა იცინე, გინდა იტირე, როცა ამ ამბავს წაიკითხავ. ორივეს საბუთი ისევ ამავე მოთხრობაში გაქვს...

ნუ იფიქრებ რომ ამ მოთხრობას შენი გაჯავრება უნდა. ამას მარტო ის უნდა რომ შენ დაგანახვოს — რამოდენადაც შეძლება აქვს — შენი ცუდი, შენი ავი, რომ იცოდე, რა გაისწორო. მინამ სარკეში არ ჩაიხედავ, ან სხვა არ გეტყვის, ხომ ვერ გაიგებ რომ პირზედ ურიგობა რამ გატყუია? ეს მოთხრობა სარკე იყოს და მე

თუ გინდა—მთქმელი ვაქნები. დააკვირდი, იქნება გენიშნოს რაზე. ესეც იცოდეს: მარტო შენი მტერი დავიმაღლავს, შენს სახეზედ რომ ურიკობა ჰნახოს რამე, მოყვარე კი მაშინვე სარკეს მოგიტანს რომ გაისწორო და ხალხში არ შერცხვე. მეც მოყვარესავით გექცევი, — სარკე მოგიტანე, ამხედ როგორ უნდა გამიწყრე?! რა ვუყოთ თუ ეს სარკე გაბზარული გამოდგება და შიგადაშიგ ლაქებიანიცა? რაცა მქონდა ის მოგართვი, როგორც შემეძლო ისე დაგეხმარე. თუ მაინცდამაინც წყრომას არ დაიშლი, შენი ნებაა. მე შენის წყრომისა არ მეშინიან. მაშინ მხოლოდ დაეღონდები რომ შენშიაც მოვტყუვდი, რომ შენ ის არა ჰყოფილხარ, რაც მეგონე. მაშინ გულხელდაკრებილს ესლა დამრჩება სათქმელად: მე მიყვივლია და გათენდება თუ არა—ეგ ღმერთმა იცის!

სხვაფორივ მშვიდობით ბძანდებოდეთ და შენდობით იხსენიებდეთ მონასა თქვენსა!

1863 წ.

ბ ე დ ნ ი ე რ ი ე რ ი

ჩვენისთანა ბედნიერი
განა არის სადმე ერი?
მძიმე ყალბით,
ლამაზ ფალსით
მორთული და მშვენიერი;
უწყინარი,
უჩივარი,
ქედრეკილი, მადლიერი;
უშფოთველი,
ქვემძრომელი,
რიგიანი, წესიერი;
ყოვლად მთმენი,
ვით ჯორცხენი,
ნახედნი და ღონიერი.

* *

ჩვენისთანა ბედნიერი
განა არის სადმე ერი?!
ყველა უნჯი,
ყველა მუნჯი,

გულჩხვილი და ღმობიერი;
თვალაბმული,
თავაკრული,
პირს ლაგამი ზომიერი;
ყველა ყრუი,
ყველა ცრუი,
ქვედამჯდარი, გულხმირი;
მცირე, დიდი
ყველა ფლიდი,
ცულულუტი და მანკიერი.

* *

ჩვენისთანა ბედნიერი
განა არის სადმე ერი?!
მტვერწყარილი,
თავდახრილი,
ყოვლად უქმი, უდიერი;
უზღუდონი,
გზამრუდონი,
არგამტანი და ცბიერი;

მტრის არმცნობი,
მოყვრის მგომობი,
სხვასთან მხდალი, შინ ძლიერი;
არრის მკონე,

არრის მცოდნე,
უზრუნველი და მშიერი.

ჩვენისთანა ბედნიერი
კიდევ არის სადმე ერი?

15 რა ვაკეთეთ, რას ვშვრებოდით?

მრთხელ მე და პაპა ჩემი
ერთს ადგილს შევიყარენით;
ჯერ, როგორც მოგეხსენებათ,
მრავალჯერ დავამტქარევეთ.

მერე ვუთხარ: — პაპა ჩემო!
უწინდელი რამ გვაუწყეთ:
რით ვიდიდეთ თავი ჩვენი,
სახელი რით მოვიხვეჭეთ?

მაგალითებო, მაშინ როცა
მიიწურა ქართლის ბედი,
როცა მოგვიკვდა ერეკლე,
ის ჩვენის ქვეყნის იმედი, —

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებო-
დით?

— შენი მტერი!... პირლიადა
დავრჩით ღესს შევყუროდით.

მერე, როს მეფე გიორგი
დაჯდა შერყეულსა ტახტზედ,
შინ თვისტომნი აუჯანყდნენ,
წამოასხდნენ მტრად თავზედ, —

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?

— ჩვენც ერთმანეთს გულმო-
დგინეთ

ვწეწდით და ვიწეწებოდით.

მერე, როცა ემაგ წეწვით
მეფეს საქმე გავუქირეთ
და ქვეყანას ერთგულობა
ჩვენი ურცხვად დავუძვირეთ, —

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებო-
დით?

— რუსეთისკენ სახვეწნელად
გავრბოდით ღ გამოვრბოდით.

მერე, როცა საწყალ მეფემ
დაგვიყენა ლეკნი მცველად,
თვის ქონება სრულად დასდვა
ჩვენის ქვეყნის დასახსნელად, —

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებო-
დით?

— მადლიერნი მუთაქაზედ
ვიწექით და ვნებივრობდით.

მერე, როცა მოკვდა მეფე,
აიშალნენ მეფეთ ძენი
და ერთმანეთის შურითა
სულ ძირს დასცეს ქართლის
ბჰენი, —

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?

— ჩვენც ლამაზად სულ ყვე-
ლასა

თვითო-თვითოდ ვღალატობ-
დით.

მერე, როცა დაქსაქსულნი,
შავმა ბედმა ხელთა გვიგდო
და ჩვენი სვე ბურთსავითა
სათამაშოდ წინ გაიგდო, —

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?

ჩვენც ყაბახედ ვაყაყუ-
რად

ვჯირითობდით, ვბურთაობდით.
მერე, როცა გაგვიქირდა

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
მაშინ მიხვდით რომ ყვე-
ლანი

ერას ტაფაში ვიწვებოდით.

მერე, როცა ამ წვა-დაგვაშ-
დენი ჩვენი მოგვაწბილა,
ტანჯვა ველარ ავიტანეთ,
სინილისმაც გაგვაშბილა, --

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?

-- შერცხვენილნი ღამწვარნი
აქა-იქა ვჩურჩულობდით.

მერე, როცა ეგ ჩურჩული
შეგვიტყვეს თუ შეგვამცნიეს,
როცა ცხვრისა ფარასავით
მოგვკრიბეს ღ შეგვამწყვდიეს,

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?

-- ფერმიხდილნი ბეზლობაში

ერთმანეთს ვეჯიბრებოდით.

მერე, როცა მაგ ბეზლობით
ზოგმა თავი გადვირჩინეთ,
ქვეყნისათვის ზრუნვა, ფიქრი
ჩვენ თავიღამ ავიცდინეთ, --

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?

- მოვყევით და სიხარულით

ყოველდღე ვბედოვლათობ-
დით.

მერე, როს ბედოვლათობით
საქმე ხელთ არ მოდიოდა,

რაც რამ გვქონდა სულ გაფულან-
გეთ,

არა რა შემოგვდიოდა, --

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?

-- ერთმანეთს უსინილისოდ

მამულებს ვეცილებოდით.

მერე, როცა მაგ ცილობით
ერთმანეთი ჩვენ დავლუპეთ,
ერთმანეთის მტრობით ჩვენს
სახლს

ცეცხლი ჩვენვე წაუჟიდეო,

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?

- ჰკეიანურად იმ ცეცხლის
წინ

ვისხედით და ხელს ვითბობდით.

მერე, როს ხელთ სათბობადაც

ჩვენი სახლი აღარ ვარგდა,

როცა დიდი და პატარა

გალარიბდა, გალატაკდა, --

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?

-- თვით შევსხედით მაღლა თა-
როს,

დაბლა ყმებსა ტენისა ვწოვდით.

მერე, როცა ის ყმებიცა

დროთა ბრუნვით ჩამოგვევროვნენ

და ცხოვრების ჩვენის წყარო

მაგ გზობითაც თითქო შესწყდ-
ნენ, --

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?

-- მაგას, შეილო, ნულა მკით-
ხავ...

ვტიროდით, ვიხოცებოდით!..

მერე, როცა მაგ ტირილით

ყმები აღარ დაგვიბრუნდა

და ყმებისა მოშორების

გულს ტკივილი დაგვიყუჩდა,

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
რაღაც ბანკი მოვიგონეთ
და მასზედ ვლაზლანდარობ-
დით.

მერე, როს საშვილიშვილოს
ბანკს უმუხბოლა თქვენში ერთმა;
ჩემთვის ბანკი რა ჰქვიაო,
არ მომცაო შვილი ღმერთმა,

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
„Наплечо“ - ბა გვასწავლო,

მთაერობას ვეხვეწებოდით.
მერე, როცა... კიდევ როცა!...
აქ გამიწყრა პაპა ჩვენი:
— შემაწუხე ამდენ კითხვით,
„პოპოლუსტა“, დამეხსენი.

რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებ-
ბოდით?...
მას ვშვრებოდით რომ თქვენ-
სავით
უსაქმოდ ვეხეტებოდით.

1871 წ.

16 ჩემო კარგო ქვეყანავ

ჩემო კარგო ქვეყანავ, რაზედ მოგიწყენია!...
წყუო თუ არა გვწყალობს, მომავალი ჩვენია,
თუმცა ძველნი დაგშორდნენ, ახალნი ხომ შენია...
მათ ახალთ აღგიდგინონ შენ დიდების დღენია,
ჩემო თვალის სინათლე, რაზედ მოგიწყენია?

წვილშვილნი წამოგესწრნენ ნაზარდნი, გულმტკიცები,
მათის ზრუნვის საგანი შენ ხარ და შენ იქნები,
არ გიმტყუნებენ შენა, თუ კი მათ მიენდები;
მათის ღვაწლით შეგექმნეს სახე ზედით მთენია,
ჩემო თვალის სინათლე, რაზედ მოგიწყენია?

მათი გული შენისა ტრფობის ფართო ბუდეა,
მათი გულთა ფეცარი შენი მტკიცე ზღუდეა...
ვერ წაბილწავს მათს გრძნობას სიმუხბოლე, სიმრუდეა!
მათ თვის მკერდით შეჰმუსრონ მტერთა სიმაგრენია;
ჩემო კარგო ქვეყანავ, მაშ რად მოგიწყენია?

1871 წ.

I

რას მიქვიათ ტკბილი სიტყვა?

იმ ვეებერთელა სოფელში, რომელსაც თუნდა „წაბლიანს“ დავარქმევ, ყველამ იცოდა, ვინ არის ოთარაანთ ქვრივი. სოფლის გზარისათვის რომ გეკითხათ, ოთარაანთ ქვრივის კარ-მიდამოში მზისა და წვიმის მეტს არავის შეეძლო გავლა ქვრივის უნებურად.

ნაცვალი თუ იასაული, რაც გინდ დიდი საქმე ჰქონოდათ ოთარაანთ ქვრივის ეზოში ვერ გაიწაწანებდნენ და, თუ როგორც გაჰბედავდნენ, ისეთს ალიაქოსს ასტეხდა რომ ბედსა და თავს დააწყველინებდა. ნამეტნავად გზირს კარგად ახსოვდა ერთი ამბავი, და შერე ხომ მთელმა სოფელმაც შეიტყო. გზირს ერთხელ ერთი ქათამი წაერთმია, — დიამბეგი მობძანდა, სოფლად ქათმებს ვაგროვებთო. და ასეთი ვაივაგლაზი დააწია რომ, ამბობენ, გუბერნატორამდე თავის ფეხით იარაო და ერთი ქათამი შვიდეულად დაუსვა მოურიდებელს გზირსაო. თუმცა თვითონ ქვრივსაც ერთი ათიოდ მანეთი შემოჰხარჯოდა მისელა-მოსელაში, მაგრამ ამას ამბობდა თურმე:

— ფული რა არის?! ხელის ქუჩყია. ერთი თუმანი რა სათქმელია!... ჯავრი რომ არ შევარჩინე, — ეს რადა ჰღირს! ტყუილუბრალოდ რომ არ დავეჩავვრინე, ცოტაა! დეე ამას იქით იცოდნენ რომ მე ოთარაანთ ქვრივს მეძახიანო.

სწორედ იცოდნენ კიდევ. ჯგუფად რომ გლახაკობა სადმე მდგარიყო, ნამეტნავად თუ შიგ ერია სოფლის მოხელე ვინმე, — ნაცვალი თუ მამასახლისი, — და ოთარაანთ ქვრივი მიმავალი დაე ნახათ, ისე გაიფანტებოდნენ აქეთ-იქით, თითქო ალაღმა დაჰქროლწიწილებსაო.

კაცო ვერ იტყვის, სძულდათ თუ უყვარდათ ოთარაანთ ქვრივ სოფელში. შიშით კი ყველას ეშინოდა. ასე იფიქრეთ, ტირილიც გაქირვეულბუღს და გაკაპასებულს ბალღებსაც კი ოთარაანთ ქვრივის სახელით აშინებდნენ გულზედ მოსული დედები.

— დაჩუმდი, შე არ გასაწყვეტო, თორემ აგერ ოთარაანთ ქვრივი წოდისო.

ოთარაანთ ქვრივმა ეს კარგად იცოდა და ბევრს არას ჰნაღვლობდა. რომ ასე ეკრძალებიან, ერიდებიან და უფრთხიან ყველანი.

— ქალაჩუნები რომ არიან, იმიტომაც, იტყოდა ხოლმე თავის-თავად: ჩემი რად უნდა ეშინოდეთ? რა ბაყბაყ დევი მე მნახესო! მე მარტო ისა ვარ რომ ჩემს ჯაერს არავის შევარჩენ, ტყუილ-უბრალოდ არავის დავეჩავგრინები. თუ გაჭირდა, რკინის ქალამნებს ჩავიცვამ, რკინის ჯოხს ავიღებ ხელში და ხელმწიფემდი ვივლიო.

— სოფელმა კარგად იცოდა რომ ოთარაანთ ქვრივს ტყუილ-უბრალო ბაქიობა და მუქარა არ უყვარდა. იმისი თქმა და ქმნა ერთი იყო.

— მე და ჩემმა ღმერთმა, ბარაქალა დედაკაცია, იტყოდა ხოლმე დათბა ბაღიაშვილი ოთარაანთ ქვრივზედ: არც სხვისას შეირჩენს, არც თავისას შეარჩენს სხვასა. ახლა შინა ჰნახე, — რა ამბავი აქვს: მთელი დღე ციბრუტეით ჰტრიალებს ოჯახში. იმისი ხელი და ფეხი დილიდამ საღამომდე არ დადგებაო.

სოფლის დედაკაცობას ხომ უფრო ეშინოდა ოთარაანთ ქვრივისა. ვაი იმას ვისაც უსაქმოდ ღოასწრობდა ხოლმე: ძირიანად ამოიღებდა, ძირიანად მოსთხრიდა.

— რაო, მუქთამქამელოო? ეტყოდა ხოლმე: შენს ქმარს თავის-თავის გამოკვება კი ეადვილება, რომ შენც მუქთად გკვებოსო. რას დაგიკრებია გულზედ ეგ დასამიწი ხელები, — აი მოგიკვდეს ეგ უგულო გული! მამა-შენსა აქვს ცხონება, შენც თუ ხელი გასძარი, შენს ქმარს მეტი ლუკმა ვუღლებ დაადგება, აი!.. მეტი მოუვა განა!.. აი დამიწდი, დამიწდი, კარგი რამ შენა ხარ!..

ისე არავის გაუფლიდა გვერდით რომ არ გაეკინწლა, თუ რამ თვალში არ მოუფიქროდა. ძნელად იქმნებოდა რომ ტკბილი სიტყვა ეთქვა ვისთვისმე.

— ტკბილი სიტყვა რა არისო! იტყოდა ხოლმე: ამ გამწარებულს წუთისოფელში ტკბილი სხვა რა არის რომ სიტყვა იყოს. რას მიქვიაან ტკბილი სიტყვა! თვალთმაქცობაა, სხვა არაფერი. ტკბილი სიტყვა ნუგეშია, კაცს გულს მოჰფხანს. გულისფხანა რალა დარღუბალაა! ფხანა ქეცმა იცის. ნუ გაიქეციაანებ გულს და ფხანაც საჭირო არ იქნება. სიტყვა სამურველი ხომ არ არის, — მოსაკიდებელი ჩანგალია, რომ გული ან აქედ მისწიოს ან იქით, თორემ ობი

მოეკიდება როგორც კიღობანში დავიწყებულს პურს. გული ადგილიდამ უნდა მისძრას-მოსძრას კაცმა, თუ კაცს კაცის სიკეთე უნდა. ფხანა გულისა რის მაქნისია! უქმის კაცის საქმეა. თავადიშვილები ფეხის გულზე ხელს ასმევენებენ რომ ძილი მოიგვარონ; გულის ფხანაც ის არის: ძილს მოჰგვრის. ის კი არ იციან რომ, თუ წუთი-სოფელს ერთს ბეწო ხანს თვალი მოუხუჭე, ისე გაგთელავს როგორც დიდოელი ლეკი ნაბადსა.

— ოთარაანთ ქვრივს გულის მაგიერ ქვა უდევსო, ამბობდნენ სოფელში.

II

პილპილმოყრილი მადლი

მართლა ასე იყო თუ არა, — ეს უნდა ეკითხოს ერთს სხვა ქვრივს დედაკაცსა რომელიც სოფლის ნაპირას იდგა და მგეტად წვრილშვილიანი იყო. ეს დედაკაცი ცოტა უხეირო, უნდილი რან იყო. გარჯა ეზარებოდა და წვრილშვილი ნახევარზედ მშიერ-მწყურვალს ჰყვანდა. ოთარაანთ ქვრივი ყოველ კვირადღეს ერთ ათიოდ შოთს და ერთ ბადია კორკოტს თავის ფეხით გადაუტანდა ხოლმე.

— აჰა, ხეთქეო, ეტყოდა ხოლმე დედაკაცსა: დაგილია ეგ შავის მიწით ამოსასვები პირი, შე პირშავო, შენა, და შენი ღღენი ძაღლსავით სხვას შეჰყურებ: აგერ გამოხრულს ძვალს გადმომიგდებნო. შე არ დასაცალებელო, რისთვის მოუცია ღმერთს ეგ ბარდაყისოდენა მკლავები!.. დახე, დახე, ამ წუწკსა. წუწკის შვილსა, სამგლე გოქსავით გათხვირულა, ლუქმაპურის შოვნის უნარი კი არა აქვს. რა კარგი დაეყრებათ ამ შენს ცოდვის შვილებსა! შენი მაყურებლები შენგან აბა რა კარგს ისწავლიან! ესენი მაინც არ გეცოდება, შე უბედურის დღისაჲ!..

დედაკაცი ამისთანების ჩვეული მაინც მადლობას ეტყოდა ხოლმე.

— მადლობა!.. შენთვის მაგრად შეინახე, ძონძებში გამოიკარ, არ დაგეკარგოს... დიდი განძია ეგ შენი მკლე მადლობა ოთარაანთ ქვრივისათვის, ო შენმა მზემ! ეგრე ხელგაშლით რად იხარჯები. აი, მეხი კი დაგაყარე! მადლობა!.. კარგია — მუქთაა თორემ მაგასაც ხომ ვერ იშოვიდი რომ გარჯით საშოვარი იყოს. მადლობა!.. ეგ შენი მადლობა გინდა გახიე, გინდა გაბხრიწე...

გლახა-მთხოვარა ისე არ მიადგებოდა კარს, რომ ოთარაანთ ქვრივს რითიმე არ გაეკითხა, მაგრამ თავისებურად კი წამოუღალებდა.

— ი... ი... ი... შენ კი მოგიკვდა ეგ უზეირო თავი,—მიაყოლებდა ხოლმე როცა გასაკითხს აწვდიდა: დაგიბრყევბია ჩემისთანა სულელი დედაკაცები და ლუკმაპურს პირიდან აცლი. აი შენ კი დაგაყარე მაგ ქეციან თავზედ. შე ოხერო, რომ აგიღია თავი და დაეხეტები: სათხოვრად, ნამუსი აღარა გაქვს? ამ წუთისოფელში ვისა აქვს მეტი ლუკმა რომ შენ გაძლიოს. ვერა ჰხედავ, შე გულპეკდარო, რომ ვინც კია, წვლებზედ ფეხს იღვამს და დღის სარჯოს ძლივსლა ჰშოულობს და შენ როგორღა გარჩინოს! ქვეყნისა არა გრცხვენიან! არა, შე ოყრაყო, ოთარაანთ ქვრივი დედაა შენი, მამაა თუ შენი მოვალეა რომ შეგინახოს! აი გაგინამეს ეგ ხელ-ფეხი! ჩისტვის გასხია ეგენი მაგ მუტრუკს ტანზედ, თუ ვერ მოგინმარეხია? ქვეყანას თავისი თავი კი შეუნახავს რომ ეგ შენი ბრიყვი თავი ინახოს? ფუ, შენს ნამუსსა!..

თუ მეტად შესაბრალოსი და ღონემიხდილი გლახა შეხვდებოდა, ამეებს ხომ ეტყოდა და ეტყოდა და ბოლოს დაუმატებდა:

— წამოეთრიე ერთი მარანში, ღვინოს ჩაგაცეცხლებ. ნუ გეგონოს კი რომ მალღს გიშვრებოდე რასმე. აი გაქრეს,—ოთარაანთ ქვრივმა შენთვის არა გამოიმეტოს-რა. აი ქვევრში რალაც წუმპე ნაძირალა დამრჩა, მაინც გადასაღვრელია და ბარემ შენ ჩაცეცხლეო.

წაიყვანდა, ერთ ორიოდ ჩარეკას კაი ღვინოს გადაახუხებდა და გამოისტუმრებდა თავისებურად ქება-დიდებით.

ერთხელ ერთი მთხოვარა მიადგა კარს. ოთარაანთ ქვრივმა გამოუტანა გასაკითხად ერთი უშველებელი შოთი, რასაკვირველია, თავისებური პილპილიც მოაყარა ზედ: კარვად, ლაზათიანად გამოგილანძღათ. როცა მთხოვარა გაბრუნდა, მაშინ შესაწრო თვალი რომ ფეხები დაჰხეტქოდა ფეხუცმელობით.

— დამაცა, შე არ დასაცალბელო, დაუძახა მთხოვარას.

მთხოვარა გაჩერდა. ოთარაანთ ქვრივი შევარდა სახლში, ილლიას ქვეშ ამოიჩარა ექვსი შოთი, მოვიდა მთხოვართან და დაუყვირა?

— მე გამომყევ, შე ადრე და მალე დასაპარნავო!

გაოცებული მთხოვარა გაჰყვა. ოთარაანთ ქვრივი გავიდა სოფლის ბაზარში, ერთი შოლტი საქალამნე ღორის ტყავი გამოაღებინა მელუქნეს, ექვსი პური მისცა, ტყავი გამოართვა და ისე მია-

ხალა თავში მთხოვარს რომ საწყალმა თვალეზედ ხელი მიიჭარა: ცხვირ-პირში არ მომხვდესო.

— აჰა, შე არ დასარჩენო, ამოისხი და ჩაიცი. იქნება ამოსხმაც არ იცოდე, შე დასალუპავო!

— რაო, ოთარაანთ ქვრივო, გემართა მაგისი თუ რა არის? ჰკითხა ქოსმანსავით გათხვირულმა მედექენემ.

— მაშ არა-და მაგის თავის ჰუმე, ჩემს თავს ჰურს დავაკლებდი და მაგის ქალამანში მივცემდი, — იტყუა ოთარაანთ ქვრივმა.

III

ხუთი ქისა

ოთარაანთ ქვრივს სოფლის ნაპირას ერთი კაი მოხდილა ფიცრული ედგა. მისი ეზო, საკმაოდ ფართო გლეხაკისათვის, გარს შემორტყმულია ტყრუშულის ლობითა. ეზო წმინდაა, ფაქიზად შენახული და დერეფნიდამ მოყოლებული ქიის კარამდე სიგძე-სიგანეზედ მწვანით აბიბინებული. დერეფნის წინ ერთ ოციოდ ნაბიჯზედ უშველებელი კაკალი სდგას შტოებშირდაშვებული, შემორგვალეზული, თითქო განგებ შემოკვეცილიაო.

კაცის თვალს იამებოდა რომ ეს ეზო ენახა. სახლი, როგორცა ვთქვით. ფიცრულია. მარტო ჩრდილის მხრივ კედელი მთლიანია. სხვა მხრივ კი ყოველგან თვითო კარი აქვს დატანებული. კედლები ყველგან დაჩითულია სათოფეებითა. სჩანს, შიშიანობის დროს ყოფილა აშენებული.

ამ სახლს მარჯვნივ წალმით დახურული მარანი ედგა, ოთხკუთხივ ღია და ფარღალალა. სახლის უკან კალო-საბძელია და საბძელ ქვეშ გომური. სახლის მარცხნივ პატარა ადგილია შემოღობილი და შიგ ბოსტანია.

აქ მოჰყავს ხოლმე ოთარაანთ ქვრივს ყოველივე ბოსტნეულობა. რაც კი დასჭირდება საზაფხულოდ თუ საზამთროდ. თავისი ხელით ჰბარავს, სთოხნის, ჰმარგლის, სთესს და ჰკრეფს ხოლმე. თუქა სოფელნი ბევრს იძახდნენ: ვის გაუგონია დედაკაცის ბარი და თოხიო, მაგრამ ოთარაანთ ქვრივი არას დაგიდევდათ.

— თუ არ გაუგონიათ, ეხლა გაიგონონო, ამბობდა ხოლმე: მითამ მე რითა ვარ ნაკლები აიმ დამპალ გოგიაზედ! თუ იმასა

შვენის ბარი და თოხი, მე რაღა ღვთისაგან შერბხული ვარ. რა უკუთ რომ ის მამაკაცია და მე დედაკაცი. მითამ ჩემზედ წინ რით არის? იმასაც ორი ხელი და ფეხი აქვს და მეცაო. თუ ის ხელ-ფეხს ასაქმებს, მე რაღა დარღუბალა გადამკიდებია!... რა საპყარი და დავარდნილი მე მნახესო!..

ბოსტანში მუშაობა ისე უყვარდა რომ სხვის ხელს არ მიაკარებდა. ბოსტანში პატარა რუი იყო გაჭრილი და მუდმივ და გაუწყვეტლად წყალი ჩამოჩხუხუხებდა დიდის სოფლის რუიდან წამოქვანილი. იმ სოფელში წყალი ბევრი იყო, სოფელს ზედ შუაზედ ამის წისკვილის წყალი ჩამოუდიოდა. როცა ძალიან გოლვა იყო პაშინ კი წყალს სოფლელები ერთმანეთსა ჰპარავდნენ, სტაცებდნენ პოსტებისა და ნამეტნავად ვენახების სარწყავად. ოთარაანთ ქვრივს კი ვერ უბედავდნენ წყლის მოკლებასა. თუ ვინმე გაჰბედავდა, ვაი იმას!.. ოთარაანთ ქვრივი მეწისკვილესავით გაიდებდა ხოლმე მხარზედ თოხსა და აჰყვებოდა რუს თავამდინა. გლეხები რომ ამ ყოფით დაინახავდნენ ოთარაანთ ქვრივსა, იტყოდნენ:

— წამოვიდა მეხი და ვაი იმას, ვისაც დაეცემაო.

სახლში რომ შესულიყავით, ყველაზედ უწინარეს თვალში გეცემოდათ სიფაქიზე და დაგვილ-დაწმენდილობა იქაურობისა. თარო ჩრდილოს მთლიან კედელზედ თავიდან ბოლომდე გახიდულია და ზედ ჩამომწყრივებულია სუფთა ქურჭელი ქაშანურისა. ორიოდ ქვაბი, ტაფა, ჩაშჩა, ქაფქირი, ძალზედ დაწმენდილ-დარეცხილი, მზიარულად გამოიციკირებიან მაღლიდამ. თითქო თავს იწონებენ რომ კარგი მომვლელი და პატრონი ასჩენია.

კერას აქედ-იქით თითო ტახტია დაფენილი ქრეცის ფარდაგებითა მაგრამ კარგად შენახული და ნაპატრონები. ტახტების თავზედ თითო ბაცანკალი ანუ. როგორც ზოვან ეძახიან, სართუმადი სდგას ხარატიტ ნაკეთები. კუთხეში ერთი დიდი კიდობანია. ეტყობა, ძველი ნაკეთობაა, იმიტომ რომ წინაპირზედ გამოხარატებულია სხვადასხვა სახე და ძველებური გრებილ-ხვეულები სილამაზისათვის. ერთი დიდი სკივრიცა სდგას მეორე კუთხეში. ეტყობა, ერთს დროს ლურჯად ყოფილა შეღებილი და ეხლა კი საღებავი გადასვლია. ამ სკივრზედ აკოკოლებულია ქვეშსაგები, ლურჯის სუხანით თავიდან ბოლომდე ჩამოფარებულია.

ამ სახლის ანუ, როგორც თვითონ ოთარაანთ ქვრივი ეძახდა, დარბაზის მოწყობილობისათვის რომ თვალი კარგად დაგეკვირვები-

ნათ, იტყოდით: ამის პატრონი შეძლებული კაცი უნდა იყოსო. არც მოსტყუვდებოდით. გლეხკაცობის კვალობაზედ ოთარაანთ ქერივს ბევრი შეჰნატრებდა. ამას ქმრისაგან დარჩა ნახევარგუთნეული საქონელი, ორი ფურკამეჩი, სამი ძროხა, ამას გარდა ორის დღის კარგად გაკეთებული და გავსებული ვენახი და ოციოდ დღის სახნავ-სათესი მიწა.

ვენახს ქერივი ძალიან კარგად უვლიდა, ძალიან აპატიებდა და ვენახიც კარგს მოსავალს იძლეოდა. ამბობდნენ რომ ოთარაანთ ქერივი, რაც უნდა მდარე მოსავალი ყოფილიყო, სამს საპალნეს ღვინოს მაინც გაჰყიდდაო ყოველწლივ. მისი ღვინო საპალნე შეიდ-რვა და ათ თუმნადაც ბევრჯელ გაყიდულა თურმე. შინაც სახარჯოდ ღვინოს სამყოფზედ მეტს ინახავდა. ათის დღის მიწას ყოველწლივ ჰხნავდა. სყიდვით იქნებოდა, ალოთი თუ თავისის გუთნით. ათის დღისას უსათუოდ მოჰხნავდა და მოსთესავდა.

ვაჰყიდდა ღვინოსა და მომეტებულს პურს თუ არა, ფულის ხუთს ნაწილად ჰყოფდა და ხუთ რიგად ინახავდა. ამისათვის ნაქრებისაგან ქრელი ქისები ჰქონდა ჩანთასავით შეკერილები. ერთს ამისთანა ქისას „საჭირნახულოს“ ეძახდა და შიგ ინახავდა სახარჯოს პურისა და ქერების სამკალად, მოსაზიდად და საღეწად. მეორე ქისას „ბარაქალა ქისას“ ეძახდა. ამაში ინახავდა სახარჯოს ვენახის სამუშაოსათვის. მესამე ქისას „საჯანაბო“ ერქვა. ამაში ინახავდა ფოსტის ფულსა და საბეგროსას, თუ ვინიცობაა სოფელი ოდესმე შეაწერდა. მეოთხე ქისაში ინახავდა მოჯამაგირის საჯამაგრო ფულსა. ამ ქისას ეძახდა: „მიეცი და მოგეცესო“. მეხუთე ქისაში ჰქონდა საშინაოდ სახარჯო და ღარიბთა გასაკითხი ფული. ამ მეხუთე ქისას ოთარაანთ ქერივი ხან „ფარსილას ქარვასლას“ ეძახდა, ხან „შიოს მარანსა“.

თელა თუმცა მაგრერიგად არ იცოდა და ხშირად კენჭებს მოიშველიებდა ხოლმე, როცა უამისოდ დათვლა უჭირდებოდა, მაგრამ ანგარიში ძნელად შეეშლოებოდა. პირველს ოთხს ქისაში იმდენს ჩააწყობდა რამდენიც საჭირო იყო და ძალიან იშვიათად მომხდარა ანგარიში არევიდეს. რაც პირველს ოთხს ქისას გადარჩებოდა, ყველას მეხუთე ქისაში დაუთვლელად ჩაჰყრიდა და, მინამ გამოილეოდა, დაუთვლელადვე ჰხარჯავდა.

IV

განძი და ანდერძი

შველაზედ უძვირფასესი განძი სხვა დარჩა ოთარაანთ ქვრივს თავის ქმრისაგან. ქვრივს კი მართლა უძვირფასესად მიაჩნდა და სხვისა კი არ ვიცით. ეს განძი თოფ-იარაღი იყო. მისი ქმარი დიდი გამრჯელი, მოამაგე, დიდი მუშაკაცი, გათქმული მონადირეც ყოფილა. სახლში რომ შესულიყავით და კერიდამ მარჯვენა ტახტის ზემოდ კედლისათვის შეგეხედნათ, ჰნახავდით ბუდით ჩამოკიდებულს კარგად მოზდილ თოფს, ხმაღს თავისის ყაწიმებითა, ხანჯალს, დამბაჩას, სასწრაფოს და საპირისწამლეს.

კვირა არ გავიდოდა რომ ოთარაანთ ქვრივს არ ჩამოეღო ეს იარაღი და გულდადებით არ გაეწმინდა. როცა ამას შეუდგებოდა, გეგონებოდა ჰლოცულობსო, ისე გულდასმით, კრძალვით და სასოებით დაუწყებდა ხოლმე წმენდასა. რაც ქმარი მოჰკვდომოდა, მის აქედ სულ ასე ექცეოდა ამ იარაღსა. სულთმობრძავი რომ ყოფილიყო, მაინც ერთს კვირას ისე არ გაატარებდა რომ არ დაეწმინდა, არ დაეკრიალებინა, ცხვრის ღუმით არ გაეპოხა და ისე არ დაეკიდნა თავის ადგილას. ხოლო ერთხელაც ისე არ გაუწმენდია რომ თვალში ცრემლი არ მოჰრეოდეს, გული არ ამოსჯდომოდეს და არ ატირებულობდეს.

— ვაი, ვაი მე უბედურსა!.. ჩაიკრავდა ხოლმე გულში ხელს: სადებდებროდლა გახდა ეს ვაჟკაცის იარაღი. მოგიკვდათ, თქვე საწყლებო, კაი პატრონი!.. უიმე!.. განა მარტო თქვენ მოგიკვდათ!.. ხომ მეც მომიკვდა, მეც!.. წაიღო შავმა მიწამ ჩემი თედორე... წამოგექცა, ოჯახო, დედაბოძი, დაგიმიწდათ, თოფო და ხმალო, თქვენი ფანდი ვაჟკაცი.. გატყდა შუაზედ ჩვენის წუთისოფლის უღელიცა, მოგიკვდა, ოთარაანთ ქვრივო, ტოლდასადები მეუღლე, დარჩი ცალად... ვაიმე უშენოსა!.. ყვირილობის თვეში რომ ირემს მომაყენებდა ღრმით!.. იმისი ზარიანი ხმა რომ ყურს მომხვდებოდა, გული გადამიტრიალდებოდა სიხარულით. ჰირიცა და ლხინიც სულ მღერიოთ და გალობით იცოდა. კაცი იყო, კაცი!.. ვენაცვალე იმის ჩრდილს!.. იმისი მუშაობა რომ ენახა კაცს, — თუნდ მარტო ყოფილიყო — ქორწილი ეგონებოდა. ქვასაც კი გააღვიძებდა და ხელს გაანძრევინებდა. ვენაცვალე იმის სახელს!.. რომ კვდებოდა მაშინც კი არ შეუკრავს წარბი, დამიძახა და მითხრა:

-- „რა გატირებს, ადამიანო! განა შენ კი შეპრჩები ამ წუთისოფელსაო. ყველას ბოლო ეს არის, ტირილით ნაშობი სიცილით უნდა კვდებოდესო. სააქაოს სტუმარი ვიყავ და ეხლა შენ მივდივარო. რა გატირებსო“.

-- რა ექნა მე უშენომა? შევჩივლე მე.

„როგორ თუ რა ჰქნა!.. გაისარჯე და ირჩინე თავიო. მე კი თითებიდამ ზეთი და ერბო მწვეთადა თუ! ვირჯებოდი და უტკივარს ლუქმას ვჰამდიო. ქვეყანა ღონიერია, ნუ გეშისო. ოღონდ ჰირს ნუ გაუტყდები, ნუ გაელახვინებო... ე ჩემ პატარა გიორგის უპატრონეო, არ გამიღარიბო, არავის დამიჩაგვრინო, არავის არ შემინატვრინო! გაიზარდოს და მერე თითონ იცის. თუ იქნება, თავისით იყოს, თავის მარჯვენით კაცობდესო. მამისეული თოფ-იარაღი შეუნახე, გამოადგება... თოფი ხაზინიანია, გაუფრთხილდეს, მხარში ცემა იცის. შორს მანძილზედ კარგად მიდის, ნიშანი კი ცოცხა მალლა დაუქროს!.. ეი... მაგის ტყვიის ზუზუნი ერთ რაათმედა ჰღირს!.. ეჰ, რა ვუთხრა ამ წუთისოფელს!.. არ დამცალდაო... შენც მენანები, მაგრამ ეგ უფრო მენანება, ბაღლია უსუსური. უმწეო. ეჰ, ნეტავი კი ეგ დაეაჯკაცებული მენახა და!.. მერე ოუნდა ურმის თვალზედ გავცმოდო... ეჰ, რაც არის, არის... ეშმაკის კერძად არ გამხადო. მკვდარს დამიურვე, მიპატრონეო“.

ამის მერმედ ბევრი აღარა დასცალდა-რა. სთქვა ეს იუ არა. გადაბრუნდა კედლისაკენ, ერთი ამოიკენესა, ჯიგარი თან ამოაყოლა. „მიედივარო“ მითხრა და მიაბარა ღმერთს ალალი სული. ვაი შენს დამკარგავს, ჩემო კარგო თევდორე!..

ყოველს ამას მოიგონებდა ხოლმე ოთარაანთ ქვრივი, კალთით მოიწურავდა თვალებიდან ცრემლს და მინამ თოფ-იარაღს კრიალს არ დააწყებინებდა. არ მოეშვებოდა არც წმენდასა და არც ტირილსა. რა თქმა უნდა რომ ამ ცრემლს არავის დაანახვებდა, შეილსაც კი, შეილსაც არ შეამცნევინებდა ხოლმე.

ქმრის ანდერძს არ უღალატა. ოჯახიც შეინახა, სარჩო-საბადებელსაც თუ არ მოუმატა, არა დააქლო-რა, იარაღსაც კარგად უვლიდა და მკვდარსაც უურევებდა იმით რომ ყოველ კვირას კორკოტსა და წანდილს ჰხარშავდა იმის სულის საცხონებლად და ყოველ წლივ აწირვინებდა.

შეილის მოვლას ხომ ზედ შეაღია თავის ყმაწვილქალობა. ოცდაოთხის წლისა ძლივ იქნებოდა როცა დაქვრივდა და ერთის

წლის 'შვილი დარჩა. ის დღეა და ეს დღე. ჩაიცვა ლურჯი შილის პერანგი, შავი კაბა, თავზედ შავი მანდილი მოიხვია და აი ეს ოცი წელიწადია მხიარული ფერი არ მიუკარგებია ტანზედ. თუმცა ბევრი მთხოვნელი ჰყავდა, ბევრი ეხარებოდა ოთარაანთ ქვრივს ოჯახში შესვლას, მაგრამ — თქვენც არ მომიკედეთ — არ გათხოვდა და არა.

— მერე რა პირით-ღა შევეყარო საიქიოს ჩემს ქმარსაო. ამბობდა: აი უწინამც დღე დაუბნელდეს ოთარაანთ ქვრივს, მინამ მაინაცვალს სახლში დაუსვამდეს თავის პატარა გიორგისა. ვენაცვალე იმის სიყრმეს!.. მამა-შენს ვულალატა!.. შენ გაგცე!.. აი უწინამც დედამიწა გაირღვევა ღდა შიგ ჩამიტანს. გაიზარდე, ჩემო ავალის სინათლევ, და გაახარე აქ დედა-შენი და იქ მამა-შენი. აი შენ დეგედოს მტლად შენი უბედური დედა!

იტყოდა ამას და შიგ გულში ჩაიკრავდა ხოლმე თავის პატარა ბუთხუზა ბიჭსა.

V

დედა-შვილობა

იმ დროს, როცა ჩვენს მოთხრობას ვიწყებთ, ოთარაანთ ქვრივის შვილი გიორგი ოცდაერთის წლის ბიჭი იყო. ერთი ჯმუხი და ძარღვიანი ყმაწვილი კაცი დადგა. კუპრსავით შავი და კარგად დაკოკრებული წვერ-უღვაში ლამაზად უბდებოდა მის შავგვრემანს და მოხდენილად მოყვანილს სახესა. თვალადობით მეტად სანდომიანი და მარილიანი იყო და უფრო უკეთესი იქმნებოდა რომ მისი დიდ-რონი ქორული თვალები მრისხანედ არ გამომეტყველებდნენ. თვალთა მეტყველების კექას აძლიერებდა გადამული წარბები. ეს მარილიანობას საჩისას ბევრს უშლიდა. ამის გამო კაცი თვალს მოარიდებდა პირველ თვალის მოსწრებაზედ. ხოლო რამდენსაც უფრო დააკვირდებოდათ მის პირისახეს და თვალებსა, უფრო და უფრო მოგეწონებოდათ გიორგი. იშვიათად იცოდა ღიმილი, მაგრამ, როცა კი გაიღიმებდა, თვალი ზედ დაგრჩებოდათ, ისე უბდებოდა ღიმილი. ტანდაც ერთი ბრგე კაცი იყო, მარჯვედ მოყვანილი და კარგად ჩასხმული.

კოხტად და ფაქიზად ჩაცმა-დახურვა უყვარდა. იმისი ყაითნებით მოჭრთული საცვეთები, ქრელი წინდები და ლამაზად გაწყო-

პილი ფეხზედ ქალამანი რომ გენახათ. მაშინ დაიჯერებდით რომ ჩვენებურ გლეხის ფეხსაცმელსაც თავისი სიტუტუფე და სილამაზე აქვს.

ბაზარში რომ გაივლიდა. იტყოდნენ ხოლმე: ერთი დოინჯის შემოყრა-ლა აკლია, თორემ თავადიშვილია და თავადიშვილიო.

ბევრს სოფლის საპატარძლო ქალებს თვალი დარჩენია გიორგიზედ. შევარდნა გული, ბევრს ჩასახვია გულში იმისი სურვილი. გიორგის კი აინუნშიაც არაფერ მოსდიოდა... ტოლ-ამხანაგობას აგრე რიგად არ ეწყობოდა და. თუ როგორმე ჩაერევოდა, პირველობას ყველგან ამას უთმობდნენ.

მუშაობაში ხომ მთელს სოფელში ამას სწორი არა ჰყვანდა თითქმის.

გიორგის ერთი ხელეური მთელ ძნად შეიკვრისო, ამბობდნენ ვლექაკები: ბარს დაჰკრავს. ბარს, ასე გგონია დედამიწა უნდა შუაგულამდე ჩაანგრისო. მარტოხელი ძნის ურუმს დაუდებს და შინ მოიტანსო. რა კი საქმეს დაადგება, ზედ შეეღვეა, მინამ თვითონ საქმეს არ შეჰღვესო. საქმის გულით ამყოლია და ბოლომდე ვაჰტანიაო.

ბევრს ამისთანაებს ჰლაპარაკობდნენ გიორგიზედ სოფელში და მუშაკაცობის სახელი ვაფარდნილი ჰქონდა.

-- ძალიან ხელოვანმაღალი ბიჭიაო, ამბობდა ხოლმე ამისი დედა: დიდი ვაჰრჯელი, მაგრამ ცხონებულსავით გულლია და გულმხიარული არ არისო. ის ცხონებული ისე შეეკიდებოდა საქმეს თითქო დროებასა და ლხინშიაო. ეს კი იმისავით გულმოდგინეა, დაუზარებელი, მაგრამ ძნელად თუ სადმე წარბს გაიხსნის და საქმეს შესცინებსო, -- სულ პირდაღრემილია და წარბშეკრულიო.

თუმცა ასეთი იყო გიორგი. მაგრამ თავისის დედის ყურმოკრილი ყმა იყო თითქმის. ამის უნებურს თავის დღეში არ ინდომებდა. თუმცა კარვა მოზდილი იყო, მაგრამ გიორგი სახლსა და ოჯახში ბატონობას არ შეეცილა დედასა. ვეკონია, პირველობას და უფროსობას არც კი დედა დაუთმობდა, თუმცა შვილი გაგიჟებით ღყვარდა. ან რა საჭირო იყო? ვაჟკაცს არ შეეძლო ოჯახის მოვლა ისე როგორც ოთარანთ ქვრივსა.

ამათს დედაშვილობას ბევრი შეჰნატროდა. დედაც შეჰხაროდა თავმოწონებით შვილსა. დედამიწის ზურგზედ იმის პეტი სახარული და ლხენა სხვა არა ჰქონდა-რა რომ შვილისათვის ეცქერნა, შეი-

ლისათვის ეცოცხლნა. „შენი ვარ, შენთვის მოკვდები. შენთვის დავიციე დანასაო“, იტყოდა ხოლმე თავის გულში დედა. როცა შვილს სამუშაოდამ მომავალს დაინახავდა.

ხომ ესე იყო, მაგრამ თავის დღეში არავისთვის შელტყობინებია რომ შვილი ასე გაგიჟებით უყვარს. შვილსაც კი უმაღლავდა თავის გულისნადებსა. მარტო ეს კი იყო რომ შვილთან ტკბილი ლაპარაკი იცოდა. თავის დღეში არ გაუჯავრდებოდა, თავის დღეში ავის სიტყვით არ მოიხსენებდა, თუშკა ზშირად კი სტუქსავდა. შვილი, რომელიც სხვისაგან თავზედ ფრინველსაც არ გადიფრენდა და ფეხქვეშ კიანჭველასაც არ გაიტარებდა, დედას თავის დღეში სიტყვას არ შეუბრუნებდა, რაც უნდა ძლიერ ეტუქსნა.

— მართალია და იმიტომაც, იტყოდა ხოლმე თავისთავად გიორგი: ბრალი ჩემია და ტუქსვაც ჩემზედ ახიაო.

არც ერთხელ არ ახსოვს გიორგის რომ დედას უმიზეზოდ, ტყუილუბრალოდ დაეტუქსოს. რაკი ჩაუფიქრდებოდა ტუქსვას, მაშინვე გულს დააჯერებდა რომ დედა მართალია. მართალს შეჩვეულს თვითონაც მართალი უყვარდა. ღალატი და არმობა ისე გააწიწმეტებდა ხოლმე რომ, თუ საჭირო იყო, ხელსაც გამოიღებდა, ჩხუბს ასტებდა, თავს გამოიღებდა. ჯერ კიდევ ბაღლობაში მოუხდა ამისთანა საქმე და აქამდე ახსოვდა. ახსოვდა იმიტომ რომ დედისაგან ტუქსვას, შერისხვას მოელოდა, და ამის მაგიერ დედამ კი მოუწონა.

ერთხელ—ჯერ გიორგი ათი-თორმეტი წლისა ძლივ იქნებოდა — ერთს მოზდილს ბიჭს თავისზედ პატარა ბიჭისათვის ქამრის ღილები დაეტყუენა. მოტყუებული ბაღლი ტირილით იქაქებოდა და ის კი ღილებს არ უბრუნებდა. გიორგიც მაშინ იქ ყოფილიყო და ბაღლებთან ჰათამაშობდა თურმე. უფრო მოჰკრა ბაღლის გულამომჯდარს, ტიწილსა. შეიტყო მიზეზიცა. დაანება თავი თამაშობას და მივარდა ღილების დამჩემებელს: მიეცა, რას ემართლებიო. იმას ხელი ეკრა მეტიჩარასთვის და გადაექცია. გიორგი წამომხტარიყო და ქვა დაეშინა. მივარდნოდა ურჩი ბიჭი, ხელახლად წაექცია გიორგი და ცემა დაეწყო. მოშველემოდნენ გიორგის სხვა ამხანაგები. ამოდოთ ქვეშ გიორგის მცემელი, წაერთმიათ ღილები და კარგადაც დაეზილათ. თუმცა პატარა ბაღლს დაუბრუნეს წართმეული ღილები, მაგრამ გიორგი კი კარგად იყო დაბეგვილი. ცხვირი გაეტეხნათ და სისხლი სდიოდა. წითელი გულისპირი სულ ჩამოეხბრიწნათ.

ცხვირ-პირდასისხლიანებული გიორგი, გულისპირჩამოგლეჯილი რომ შინ მიუვიდა დედას, ელდა' ეცა.

ეგ რა არის, შვილო, მაჩვენე ერთი რა გაქვს გატეხილი? კუპრანთ თედომა მცემა.

რადა?

თედოს მანასაანო გოლასათვის ქამრის ღილები წაერთმია. ჩვენ უკანვე გეინდოდა გამოგვერთმია და ჩხუბი მოგვევიდა. მომე-
რია. ის დიდია, მე პატარა.

მერე წაართვით?

წაართვით.

რა უყავით?

ისევ გოლას მივეცით.

დედას იამა და შუბლზედ წარბი გაეხსნა.

ნე გეშინიან, ცხვირი გაგიკაწრე'ვ ცოტად, გაიზდები, და-
გაიწყდება. უთხრა შვილს.

არ დამავიწყდება. დაიცა. ერთი გავიზარდო!.. მე ვუჩვენებ
ცემა როგორც უნდა.

დედამ შვილი გულს ჩაიკრა.

სულ ცხონებული მამაა, ცხონებული მამა, გაიხარა დე-
დამ: უი შენ კი გენაცვალოს დედა შენი, ჩემო ქებავ და დი-
დებავ!

ეს გულში სოქვა და გულშივე დაიმარხა. შვილს ცხადლივ არა
უთხრა-რა. ხოლო ცხვირ-პირი რომ დაჰბანა და მოალამაზა, ეს
დაატანა:

აი, ჩემო კარგო, ეხლა უფრო ლამაზიკა ხარ და!.. წადი,
შვილო, ითამაშე, ეხლა უფრო მოგიხდება. ჰტიროდა განა გოლა?

— გაუ?

— გაუხარდა ღილები?

— მაშინვე დაჩუმდა, აღარა ჰტიროდა.

— პატარა გიორგი გამოჰწყვინდა თავის ტოლამხანაგებისაკენ
სათამაშოდ.

დედამ უყურა, უყურა გამაღებულს შვილსა და, როცა თვალ-
თაგან მიეთარა, სოქვა:

უი, შენ კი გენაცვალე! მამაც კარგი გყვანდა და არც
შვილი იქნები უარესიო.

გიქია, თუ რა?

მს ხასიათი დასჩემდა გიორგისა. დედისავით, თავისი იყო თუ სხვისა, — თუ ცუდი რამ იყო, გამოეკიდებოდა. ბევრს ამისათვის არ მოსწონდა გიორგი. კაცო, რა უნდა, სხვის საქმეში რად ერევ აო, არა ერთი და ორი იძახდა ამას სოფელში. ამ ხასიათმა ბევრი ბიჭვათი შეამთხვია, მაგრამ არც თვითონ იშლიდა, არც დედა უშლიდა. ამას წინად — სულ ორი კვირა არ იქნება — კინალამ სოფლის სასამართლომ გომურში არ დაამწყვდია. ერთი უცნაური და დაუ? ჯერებელი ამბავი ჩაედინა.

გიორგი ტყეში ყოფილიყო ჰიგვის საჭრელად. ომარაანთ მოჯამაგირე ენახა ტყეში. თურმე ურემი გამოუტანებიათ ტყეში შესისათვის და ის კი ჩრდილში წამოწოლილიყო და ლაზათიანად ჰხვრინავდა. ეს კიდევ არაფერი. კამეჩები წნელით გამოება ურემზე. საცოდავი პირუტყვები იქვე ურმის თვალთან ეყარნენ და ზარმაცად იცოხნებოდნენ უილაჯობით.

გიორგი თურმე ზედ მიადგა მოჯამაგირეს, ტყიდან მოდენილი. ფეხი წაჰკრა გასაღვიძებლად.

— ადე, ძმობილო, აუშვი ე კამეჩები, ცოდონი არიან.

— შენ რა ჩემი ფეხები გინდა? დაუყვირა მოჯამაგირემ, როცა თვალები წამოაჭყიტა.

... თითონ რომ არ ვარგისარ, შენი ფეხები ვისთვის რის მაქნისია. კამეჩები ცოდონი არიან-მეთქი.

— მერე შენ რა გეპრიანება?

— ის მეპრიანება რომ არამია შენთვის ჯამაგირი. ვთქვათ, პატრონს ატყუებ და ატყუებ, ე პირუტყვი მაინც არ გენანება. ქრისტიანი არა ხარ, მაგათი ცოდო მაინც არა გწვავს!.. მიგიღვძია საცოდავები წნელით ურემზედ, შიმშილით ფერდები ჩასცივინაით.

... მაშ არა და თავზედ დავისვამდი.

— დაისვამდი, მე ვიცი. მაგ ქეციანს თავზედ ბევრს კი მოსძოდნენ აი!.. ვერა ჰხედავ, ტყეში ბალახი მუხლამდეა! ფასი ხომ არ გაგივა: გაგეშო, პირი მოეტყუებინათ.

... გამეშო-რა, მუქთი ფეხები მაქვს, მაგათ ძებნაში მერე სული ამომრთმევოდა.

— აი შე უნამუსო! აქო და არავინა მხედავსო, ნამუსის ქული აგიხდია და ლაფში გადაგიგდია. შენს ღმერთს რაღას ეუბნები! აქო და კამეჩი პირუტყვია, შაბრალება არ უნდა, თუნდაც სხვის ამანათი, სხვის მონაბარი არ იყოს!

— მერე შენ რა? ვისი ტიკი-ტომარა ხარ. შენი მოჯამაგირე ხომ არ ვარ.

— აი გაქრეს, გიორგიმ შენისთანა კაცი ახლოც არ მიიკაროს!.. ჩემი რომ იყო, ცარიელ პურის ქამის ფასადაც არ შეგინახავდი. ადე-მეთქი!..

— დამეხსენ... შენ შენს წერას ხომ არ აუტანიხარ, რატომ ეგრე არახუნებ. თუ ზურგი არა გქავა, შენ შენს გზაზედ წადი-მეთქი, თორემ...

— თორემ... მე ვიცი, ყურებზედ ხახვი არ დამაქრა. ადე-მეთქი, ამ პირუტყვების ცოდვაში ნუ სდგები, თორემ ამ კიგოს ხომ ჰხედავ...

გიორგიმ ამის თქმაზე ფეხი კიდევ წაჰკრა. მოჯამაგირე გულზე მოვიდა. წამოუხტა ზეზე, გიორგის წინ აეტუზა, გულ-მკერდი გადმოუვლო და მიუშვირა, თითქო ეუბნებო: აბა ეს მე და ეს შენ, დამკარ თუ კაცი ხარ და ქული გხურავსო.

გიორგის მოეწონა ამისთანა სითამამე მოჯამაგირისა, მაგრამ უკვირდა, — რის იმედითაო.

— რა ვქნაო, სთქვა გულში გიორგიმ: თუ ეს მართლა ვაჟ-კაცია, საქმეს არ უღალატებდა, პირუტყვს შეიბრალებდა და, თუ ვაჟკაცი არ არის, რატომ ესე გაბედულად მომიშვირა გულ-მკერდი და თავმოწონებით ალვის ხესავით წინ გამემართაო.

— თუ კაცი ხარ და თითს დამაწებ!.. მაშინ ჰნახავ შენს სეირს, უთხრა გულ-მკერდმოღერებულმა მოჯამაგირემ.

მუქარა იწყინა გორგიმ. აღარც აცია, აღარც აცხელა, ეცა, წამოჰკრა სარმა და, თუმცა ვერ დასცა, წააბარბაცა კი და ცალი ხელი დააბჯენინა დედამიწაზედ. წამოუხტა ფიცხლავ მოჯამაგირე, დაეტაკა გიორგის და ჰკრა გულისპირში ხელი. გიორგი შეტოკდა და გადიხნიკა უკან.

— ბიკოს!.. შენ აღარა ჰხუმრობ! დაუძახა გიორგიმ, კიგო ხელიდამ გააგდო და შეძიძგილავდნენ.

გიორგიმ ბევრი აღარ აცალა: ჰკრა მოგვერდი და გააკრა დედამიწას როგორც შოთი თორნესა. წაქცეულს ხელიც არ დააკარა.

მოჯამაგირემ დამარცხება ძალიან ითაკილა—ისიც თავმოწონებული ბიჭი იყო--წამოხტა და ერთი ლაზათიანი სილა გაუშალა გიორგის უცრად. როგორ თუ სილაო, მივარდა გიორგი, ამოიღო ქვეშ და იმდენი სცემა რომ მოჯამაგირემ ხვეწნა დაუწყო.

-- წადი, საცა შენი სთქვა იქ ჩემიც ნუ დაგავიწყდებაო, უთხრა გიორგიმ: და ღმერთს კი არსად წაუხვალ ამ პირუტყვების ცოდვითაო.

თქმა არ უნდა რომ გიორგისაგან გაბოროტებულმა მოჯამაგირემ თავისი ცემა შესჩივლა ომარაშვილსა.

-- რაღა გცემაო? ჰკითხა ომარაშვილმა.

-- მაგდენს რად უღებ ურემსაო? ან საქონელი არ გეცოდება, ან შენი თავიო!.. ეგეც რომ არ იყოს, სხვასაც ხომ მაგდენს მოსთხოვენო; ვთქვამთ, შენ შეგიძლიან, სხვა მაინც არ გეცოდებაო. ჰომდგა ამაზედ და ჰიგო ზედ დამალეწა, შენც დედა და მამა საფულავში არ დაგიყენა. აქაო-და ჯამაგირს იძლევა, სულს ხომ არ ამოართმევს ადამიანსაო.

-- ბიჭო-და, მაგდენი არა გედო-რა ურემზე!

-- ეგა სთქვი-და!.. მეც ეგ არ მიკვირს, რა მოეჩვენა იმ ოჯახ-დაქცეულსა! მე კი ასე შემაქცია-და!..

ომარაშვილი გავლენიანი კაცი იყო სოფელში, ითაკილა, მოჯამაგირე როგორ გამილაზხა იმ გუშინდელმა ჰყლინტმაო. წაიყვანა მოჯამაგირე და სოფლის სასამართლოში აჩივლა. თითონაც, რასაკვირველია, წაექოშავა.

-- მოწამე გყავსო? ჰკითხეს მოჯამაგირეს.

-- ოთარაანთ გიორგის რა მოწამე უნდა? ღმერთმანი, იტყუებს-და!.. სთქვა ვილაცამა.

-- მაგას კი მართალს ამბობ, სთქვა ერთმა მოსამართლემ: ის ტყუილს არ იტყვის, პირიანი ბიჭია.

კვირადღეს დაიბარეს გიორგი.

-- მართლა სცემე? ჰკითხეს.

-- მართლა ვცემე.

-- რადაო?

გიორგიმ ყველაფერი უამბო.

-- ბიჭო-და, შენ რა დავა გქონდა?

-- ის დავა მქონდა რომ მაგისტანა ნამუსახდილ კაცისაგან ქვეყანა დაღუპული. კაცი კაცს ველარ ჰნდობია, მაგის გამოისო-

ბით კარგს მოჯამაგირესაც სახელი აქვს გატეხილი. თვითონ ხ'რე
ეძინა და ეძინა, კამეჩებიც მიეღძო ურემზედ. იმათ საცოდაობამ
დამწვა რომ სხვა არა იყოს-რა.

თქვენი მტერი იყოს, მოსამართლეებს დღე დაადგათ. ომარა-
შვილის გულის მოგებაც უნდოდათ. ერთს სადილს მაინც გვაჭმე-
სო: ოთარაანთ ქვრივისაც ეშინოდათ, გუბერნატორამდის იელისო.
თუნდ ეგვეც არ ყოფილიყო, გული გიორგისაკენ უწევდათ, თუნ-
ცა ცემა კი ცემად ედგათ თვალ წინ. არ იცოდნენ, გულს აჭყო-
ლოდნენ. ოთარაანთ ქვრივის შიშსა თუ ომარაშვილის ხათრსა.

ომარაშვილმა დაიხსნა გაჭირებისაგან სამართალი.

-- მე ჩემთავად მიპატიებია. გიორგისათვის. სთქვა ამან: და
სხვამ თავისი იცის. ყოჩაღ, ბიკო, მე და ჩემმა ღმერთმა, ყოჩაღ!..

-- უპატიებია!.. წამოიძახა გაჯავრებულმა მოჯამაგირემ: ა-
ვაშიჯდა გვერდებში!.. ზოგი ამ ჩემს დალურჯებულს ბეჭებსაც
ჭკითხე.

-- რა ვკითხო, შე ოხერ-ტიალო! მე თუ მკითხავ, ეგ ცოტაც
არის შენთვის-და!.. უპასუხა ომარაშვილმა.

-- მე და ჩემმა ღმერთმა მართალს ამბობს, სთქვეს მოსამართ-
ლეებმა და დაითხოვეს შინ გამართლებული გიორგი.

— ბიკო-და, ეს კაცი ან გიჟია, ან ღვთისაგან მოგზავნილი.
ელბნებოდა გიორგიზედ ერთი იქ დამსწრეთაგანი მეორეს, როცა
სასამართლოდამ ხალხი დაიშალა და შინისაკენ წავიდ-წამოვიდა: რომ
არ გაგონილა!..

-- მე და ჩემმა ღმერთმა მაგის გულში ან ღვთის მაღლი
ჭტრიალებს ან ერთი რალაც უბედურებაა მაგის თავს, დაჰკრა კვერი
მეორემ.

— იმ დღევანდელი არ იყოს: ბეყნაშვილის მოჯამაგირეს ურ-
მით საფუკეავი მოჰქონებოდა შინ. იმ ოჯახდაცეულს თავსუბუქად
დაედო. კამეჩები თურმე ყელში ჰხრიალებდნენ, ისე წასჭეროდათ
აპეურები. ოთარაანთ გიორგი გზად მოდენილა თურმე. დაუნახავს
ეს ამბავი. ამბტარა ურემზედ, საცალოები წაუწევ-წამოუწევია, გაუ-
მართავს რიგზე ურემი, ერთი ლაზათიანი, შენი მოწონებული ჩაუ-
თხლეშია მოჯამაგირისათვის თავში და უთქვამს:

— შე ადრე და მალე დასაბრმავებლო, ჰხედავდი, კამეჩები
ირჩობოდნენ, რა პირით მიდიოდი პატრონთანაო?!

- ახლა ჩვენში რომ ვიკითხოთ: რა დავა ჰქონდა?

— ეგა სთქვი და გაათავე. მეც ეგ არ მიკვირს! აკი ვაშბობ, ეგ კაცი ან გიჟია, ან ერთი რამ ღვთის ნიშანია მაგის თავზედ-მეთქი.

— დედაც ხომ მაგისტანა გადარეული და დამთხვეული ჰყავს. პამაც კი—ღვთის წინაშე—ცოტა არ იყოს მოუსვენარი კაცი იყო. ეგეები იმანაც იცოდა.

— აი ამაზედ არის ნათქვამი: დედა ჰნახე, მამა ჰნახე, შვილი ისე გამოიჩინო. მაგათში ან დიდი ცოდო ჰტრიალებს, ან დიდი მადლი. აქ სხვა ნიშანწყალია.

გიორგი რომ შინ მიკიდა, ყველაფერი უამბო დედას. ოთარაანთ ქვრივს გაუკვირდა:

— დახე, მაგ ვირთაგვებსაც ზოგჯერ სწორე სამართალი სცოდნიათო!..

გიორგის შეუყვარდება თავისი მეზობელი თავადის არჩილის განათლებული და კესო და არჩილთან მოჯამაგირედ დადგება. იმის ოჯახშიაც ჩვეულებრივს ერთგულობას იჩენს.

VII

ა ლ ბ ა დ!..

ზავიდნენ ღლენი და თვენი. დადგა მძლარი შემოდგომა. სოფელში გაიმართა ქვევრების რეცხვა, საწნახელების ხიზვა და წმენდა. ქარვასავით ჩაფერიანებული მსუქანი მტევნები თეთრის ყურძნისა, მაყვალსავით შავად შეკუნწლული საფერავის ვაზები იწვევდნენ პატრონებს დასაკრებად: —მალეო, თორემ ვდუღვართ და გადმოვდივართო. დაიკრიბა ვენახებიც, დაიწურა ყურძენი, დაძლულდა მაჭრები. მისწყდა სოფელში ხმამალალი სიმღერა საწნახელში ჩამდგარ ჭხელი-ხელგადაბმულ მუშებისა. მხიარულმა მაჭრობამ თავისი დრო მოიკამა და მიჩუმდა, თითქო მოიღალა და მოიქანცაო.

მოვიდა შუაგული შემოდგომისა. სოფლის ორლობეებში დაიწყეს კრიკინი მძიმედ დადებულ თივის ურმებმა. სოფელი ეშურებოდა ვენახებიდამ შინ თივის ზიდვას საქონლის გამოსაკვებად ზამთარში: ეშინოდათ, თოვლს არ მოესწრო.

არჩილსაც ოთხი საძნე ურემი შეეება, თივას აზიდვინებდა და შინ ეხოში, გომურის შორიახლო, ბოძებზედ შემდგარს მალალ

სათივეზედ ადგმევინებდა რომ საქონლის პირი არ მისწვდეს და არ გააფუტოს.

მზე ჯერ მთას არ გადასცილებოდა ჩასასვლელად, იქ მთის წვერზედ შემდგარიყო. თითქო ჰნანობს, — რას ვეშურები და ამ ლამაზ ქვეყანას ეგრე მალე რად ვეთხოვებიო. მშვიდობიანი, გრილ-სითბოიანი, მშრალი, უნესტიანო, უღრუბლო სალამო შემოდგომისა კუტსაც კი ფეხს ადგმევინებდა და გარედ გამოახედებდა.

არჩილი და კესოც გამოსულიყვნენ სახლიდამ, ჩასულიყვნენ სათივესთან, იქ ერთს უშველებელ კუნძუელ ჩამომსხდარიყვნენ დ. უცქეროდნენ მუშებს რომელნიც თივას სდგამდნენ.

არჩილს უამისოდაც ძალიან უყვარდა მუშებში ყოფნა და იმათთან ლაპარაკი, ზოგჯერ ლაზღანდარობაც. კესოსათვის არა ერთხელ უთქვამს რომ მე იმათგან ზოგჯერ ჭკუასა და ხშირად ენასა ვსწავლობო.

ოთხი ურემი ოთხკუთხივ მოსდგომოდა სათივეს. სამი დაცლილი იყო და ერთიდან-ღა აწვდიდნენ თივასა. შუა სარი სათივისა ორ ადღზე-ღა ჰჩანდა და სათივე ვიწროზე აღიოდა თავის მოსაბმელად.

ამ დროს გიორგის თოხი მხარზედ გაედო და მოდიოდა.

— პეტრე, აი პეტრე! დაუძახა შორიდან თივის მდგმელს: ბალისაყენ გადახრილია ე თავი სათივისა; გვერდელად აგყავს, არ ივარგეს, გაასწორე.

გიორგია. საიდან იძახის? იკითხა არჩილმა, რადგანაც იმ მხრივ, საიდანაც გიორგი მოდიოდა, არჩილს წინ ურემი ეფარა. ურემის გამო ვერც გიორგი დაინახავდა არჩილსა და კესოს, ვერც ესენი გიორგისა.

— საიდან მოსდისხარ თოხით მხარზე? ჰკითხა არჩილმა, როცა გიორგი ახლო მივიდა და სალამომშვიდობისა უთხრა და-ძმასა.

— წყალი გადმოვარდნილიყო ამ ჩვენ პატარა ბაღში წისქვილის რუიდან და იმის გადასადგებად ვიყავი.

— რას იძახოდი?

— არაფერს. ცოტა თანაბარად ვერ აღის ვიწროდამ თივა, ავდარის წყალს დაიგუბებს და გაფუტდება. ის დაუძახე პეტრეს, გაასწორე-მეთქი.

— აბა მაჩვენე.

არჩილი წამოლგა. გიორგი გაუძღვა და მეორე მხრიდან შეახედა.

-- მართალი ხარ, უთხრა გიორგის არჩილმა: პეტრე! გიორგი მარბალს ამბობს, თავი ვერ ედგმის კარგად.

პეტრემ შუასაბრხედ ჩამობმულს წნელს მოჰკიდა ხელი და ეგრე ხელომამაგრებულმა გარშამო შემოუარა და ჩახედ-ჩამოხედა სიწგრველივ სათივეს.

— აკი ღმერთი არ გამწყრომია! დაიძახა პეტრემ: გასწორება უნდა. მოდი, თუ ღმერთი გწამს, გიორგი, ერთი ამომეშველე, გაეასწოროთ, თორემ მე მარტოკა დღეს მაგას ვეღარ მოვასწორო და საქმის სახელიოდ დაგდება კი მეზარება.

— კაცო-და, ფეხი სად მოვიკიდოთ ორმა კაცმა მაგ ვიწროზედ? ასძახა გიორგიმ.

-- მაშ ნუ დამზარდები, შენის ღმერთის გულისათვის: მე ჩამოვალ და შენ ამოდი. მე მკლავებიდამ მოვწყდი, შენ შესვენებული ხარ, მალე გაასწორებ. აბა თუ ბიჭი ხარ, მადლს იზამ და მარილს მოაყრი.

— იცი კი დადგმა თივისა? ჰკითხა კესომ ამჟამად აქ მოსულმა: ამბობენ, მაგას ცოდნა უნდაო.

— ხელობა რა არის, ქალბატონო! შეჰლიმა გიორგიმ: განა სად გავიზარდე!..

— მაშ აბა! უთხრა არჩილმა: ეს ბურთი და ეს მოედანი.

პეტრემ წაავლო სარზედ გამობმულ წნელს ხელი, ჩამოცურდა და ფეხი ძლივს მოაწვდინა საძნე ურმის ქალებამდე ფეხის მოსაკიდებლად. როგორც იყო ჩამოვიდა, მივიდა, გიორგის მხარზედ ხელი დაჰკრა და ტკბილის გულით უთხრა:

— ჩემს კისერზედ იყოს, ჩემო გიორგი! არ დაგეკარგება. სხვა არა იყოს-რა, მამიშენის ხნის კაცი ვარ. ეჰ, შვილო და ძმაო, კაცი რომ დაჰბერდება, შვილდი უნდა ძირს დასდოს.

— რადაო? ჰკითხა გიორგიმ.

— მათაო, ჩემო კარგო, რომ ბერკაცს თვალიც ატყუებს და ხელიც ჰღალატობს, ის ქარი აღარა აქვს, რაც ახალგაზდას. შენს ხანში ხელს არ მოვიტეხდი რომ ეს ამბავი მომსვლოდა!

— ახალსა ნამუდრაგალსა ბერის სჯობია ჩანჩალიო, გულს ნუ გაიტეხ.

-- გაცოცხლა ღმერთმა; თქმაც იცი და კეთებაც.

გიორგიმ ეს უკანასკნელი სიტყვები ვეღარ გაიგონა, მაშინვე ავარდა ურემზედ, ორთითით მოიწვდინა თივაზე სარტყელსავით ჩამო-

კიდებული წნელი და თვალის დახამხამების უძალ სათივეს ზედ თავზედ მოექცა. მიშალ-მოშალა, ჩამოჰყარა ძირს თივა, დაადებლა სათივე და, რაკი ჰნახა-აქედამ ეხლა სწორედ ავაო, დაიწყო ღგმა. მინამ დიდი ბინდი მოეფინებოდა ქვეყანას, გიორგიმ თავისი საქმე გაათავა.

— ცეცხლია, სწორედ ცეცხლი, ე დალოცვილისშვილი! ეუბნებოდა არჩილს გულმართალი პეტრე, როცა ქვევიდამ შესცქეროდა გამაღებულს მუშაობას გიორგისას.

მართლა კარგი რამ არის, კვერი დაუკრა არჩილმა.

კარგია!.. ბადალი არა ჰყავს. ბადალი ამ სოფელში!..

გიორგიმ რომ გაათავა. გადმოსძახა პეტრეს:

აბა, პეტრე, ერთი შენებურად დაუარე სიმგრგლივ, კარგად შემოკვერცხილია, თუ არა?

პეტრემ აუარ-ჩაუარა სათივეს და ასძახა:

კარგია, კარგი. ჩამოდი. მაგას სხვა აღარა უნდა-რა.

გიორგიმ წაველო ხელი წნელს, ფეხები თივას მიაბჯინა, დასჭიმა წნელი და დაიწყო ჩამოცოცვა სათივედამ. შუამდე მოვიდა თუ არა, უეცრად გაუწყდა წნელი... გიორგი პირადმა გადმოქცეული წამოვიდა მალლიდამ და ურმის ქალს ზედ დაეგო ზურგითა. ქალმა ვერ გაუძლო, გადატყდა, მავრამ ზურგის ძვალი კი შეუნგრია...

არჩილი, კესო, ხალხი მისცვიდნენ და გიორგი ცოცხალ-მკედარი ჰნახეს დედამიწაზედ პირქვე დამხოპილი, სისხლი შადრევანსავეით სცემდა...

არჩილი მაშინვე მუხლის კვერებზედ დაეცა გიორგის წინ და სცდილობდა წყლული შეეხვა. ზოგი არჩილმა, ზოგი სხვებმა, როგორც იყო. წყლული შეუხვიეს. ცოტა არ იყო, სისხლის დენამ უკლო.

ცოცხალ-მკედარი გიორგი და გულშემოყრილი კესო ცალკე ცალკე შეიტანეს ხელით სახლში.

- აი ღვთის წყრომა!.. რა შეგცოდე, ღმერთო, რომ მე გამხადე საბაბი!.. უნებურად წამოიძახა პეტრემ და ატირდა.

ხიფათი რომ იქნება, იქნება, ანუგეშა ვილაცამ პეტრე: აღბად ევ წერებულა მავის შუბლზედ!.. შენი რა ბრალია!..

VIII

ზ ა რ ი

არჩილმა თავის ოთახში აატანინა გიორგი და თავის ლოგინზედ დაწვენილა. მაშინვე კაცი აფრინა მკურნალის მოსაყვანად მახლო-პეტი ქალაქიდან. ორი-სამი კაცი კიდევ სხვა ვაგზავენა სხვადასხვა სოფელში, რომ შინაური ჯარაქებიც მოეწყიათ, ვინც კი გამო-ჩასილი იყო და შინაკაცებმა დაუსახელეს.

თვითონ იმავ სოფელშიაც იყო ერთი სახელგათქმული ჯარა-ქშიმი -- ოფოფანთ დემეტრე. ისიც დაიბარეს და, ნახევარ საათსაც არ ტყუელია, დემეტრე ჩამოვიდა.

გასინჯა დემეტრემ გიორგი. კარგა ხანსა სინჯა. კარგა ხანს ქნია თავი და ბოლოს უთხრა არჩილს:

— არა, ბატონო!.. მე მაგას ხელს ვერ მოვკიდებ. ეგ ამ ქვეყ-ნისა აღარ არის. მაგისი წერა ეგა ყოფილა...

ერთი სცადე... თუ ღმერთი გწამს, ხელი დაადე... რაც ღინდა, მთხოვე და მაგის ცოდოს კი ნუ დაატრიალებ ჩემს სახლში, ჩემს თავზედ!..

ეხეწებოდა, ევედრებოდა არჩილი რომელიც იმ უბედურის წამიდგან აღარ მოჰშორებია გიორგის: გიორგის ლოგინთან დაჩო-ქლიყო, მომაკვდავის ცივი ხელი თავის ხელის გულზედ დაედო და, თვითონაც არ იცოდა რისთვის. უხელავდა ხელით ხელსა.

ტყუილი წვალება-ლა იქნება უბედურისა. სჯობია, უწვა-ლებლად მიაბაროს სული: მიუგო დემეტრემ: ამაღამ, -დიდი საქმეა. —თუ გაატანა: შიგანური სულ შენგრეული აქვს.

მერე ცოდო არ არის, ამისთანა ბიჭი მოკედეს!.. წამო-იძახა გულამოჯდომით არჩილმა და თავი ჩაჰკიდა დიდის მწუხარებით.

ჰაი. ჰაი რომ ცოდოა!.. დაიღმუილა ვიღაცამ ტირილის ხმით.

ყველამ იქით მიიხედა, საიდანაც ეს ხმა მოვიდა და ბნელს კუთხეში არჩილის მეწისქვილე კი დაინახეს. ამ ბერიკაცს შეეცყო ეს ამბავი, მოვარდნილიყო. შეპარულიყო ოთახში, საცა გიორგი ესვენა და ბნელ კუთხეში მობუჩული ქვიტქვიტებდა ჩუმად, თითქო ეში-ნთან, არავინ ვამიგოსო...

— არ გებრალები, ჩემო სოხიავე, რომ ასეთი ცოდვა დასტურ
აღდა ჩემს ოჯახში!.. შესჩივლა არჩილმა მეწისქვილეს, რაკი ნა
ღველის მოზიარე იგულვა, თითქო ამით ნაღვლის განქარვებას ჰლა
მისო.

— ოღონდაც, ბატონო, ოღონდაც!.. წაიქვითინა ეხლა კ
ხმამაღლა მეწისქვილემ, რაკი გული ველარ შეიმაგრა: ვაი მაგის დე
დის ბრალი, ვაი!..

მარტო ეხლა მეწისქვილის ხსენებამ მოაგონა არჩილს ოთარაანთ
ქვრივი. ამ ვაივაგლახში აღარავის მოჰგონებია, შვილის ამბავ
დედისათვისაც შეეტყობინებინათ.

ოთარაანთ ქვრივმა ჯერ არა იცოდა-რა...

არჩილი მეტად შესწუხდა. არ იცოდა, რა გზით და როგორ
გაემგლავებინა დედისათვის. ამის ფიქრსა და წუხილში იყო რა
გიჟსავით გაფეთებული შემოვარდა კესო, უკვე მოსულიერებული.
კესოს ცოცხალის ფერი არ ედო.

— როგორ არის, არჩილ, როგორ? ჰკითხა აჩქარებით ძმასა დე
მამინვე გიორგის ლოგინთან მიიჭრა.

— შენი მტერიმც ნუ ყოფილა ასე!.. ძლივძლივ წაიდუდუნა
ძმა.

კესომ დაჰხედა გიორგის. გიორგი გვერდზედ დაეწვინათ, ასე
რომ პირისახე კესოსაკენა ჰქონდა. კესომ ჰნახა რომ ეს ბრგე ყმა
წვლილი კაცი ძლივს-ღა ჰფეთქავს... კესოს მტკივნეულად შეეკეცა
შუბლი... მიიფარა ორივე ხელი ორსავე თვალებზედ და, თითქო
მოგუბებული ცრემლი უკუ უნდა აქციოსო, რაც ძალი და ლო
ნე ჰქონდა, ქმუქენა და სრესა დაუწყა თვალებსა ხელეზამოუღებ
ლივ.

— კესო, ნუ შევატყობინებთ დედასა? ჰკითხა ძმამ.

— როგორ თუ ნუ?... შვილი მოუვკალით და არ კი ვატყობი
ნებთ, — რომ სულთმოპობავს მაინც მოუსწროს, სული დედის კალ
თაში მაინც დაჰლიოს... მოსთქვამდა ქვითინით კესო.

— მე აღარა მესმის-რა, უთხრა ძმამ: ამ საცოდაობამ გიმამ
ტერა, აღარც კკუა მერჩის, აღარც ხელ-ფეხი!.. დაბნეული ვარ.

გაჰგზავნეს დედასთან ბიჭი. მალე მოვიდა ოთარაანთ ქვრივი.
თუმცა ფეხაჩქარებით, მაგრამ ისე გოლდინჯად შევიდა გიორგის
ოთახში, თითქო შენათვალთ არაფრად შეუჩვენებია და იბნუნებია
არა მოსდის-რაო. მარტო სხე თითქო უფრო ჩამოსკნოდა, წარ-

ბებ შუა შუბლი ორ-სამ კეცად ჩაჰნაოჭებოდა და ზაფრანის ფერი ედო.

იმასთან გაგზავნილი ბიჭი კი გოგო-ბიჭებში ჰლაპარაკობდა რომ, შენათვალი ვუთხარი თუ არა, ის ვეება დედაკაცი კინაღამ თავზე არ წამომექცაო.

— რა გატირებს, ჩემო კარგო!.. უთხრა გზადა-გზა გიორგი-საყენ მიმავალმა დედამ მტირალს კესოს: განა სატირლადაც გაჰდა საქმე!..

ხმა არავინ გასცა რიდისა და კრძალვისაგან. ზარი დიდი იყო!..

ოთარაანთ ქვრივი მივიდა შვილის ლოგინთან და, რა დაჰხედა ცოცხალ-მკვდარს შვილს, ერთი საშინელი შემოიკრა თავში ხელი და იქვე მუხლი მოექრა და ჩაიჩოქა.

ხმაგაკმენდილს ოთახში ენა ველარავინ დასძრა, ასოც ველარავინ შეატკა.

მარტო ერთადერთის სანთლის ალი ჰბრბოდა ლოგინის თავში, სხვა ყველა სულიერნი თითქო გაქვავდნენ, თითქო მარილის სვეტებად გადიქცნენო.

დადუმდა, შეჰდგა ყველა და მარტო დედაშვილობის საცო-დაობა-ლა თავის დიდებულის ზარით ჰლაღადებდა უთქმელად, იუყუ-ვად, ხმაამოუღებლად.

ამას მარტო თვალი გულისა-ლა თუ ჰხედავდა და ყური გულისა-ლა თუ ისმენდა!.. ხორციელი სმენა, ხორციელი ხედვა ამისათვის უღონოა.

IX

უკანასკნელი განდობა

მღვდელი, ღვთის გულისათვის, მღვდელი!.. დაიკვნესა პატარა ხანს უკან დედამ, რა ცოტა გულის მოეშვა და დაბნეული გონება მოიკრიბა.

მოიყვანეს მღვდელი და შვილი უზიარეს...

ზინამ ეს მოხდებოდა, ოთარაანთ ქვრივი თითქო ღონეზედ მოვიდა. ჯერ ხომ გულმა გასტეხა, მერე თვითონ მოერია გულსა, თვითონ გაიტეხინა გული, როგორც ტყვიანაკრავი ვაჟკაცი ისე გაუძლიანდა, გაუყერბა, გაუჯიქდა ტყვიელსა და წვადაგვას.

ოთარაანთ ქვრივმა ერთს მუხლზედ წამოიჩოქა, გადააწვდინა

ხელი, გადაჰადა საბანი და გულზე ხელი მოუსვა ხმაჩემნდილს და თვალედახუჭულს შვილსა.

დედის გულთამხილაფმა გულმა პირველშივე შეიტყო რომ აქ საშველი აღარა არის-რა და შვილს სიკვდილი ხელიდამ აცლის. აღარაფერი იკითხა, აღარაფერი იძია... იმედგადაწყვეტილი მარტო იმას-ლა ეწერებოდა. ისე არ მომიკვდეს რომ ხმა არ გამცესო. არა მითხრას-რაო.

შვილო. გიორგი! აბა ერთი მომხედე ერთი შენს დედას!.. რა დაგეშართა!.. ვაჟკაცი რამ გძლია ისე რომ დედისათვისაც თვალს არ ახელ!..

შვილმა იგრძნო დედის ხელი თავის გულზედ, თუ ხმამ დედისამ გამოაბრუნა. ეს კი იყო რომ თვალი გაახილა და უღონოდ მოატარა გარშემო. მალე ისევ მიეღულა თვალი, ისევ დაეხუჭა და ტუჩებზე-ლა დაუწყო ტოკვა.

თქმა უნდა და ილაჯი აღარა აქვს... დაიკენესა დედამ.

ამის თქმაზედ ორი სხილი ცრემლი ჩამოუგორდა თვალიდან და გაფიქრებულ ლოყებზედ ნავალი დაჩნია, თითქო მდუღარე ტუჩი იყო და, საცა გაიარა, ამოსწვაო.

სახე კი... არ უტიროდა, არა!..

გაკერპებულმა დედამ სახეს არ ამოაბეჭდვინა მწვავე ტკივილი გულისა. ძალისძალად გაყინული ცრემლი კი დაადნო ცეცხლოვან-დებულმა გულმა და ძალისძალადვე შეუზოვრად შეკრულს სახეს ერათი ძარღვიც ვერ შეუშალა. იმედგადაწყვეტილობის სუსხმა ისევ გაჰყინა ეს დამდნარი დედაკაცი...

წყა... წამოიხრიალა გიორგიმ და ვერ დაათვა სიტყვა.

-- წყალი, წყალი! დაიძახა რამდენმამე ხმამ ერთად.

დემეტრემ ურჩია: ღვინო მიაწოდეთ, ცოტად მოალონიერებსო.

--- შვილო. დედის ერთავ, მაშის ობოლო! ერთი ხმა გამე, ერთი კიდევ მომხედე!.. შეჰკენესა დედამ და ტუჩებთან მიუტანა პატარა თასით ღვინო.

გიორგიმ ორიოდ წვეთი ჩაჰყლაპა და თითქო მოსულიერდა, თვალი ხელახლად აახილა, წყნარად მიატარ-მოატარა და უეცრად გაუშტერდა.

დედამ შვილის თვალის სისწერივად გაჰხედა და დაინახა მტირალი კესო...

— დედი! ჰხედავ... ამ... ანგელოზს... ძლიერძლივობით განოსტევა გიორგიმ, ისევ კესოზედ თვალგაჩერებულმა.

-- ვხედავ, შვილო!..

-- დედი!.. ღვინო...

დედამ კიდევ დააღვინა ღვინო.

— ეგ იყო ჩემი ბედისწერა... არა ვნანობ, არა! კვლავ მიუბრუნდა გიორგი გაწყვეტილს სიტყვას.

-- არჩილმა გაოცებით შეჰხედა კესოს. კესოსაც ელდა ეცა, გაუთორდა, გაშრა, გაშტერდა. დედას კი თითქო არ ეუცხოვა ეს ამბავი.

არც არჩილმა, არც კესომ, არავენ, არავენ არ გაჰხედა ამისთანა ზარიანს დროს ხმა ამოელო. ყველა სმენად გადიქცა.

— აი ნეტავი ერთი შენს კალთას მაინც მამთხვევინა და ისე მომკლა!.. ინატრა გიორგიმ და იმისმა თვალმა, კესოზედ მიქცეულმა, უფრო სტევა ხეწვნა და ვედრება, ვიდრე ენამ და ხმამ.

კესო ტირილით მივარდა და თვალცრემლიანმა შუბლზედ აკოცა გიორგის... თავი რომ აიღო, ცრემლი მოსწყდა და მომაკვდავს გულზედ დაეცა. ამ პატარა ჟეცარმა ცრემლმა ერთხანად შესძრა გიორგი და შეაქრეოლა. ეს ცრემლი თითქო უკვდავების წყაროდ ებკურა, იამა, გაუხარდა, ჰმოსულიერდა, თითქო მიმავალი სიცოცხლე უკანვე დაუბრუნდაო.

ამისთანა დროს სიხარული, ბედნიერება იგივე სიცოცხლეა, მხოლოდ ხანმოკლე და შეუჩინელი.

— ჰხედავ, დედი!.. ცოცხალი მაგის ღმის ვერ ველირსე, კვდები და მაგისი ცრემლი ზედ დამდის. ესეც შეყოფა თან წასატან ღებენად... არა ვნანობ, არა!.. მივდივარ და თან მიმაქვს ამის ცრემლით განედლებული სიხარული. იქ ვახვირებ, იქ... ნუ იწუხებ, დედი!.. შენგან გამიგონია, რასაც არა ეშველება რა, კაცი არ უნდა აეთრევისოსო!.. არჩილ, ნუ მიწყენ, ნუ!.. ნურც შენ, ნურც შენ!.. განა არ ვიცოდი, — მე ვინ და შენ ვინ!.. სად მოგწედებოდი ცაში ვარსკვლავს... გული გეწდებოდა, გული, ხელი კი ველარ... ხატსავით გლოცულობდი, მხესავით დამნათობდი... არც კი იცოდი, — ვის ათბობ, ვის აღზენ, ვის აცოცხლებ!.. მინამ ცოცხალი ვიყავ, ვერ გაგიტყდი, მცხვენოდა... მერიდებოდა... მეშინოდა... კვდები და გეუბნები... ჰკვდარს რაღა მომეკითხება? ჰკვდარი ყველა თანაბარია!...

თავი უღონოდ მოსწყდა ბალიშზედ, თვალი ისევ მიელუღა, სულმა ბრძოლა დაუწყო და მარტო ხელს-ღა აფათურებდა უძლურად, თითქო ვილასაც ეძებს და იმისი პოვნა უნდაო.

პატარა ხანი კიდევ და გიორგი აღარ იყო.

— გაჰთავდა!.. დაიკივლა დედამ და ზედ გადაეშვა მკედარს შვილსა. პირქვე დაემხო შვილის გულზედ. აღარც ხმა, აღარც კრინტი!.. კაცს ეგონებოდა, დედამ შვილის გულზედ სული დაჰლიაო.

ცოტას ხანს მოუტადეს, ვითომ გულზედ მოეშოსო, მაგრამ რაკი ჰნახეს, რომ ეს დედაკაცი არც ხმას იღებს, არც იძვრის, ფიქრი მიეცათ. — ხომ არა აუტყდა-რაო.

კესო მივიდა და ჰლამოდა აყენებას. ოთარაანთ ქვრივმა მაშინ-ღა მოსცა ხმა.

— თქვენი ჰირიმე, მარტო მამყოფეთ ჩემ მკედარ შვილთან. მე არა მიშავს-რა. იმისთანა წარსკვლავზედა ვარ გაჩენილი... მე ბედ-შავი!.. ვაი, რომ არა მიშავს-რა!..

არჩილმა ყველას აქ მოგროვილს მოახლე-მოსამსახურეებს ჩუმად ხელით ანიშნა ოთახიდან გასვლა. ყველანი გაიკრიბნენ. არჩილი და კესოც ფეხაკრებით გავიდნენ, მხოლოდ მოახლეს უბძანეს, მეორე ოთახიდან ყური ეგდო ოთარაანთ ქვრივისათვის.

დაცარიელდა ოთახი...

ეხლა კი წაიშინა თავში ხელი ოთარაანთ ქვრივმა, რაკი მარტო იგულა თავი.

— ჩემი გიორგი აღარ არის, არა!.. ჰლმუოდა ხმადაბლა დედა: მე დავრჩი, მე, და გიორგი კი აღარ არის!.. შვილო, წამიხველ? მომიკვდი? წამიხველ, წამიხველ და აღარ მომიხვალ!.. შვილო, შენი დასაწარხავი ვიყავ და მე გმარხავ შენა, მე!.. შენი დასატირებელი ვიყავ და მე დაგტირი!.. ამ ხელებმა გაგზარდა და ამ ხელებმავე უნდა მიწა მოგაყაროს!?. მაგ ხელებს უნდა დაეკრიბნა ჩემთვის გულზე ხელი და ეხლა მე უნდა დაგიკრიბო, მე!.. ვაი დედას, ამის დამსწრეს!..

პირქვე დაეცა ხელახლად შვილის გაცივებულს გულს და ტირილი კი არა, მარტო ქვითქვითით გოდებდა-ღა ისმოდა...

X

ე ძ ა ხ ი ს ! ..

შუა ხანში შესულმა შემოდგომამ ზამთრისაკენ პირი ჰქნა და ნახევრად შექცეული ზურგი მთლად შეაქცია ზაფხულსა. ის თბილ-გრილი, ის მშრალ-სველი, ის ცივ-ლურჯი შემოდგომა, რომელიც წვენმა დალოცვილმა ქვეყანამ ასე ტკბილად, ასე ლბილად იცის, მოჰპერდა და ქაღარა მოერია! მისი ქაღარა კირხლია.

მთა-ბარს, ტყე-მინდორს დილ-დილაობით კირხლი ედებოდა და მხოლოდ შუადღის გულზედ მზე პირდაპირ დაჰხედავდა თუ არა, კირხლს, ზოგს წყლად ქცეულს, მწყურვალს მიწა სვამდა და ზოგი კართქლად ცას აჰქონდა და ბამბის ქულასავით თეთრ, ფუნჩულა ღრუბლად აქა-იქ ატარებდა თავის თვალგაღუწვდენელს სიგრძე-სი-ნანეზე, სიღრმე-სიმაღლეზე.

მოვიდა ზამთარი და მოიტანა თოვლი. სწორედ შობის ღამეს ზელახლად მოვიდა დიდი თოვლი და სოფლის გზებსა და ორლო-ზევებში თეთრ უმტევრო სუფრასავით დაეგო და დაეფინა. გლეხა-ცობის სახლებს, ჩალით და ზოგან კრამიტით დახურულებს, მძი-მედ დაედო თოვლი და ქუქყიანი თავსახურავები მოჰრთო თეთრად, თითქო ძალზე გარეცხილი ჩადრები გადააფარაო. კაკლის ხეები ეზო-ებში და ხილისანი ბაღჩებსა და ბაღებში შეიკუნწლა ახალის თოვ-ლის ქულითა და შვად გაშიშვლებული ტოტები თეთრად გამო-ლამაზდა. ორლობის ღობეები წალმით დახურული სქლად დადებულ თოვლ ქვეშ ისე სჩანდა თითქო თეთრი საფარავი აქვთ გადა-ქედილი ზემოდამაო.

თოვლი რომ გადილა, ბევრს ხანს არ გაუვლია, ყინვამ მოუ-ქირა: აცივდა, აყინდა. ძველს თოვლში შეპარებული სითბო დღი-სა თოვლიდან ჯერ კიდევ წყალს აწვეთებდა, მაგრამ ყინვა არ უშ-ვებდა და ყინულად ქცეული ნაწური ჩურჩხელბესავით ეკიდა ხის ტოტებს, ღობეების ნაპირებს, ჩარდახების და ბანების გარშემო.

ღამე არ იყო ბნელი. ცაზე ღრუგამოშვებით კაშკაშა მთვარე ხან გამოჰყოფდა ხოლმე ღრუბლებიდან თავს, ხან ისევ ღრუბლებ-ში გაეხვევოდა, თითქო ღრუბლის ბნელი და მთვარის შუქი ერთმა-ნეთს ეკიდებოდა და ხან ერთია ქვეშ, ხან მეორეო.

სოფელს დიდიხანია ეძინა იმ გულიანის ძილითა რომელიც

მართლა სასვენია და არა სანებიერებელი. მისწყდა სოფლის ხმა-
რობა, დღის ელივალ-კიკილი, მისწყდა ადამიანთა ფეხის ხმა. ახალ
მოსულს თოვლს ყინვადაკრულს არსად არ აჩნდა ნაფეხური ადა-
მიანისა... სოფელს ხმა გაეკმინდა, და თითო-ორიოლა ადგილას მე-
ტისმეტად ფრთხილის ძაღლის ყეფა-ლა ისმოდა ხანდისხან.

ყველას ეძინა, ყველას... ერთის მეტს.

იყო სახლი საცა იმ ერთს არ ეძინა. ამ სახლში ჰბნელოდა.
სანთელი არ ენათო და მარტო კერაში თავხეს სისქეს კუნძს ცალ-
გვერდზედ ცეცხლი ეკიდა და უკეპურად ჰბოლავდა. როცა ნაღვერ-
დალ-მოსხმული გამოჰწვარი გვერდი ხისა დროგამოშვებით პატარა ენა-
სავით ალს წამოაგდებდა, ერთი მხარე სახლისა პატარა მანძილზედ
ცოტახნობით მოჰშუქდებოდა.

კეოსთან ცეცხლის შორიასლო ძაღლი იწვა. რგვლად გადმო-
ეჩქენა აბალი ნაცარი. თვითონაც გორგალსავით დახვეულ-ჩახვეულ-
ლიყო, უკანა ფეხები წინ წამოეყარა, წინანი — უკან, თავზედ ბანჯე-
ლიანი კუდი გადმოეთარა, ცხვირი კუდის ბოლოში წაეყო და
ეჩინა. ძაღლის გვერდით ცოტა მოშორებით ვილაცა მოხუცებული
დედაკაცი კერასთან ცეცხლაპირასვე იწვა დედამიწაზედ გაშლილ
ქვეშაგებში და გულიანად ეძინა. დედაბერის ქვეშაგების გვერდით
ტახტი იდგა და ზედ იწვა სნეული, ქვეშაგებად ჩაყარდნილი, და-
მდნარი, მიღეული და თითქმის სასიკვდილოდ მიხრწნილი.

ეს იყო ის რომელსაც მთელს სოფელში არ ეძინა...

— ვინ მეძახის, ვინ!.. იძახოდა ძილდაკარგული სნეული თა-
ვის გულში, თუმცა არსაიღამ კი ხმა და ჩამიჩუმი არ იყო: წადი,
წადიო!.. რად იძახის გული? რად მეწევა, რად?

იტრიალა ღონემიხდილმა სნეულმა, იშფოთა...

— მივალწევ კი?.. ჰკითხა თავის თავს: ფეხის გადგმის ილაჯი
აღარა მაქვს... გზაზედ დავეცე სადმე და სული დავლიო, ხომ სა-
ძაღლედ გაჰხდა ჩემი ლეში... რად მეძახი, რად!..

შეჰკივლა ეხლა კი ხმამალა ვილაცას კენესითა და ვაებითა
და მაშინვე გადაჰხედა ცეცხლაპირას მწოლარე ბებერ დედაკაცს:
ხომ არ გამოელევიდა და არ შემიტყოვო.

მარტო ძაღლმა წამოიხედა; პირველში ერთი ყრუდ ყელში
წამოიყეფა და, რაკი დაინახა პატრონია და სხვა არავინ, წინანდე-
ბურად წაჰყო კუდის ბოლოში ცხვირი და არხეინად ისევ ძილს
მიეტყა.

ბებერს კი ისევ ისე გულიანად ეძინა.

-- სძინავს!... სთქვა ისევ ჩუმად სნეულმა: მეც პალე დავიძინებ... სულთამბუთავი კარს პირაკუნებს. დავიძინებ და. მადლობა ღმერთსა, აღარ გავიღვიძებ... მეყოფა!...

ამის თქმაზედ სნეული გაყუჩდა. თითქო, რაც სტკიოდა. დაუჟამდაო.

-- კიდეც!... კიდეც მეძახის!... დღევანდელ დღეს დაიბადა. დღევანდელ დღეს!... მოვდივარ, მოვდივარ!...

სთქვა და ქვეშაგებში უღონოდ წამოჰჯდა. ტანისამოსი იქვე თავით ელაგა. ჩაიცვა თბილი წინდები, თბილი ახალუხი, ზედ გადაიცვა კაბა, მოიხვია თავს შავი შალი, გადმოცოცდა ქვეშაგები-დამ, წაჰყო ქოშებში ფეხი და უღონობამ სძლია: ფეხი წინ ვერ წასდგა. დაჰბარბაცდა და ცალის ხელით ქვეშაგებს უკანვე გადაებჯინა, -- არ წაეიქცეო.

ცოტასხანს ეგრე ხელდაბჯენილი იდგა გარინდებული. როცა პატარა მოჰსულიერდა, მისწვდა ჯოხს ქვეშაგებზედ მიყუდებულს და ფეხაკრებით გავიდა სახლიდამ. უღონოს სიარულით ეზო გაიარა. ორსავე ხელით წინ წაძლოლილ ჯოხზედ დანდობილმა. ეზოს კარიდამ რომ ავადმყოფმა ფეხი ორღობეში გადმოდგა და დაინახა ახლად მოსული, ფეხუხლებელი თოვლი, სთქვა:

-- ჯერ უწმინდური და მურტალი ფეხი ადამიანისა არ მოჰხვედრია და არ გაუცოდვინებია ეს უცოდველი თოვლი... კიდეც!... მოვდივარ, მო!...

ფრთხილს ძაღლს პატრონის გარედ გასვლა არ გამოეპარა. ადგა, ნაცრიანი ბალანი ერთი ორჯელ შეიბღერტა, გაიბობლა, ტანი დაიგძელა, ჯერ წინა ფეხები დაიჭიმა, მერე უკანა, გაიზმორა, დაამთქნარა და ზღაზვნით გაეკიდა პატრონსა. დერეფანში რომ გავიდა, პატრონი აღარსადა სჩანდა. ჩახტა დერეფნიდამ ეზოში, თოვლზედ ახალი ნაფეხური პატრონისა დაჰსუნა და აუჩქარებელის ძუნძულით აედევნა კვალსა.

ბებერმა დედაკაცმა კი ვერ შეუტყო ავადმყოფს ვაპარვა. იმას ისევ ისე გულიანად ეძინა.

რაში ჰგევანდნენ ერთმანეთს მძინარე და წამავალი!

მართალი უთქვამთ: წუთისოფელი ზოგისათვის მამაა, ზოგისათვის — მამინაცვალიაო.

გათენდა შობა დღე. ჯერ თითქმის კარგადაც არ გათენებუ-

ლიყო რომ მინდვრის ფარეხებიდამ ორს მემცხვარე თუშს ოთხიოდე კედლიდა და ხუთიოდე თოხლი წინ გამოეგდოთ და სოფელში მიერეკებოდნენ: ბედნიერი დღეა და გაჰსნილდა, იქნება გავყიდოთო. ძალიანა ციოდა. ცხვრები მოგოგავდნენ თოვლიან გზაზედ და მოაქანებდნენ თავისებურად დუმებსა. მემცხვარეებს ისე სციოდათ რომ შეცანული ხელები გულზედ გადაეჯვარედინებინათ და უბეში ეწყათ, კომბლები კი ილღიაში ეჩარათ წინგამოშვერილები.

გზა სოფლის სასაფლაოს ბოლოზედ მოდიოდა და აქედამ უხვევდა სოფლის ორღობისაკენ. მოვიდნენ ამ გზაზედ თუ არა, სასაფლაოდან ერთი ღმუილი შემოესმათ.

— ეს რა ჰლმუის? — იკითხა ერთმა.

— კაცო, აფთარი არ იყოს და არა სთხრიდეს ვისიმე საფლავს. გავაფრთხოთ, მადლია, — სთქვა მეორემ და წელიდამ დამბაჩა გაიძრო და დაჰცალა.

ღმუილი პატარა ხანს შესწყდა დამბაჩის ხმაზედ, მაგრამ ისევ მაღე მოისმა. ეხლა კი ღმუილს წაკეწკავიც მოემატა.

— აბა ერთი ვნახო... სთქვა ერთმა მათგანმა და გასწია სასაფლაოსაკენ.

შორიახლო მიუვიდა ხმას და დაინახა რომ ძალღი წამოსკუპებული იჯდა ვილაკას საფლავზედ, უკანა ფეხებზედ ჩამჯდარიყო და წინა ფეხებზედ დაბჯენილი და სოფლისაკენ პირმიტკეული საცოდავად ჰლმუდა.

გაუკვირდა მემცხვარეს. მივიდა ახლო და ელდა ეცა. ძაღლის ზურგთ უკან მკვდარი დაინახა: საფლავზედ გარდიგარდმო გადატკეულიყო, ფეხები აქედ პირას მიწაზედ ებჯინა თითის წვერებითა და ორივე ხელი იქით პირას გადაეკიდნა, თითქო სდომებია — მთელი საფლავი ქვითა და მკვდრით ერთის ხვევნით გულში ჩაეკრაო.

ელდაცემულმა თუშმა დაუძახა ამხანაგს. ამხანაგმა ხმა არ გასცა. ორღობეში შეესწრო და ძახილი ვერ მისწვდა.

გამოჰბრუნდა თუში, ნახულით გაოცებული.

— აქ რამ მოიყვანა ამ ყინვაში და რამ მოჰქლაო? ჰფიქრობდა გზადაგზა.

თავის ამხანაგს რომ დაეწია, უამბო ნახული.

— დახე, ძაღლი პატრონს არ მოჰშორებია! წამოიძახა ამხანაგმა: დალოცვილი პირუტყვია. ბარაქალა, ძაღლო, ბარაქალა!..

მეგობრებო და ნამეტნავად თუშმა იცის ყადრი ამ ცხოველის
და მართლა საქებარის ოთხფეხისა...

შეატყობინეს სოფელის. თუშსა შობის დღე იყო, მაინც დიდი
და პატარა, კაცი და ქალი გაიკრბა და სისაფლავს ზედ დაედო.

ის მკვდარი ოთხიდან ქვრივი გამოდგა, ისაფლავი — განა თქვა —
უნდა — გიორგის საფლავი იყო... ის მალე... მაგრამ ძალს ე-
და იკითხავს?...

1887 წ.

III ცხოვრების იდეალი და პარტიული ქალის მაღალი მოწოდება:

18 ქართლის დედას

«აწმყო, შობილი წარსულისგან.
არის, მშობელი მომავლისა».

ლევნიცი.

ქართლის დედაო! ძეძუ ქართველისა
უწინ მამულსა უზრდიდა შეილსა,
დედის ნაწასთან ქეიჯინი მთისა
მას უმზადებდა ნომადალ გმირსა...
გაჰქრა ის დროცა!... დიდმა ნაღველმა,
კირთების ქვეშე დაჩაგრულ ზედმა,
სრულად მოგიკლა სიცოცხლის ძალა,
თვით 'შენი' შვილიც ჩრდილად შესცვალა.
მიუხარ, — სადღაა მამაპაპური
მზნეობა, ხმალი, მკლავი ქველური,
სახელისათვის ამაყი თრთოლა.
მამულის მტერთან მედგარი ბრძოლა?...

მას ნულარ ვსტირიოთ, რაც დამარხულა,
რაც უწყალოს დროთ ხელით დანთქმულა,
მოვიკლათ წარსულ დროებზედ დარდი!...
ჩვენ უნდა ვსდიოთ ეხლა სხვა ვარსკვლავს:
ჩვენ უნდა ჩვენი ვშვათ მყოობადი,
ჩვენ უნდა მივსცეთ მომავალი ხალხს!
აქ არის, დედავ, შენი მაღალი

დანიშნულება და საღმრთო ვალი!
 აღზარდე შვილი, მიეც ძალა სულს,
 საზრდოდ ხმარობდე ქრისტიესა მცნებას,
 შთააგონებდე კაცთა სიყვარულს,
 ძმობას, ერთობას, თავისუფლებას,—
 რომ სიკეთისთვის გული უთრთოდეს
 და მომავლისთვის ბედთანა ბრძოდეს...
 მენდე, მიიღებს ნერგს შენგან დარგულს
 და მოგვეცემს ნაყოფს ვით კაცი კაცურს.

დედავ! ისმინე ქართულის ვედრება:
 ისე აღზარდე შენ შვილის სული,
 რომ წინ გაუძღვეს ქეშმარიტება,
 უკან ჰრჩეს კვალი განათლებული

1858 წ. 15 დეკემბერი.

19) დედა და შვილი

(სცენად არის ოთახი, რომლის ფანჯრებიც ქუჩას გადაჰყურებენ. ერთ მხრივ ტახტზედ ლოგინში წვეს სწეული, ძალიან მისუსტებული და მოხუცებული დედა)

დედა

თუმცა სიცოცხლე სწეულთათვის წვალება არი,
 მაგრამ, ჰე ღმერთო, გმადლობ, ამ დღეს რომ შემასწარი
 და აქამომდე არ მოჰკვეთე ჩემი ცხოვრება:
 ჩემი მამული საქართველო დღეს მიცოცხლდება!
 ხალხი აზვირთდა, ხალხი აღსდგა, ხალხი მოქმედობს,
 ერთის ზღვიდამა მეორემდე ერთს ფიქრსა ჰფიქრობს,—
 და ეგ ფიქრია ჩვენის ქვეყნის თავისუფლება!...
 დიდია ხალხი, როს ეს გრძნობა წინ წარუძღვება!
 ერთი შვილი მყავს საყვარელი და სანატრელი,
 იგია მარტო თავის დედის ნუგეშმცემელი,
 იგია ჩემი სიცოცხლეი და სიხარული,
 იმითი მიღვა უძლეურს ტანში უძლეური სული,
 ჩემის სიბერის მისაყრდომად ისლა მშთენია,—
 მაგრამ, მამულო, წაიყვანე, დღეს ის შენია...

(შეწუხებული ჩაფიქრდება და მცირეს ხანს შემდეგ იტყვის)

ის დღეა დღეს რომ მამულს ეუძღვნა ძის სიყვარული,
ამ ძეს შეეწირო საყვარელი დიდი მამული...
ამ ორის გრძნობის ბრძოლა გულმა ვით გადიხადოს?
ძის სიყვარული თუ მამულის -- რომელი დასთმოს?...
ეჰა, ამ დღისთვის გაგიზარდე, მამულო, შვილი,
სიცოცხლე მივეც რომ შეიძლოს შენთვის სიკვდილი...
დედისერთა მყავს, მაგრამ შენთვის მე მას ვშორდები.
ვინ იცის, შვილო, რომელს ველზედ მტრისგან მოჰკვდები?
დამტირებელი დედა ახლო არ გეყოლება,
მის ცხარე ცრემლი სისხლიან მკერდს არ გეპყურება,
დედისა ხელით ვერ შეიხვევ განგმირულს გულსა
და ეგრედ შენს თავს მტლად დაუდებ შენსა მამულსა!...
შენს სიკვდილშია ჩემი ვაიც და ნეტარებაც,
მისთვის რომ მე ვარ დედა შენიც და ქართლის დედაც:
ვით დედა შენი იმ სიკვდილით შენით ვივადებ,
ვით ქართლის დედა ვინეტარებ და ვისახელებ.

(ჩაფიქრდება და მცირე ხანს შემდეგ)

თავისუფლებავ, შენ ხარ კაცთა ნავთსაყუდარი,
შენ ხარ ჩაგრულის, წვალებულის წმინდა საფარი,
შენ ხარ მშვიდობა და სიმრთელე ამა ქვეყნისა,
შენ ხარ აღმზრდელი ღეთაებამდე კაცთ ბუნებისა.
მტარვალთა თქმითა ოდითვე ხარ შენ აკრძალული,
ხე ცნობადისა ედემს რგული შენი ხე იყო;
მაგრამ სამოთხეც ყოველისფრით აღსავსე სრული
პირველ კაცთათვის უშენოთა არა რა იყო.
რა განიცადეს იმათ შენთა მადლთა ჯებება,
მსწრაფლ აღგიარეს, ჰოი ღმერთავ, თაყვანებითა,
მსწრაფლ მოგიპოვეს: ფასად მისცეს თვის უკვდავება
და სამოთხეც სთმეს სრულის მისის ნეტარებითა.
ეგრედ ნაშოვნია რად წაგვერთვი მოსავთა შენთა?
რალად ჰღვრის დღესაც შენთვის სისხლსა აღამიანი?
რად შეიღებე კაცის სისხლით საშიშრად ჩვენდა
და რისთვის დახვალ ამა ქვეყნად პირსისხლიანი?

თვით ხარ მშვიდობს. უხვად მაღლთა ქვეყნად მომფენი,
მაგრამ სისხლით კი იკვლევს გზასა მძებნელი შენი!
რად არ შენდება უსისხლოთა მისი ტაძარი,
მისი. რომელიც თვით მშვიდობის ღვაწლად არი?...

შვილი (შემოდის გახარებული)

მოვიდა ჩვენი სანატრელი, დედავ, ამავეი:
ჩვენი ქვეყანა, საქართველო, გალვიძებულა,
შთელი კავკასი. მტერზედ რისხვიო აღმომქშინავი,
ერთისა აზრით. ერთის გრძნობით აღელვებულა.
მოძილოცნია!... გაგვიფენდა ძლივს ბნელი ღამე!...
მაგრამ შენ სწუხარ, თითქო ამ თქმით მე ვერ გაამე.

დედა

მე ვწუხვარ მარტო მასზედ რომე ჩემს სიბერესა
საუფრთხედლად მხოლოდ ერთი მოეცა შვილი,
მე ვწუხვარ მასზედ რომ ჩემს მამულს ამ ნეტარს დღესა
მხოლოდლა ერთი შეაკედება ჩემვან შობილი.
კაი რომ ჩემის სიცოცხლისა მზე მაშინ ჩადის
როცა ამოდის ჩემის ქვეყნის მზეი დიადი!...
ვაი რომ პირდი დღეთა ჩემთა სიკვდილს მიქადის
როს ჩემის ხალხის დიდებისა სჩანს განთიადი!
ამახედ ვწუხვარ... მაგრამ ამას რაღა ეშველოს?
ღმერთს მარტო ერთს ვსთხოვ, მკედარი დედა ძემ ასახელოს.

შვილი

როგორ? მეც მგზავნი საომრად დედის ერთასა
რომ თავი დავსდო მამულისა ჩვენის სახსნელად?

დედა

სულზედა დიდი ცოდვა უნდა ედვას დედასა
რომ შვილი ამ დროს არ გაგზავნოს ძმათა საშველად...
ღმერთმა გვაშოროს, შვილო ჩემო, იმა სირცხვილსა
რომ შენ შინ იჯდე, ოდეს სხვანი იხოცებიან.
ვინც მამულისთვის არ იმეტებს თავისა შვილსა

ნას შვილი თვისი, ჩემო კარგო, არ ჰყვარებიან...
ქვეყნად იყავ... ჩემი თხოვნა არის მხოლოდ ეს.

შვილი

არას დროს არა მყვარებიხარ ისე როგორც დღეს
ენ, დედა ჩემო!... რასაც ნუთუკ, აღგისრულებდა...
ენგან შობილი შვილი ვანა მხოლოდ მოკვდება!

(ისმის გარედგან ჯარების ხმაურია, შვილი დახჯარას მივარდება)

დედა (თავისუფალ)

არ იცი, შვილო, როგორ მიღირს მე ეს სიტყვები
და ვერც შეიტყობ შავას ჩემგან, ისე მოვეცდები...
მე დრომდე სულსა დანაშთენსა ღონეს მოვეტყუებ
კადრე საომრად. შვილო ჩემო, წინ გავისტუმრებ,
რომე სიკვდილმა ჩემმა უტყებ არ დავაბრკოლოს, --
და მერე კი ვგრძნობ: პედი ჩემი მომიღებს პოლოს.

(ისმის ჯარების სიმღერა ორპირად)

„ქართველო, ხელი ხმალს იკარ,
დღე გათენდა დიდებისა,
თოფ-იარაღი აისხი,
დრო მოდის გამარჯვებისა.

მამულის დახსნის დღე არის,
ქვეყანა გუნჯავს შევლასა.
თავისუფლების შოვნაი
სჯობს საშოვნელსა ყველასა.

მამულის დამხსნელს ვაჟკაცსა
ხმალი და გული სდომია,
ვაჟკაცის გამოჩენელიც
მტერთან გულდაგულ ომია.

მამულის დახსნის არმდომი
თავისა თავის მგმობია,
ძმანო, შინ უღლით სიციცხლეს
ომში სიკვდილი სჯობია.

მაშ მამულს თავი შევსწიროთ
საშველად, გამოსახსნელად:
თუ მისთვის დავიბოცებით,
ჩვენ ის გვეყოფა სახელად.

ქართველო, ხელი ხმაღს იკარ,
დღე გათენდა დიდებისა,
თოფ-იარაღი აისხი,
დრო მოდის გამარჯვებისა“.

(ქუჩიდან ისმის დედაკაცების და სოფლის პატა-
რა ბიჭების ძახილი: „ჯარს გაუმარჯოს, ჯარს გა-
უმარჯოს“, ისმის კივინა და ხმაურობა).

დედა (აღელვებული)

მიმიყვა, შვილო, დამანახვე ქვეყნისა მხსნელნი
რომ მით დავიტკბო დღენი ჩემნი უკანასკნელნი.

შვილი (ჩამოიყვანს ლოგინიდან დედას, შეუჯდება
მხრებში და მიიყვანს ფანჯარასთან)

შეხე, დედილო, ამ განწირულ ყმაწვილკაცობას,
ისე მიდიან სასიკვდილოდ როგორც დღეობას.

(დედა, რა დაინახავს ჯარს. ცრემლს ვერ იმაგრებს და სტირის)

შეხედე, ხალხი რა რიგ ლოცვით ჯარსა აცილებს,
დიდი, პატარა მხიარულობს, შენ რა გატირებს?

დედა

ღმერთმა კურთხევა დიდ საქმეში წინ წაგიმძღვაროთ!
ჩვენ კი დედებმა ღვთის წინ უნდა ცრემლები ვღვაროთ,
რომ ჩვენ შეგვასწოროს—მამულისთვის თავდადებულნი
კიდევ გიხილოთ შინ მოსულნი, გამარჯვებულნი.
მიმიყვა, შვილო, ლოგინთანვე, მუხლი მეკრება.

(შვილს დედა უკანვე მიჰყავს)

ვაიმე, შვილო. რამდენს დედა აუტირდება,
როს ველარ ჰნახავს თავის შვილსა უკანვე მოსულს!...

შვილი

რა ვუყოთ, თუ კი სხვა გზით შევლა არა აქვს მამულს!

(ამ დროს ერთი ცხენოსანი მოადგება ფანჯარას და გარედამ იძახის)

ცხენოსანი

კიაზო, წამო!... რალს იცდი, გვიგვიანდება,
დრო საშურია... ჩვენ ძმებს ჩენით მშველი აკლდება.

შვილი

აჰა მოვდივარ! აბა, დედი, მოიეც გული!
ჩემგან—მეომარს, შენგან შვილსა ითხოვს მამული.

(დედა გადაეხვევა შვილს და გულზედ მიიკრავს)

მშვიდობით, დედი! შენ ჩემზედა ნუ დაღონდები:
ცოცხალი მოვალ: თუ არა და ისე მოვეკდები
რომ ჩემს სიცოცხლეს ამჯობინო ჩემი სიკვდილი...
ნუ სტირი, დედი!... გზათა ვდგევარ. დამლოცე შვილი.

დედა

ვაი შენს დედას!... მოვიდა დრო განშორებისა
და გული მიმდის... უძლურია გული დედისა...
მაგრამ ნუ სწუხარ... გადამივლის... შვილო, მშორდები!?
ვაი თუ მოვეკდე და ვისგანღა დავიტირები?...

(სტირის და უფრო მაგრად გულზედ მიიკრავს შვილს. მერე უეცრად
ხელს ანებებს და ზარდაცემულსავეთ თვალში თვალს უყრის და მკი-
რეს ხანს ამ ყოფით არის)

დედა

დედა არ გიყვარს, დედა შენი მოხუცებული?

შვილი (გაოცებით)

მერე რომ მიყვარს?

დედა

მასთან დარჩი!

შვილი

მერე მამული?

დედა (თითქო ეხლა გაახსენდაო)

მარადლა, მამული!... იგი უფრო საყვარელია,
მამ წადი, შეილო!... ღმერთი იყოს შენი მხსნელია...
მაგრამ, კი! შე რომ უშენოთა მარტო მოვეყდები,
ვიღა უამბობავს?... წადი... წადი... ნუ გვიანდები...

შვილი

ეხა, მამული! შენის ტრფობის ძალსა ღვთიურსა
იქნა ღმრთეობა? კლდის სანაგრეს აძლევ უძლურსა...
იქნა შენდამი სიყვარული დაიძვრის გულში,
ღმრთეობა შეილის სიყვარულს ჰკლავს შენს სიყვარულში!
იქნა სხივოსანი შენი შუქი აღმოპოვდებოდა
კაცისა გულში. ყველა გრძნობა მასშია ჰქრება,
ვითა მისი შუქში ღმერთისი მნათობი კისა,
ვითა ზღვაშია დაცემული წვეთი წვიმისა.
მშვიდობით, დედი! ძნელი არის შენი დათმობა,
მაგრამ უფროვე ძნელი არის მამულის გმობა.

(შვილი გადის)

დედა (ღონეზიხილი გადიქცევა ლოგინზედ და
სულთმობრძავი ამბობს):

ვაიმე, შეილო!... შენს წასვლასთან მიქრება ალი
ჩემის სიცოცხლის... უშენოთა ძნელია ყოფნა...
დიდხანს ებრძოდა შეილის ტრფობას მამულის ვალი,
ვალმა აჯობა, მაგრამ ძვირად დამიჯდა ჯობნა.
სულიც ამომდის!... არ ყოფილა ძნელი სიკვდილი,
როცა შენ შენი აღასრულე... მამული... შეილი!...

(კვდება)

I

მღვდლის საუბარი ხალხთან

წირვა გამოსულიყო. თეთრჩადრიანი დედაკაცები თეთრად მოედნენ ქუჩასა; კაცები კი, როგორც მოგეხსენებათ ჩვენი ადამი. ჯგუფად შეგროვდნენ საყდრის დერეფნის წინ და დაიწყეს თავისებურად ყაყანი. იმათში შეერია ერთი მაღალტანიანი ახალგაზდა მღვდელი.

— ის არის? ვკითხე გლახუკას, თვალი კი იმ მღვდლისაკენ დამრჩა.

— აბა, ის არის, ძმაო, წამო, კურთხევა ვსთხოვოთ. პასუხის თქმა აღარ დამაცალა, წამოდგა და წავიდა საყდრისაკენ, მეც თან ავედევნე. მივედი. ის მღვდელი შუაში იდგა. ხალხი ბუზსავით ირევოდა იმის გარშემო. თითონ ზოგს ელაპარაკებოდა, ზოგიც დაუზარებლად პასუხს აძლევდა, ზოგი გაეხუმრებოდა, ზოგს თითონაც გაუხუმრებდა, და მაშინ უნდა გენახათ გულიანი ხარხარი ერისა. ზოგი კიდევ სულგანაბული შესცქეროდა, თითქო დაჯერებულაო, იმის პირიდან ოქრო გადმოვარდებოდა, და შიშობს, ხელიდამ არ წამოვიდესო. ბევრი სიკეთე უნდა დაეთესოს კაცსა, რომელსაც ეგრე სიყვარულით გარს არტყია ხალხი! კაცი ის არის, შენი ქირიმე, და ქუდიც იმასა ჰხურავს. ალბად კაი კაცსაც თაფლი აცხია, რომ დიდი და პატარა ბუზსავით ზედ ეხვევა!... დედამიწის ზურგს ბევრი არ უტარებია იმისთანა.

სწორედ კაცს რომ წყალი მოსწყურდება, ისე მომწყურდა იმის სიტყვების გაგება. გადავიხარე თავი, რომ დამენახა და გამეგო რამე. წინ ედგა ერთი პატარა ბიჭი თავჩალუნული.

— ყველა, ყველა და, შენ რატომ ჩემთან აღარ დადიხარ? უბძანა მღვდელმა: მოგწყინდა განა, შეკულოლუტო, წიგნის კითხვა?

— მე რა ვიცი? უთხრა ბიჭმა: მამა-ჩემი არ მიშვებს. მღვდელი თითქო შეკრთაო, ისე ეწყინა ეს პასუხი.

— რატომ არ გიშვებს?

— გეყოფა, რაც ისწავლეო, — მეუბნება.

-- აქ ხომ არ არის მანა-შენი?

-- აი იქითა ზის.

-- აბა აქ დაუძახე.

პატარა ბიჭი ციბრუტივით მოტრიალდა და გაიქცა მამის დასაძახებლად.

— ვერ უყურებთ პეტრეს!... სთქვა თავისთავად მღვდელმა და ჩაფიქრდა...

— ეგ არის და!... დაიძახა ვილაცამ: ავი ძაღლო არც თითონა სქამს, არც სხვას აკმევსო.

ხალხმა გაიცინა, მღვდელსაც ღიმილი მოერივა, მაგრამ მარდად შეიკავა სიცილი.

— მამას არ უსწავლია და პაპას, შვილს რად ასწავლის? სთქვა შუორემ: შეჩვეული კირი ურჩევნია მაგისტანა თავხედს შეუჩვევარ ღიბინსა.

— გონიერსა მწრთენელი უყვარს, უგუნურსა გულსა ჰგმირდესო, მაგისტანა კაცზედ არის ნათქვამი, წამოიძახა მესამემ.

იქმნება კიდევ ბევრი ელაზღანდარათ, რომ თითონ პეტრე არ მოსწრებოდათ.

-- კაცო! უბძანა მღვდელმა: მართალია, შენ შვილს შენ უშლი სწავლასა?

-- მართალი გახლავთ. რა მაგის საქმეა? არა შეჯდა მწყერი ხესა. არა იყო გვარი მისი, შენი კირიმე! უპასუხა თამამად პეტრემ.

-- როგორ თუ არა იყო გვარი მისი?

-- ესე, შენი კირიმე! ჩვენ გლეხკაცებს გვეძახიან, დღე და ღამ ოფლი უნდა ვიწუროთ და პური ისე ვჭამოთ. ღმერთს ეგრე უბძანებია: „ოფლითა თქვენითა მოიპოვეთ პური თქვენიო“, ეს ღვთის ბძანება მარტო ჩვენ დაგვაწვა კისერზედ და ვეწევით კიდევ. წიგნი რა ჩვენი საქმეა? ის ჩვენ დამშეულ კუქს ვერ გავგიძღობს. ჩვენი წიგნი დედამიწაა, ვენაცვალე იმის მადლს! როცა დედამიწას მწვანე ხვედრისავით ჯეჯილის ყდა გადაეცვრება, მაშინ იმაზედა ვკითხულობთ ჩვენს ბედსაცა. ჩვენი კალამი დაუღალავი გუთანია, მელანი კიდევ გულ-ღვიძლიდამ გამოწურული ჩვენი ოფლია. ამოვაწებებთ ოფლში გუთანსა, გადუხსნით ხოლმე დედამიწას მადლიან გულსა, ჩავყრით შიგ თესლსა, როცა დრო მოვა, მივალთ, და ის დალოცვილი მიწა თავის დღეში არ დაიღლებს, ისე არ გაძუნდება რომ მიბარებული ერთი-ორად მაინც არ დაგვიბრუნოს. ტყუი-

ლად კი არ ეძახიან მიწას „დედაო“, ის გვაწოვებს ჩვენ ძუძუსა. იმას დავხარით დღე და ღამე, ჩვენი ქირიცი და ლხინიცი ის არის, შენი კვნესამე! წიგნი კარგია, ვინ არ იცის? ბევრიც სხვა რამეა კარგი ამ ქვეყანაზედ, ჩვენ იქამდინ ხელი არ მიგვიწვდება... გაგიბედავთ, შენი ქირიმე, და გეტყვით, ჯერ კუჭი უნდა გავიძლოთ, კუჭი!... ჩვენი თავდაპირველი გულისტკივილი ეს არის!...

— მართალს ამბობს, მე და ჩემმა ღმერთმა, გაიხმაურა ხალხმა რომელიც წუთის წინად ისე თავხედად დასცინოდა პეტრესა.

— რას ბძანებთ?... წამოიძახა ხალხის ხმით გულგაკეთებულმა პეტრემ: წელში ვერ გავსწორებულვართ, პირუტყვისავით მაღლა ვერ აგვიხედნია, სულ დედამიწას დავყურებთ, თითქო ჩვენი ბედი იქ დაკარგულა და ვეძებთო, ვინ ჩვენ და ვინ წიგნი!...

— მე მესმის, კეკიანო პეტრე, შენი გულის ვითარება, უბძანა დაღონებით მღვდელმა: მე მოზიარე ვარ შენის გულის ტკივილისა!.. შენ გუთანი გირჩევნია წიგნსა, იმიტომ რომ შენ გუთანი დღეს პურს გაჰმეკვს.

— მართალი ბძანებაა, შენი ქირიმე! მიუგო პეტრემ.

— ეხლა შენ ერთი ეს მითხარ: რომ არ გცოდნოდა, რომ ცეცხლში რკინა რბილდება, საიღამ გააკეთებდი ბარ-საკვეთს, ცულისა, ეჩოსა, რომლითაც გუთნის ხესა სთლი? რომ არ გცოდნოდა რომ ეგრე უნდა გამოყვანა გუთანსა, რით მოხნავდი მიწასა? რომ არ გცოდნოდა, რომელ მიწას როგორ უნდა მოხვნა, — ღრმად ჩაშვება ბარ-საკვეთისა, თუ თხლად, — რა გეშველებოდა?

— შენი მტერი იქნებოდა, მე ვიქნებოდი.

--- საიღამ იცი ეს ყველაფერი?

— როგორ თუ საიღამ?... მამა-პაპით, შენი ქირიმე! მაღლობა ღმერთსა, თვალი მქონია — მინახავს, ყური მქონია — მსმენია, გულისყური მქონია — მიხვედრილვარ, ხსოვნა მქონია — გონებაში ჩამრჩენია.

-- რაც გინახავს, გსმენია, მიხვედრილხარ, გონებაში ჩაგრჩენია, — ამას სულ ერთიანად რას ეძახი?

პეტრე ჯერ ჩაფიქრდა, თითქო არ იცის, რა სთქვასო, მერე კი ისე ჰოჰმანობით წამოიძახა:

--- რა ვიცი, შენი ქირიმე, რას ეძახი.

... მაინც?

ჩემ გამოცდილებას, კიბნახულობას, ჩემ ცოდნასა, შენი პაირობა.

ქუტს გაძღობ, ევ შენა ცოდნა?

— მაგას იღუა მასუხი ღნდა, შენი კენესამე? თითონ შენ კარ-
ვად იყო, რომ ცნაოვლ წყალწა გადააგდები ექვებოდი.

ქუტს ცნაოვლ წყალწა კადეც: რამდენი შენზედ ჟურო მკოდ-
ნე ცაცია ცეცხლზედ?

რა ვიცო, მე დოლოცილონ გეონი, თავზედ იზოდენა ბა-
ღანოც არა გეონდეს: მჯობ, მჯობი არ დაგლეცა.

— მკოდნე კაცებია, ტონახულობა, გამოცდილება, ცოდნა
რომ ქუტს თავ დანართის...—კარგი არ იქნება? ჟურო აღვილად
არ დაგლეცა, ჟურო ცოტა ოფლით პეგრს არ მოიწიკი?

ჯუტარ წყალობა გეონდეთ, რომ კარგი ის იქნება, მაგრამ
იქნება ეს არის, რომ თვლი იმათანდინ არ მიიწიდე და ყური.

ქუტს აღუა, წმინდაო საბაო: ამოდენა დედანიწის ზურგზედ სად
ქუტს მკ იპანი, რომ გამოცეკოთხო რამე?

— მე რომ ვაქცენო იმისთანა რამე, რომ მთელის ქვეყნის
იქნება, გეონ კაცების ნაცადი, ცოდნა, თუ მოინდომებ, სულ
ღნდა ხელთა გეონდეს, ერთი სიტყვით, რომელ ქვეყანა კაცთანაც
გნდა მოოდავეც გადალამბარაო,--რას იტყვი?

იქნა ვიტყვი, რასაც მთელი ქვეყანა ამბობს: ევ ხომ მისნობა
გეონდა.

მა მისთანა მისანია გეონი.

მე რომ ეს გავიგონე, სწორედ მოგახსენოთ, თავიდან ფეხე-
ბანდინ გეონდამ გაპიოა, არ ვიცი კი რად? ეს კი ვიცი, რომ ჩემ
ვაოდა სხვასაც ევ დაგებრთა: ხალხს, თითქო მზემ დაჭკრაო, სახე
ვაუნაოლდა. პეტრე კი ისე სახტად თვალეზდაჭყეტალი დარჩა, თით-
ქო თავ-ბრუ დავსაო. ისე ატაცებულ-სავით დიდხანს იქნებოდა,
რომ მღვდლის სიტყვებს არ გამოეფხიზლებინათ.

— ეხლა რას იტყვი, წიგნი გიშველის რასნებს თუ არა?

— ნება მომეცი, ჟუტრა გულამომჯდარბა პეტრემ: ევ მუხ-
ლები გადავიკოცნო. ჩემი ტუჩები ბევრჯერ მიჰკარებია სხვის მუხლსა
და შენისთანას კი არც ერთხელ.

მღვდელმა არ მიუშვა მუხლებამდინ. მაშინ პეტრემ პირნათლად
შეჰხედა და გონება გახურებულმა წამოიძახა:

— დაილოცა შენის ენის პირწყლიანობა!.. ღმერთი მალლიდამ

კეტრებს, შე დეოისაგან კურბატულო აღმანიანო, რომ მე სულს
საწყმენდისაგან დამიხსენ. წყლან ცელაპარაქებოდი პრპა. შვილის
კოდვაში ედგებოდი. ცხლა, შენის სადლიანის ენით თვალთიუღლო.
ეტბნება: ის ბაშა შვილის დამლუბავა ყოფილა, რომელსაც შენის-
თანა დეოს კაცი გამოუჩნდება შვილის ვასაწუროვნელად და არ
სააწუროვინებს. ნუ შეჯდება მწყობრი ზესა. ნუ იქნება გვარი შაი.
სენა შვილმა კი წიგნი უნდა იკოდეს. შენი ტიოანე!... მომეცე
ბელი, შენი კენესამე!... ერთი გემსხვიო!...

გულმოღობილა პეტრე მივარდა ხელზედ საკოცნელად.
მღვდელმა აკურობა და არ ამოხვევინა კი.

— 'მამ დამილოცე მაინც მამის-ერთა შვილი! უოხრა პეტრემ
და შვილი წინ ჩამოუყენა. მღვდელმა აკურობა ის ბავშვი და თავ-
ზედ აკოცა გაღიმებულმა.

— 'შვილო! ეს დღე დაიხსომე. უოხრა შვილსა პეტრემ: ეს დღე
მე და შენთვის მზიანი დღეა.

მღვდელი აირია, ენახე რომ მოენამა თვალებოცა. უცკრად მო-
პორა თვალი გულამოგდარ პეტრეს და იმის თაქალუნულ შვილ-
თა, თიოქო თავის გულის მადლიანობა უნდა დაუძალოს მამასაც
და შვილსაცაო.

II

მოყვასისათვის თავის გაწირვა

მტკილამ ერთი აყალმაყალის და აღიაქოთის სენა შემოკელა.
ხომ მოგახსენეთ, მტკვრის პარას ვიდუქო-მეთქი დამღვდელიც ხომ
იქავე იღვა. მღვდელი გაფითრდა და ისე, როგორც იყო. უცხად
ეცა ტუჩის კარებას. მეც გამოვედი გარედ. საღამო ხანი იყო. ხალხი
დიდი, თუ პატარა. ერთი დაქანებული საფრზე იყო მტკვრისაცნა,
იქით მიიბოდა.

-- რა ამბავია, ძმებო, რა ამბავია? დაუყვირა ხალხს მღვდელმა.

— რაღა ამბავია, შენი ქიოიმე! კაცი ირჩობა. დაუძახა ვი-
ლაცამ.

ამის თქმა და მღვდლის ფეხის მოსხლეტა ერთი იყო. ისე თავ-
შიშველი გაფრინდა გაფოთებული. მეც უკან გამოვუდექი. ჩავედიო.
ხალხი და დედააკობა შეგროვილი იყო მტკვრის გადასახედზედ.

იმათი ჟღავი-ჟღუვი, ალიაქოთი კაცს დააყრუებდა. დედაკაცები, საცოდაობას კი ნულარ მკითხავთ, სულ „ვიშ! ვიშ!“ გაჰქონდათ. რომ დაინახეს მღვდელი მოდისო, ერთობ სიხარულით დაიგრიანეს: „მღვდელი მოვიდა, მღვდელი! მადლობა ღმერთსა, ქრისტიანი სული აღარ დაირჩობაო!“ სჩანს, შენი კირიმე, იმ მღვდლისაგან კვლავაც ბევრი მაგისტანაები ენახათ, რომ ეგრეთი იმედი ყველას მოეცა.

მღვდელმა ხმა არავის გასცა, ზედაც არავის შეჰხედა, იმისი თვალები მოუსვენრად დაჰყურებდნენ მტკვრის დენასა, თითქო უკანასკნელი საუნჯე იქ ელუბებო. ოვალის დახამხამების უმაღლ გაიძრო ტანისამოსი და ვადმოყარა ჩემკენ. ერთს წამს კი, მინამ იხდიდა, მტკვრისათვის თვალი არ მოუშორებია. მე შეეხედე: გაფითრებული იყო და დაღონებული. ერთი ეს კი სთქვა: ირჩობა ჩვენისთანა ადამიანი და არავინა შევლის? შემდეგ სწრაფად გადისახა პარჯვარი, ახსენა სახელი ღვთისა, იშვირა ფეხი და გადავარდა წყალში. მაშინ კი თან გადაჰყვა ტყაპატყუპით შვიდიოდე ბიჭი, თითქო მღვდლის საქციელმა წაახალისაო.

ცოტა ხანს თვალიდამ დავკარგე მღვდელი. მე იმისი დარჩობის შიში მომეცა. „რა ვქნა, ხომ არ დაირჩო?“ წამოვიძახე ჩემ თავად. „ჰმ, ჩაიცინა ჩემ გვერდით ერთმა კაცმა: მაშ შენ ეგ ვერ გიცენია, მიპასუხა მე და გაშტერებით თვალი წყალს ააყოლა:—მაგას ღვთის კაცს ეძახიან, არც წყალი ერევა მაგ დალოცვილს, არც ცეცხლი ეკიდება. აგე, თუ არა გჯერა, სად ამოჰყო თავი!“ გამიშვირა თითი და დამანახვა გახარებულმა მღვდელი.

მივიხედე: თითო ხელის მოქნევაზედ ის დალოცვილის შვილი ერთ დიდ ალაგს გადაინაცვლებდა, როგორც გემი, ისე არღვევდა წყალს. მღვდლის შორი-ახლო ის უბედური მუშა,--წყლის მუშა ყოფილიყო საწყალი,--ქანცგაწყვეტილი ფორთხალებდა. ხან ჩაიძირებოდა. ხან მალლა ამოვარდებოდა ხოლმე.

— ნუ გეშინიან! ეძახოდა ხალხი: არ შაუშინდე წყალსა, ცოტა კიდევ თავი შეიმაგრე, შენი დამხსნელი მოდის.

აი მიდის და ებრძვის წყალს მღვდელი, ხალხი აქედამ წასახალისებლად ხმას აძლევს: „აი, შენი გამჩენის კირიმე, შენი! დაილოცა შენი მკლავების ძარღვები!... ჰე... ტაი, ტაი, ტა!... რა რიგად მიდის, ნაეია! აბა, შვილო, დედის ძუძუ მაგას შეჰრგებია, აი... იძახოდა ერთი.

— დედის ძუძუ ვის არ შერგებია, მაგრამ ძაღლიანი ძუძუ უნდა, რომ მაგისტანა შვილი გააზარდოს, ამბობდა მეორე.

მაგრამ მღვდელს არ ეკირებოდა არც ერთის თქმა, არც მეორისა, არც ხალხის წახალისება და გულის გამაგრება. იმისი სიმაგრე და წამახალისებელიც ის ცეცხლი იყო, რომელიც, თითონ რომ თქვა, ყოველს კაცს გულში უნთიაო. რას ბძანებ? სიკეთე კაცს გულში ვერ ეტეოდა, სხვის წახალისება აქ რა საჭიროა! სიკეთის ქმნა სწორედ, რომ იტყვიან, სწყუროდა: დრო მოეცა და ზედ დაკდომით დაეწაფა.

ისე შენ მორჩი შენს ნაღველსა, როგორც იმ მღვდელმა ის მუშა მოაჩინა. როცა ნაპირზედ გამოიტანეს, როგორც ძმასა ზედ დასტრიალებდა გონებამიხდილ მუშასა. როგორც იყო, გამოადრუნეს ის საწყალი. იითონ მღვდელი მუშაზედ ნაკლებ შესაბრალოსი არ იყო: შემოდგომა გახლდა, სულ გალურჯებული იყო, სიცივი-საგან კბილით კბილსა სცემდა და ჰკანკალებდა.

— გლახავ! მიუბრუნდა ვილასაც მღვდელი: თუ ღმერთი გწამს, ამაღამ შენ სახლში ბინა მიეცი ამ საცოდავსა, მადლია.

— ბატონი ბძანდები, უპასუხა იმანაც: მაგას რალა თქმა უნდა, შენი ჭირიმე! შენ კინალამ მაგის გულისათვის თავი არ დაირჩე და მე ბინას როგორ არ მივცემ. აბა, ბიჭებო, მიშველეთ!

დაუძახა ხალხსა. ხალხი მოსცივდა, ასწიეს მუშა და ციმციმით წაიღეს, მღვდელიც უკან აედევნა.

— შენ კი შინ წაბძანდი, შენი ჭირიმე! ვუთხარი მე: დაღლილი ხარ, ჰკანკალებ.

— მუშას შველა უნდა კიდევ, მითხრა პასუხად.

— შე დალოცვილო!... შენ თავსაც უნდა შველა, მივატანე მე.

— აგერ ჩემი მშველელი სად არის!... მითხრა ეს თუ არა, ცა დამანახვა და გამეცალა.

მინამ კარგად არ მოასვენა, მინამ გული არ დაიჯერა, რომ ეს კაცი აღარ მოკვდება, ის დალოცვილი არ მოჰშორებია.

ის მუშა კი მოაჩინა სიკვდილსა და თითონ კი კინალამ სული არ მიაბარა უფალსა. ისე ავად გახდა, რომ კინალამ თან არ გადაიტანა. ღმერთმანი, შეინანებდა და იტყოდა: „სხვისთვის თავი რად წაეიხდინეო. მარტო ვყოფილიყავ კიდევ, ჰო: დედაჩემს ვის ანაბარას გავუშვებდი, მე რომ იქ ამტეხოდა რამეო“.

იმისი საცოდავი დედა კი ეუბნებოდა: შეილო! თავს რაზედ

იკლავდი? რა ვეცოთ, რომ ირჩობოდა? შენც რომ იქ აგტეხოდა რამე, დედა-შენს რაღას ეტყოდი, საიქიოს რომ შეჰხვდებოდი?

პირნათლად შევხედავდი, რომ იმის ძუძუმ კაი საქმე შემამოვლივინა. უთხრა მღვდელმა.

ზოგი მე მკითხვს. 'შენ' დაგხარი დღე-მუდამ ზედა, 'შენის' მეტი აღარავინ გამაჩნია დედამიწის ზურგზედ და ისე გამოიმეტე, რომ კინაღამ თავი არ მოიკალი სხვისთვისა, კინაღამ...

— აკი ღმერთმა დამიფარა და არა ამიტყდა-რა.

როგორ არა ავითყდა-რა? სამი დღე, ვუთი შენს დედასა, უსულს მკვდარსავით წინ მედღე და დაგტიროდი. რომ ღმერთს არ მოეხებინა, რა მეშველებოდა?

— ქვეყანა დიდა, დედიჯან! ყველა კაი კაცი შენი შვილი იქნებოდა.

უი, უი!-- გადიწერა პირჯვარი მღვდლის დედამა: ღმერთმა ნეტ შემასწროს მაგ დღეს!... შენის ხელით მინდა, შვილო, მიწა მიკეცარო.

ერსხელ, ჯერ კიდევ მორჩენილი არ იყო, რომ მივედი. მეც კი, ღმერთო შევცოდე, ვუთხარი: მეტისმეტი თავგამომეტებული ჰყოფილხარ. თუ შენი თავი არ გებრალეზოდა, დედა-შენს მაინც შეიპრალეზდი. უფრო ცოდვა არ იქნებოდა, რომ მოხუცებული დედა უპატრონოდ დაგვედო ამ ტრიალ ქვეყანაზედ?... შენი სიცოცხლე იმისთვის სხვა რამ არის, სხვა ნუგეშია!...

სიცოცხლე ჩვენი, ჩემო ძმაო, არც დედისაა, არც მამისა, ქვეყნისა არის. ჯერ ქვეყანა, მერე დედა და მამა. მზე რომ ამოდის. ვარსკვლავები მაშინ არა სჩანან.... ის როგორა სწერს ავთანდილი როსტევეანსა? მე იგი ვარო:

„ვის სიკვდილი მოყვრისათვის

თამაშად და მიჩანს მღერად“.

კარგი სიტყვა არის, თუ მოყვარედ ქვეყანა მიაჩნია ადამიანსა. ასიც კარგია, ხომ გახსოვს:

„სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა

სიკვდილი სახელოვანი“.

— მახსოვს და მესმის კიდეცა, რაზედაც მითხარი ევა. მაგრამ მაგისთანა ნაძრახი სიცოცხლე ნეტავი მე მქონდეს, როგორიც შენა გაქვს.

მღვდელი ბაშესავით წამოწითლდა. ის დალოცვილი ვერ იფეოებდა კებასა.

შენ მე ნუ გადმომწვდები ხოლმე, მითხრა ღიმილითაც და შორცხოვითაც: ხომ არ იცი, მე რა კაცი ვარ?

— შე დალოცვილო, დავატანე ზედ: თუ მიგნება არა მაქვს, მადლობა ღმერთს, ბრმა ხომ არა ვარ, რომ არ დავინახო. ნაძრახი სიცოცხლეო!...

— მაშინ ნაძრახი იქნებოდა, თუ ჯერ არ არის, ჩემო ძმაო! კაცი ირჩობა, ღვთის კერძო, შენსავით შეილი ერთის მამა-ღმერთისა, შენ კი გულ-ხელ-დაკრებილი დაჰყურებ, როცა იმის მორჩენა შეგიძლიან, სასახელოა? მერე ღმერთს რა პასუხს მისცემთ, ან შენ და ან დედა შენი, ღმერთს რას ეტყვიან? არ გეტყვიან: რად მოიკალით გული, რომელიც თქვენის მოძმის სიყვარულისათვის მომიცია თქვენთვის? რად დამალეთ და დაიშურეთ ღონე და შეძლება, რომელიც გაქირებულის მოძმის საშველად მომიმადლებია? როცა, ჩემო ძმაო, ადამიანს პირს არიდებ, მითამ ქრისტე ღმერთისათვის მოგირიდებია პირი. იესომ ბძანა: განკითხვის დღეს გეტყვიან: მწყურვალნი ვიყავ, არ მასვითო; მშიერი ვიყავ, არ მაქამეთო; შიშველი ვიყავ, არ ჩამაცვითო: სნეული ვიყავ, არ მომიარეთო. როცა მეტყვიანო: უფალო! სადა გნახეთ, რომ არ გიშველეთო? მე ვეტყვიან: ყოველი გაქირებული კაცი, თქვენგან არ გაკითხული, — მე ვიყავიო. ესეა, ძმაო!... სხვა შენთვის და შენ სხვისთვის, აი გზა ცხოვრებისა, აი ხიდი ცხოვრებისა, აი გასაღები სამოთხისა!..

1862 წ.

21 დიმიტრი თავდადებული

(შემოკლებით)

უქმე ღლე იყო. საყდრის წინ, ხალხში ერთი ბრმა მეფანტურე ჩამდგარიყო. თავის უბრალო ფანტურს გულსაკლავთ აკვნესებდა და ზედ ნელის ხმით დამღეროდა. ხალხი სმენად იყო გადაქცეული. აი, რას მღეროდა მეფანტურე:

I

მოდით, შვილნო, აქ მოგროვდით,
გეტყვით გულის გასართობსა, —

ვინ ვაყავით რა ვიყავით
ჩვენ ქართველნი წინა დროსა, —

იმ დროს როცა ქართვის ბე-
დი
ჩვენ ქართველთვე გვეპყრა ხელ-
ში,

როცა მამულის შვილობა
სასახელოდ იყო ჩვენში.

შვილნო. თქვენნი წინაპარნი
ეგრე გულქვად როდი იყვნენ...
ძმა ძმასა და მამა შვილსა
მამულის ხოლმე შესწირვიდნენ.

შვილის ყოლა გლეხს თუ თა-
ვადს

მარტო მისთვის გვიხაროდა
რომ მამულსა მეომარი
მით ერთი ემატებოდა.

ტკბილსა ძუძუს დედა შვილსა
იმ იმედით აწოვებდა
რომ სიცოცხლით ან სიკვდილით
ის მამულს ასახელებდა.

უწინ ქართველს უხაროდა
მამულისთვის მტერთან ომი,
ან მოჰკლავდა ან თავის თავს
შეაკლავდა როგორც ლომი.

მამულისთვის ვის ახსოვდა
განსაცდელი განსაცდელში!
ტრფობა გვქონდა გულში აბჯ-
რად

და სატევრად—ხმალი ხელში.

ეგრედ, შვილო, აქ სცხოვრებდა
უწინდელი ქართვის შვილი,
მის მუდამი ნატვრა იყო
ან სახელი ან სიკვდილი.

მათ მომდევარს ყოველს თქვენ-
განს
ჰყვანდა დიდი წინაპარი...

რჯულის დაცვა, მიწა-წყლისა
მის მოწამედ თქვენ წინ არი...

II

ახლა რა ვართ? საწველ ფურად
თავი ჩვენი გადვიქციეთ,
ის სახელი, ის დიდება,
ის ოჯახი დავაქციეთ...

რაც ვყოფილვართ, ის აღარ
ვართ.
რაც ვართ, ის ნულარ ვიქნებით...
ღმერთი გვიხსნის, თუ შვილო
მაინც

გზად და ხილად გავედებით.

წინა კაცი უკანასი
ხილიაო, ნათქომაი;
დღეის ვაგლახს ამით დასძლევს,
ვინცა ხვალისა მდომია.

ტყუილია სულთქმა, უში,
კაცი უნდა კაცად იყვეს,
სანთელსავით თვით დაიწვას
და სხვას კი გზას უნათვიდეს.

ამით იყო საქართველო
უძლეველი და ძლიერი,
ამით ედგა მტერს გულდაგულ
ეს პატარა ქართვისი ერი.

III

ყური მიგდეთ, გეტყვით ამბავს
უტყუარსა და მართალსა:
ერთი მეფე თურმე ჰყვანდათ
უწინ ჩვენ მამაპაპასა.

დიმიტრი ერქვა სახელად,
მხარბეჰპრტყელი; ტანმალალი,
ჯირითში თუ შვილდ-ისარში
არავინ ჰყვანდა ბადალი.

კაცი იყო, მეფე კაცი,
თვალად, ტანად მშვენიერი,
გარედ რისხვით მტრისა მსვრელი,
შინ მოწყალე, ღვთისნიერი.

ღამით თურმე ჩაიცვამდა
უბრალო კაბა-ჯუბასა,
წავა და ინახულებდა
აწყალის ხალხის უბანსა.

მოივილიდა ქვრივს და ოხერს,
დავრდომილსა და ობოლსა,

თავის ხელით ურიგებდა
მოწყალეობას და საზრდოსა.

ვის რაც გულში დარდი ჰქონდა,
წავა იმას შესჩივლებდა,
გლახის, ობლის, ჩაგრულისას
სარჩლსა არ ითაკილებდა.

ყველგან იმის სამეფოში
თხა და მგელი ერთად სძოვდა,
ერი, ბერი, ობოლ-ქვრივი
სულ იმის დღეს ჰლოცულობდა.

IV

ამ დროს საქართველო მონგოლებს ემორჩილებოდა. ერთხელ მონგოლების ურდოში არეულობა მოხდა: ძველი ყეინი ტახტიდან ჩამოაგდეს და მის ნაცვლათ სხვა გამეფდა. ახალმა ყეინმა შური იძია ყველა იმ პირებზე რომელნიც ძველ ყეინს არ გადუდგენ. ერთი ამათგანი იყო დიმიტრი მეფეც. ყეინმა იგი ურდოში დაიბარა და თანაც შემოუთვალა: „თუ დაუყონებლივ ჩემთან არ გამოცხადდები, მე თვითონ წამოვალ ჯარით და მთელს ქვეყანას აგიოხრებო!“

მეფემ სწრაფად შეჰყარა დარბაზი და რჩევა ჰკითხა. მღვდელმთავარს გარდა ყველანი ურჩევდნენ—ურდოში არ წასულიყო; მღვდელმთავარმა კი აი რა უპასუხა:

ატირდა და მოახსენა:

„ჰე, მეფეო, მე თქმა მიჭირს,
მართალს ვიტყვი, თუმცა შენთვის
სული მიწუხს, გული მიტირს.

„მეფევე, უნდა თავი დასდო
ერისა და ქვეყნისათვის.
ღმერთს შესცოდავს, ვინც გა-
მიცხავს

მე ამ მწარე რჩევისათვის.

„მეფევე, რაკი ბედმან დაგდო
შენ ეგ მძიმე საზღაური,

სხვას უკეთესს ვერას გირჩევს
სიყვარული ბატონყმური...

„ესტირ და გირჩევ თავგაწირვას,
რაკი რომ ეს დღე გვეწია,—
მოყვასათათვის თავდადება
ქრისტე-ღმერთის ანდერძია.

„ესტირ და გირჩევ ღვთის სა-
ხელით,

ხორცი დასთმო სულისათვის,
უკვდავება არ დაჰკარგო
წუთისოფლის გულისათვის!“...

ამ სიტყვებს შემდეგ მეფემ მტკიცეთ გადასწყვიტა ურდოში წასვლა: გამოეშვიდობა დიდებულებს, სთხოვა—ქვრივ-ობლებსა და გაპირებულებზე ეზრუნათ, სუსტი ძლიერისათვის არ დაეჩავკონინებინათ,—და გაემგზავრა ყვინთან. მას თან. ახლდა ერთგული ამაღა და მღვდელმთავარი.

ყვინმა ძლიერ ცუდად მიიღო იგი: ჯერ აცემინა და მერე ერთ საშინელ საპრობილეში ჩაადგო. ამას შემდეგაც სასჯელი დაუგვიანა და თითქმის ყოველ-
დღე აცემინებდა და აწამებდა.

V

ერთხელ მეფე ნაწამები
ძლიერად და უღმობელად
ბნელში ეგდო ძაღმობილილი
უპატრონოდ. უზრუნველად.

როცა ღონეზედ მოვიდა,
ადგა, მუხლი მოიყარა,
პირქვე დაემხო ლოცვითა
და ცრემლები გადმოჰყარა.

მოსთქვამდა თუ „ღმერთო,
ღმერთო!
გთხოვ, მიწყალო, შემიბრალო,
რაც გადამხდა, განკითხვის დღეს
მადლად მე არ ჩამითვალო.

„მე არა გთხოვ—მანდ წამება
აქ წამებით შემიმძირო.

მე გთხოვ—სისხლი აქ დაღვრი-
ლი
ჩემი სხვისთვის შეიწირო.

„ღმერთო, ღმერთო!.. თვალ
წინ მიდგა

დიდტანჯული მე ძე შენი...
ვით ძით ყველა. ისეც ჩემით
ერი ჩემი დაიხსენი!“

VI

უეცრად კარი გაიღო
რკინით, კლიტით დაქედილი;

ორი ვილაც შემოვიდა
ფეხაკრეფით როგორც ჩრდილი.

მივიდნენ და თაყვანი სცეს
მეფესა გაოცებულსა...
მერე იცნა: მისნი იყვნენ
და ჩაიკრა ღრვი გულსა.

მოახსენეს: „შევისყიდეთ
და გავტეხეთ ქრთამით კარი...
ყველა მზაა!.. თავს უშველე,
აწ შენი ხსნა შენს ხელთ არი.

„ნულარ იცდი... თუ არ ეხლავ...
მერე გვიანლა იქნება:
ხვალ თავს გპრიან,—ასეაო
ყვენისა თურმე ნება“.

უბძანა თუ „ადრეც მითქვამს,
არ გაღვირჩენ სხვისით თავსა.
ჩემ მაგიერ არ დავლუპავ
ჩემ ქვეყანას და ჩემს ხალხსა.

„ჩემს გაქცევას ხომ ზედ მოჰყვა
ხალხის სრვა და ქვეყნის რბევა!
არა, არ ვიქ!.. ტყუილია
თათბირი და ყველა რჩევა!“...

ბევრს ევედრნენ და არ გაჰყვა
მეფე თავის ერთგულ ყმათა...

ნეტა რა გუღმა გაუძლო
მათს ხვეწნას და მუდარათა!

VII

გათენდა დღე ზართამხდელი,
ვთი იმა დღის დამსწრესა!

ტყვე მეფე გამოიყვანეს
მოედანსა თავთსავეთსა

ხალხი თამაშად მოსული
ვით ჯინჟველა ირეოდა,
თვით ვეზირი ყეენისა
იქ იყო და რიგს აწყობდა.

ვეზირს გვერთ ედგა ჯალათი
ერთი რაღაც საზარელი,
ილიამდი დაემკლავა
ძარღვიანი ტლანქი ხელი.

ამ ორ შუა ჩააყენეს
ფერმიხდილი წვალებითა...
დადგა მეფე... ღმერთს შეხედა
ნადვლით საესე თვალებითა.

მერე თვალი იმავ ნადვლით
მოედანს შემოატარა...
ის ყოფა და ის ჯალათი
სანახავად შეეზარა...

შეჰკრთა როგორც ხორციელი
უმისოდაც ქანწყვეტილი,
დასუსტდა და წაბარბაცდა
როგორც ერთხ დაბნედილი.

მაგრამ ისევ თავს უშველა,
არ დაუთმოო ხორცსა სული...
ამ ღროს ტირილიც მოესმა,

ქვითინი გამწარებული.

გაოცდა და მოიხედა,
ჰნახა თვისნი დიდებულნი!...
სულ მთლად იქ მოგროვილი-

ყვენ, ვინც კი იყვნენ თანხლებულნი.

მღვდელმთავარიც მათთან იყო,
თავთ იცემდნენ, პირს იხოკდნენ,
მათის ცოდვით და ვაეებით
ქვებიც კი ატირდებოდნენ.

თავისიანთ დანახვაზედ
მოაგონდა ყველაფერი,
სახლი, კარი, თვისი, ტომი
ქვეყანა და თავის ერი...

აჰა, გატყდა რკინის გული,
მეფე მაგითი იძლია!
ამას კი ველარ გაუძლო,
აქ კი ხორცმა სულსა ძლია!...

მობრუნდა და ორსავ თვალზედ
კვნესით ხელი მიიფარა...

ვეზირს უთხრა: „დამიხსენი!...
რაც გადამხდა, ისიც კმარა!“...

სთქვა და თქმული თვით შეჰ-
ზარდა...

სახელი არ წაიხდინა...

— „ჰა ჯალათო!“ — დაიძახა
და კისერი გაიწვდინა.

მანც აიღო ხელთ ნაჯახი,
ერთს წამს კისერს დაუსწორა,
დასცა და ერთის დაკვრითა
თავი ტანსა მოაშორა.

22 გ ა ნ დ ე გ ი ლ ი

I

სადაც დიდებულს მთასა მყინვარსა
ორბნი, არწივნი ვერ შეჰხებიან,
სად წვიმა-თოვლნი ყინულად ქმნილნი
მზისგან აროდეს არა ჰდნებიან,
სად უდაბურსა მას მყუდროებას
კაცთ ჟრიამული ვერ შესწვდენია,
სად მეუფება ჭექა-ქუხილსა,
ყინულს და ქართა მხოლოდ ჰშთენია,—
უწინდელს დროში ღვთისა მოსაეთა
გამოუქვაბავთ მუნ მონასტერი
და იმ ყინულში შეთხრილს ღვთის ტაძარს
ბეთლემს უწოდებს დღესაცა ერი.
ფრიალოსაებრ ჩამოთლილი აქვს
იმ წმინდათ საღვურს ყინულის ზღუდე
და ზედ კარია გამოკვეთილი
ვით კლდის ნაპირზედ არწივის ბუდე.
ზღუდის ძირამდე რკინის რამ ჯაჭვი
ზედა ჰკიდია თურმე იმ კარსა,—
და თუ არ ჯაჭვით, სხვაფრივ ვერა გზით
ვერ ძალუძს ასვლა ვერარა კაცსა.

II

აქა ყოფილა უწინ კრებული
ღვთისთვის ქვეყნიდამ განდევნილ ძმათა
და მყინვარს ამას უდაბნოს თურმე
ისმოდა ქება წმიდა წმიდათა..
აქა გამდგარან, განშორებიან
ამ წუთისოფლის სამაცდუროსა,
აქ ჰღირსებიან მართალთა თანა
საეანესა მას საუკუნოსა.

განსულან ამა ქვეყნით მამანი
და ტაძარი ღვთის გაუქმებულა...
იმათის ღვაწლით იმ ტაძრის მადლი
მთიულთა შორის ყველგან გათქმულა.
და ის ადგილი, ის არემარე
ესოდენ წმინდად სწამს დღესაც ერსა
რომ ნასროლს ნადირს მუნ შეფარებულს
მონადირეცა ვერ ახლებს ხელსა.
თუ არ ღვთის ღირსი, სხვა ვერვინ თურმე
ამ წმინდა ადგილთ ვერ შეეხება;
და თუ შეჰბედავს, მსწრაფლ რისხვა ღვთისა
ქექა-ქუხილით მოველინება.

III

ოდესლაც ტაძარს იმ გაუქმებულს
მეუდაბნოე შეჰკედლებია;
საიქიოსთვის ეს სააქაო
დაუთმია და განშორებია.
განშორებია ვით ცოდვის სადგურს,
ვით სამეუფოს ბოროტისასა,
სადაც მართალი გზას ვერ აუქცევს
განსაცდელსა მას ეშმაკისასა;
სად ცოდვა კაცსა სდევნის დღე და ღამ
ვითა მპარავი და მტაცებელი;
სად, რასაც ჰხადის მართალი მართლად,
მას უმართლობად ჰქმნის ცოდვის ხელი;
სად რყენა, წაწყმედა და ღალატია,
სადაც ძმა ჰხარბობს სისხლსა ძმისასა,
სად ცილი, ზაკვა ძულებადა ჰხდის
წმინდა სიყვარულის მოყვასისასა.
განშორებია ამ წუთისოფელს,
სად ყოვლი ნიჭი მაცდურებაა,
სად თვით სიტურფე და სათნოება
ეშმაკის მახე და ცდუნებაა.¹

IV

განდევილა და ამ ყინულებში
 სულ მარტოდმარტო დაყუდებულა
 და გვამი მისი ცოდვილთ ფიქრთაგან
 იმ დღიდგან აღარ შეძრწუნებულა.
 განუდევნია გულიდამ ყველა
 მსოფლიო ზრახვა, ფიქრი, წადილი,
 რათა წარუდგეს უფლისა მსჯავრსა
 სულით განწმენდილ და განბანილი.
 დღედაღამ ლოცვით, გოდებით, გვემით
 ხორცი სულისთვის უწამებია
 და ვით ქურჭელი იგი წყმედილი
 ცრემლით ურეცხავს, უსოლებია.
 დღედაღამ სულთქმა და ღალადება
 მოჰფენია კლდეს ყინულისასა
 და არ შემწყდარა მუნ ლოცვის ცრემლი
 ვითა ღელესა მას გლოვისასა.
 განყენებული წუთისოფლისგან
 აქ სული მისი აღყვავებულა
 და ხორციელი გულისთქმა ყველა
 დამარხულა და განსვენებულა.

V

არ იყო ხნიერ, მაგრამ ვით წმინდანს
 სულის სიმაღლე ზედ დასჩნევოდა,
 ზედ ეტყობოდა რომ სული მისი
 სულ სხვა მსოფლიოს შეჰხიზნებოდა.
 დახე გამხდარი, კუშტი და მწყრალი
 სიწმინდის მაღლით დაჰშვენებოდა,
 და მაღალს შუბლსა ნაოქად შეკრულს
 შარავანდედი გადაჰფენოდა..
 მისთა მცხრალ თვალთა ღრმა მეტყველება
 ესოდენ იყო წყნარი და ტკბილი,
 თითქო მათშიგან ჩასახებულა
 თვით სათნოება კდემით მოსილი.

თითქო ნელისა სიხარულითა
სამოთხის ღია კარს შეჰხარინ
და სულთან ერთად უფლისა მიმართ
სასოგბითა მიისწრაფიან.
ლოცვით და მარხვით ზორც უძღურქმნილი
ჰგევანდა წმინდანსა იგი წამებულს,
მრავალგზით ტანჯულს და ტანჯვათ ზედა
ძლევით მოსილსა და განდიდებულს.

VI

წამება მისი ღმერთს შეუწირავს,
ვედრება მისი ღმერთს უსმენია
და სასწაული ნიშნად მადლისა
მლაღადებელზე მოუვლენია:
ბნელსა სენაკსა, სად იგი მდგარა,
ჰქონია მზის მხრივ ერთი სარკმელი
და მუნით თურმე გადმოდენილა
შუქი მზისა და მთვარის ნათელი;
ოდეს უდაბნოს გასწვრივ მთის წვერზედ
მზე სხივგაფენით ამოვიდოდა,
იმ სარკმლით სხივი მისი სენაკში
სვეტად ბრწყინვალედ ჩაეშვებოდა;
როს ჰლოცულობდა, იმ სხივსა თურმე
თვის ღოცვანს მწირი ზედ დააყრდენდა
და ზორცთუსხმელი მზის სხივი იგი
უფლის ბძანებით ზედ შეირჩენდა.
ეგრე ვილოდნენ დღენი და წელნი,
ეგზე უბიწოდ იგი სცხოვრებდა
და თვის სიწმიდეს ყოველდღე თურმე
ამ სასწაულით შემოწმებდა.

VII

ერთხელ სალამოს ღოცვით დაღლილი
გადმომდგარიყო ზღუდის კარებსა
და დაფიქრებით გადმოჰყურებდა

მწვანით დაფენილს მთისა კალთებსა.
მზე ვადახრილი ჯერ კიდევ სრულად
მთისა გადაღმა არ დასულიყო
და მთის წვერზედ ვით ცეცხლის ბორბალი-
იმრგვლივ სხივგაშლით ანთებულებო.
ცისა ლაქვარდი ვით ნაკვერჩხალი
წითლად და ყვითლად მზისგან ჰლუვოდა
და განშჰვალული მისით ღრუბელი
შორს ათასფერად სხივებში ჰთრთოდა.
ამა უბიწო დიადის ხილვით
წარტყვევნილ იქმნა განყენებული
და ვით ცხოველს ხატს ღვთის დიდებისა
შესცქერდა მზესა განცვიფრებული.
უეცრად ასტყდა რამ ნიაქიარი,
დაჰპერა კლდეთა, ნაპრაღთ და მღვიმეთ
და მყინვარიდამ ვითა ვეშაპი
შავი ღრუბელი დაიძრა მძიმეთ.

VIII

დაიძრა მძლავრი, უზარმაზარი,
ცაზედ განერთხო და გაიშალა
და იქ, თითქო მტერს შეეჯახაო,
ქექა-ქუხილით დაიგრილა.
შეირყა მთელი ცა და ქვეყანა
იმა ქექით და იმა ქუხილით,
ცა აირია, დაბნელდა უცებ,
და წამოვიდა სეტყვა შხუილით.
ქუხვა და ქექვა, ელვა და სეტყვა,
არეგდარევიტ ღრუბლების სრბოლა,
ქართა აწ გრიგლად რადმე ქცეულთა
ზარით და ზათქით კლდეებში ქროლა,—
ესე ყოველნი ერთად რეულნი
ჰგვანდნენ ცით ვლენილს რისხვას ღვთისასა,
თითქო ღმერთი სჯის ქვეყანას ცოდვილს
დღეს მას საშინელს განკითხვისასა.

ამ დროს ის მწირი სენაკში იყო,
ცრემლით ალტობდა ღვთისმშობლის ხატსა
და ხელაღპრობით ევედრებოდა
წაწყმედისაგან ქვეყნისა ხსნასა.

IX

უცებ მოესმა რაღაც კაცის ხმა...
ეოცა ეს ხმა უჩვევი მწირსა...
ყოფი ათხოვა—და თითქო ვილაც
ჰკივის, იძახის ზღუდისა ძირსა.
ეცა მსწრაფლ კარებს და გადიხედა...
ვილაც კარის ჯაჭვს ზედ მოსდგომოდა
და ვით ყრმა ვინმე ლაღადების ხმით
შესაფარებელს ბინას ითხოვდა.
თუ ძეა კაცის, რამ მოიყვანა
ამ დროს, ამ ღამეს ქვეყნისა რღვნისას?
მხეციც, ნადირიც თვის ბუდეში ჰძრწის,
მორიდებული ამ რისხვას ღვთისას!
ჰკითხა: „ვინა ხარ? კაცი, თუ მავნე
აქ მოგზავნილი ეშმაკისაგან?“
— „კაცი ვარ, კაცი!... მომეცი ბინა,
მიხსენ, ღვთის მადლსა, სიკვდილისაგან.
ვერ ჰხედავ, ლამის ცა ჩამოიქცეს
და ზედ დაეცეს დედამიწასა?
რა დროს კითხვას?... შემიბრალებ მე
და ნუ დამიჭერ კერსა, ბინასა“.

X

— „მართალი სთქვი შენ... თუ ხარ ძე კაცის,
ცოდვას გარედ დაგტოვო ამ დროს;
თუ მაცდური ხარ, სჩანს ღმერთს სწადიან
მწირი ცოდვილი ღღეს გამოშცადოს.
ამოვედ, ვინც ხარ!... იყავნ ნება ღვთის!...
ხელი ჩაავლე ემაგ რკინის ჯაჭვს,
ნუ შეშინდები... კიბეა იგი

და ზედ რგოლები საფეხურად აქვს“.
 და იმ ბნელაში იგი წვალეობით
 ავიდა მალა იმა ჯაჭვითა.
 მუნ დახვდა მწირი... რაა? ვინ არის?
 ვერ გაარჩია სიწყვდიადით.
 -- „გამომყევ, ვინც ხარ! ბინას მოგცემ შენ!
 გაგიზიარებ ჩემსა სენაკსა...
 სახლი ღვთისაა... შენც შეგივროდომებს,
 შენებრ მახვეწარს მრავალსაც სხვასა.
 წაუძლვა წინ და შევიდნენ სენაკს..
 იქ უფრო, ვიდრე გარედ, ბნელოდა,
 მხოლოდ კი ერთგან ღველფად ქცეული
 ცეცხლი ჩამქრალი ფერფლ ქვეშე ჰჩნდოდა.

XI

რა დედაღვთისამ სენაკს შეუშვა
 და არ შერისხა იგი მოსული,—
 გულში სთქვა მწირმა: ძეა კაცისა
 და არა მავნე, ბოროტი სული.
 სტუმარი იგი დანაცრულს ცეცხლსა
 ფიცხლავ მივარდა დამზრალი, სველი,
 ღველფი გაქეჟა, ჩაჯდა ცეცხლაპირს
 და გაიწოდა სათბუნად ხელი.
 -- „უჰ, უჰ. რა ცივა!... სთქვა მან სტუმარმან:
 ლამის გავშეშდე სიცივისაგან!“...
 მწირს ხმა ეოცა... ქალის ხმას ჰგვანდა...
 შეერთა, შეშინდა ამა ხმისაგან.
 ნუთუ აწ ბედმა ქალის სახითა
 განსაცდელი რამ მას მოუვლინა?
 და ვითა ელვამ ამისმა ფიქრმა
 გულში ზარცემით მწირს გაურბინა.
 მაგრამ იქმნება ბედმა ეგე ჰქმნა
 მისდა საცდელად თვით უფლის ნებით!...
 და კისრად იდო ვით ნება ღვთისა
 სასოებით და გულდამშვიდებით.

XII

— „შეშა არა გაქვს? ჰკითხა სტუმარმა:
მოიტა, ცეცხლი აფანთოთ ერთი,
ხვალ იუნდა მთელს ზურგს მე ამოგიტან,
ოღონდ დღეს გავთბე, შენ შენი ღმერთი.“
მეუდაბნოემ იქავ კუთხიდან
მოზიდა შეშა, ცეცხლი აანთო.
რა გაძლიერდა, ცეცხლისა შუქმა
ბნელი სენაკი სინათლით მორთო.
ხოლო რა შუქი იმა ცეცხლისა
სტუმარს იქ მჯდომელს ზედ მიეფინა,
გასაოცარი რაღაც შვენება
განდგვილს თვალ წინ წარმოედგინა:
შმაწვილი ქალი სავსე სიცოცხლით,
სავსე შვენების ჯადოთი, გრძნებით
ნაზად ამაყად ცეცხლაპირს იჯდა
ვით მინდვრის მშველი ყელმოღერებით.
ეშხითა მფრქვევსა მის შავსა თვალებს
თვით ცეცხლი სითბოს ეცილებოდა,
მის ელფერთაგან თვით ცეცხლის შუქი
ვითა ძლეული უკუ ჰკრთებოდა.

XIII

“თვით მადლს ტრფობისას რომ მოესურვოს
ხორცსმზულად ვლენა ოდესმე ქვეყნად,
უკეთესს სახეს ვერ ინატრებდა
თავის სიცხოვლის გამომსახველად.
მაშინაც ვინ სთქვას, — ვინ ვის აშვენებს:
მადლი ამ სახეს თუ სახე მადლსა!...
თვით შური, მტრობა ვერ უპოვიდა
ქალს მშვენიერსა ვერაფერს ნაკლსა.
მის თვალთა ელვით, ღაწვთა შუქფენით,
გულმკერდის რხევით ვინ არ ათრთოლდეს!...
დახე მის ტუჩთა!... თითქო თვით ტრფობას
თვის ნაზი კოცნა ზედ დარჩენოდეს.

ვის არ მოიმხრობს, მოინადირებს
ყოვლად ძლიერი მშვენიერება!...
თქმულა—მხეციც კი გაათურებული
მის წინ დატყდება და დაწყნარდება.
და დაუწყნარდა ძალს შვენებისას
იგი მწირიცა მწყრალი, გულმშრალი
და უცოდველის გულის ტკივილით
ქალს შეაჩერა ტყვექმნილი თვალი.

XIV

ბოლოს ჰკითხა მან: „ვინა ხარ, შვილო?
ამ უდაბნოში რამ მოგიყვანა?
მერე ამ დროსა როს აედრისაგან
ლამის წაირღვნას მთელი ქვეყანა?“
— „მწყემსი ქალი ვარ... აქ მთის კალთებზედ
ცხვარს ვაძოვებდი მამი-ჩემისას,
ბალახმა ცხვარი ამოიტყუა
და მეც ამოვეყე ფარასა ცხვრისას.
ლამაზი იყო ამ დღის საღამო,
რარიგ ჰშვენოდა მზე დამავალი!
შევხედე თუ არ იმ მზეს, იმ ცასა,
გავშტერდი, ველარ მოვსხლიტე თვალი.
ღვთის სახესავით გარს შუქმოსხმული
მთის წვერზედ დიდი მზე ბრწყინვალედა
და საკვირველი ის სანახავი
თვალითანა ერთად გულსა მტაცებდა.
სულ დამავიწყდა მამის ნათქვამი:
ნუ ენდობიო, შვილო, ამ მყინვარს:
ნახავ მზე ადგას, უცებ გაწყურება
და წამოხეთქავს ცილამ ნიაღვარს.

XV

„მაგრამ რას იზამ? მოდი გულის უთხარ,—
კარგ სანახავზე ნუ ხარ-თქო ხარბი!...
მე იქ გავერთვი.... მყინვარმა თურმე
უცებ შეიკრა მრისხანედ წარბი.

ცა მოიღრუბლა, წამს ჩამობნელდა,
მთილამა ცივი ავარდა ქარი.
მოვიდნო მე ცხვრის გამობრუნება,
გვიან-ლა იყო, ვერ მოვასწარი.
უცებ შემემთხვა იქავ ავდარი,
სეტყვა ტყვიასებ წამოუშინა,
ცხვარი გამიფთხო, ვერ მივეშველე,
ბნელში ფეხიც ვერ წაედგი წინა.
მართლა, უნდობი ყოფილა ეს მთა!
უცებ სცოდნია ჩამობნელება,
უცებ სამოთხეს ჯოჯოხეთად ჰქმნის,
უცებ გიტკობს და უცებ აფორდება.
ვიშ!... რად გავტეხე მამის ნათქვამი!...
ახია ჩემზე, რაც დამემართა!
მამის ურჩსაო, გამიგონია,
გზა თურმე არსად არ წარემართა.

XVI

„დავლუპე ცხვარი მე მამის ურჩმა,
მე გავცემ პასუხს, ჩემი ბრალია!...
მაგრამ შენვე სთქვი: განა წაუხვალ,
რაც ფათერაკად მოსაეაღია?
თითონ ცხვარს მაშინ როდი ეჩიოდო,
მე მამ-ჩემი მებრალეობდა:
მაშისერთა ვარ, მამას ეუყვარვარ,
ვწუხდი რომ ჩემთვის შეწუხდებოდა.
ცხვარი დავლუპე—ეგ ერთადერთი
მამის სარჩო და საბადებელი,
მაგჭამ წარბსაც კი არ შეიხრიდა,
ოღონდ ვენახე მე უვნებელი.
ვიდექ სეტყვის ქვეშ ბნელაში სერზედ...
ცა ქვეყნის დანთქმას თითქო ჰლამოდა,
ჰქექდა და ჰქუხდა... და ჩემთა ფეხთქვეშ
თვითონ მთის ძირიც იძროდა, ძრწოდა.
რა მექნა ბეჩაეს!... საბრალო თავი
სად შემეფარა, გადამერჩინა?

ვთქვი: აქავ დაერჩე და ბედს მიეცნოდო,
თუ გავბედო და წავიდე შინა?

XVII

„დავრჩენილიყავ, მერე ვინ იცის,
გავახწყედი-ლა იმ ღამეს ბედშავს?...
წავსულიყავ და იმ ბნელოშია
კლდე-ღრეში სადმე ჩავიჩხბდი თავს...
მაინც გავბედე შინისკენ წასვლა;
ვთქვი: რაც მომივა, დე მომივიდეს!
თურმე ნუ იტყვი, გზა ამერია
და მოვსდგომივარ მონასტრის ზღუდეს.
ჯაქვს ზედ წაუწყდი... და მაშინ მივხვდი
რომ აქ მკინეფარის მონასტერია,
ისიც ვიცოდი მამი-ჩემისგან
რომ მონასტერში ვილაც ბერია.
გახარებული გეძახდი დიდხანს.
შენც კი კარგა ხანს მე ხმა არ გამე...
ვსთქვი: ვაიმე თუ ვერ გავავაგონო
და აქ მომიხდეს—ვათიო ღამე!...
მაგრამ მიბრალა ჩემმა გამჩენმა
და შენამდე ხმა ამოუაწყდინე...
სხვა ხომ შენც იცი... ღმერთმა გარჩინოს
როგორც შენ მე დღეს გადამრჩინე“.

XVIII

— „მე ნუ მიმადლი, შეილო, შენს დახსნას,
ღმერთია ყველას მშველელი, მხსნელი...
ღვთით არ განწირულს ყველგან წინ უძღვის
მისი მარჯვენე შემწყნარებელი“.

„შენ კი ეშმაკი, მგონი, გეგონე“.

„ნუ მიწყენ, შეილო, დანურცა გიკვირს!...
შენვე სთქვი, სხვა ვინ მოხედავს, ქვეყნით
ერთს დავიწყებულს და გაინდგოვს მწირს!“

„განა ქვეყნადა შენ არავინ გყავს,

ან ძმა, ანუ და, ან ნათესავი?“

— „მყვანდნენ... და ყველას გამოვეთხოვე,

იქ მოველ და ღმერთს შევწირე თავი“.

-- „მას აქედ ბევრი წელიწადია?“

— „არ ვიცი“. — „როგორ?“ — „არ ვთვლი წელთასეულას:

მოვშორდი, შეილო, წუთისათვისა

და რაღას ვაქნევ იმის ემთხვევას!“

— „მოვშორდი და იქ სულ მარტოა ხარ?“

— „გეტყვი არის, სჩანს, ნება ღვთისა“...

-- „როგორ თუ ღვთისა? ღმერთს რაში უნდა

ამ ყინულებში ყოფნა კაცისა?“

XIX

„ღმერთო, ნუ მიწყენ, ნურც შენ გამეცხავე

მე უმეცარსა მეტის თქმისათვისა...

როცა აქ ცხვარი მიძოვებია

და შემიხედავს მყინვარისთვისა,

მომგონებია მამის ნათქვამი:

იქ ყინულებში კაცი სცხოვრებსო,

სულისთვის ხორცი გაუწირნია,

უწუთისოფლოდ მარტოა სძლებსო,

გამეკირებია მე ეს ამბავი!...

მითქვამს: იქ ყოფნა რას არგებს სულსა?

განა სწყინს ღმერთს რომ კაცი შეჩხარის

ქვეყანას, ღვთითვე დაბადებულსა?

ვფიქრობდი: ნეტა მაშ რისთვის შორთო

ესე ლამაზად წუთისსოფელი?

განა მისთვის რომ აღაძიანმა

შეაჩვენოს და აილოს ხელი?

ყველაფერს უნდა გამოვეთხოვო:

ჩემს ტოლს და სწორსა, ლხინს და სიხარულს?!...

ღმერთო, ნუ მიწყენ... ვერ ვიზამ მაგას!

ადრე და მალე ვერ მოვიკლავ გულს!...

XX

„ან შენ როგორ სძლებ უწუთისოფლოდ!
მერე იცი კი რარიგ ტკბილია!
აქ სიკვდილია, იქ კი სიცოცხლე,
აქ ჭირია და იქ კი ლხინია.
ნუთუ თვისტომი, ტოლი და სწორი
ყველა გულიდამ ამოგილია?
ნუთუ ნაღველი, დარდი და ჯავრი
თან არავისი წამოგილია?
არ გაგონდება არც მამა, დედა,
ან ძმა, ანუ და, ან სახლი, კარი?
ნუთუ მის დღეში არა გყოლია
მოკეთე გულის შემატკივარი?!
როგორ მოშორდი?!...“ — „რა გითხრა, შეილო?
ყველაზედ უფრო სული ტკბილია,
იგი ტყვე არის წუთისოფლისა
და ეგ ყოველი მის ბოძკილია“.
— „მაშინც ქვეყნად ვართ, ყველა წავეწყდებით,
ველარ დავიხსნით ვერაფრით სულსა?“
— „ხსნა ყველგან არის... ხოლო გზა ხსნისა
ესეთი მერგო მე... უბედურსა!...“

XXI

„უბედურსაო“?!... და მწირსა უცებ
გულის ელდა ეცა ამ სიტყვის თქმაზედ...
ესეთი სიტყვა ხომ ჩივილია
და ვით მოადგა იგი ენაზედ?
„უბედურსაო“?!... ეგ ხომ სიტყვაა,
გულის ტკენის და სამდღურავისა!
ეგ ხომ სულთქმაა, აღმოკენესაა
ბედნიერების დამკარგავისა!...
მან რა დაჰკარგა?... ნუთუ არ ჰყოფნის
რომ მან დასძლია საწუთროება,
განდგა მისგან და აქ მოიპოვა
სულის მშვიდობა და მყუდროებაჲ

ნუთუ დაკარგვად აწ მიიჩნია
დამარხვა ხორცის, გულოქმის, ვნებისა
და არა ჰკმარის რომ სულს დაუდგა
წმინდა საყდარი უკედავებისა?
რა დაემართა? რა მოუვიდა?
ნუთუ უჩივის აწ იგი ბედსა?
Xნუთუ აწ ჰნაწობს ქვეყნის დათმობას
და მუნათს რასმე სდებს შემოქმედსა?

XXII

არ შეჰკადრებს ღმერთს იგი სამღურავს!
არ გასწირავს სულს შევედრებულსა!
ვით არ იკმარებს ღვთისა კურთხევის,
მასზედ გულუბნად მომადლებულსა!...
არა და არა!... მაშ რამან სძლია
და ეს სიტყვა რამ ამოაკენესა?
მიმოიხედა თვის გარს საბრალომ,
თითქო მტერს ეძებს შეპაცდენელსა.
არავინ იყო.... ხოლო ცეცხლაპირს
ქალს დაღალულსა მისძინებოდა,
და ცეცხლის შუქი მის ტურფა სახეს
ვით საყვარელსა ზედ დაჰხაროდა.
საოცარ იყო მიძინებულნი,
იგი სიტურფე, იგი შევენება!...
თითქო მის შექმნას ვრთად ცდილანო
თვით სიყვარული და ნეტარება.
თითქო თვით მადლსა შევენებისასა
თვისი საუნჯე აქ დაჰბნევია
და ეშხსა ვითა იადონს ვარღზედ
სული მის ლაწვზედ დაუღევია.

XXIII

და რა იხილა კვლავ იგი მწირმა,
დაუცხრა სული აქოთებული
და რაღაც ძალით ქალზედ კვლავ დარჩა

თვალი ტყვექმნილი, გაშტერებული.
რად შეემსჯვალა თვალი იმ სახეს?
ის სახე ატკობს თუ ეოცება?
მორიდება ჰსურს და ნეტა თვალი
რად ეურჩება და არ ჰნებდება?!
დიღხანს დასცქერდა... ნეტა რა სხივი
გულს ჩაეფინა ნელი და თბილი?...
ჰძრწის, მაგრამ იგი ძრწოლა რად არის
ესოდენ ამო, ესოდენ ტკბილი?
აქამდისაც ხომ გული უძგერდა...
ეხლა სულ სხვაა მის გულისძგერა!...
ეხლა მის გული თითქო ებანს სცემს
და ისმის ჩუმი ებნის სიმთ ჟღერა.
როგორ იწამოს და რა დაარქვას
ამ ჯერ არ ცნობილს სიტკბოებასა?
თუ ცოდვა არის, ეგრე რადა ჰგავს
სულისთვის აღთქმულ უკვდავებასა?

XXIV

ფეხი წინ წადგა... არ იცის კი რად?
ქალს კვლავ ეძინა ნეტარის ძილით,
ძილში ჩაყოლილს ფიქრს თუ ოცნებას
ბაგე გაეპო ლალის ღიმილით.
იმა ღიმილის გრძნეული ჯადო
ზედ დასაკდომად კოცნას იწვევდა
და იმა წვევის მაცდურებასა
ზეარსთა ძალიც ვერ გაუძლებდა...
და ვერ გაუძლო საწყალმა მწირმაც...
და დაიხარა თავი თუ არა,
უცებ გაშეშდა... ეჰა, წაწყმედავ,
ეს რა სურვილი გულს გაიტარა!...
ნუთუ იძლია? არა და არა!...
მის სასოება არ დაუძლურდეს
და რაცა სწყურდა აქამდე მის სულს
იგივე უნდა ბოლომდის სწყურდეს!...

არა და არა!... არ აიყრის მადლს
და სულს ღვთისაგან უკვე მიჩნეულს
არ ანაცვალებს და არ დაუთმობს
ხორცს ესდენ ღვაწლით და ტანჯვით ძლეულს!

XXV

მაგრამ ეს რაა?... „წაწყმდი თუ არა!“...
ეს ვინ ჩასძახის ნიშნგებით ყურში!
„დაგძლიე თუ არ!...“ ეს ვინ გაჰკივის
გახარებული იმის მკედარ გულში!
ეს რა ჰხარხარებს! ეს რა დასცინის!
ეს რა ხმა ისმის მის გარს ღხენისა!
მართლა, ეგრეა თუ ყველა ესე
მხოლოდ ცდომია ყურთა სმენისა!...
და შიშით, ზარით გარს მოიხედა...
კვლავ არვინ იყო... ქალს კვლავ ეძინა...
იდგა და უცებ ძრწოლით, კანკალით
პირქვე დაემხო ღვთისმშობლის წინა.
მით რა ეშველა?... იგივე ქენჯნაა,
იგივე ძრწოლა, შიში და ზარი!
რად არ დადგება, რად არა სცხრება
იგი ნიშნგების წყეულთ ხარხარი!
სული გულს იწვევს ღვთისა ვედრებად,
გული სხვას ამბობს, არა ჰნებდება...
ნუთუ ღვთისმშობლის საფარველ ქვეშეც
წყეული ხორცი არ დაწყნარდება!...

XXVI

ზე აიხედა... დედაღვთის ხატსა
მავედრებელი შეჰმართა თვალი...
და, ვაი წმიდა ღვთისმშობლის ნაცვლად
თვალწინ დაუდგა იგივე ქალი!
ეს რა ეწვია? ამას რას ჰხედავს?
ცხადია იგი თუ აჩრდილია?
ნუთუ მის ცოდვით თვით წმიდა ხატი

ამ ცოდვილ სახედ გარდაქმნილია?
ნუთუ აწ ღმერთი ღირსად არ ჰხადის
რომ დედაღვთისა კვლავ ინახულოს
და მის შეწევნით მისვე წინაშე
ხორცზედ კვლავ ძლევა ისასწაულოს?...
პირჯვარი უნდა, ხელი არ ერჩის,
ლოცვის თქმა უნდა, ენა ებმება,
ხატის ხილვა სწყურს და იგივე... იგივე...
ქალი წყეული თვალით ელანდება!
„აბა სძლიეო!...“ და კვლავ ვილაცამ
გაიხარხარა იმის სენაკში...
აწ იმა ხარხარს ველარ გაუძლო
და როგორც გიჟი გაეარდა კარში.

XXVII

რიჟრაჟი იყო და ჰოენდებოდა.
გადაყრილიყო ციდამ ღრუბელი
და დაწყნარებულს წუთისოფელსა
დილის ნიავე დაჰქროდა ნელი.
ეს ვინ ჰრბის, დაძრწის? ეს ვინ ჰტანტალებს
ამ კლდეებშია თმააბურძენული?
ნუთუ მწირია?... იგია, იგი
ვითა სიკედილი გაფითრებული.
აჰა მოვარდა, ზღუდის პირს დადგა
და მწყურვალეებით უცქერს მთის წვერსა,
თითქო იქილამ გამოელისო
თვის უკანასკნელს ნუგეშს და ბედსა.
მზის ამოსვლასა ელოდებოდა...
რად არ ამოდის? რად გვიანდება?
დღემდე თვით ჟამი არარა იყო,
და ეხლა წუთიც რად უძნელიდება? ..
ამოვიდა მზეც... მსწრაფლ უკუიქცა,
შეეარდა სენაკს გახარებული,
და კვლავ მზის სხივი იმავე სვეტად
ჰნახა სარკმლიდამ გადმოშვებული.

XXVIII

გულზედ მოეშვა... კვლავ სასოებით
 დედალეთისასა მიაპყრა თვალი,
 კვლავ ჰნახა იგივე ცხოველი ხატი
 მადლით, ნუგეშით გადმოშორალი.
 არ შერისხულა, სჩანს, ჯერედ ღვთისგან!...
 და ღმერთს მადლობა ცრემლით შესწირა...
 მივარდა ლოცვნს, დააყრდო სხივზედ
 და, ეჰა, სხივმა არ დაიჭირა!...
 დაესხა რეტი, თვალი დაუბნელდა,
 გაშრა, გაშეშდა ზარდაცემული,
 ერთი საშინლად შეჰბღავლა ღმერთსა
 და იქვე სხივ ქვეშ უტევა სული.

და იქ, სად წმინდანთ უდიდებიათ
 ღმერთი მჯავრის და ჭეშმარიტების,
 იქ, სად უწირავთ უფლისა მიმართ
 მსხვერპლი ქებისა და ღალადების,—
 აწ შორის ნანგრევთ და ნატამალთა
 მარტო ქარი-და დადის და ქშუის
 და გამომფთხალი ქექა-ქუხილით
 მუნ შეხვეწილი ნადირო ღმუის...

1883 წ. 3 თებერვალი.

ბასამეორებელი კითხვები: მოიგონეთ, როგორს პირობებში მოუხდა ილია ქვეჰავაძეს გამოსვლა სამოღვაწეო ასპარეზზე? რა და რა საკითხები იყო იმ დროს ცხოვრებასაგან წამოყენებული და გადასაწყვეტი?—რამდენ მთავარ ჯგუფად შეიძლება ილია ქვეჰავაძის ნაწარმოებთა დაყოფა? დასახელებთ პირველი ჯგუფის ნაწერები და მოიგონეთ: რა და რა მხრით გვიხატავენ ეს ნაწერები ავტორის პიროვნებას? როგორ უტყერის ილია ქვეჰავაძე მგოსნის მოწოდებას?—ჩამოსთვალეთ მეორე ჯგუფის ნაწერები და მოიგონეთ: როგორ გვიხატავს ავტორი ამ ნაწერებში მშრომელის ხალხის მდგომარეობას? როგორ აგვიწერს იგი ჩვენი ქვეყნის საზოგადო მდგომარეობას „აჩრდილში“? დაასურათეთ ქართველი მებატონე „კაცია-ადამიანის“ მიხედვით. რომელ ლექსებში აგვიწერს ავტორი ჩვენი ერის საზოგადო ნაკლულობაზე? ასწერეთ ქართველი გლეხის მხნე-გამრჯელი დედაკაცი „ოთარანთ ქვრივის“ მიხედვით.—ჩამოსთვალეთ მესამე ჯგუ-

ფის ნაწერები და მოგონეთ: როგორ უცქერის ილია ჭავჭავაძე ქართველი დედის მოწოდებას? რომელ ნაწარმოებში იძლევა ილია ჭავჭავაძე მოძღვრის იდეალს? ვისი იდეალი დაგვიხატა მგოსანმა „დიმიტრი თავდადებულში“? გამოარკვეთ დედაზრი პოემისა „განდევნილი“.

ზეპირი სავარჯიშოები: დაისწავლეთ ზეპირად ლექსები: „პოეტი“, „ელეგია“, „გუთნის დედა“, პოემა „აჩრდილის“ მე-XIII-ე და მე-XIV-ე თავი („შრომისა შვილი“), პოემადან „კაკო ყაჩაღი“ შესავალი (სალამო ალაზნის პირად), „ქართლის დედას“.

საწერი თემები: 1. ილია ჭავჭავაძე როგორც მგოსანი მოქალაქე და მამულიშვილი მისი ნაწერების პირველი ჯგუფის მიხედვით. 2. ყმის უნუგეშო მდგომარეობა ილია ჭავჭავაძის „აჩრდილისა“, „კაკო ყაჩაღის“ და „გუთნის დედის“ თანახმად. 3. „კაცია-აღამიანის“ მთავარი გმირების დახასიათება. 4. დადებითი ტიპები ილია ჭავჭავაძის ნაწერებში.

საბიოგრაფიო და საბიბლიოგრაფიო შენიშვნანი: ილია ჭავჭავაძის მხატვრულ ნაწარმოებთა საუკეთესო გამოცემა ეკუთვნის მიხ. გედევანიშვილს (თფილისი, 1914 წ.). ამავე გამოცემაშია მოთავსებული ილია ჭავჭავაძის ვრცელი ბიოგრაფია, შედგენილი გრ. ყიფშიძის მიერ.

კრიტიკა: ილია ჭავჭავაძის შესახებ ბევრი კრიტიკული წერილი მოიპოვება. მად შორის მკითხველის ყურადღებას კიბა აბაშიძის წერილებს მივაქცევთ (იხ. მისი „ეტიუდები“... ნაწ. I, გვ. 147—252 და მიხ. გედევანიშვილის გამოცემაში).

VIII

აპაპი ჳერეთელი

აკაკი წერეთელი

1840—1915

თავადი აკაკი როსტომის ძე წერეთელი დაიბადა 9 ივნისს 1840 წელს საჩხერეში, ზემო იმერეთს. ზუთ წლამდე ძიძის სახლში იზრდებოდა, ერთი გლეხის ოჯახში, სოფ. სავანეს. ზუთი წლიდან კი მამის სასახლეში გადაიყვანეს და აქ ზრდიდნენ რვა წლამდე. ამ ხანად ისწავლა პატარა კაკომ ქართული და რუსული წერა-კითხვა. როცა კაკო რვა წლისა შესრულდა, მამა მისი როსტომ წერეთელი სამსახურის გამო იძულებული შეიქნა ქუთაისში დაბინავებულიყო და შეილიც იქ ჩაიყვანა. აქ მას ამზადებდნენ გიმნაზიისათვის. 12 წლისა რომ შესრულდა, აკაკი გიმნაზიაში მიაბარეს, სადაც ჩინებულად სწავლობდა. 1859 წელს, როცა აკაკი გიმნაზიის უკანასკნელ კლასში იყო, ეგზამენების წინ სწავლას თავი გაანება და გიმნაზიიდან გამოვიდა (მისი გიმნაზიის მოწმობა აღნიშნულია 1859 წლის 10 თებერვლის თარიღით). იმავე წელს მამის დაშლას იგი გაემგზავრა პეტერბურგს, სადაც სამხედრო სამსახურში აპირებდა შესვლას, მაგრამ ამხანაგების გავლენით ამ განზრახვაზე ხელი აიღო და უნივერსიტეტში შევიდა აღმოსავლურ ენათა ნაწილზე. მაშინდელი წესების თანახმად უნივერსიტეტის კურსი მალე დაასრულა, სახელდობრ უკანასკნელი გამოცდა 1862 წლის 31 მარტს ჩააბარა, აგრეთვე წარადგინა თხზულება „ვეფხისტყაოსნის ორიგინალობის შესახებ“ და მოიპოვა უფლება საკანდიდატო ხარისხის მიღებისა.

პეტერბურგიდან აკაკი გადასახლდა მოსკოვში, სადაც მალე გაეცნო ერთს წარჩინებულს რუსის ოჯახს და იმავე წელს კიდევაც დაესიდა. მაგრამ სატახტო ქალაქში ცხოვრება დიდ ხარჯებსა სთხოვდა და ახალგაზრდა მგოსანი იძულებული შეიქნა ცოლშვილიანა სამშობლოში დაბრუნებულიყო.

აკაკი წერეთელი ერთადერთი მწერალი იყო რომელმაც არ ისურვა სხვა რამე სამსახურში შესულიყო და მთელი თავისი ნიჭი და მოცალეობა მხოლოდ ლიტერატურას შესწირა.

შაირების გამოთქმა მან ძლიერ ადრე დაიწყო: 6—7 წლისა იქნებოდა, როცა სოფლის ბიჭებში ჩადგებოდა და მოსწრებული შაირებით ყველას აოცებდა. ზოგმა მისმა ყმაწვილობის შაირმა ჩვენამდეც მოაწია. ამავე დროს დაუწერია რაღაც კომედიის მსგავსი (გიორგი ერისთავის წაბაძვით) თავისი მამის მოურავის შესახებ, მაგრამ შემდეგში ეს პირველი ნაწარმოები თვითონვე დაუწვავს. 12 წლისა ყოფილა ჩვენი მგოსანი, როცა საჩხერეში, მამის ბაღში, ქვის მაგიდაზე დაუწერია ლექსი-აკროსტიხი: „ეკატერინე“, რომელშიაც იგი აქებს თავის დედას—ეკატერინეს. პირველად მისი ნაწარმოები დაიბეჭდა 1854

I მზონის პიროვნება:

I ჩემი თამბაქასმადი

I

შოველი არის, სულიერი თუ უსულო, ხილული თუ უხილავი ერთსადაიმეც მსოფლიო კანონს ექვემდებარება: დაიბადება—იზრდება, დაბერდება—კვდება!.. წყალი რა არის?.. წყალი!.. უბრალო მდინარეც კი ვერ ასცდენია ამ საყოველთაო წესსა და რიგს: დაიბადება თუ არა, ე. ი. თავს იჩენს თუ არა სადმე მივარდნილ მთის კალთაზე, მაშინვე იწყებს ჟონვას წელნელა ახალ ფეხადგმულ ბავშვით, დაუყვება დაღმართს, თანდათან იზრდება, ფეხს იკიდებს, სისამ წკრიალით არ ჩაქუცვალდება რომელსამე ხევში, სადაც როგორც ალყირუსხმელი, სისხლქარბი, თავმომწონე და შეუბოვარი, სანაგადოთ გამოსული ქაბუცი, აღარაფერს ერიდება: მიბრის და მიხტის ღრიალ-გრიალით!.. უძრავ ქვებს თავზე ეყდება და კლდოვან კიდეებს თავგამეტებით აქეთ-იქით ეხლება, რომ გაგლიჯოს და გაიტანოს მისი მოწინააღმდეგე!.. მაგრამ, ვერ შექძლება ამისი, ხარითა და ზემით ქალებისკენ მიექანება, აქ-კი გზავლადიდებული, ღრმა კალაპოტში ჩამჯდარი და გულსავსე, ვაშ-კაცური მედიდურობით, მშვიდობიანად ტალღებს ტალღებით მიიგორებს!.. მიდის, მიშხუის, ზღვისაკენ თავმიცემული, შორი გზით მიმავალი და რაც უფრო და უფრო უახლოვდება აუცილებელ სავანეს, თანდათან იჩენს აუჩქარებლობას როგორც მოხუცი და ბოლოს კიდევ შეჩერდება ერთი შეჩერება... ტბარავს, თითქოს უნდა რომ უქანისკნელიად ერთი კიდევ მოიხედოს უკანვე, თვალი გადაუდლოს თავის წარსულს, ფერადი გავლილ შორეულ გზის და მეტე-კი საუკუნოთ ჩაინთქას... ჩაიღუბოს ზღვის უფსკრულში!..

მიყვარს საზოგადოთ ბავში, უგულოთადესათ პატივსა ვცემ მოხუცებულობას, ღირსეულით ვაფასებ ვაშკაცობას, მაგრამ გულში-კი ქაბუკობისაკენ მიმიწევს და ყველაზე უფრო იმას შევფრქვევით ვერცხვადობის!..

აღბათ ამის მიზეზი უნდა იყოს რომ წყლებშიაც ყოველგვარ

მდინირეს გიჟმაჲი ხევისწყალი მირჩენია და მათში-კი უპირატესო-
ბას ერთ მათგანს, ჩიხურას, ვაძლევ: ის იყო ჩემი საკუთარი ემბაზი
და ჩემი პირველი სარკე.

სწორეთ ამ ჩიხურის პირათ, მაღლობზე, დგას ორსართულიანი
ქვითკარის სახლი.* ამ უშნო შენობას სიმაღლე პატარა კოშკისა
აქვს, სიგრძე დარბაზისა და სისქე — ციხის, მაგრამ არც ერთ მათ-
განს კი არა ჰგავს!.. აი, ამ სახლში დაგბადებულვარ მე 9 ივნისს,
განთიადისას, 1840-ში, თუმცა ნათლობის მოწმობაში-კი 1841-თი
მიწერია...

იმ თავითვე, დაგბადებულვარ თუ არა, ვაჟის შეძენით გახარე-
ბულს მამაჩემს დიდბნის გარისხული და სასახლიდან გაგდებული
შინაყმა შეურიგებია და მე-კი ბებია¹ს მაშინვე გავულა²ავარ. აი, რო-
გორ მოჰყვებოდა ხოლმე ამ ამბავს გაზეპირებულ „მამაო ჩვენოსა-
ვით“ ცხონებული გადია ჩემი: „ვენაცვალე ჩემ კაკოს! (ბავშობისას
კაკოს მეძახდენ). ამის დაბადებაც სულ სხვანაირი იყოვო: დაიბადა
ერთი რაღაც დათვისბელა, ბამბისქულა და ისე გაეკმიდა სული რომ
კრინტს არა სძრავდაო! ეს თურმე იმას ჰფიქრობდა: საიღამ სად
მოვედიო? და ბებია-კი გულშემოყრილი ეგონა და ჩქმეტა დაუწ-
ყო!.. ერთი ორი კიდეც შემოუცაცუნა ხელი და ძლიეს ხმა ამო-
აღებინაო!.. ვის უნახავს ამის ტირილი? სულ იცინოდაო“.

ამას სხვებიც ამბობენ. დიად, სულ თურმე ვიცინოდი და ამ
სიცილს ერთი კარგი უსიამოვნობაც მოუხდენია: ერთხელ ჩამოსუ-
ლა ჩვენსა მეზობლების გამდელი და, მომცინარი რომ უნახავარ,
უთქვამს: „ვუიმე!.. ჩემი გაზდილი ნუ მომიკვდება, ეს ბავში ისე
იცინის, რომ სწორეთ სულელი გამოვაო“!.. ჩემ გამდელს სწყენია
ეს და უბასუნია: „როგორ თუ სულელიო?!“ ანგელოზია და ანგე-
ლოზებს შეცინის... იმათ ეთამაშებაო!.. სულელები ზოგი თქვენს-
კენ მოიკითხეთო“ და სხვანი!.. წალაპარაკებულან და სცემიან
ერთმანეთს. ჩვენს გამდელს ჩვენი მოსამსახურეები მოხმარებიან, მეზობ-
ლისას — მათი; ბოლოს ქალბატონებიც ჩარეულან (რასაკვირველია,
მხოლოთ სიტყვითა და მუქარით და არა საქმით). ამ ამბავს მიუწე-
ვია ვაჟბატონებმდინაც და ჩამოვარდნილა ორ ოჯახ შუა დიდი
უსიამოვნობა. აღარც თურმე ეკარებოდენ ერთმანეთს და აღარც ხმასა
სცემდენ!.. მხოლოთ თევდორობის კვირაში, ზიარების წინეთ, ოქრო-
პირ მღვდლის რჩევით შერიგებულან და მაშინაც კიდეც მამა ჩემს

*) აქ იგულისხმება აკაკის სამშობლო სახლი საჩხერეში, სოფ. სხვიტორში.

სოფელში კაცი გაუგზავნია და შეუთვლია ძიძისათვის: „აქ გამო-
პვარე ჩემი ხითხითა ბიჭუნა, რომ მეზობლებმა ნაზონ და მტრებს
თვალეები დაუყენოვო!“ გამოვუყვანივართ, მაგრამ წარმოიდგინეთ
ყველას გაკვირვება რომ „ხითხითა ბიჭს“ ჩვეულების წინააღმდეგ
ერთი ღიმილიც არ მოსვლია, ისე თურმე ვყოფილვარ გაბრუებულ-
სავით.

აქ ცხადია რომ სოფელში ნამყოფ ათი თვის ბავშს სასახლეში
ყოლიფერი მეუცხოა და გაშტერებული ვიქნებოდი. მაგრამ
ასე არ გაუგიათ და არ აუხსნიათ ჩვენებს!.. იმათ უფიქრნიათ: ეს
სწორეთ შურისა და სიხარბის საქმეა, თვალი ჰკრეს, გაღალესო და
ისევ საჩქაროთ დაეუბრუნებივართ სოფელში. ძიძასაც გზაზე ერთ
ვიღაც მკითხავთან გაუვლია, გამოულოცვინებია... შეუბამთ ჩემთვის
ყელზე ღინჭილა, მწარე ბალი და მიუყვანივართ სოფელში — შინ. იქ,
რასაკვირველია, მომბრუნებია გული და ისევ დამიწყია სიცილი.
ჩემი ძიძა დარწმუნებულია რომ სწორეთ გასკრა შელოცვამ, გამო-
ბრუნდა ყმაწვილი, ახლა აღარა უჭირს-რაო და მახარობელიც უფრე-
ნია სასახლისაკენ.

„ძიძობა“ და ყმაწვილის სოფელში გაბარება ისტორიული ჩვეუ-
ლება იყო ჩვენს ქვეყანაში: მეფეები და მთავრები ერისთავებს აბა-
რებდნენ და აზრდევინებდნენ თავის შვილებს, ერისთავები და დიდ-
ბულები — აზნაურებს და აზნაურები კი გლეხებს; უფრო ხშირათ
ჟავადებიც გლეხებს აზრდევინებდნენ! ნუ გგონიათ რომ მაშინდელი
ქმობლები უგულო ყოფილიყონ და შვილები დღევანდელ დედებ-
ზედ ნაკლებ ჰყვარებოდეთ!.. აქ სულ სხვა მიზეზი და საფუძველი
იყო: ეს გაზდილ-გამზდილობა აკავშირებდა ერთმანეთთან სხვადასხვა
წოდებას. გარდა ნათელმირონობისა, თითქმის სისხლხორცობა არ
ჰიანდათ ისე მტკიცე კავშირათ, როგორც გამზდელ-გაზდილობა.
არა თუ ძიძის შვილები და მათი ახლო მონათესავენი, მათი შორეული
პოყვრებიც კი მზათ იყვენ ყოველ შემთხვევაში თავი დაედვით გა-
ზდილის გულისათვის და გაზდილიც მარად ექომაგებოდა ამ ხალხს
და მისი ბრალია რომ ამ უკანასკნელ საუკუნემდე ჩვენს ქვეყანაში
უფრო კაცური და კეთილი განწყობილება იყო მაღალ და დაბალ
წოდებას შუა ვიდრე სხვა ქვეყნებში. რა თქმა უნდა, რომ ამ გონი-
ვული ჩვეულების მიზეზი იყო სოფელში ჩემი გაბარებაც. და კურო-
თელიმც იყოს ეს ჩვეულება!.. არ შემძლია — არ გამოვტყდე რომ.
თუ კი რამ დარჩა ჩემში კარგი და კეთილი, უფრო იმის წყალო-

ბით რომ მე სოფელში ვიყავი გაბარებული და გლეხების შვილებთან ერთად ვიზღებოდი.

საწერეთლოში, ზემო იმერეთში, ბევრი კარგი სოფელია და მათ რიცხვში ურევია სავანეც, ის სოფელი სადაც ჩემი ძიძა ცხოვრობდა და მე ვიზრდებოდი. როგორც სათვალღათვალთ, ისე ჰაერის სიკეთითაც ის საუცხოვო რამ არის და მიტომაც დაურქმევიათ „სავანე“, ე. ი. მოსასვენებელი ადგილი. საჩხერეზე შორს არ არის: ჩვენი სახლიდან ნახევარი საათის სასიარულო ოქო იქნება. აქ ავიდგი მე ფეხი, აქ ამოვიდგი ენა და აქედანვე იწყეს „ყუთი პაქსაფრობაც“. თვალ წინ მიდგია ისლით გადახურული ხის სახლი წინა და უკანა კარებით, უფანჯრ-უსარკმლო, მხოლოდ ორი საკვამლოურით ანუ საფაფურით, საიდანაც კვამლი გადიოდა და სამაგიეროდ სინათლე შემოდოდა. შუა კერაზე, მხარეთმცოდნე წამოწოლილი დევივით იდვადიდი უძარ-მადარი ჯირკვი და გაუსხლეტლათ ზამთარ-ზაფხულ ცეცხლი გუზგუზებდა. გლეხის ოჯახი დილიდან საღამომდე სულ მოძრაობაშია. საქმე არ გამოელევით და ამიტომაც ბავშვების გრძნობა-გონება სულყოველთვის გართულია. კაცები დილითვე აღრე მიდიან სამუშაოთ ყანებში თუ ტყეში, სადლი და სამხარიც იქ მიუდით და დაღამებამდე ძვირათ ბრუნდებიან სახლში. ქალები-კი საოჯახო საქმეზე ტრიალობენ. მათ ხელშია საქონლის მოვლა, ფრინველების პატრონობა, სახლის დაგვა-დასუფთავება, სადილ-ვახშმის მზადება და მოავალი სხვა საწვრილმანო რამეები. ბავში რომ თვალყურს ადევნებს იმათ მუშაობას, თვითონაც ძალაუნებურათ მონაწილე ხდება და სწავლობს. ხუთი-ექვსი წლისამ მე ძალიან კარგათვიცადი თუ როგორ უნდა პირუტყვის ყურისგდება, ფრინველის მოვლა, სადილ-ვახშმის მზადება, გაცრა-გამტკიცვა, გამოცხობა, სხვადასხვაგვარ შექამადის მომზადება და სხვანი. შესწავლილი მქონდა თუროდის და როგორ უნდოდა: ხენა-თესვა, თოხნა, მკა, სხელა და სხვანი, ასე რომ, ჩემი შესაფერი ხელ-საწყო რომ მქონოდა, ყველაფერს მოვახერხებდი; არ ვიცოდი მხოლოდ წინდა-პაიჭის ქსოვა და კერვა და ისიც მიტომ რომ ამბობდენ: „ქალის ხელსაქნარი კაცისთვის დიდი ცოდვა არისო“ და მეც მეჯერა. მჯეროდა, მაგრამ ჩუმათ მაინც გავტყებ ცოდვა და ვისწავლე მატყლის ჩეჩვა და ბამბის პენტვა.

აი, როგორ მოხდა ეს: ჩემი ძიძის შვილი, რომელიც ჩემთან ძუძუშენაწოვარი და ჩემი კბილა იყო, არასოდეს არ მშორდებოდა,

სულ ჩემთან იყო. ერთხელ აედრიანი დღე იყო და, ქალებმა რომ ყანაში მუშებს სამხარი წაუღეს, ჩვენ შინ დაგეტოვეს, თან აღარ წაგვიყვანეს. გვეწყინა, მაგრამ რაღას ვიზამდით? დავრჩით მარტო, — მოგვეწყინა. ჯერ დანასობია ვითამაშეთ, მერე კენჭობია, მაგრამ მაინც ვერ გავერთეთ, რადგანაც ამგვარი სათამაშოები მოწყენილი და მობეზრებული გვქონდა. ძიძის შვილმა მითხრა: „მოდი ერთი, ბაბუას წვერები დაფუჩეხოთო!“ ჩამოიღო საჩეჩელი, მოიტანა მატყლი და დაუწყა ჩეჩვა, თანაც ასე იძახოდა: „ასე დაეჩეჩოს ბაბუას წვერებო“. ეს ძალიან მომეწონა და მეც მივბაძე. დიდხანს ვერ ვახერხებდი ჩეჩვას; ორჯელ-სამჯელ საჩეჩელის ჩხირები მეჩხვლიტა, მაგრამ მაინც თავი არ დამინებებია. ვინ იყო ის ბაბუა, ან რას ვერჩოდით? ეს წარმოდგენილი არცერთს არ გვქონდა, მაგრამ ძალიან ალტაცებაში მოვყავდით ამ ბაბუას წვერების ჩეჩვას, ასე რომ თითქმის დავიქანცეთ... ბოლოს ისევ ძიძიშვილმა თქვა: „კმარა ამდენი ჩეჩვა, ახლა გავპენტოთ და ქარს გავატანოთ ბაბუას წვერებო“. ჩამოიღო ლარი, მოიტანა ბამბა და დაუწყა პენტვა. თან პენტავდა და თანაც ლარის ბაგაბუგის ხმაზე ბუქნას უვლიდა. მეც, რასაკვირველია, გავიმეორე მისი ნამოძღვრალი და ისე შეგვიყვარდა ეს „ბაბუას წვერის“ თამაში რომ შემდეგში, როგორც-კი გავიგულეზდით სადმე ქალებს, სულ ამას ვთამაშობდით და ისე კარგათაც-კი შევისწავლეთ საჩეჩლის და ლარის ხელი რომ ქალებიც ველარა გვჯობნიდნენ. ძალიან ვფრთხილობდით, რაც-კი შეგვეძლო, მაგრამ ერთხელ მოგვასწრეს ქალებმა და ჩემმა ძიძამაც ჩამოიკაწრა ლოყები: „ვუიმე! რა გიქნიათ ეგ, შვილებო? ეგ ხომ დიდი ცოდვა არის?... ქალების ხელსაქნარი რა თქვენი საქმეაო?... და მერე, ბატონებმაც თუ გაიგეს სასახლეში რას იტყვიანო?“ იმ დღიდან გვიძალადენ ლარსაც და საჩეჩელსაც, მაგრამ გვიან-ლა იყო.

ყმაწვილის გრძნობა-გონება მოუსვენარია, ყოველ წუთს მოჰრიაზუნია; მაგრამ ფეხ-მოუკიდებელი კი არის, დიდხანს ერთსად იმავე საგანს ვერ შერჩება. ერთგვარობა და ერთფერობა მალე ჰბეზრდება და საგნიდან საგანზე გადადის. ამიტომ ოთახში ყოფნა ეზარება, რადგანაც, რაც-კი ოთახში რამ არის, ყველაფერი ნაცნობია მისი; თვალი შეჩვეული აქვს, და ველარ ართობს მის გრძნობა-გონებას. ის გარბის მინდვრათ, ცა და მიწას შუა, სადაც სანახაობა მრავალფერი და უთვალავია მისთვის. შინ დარჩენა ჩემთვისაც, რასაკვირველია, დასჯა იყო: მიყვარდა ხოლმე ყანებში სია-

რული, სადაც მღუმები იმღეროდენ, მაგრამ დიდხნობით ვერც იქ ვრჩებოდი, რადგანაც მე თითქმის ყურადღებას არავინ მამჩვენებდა. თავის საქმეზე იღვწენ. ვინ არ იცის რომ ყმაწვილის ბუნება თანაზიარია. ყოველთვის სჯობს რომ თვისი გულისპასუხი სხვებსაც გადასცეს, შეატყობინოს ხოლმე; და ეს მხოლოდ შეუძლია თვის ტოლამხანაგებთან. ხშირათ, როდესაც ყმაწვილი ვეღარა ჰხედავს ტოლამხანაგს, უსულო საფანჯრებს ესაუბრება ხოლმე: ქვას, ხეს, ყვავილს. ბალახს და სხვას... პირუტყვებთან ზომიერად! ისე სიამოვნებით მუსაიფობს ხოლმე რომ მეტი აღარ შეიძლება!.. მხოლოდ დიდებთან ვერ ახერხებენ ყმაწვილები სიტყვა-პასუხს და გულს არ უხსნიან მათ!.. და ეს კი თვით უფროსების მედიდურობისა და აუყოლოლობის ბრალია. ცხადია რომ მეც ამიტომ ვერ ვრჩებოდი დიდხანს ყანაში მღუმებთან. მაგიერათ სამწყვსურში წასვლა, მინდვრად და ტყეში, და იქ დარჩენა ჩემთვის სამოთხეში შესვლა იყო. გათენდებოდა თუ არა, უქუდო, ფეხშიშველა გავბობოდი მწყვდებისაკენ და დაღაწებამდი—იქა ვრჩებოდი. ყმაწვილი, რომელიც-კი სოფელში არ გაზდილა. ბუნებაზე სრულიათ მოსხლეტილია. ის არის მოკლებული უპირველესს ბედნიერებას. ქალაქში გაზდილ ბავშვს, გენიოსიც რომ იყოს მისი მასწავლებელი, სიტყვით და ნახატებით ისე ვერ გააცნობს ბუნებას, როგორც სოფლელი იცნობს თავის საკუთარი ნახულობით. სოფლელს თვალ წინ უდგას ყოველთვის ბუნება, მისის სხვადასხვაფერობით, გაცნობილი ჰყავს ყოველგვარი ოთხფეხი, ფრინველი, ქვემეხი, მწერი, მცენარე და იცის მათი ზნე დაჩვეულება ყველა მის თვალ წინ იბადება, იზრდება, იშლება, იფურჩქნება, აწყვავდება, მოაქვს ნაყოფი და კვდება,—ყველა მათგანის ჭირისა და ღირსის თანამოზიარე და ამიტომაც ეთვისიანება მათ. რომელ მხატვრობას შეუძლია გადასცეს ბავშვს ის, რასაც სოფელში მყოფი თავის თვალით ჰხედავს? ავიღოთ, თუ გინდა, სულ უკანასკნელი: აი, მოდის, მოღრუჭუნობს დედალორი და მას ცქრილით უკან მისდევენ პატარ-პატარა ჭყვილა გოჭები. ძუძუს ეხვეწებიან... დედა მიდის ჩრდილში სადმე და წამოგორდება მხარ-თეძოზე: მისცვივდებიან შვილები და მიეძაბრებიან ძუძუებს; სიამოვნების ნიშნათ აქიცინებენ პატარა გადაპრეხილ კულებს და დედაც თვალდახუჭული დაჰხარის, დაღრუჭუნებს მათ... აგერ, კრავები კუნტრუშობენ, თიკნები დახტან... გოჭები ჭიდაობენ. კვიცები კოტრილობენ და სხვანი—სულ მრავალფერობა და სხვადასხვა სანახაობა... უყურებს ბავში და

კითონაც გულშეჩნილი ხტის და თამაშობს!.. ამაგებს ყველას მო-
ღებულთა ქალაქელი. „გიჟნასტიკაო! — მეტყეით!.. მაგრამ გიჟნას-
ტიკა მხოლოდ ტანჯვას ბავშვის და სხეულის ჯიბრჯვა. სხვადასხვა
წევრებს ადამიანის გვამისას ვანა ერთიდაიგივე მოთხოვნილება
ქვს?.. მე ეგება მარტო ფეხი შინდა ვავარჯიშო და იმ დროს ხელი
ევასვენო. ყველაფერს თავისი დრო აქვს და ამ დროს თვითონ პუ-
ება უფრო უტყუვრათ უჩვენებს. გიჟნასტიკის დროს-კი, წინააღ-
დეგ ჩემის მოთხოვნილებიას. უნდა მხოლოდ სხვის ბძანებით ვიმო-
შაო. მაგალითად. მე, როცა სიბილი შინდა, ის გამაჩერებს ერთ
ფილზე, მომცემს ხელში მძიმე რკინებს და, გინდა თუ არა, ხე-
უბი ავარჯიშეო... ხელოვნებას შეუძლია რომ დაიმორჩილოს, ე.

დაამახინჯოს ბუნება, მაგრამ, რომ შეცვალოს და თავისი სურ-
ულით ვითომ გააუკეთოს, არა მჯერა. აბა, წარმოიდგინეთ ერთი
ირით თავისუფალი. შევლივით მონავარდუ სოფელელი ბავში და მეო-
ე მხრით დაჩანჩურებული ქალაქელი ყმაწვილი!.. ფეხსაცმელი
ქერს და მახოლები სტანჯავს... გამოსუდრულა ტანთსაცმელში. სა-
ზოგადოება აღარა აქვს: ეუბნებიან: ჰქვეიანი იყავი, რაც ჩვენ გირჩიოთ,
ოლოდთ ის იკისრე შენცო!.. იმ საბრალოს ერთი ვაკოტრიალება
კეყანას ურჩევნია, მაგრამ ვანა გაბედავს რომ ტანისამოსი დასვა-
ოს?.. იზრდება ბძანებით მომავალი კლეკი და მუშია.

ქართველებისოდენი სხვადასხვაგვარი სათამაშო თითქმის არც
რთს ხალხს არააქვს და ყოველგვარი სათამაშოც უთუოთ მისთანაა
ომელიც კეკუა-გონებასა და სხეულს წრაუნის, ავარჯიშებს. ყვე-
ლას არ ჩამოგივითვლით აქ, რადგანაც შემდეგში კიდევ მექნება მათ-
ე მსჯელობა განსაკუთრებით და დავასახელებ მხოლოდ „ბუროთა-
ბას“. აბა, რომელი გიჟნასტიკა შედრება მას!.. ბუროთობის დროს
ვალთ, ფეხი, ხელი, თავი, ტანი და ყოლიფერი თანასწორათ ეჩვე-
თ, სიმარდეს. ქართულ სათამაშოებს ბავშვები თავის ხელით აკეთე-
ქნ. მაგალითად, ტაფ-არიკს თვითონ გამოჭრიან ხოლმე. შვილდ-
ოდალს — იკეიუბენ. ბუროთ თავის ხელით ამზადებენ და ეს შრო-
ა კიდევ უფრო აყვარებს პატარა პატრონს თავის საკუთრებას!..
აყიდი სათამაშოები და მუქთად ნაშოვნი ტიკინები ქალაქში მუქთა-
ბრობას აჩვენენ ყმაწვილებს და უფრო უფუტუბენ ხასიათს. ეს მე
ქმ თავზე გამომიცდია! სხვისი ვაკეთებული და ნაყიდი სათამაშო-
ბი არაფრათ არ მიმჩნა და ჩემსას კი ვუფთხილდებოდი ხოლმე.
ტარაებს უყვართ დიდების მიბაძვა და მეც რომ ხუხულა-სახლებსა

და ბეღელ-სასიმიდ-წისკვილებს ავაშენებდი ხოლმე, ჩემს სიამოვნებას საზღვარი აღარ ჰქონდა. თავი მომქონდა, რომ მე თვითონ ვაკეთებდი. აბა, წარმოიდგინეთ სოფელში ბავშვი, რომელსაც თავის ხელით ვაკეთებული ბურთი ხელში უჭირავს და თავისუფლად გაჰყავს-გამოჰყავს ხოლმე ხტუნვითა და სირბილით, და შეუდარეთ ქალაქელს!.. იმ საცოდავს უჭირავს ხელში ძაფზე გამობმული ბუმბულის ბურთი და შიშით ვეღარ ინძრევს, არ განიფრინდესო... რომ სიტყვა აღარ გავაგრძელო, მოკლეთ ვიტყვი რომ სოფელში გაზრდილ და ქალაქში მყოფ ბავშვებს შუა ისეთი განსხვავებაა როგორც ნამდვილსა და მის აჩრდილს შუა. ეს ზღბედურება ბედმა თავიდან ამატდინა მე და ექვსი-შვილი წლის ნამდვილი ბუნების შვილი ვიყავი: ტანმრთელი, მალხაზი, კეთილი, ყველას მოსიყვარულე და თავისუფალი როგორც სამოთხის შვილი. დიად, სანამდი სოფელში ვიზრდებოდი, სრულიათ ბედნიერიც ვიყავი, თუმცა ხანდახან, კვირაში ერთხელ თუ ორჯერ, ჩემს ბედნიერებას შეაფერხებდენ ხოლმე სასახლიდან ჩემ სანახაყად გამოსულები.

„დღეს ბატონები გამობრძანდებიანო!“ — იტყოდა ხოლმე ჩემი ძიძა: გამწმენდა, გაშხანდა, მომრთავდა თითქოს სადღესასწაულოთ და აღარ გამიშვებდა გარეთ. მართლაც იმ დღეს გამოვიდოდენ ჩემ სანახავათ დედ-მამა დიდი ამბითა და ამალით, ისე როგორც კი შეშვენოდა ბატონ-ყმობის დროს, და მთელი სოფელი ცქერათ გადაიქცეოდა ხოლმე. იმათი გამოსვლა ჩემთვის მხოლოდ სასიერო და სათამაშო იყო. ვიცოდი რომ ისინი ბატონები იყვენ და მე მათი შვილი ვიყავი. როგორც ისინი ისე მათი მზღებლები მოწიწებითა და ალერსით მეპყრობოდენ: მკოცნიდენ, ხელში ამიყვანდენ ხოლმე, საჩუქრებს მაძლევდენ და მანებიერებდენ, მაგრამ მაინც მე მათი მობრძანება ბევრათ არაფრათ მეპიტნაევბოდა, რადგანაც გული ტყე-მინდვრისა და სამწყესურისაკენ მქონდა. კიდევ ჩემი ბედი რომ ისინი დიდხანს არ იცდიდენ სოფელში და მეც, გავიგულებდი ხოლმე თუ არა მათ ცოტა მოშორებით, ისევ გავრბოდი სამწყესურში. იქ სოფლის ბიჭები, ჩემი ამხანაგები, გამომკითხავდენ ხოლმე: „რა მოგიტანეს, რა გითხრეს ბატონებმა, როგორ იყვენო?“ და სხვა. ამის გამოკითხვის შემდეგ, ჩვენც მაშინვე «ბატონობიას» თამაშს დავიწყებდით ხოლმე: ზოგი ქალბატონს წარმოადგენდა, ზოგი ვითომ ვაჟბატონი იყო, ზოგიც მზღებლები!.. გადავჯდებოდით ჯოხის ცხენებზე და ჩვენს მხიარულებას საზღვარი არ ჰქონდა.

ზემოთაც მოვიხსენიე რომ ქართველებს ურიცხვი და უთვალავი სათამაშოები გვაქვს-მეთქი. ერთი მათგანი სამუდამოთ ჩამოჩა გრძნობა-გონებაში, თუმცა ის თამაშობა თავისთავად სახალისო არ არის. ეს გახლავთ „ქორობია“. ერთი უფროსთაგანი კრუხობას იკისრებდა, სხვები წიწილები ვიყავით, გავაკეთებდით წრეს, ჩავაბამდით ღერხულს და ვტრიალობდით. ქორი მოდიოდა წიწილების მოსატაცებლათ, კრუხი იგერებდა, სანამ ძალ-ღონე ჰქონდა. ბოლოს ქორი ხან ერთი კუთხიდან, ხან მეორე კუთხიდან მოვარდებოდა, გავლეჯდა წრეს და გაიტაცებდა წიწილს; მაშინ წიწილები გაიფანტებოდნენ, მიიმალებოდნენ აკეთ-იქით და გამწარებული, კრუხი კი, ჰვილებს რომ აკეთ-იქით მიმალულსა და მიხიზნულს დაინახავდა, პოვითონ გამოუდგებოდა ქორს, დაადებინებდა და დაიბრუნებდა ხოლმე გატაცებულს წიწილს. მაშინ ხელახლათ იწყებდა ქოთქოთს, შეიკრებდა წიწილებს და გააბამდა წრეს. მართალია, გამარჯვებული კი ყოველთვის კრუხი რჩებოდა, მაგრამ იმ საბრალოს მოკვენება არ ჰქონდა და იტანჯებოდა. ეს თამაში მე არ მიყვარდა, თუმცა ყოველდღე სხვადასხვა თამაშობას ამითი ვაბოლავებდით ხოლმე. მეცოდებოდა კრუხი და ხშირად ვეკითხებოდი ხოლმე ძიას: რა დაუშავა კრუხმა ქორს რომ წიწილებს ტაცებს და არ სვენებს-მეთქი?—„ჰმა უნდაო“ მიპასუხებდა ხოლმე ძიძა და დაწყებდა სიცილს.

არ ვიცი, ეს თამაშობა, რომელიც სავარჯიშოთ დიდი არა არის-რა, განძრახ იყო გამოგონებული რაიმე სამნიშვნელოთ, თუ ისე შემთხვევით, უბრალოთ, მაგრამ დღეს რომ ვუკვირდები, ძალიან მაგონებს ჩვენი ქვეყნის ბედს. ჩვენი ცხოვრება, ჩვენი ისტორია სწორეთ „ქორობიას“ წარმოადგენდა: საქართველო კრუხი იყო სიცოცხლეგამწარებული და სხვა მისი კუთხეები—წიწილები!... მტრები ქორებივით ესეოდნენ... იტაცებდნენ ხან ერთს მხარესა და ხან მეორეს, მაგრამ საბოლოოთ კი საქართველო მაინც კიდევ იბრუნებდა ხოლმე დაკარგულ მხარეს და გაერთებული, ფერხულ-ჩაბმული წრე ბოლოს იქნევდა ძლიერათ. მაშინ მე ეს არ მესმოდა, მაგრამ გულზე კი რაღაც უნებურათ მკბენდა და მეჯავრებოდა „ქორობია“. რასაკვირველია, თუმცა მისი თამაშობა ყველას კი უნდოდა, მაგრამ სიყვარულით კი არავის უყვარდა. ერთხელ, სახლში რომ დავბრუნდი, მოწყენილობა შემნიშნა ძიძამ და მითხრა: რა იყო „ქორობია“ ხომ არ გითამაშნიათო?

--- ვითამაშეთ და ქორმაც მე გამიტაცა-მეთქი! — ვუპასუხე სი-
ცილით. ძიძამ ჩამიკრა გულში და დაიწყო ტირილი. მე გაშიკვრი-
ვდი და ვკითხე: რა გატირებს-მეთქი? — ის პატირებს რომ ხვალ ჩემ
წიწილსაც მოიტაცებენ და მომაშორებენო!.. წიწილას რა უჭირს,
მაგრამ როგორ აიტანოს და როგორ-ღა გაძლოს კრუხმა უმისობი-
თო? ეს რომ თქვა, გული ამოუჯდა, მოუმატა ტირილს და უფრო
ძალუმათ მიმიკრა გულზე... მე, თუმცა არა მესმოდა რა, მაგრამ მი-
ვხვდი რომ აქ კარგი არა არის რა მეთქი და დავიწყე ტირილი...
ვითრე, ვითრე და ჩამეძინა ძიძის კალთაში. მეორე დღეს კი ყო-
ველივე გავიგე: სამუდამოთ გამომათხოვეს სოფელს და გამიყვანეს
სასახლეში, სადაც სულ ახალი ცხოვრება უნდა დამეწყო.

II

სასახლეში რომ გამომიყვანეს, პირველხანებში ძალიან მოწყე-
ნილი ვიყავი. დედამ შემნიშნა ეს, მომიჩინა პატარა ბიჭები და მიმა-
ნება თავი. მე ამ ახალ ამხანაგებთან ერთად დილიდან საღამომდე
სულ მინდორში დავრბოდი; მხოლოდ სადილათ დამიძახებდნენ ხოლ-
მე. თვითონ დედაჩემი მშრომელი იყო: დილიდან დაწყებული საღა-
მომდე სულ ფეხზე იდგა; საღამოს შემობრუნდებოდა სახლში და
მაშინ ჩვენც დაგვიძახებდნენ ხოლმე. დაანთებდნენ ბუხარში ცეცხლს,
ბუხრის წინ გაგვიშლიდნენ შვლის ტყავს და დავსევამდნენ ზედ. ირგე-
ლივ შემოგვეხვეოდნენ ბიჭები და მოგვიყვებოდნენ ხოლმე ზღაპ-
რებს. ზღაპარი რომ მოგვწყენდებოდა, მაშინ გავშაირდებოდით ხოლ-
მე ერთმანეთში: ან გამოცანებს ვამბობდით და ან სხვებს როგორმე
ვიქცევდით თავს ვახშობბამდე. დედა იქვე ტახტზე იჯდა ფეხმოკე-
ცილი, წიგნს კითხულობდა თავისთვის, მაგრამ ჩუმად-კი ყურს უგ-
დებდა: ბიჭებს ურიგო არა წაუდგეს-რა ყმაწვილებთანო. ჩემ ამხანაგ-
ბიჭებში ერთი პატარა ბიჭი ერია დიდი გამოეშმაკებული ყოველი-
ფერში, მაგრამ გულისყური კი არა ჰქონდა. როცა დედა დავვა-
სწავლიდა ხოლმე ჩვენ ყველას საზეპირო ლოცვებს. ის ბიჭი ისე გამო-
შტერებული იდგა რომ სიტყვის განშეორებას ვერ ახერხებდა. დე-
და ჩემს ეს ძალიან უკვირდა: ისე ყოველიფერში მოხერხებულია და
ნიჭიერიო და გულისყური-კი დახშული აქვსო! — „გაიკეთე სამი თი-
თი — ეტყოდა ხოლმე გამოლენჩებულ ბიჭს, — დაიდევინე შუბლზე! თქვი:
„სახელითა მამისათა!“ ახლა კიდევ ჰიპზე!.. თქვი: „და ძისა-

თა!“ ახლა მარჯვენა მხარზე... „და სულისა წმიდისათა“!... ახლა მარცხენაზე. „ამინ“!.. ბიქი იმეორებდა თუთიყუშივით მაგრამ თავისთავად კი ვერ ამბობდა. ბოლოს, რომ ველარა მოუხერხა რა, სულ დაანებებია თავი და ერთხელ, ბუხრის წინ რომ ეთამაშობდით, დედამაც ვითომ ხუმრობით მიუბრუნდა იმ ბიქს და უთხრა: „პეტრე იყო ბელატიო“ (მელოტი); უჩვენა შუბლი და დაადებია სამი თითი. „წვერი ჰქონდა აქამდიო“; დაადებია თითები კიპზე. „ულვაშები აქედან-აქამდე“; გაატანია მარჯვენა მხრიდან მარცხენაზე ხელი. ამ სიტყვების შემდეგ, რასაკვირველია წარმოვიდგინეთ მოხუცებული პეტრე, თავტიტველა, დიდი წვერებითა და ულვაშებით... დავიწყეთ სიცილი და ზედიზედ ვიმეორებდით ზემო სიტყვებს ხან ერთი და ხან მეორე. შედეგი ამისი ის იყო რომ უგულისყურო ბიქმა პირჯვრისწერა ისწავლა და მეორე დღეს „სახელითა მამისათა“ გაიზვიარა. ჩვენს სიხარულის საზღვარი აღარ ჰქონდა. დედაც გამხიარულდა და მკითხა: „შენ არ იცი ჯერ ლოცვებიო?“ — როგორ არა, სოფელში მასწავლეს და, თუ იმას არ მათქმევინებდნენ. ისე არ დამაძინებდნენ ხოლმე-მეთქი და მოჰყევი ზვიარათ:

„დავწვები, დამეძინება,
პირჯვარი დამეწერება,
ცხრა ხატი, ცხრა ანგელოზი
თავითა დამესვენება!“..
„ჯვარი მწყალობს, ჯვარცმული,
ვერას მავნებს მაცდური!“

— კარგი ლოცვააო, მითხრა დედამ, მაგრამ ეგ სოფლოურია და ჩვენ კი სულ სხვა ლოცვები გვაქვს წმინდა მამებისაგან შედგენილიო და ის უნდა ისწავლოო. მეც, რასაკვირველია, დავეთანხმე და ერთი თვის განმავლობაში „მრწამსი“, „მიწყალე“, „მამაო ჩვენო“, „წმინდაო ღმერთო“ და სხვანი სულ ზვიარად ვიცოდით. ისე გამიგემრიელდა საზეპიროები რომ წერა-კითხვის სწავლაც მოვიწოდებე, მაგრამ დედამ მითხრა: „ჯერ ბრიყვი ხარ და არ შეგშვენის წერა-კითხვაო; როცა დაჰკვიანდები და ხსიათიკ კარგი შეგეკნება, მაშინ გასწავლი, თორემ ჯერ შენ რა ღირსი ხარო!“.. ამ სიტყვებმა სულ ცეცხლი მომიკიდეს და ვცდილობდი დაჰკვიანებას რომ ჩემ ძმებსავით მეც წარა-კითხვის ღირსი გამხდარიყავი. მეზარბებოდა, ესეები რომ კითხულობდნენ და ბოლოს ჩემმა ბედმაც გაჰრა. ერთხელ ჩემი ძმა, რომელიც რამდენიმე წლით ჩემზე უფროსი იყო,

მღვდელს მოეხმარა და წირვაზე მშვენიერათ წაიკითხა „სამოციქულო“. ნაწირვეს დიდი და პატარა ყველა მის ქებაში იყო.

მე მეხარებოდა და გული მწყდებოდა. ერთმა გლახმა მკითხა: „შენ როდის-ღა წაიკითხავო?“ ჩემ მაგიერად მეორემ მაუგო: „როდინობის კვირეშიო!“ მივხვდი რომ დამცინოდენ და მეწყინა. იმდღეს ჩემუფროს დას კალთა დავავლიჯე ზეწნით: კითხვა მასწავლე-მეთქი. იმანაც დამარივა: დედამ არ გაგივოსო, და ჩუმათ დამაწყებინა კითხვა. მოკლე ხანში ან-ბანიც ვისწავლე და ამოსაღებიც დავიწყე. „თუ აგრე კარგათ და გულმოდგინეთ ისწავლი, მაღლე სამოციქულოსაც დავასწავლი და საყდარში წაგაკითხებო—მეუბნებოდა ჩემი და: დედას ძალიან გაუკვირდება და მოგიწონებსო“. მე ამ იმედით წახალისებულს დღედაღამ მეტი აღარა მეფიქრებოდა რა. რა ვიცოდი, თუ ეს სულ დედი-ჩემის ხერხი იყო რომ წერაკითხვა შემყვარებოდა! ამნაირმა წინდახედულობამ ძალიან შემაყვარა წიგნის კითხვა და ერთ წელიწადსაც არ გაუვლია რომ მე მღვდელს ევხმარებოდი.

დედაჩემი არ გვაქალაჩუნებდა ჩვენ. „ნამეტანი ალერსი აფუქებს ყმაწვილსო“ --იტყოდა ხოლმე და მართლაც, თუმცა გალახვა არ იცოდა ჩვენი, მაგრამ შიშით მაინც კი ძალიან გვეშინოდა მისი. არც ერთ დანაშაულობას არ შეგვარჩენდა, რომ არ გადაეხდევენ-ბია ჩვენთვის: მაგრამ სასჯელი კი ახირებული იცოდა, მაგალითად, წიგნის კითხვის ნებას არ მოგვცემდა: „ღირსი აღარა ხართ, როგორც დამნაშავეო!“ და მაშინ უნდა გენახათ ჩვენი მწუხარება!... „იიი! იიი!“ --დაგვცინოდენ ბიჭები და გოგოები სასახლეში „უწიგნოთ დარჩით, უწიგნოთ დარჩითო!“ და მართლაც ჩვენს სირცხვილსა და მწუხარებას საზღვარი აღარ ჰქონდა.

რამდენისამე წლის განმავლობაში ხუცური ზედმიწევნით ვიცოდი; მხედრული ჩემით ვისწავლე, ანბანის წერა ბეჭზე დავიწყე. რუსული კითხვა დედაჩემმა მასწავლა, მაგრამ სიტყვები კი ბევრი არც დედას ესმოდა და არც მე. მოსკოვში ერთი ძველი დაბეჭდილი „რაზლოვორი“ გვქონდა და იმას მაზეპირებივბდა ხოლმე. დედაჩემი სულ იმას ფიქრობდა რომ ჩვენ უსაქმოთ არც ერთი წამი არ დავრჩენილიყავით და სწორეთ რომ სიხარულით გვზრდიდა. სულ ფეხშიშველა და თავშიშველა დავრბოდით მინდორში, არც გაცივების გვეშინოდა და არც შიმშილის. „კაცი ისე უნდა იყოს დაჩვეული ბავშობიდანვე რომ ცხოვრებაში ყოველიფერი აიტანოსო“, —იტყოდა ხოლ-

მე დედაჩემი და მართლაც რომ მისი რჩევა ბოლოს გამოგვადგა. რომ უფრო დაწვრილებით გაიგოს მკითხველმა. აჲ რა ნაირათ გვზდიდენ ჩვენ სოფელში, მე ავწერ წლიდან წლამდი რას ვაკეთებდით და ან დღეს როგორ ვალამებდით?

დილას, გამოვიღვიძებდით თუ არა, ქვეშაგებშივე უნდა გვექცა ეს ლოცვა: „გმადლობ შენ, უფალო, ყოვლითა გულითა“ და სხვ... მერე ხელ-პირს დავიბანდით, ჩავიცვამდით, წავდგებოდით ხატების წინ, საზეპირო ლოცვებს ვიტყოდით და ზედაც დაუჯდომელს მოვბამდით. ლოცვის შემდეგ პირს გავისველებდით, ე. ი. ცოტა რასმე ვისაუზმებდით, რომ იმ დღეს, გამოსვლის დროს, ჩვენთვის ჩიტს არ დაესწრო და არ ეჯობნა; მერე მივუჯდებოდით წიგნებს, ერთხანს ვკითხულობდით, ვსწავლობდით და, რომ მოვრჩებოდით, შემდეგ კი სალამომდე თავისუფალი ვიყავით. სადილათ მოგვიკითხავდენ ხოლმე, მაგრამ ზოგჯერ, როცა „სტუმრობია“ თამაშს მოვინდომებდით ხოლმე, გარეთ ვრჩებოდით და ერთად პატარა ფარეშებთან სუფრას ხეს ქვეშ სადმე ჩრდილში გავშლიდით. იქ, ჩვენ კერძს გარდა, მოსაკითხიც მოგვდიოდა. მასპინძლებათ ყოველთვის ყმაწვილები ვიყავით ხოლმე და სტუმრებათ კი—პატარა ფარეშები. უნდა გამოგიტყდეთ, რომ ჩვენი სტუმრები ძალიან უბოდიშოთ გვექცეოდენ და გვაბრიყვებდენ: გვეტყოდენ ხოლმე, დავახრჩევო!... დავგილებდენ პირს და რაც კი რამ გავაჩნდა, ეტენილთ პირში. განსაკუთრებით ცხელცხელ ხაჭაპურებს. ისინი გააბამდენ ყვირილს: „ვაიმე, ვიხრჩობით, ვიხრჩობითო“; აიტებდენ განგებ ხველას და დაიწყებდენ ფართხალს. ჩვენ სრული დარწმუნებული ვიყავით, რომ ისინი იგონებდენ ყოველიფერს, მაგრამ ეს თვალთმაქცობა მაინც ძალიან მოგვწონდა, გვიხაროდა. სალამოს, შინ რომ დავბრუნდებოდით, დედა გვკითხავდა ხოლმე: „რა ქენით? რა გააკეთეთ? რა ითამაშეთ? რა ილაპარაკეთ?“ და სხვანი... საზოგადოთ უნდა ვთქვათ, რომ სპარტანულათ გვზდიდენ. არ გვარიდებდენ არც სიცივეს, არც სიცხეს, არც დარს და არც ავდარს. დილდილობით ცვრიან ველზე ფეხშიშველას უნდა გვერბინა. პირველი თოვლი რომ მოვიდოდა, ფიფქზე რამდენჯერმე უნდა გაგვერბინ-გამოგვერბინა; დასოვლებული და სიცივისაგან გაქარხლებული ფეხები ცეცხლზე უნდა შეგვეშრო. დარწმუნებული ვიყავით რომ ამით ტანმრთელობა მოგვემატებოდა. ახალ გაზაფხულზე რომ წვიმა მოვიდოდა. ჩვენ სახლის ღარს თავს ვუშვერდით, რომ ოქროს ხუტუქი ამო-

გვსლოდა. უმთავრესი ყურადღება ჩვენი წირვა-ლოცვაზე და მარხვან-
იყო მიქცეული. სამწუხარო დრო ჩვენთვის დიდმარხვა იყო; მთელ-
დღე საღამომდის, სანამ ღოცვა არ გამოვიდოდა, წყლის მეტს არა-
ფერს მიგვაკარებდნენ; საღამოსაც მარტო ხმელ ჰურს გვაძლევდნენ.
არათუ შეკმადი რამე, ღვინო, მარილი და ზეთიც კი აკრძალუ-
ლი გვქონდა. თამაშის ნებაც არ გვეძლეოდა. ცისკარს როგორ დაე-
კლდებოდით? ესეები ყველა ჩვენთვის ჯოჯოხეთი იყო და, რასა-
კვირველია, აღდგომას სულწასულობით მოველოდით.

საზოგადოთ დიდ-ოჯახებში ყველგან ამოდმორწმუნება იყო
გავრცელებული: ყმაწვილებს ყველას სჯეროდათ რომ ქინკები, ქა-
ჯები, კუდიანები და ეშმაკები ქვეყნად დადიან და ადამიანებს აში-
ნებენო. ეს სენი ჩვენს ოჯახშიაც მოდებული იყო. ახლა, როგორც
ვფიქრობ, ეს სულ მოსამსახურეების ბრალი იყო: იმათ, საზოგადოთ
ბიქსა და გოგოებს, აკრძალული ჰქონდათ ერთმანეთთან მისვლა-
მოსვლა და თამაშობა: დღე ვერ ხედავდნენ და, ღამ-ღამობით რომ
თავისუფალი ყოფილიყვენ და ვერავის დაენახათ, ბატონიშვილებს,
ყმაწვილებს განძრახ აშინებდნენ და ისინიც, დაღამდებოდა თუ არა,
შიშით კარში ველარ გამოდიოდნენ. არ მახსოვს, ისე შევსულიყო ან
საფარეშოში და ან სამუახლოში, რომ ათასი რამ უცნაური და სა-
შიში არ ეთქვათ ჩემთვის. დედას რომ ვეტყოდი ხოლმე ამას, ის
გაიღიმებდა და მიპასუხებდა ხოლმე: „არა, შვილო, ტყუილია! ვინც
ცუდს არ იზამს და არც არას დააშავებს, იმას არაფერი არ მოეჩვენ-
ებაო“.

ამგვარი სიტყვებით დაიხედებულს გული საგულეს მქონდა და
უშიშარიც ვიყავი, მაგრამ ორმა შემთხვევამ გამიტეხა გული და ხა-
სიათიც გამომეცვალა: ერთხელ, დღედაღამის გაყრის დროს, გადა-
ვიპარე ბოსტანში და ნესვის მოპარვას ვაპირებდი; დავეწყე ძებნა,
გადავზი-გადმოვზიე ბარდები და მივაგენი ერთ მწიფე ნესეს; მო-
წყვეტა რომ დავაპირე, გამეცლო გულში: არავინ მიუყრებდეს-თქო,
დავანებე თავი, წამოვდექი ზეზე და მივიხედ-მოვიხედე. მეორეთ
რომ დავაპირე და მოვინდომე ნესვის მოწყვეტა, თურმე ხელი და-
ვაცდინე ბარდებს და იქვე სხვა ალაგას გადავშალე ფოთლები; იქ
თურმე კატა იწვა. წამოვარდა ზეზე ფრუტუნით და გაიქცა. მე მა-
შინვე მომაგონდა ჩვენი მოსამსახურეების სიტყვები რომ „კუდიან-
ები, რათაც უნდათ, გადაიქცევიანო“; ამას გარდა, დედის სიტყვე-
ბიც მომაგონდა: „ვისაც არაფერი დაუშავებია, იმას არაფერი მოე-

ჩვენებაო“. ეთქვი გუნებაში: მეტი დამნაშაობა რაღა იქნება, რომ ზუმბათ მინდოდა ნესვის მოწყვეტა-მეთქი? ალბათ კუდიანი იწვანეს-ვათ და კატათ გადაიქცა-თქო. ერთი-ორი დავიკივლე და შემიწუხდა გული.

არ გაუფლია ერთ კვირეს, რომ ამას მეორე შემთხვევაც დაერთო: ტალავერში მალლა ყურძნის მტევნები იყო ჩამოკიდებული. მე პატარა ვიყავი და ვერ აწევდებოდი, მაგრამ ჩემი უფროსი და კი კრეფდა ხოლმე; ერთხელ მთვარიან ღამეში შეენიშნე რომ ჩემი და ტალავერ ქვეშ იდგა და ყურძნის კრეფდა. მივიტყერი და შევეხვეწე: „ანა, გენაცვალე, ერთი მტევანი მეც მომიწყვიტე-თქო!“ ჯერ ხმა არ გამცა, მაგრამ, რომ აღარ მოვეშვი, მომიბრუნდა, უცბათ რაღაც წაიპურტყულა და დამეჭყანა. მისთანა თქვენმა მტერმა ნახოს, მე იქ სანახავი ენახე: ჩემი დის მაგიერათ ვიღაც სხვა იყო! თურმე ჩემ უფროს ძმას, დავითს, რომელსაც კუჭის სისუსტის გამო ყურძნის ჭამა აკრძალული ჰქონდა, დის ტინისამოსი ჩაეცვა და ისე წასულიყო ყურძნის მოსაპარავათ. მე ესეები რა ვიცოდი, ეშმაკათ მივიღე და გული შემეწუხდა.

თუმცა ორივე შემთხვევაში ჩემი შეცდომა თვალდათვალ დამიმტკიცეს, მაგრამ ისე გამიფუტდა ხასიათი რომ ბნელში, კარში გამოვიდოდი კი არა, ოთახშიაც ვერ ვრჩებოდი მარტო, თუმცა მერვე წელიწადში გადმოიმდგარი კი ვიყავი.

ერთხელ, ზამთარი რომ დადგა, მე და ჩემმა პატარა ფარეშებმა შეილდ-კოდლების კეთება დავეწყეთ. ქორაფის ხეს რომ ვაკოპიტებდი, დავიცილე წალდი, დავიკარი კოჭზე და შუა გავიპე. ტკივილს ისე არ შევუწუხებდვარ, როგორც შიშს: „ვაი თუ გამიწყრენ-თქო“. მოვავროვეთ აბლაბუდა, დავიდევნი სქლათ გაჭრილზე, ზედ ბამბა დავიდევნი და შევიკარი მაგრათ. მინდოდა არავისთვის გამე-მხილა მაგრამ იმ ღამეს თურმე ქვეშაგებში შემხსნოდა და სისხლის ტბა დამდგარიყო. რასაკვირველია, გაიგეს, მიაქიმეს და ნახევარ წლის განმავლობაში ტკივილი არ დამცხრობია. ბოლოს მოერჩი, მაგრამ ძარღვები კი ისე დამისუსტდა, რომ მუხლი მომეღუნა და დავკუტდი. ბევრი მიაქიმეს, მაგრამ არა მეშველა რა. ამ ხანებში მამაჩემი დეპუტატთა დაინიშნა ქუთაისში სათავად-აზნაურო კომისიაში. დედაჩემმა ურჩია რომ მეც წავეყვანე ქუთაიში და ექიმებისთვის ეჩვენებია ჩემი თავი. რადგანაც ფეხის გამაჯრთვა არ შემძლო, ქალის უნაგირზე შემსვეს, ქალივით გადამადებიეს შეხუთუ-

ლი ფეხი და ისე წამიკვანეს. ქუთაისამდის ორი დღის სავალი იყო. გზაში უნაგირზე თურმე ფეხი დამეზილა, შეკრული ძარღვი გაიხსნა, ჩავედი თუ არა ქუთაისში, ფეხი გამეშართა, აღარც ექიმი დამჭირვებია და აღარც წამალი.

რვა წლის ვიყავი, როდესაც სოფელს მომაშორეს და ქალაქ ქუთაისში გადამიყვანეს*. აქ თავდება ჩემი ბავშობის პირველი ხანა: ბედნიერი, ნაყოფიერი და დაუვიწყარი. აქიდანვე იწყება მეორეც: მტანჯავი და დამჩაგრელი.

III

ბიძნაზიაში რომ შემიყვანეს, გავცეცდი: იმდენი ბავშვი ერთად თავმოყრილი ჩემ დღეში არ მენახა. მოზდილები სკამებზე იჯდნენ სულგანაბული და ახალმოსწავლე პატარაები-კი ჯგუფჯგუფათ კედლებთან იყვნენ ატუზული. აქ კედლებზე ირგვლივ ქაღალდის ფიცრები იყო ჩამოკიდებული, ზედ ანბანი და ამოსაღები ეწერა და იმას აკითხებდნენ ყმაწვილებს. ჯგუფს ერთი უფროსი ჰყავდა და ის ასწავლიდა: ხელში ეჭირა წკებლა და, შეეშლებოდა თუ არა ბავშს კითხვა, უცხუნებდა და უცხუნებდა. ერთი ადგილიდან მეორეზე გადადიოდნენ და, როცა სულ შემოუვლიდნენ კედლებს, მერე-კი ნება ჰქონდათ სხვებთან დამჯდარიყვენ ისინიც სკამზე. ამ ყოფაში იყვენ, სანამ კითხვას ისწავლიდნენ. უნდებოდნენ ზოგჯერ წელიწადზე მეტს. წარმოიდგინეთ 7 წლის ბავში დილის შვიდი საათიდან ნაშუადღევს ორ საათამდე მშვიერ-მწყურვალ და მაშინ იგრძნობთ თუ რა ტანჯვაში იყვნენ ის საწყლები. ზოგს გულს ეყრებოდა, ზოგს თავბრუ ეხვეოდა და ეცემოდნენ ძირს, მაგრამ ყურადღებასაც არავენ აქცევდა.

შესვლისათანავე პირველ კედელთან დამაყენეს „ანბან“-ზე, მაგრამ რადგანაც მე ხუცური ვიცოდი, მხედრული წერა-კითხვაც შესწავლილი მქონდა და რუსულ ამოსაღებშიაც გატეხილი მქონდა თვალი დედრიჩემის წყალობით, ერთ დღეს შემოვირბინე ყველა კედლები. მასწავლებელმა თავზე ხელი ვადამისვა, მომიწონა და უფრო-

* პოეტის მამა მაშინ ქუთაისში ცხოვრობდა სამსახურის გამო. აკაკის ქუთაისში ჩაყვანა 1848 წელს მომხდარა, მაგრამ გიმნაზიაში იმავე წელს არ შეუყვანიათ, არამედ 1852 წელს, როცა იგი 12 წლისა ყოფილა.

სებთან დამსვა სკამზე. კითხვით კარგად ვკითხულობდი, მაგრამ ჩემი უბედურობა ის იყო რომ რუსული არ მესმოდა.

იმ დროს შემოდებული იყო საზოგადოთ თუნუქის ფირფიტა რომელსაც „მარკას“ ეძახდნენ. ვინც ქართულათ ხმას ამოიღებდა, მიაჩნებდნენ ხელში და თანაც გძელ ფიცარს—სახაზავს—დაჰკრავდნენ ხელის გულზე. მერე ის უნდა ცდილიყო რომ სხვისთვის გადაეცა როგორმე იმ რიგადვე, ე. ი. ჩაბარების დროს „ლინეიკა“ დაერტყ-
 მია ხელის გულზე. ამგვარათ ეს საცოდაობის ფირფიტა გადა-
 დიოდა ხელიდან ხელში. სწავლის გათავების დროს ვინც ვერ მო-
 სწრებდა იმ ფირფიტის თავიდან მოშორებას და შერჩებოდა ხელში,
 უნდა კლასში დარჩენილიყო მთელი დღით უსადილოთ. ვინც რუ-
 სული არ იცოდა ახალშემოსულობის დროს, ხმის ამოდებას ვერ
 ბედავდნენ და მუნჯდებოდნენ. ამ ჩვეულებას დიდი გამრყენელი ხა-
 სიათი ჰქონდა: ყმაწვილები ცდილობდნენ რომ ერთმანეთი მოე-
 ტყუებიათ, გაებრიყვებიათ როგორმე და ცბიერობა-ფარისევლობას
 ეჩვეოდნენ. სულ ერთი კვირის შესული არ ვიყავი რომ მოვიდა
 ჩემთან ერთი პატარა ყმაწვილი ანგელოზის სახის მქონი და ტები-
 ლი ღიმილით მეგობრულათ მკითხა რაღაც ქართულათ; მეც, რა-
 საკვირველია, რადგანაც სხვა ენა არ ვიცოდი, ქართულათ ვუპასუ-
 ხე. ყმაწვილს მშვიდობიანი სახე გადაუსხვაფერდა და სიხარულით
 მომაჩეჩა ფირფიტა. ჩამოვართვი, მეტი რაღა გზა მქონდა, მაგრამ
 „ლინეიკაზე“ ვერ დავეთანხმე. რა გენალელება შენ, მე რომ „ლი-
 ნეიკა“ არ დავირტყა, პარტო ვართ და ვინ გაიგებს-მეთქი—ვეხვე-
 წებოდი. ჩემმა მოწინააღმდეგემ შორს დაჰქირა: მე თუ დამარტყეს,
 შენ რა კრელი პეპელო ხარო?! მე მაინც არ დავეთანხმე, გავუ-
 ძაღდი და იმან ჭუჭყუნი დაიწყო. მასწავლებელი რომ შემოვიდა,
 მივიდა და დამაბეზლა. დამიძახეს. გავედი შიშითა და კანკალით.
 მასწავლებელმა წარბები შეიკრა და მკითხა: როგორ ბედავ ურჩო-
 ბას? აქ შენი სახლი ხომ არ გგონიაო! მე თავის გამართლება და-
 ვიწყე, მაგრამ აღარ გამივიდა!—კარგი, მე გასწავლი ჭკუასო! დაუ-
 ძახა „სტოროეებს“ და უბრძანა „როზგიო!“ მე ამის გამგონეს თავ-
 ში სისხლი ამივარდა და გაქცევა დავაპირე.—ნუ გაუშვებთ. დაი-
 ქირეთო!—ბძანა მასწავლებელმა. ივრიალეს მოსწავლეებმა ჩემ და-
 საჭერათ და გადამელობნენ კარებზე... მე მეორე ოთახში შევევარდი
 სადაც მესამე კლასი იყო. აქაც ერთი ალიაქოთი მოვახდინე, მაგ-
 რამ შევხტი ფანჯარაზე, გავამტვრიე მინები, გადავხტი დამოკუტრც-

ლე შინისკენ. გამოიძვინა „სტაროები“... წინ მე გავრბოდი ქუჩისღვრივით და უკან ისინი მომდევდნენ კიბინით. გულგახეთქილი შევიჭერი შინ. დედ-მამამ რომ გაიგეს, რაც მოხდა, შეწუხდნენ და ბევრიც მიჩიჩეს: წადი, რა ვუყოთ, გაგროზგონ, ეგ მარტო შენს თავზე ხომ არ არის—ყველას რაოზგვენო. მოითმინე, მოიჭირვე, მიეჩვიე და ბოლოს კაცი გამოხვალ; მაგათში უმისოთ არ შეიძლება!.. მაგრამ მე შორს დავიჭირე და გამოტეხილი ვუთხარი დედას:—თუ კიდევ გაგიგზავნიან იმ დასაქცევ გიმნაზიაში, თავს დავიხრჩობ-მეთქი!.. შეშინდნენ და ჩამომეტხოვეს.

ერთ კვირას აღარ წავსულვარ კლასში. იმ დროს დირექტორათ კოცებუ იყო ახალი დანიშნული. ქართული მაზრის უფროსობის დროს შეესწავლო, კარგათ იცოდა და ქართველებიც ძალიან უყვარდა. მოვიდა ჩვენსა და გამოამკითხა ყველაფერი. მეც დაუფარავათ მოვასხენე, რაც გადამხდა და რასაც ვგრძნობდი. გაუკვირდა, გადააქნია თავი, მომეფერა და მითხრა:—შენ ჩემი სახელი ახსენე და ნულარავისი გეშინიაო; ხეალ ჩემთან მოდი პირდაპირ კანკელარიაში და მე წავიყვან კლასშიო. მეორე დღეს მართლა წამიყვანა და მიმიყვანა ჩვენს კლასში. გამოიკვლია ყოლიფერი და „მარკის“ ამბავი რომ გაიგო, გაოცდა, მოიხმო ინსპექტორი, ზედამხედველები, მასწავლებლები და გამოუცხადა ყველას რომ დღეიდან ეგ საქციელი აღარ ჩაიდინათო!... მოსპეთ „მარკა“ და უმიზეზოთ ცემა-ტყეპაზედაც ხელი აიღეთო! მერე მიუბრუნდა ჩემ მასწავლებელს და უთხრა:—გინსაკუთრებით ყურადღებო მიაქციე იმ ყმა-წყილსო.

მართლაც იმ დღიდან ცოდვის ფირფიტა გადააგდეს, მაგრამ ცემა-ტყეპაზე კი ისე უცბათ ვერ აიღეს ხელი, უმიზეზობა მაინც არ ეხერხებოდათ. ტყუილა კი არ არის ნათქვამი: „ჩვეულება რჯულზე უმტკიცესიაო“. იმ დროს მთელი რუსეთი დარწმუნებული იყო რომ ქუჩა და სიკარგე რაოზგის ნაყოფიაო. გიმნაზიებშიაც, რასაკვირველია, პირველი ადგილი ეჭირა... დღე ზრ იქნებოდა, რომ ყმაწყილების წივილ-კივილით იქაურობა არ ყოფილიყო გაყრუებული. „როტაში“ არ მოუწოდებოდათ იმდენი წკეპლა რაც თვითნებულ კლასში. „სტაროებს“ ურმებით მოჰქონდათ ყოველდღე ახალახალი. მოსწავლეს გალახავა ყველას შეეძლო დირექტორიდან დაწყებული „სტაროებამდე“. მიზეზს არავინ კითხულობდა. ვინ იცის, რამდენი დასწრეულებულია, რამდენი დამახინჯებული და რამდენს კიდევ ხსიითი გაფუჭებია

საუკუნოთ... ხშირათ მოხდებოდა ხოლმე რომ ერთი და იგივე ბავშვი ერთი დღის განმავლობაში სამჯერ-ოთხჯერ „გაროზგვილი-ყო“ სხვადასხვა უფროსისაგან. მახსოვს და არც დამავიწყდება ჩემ დღეში: ერთი რუსის ბავში იყო კრიტიანოვსკი — ძლიერ მოუსვენარი რამ, მაგრამ სხვებ კარგი იყო. ერთხელ ნახევარი საათით დაავიანდა კლასში მოსვლა და ინსპექტორმა „გაროზგვინა“; იმ დღესვე გაკვეთილი არ იცოდა და მასწავლებელმა „გაროზგვინა“; კლასი რომ გამოვიდა, ზედამხედველმა „გაროზგა“; სახლში გიცეოქნია და მეზობლის ბავშვისათვის ქვა გისროლია — გიჩივლესო! ამითაც ვეღარ გადარჩა. ყველამ ერთად დაიბეზლეს ინსპექტორს და იმანაც მოუწოდო „გაროზგა“. ეს ინსპექტორი შეუბრალებელი რამ იყო და მისი ისე ეშინოდათ როგორც სულთამხუთავისა. კრიტიანოვსკიმ, ტანჯვა რომ ვეღარ აიტანა, იშვირა ხელი და ფეხი და გადავარდა რიონში. რომ შემთხვევით იქვე არ დასწრებოდა ერთი მეგრელი მოსწავლე, ძალიან კარგი მცურავი, დაიღუპებოდა.

ისე ცემა-ტყეპას ხომ ანგარიში არ ჰქონდა!.. ვაი მისი ბრალი, ვისაც კარგი ხუჭუჭი თმა ჰქონდა!... ერთ კმაწვილს, გვრათ ჭაჭიაშვილს დიდი ყურები ჰქონდა. დიდი და პატარა ყველა ყურებში ავლებდა ხელს. ერთხელ გამხეცებულმა ზედამხედველმა შუამდი აახლიოა ყური. გაუსივდა და მხოლოდ რამდენიმე დღის განმავლობაში ისევ დაუწყოა შეხორცება. მაგრამ ვინ იცოდა შეხორცება!.. სტაცებდნენ ხელს და ხელახლა ავლევდნენ... ასე რომ გავიდა სასწავლებლიდან. ერთ მოსწავლეს — კლდიაშვილს — პირით დაჭრა შუბლზე „ლინეიკა“ და თავახლე გადაადინა, ძვალიც კი გაუტეხა. გულშემოყრილი ბავში შინ წაიღეს. ამ გარემოებისათვის ყურადღებაც არავის მიუქცევია.

ამისთანები რამ უთვალავი იყო. ღვთის მადლით მე ამცილდა ტანჯვა და ერთხელ მეტათ არ გავლახულვარ, მაგრამ ეს ერთიც საკმაო იყო — ბიჭი ჩემი სიცოცხლე მოეტანჯა. დირექტორმა რომ მიმიყვანა, იმ დღიდან ჩემი მასწავლებელი სულ გულალრენილი იყო ჩემზე და, თუ კი შემთხვევა ექნებოდა, რასაკვირველია, არ დამზოგავდა. ერთხელ რომელღაც მოსწავლემ ხაჭაპურები მოიტანა კლასში და ლატარიაში ჩააგდო თითო კაპეკათ. ყველამ მოაწერა ხელი. წამძლია სულმა და მეც მოვაწერე. შემოგვესწრო მასწავლებელი და იწყინა: როგორ გაგიბედნიათ ხელის მოწერა! აიღო დიდი, უმველებელი „ლინეიკა“ ხელში, თითო-თითოდ გაჰყავდა ხელის მოწერელები, ჰკითხავდა: რომელი ხელით მოაწერეო? და პასუხს რომ

მიიღებდა, დაჰკრავდა ხოლმე, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა!.. „კიდევ მოაწერო?“ — ეკითხებოდა დაკინვით. მე ყველაზე ბოლოში ვეწერე, რადგანაც ჩემი გვარი წილზეა და „ქურნალში“ ანიდან იწყება გვარების წერა. იმ დროს საბა-ორბელიანის იგავარაკები წაკითხული მქონდა და მომაგონდა ოფოფის ხრიკი, თავის გადარჩენა რომ უნდოდა და მელა გააბრიყვა. იმ განყოფილებაში წერის გაკეთილი იყო. მე ვიფიქრე, რომ თუ მარჯვენა ხელი მეტკინა, წერა გამიფუტდება და მოდი მარცხენას გავიმეტებ-მეთქი. მეც, რასაკვირველია. მითხრა: აბა, დამნაშავე ხელი გამოაშვირო! მე მარცხენა გავუშვირე. ჯერ დამკრა და მერე ეჭვი შეიტანა, რასაკვირველია განგებ. მარცხენა ხელით როგორ მოაწერდიო? რომ გამოკუტყდი, მარჯვენა ხელზედაც დამკრა და გამიშვა. ტკენა ხომ ტკენა იყო. მაგრამ მე ის უფრო მტანჯავდა რომ ჭკუა წაეაგე და ორი „ლინიკა“ დამკრეს. მაშინ როცა სხვები კი თითოთი გადარჩენ!.. ვტიროდი, ხელი მიკანკალებდა და, რასაკვირველია, კარგათ ველარ დაწერდი!.. ნაწერები რომ გააჩნია მასწავლებელმა, დამიწუნა და კიდევ დამკრა „ლინიკა“ — უკეთ დაწერეო! კლასის გათავებამდი ოთხჯერ კიდევ დამკრა!.. ის დღე იყო და მას აქეთ ველარ გამოვბრუნდი. არ იქნა, ველარ გადავიგდე გულზე ეს შემთხვევა. წერაში ხელი გამიფუტდა და დღესაც კიდევ გაურკვეველათა ვწერ. ვინც ჩემ ნაწერებს დახედავს, გაუკვირდება, რომ ზოგან კარგი ხელია და ადგილ-ადგილ კი ნაჯღაბნი და გაუგებარი. ეს მაშინ შემართება, როცა ინსტიტუტრათ მაგონდება ხოლმე მაშინდელი ჩემი დატანჯვა. ეს შემთხვევა რა გასახსენებელი იყო, მაგრამ მითომ ვამბობ რომ მშობლებმა და მასწავლებლებმა იგულისხმონ თუ რა ძნელია სათუთო ბავშვებთან სასტიკათ მოპყრობა და რა შედეგი მოჰყვება ხოლმე.

ჩემი ვალახვის ამბავი გავგზო დირექტორს და შენიშვნა მიეცა მასწავლებლისათვის. ის იყო და ის, ამ დღიდან ამომიჩემა მასწავლებელმა და ყურადღებასაც აღარ მაქცევდა, თითქო ერთი ჯირკი კდებულისყო იქ. არც მასწავლიდა და არც რამეს მკითხავდა. მე მაინც ზოგს ამხანაგების შემწეობით, ზოგსაც ჩემით ვსწავლობდი, რაც ძალი და ღონე მქონდა. იმდენი ნიჭი არა მქონდა რამდენიც სურვილი და ბეჯითობა. ვცდილობდი, დღე და ღამე გასწორებული მქონდა და სხვებს არათუ არ ჩამოუყარდებოდი, მეტიც ვიცოდი მათზე. ეგზამენები მოახლოვდა, ხმა გავარდა რომ „პოპეჩიტელის“

თანაშემწე მაქსიმოვიჩი პოდის, იმან უნდა გამოგვცადოს მოსწავლეებიო. იმის სიფიცებზე და გულქვაობაზე ბევრ საარაკო რამეს ლაპარაკობდნ. ყველა შიშის ქარმა აიტანა: მასწავლებლებიცა და მოსწავლეებიც.

მაქსიმოვიჩი ჩამოვიდა თუ არა, მაშინვე ბრძანება გამოსცა რომ, რადგანაც ყველას ვერ მოვასწრებ, თვითთელი კლასიდან სამ-სამი მოწაფე გამომგვარეთ: პირველი, შუათანა და უკანასკნელი; იმათ გამოვცდი და მით მთელი გიმნაზიის გარემოებაც გათვალისწილებული და აწონილი მექნებაო. ეგზამენებმა კარგათ ვერ ჩაიარა. წინდაწინვე დამფრთხალ ყმაწვილებს გონება ეკარგებოდათ. ჯერ იმ სამ მოწაფეთაგანს ჰკითხავდა რამე საპასუხოს და, თუ ვერ უპასუხებდნ, მერე მთელ კლასს მიუბრუნდებოდა. თუ აქაც აღარავინ აღმოჩნდებოდა — მასწავლებელს უნდა აეხსნა. ხშირათ მასწავლებლებიც წაიბორძიკებდნ ხოლმე და მაშინ თვითონ ეგზამენატორი ახსნიდა და გაამეორებინებდა ხოლმე ყმაწვილებსაც. ეს ახალი მეთოდა იყო მისგან შემოღებული. იმ დროს გიმნაზიაში სწავლობდა ერთი შესანიშნავი და სახელგანთქმული ახალგაზდა — ბესარიონ ლოლობერიძე. მასწავლებლებსაც დიდი ხათრი ჰქონდათ მისი და პედაგოგებსაც მისი იმედი ჰქონდათ: „თუ დაგვიხსნის, ის დაგვიხსნის და გვასახელებსო“. მათი მოლოდინი გამართლდა, მაგრამ სულ ისე მაინც არა, როგორც ეგონათ. ამბობდნ: „მარჯვეთ იყო ბესარიონი, მაგრამ ბევრი ოფლი კი აწურვიესო“. ასე თუ ისე, თუ იმას არა, მაქსიმოვიჩი გულს ველარ მოიბრუნებდა ქუთაისის გიმნაზიასა და მის მასწავლებლებზე. შუა კლასებშიაც ზოგიერთებმა გვარიანათ მიუგეს.

პოლოს ჯერი მიდგა უმცროს კლასებზე. ჩვენი კლასიდანაც, პანკიოხვის დღე რომ დადგა (ასე ვეძახოდით საზოგადოთ მაქსიმოვიჩის ეგზამენებს), სამი მოწაფე აიყვანეს და ჩააყენეს თორენში. მესამე მოწაფეთ, ესე იგი უკანასკნელ მაჩანჩალათ, მე გამაყოლეს. ჩემი ამხანაგები ცახცახობდნ და მე კი უფრო სეირის საყურებლათ ვავედი, რადგანაც ვიცოდი რომ, როგორც უკანასკნელს, ბევრს არას მკითხავდნ და ყურადღებას არ მომაქცევდნ, ერთ ხანს მარჯვეთ იყვენ მოწაფეები. საზეპირო როცა ჰკითხეს, იმათაც ჩააბულულეს, მაგრამ ბოლოს, როცა აზრით ვაგებაზე მიდგა საქმე, მაშინ კი აიბნენ. საკვირველი იყო: იმ „პოპეჩიტლის“ თანაშემწის საკითხავებმა, სასახლეში რომ ბავშვებმა თამაშობაები ვიცოდით: „ბერი ჩამოხტა“, „აჩატი“, „ანზე ვისი ყმა ხარ“ და სხვანი, — სწორეთ არ

24 ჩვენი ახალი მწერლობა.

მომავონა! გამიკვირდა: ეს რა გიმნაზიის საკადრისია-მეთქი—ვამბობდი გუნებაში, მაგრამ მომავონდა ჩვენი სახლი, დედა და ისე წახალისდი რომასე მეგონა---შინა ვარ-მეთქი და ორჯელ-სამჯერ, ჩემ აზნაგებს რომ შეეშალა, მე უკმაყოფილოთ თავი გავაქნიე. მაქსიმოვიჩმა თვალი შემატანა და მომაყვირა:—„რას აქნევ თავს ქეციან ცხენივითო!“ შევშინდი და ენა ჩამვარდა. მასწავლებელი მომეშველა და მოახსენა:—ალბათ ბუზი აწუხებს და ხელს ვერ ხმარობს... --რა დროს ბუზებია! მიუბრუნდა უკმაყოფილოთ მასწავლებელს და ან „საქიროების დროს ხელს ნუ გაანძრევო“, ვინ ეუბნება? ჯშლიან მხოლოდ წარა-მარა ხელების აქეთ-იქით ქნევას. არა, აქ სხვა მიზეზია! მომიხმო სტოლთან.

- მე შეგნიშნე რომ, როცა იმათ ეშლებოდა, მაშინ აქნევდი თავს. მართალია თუ არა? ნუ გეშინია, მითხარი!

— დიახ, უნებურათ!...

— მაგალითად, რა შეეშალათ!

— აქლემი გაფრინდებაო---რომ მოგახსენეს, ეტყობათ, არ უნახავთ აქლემი!

--- შენ? შენ სად გინახავს?

— შარშან თათრებმა ჩაატარეს მადდანში; ძლივს მიიფხოვრებოდნენ.

— მერე, რა იცი რომ ვერ გაფრინდება?

--- ფრთები არ აქვს.

რასაც ფრთები არ აქვს, ვერ გაფრინდება? მაგალითად, კაცი ვერ გაფრინდება?

--- ვერა.

--- არ გაგიგონია, ძველათ რომ ვინმე გაფრენილიყოს?

— ძველათ---ენოქ და ილია, მაგრამ ისინი ურმით გაფრინდნენ ღვთის ძალით. ეგზემენტატორმა თვალელები დააჭყიტა და მკითხა:

— ვინ გითხრა შენ ეგ?

— დედამ.

— კუდიანები რომ ფრენენ, იმათ ხომ ფრთები არ აქვთ?

— კუდიანები არ ფრენენ.

— მაშ როგორ შეუძლიათ რომ არ ფრენდნენ? ასე ჩქარა ყველგან როგორ მიივლ-მოივლიან?

— მგელზე ჯიან და ისე დადიან. აქ გადიხარხარა და თავზე დამისვა ხელი. ამგვარ რამეებს მკითხავდა და თანდათან გახალისდა.

მეც რომ შევატყე, აღარ წყრება-მეთქი, გავთამაშდი. ბოლოს და-
მიწყო გამოცდა. საზებროები მკითხა, — კარგათ მივუღე.

— აზრიც გესმის? მკითხა.

— რასაკვირველია, მესმის!

— შეგიძლია ქართულათ გადაგვითარგმნო ეგ ლოცვები?

— რაღათ გადაგითარგმნით, ქართულათ რომ უფრო ადრევი-
ცოდინ?...

— სად ისწავლე?

— სახლში.

— ეგებ რუსულათაც იქ ისწავლე?

— არა, აქ. მიუბრუნდა მასწავლებელს და ჰკითხა:

— თქვენ ხომ არ შეგშლიათ რომ ეს ბავშვი უკანასკნელ მო-
წაფეთ წარმოადგინეთ?

— არა, თქვენო ადმატებულებავ! ერთი რომ პატარაა, მერე
კიდევ არც დიდი ხნის შემოსულია და ჯერჯერობით ყურადღებას
აღარ ვაქცევდით, არასა ვკითხავდით, გაკვეთილებსაც არ ვაძლევდი,
ჯერ მიეჩვიოს-თქო — უპასუხა მასწავლებელმა ცოტა ფერმიხდილათ.

— მაშ თუ არა გკითხავდენ, შენ როგორღა სწავლობდი? მკით-
ხა მან.

— სხვებს თუ აკითხებდენ და უხსნიდენ, მეც აქ არ ვიყავი?
ყურს ვუგდებდი. ეს რომ გაიგონა, ხედავთო? დაეკითხა ჩემ ამხა-
ნაგებს. რომ მოგენდომებიათ, თქვენც ასე ისწავლიდითო. მასწავ-
ლებელი რო კარგათ გიხსნით, ეს ცხადათ ჩანს. ხელი ჩამოართვა
მასწავლებელს და მადლობა უთხრა. მე შუბლზე მაკოცა, წამოდგა
ზეზე და დაიშალა კლასიკ.

მივფრინდი თუ ფეხით მივედი სახლში, აღარ მახსოვს. სიხა-
რულმა ისე ამიტაცა რომ მთვრალივით ველარ გამოვერკვიე.
შინ რომ მივედი, სტუმრები იყვენ სახლში და მამა ჩემმა მომახალა:
რა ქენი, ჩემო კაჭუაო? მეც ყველაფერი მოვახსენე, რაც გადა-
მხდა. „მეკი არ ვიცოდინ?! წამოიძახა მამამ — კვიცი ყოველთვის გვარ-
ზე მიდისო. პეტრე არხიმანდრიტს რომ ვებარე მონასტერში ბავშვო-
ბისას, ყველას ვჯობდიო: რასაც სხვები ათ-ათ წელიწადს უნდებო-
დენ, მე ორ-სამ წელიწადს გავიარე, გავათავე; ღრამატიკა, ართმე-
ტიკა, ისტორია, ლეოღრაფია და სხვანიო. ბატებმა არ დამაცალეს,
ყიყინით მაწუხებდენ, თვარა, რომ მომეცადა, არისტოტელის კათე-
ლორიასა და ლოლიკას სულ ბდღვირს გავადენდიო. შენც, შვილო,

ოჯახის შვილი რომ ხარ, სხვებზე უფრო მეტი უნდა ისწავლო და ვიგინდარები არ ვაიტოლოვო!“ სტუმრებმაც ამგვარივე დარიგება მომცეს. დედა კი თავისთვის იჯდა თავჩალუნული, თითქო ამისთვის სულ ერთიაო და არც კი შეუმჩნევივარ. სალამოს, დასაძინებლათ რომ ჩავწექ ლოგინში, მოვიდა დედა და შუბლზე დამადვა ხელი. ჩამოჯდა ლოგინზე. მე ვიფიქრე, ვაი თუ ავით ვარ და მატყობს რამეს, თვარა ასე სხვიმის როდის მოსულა-მეთქი. საკვირველი ზნე ჭირდა დედას: თუ არ გამოთხოვების დროს, როცა სადმე დიდი ხნით მივიდიოდი და ან ხანგრძლივ უნახაობის შემდეგ, ისე არ გვაკოცებდა ბავშვებს, და მაშინაც ისე თითქო გული ნებას არ აძლევსო. ეს მეც მიკვირდა და ვერ ამეხსნა. ეს ხასიათი მთელ მის სიცოცხლეში შერჩა. შვილიშვილებსაც ასე ეპყრობოდა. ერთხელ, დაცოლშვილიანებული ვიყავი, შევესწარი რომ ჩემ პატარა შვილს მჭინარს მიდგომოდა და სიფრთხილით, არ გამოვადვიძოვო, ჰკოცნიდა და ეალერსებოდა, მაშინ მივხვდი რომ ალბათ ჩვენც ასე გვეალერსებოდა-მეთქი. ცხადია ვინ უშლიდაო—იფიქრებს კაცი და ის თურმე იმ აზრის იყო, როგორც ეთხელ გამოაცხადა ლაპარაკში, რომ ხშირი მოფერება აფუტებს ყმაწვილს და წარამარა კოცნასაც ფასი აღარ აქვს მის თვალშიო. არ ვიცი, საზოგადოთ ეს მართალია თუ არა, მაგრამ ჩემ თავზე როგორც გამოვცადე, მისი კოცნა რალაც სასუფეველოურ ნეტარებათ მიმაჩნდა. იმ სალამოს აფფოფინდი რომ გვერდში მომიჯდა და ალერსიანათ მითხრა: ხომ ილოცეო?... — როგორ არა-მეთქი!

— დღეს დილას, სანამ კლასში წახვიდოდი, დაუჯდომელი პარაკლისი ხომ არ დაგვიწყებია?

— როგორ დამავიწყდებოდა!.. და მერე მით უფრო რომ განსაცდელში მივიდიოდი.

— ჰო, კიდევ მიტომ უხსნიხარ ღმერთს და გაგიმარჯვნია. უღმერთოთ, რაც უნდა იცოდე, მაინც ვერას გააწყობ! მამა შენმა რაც გითხრა დღეს, ის მართალი კი ნუ გგონია, იმან ისე იცის ხუმრობა.

— რა?

— რა და სხვებმა რომ გაჯობოს, სირცხვილიაო. აბა, სხვები რომ კარგები იყონ, შენი რა სირცხვილია? სირცხვილი ის არის, როცა შენ შენდა თავათ არ ვარგხარ და არ ცდილობ სწავლას. შენ სხვებს კი არ უნდა ეჯიბრებოდე; შენ სრულიად შენთვის უნ-

და ცდილობდე ყოველგვარ სიკარგეზე და, თუ სხვებიც შენისთანები იქნებიან და კიდევ უკეთესიც, შენ მითი რას დაკარგავ? შენ კიდევ უნდა გიხაროდეს მათი სიკეთე. შენ რომ კარგათ დაგიჭერია დღეს ეგზამენი, აი რა კარგ გუნებაზე ხარ!.. ისინი კი, შენი ამხანაგები, ვინ იცის რა გულდაწყვეტილები არიან!

ტიროდენ, დედა!...

მერე, არ შეგეცოდა?

შემეცოდა კი არა, კინალამ მეც ვიტირე...

ჰო და, იმათაც რომ შენსავით გაემარჯვათ, ხომ გიაგებოდა?

— ნეტავ მართლა!...

-- ჰო, შეილო! სხვისი შური და სიხარბე გულში არ უნდა შეუშვა, — ესენი ორივე ეშმაკის კიბის საფეხური არიან. ეშმაკი ჯერ შეგიტყუებს ზედ ნელნელა და მერე უცბათ გჰკრავს ხელს და გადაგადებს. მე პირჯვარი დავიწერე, დედამ მაკოცა მხურვალეთ, ორჯერ-სამჯერ ჩამეკონა ვულში, პირჯვარი გადამსახა და მომშორდა: დაიძინო. ჩემ ნეტარებას საზღვარი აღარ ჰქონდა. დიდხანს თვალი ვეღარ დავხუჭე... და რომ დამეძინა, სიზმრებმა წამიღეს. სულ ანგელოზებში დავფრინავდი და ვთამაშობდი.

გათავდა ეგზამენები. წავიდა მაქსიმოვიჩი, მიწყნარ-მოწყნარდა ყოლიფერი და მეც პირველი საჩუქრით გადამიყვანეს მეორე კლასში. სულ სხვა თვალთ მიყურებდნენ ამხანაგებიცა და უფროსებიც. ამას მე კარგათ ეხედავდი და ვცდილობდი რომ არ შევერცხვენილიყავ. დღე და ღამე გაერთებული მქონდა, ისე მონდომით ვსწავლობდი და, იმ შრომასთან და ცოტა ნიკთანაც რომ უკეთესი პატრონობა მქონოდა და უფრო სწორ გზაზე ვმდგარიყავ, კარგი რამ გამოვიდოდი, მაგრამ სამწუხარო ის იყო რომ იმ დროს პედაგოგია მეტათ დაბალ ხარისხზე იდგა. ბავშვებს კაჟკაჟებსავით წრთენიდნენ და არა ადამიანის შვილებათ! ყოველი საგანი უნდა მხოლოდ ეზეპირებით მოსწავლიერებს და, აზრი ესმოდათ თუ არა, იმას არავინ ჰკითხავდა. ერთი რუსის შვილი იყო — ვოლკოვი — და იმას სამღრთო წერილიდან გაკვეთილი ჰკითხეს. საბრალომ ზეპირათ არ იცოდა, მაგრამ თავისი სიტყვით შევნივრათ ახსნა. მასწავლებელმა უგდო, უგდო ყური და გაიცინა: — შენი სიტყვებით რომ ბრძანებ, განა წუნობ მაგის დამწერის სიტყვებს?! გაუჯავრდა და გააგდო, ცუდი ნიშანიც დაუსვა. მერე მეორეთ გაიყვანა, როდესაც გაეზეპირებია,

და სულმოუბრუნებლათ, სულ სხაპასხუპით უთხრა, თუმცა კი არ ესმოდა, რას ამბობდა. მოუწონა: „აი როგორ უნდა დაისწავლო“ და კარგი ნიშანიც დაუსვა.

ასე იქცეოდნენ მაშინდელი მასწავლებლები ყველა. მხოლოდ მათ რიცხვში ერთადერთი, გვარათ ტროიე, სულ სხვა იყო. მაქსიმოვიჩის მეთოდი შემოიღო: საზეპიროს ცოტას გვაძლევდა, სულ რამოდენიმე პეკარს, მაგრამ მაგიერათ არათუ აზრი, ყოველი სიტყვის მნიშვნელობა უნდა გვცოდნოდა და აგვეხსნა. მის კლასში ყველა—დიდი და პატარა—თანასწორათ სმენათ იყო გადაქცეული. ბუზი რომ გაფრენილიყო, გაიგებდა კაცი. მაშინ იცოდნენ დადგესა და კიდევ მასწავლებლები რიგ-რიგათ ჰკითხვენ მოსწავლეებს, ასე რომ მოწაფემ იცის, როდის მოუწევს რიგი და იმ დღისთვის უკვე ემზადება, ვიდრე სხვიმის და მის სწავლაში თანასწორობა აღარ არის. ტროეს კლასში კი ყველა მზათ უნდა ყოფილიყო. ერთს რომ ჰკითხავდა, უცებ, მოულოდნელათ სხვას რომელიმეს „განაგრძეო“—მიუბრუნდებოდა. აგრევე არ იცოდა ძველი და ახალი გაკვეთილი; მოულოდნელათ ძველიდანაც გვკითხავდა ხოლმე. თვითეულ სკამს მიუჩინა თითო უფროსი შეგირდი. ისინი ჰკითხავდნენ ყოველდღე გაკვეთილს მოსწავლეებს და ნიშნებს უსვამდნენ. იმ უფროსებისათვის მერე მე უნდა მეკითხა და დამესვა ნიშნები. ზოგიერთი მათი შეგირდებიც უნდა შემემოწმებია და ის ნიშნები მიმერთმია მასწავლებლისათვის. რომ შემოვიდოდა, ისიც გადაათვალიერებდა და დასამოწმებლათ გამოიხმობდა ზოგიერთებს. ერთი გაბაშვილი იყო ჩვენს კლასში, რომელიც სოფლიდან დადიოდა სასწავლებელში და კლასის დაწყებას რასაკვირველია ვეღარ მოასწრებდა ხოლმე. ამისათვის აჩოქებდნენ იმ საწყალს კუთხეში კლასების გათავებამდე. ასე რომ ფეხზე მდგარი ის სწავლის დროს ძვირათ დაგვინახავს. ერთხელ დარჩენილიყო სადღაც და ქუთაისში ნათესავებში გაეთია ღამე. სამოსწავლებლო წიგნიც ეშოვნა (მაშინ არამცთუ გარეშე წიგნი, სახელმძღვანელო წიგნებიც ცოტა იყო, სულ რამოდენიმე, და ერთი მეორისაგან ენათხოვრობდით) და გაკვეთილი კარგათ დაესწავლა. ადრე მოვიდა, მაგრამ რადგანაც დაჩვეული იყო, თავის თავად დაიჩოქა და ამისთვის ყურადღებაც არავის მიუქცევია. მის უფროს შეგირდს მისთვის კარგი ნიშანი დაესვა, მე შევამოწმე და მართალი გამოდგა. ტროიემ რომ საზოგადოთ ყველა ნიშნები გადაათვალიერა, გაბაშვილის ოთხსაც მოჰკრა თვალი. ალბათ გაუკვირდა

და გამოუძახა. ჰკითხა და მისთანა თქვენს მტერს! ერთი სიტყვაც ვერ მიუგო. გადააქნია თავი და გამიხმო: „ეს ნიშანი შენ დაუსვიო?“ მკითხა.—ღიახ, მე-მეთქი, ეუბასუხე.—მერე რათა, რომ არაფერი იცის?

— მე რომ ვკითხე—იცოდა.

— იცოდა?! ასე მალე, ორ წუთში როგორ დაავიწყდებოდა? აქ რაღაც სხვა ამბავია! ბრძანა მრისხანეთ. შევიტყობ, რაც არის, მაგრამ არ მცალია. გაბაშვილო, წადი და შენ იქვე დაიჩოქე, სადაც იყავი და შენც, წერეთელო, მიდი მაგასთან და გვერდში ამოუდგე, სანამ ჩემი კლასი არ გათავდეს! მერე ორივეს ერთად დაგამოწმებთ. თუმცა ყველაზე მეტი ჩვენ ტროიესი გვეშინოდა, მაგრამ მისგან დასჯილი არ გვინახავს და ახლა, როგორ გამიბედეს მოტყუებაო, ზომას გადავიდა.

— შე შეჩვენებულო, რა ქენი ეგა, აკი იცოდი? დავეკითხე ჩემით, კუთხეში რომ გავედით.

— ახლაც ვიცი—მიპასუხა ტირილით.

--- მაშ რატომ არ მოახსენე?

— ფეხზე რომ ვიდექი, ველარ მოვახერხე. ეს რამდენი ხანია—სულ დაჩოქილი ვსწავლობ და პასუხსაც ისე ვაძლევ. აი, თუ არ ვიცი? მოჰყვა ზეპირათ... რომ ავდგე, დაშეშევა! მასწავლებელმა მოგვატანა თვალი და მოგვაყურა.—რას ჩურჩულობთო? მე გავედი და მოვახსენე ყოლიფერი, გამოიყვანა გაბაშვილი დაიჩოქა და ისე ჰკითხა. კარგათ მიუგო. რამდენჯერმე გაიმეორა ეს ამბავი და ისე გაუკვირდა, რომ წამოდგა ზეზე, კლასს თავი დაანება და გასწია კანცელარიისაკენ. იქ რა ჩაიღინა, ვინ იცის? მაგრამ იმ დღიდან-კი გაბაშვილი დაჩოქილი არ გვინახავს.

ერთხელ, კლასი რომ გათავდა და შეგვასვენეს, მე, რადგანაც დილას არა მექამა რა, შევირბინე შინ, ვიგდე ახალუხის ჯიბეში ცხელი მკადის კოკორი და მივაშურე ისევ კლასს—არ დაგვინახა მეთქი. ტროიეს გაკვეთილი იწყებოდა. ფეხათ შეესწრო ჩემთვის და ხუთი მოწაფეც კიდევ გამოეხმო და გაემწკრივებინა. შევყავ თავი თუ არა, მომაყვია:—შენ აქ მობძანდი და დადექ ამათანაო! მივედი და გავჩერდი. ცხელი მკადი მომედვა ბარძაყზე და მეცხუნა. მე შმაშური დავიწყე, ხელი მოვუსვი, ასე რომ ავტოკდი. მასწავლებელმა შემნიშნა და მკითხა: რა გემართებაო? დაფარვა აღარ შეიძლებოდა... ამოაყოფიეს ჯიბიდან მკადს თავი... შეგირდებმა

გადიხარხარეს. მასწავლებელმა უღვაშებში ჩაიკინა, გამომართვა მკადი და წინ სტოლზე დაიდვა. მე სირცხვილის ოფლი გადამსკდა. დაგვიწყო გაკვეთილების კითხვა. ამ დროს, ჩემდა საუბედუროთ, ინსპექტორი შემოვიდა. მაშინ კი ამიკანკალდა მუხლები. ეს ისე შეუბრალებელი ვინმე იყო რომ ყმაწვილის გაროზგვას არა ერჩია რა. სულ უბრალო მიზეზი საკმაო იყო რომ ოთხში ამოეღო. ერთხელ ერთსადიმავე დროს ორი ბავშვი გაროზგა: ერთი მიტომ რომ თმა წამოგზღიაო და მეორეც მიტომ რომ მეტათ ძირში მოგიკრიაო! ვიფიქრე: ეს მკადი მე ხეირს არ დამაყრის-მეთქი!.. მართლაც მოჰკრა თვალი თუ არა, დაიღრიალა: — ამ მკადს რა უნდა აქ, ვინ მოიტანაო!.. ერთი მოწაფე, რომელიც ხშირათ მექიშპებოდა ხოლმე, წამოხტა ზეზე და მოახსენა: წერეთელს ამოუღეს ჯიბიდანაო. — რათ მოგიტანიაო?! მკითხა მრისხანეთ. მე ენა ჩამივარდა, მაგრამ მასწავლებელმა მოახსენა: ახლავ გაიგებთო და მკითხა: ეს რა არისო? მკადი-მეთქი — ეუპასუხე კნავილით.

— რისგან კეთდება?

-- სიმიდისაგან.

— როდის სთესვენ სიპინდს? რა ნაირათ იზრდება? როგორ მუშაობენ? როდის აკეთებენ მკადს და სხვანი. ესენი ყველაფერი გამომკითხა და მეც პასუხს ვაძლევდი. რამდენიმე წუთს მკითხავდა და ბოლოს თქვა: კარგია! ხვალ ნუ დაგავიწყდება ბრინჯის მოტანაო; ხვალ იმის შესახებ ვილაპარაკოთო. ინსპექტორმა იფიქრა: აქ სწორეთ მასწავლებლის სურვილით მოუტანიათ მკადიო და გავიდა კლასიდან ხმაამოუღებლათ. მასწავლებელმა მამბეზლარი მოწაფე გამოიხმო და ჰკითხა: შენ არა გაქვს რა ჯიბეშიო? გაუშინჯა და კოჭი უნახა. — ეს რა არისო? ეს ხომ სათამაშოა, რომელიც კლასებში სრულად გამოუსადეგარია და შენ-კი ჯიბეში გიძევსო!.. წერეთელმა მკადი მიტომ მოიტანა რომ შიოდა და შექმა ველარ მოასწრო, და შენ-კი სათამაშოთ დაბჭიდანდები! კარგი, გაჩერდი მაგრე კლასის გამოსვლამდე! მე მაგ კოჭით წარგადგენ ისპექტორთანო. იმ მოწაფეს ფერი ეცვალა და ატირდა. კლასი რომ გათავდა, მიუბრუნდა მტირალს და უთხრა: კარგი, ახლა კი მიპატივებია, მაგრამ შემდეგ-კი ფრთხილათ იყავი: რაც შენთვის არ გინდა, იმას ნურც სხვას უზამო.

ეს ჩვენი საყვარელი მოძღვარი მხოლოდ ოთხ კლასამდი ასწავლიდა; უფროს კლასებში ნება აღარ ჰქონდა, რადგანაც უმაღლესი

სასწავლებელი არ ჰქონდა გათავებული. თუ-კი რამ ვისწავლეთ რუსული, მის ხელში; და მის შემდეგ იმ უფროს კლასებში, მეოთხედან დაწყებული, თუ რამ დაგვაცლდა, თვარა არა შეგვიძენია რა. მეოთხე კლასი მეტად. ძნელი კლასი იყო: სულ ახალ-ახალი საგნები და ზასწავლებლები: ისტორია, გეომეტრია, ტრიგონომეტრია, ბოტანიკა, ზოოლოგია, ლათინური, სჯულის კანონი, მეურნეობა, მინერალოგია და სხვა და სხვა—სულ ერთად მოგვაყარეს! თავ-ტანის რომ აღარა გავგვეგებოდა, გავუსვით ზეპირობას ხელი და, როგორც იქნა, კიდე იოლათ გავდიოდით, თუმცა სრულიადაც არა გვესმოდა რა იმ საგნების. სხვისი რა მოგახსენო და მე-კი ასე ვიყავი, თუმცა პირველ მოწაფეთაც კი ვირიცხებოდი და ოქროს ფიცარზე ვეწერე.

ამ მაღალ კლასში, ცოტა არ იყოს, დავთარი შემეშალა. ერთი ვილაც რუსული ენის მასწავლებელი დავგინიშნეს, გვარათ საპეგა. იმისთანა ახირებული კაცი ძვირი იყო! სულ ჯავრობდა რალაცაზე, ცხვირი ჩამოუტიროდა და, სხვაც რომ ვინმე დაენახა მომცინარი, გადაირეოდა. მე-კი, ჩემდა საუბედუროთ, ისეთი მომცინარი სახე მქონდა რომ ტირილის დროსაც კი მეღიმებოდა! ამითვალწუნა ამ კაცმა და საშველი აღარ მომცა. წინა სკამიდან სულ უკანასკნელზე გადამსვა: თვალში ნუ მეჩხირებიო. ერთხელ რაღაც კაი გუნებაზე იყო, გამიყვანა და მკითხა გაკვეთილი. კარგათ მივუგე. მომიწონა: ცოდნით კარგათ იციო, მაგრამ რა მიზეზია რომ სულ იღიმები? ნუ იცინი პირუტყვივითო! მე მეგონა მცდის-მეთქი და ვუპასუხე: პირუტყვები არც იღიმიან და არც იცინიან-მეთქი. ეს რომ ვუთხარი, ისარნაკრავივით წამოხტა, მტაცა ხელი საყელოში და გამიძახა გარეთ.

უკანა სკამზე რომ ვიჯექი, მოწაფეები მოიბრუნებდნენ ხელს და ზურგს უკანიდან მომაბზეკდნენ ხოლმე თითს. წარმოიდგინეთ ორმოცი და ორმოცდაათი თითი ჩემკენ მოშვერილი და მაშინ დამეთანხმებით რომ სიცილი ძნელი მოსაკაფებელი იყო. მეც უეცრათ გადავხარხარებდი ხოლმე. მიზეზს ვერ ვამხელდი და ის კი მიატოვებდა გაკვეთილებს და დაიწყებდა ხოლმე ერთ ამბავს. მოწაფეებსაც ის უნდოდათ. ბოლოს ამიკრძალა მის კლასში შესვლა და რჩევაში ითხოვა: ან მე აღარ ვიქნები, ან ის მოწაფე გაადგეთო. მას გარდა ყველა მასწავლებლებს ვუყვარდი, პირველ მოწაფეთაც მთვლიდენ და არ დავთანხმენ. მიმიხმეს და მკითხეს: რა მიზეზია რომ ასე გავიჯავრებია ეს მასწავლებელიო? მე ტირილი დავიწყე: ჩემი სიცი-

ლის ბრაღია-მეთქი და იქვე სიტყვის გათავებამდე გავილიმე. დირექტორი წამოდგა ზეზე და წავიდა საპეგას კლასში, რომ სხვებისთვისაც გამოეკითხა და შეეტყო ნამდვილი მიზეზი. ჩემდა ბედით მისთანა გარემოებას შეესწრო რომ ხელი მომიმართა. ერთი მოწაფე იყო ჩვენს კლასში კ... ლ... სამაგალითო რამ, აჩქარეზა არ უყვარდა. საპეგა კი, როცა გაკვეთილს ჰკითხავდა ვისმე, ამბობდა: ნუ ფიქრობ, ისე მითხარო. ის გაუყვანია დაფაზე, რაღაც დაუწერიანებია და ახსნას უცდის. კ... ლ... ფიქრობს რომ კარგათ მიუვოს. სულწასული პედაგოგი მიეპარა უკანიდან, ჰკრა თავში ხელი და ცხვირ-პირი დაფაზე მიახლევიან: რას უცდიო? შეშინებულსა და გაბრუებულ მოწაფეს ცხვირში სისხლი წასკდა და სწორეთ ამ დროს შეესწრო დირექტორიც. საპეგა მეორე დღეს თვალთ აღარ გვიჩაჩვენა, მის მაგიერ მეორე დაგვინიშნეს—პანიზოვსკი, მაგრამ ბევრით უკეთესი ვეღარც ის იყო. უკეთესი კი არა, ხმას არ იღებდა, სულ წითლდებოდა. კომანსკის რიტორებას მოიტანდა ხოლმე და ისე უხმოთ, თითოთ გვაჩვენებდა: აქედან აქამდის გაიზვიპირეთო და ჩვენც ვასრულებდით მის ნებას. იმას „ქალ-ბიჭას“ ვეძახოდით, დევცინოდით, მაგრამ ის თვალს გვარიდებდა. არაფერი გარეშე წიგნი არ იყო, რომ წაგვეკითხა; და რომ კიდევ გვეშოვა სადმე, წაკითხვის ნებას არ მოგვცემდნენ. რაც კარგი რამეა—რიტორებაშია დაბეჭდილი, ის გეყოფათო. ერთხელ ერთმა თამამმა მოწაფემ ჰკითხა: —რაც აქ არ არის მოყვანილი ამ წიგნში, პუშკინს არა დაუწერია რაო?—ეგ რა შენი საქმეაო?—მიუგო მასწავლებელმა. ყმაწვილი არ მოეშვა და კიდევ ჰკითხა:—პუშკინი უკეთესი მწერალია, თუ გერცენიო? წამოვარდა ზეზე შეშინებული, დაიცვა თითები ყურებში და გააბა ყვირილი: აქ არ ვყოფილვარ, არ გამიგონია რა, არცა გითქვამს რაო... და ამგვარათ გავრდა კარში.

არა ნაკლებ ახირებული იყო ლათინური ენის მასწავლებელი—ძალიან კარგი, მშვიდობიანი და ბეჯითი მასწავლებელი. ბუზის ეშინოდა და მახარობელას რომ ბზუილი დაეწყო, იმას გული უწუსდა. ეს რომ იცოდნენ მოწაფეებმა, თუ რომელიმე მათგანმა გაკვეთილი არ იცოდა, მოიყვანდა უცბათ მახარობელას და ჩუმად გაუშვებდა კლასში; მასწავლებელი დაფრთხებოდა, მოსწავლეები წამოვარდებოდნენ ზეზე, ზოგი ამ ბუზს დაუწყებდა ვითომდა კლასიდან გამოდენას, ხან ერთ კუთხეში მიაგდებდნენ, ხან მეორეში და ამასობაში კლასიც თავდებოდა. ცხადია, რომ ამგვარ პირობებში ჩაყენე-

ბული მოზარდი თაობა ვერას გამოიტანდა ბევრს გიმნაზიიდან, რომ ამ საზარელ ბნელში ერთი ნათელიც არ გამოგვჩენოდა.

ის იყო პოლონელი როდზიევიჩი, რომელიც ჯერ პროფესორათ ყოფილიყო, მაგრამ ლოთობის გულისათვის დაეთხოვათ და სტავროპოლში ეშვნა ინსპექტორობა. მერე იქიდანაც გაეგდოთ და ჩვენში გადმოიყვანეს მათემატიკის მასწავლებლათ. ეს ლოთი მასწავლებელი ყურადღებასაც არ აქცევდა თავის საგნებს, არც ალგებრას, არც გეომეტრიას, არც ტრიგონომეტრიას და არც ფიზიკას; ჩვენს ნებაზე მიაგდო მათი სწავლა და ჩვენ, როცა გაგვიძნელდებოდა გაგება რამესი, მაშინ ღვეკითხებოდით და შევნიერადაც აგვიხსნიდა ხოლმე. საკვირველია, რომ მისი საგანი ყველაზე უკეთ ვიცოდით. იმან რაღაი შეგვატყო რომ გონება დახშული და განუვითარებელი არიანო, სულ სხვა რამეებზე გვესაუბრებოდა და ცდილობდა ჩვენს გამოუხიზლებას. იმ ხანებში გამოაცხადეს რომ. ვისაც უნდა რუსეთში წასვლა და უმაღლეს სასწავლებელში შესვლა, იმან ლათინური უნდა ისწავლოს და ვისაც მხოლოდ გიმნაზიის გათავება უნდა, იმან სჯულის კანონი შეისწავლოს და, თუ პირველ შეგირდათ გამოვა, ჩინსაც მიიღებსო. ჩინს მაშინ დიდი მომხიბლავი მნიშვნელობა ჰქონდა, მაგრამ ყველა ჩემმა ამხანაგებმა, თუმცა ზოგი მათგანი ვერც კი წავიდოდა რუსეთში სიღარიბის გამო, ლათინური ირჩიეს. ერთმა მათგანმა მხოლოდ და მეორემ მეც სჯულის კანონის შესწავლა მოვინდომეთ, ჩინის სურვილით წარტაცებულებმა. იმ ხანებში რუსული ენის მასწავლებელმა გვიბრძანა: აიღეთ, რაც გინდათ და თქვენდა თავათ თხზულება დაწერეთ, მაგრამ დიალოგებათ კიო. მე ავიღე და დავწერე ერთი ახირებული რამ. მასწავლებელმა რომ წაიკითხა, ინსპექტორს გადასცა და მას საპედაგოგო რჩევაში წარედგინა და ეთქვა: ამის დამწერი თუ ახლავე არ აილაგმა, არ ივარგებსო! რჩევაზე როდზიევიჩის გამოედვა თავს: მაგის დამწერი კარგი ვინაჲ გამოვა და გაწყრომა კი არა, მოფერება ეჭივრებაო. მე ეთხოულობ რომ იმას ძალა დაატანოთ--- ლათინური შეისწავლოს და მაღალ სასწავლებელში სადმე შევიდესო. გაიტაცა, გადაიყოლია ზოგიერთები სხვებიც და დირექტორმაც ბანი მისცა. შემიხმეს მეც. -- ეს შენი დაწერილიაო, მკითხა დირექტორმა?

— დიახ, ეუბასუხე ცოტა შემკრთალმა.

— მერე როგორ გაბედე რომ მთავრობის მოსამსახურე პირებს ასე ცუდათ იხსენიებ?

— ის გადადამდგარი ჩინონიკია.

... სულ ერთია, უპატიურათ შეხება მაინც არ შეიძლება. ის დაწასხურებული იქნებოდა და პენსიაც ექნებოდა, დაუმატა მრისხანეთ ინსპექტორმა. წაიღე და გადაასწორე სხვანაირათ!..

— თუ მხოლოდ ეგ არის წუნი, ეგ ადვილია: წავშლი სიტყვას „გადამდგარი“ და დავაწერ „გამოგდებულს“. გამოგდებული, თუ კარგი ყოფილიყო, ისევ სამსახურში იქნებოდა. ღირექტორმა გაიცინა და გამიშვა. იმ დღიდან მეც ლათინურზე გადავედი. ამის შემდეგ კიდევ უფრო შემიყვარა როდზიევიჩმა და განსაკუთრებულ ყურადღებას მაქცევდა. საკვირველი იყო მისი საქმე: ისე გაეწეწილი ჰქონდა გვამი არაყით, რომ ხანდახან, რომ კიდევ არ დაეღლია, ისე თავის თავით მოუვლიდა სიმთვრალე. ერთხელ მოუარა გაქვეთილების დროს და მოწაფეს, რომელიც დაფასთან იდგა და გეომეტრულ ფიგურებსა ხატავდა, მიაყვირა: — აბა, ჩამოუარე ლეკურიო! და ტაშის კვრა დაიწყო. გაშეშდა მოწაფე. ჩვენც შევწუხდით, მაგრამ იმან მაინც თავისი არ დაიშალა: — როგორ თუ შენ ნაციონალური ცეკვა გეზიზღებაო?! არ იცი, რომ ხალხურ სიმღერებსა და ცეკვაში მისი გული და სული იხატება? აი, ლეკურიც ხომ ქართულია, ცოცხალი რამ არისო. დაუკრა ვითომ ლეკური, მერე გადავიდა მაზურკაზე: აი ესეც ჩვენი გამოგონილი თამაში და შეუპოვარი მაზურკაო და ახლა ესეც ნახეთ, რასა ხატავსო, და დაუარა ტრიპაკა, უწმაწური გინებით შეკაზმული. ბოლოს შეჩერდა, დაავლო ქუდს ხელი და გავარდა კარში. ჩვენ ღმერთს მადლი შევწირეთ რომ არც ღირექტორი, არც ინსპექტორი და არც სხვა ვინმე არ შემოგვესწრებია. ისე შეგვებრადა რომ არ ვიცოდით, გვეცინა თუ გვეტირა! მესამე დღეს ძალიან დარცხვენილი შემოვიდა. დიდხანს ხმას არ იღებდა და ბოლოს დაიწყო: — ყმაწვილებო! ძველ დროში საფრანგეთში და საბერძნეთში განგებ დაათრობდნენ ხოლმე მონებს და მათ უსაქციელობას თავის შვილებს აყურებინებდნენ რომ მათთვის თვალდათვალ დაენახებიათ რომ რა საძაგლობაა — კაცი რომ დათვრება, გონებას დაჰკარგავს და პირუტყვს დაემსგავსება. გუშინ წინ მე დანახვით თქვენ ამ გვარი რამ. ეცადეთ რომ გაუმავრდეთ ცხოვრებას, აიტანოთ გასაჭირი და ჩემსავით არ გაგაფუქოს. რა ვარ ახლა მე? განა არ ვგრძნობ რომ ფიზიკურათ დამახინჯებული ვარ, მაგრამ მაინც, მადლობა ღმერთს, ამ ფიზიკურმა დამახინჯებამ სული და გული წმინდათ, შეუბღალავათ შემინახა. კლასის გამოსვლამდი სულ

აწაირათ გვემუსაიფა და მოგვმორდა. ჩვენ თითქმის ყველა ვტიროდით და იმ დღიდან კიდევ უფრო გვებრალებოდა. ერთხელ კიდევ, უკანასკნელ კლასში რომ გადავედით, მე ფრანკუზულის მასწავლებლის მუსიეტურესის სახლში ვიდექი. ამ მუსიეტურესს ყმაწვილები მასე ტურს ეძახდნენ. ერთხელ სალამოს სტუმრათ შემოჰყვა როდზიევიჩი; დაჯდნენ ორი მარტო და ჩაის დაუწყეს სმა. სტუმარმა რომი მოითხოვა, თვითონაც დაისხა და მასპინძელსაც დაუსხა. შეყვენი ნელნელა მუსაიფს. შეზარხოშებულმა ფრანკუზმა დიდი რევოლუცია მოიგონა და აღტაცებით დაიწყო ლაპარაკი. სტუმარმა პოლონეთი გაიხსენა და მოხსნეს თავი სიფრთხილეს, მით უფრო რომ იქ იმ ორისა და ჩემს მეტი არავინ იყო. მე ჩემთვის კუთხეში ვიჯექე, ასე რომ, მგონია, ვერც კი შემნიშნეს. იმათმა აბდაუბდა საუბარმა ისე გამიტაცა რომ რაღაც უჩვეულო სასუფეველი ვიგძენი, სმენათ გადავიქექი. ბოლოს თქვა ამოოხვრით როდზიევიჩმა:

— ახლა რაღა დროს ვწუხვარ რომ სამხედრო სამსახურში არ შევედი, რომ სარდალი გავმხდარიყავ და მარჯვე დროს ქვეყნისათვის სამსახური გამეწია!.. ეს რომ ჩამეწვითა ყურში, ჩემი თავი ველარ ვიცანი! იმ ღამეს აღარ დამეძინა. ვამბობდი: რა მინდა ღწინვერსიტეტში? რა კარგი იქნება სამხედრო სამსახური? უნდა ოდესმე სარდალი გავმხდარიყავი! რაც აღრე შევეუდგები საქმეს, ის აჯობებს და ამ ერთ წელიწადს მაინც ხომ, უკანასკნელს კლასში, ახალს არას გვასწავლიან, ძველებს გვამეორებინებენ და გამოვალ, არსად არ წავალ-მეთქი. გადავწყვიტე და გამოვუტხადე მამა ჩემს ჩემი სურვილი. მამას ძალიან იამა:—შენი ნებაა, შეილო! მე შენი ხნისას ცოლი მყავდა და ოჯახს ვეკიდეო. მაშინვე გამოვედი სასწავლებლიდან,* რითაც ყველა გავაკვირვე და დილიდან სალამომდე როდზიევიჩის აღარ ვმორდებოდი. ოთხი თვე დავრჩი, მაგრამ ეს ოთხი თვე უფრო ნაყოფიერი იყო ჩემთვის ვიდრე რვა წელიწადი გემნაზიაში ყოფობის დროს. დამდეგ მაისს გამოვეთხოვე დედ-მამას, იმერეთს და დავადექი გზას. სრულიად გამოუტყდელს ცხოვრებაში, ბევრის არ მცოდნეს და სრულიად არაფრის მნახველს უნდა ზღვა გამეელო, ხმელეთი გადამელახა და ერთი ბიჭის ამარა ჩავსულიყავ

* 10 თებერვალს 1859 წელს. ამ თარიღით მიუღია აკაკის გიმნაზიის მოწმობა.

პეტერბურგში, სადაც ჩემი ძმა მეგულებოდა კანვოიში მოსამსახურეთ*.

1897—1898 წ.

2 ამაო ძეგნი

მაისის ღამე ბნელთვალიანი
აგერ განთიადს ესალამება
და ვარსკვლავთ კრება უხვსხივიანი
გულდაწყვეტილი ნელნელა ჰქრება.

იწყო კაშკაში ცისკრის ვარსკვლავმა,
მთვარემ დაუთმო მას თვისი ბინა,
წყნარად დაჰქროლა დილის ნიავმა
და სუნნელება ქვეყნად მოჰჰინა.

მამალთ ხმამალა იწყეს ყვირილი,
მუშებს აუწყეს მით გათენება,
ალიძრნენ ჩიტნი და ერთხმად ტკბილი
გრძნობით ბუნებას შეასხეს ქება.

შემოქმედების სარკვე ბუნება,
ვინ ჩაგისახა ეგ ძლიერება?...
ნეტავ თუ იყოს ღვთისა ქმნილება,
გჰკრეტდეს და არ ჰგრძნოს მან ნეტარება?

მაგრამ რას ვხედავ! აჰა ჰაბუკი,
რომელიც შენ ყურს სულაც არ გიგდებს,
კენესის და ოხრავს, სტირს უბადრუკი
და წარსულს ღროებს ოცნებით ეძებს!...

* თუმცა აკაკის დიდი სურვილი ჰქონდა—სამხედრო სამსახურში გამწესებულიყო, მაგრამ პეტერბურგის მოსწავლე ქართველობამ იგი გაიტაცა და გადააწყვეტინა უნივერსიტეტში შესვლა. მართლაც აკაკი შევიდა უნივერსიტეტში რომელიც დაასრულა 1862 წელს 31 მარტს.

მთა-კლდეთ შეჰბლავის, ჩასძახის ქვესკნელს,
წყალსა მიჰყვირის მსწრაფლმამაყალსა,
მაგრამ ვერ ჰპოებს ნატგეშისმცემელს
და უმრავლდება წყალული საწყალსა!

მთანი და კლდენი სისხლს უჩვენებენ,
ქვესკნელი საფლავს და ძვლებს გამხმართა
რომელნიც ანდერძს მოგვაგონებენ
მსხვერპლად შეწირულთ ჩვენთ წინაპართა.

საზარეო, უხმო ამა პასუხით
საბრალოს გულში სისხლი სდუღდება,
და მდინარესვე მტირალისა ხმით
წარსულის ამბავს ის ევედრება

მაგრამ მდინარე აქაფებული
ქვე მოაქანებს ასწლოვანთ ხეთა,
მალმალ ტალღით სცემს განრისხებული
და ჰსურს გაგლეჯა კლდოვანთ კიდეთა,—

რომ მსწრაფლ მორეცხოს მან სისხლი ძველი,
მის კიდეებზედ გადათხეული,
მაგრამ კიდეთა შეუკრეს ხელი
და მის გამოა აღელვებული.

1860 წ. აპრილი.

1

ჰ სალამურო

სად ხარ, ჩემო სალამურო,
ამატკბილო და საამურო,
რომ შენის ხმით ჩრდილოეთში
ქართველს გული გამიხურო!

როცა მწყემსი გაპყრობს ხელში
და გაჰკივის მთა და ველში,

ტკბილსა ხმასა ცაში ჰკარგავს
და სევდისას შავს ქვესკნელში

მაშინ ფიქრი ჩემი შენ ხმას
გარს ეხვევა ვითა ძმა ძმას
და შენი კვნესით მაგონებს
საქართველოს მწარე მოთქმას:

უსულო საგანთ მაინც შესწივლე,
ეგებ მათ ივრძნონ შენი სიმწარე!

ხომ გახსოვს, ოდეს კაცს ანგელოზად
და სასუფეველად სოფელს სახავდი?
ვინ დაგიბრუნოს ის ნეტარი დრო,
როს ცრუ ოცნებას შენ მონად ჰყავდი!

რა ბედნიერი იყავი მაშინ!...
დღეს შეგისრულდა შენ ოცი წელი
და აბა რას ჰგრძნობ? თუ გიყვარს კაცი
და კიდევ მოგწონს ეს ცრუ სოფელი?

ვგონებ, ვერ უძლებ, მგრძნობელო გულო,
კიდევ ემღღრი სოფლის ბრუნვასა!...
ანგელოზებად ვისაც სახავდი,
ისინი, ზედავ, გესვრიან ქვასა,

რადგან არ დასდევ არცა პატივსა,
არც დიდებასა ამა სოფლადა,
ბრმად რომ არ ჰმონებ საზოგადო აზრს
და შეუპოვრად დახვალ ობლადა.

ვიცი, ის ბედი, სხვა რომ შეგნატრის,
შენ მიგაჩნია მხოლოდ სახენჭად!
ბედს შენთვის ერთი მხოლოდ ბუნება
წინ დაუნიშნავს მუდამ ნუგეშად.

მაშ, ნუ გწყინს, გულო, კაცთაგან გმობა,
ხელი გეძახონ, ნუ გენალულება,—
შენ კი დაადექ შენს წმინდა აზრსა
და აღასრულე დანიშნულება!..

ჩვეულებრივად მაშ ამალამაც
დასტები ბუნებით და გაიხარე,

ქვეყნად ყურს გიგდებს ტყბილი ბუნება
და ზეცით ეშხით დაგნათის მთვარე!

დღეს განისვენე, საბრალო გულო!
აწ შეაყენე, დრო არის, ლელვა
და სევდისაგან გარემოდებულს
ბნელს განგინათლებს შენ საღმრთო ელვა!

1861 წ. 18 ნოემბერი. პეტერბურგი.

5 უდარდო კაცი

შველასათვის კარგი მსურს,
ბოროტების მტერი ვარ,
გულში არ შევეშვებ შურს
და მით ბედნიერი ვარ!...

მე ბევრს არას დავეძებ,
რაც მაქვს, ცოტას ვჯერივარ,
ქერივოხერს არას ვტაცებ,
ისეც ბედნიერი ვარ!...

პატიოსან ოფლსა ვღვრი,
მეც მუშაკად ვწერივარ;
უსაქმურ კაცს ვუყვირი:
„მხედავ, ბედნიერი ვარ!...“

ხან მაქვს წყალი და პური,
ხანდახან მშვიერი ვარ,
მაგრამ ბედს არ ვემდური,
მაინც ბედნიერი ვარ...

ბატონიც ვარ, ყმაცა ვარ,
ჩემთვის ყველაფერი ვარ!
ხომა მხედავთ, რაცა ვარ?
ვარ და ბედნიერი ვარ!..

მიყვარს გაჭირვებული,
მეც მისებრ ოხერი ვარ!
თუმც არ მაქვს გროში ფული,
მაგრამ ბედნიერი ვარ!..

დიდაცებს თავს არ ვუკვრავ:
—რა მათი საფერი ვარ?
უმათოდაც, არ ვფარავ,
ჩემით ბედნიერი ვარ!...

სანამდის მაქვს ძალ-ღონე,
ვიღრე არც ხნიერი ვარ,
ვიძახებ თავმომწონე:
„ვარ და ბედნიერი ვარ!“

1865 წ. მარტი.

6 პასუხი ჯალადიღელისადმი

„იყავ უმანკო ვითარცა მტრედი
და მეცნიერი ვითარცა გველი!“
ამას გვასწავებს წინამორბედი,
ამას გვიმოძღვრებს თვით ჩვენი მხსნელი.

თუ ეს ღირსება ორივე ერთად
აქვს კაცსა ზეცით მონიჭებული,
მაშინ ის მოსჩანს სულდგმულში ღმერთად,
ა.ის პირუტყვებზედ ამალგებული.

მაგრამ თუ კი ეს ორივე ღირსება
არა აქვს ერთად შეთვისებული,
მაშინ ნახევრობს მისი არსება,
არ არის კაცადკაცი, სრული.

თუ უმანკოა მხოლოდ ვით მტრედი
და აღარა აქვს სიბრძნე მას გველის,
მაშინ მოელის საწყალს შავბედი
და ქვეყნად შევბას ნულა მოელის!

მისთვის რომ მოძმეთ ის მიენდობა,
ჰგონია ყველა მას თავის სწორი
და მით მათგანვე კი დაემხოდა:
ისე გაჰლეჯენ ვით მტრედსა ქორი!

თუ არ აქვს მტრედის უმანკოება
და მხოლოდ გველები არს შეცნიერი,
არც მაშინა აქვს კაცს მყუდროება:
ის არის თვითვე თავისი მტერი,

რომ უყვარს მხოლოდ მას თავი თვისი,
სარჩოს იმატებს, მოძმეთ მკბენარი,
მაგრამ ამხილებს მას სინილისი
და მის გამო არს მოუსვენარი!

ჰსურს მოატყუოს მან თვისი ტომი,
ტკბილი სიტყვა აქვს რიღედ და ფარად;
მაგრამ ხშირად კი სიკვდილის მდომი
ჩუმად იტანჯვის მარად და მარად!

მის ცრუ ღირსებით დაბრმავებული
ბევრი შეჰნატრის ამგვარ კაცის ბედს,

და არ იციან რომ მისი გული
ედრება ხშირად ცეცხლნადებ აბედს...

მაშ, მხოლოდ ნეტარ არს იგი კაცი,
ვინც უმანკოა და მეცნიერი!
მისი სიცოცხლე არის ორკეცი,
ის არის ქვეყნად სრულბედნიერი.

ავიც და კარგიც მას ეყურება,
თვით არ იზამს ავს, სხვის ავს იცილებს;
მოდმეთ უმანკოდ ემსახურება
და სიცოცხლესაც მითი იტკბილებს.

ამგვარი კაცი არის პოეტი:
დროზედ იმტრედებს და დროზედ გველობს;
მის ტომს მისთვის სძულს, ჰგონია ცეტი
და მის ქცევაზედ უმართლოდ ხელობს.

მაგრამ პოეტი კაცი გველ-მტრელი
მოდმეთ ცრუ აზრსა არ აგდებს არად...
ახალგაზდობის მას აქვს იმედი
და იმას უმღერს მარად და მარად!..

ხან მტრედებრ აღმა ჰფერენს მოწონებით,
ხან გველივითა ქვესკნელში ძვრება:
მაგრამ ყოველთვის თვის მოქმედებით
ის მხოლოდ მამულის ემსახურება!

ვერ შეაშინებს მას სოფლის ღელვა,
მხნედ მიატურებს იგი თვის წრფელ ნავს,
და, გზას უნათებს რა საღმრთო ელვა,
ის სიბნელიდან ნათლად გაშოჰყავს.

7 ციციანთელა

ჩემო ციციანთელა!
რად შიჰტრენ ნელანელა?
შენმა შორით ნათებამ
დამწვა და დამანელა!

ანათებ და კარგი ხარ,
მე თუმც არას მარგიხარ!..
ჩემი იყო ის მინდა,
შენ კი სხვისი ბარგი ხარ!..

აბრეშუმის პეპელა,
ფუტკარი და წურბელა,
შენზედ სარგებლიანი,
შენ გენაცვალოს ყველა!..

წურბელა მკურნალია,
მაგრამ ცოტა მყარალია...
მშიერი, სისხლის მტერი,
რომ გაძლება, მთვრალია!..

მაშ რად მინდა წურბელა?
მან გული დამიბნელა!
ისევ შენ და ისევ შენ,
ჩემო ციციანთელა!..

მეორე თაფლს და სანთელს
გვიკეთებს და სარგებელს
მით გვაძლევს, მაგრამ კბენით
გვისივებს ცხვირ-პირს და ხელს!..

მაშ რად მინდა ფუტკარი,
მკბენარი, მოისარი?
ისევ ციციანთელა,
უწყინარი ის არი!

მესამე ტანს გვიმოსავს,
წყნარია და არ იქმს ავს;
მაგრამ უგნურებითა
პარკში იღრჩობს თავის თავს!

მაშ რად მინდა პეპელი,
უგნურად თავის მკვლეელი,
და როგორ არ მერჩიოს
მსაც ციციანთელი?

ჩემო ციციანთელა,
საით ჰფრენ ნელანელა?
მე ვარ შენი ერთგული,
სხვა მოგატყუებს ყველა.

მებრალეები, კარგი ხარ!
და ვაი! სხვის ბარგი ხარ!
სხვებს ბნელშიაც უნათებ,
მე-კი ღლეც არ მარგიხარ!

ნეტავ რისა გაქვს რიდი?
ჩემსკენაც გამოფრინდი,
ნათელი მომაფინე,
მეც გამინათე ბინდი!

კმა, რაც ღლემდის ვიწამე;
აწ საყვარლად მიწამე,
და მაშინ შენს სიყვარულს
დამავიწყებს მიწა მე!..

ჩემო ციციანთელა,
საღლა ჰფრენ ნელანელა?
შენმა შორშორ ნათებამ
უღროოდ დამანელა!..

1871 წ. 31 ივლისი.

8 ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია

ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია!
ჩემო ჩანგო, ეშხით არ გიჟღერია!

ჩემო გულო, ტკბილად არ გიძგერია,
რადგანც სატრფო, ვხედავ, ჩემი მტერია!..

მით ჯოჯოხეთს მარად გულით ვატარებ!
თუ მარტო ვარ, თავს მომაკვდავს ვადარებ,
თუ ხალხში ვარ, ძალით ღრუბელს ვადარებ
და მოწყენით ჩემზედ მტერს არ ვახარებ.

რომ არა სთქვან ჩემზედ: „რა ოხერია!“

ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია!
ჩემო ჩანგო, ეშხით არ გიჟღერია!
ჩემო გულო, ტკბილად არ გიძგერია,
რადგანც სატრფო, ვხედავ, ჩემი მტერია!..

აღარა აქვს ბოლო ამ ჩემს სატანჯველს,
არცინ მაძლევს სანუგეშოდ ძმურად ხელს;
ჩემს შარბათში ნალევლს ესჭერეტ და ვარდში გველს,
მისთვის ვწყევლი და ვემღური ამ სოფელს,
რომლისგანაც მე გზები ამერია!..

ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია!
ჩემო ჩანგო, ეშხით არ გიჟღერია!
ჩემო გულო, ტკბილად არ გიძგერია,
რადგანც სატრფო, ვხედავ, ჩემი მტერია!

რაღას ველი, დრო არს განჰქრეს იმედი;
გინდ მეწვიოს, ვერას მარგებს აწ ბედი,
დამწვარი ვარ ისე, როგორც აბედი!
აჰა ღმერთო, რა უდროოდ დავბერდი:
საფლავისკენ ფეხი გამიშვერია!..

ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია!
ჩემო ჩანგო, ეშხით არ გიჟღერია!
ჩემო გულო, ტკბილად არ გიძგერია,
რადგანც სატრფო, ვხედავ, ჩემი მტერია!..

დავუძღურდი, განჰქრა გიჟი ოცნება...
ნალვლიანად ჩემს თავზედ მეცინება
და ღმერთს ვვედრებ: „ღმერთო, მომეცი ნება,
რომ მეღირსოს საფლავში დაძინება!...
სჯობს, სულ განჰქრეს კაცი, რადგანც მტვერია!

ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია!
ჩემო ჩანგო, ეშხით არ გიჟღერია!
ჩემო გულო, ტკბილად არ გიძგერია
რადგანც სატრფო, ვხედავ, ჩემი მტერია!

1871 წ. 18 აგვისტო.

9 ჩანგური

მე ჩანგური მისთვის მინდა
რომ სიმართლეს მსახურებდეს,
განამტკიცოს აზრი წმინდა,
გულის სიწმიდით ახურებდეს!

ერთი ჰქონდეს მას საგანი:
ჰარმონია მისი ხმების
ცხოვრებაში იყოს ბანი
ხან ლხენის, ხან მწუხარების!

აღტაცებით სიმთა ჟღერა
გამოსცემდეს მაგნიტის ხმას
და მაზედაც ჩემი მღერა
ორხმოვანად გამოისმის,—

რომ დაჩაგრულს იმსიმღერით
თვალთ ცრემლები ეშრობოდეს
და მჩაგვრელს კი გულში ძვერით
ისარივით ესობოდეს!..

მაშინ მხოლოდ ამ ჩემს ჩანგურს
აშორდება უქმად გდება

და, ვინც გრძნობით დაუგდებს
ყურს,
ვჰყვირებ, არც ის მოსტყუვდება!

გამიქვავდეს მაშინ ენა,
თუ რომ ვისმე მივეფერო,
და გამიძმეს ეს მარჯვენა,
თუ სიმრუდით სიმთ ვაჟღერო!..

რაგინდ ბედით ვიყო კრული,
საშინელიც შექნეს ბოლო,
არ შედრკება ჩემი გული,
გინდა ქვითაც დავიქოლო!

სხვისი ლხინით ხომ ვიხარებ,
თუ რომ ჩემს თავს დავრჩი ავად,
და მაინც არ აღვიარებ
შავს თეთრად და თეთრსა შავად!..

მე ჩანგური მისთვის მინდა
რომ სიმართლეს მსახურებდეს,
განამტკიცოს აზრი წმინდა
და გულის წრფელად ახურებდეს!

1871 წ. 30 აპრილი.

10 ორი სურათი

საფლავებზე ბნელი მაისის ღამე
გადასწოლია მძინარ ბუნებას,
რომელიც თითქმის მთლად გაუშსკვალავს
ჯოჯობეთურსა უცნაურ ვნებას.

ყოველგან ხელმწიფობს მკედრული სიჩუმე...
მხოლოდ ხანდახან ისმის კივილი
და მას პასუხს სცემს რაღაც ფრთქიალით
როგორც ტვინის წვან გულის ტკივილი!..

ნეტავ რა ხმაა ეს საზარელი?
კუდიანებს ხომ არ ეძახიან
ბრუტსაბძელაზედ და ისინიცა
ბატონ როკაპთან მიისწრაფიან?

არა! საზარი და შავბედიით
ეს ხმა ზარნაშოს კივილი არი,
და ნანგრევიდან მელამურები
გამოფრინვიან ამ ხმით დამფრთხარი.

წყევლის ბეჭელი აძევს ბუნებას!..
მთლად დაუტვირთავს ის შეჩვენებას!..
არარაობა სჯობს ამ არსებას
და ტანჯვით შფოთვა ამ მოსვენებას!..

მაგრამ უეცრად მთის გადაღმიდან
გამოჩნდა მთვარე სხივმომფინარე,
მასთანც მუდამი მისი თანმსარბოლი
მცირე ვარსკვლავი მოსხივცისკარე!

თვის შუქით ჰკურნებს ტანჯულ ბუნებას,
მშობლურ ალერსით სკვრეტს მომცინარე!..
მით მოუბრუნდა ბუნებას მაჯა
და სულს იბრუნებს მთლად არემარე!..

ყოველს სულდგმულსა, ყოველს მცენარეს
ერთბაში ტკბილი აქვსთ გულის ძგერა!..
ყვავილნი ფშვინვენ სურნელებასა,
და ბუღბუღოთ იწყეს ჩვეულებრ მღერა.

ნიავე უჭრის, მცენარე თავს ჰხრის,
ფოთოლთ საამოდ გააქვთ შრიალი!..
მიკვირს, ბუნება რად იტანჯოდა,
თუ თვით ჰქონია ამდენი ძალი?!

ვგონებ, მაგალითს გვაძლევს ბუნება:
ჯერ უნდა ვნახოთ ჩვენ განსაცდელი,
რომ მით გვირგვინი გამოცდილების
ბოლოს ვიხილოთ ბნელით ნათელი!..

მაგრამ ძნელი ხარ შენ, განსაცდელი,
ვინ გაგიძლოს შენ, თუ არ რჩეულმა?!

აურაცხელი და უწონელი
ვით აიტანოს ტანჯვა გლახ გულმა?!

შენი მეგრძოლი, სულით ობოლი,
ბევრი გვინახავს შეილდებრ ღუნული,
და, რომელიც კი არ მოგლუნვია,
დაგიმტვრევია როგორც ყინული!!.

შემცნეული მაქვს მეც შენი ძალა,
რასაც მექადის, ვხედავ, მე ბედი,
მაგრამ დავიმტვრე, არ მოვიღუნვი,
მსურს, მატყუებდეს მისთვის იმედი!..

თუმცა კრული მაქვს აწმყო არსება,
მეხსიერებაც, ყოველს ჩემს წარსულს
ზარნაშოსავით რა თავს დამძახის,
ტვინსა მიღულებს, მით მიშფოთებს სულს!

და მის ხმაზედა შავი ფიქრები
ვით მელამურა თავზედ დამფრენენ
და, აწმყოს წარსულს რა უერთებენ,
ბნელზედ ორკეცად უკუნს მაფენენ,—

მაგრამ მე მაინც სრულ იმედითა
ველი იმ მთვარეს და იმ ვარსკლავსა!
მოვსტყუვდე, მაინც არ მოვიღუნვი
და ჩავალ სწორი სწორსა საფლავსა!

15 ოქტომბერს, 1872 წ.

11 სასოწარკვეთილება

ჰეი სამშობლოვ, სხვებისთვის დედავ,
ჩემთვის კი ავო დედინაცვალო,
ვიცი, დაიბან პილატებრ ხელსა
და იტყვი, რომ ხარ შენ ღღეს უბრალო

ჩემს ტანჯვაში და ჩემს განსაცდელში.
მაგრამ მსურს გითხრა მე საყვედური

მხოლოდ მისთვის რომ უნდა გათავდეს
ჩემი შენდამო აწ სამსახური.

დღეს პირველათ და უკანასკნელათ
დაუფარავათ ვიტკენ შენზედ გულს
და აღარ ვმალავ იმ მძიმე ტვირთსა
დღემდის კი მხოლოდ ჩემთან დამარხულს!

სული და გული, ბუნების ნიჭი,
სიკბუჟე და წამი ყოველი
შენ შემოგწირე და რა მივიღე
სამაგიერო მე სასყიდელი?

უსამართლობა, მტრობა და დევნა!
კილისწამება გულის საკლავი!
და საუკუნოთ განსასვენებლათ
მოსწრათებული შავი საფლავი!

შავი საფლავი, სადამდის მტრობა
ველარ ჩაყვება ძალმიხდილს მკედარსა
და მცილებელთა შავნი საქმენი
ფერს ვერ უცვლიან თეთრსა სუდარსა.

უკანასკნელ ჟამს მე ეს მამხნევებს,
ეს მრწამს და სიკვდილს მიტომ არ ვნაღვლო
და სინიდისის სიწმინდისათვის
მტერმოყვარესა ჩემს ბედსა ვმადლობ!

დღე, მან დაგმოს ჩემი საფლავი
და მან დამქოლოს წყევლისა ხმითა
ვისაც ეშრომოს აქ ჩემზედ მეტათ
სიტყვით ან საქმით ან გულის თქმითა!

და მან გამკიცხოს და შემარცხინოს
უსამართლოდ და უღროვოთ მკედარი

ვისაც ჩემსავით აქვს სიყვარულით
სული წმინდა და გული მდიდარი!

მშვიდობით, ჩემო დედინაცვალო,
ჩემთან პირშავო ჩემო სამშობლო!
შენდობილ იყო ჩემგან ამიერ
და ღმერთმა მოგცეს კეთილი ბოლო!

1881 წ. 1 იანვარს.

12 გამოფხიზლება

ბავკაეებოვარ შავბედსა,
დავდივარ შეუპოვარი!
ვერ შემაშინებს რისხვით ცა,
ჭირზედა ჭირის მთოვარი!

არ ვუღალატებ სინიდისს,
თავს შევინახავ წმინდადა
და ჩემ სიცოცხლეს ვიგულებ
ჩემის სამშობლოს წინადა!

ოფლით მოვრეცხავ სამშობ-
ლოს,
იმ წმინდა სისხლით ღებულსა,
რომ შევეყარო პირნათლათ
იქ ჩვენს წინაპრებს კებულსა!

და აქ კი შესანდობარსა
ჩაყვარაკრებ კულითა
და შემოვძახებ თამამათ
გრძნობით აღესილის გულითა:

„ჩონგურო, ჩემო დიდებავ
და ძლიერებავ კალამო,
ზოგჯერ ფინთიხო გულისა,
ზოგჯერ წყლულისა მალამო!

ნუ გამომიღვეთ ძალ-ლონეს,
საბრალოს მუშას მთესველსა,
გულგაუტეხელს მებრძოლსა,
ბნელში იმედით მკვდესელსა!“

1881 წ. 1 იანვარს.

13 სიმღერა

ღაგვიზამთრდა, სუსხმა და-
გვკრა,
ტბილ ტაროსი შეგვეცვალა
და უწყალო ქარიშხალმაც
აორკეცა თვისი ძალა!...

ვინც თვის ტომის ტყავისაგან
შეიკერა ქერქი თბილი,
მას სიცივე ვერას ავნებს
და ცხოვრებაც ელის ტბილი.

მაგრამ რა ქნას, ვისაც ამ გზით
არ უკერავს სამოსელი,

სიცივე რომ მიადგება
და შიმშილი კუჭის მწველი?

სჯობს, მიჰბაძოს იმან მერცხ-
ხალს:

სიცივეს თუ შეუშინდეს,
გაეშუროს დასავლეთით,
ფრთა გაშალოს, გადაფრინდეს.

საზრდო მისცეს სულსა და
გულს,
მით სურვილი დაიმწიფოს;
და როს ზამთრის შეუპოვრად
თვისი ღონე მოიკრიფოს,

მაშინ ისევ გადმოფრინდეს,
აჭიკიკედეს ვით მერცხალი,
რომ სხვებმაც სთქვან: „გაზაფ-
ხული
ახლო არის მომავალი!“

დე, დაზამთრდეს, სუსხმა და-
გეკრას.

ქარიშხალმაც გვებროს ველით.
ზამთარი ვერ შეგვაშინებს,
თუ გაზაფხულს კი მოველით!

1873 წელი, დეკემბერი.

14 ს ი მ ლ ე რ ა

ბულბული ვარდს მაშინ დაჰ-
ყეფს,

როცა ეწხით მთვრალია!
მერცხლის ტკბილი ჭიკჭიკიცა
გაზაფხულის ბრალია!..

თუ მე გიმღერ, მშვენიერო,
ეს სულ შენი ბრალია;
და ის სცდება, ვინც რომ ჩემზედ
ამ მღერისთვის მწყრალია.

არ დაჰქნება მითი ვარდი,
რომ დააფრთხო ბულბული,
მერცხალი რომ კიდევ მოჰკლა,
მაინც მოვა ზაფხული!

მე რომ კიდევ გამაჩუმოთ,
მითი შენ რა გაკლდება?

ჩემს ადგილზედ სხვა მღერალი
ათასი სხვა გაჩნდება...

მსურს, მოვფინო, მშვენიერო,
შენი ქება ცის კიდეს!..
ფეიცავ, ლხინად მიმაჩნია
ჭირი შენს გადამკიდეს!..

რომ დამიბან კიდევ ენა,
გულს ხომ მაინც ვიმღერებ!
ტურფავ, შენის გულისთვის
ქვეყანას დავიმტერებ.

ნათესავენს და მეგობრებს
შენთვის ყველას ვეყრები!
უსასყიდლოდ გმსახურებ და
მძიმე ტვირთს ქვეშ ვიხრები!

და თუ ბედმა უნებურად
მომაშორა ეგ სახე,
მაშინ, ტურფავ, შორს მყოფიკა
ერთგულ მიანად დამსახე.

თვითონაც ვგრძნობ, რომ ეს
ჟინი,
ტურფავ, შენი ბრალია,
და ბრწყინ კი უსამართლოდ
დღეს ჩემზედ გამწყრალია!

1875 წ. 9 აპრილი.

15 აღმართალმართ მივდიოდი

აღმართალმართ მივდიოდი მე ნელა,
სერზედ შევდეგ, ჰმუნვის ალი მენელა;
მზემან სხივი მომაფინა მაშინა,
სიცოცხლე ვგრძენ, სიკვდილმა ვერ მაშინა.
შემიდულდა მაშინ სული და გული;
იმ ნადულში თვით მე ვიყავ დაგული.
გულმა ძგერა, სულმა შფოთვა დამიწყო,
ჩანგმაც თვისი მე სიმები დამიწყო.
ხმა სიმართლის შეუპოვრად გაისმა,
(აწ იგი ხმა ვერ ისმინოს გაისმა).
ცის მახლობლად ფეხ ქვეშ ვიგრძენ მიწა მე,
ვსთქვი: „ცხოვრებავე, მეც ერთ კაცად მიწამე!“
და ვიფიქრე: „ჩემი სატრფო სად არი?
ნისლი ჰპურავს, თუ დღე უდგას სადარი?“
გადვიხედე, ენახე რომ სხვას ჰმონობდა!
გამიკვირდა! ვსთქვი: „მტერს როგორ მონებდა?
მოხიბლულა, შემცდარია, ის არი...
აღერსით მთვრალს ვერ უხილავს ისარი!“
მივაძახე: „ჰინჯარში ნუ ვარდები!...
ნუ გგონია იქ ია და ვარდები!
შეიბრალე თავი შენი, იცოდე!
მაგ შარბათში საწამლავს სვამ, იცოდე!“
არ მისმინა მწუხარებით დანაგულს
და დამასო საუკუნოდ დანა გულს!
აღმართალმართ მივდიოდი ნეტა რად,
თუ ამ სერზედ თავს ვერ ვგრძნობდი ნეტარად?

ჩემო თავო! ველარ გკურნვენ წამალით!
 დაღმართდაღმართ დაუყევი, წა მალით!
 იქ ჩაბძანდი, სად გელიან ლოდებით!
 ბარით, ნიჩბით, კუბოთი და ლოდებით!
 დაივიწყე. ვინც გახსოვდა მარად, ის,
 ხელდაკრებით განისვენე მარადის!

1876 წ. 1 იანვარი.

16 იმერული ლექსი

პატარა საყვარელო,
 რისთვის მომიკალ გული?
 ვალიაში გაგზარდე
 ვით მაისის ბულბული.

შაქრით მყავდი გაზრდილი,
 შენთვის ვვლე კიდის-კიდე!
 პატარა საყვარელო,
 ცეცხლი რად მომიკიდე?

გული შენ მოგიძღვნე,
 სულიც ხომ შემოგწირე!

პატარა საყვარელო,
 შენ რაღად დამამცირე?

რომ დამგმე უმიზეზოდ
 და გამცვალე სხვაშია;
 მიჯობს, დამწვა ცეცხლითა,
 ან ჩამაგდო ზღვაშია!

პატარა საყვარელო,
 ჩემო მკვლელო უგულო,
 ვალიაში გაზრდილო,
 გაზაფხულის ბულბულო!

1876 წ. 3 თებერვალი.

X 17 მუხამბაზი

რომ იცოდე ჩემი გულის დარდები,
 გეფიცები, ტურფავ, შეგიყვარდები!

ცაზედ მზეა, ქვეყანაზედ შენა ხარ!
 ჯეცდომით ძირს ჩამოსული ზენა ხარ.
 შაქრის გულო, ბულბულისა ენა ხარ!
 სიხარულო, ჩემის ცრემლის დენა ხარ!
 ეკლით ნუ მჩხვლეტ... დამიბრუნე ვარდები!
 რომ იცოდე ჩემი გულის დარდები,
 გეფიცები, ისევ შეგიყვარდები!

სიყვარული ისა სჯობს; რაც ძველია:
საუკუნო მეგობრობის მცველია!
ახალი კი დროებითად მწველია
და უმაწვილთა მხოლოდ სანატრელია.
შენ ერიდე!.. მოითარე ფარდები!
რომ იცოდე ჩემი გულის დარდები,
გეფიცები, ქალო, შეგიყვარდები!

ჩემსავით რომ შეგიყვაროს, ვინ არი?
ვინ გაღმერთოს ციურად მომცინარი,
თუ არ შევე?.. გინდა ვიყო მძინარი,
შენი სახე მაინც ჩემ თვალთ წინ არი;
თუ გამიქრა, კლდეზედ გადავარდები!
რომ იცოდე ჩემი გულის დარდები,
გეფიცები, ისევ შეგიყვარდები!

აწ რაღა ვარ შენგან ტრფობას ჩეუელი?
ვეხეტები გზა-და-კვალდაბნეული!
ლხინს ვშორდები, ქირისაგან წყეული!..
გაყრის წამი ჩვენი იყოს წყეული!..
სჯობს, შევრიგდეთ!... ფეხთ ქვეშ დაგივარდები!

რომ იცოდე ჩემი გულის დარდები,
გეფიცები, ისევ შეგიყვარდები!

1876 წ. 3 თებერვალი.

18 ნ ა ტ ვ რ ა

ნეტავი ჩიტი ვიყო,
ჩიტუნია პატარა,
ტკბილის ხმით მოქიკქიკე,
სიამით მონაწვარდე,
რომ გავგოგდე... ავფრინდე...
ფრთები გაეშალა ჩქარა
და ცისკენ თავისუფლად
ისარივით ავფარდე!

მივფრინდები იმ არეს,
სად ვარსკვლავნი კრთებიან,
სადაც ხშირად კაშკაში
გააქვს მოწმენდილ მთვარეს;
იქ, სადაც მტრის ისრები
მე ველარ მომწვდებიან,
იქიდან გადმოვხედავ
ჩემსა სამშობლო მხარეს.

ენახამ იმ ბრძოლის ველებს,
სადაც ბედი სწყდებოდა,
მტერი, მგონი, შემუსვრის
ანგარიშში სცდებოდა,
რადგანც ქართველს იმა დროს
თავი ავიწყდებოდა...
ბრძოლა!... სჯული და ენა
კი მითი მტკიცდებოდა.

დავეცემი გულ-მკერდით...
იმ ველზედ დავეშვები,
ნისკარტით ვუამბორებ
წმინდას სახსოვარს მიწას!
წინაპრების სახსოვრად
კენესით ქიკჭიკს მოვჰყევი:
ქვეყანას შევაბრალებ...
შევავედრებ მათ ზეცას.

მაგრამ ვით გავარჩიო
ჩვენი მკვდარი და მტერი?
ხომ სულ ერთადა ჰყრიან
არეულ-დარეული?
წმინდა ბრე წინაპრების
და მტრების ბილწი მტვერი
რატომ არ არის ნეტავ
გარჩეულ-გასაზღვრული?

არ დავსდევთ, მაგრამ ის კი
თვით ბუნებამ გასაზღვრა:
იქ ეკალი ამოდის,
სადაც მტერი მარხია,
და, სადაც ჩვენმა ძველმა
წმინდა სისხლი დაჰღვარა,
იქ მოდის ყვავილები
და ზოგანც ვარდის ხეა.

ეკალს და ბაღახ-ბუღახს
მტრის გულზედ ამოსულსა
მივანებებ ბაყაყებს...
დეე, მათ უყიყინონ!
მე ვარდის ყვავილებზედ
ავიღელებ ამ გულსა,
ვიქიკჭიკებ... და მკვდრებმა
საუკუნოდ იძინონ.

ნეტავი ჩიტი ვიყო,
ჩიტუნია პატარა,
რომ ქიკჭიკით გამოვსთქვა
ენება ჩემის გულისა!
ენახო ჩემი სამშობლოს
ბედნიერება ჩქარა
და ვიმღერო სიმღერა
შორის გაზაფხულისა.

1879 წ. ივლისი.

X 19 პოეტი

ხან უგზური ვარ, ხან ბრძენი,
ხან არც ისა ვარ, არც ისა;
გარემოების საყვირი,
არც მიწისა ვარ, არც ცისა!

ნუ მკიცხავ, მნახო უგზურად,
ნურც გაიკვირებ ბრძნობასა:
სულ სხვა ჰყავს ხელისუფალი
ამ ჩემს გონება-გრძნობასა.

ეს გული სარკედ ქცეული
ბუნების ნათავებელია:
მხოლოდ მის სახეს გიჩვენებთ,
რასაც შიგ ჩაუხედია.

ენაც მას ამბობს, რაც სმენას
სხვისაგან გაუგონია,
ან თვალს უნახავს და ჭკუას
გაუზომ-აუწონია!

თქვენ რომ გგონიათ, ის არ ვარ,
სხვებს რომ ჰგონიათ, არც ისა!

შუაქაცი ვარ უბრალო,
ხან მიწისა ვარ, ხან ცისა.

1886 წ. 30 ოქტომბერი.

20 ხალხური

მინდვრად ეგდო თეთრი ქვა,
დავჰქარ ხელი, თან ამყვამ...
ქალო! შენი სიყვარული,
სადაც წაველ, თან წამყვამ.

ქვა ავიღე, გადავაგდე,
მიეუმატე ძველ ყორეს...
ქალო, შენი სიყვარულიც
გადვულოცე მეორეს!

ქვა უბეში ჩავიდევი,
დამამძიმა, დამძალა!...
ქალო! შენი სიყვარულიც
გამწარდა ვით სამსალა.

იმ ქვას წვიმა დაასველებს,
ცრემლები შენს სიყვარულს...
მაგრამ წვიმა ქვას ვერ აღბობს
და ცრემლები კაცის გულს.

1892 წ. 12 დეკემბერი.

X 21 განთიადი

მთაწმინდა ჩაფიქრებულა,
შეჰყურებს ცისკრის ვარსკვლავ-
სა;
მნათობი სხივებს მაღლით ჰფენს
თავდადებულის საფლავსა.

მგოსანი გრძნობამორევით
თვალს ავლებს არემარესა
და გულის პასუხს ნარნარად
უმღერის ტურფა მხარესა:

დადუმებულა მთაწმინდა,
ისმენს ღუღუნსა მტკვრისასა, —
მდინარე ნანას უმღერის
რაინდსა, ურჩისა მტრისასა.

„ცაფირუზ-ხმელეთზურმუხტო
ჩემო სამშობლო მხარეო,
სნეული დავბრუნებულვარ,
მკურნალად შემეყარეო!

მთა წმინდა გულში იხუტებს
საშვილიშვილო სამარეს,
მამა დავითსა ავედრებს,
აბარებს ქვეყნის მოყვარეს.

„ვერ ავიტანე ობლობა,
სისხლის ცრემლები ვღვარეო,
წამძლია სულმა და გულმა,
შენს ნახვას დავეჩქარეო.

„წინ მომეგებენ ღიმილით
შენი მზე, შენი მთვარეო,
გუნდი და გუნდი ვარსკვლავი,
მოკაშკაშ-მოელვარეო.

„გულში იფეთქა სიამემ,
სევდები უკუეყარეო,—
ია და ვარდი დამჰქნარი
ხელახლად გამიხარეო.

„ცაფირუზ-ხმელეთზურმუხტო,
სულისჩამდგმელო მხარეო!

შენი ვარ, შენთვის მოვკვდები;
შენზედვე მგლოვიარეო.

„ნურც მკვდარს გამწირავ, ნურც
ცოცხალს,
ზე კალთა დამაფარეო;
და რომ მოვკვდები, გახსოვდეს,
ანდერძი დავიბარეო:

„დედა-შვილობამ ბევრს არ
გთხოვ—
შენს მიწას მიმაბარეო,
ცაფირუზ-ხმელეთზურმუხტო
ჩემო სამშობლო მხარეო!...“

1893 წ. 2 იანვარი.

X ~~ჯ~~ ჯალარა

ის აღარა ვარ, რაც ვიყავ,
ძნელი ყოფილა ჯალარა...
ველარ გაჰკივის თამამად
ჩემო დაფი და ნალარა.

გული არ იშლის გულობას,
მაგრამ ვერ მოსდევს ძალ-ლონე!..
ვარ ბევრი „ვაის“ მნახველი
და ბევრი „უის“ გამგონე.

ამევსო გული წვეთ-წვეთად
ნალველითა და შხამითა,
ისე ვით საუკუნები
სხვადასხვა მრავალ წამითა.

მაშ რაღად მინდა სიცოცხლე
მე აწმყო გამწარებულსა
თუ, ვისაც ვეტრფი, ვინც მიყვარს,
ვხედავ მას აოხრებულსა?

მაგრამ იმედი, ცის ნიჭი,
რომ გამიელვებს გლაზ-გულსა,
თავი ტარიელ მგონია
ოცნებით გარემოცულსა.

ვუხმოზ ფრიდონს და ავთან-
დილს:
მხარი მხარს მივცეთ, ხელი ხელს,
ნესტანდარეჯან ქაჯებს ჰყავს,
მოელის ტურფა გამომხსნელს!

რა ვუყოთ, თეთრი მერიოს?!
ინით შევღებავ ჯალარას
და სულ სხვა ხმაზე დავეუკრავ
ამ ჩემ დაფსა და ნალარას.

მაგრამ ვაიმე, რომ ეჭვი
მოუგზავნია ჯოჯოხეთს:
მაცდურ სარკეში მახედებს,
ოცნებას მიკლავს... გულის მი-
ხეთქს!...

ამბობს: „ფრიდონ და ავთან-
დილ
ჯერ ვერ გადიხდის ომსაო!..
და შენ ტარიელს მოგაგებარ
ისე, ვით კატა ლომსაო.“

მართალი არის, მაგრამ რა?
რისთვის დაეკარგო იმედი?

გმირს წინა უძღვის ყოველთვის
უძლეური წინამორბედი!...

არა! აჰყავდეს იმედი!..
გულს ვერ გამიტებს ქალაქა!..
გმირებს უძახის... უყივის
ჩემი დაფა და ნალარა!..
1893 წ. 9 თვევარი.

23 ყარიბი

ნუ კითხულობ, ვინა ჯარ?
სიდან მოვალ? სად მივალ?
სულ ესა ვარ, რაცა ვარ,
რასაც მხედავთ თვალდათვალ!

თავისუფლად დავდივარ,
არც ბატონად, არც მონად!
ცა ქუდად არა მყოფნის,
დედამიწა ქალამნად.

უფროსი, არც უმცროსი
ნებით არვინ მყოლია!
ვინცა მცნობს და ვისაც ესცნობ,
ყველა ჩემი ტოლია!?

ძმობა და სიყვარული
ფულით არ მიყიდია!..
მხოლოდ გული და სული
მათი გზა და ხილია!

არც მქონია, არც რამ მაქვს,
არც მექნება, მგონია,
მაგრამ ჩემზედ მდიდარი
არც კი გამიგონია!

მე რომ მაქვს, ის სიმდიდრე
ღვთისგან მოცემულია:
სულია ის საუნჯე
და სიმდიდრე გულია!

ვერ მომპარავს ვერავინ:
თან დამაქვს ეს ღიდება!..
განჩინების ძალითაც
ხელი არ ეკიდება!

ჩამოდექი, პრისტავო!..
ნუ მოდიხარ, მოვალე!..
სიმდიდრეც ამას ჰქვიან...
ვინც მომცა... ვენაცვალე!..
1893 წ. 13 თებერვალი.

24 ავადმყოფი მგოსანი

ბედო შავპირო, უპირო,
ამრევო გზა და კვალისა!

სულს ნუ ამომხდი, მაცალე
დახამხამება თვალისა!

აჩრდილი-ლა ვარ წარსულის
და ლანდი მომავლისა!...
ვის შერჩენია, მე შემრჩეს
გადახდა სოფლის ვალისა?

მაგრამ სურვილმა მომხიბლა
ცრუ მოიმედე ზვალისა;
ჩამიხმატკილა ჩანგურმა
და გული გამიხალისა:

ჩანგურო ! ჩემო ჩანგურო!
ოცნების ზღვაში მცურავო!
შენი კრინმანჭი წკრიალი,
ხელახლად მომეწყურაო!

ჯორა გაქვს ია-ვარდისა,
სიმი — ბუღბუღის ენაო;
ფრთები არწივის გასხია,
შევშვენის აღმაფრენაო:

მიმოფრენ, მეც თან დაგყავარ,
წამისწამ, კიდისკიდესო!
ველარ მერევა სიკვდილი
მე შენსა გადამკიდესო!...

დიდება შენსა მოვლენას,
ციურო, ტკბილო ძაღვო!...
დააღწა გული შენს სიმებს
და სული დაიცალაო.

1894 წ. 26 თებერვალი.

25 მწუხრი

მთვარიანი ღამე იყო,
წყნარი, გრილი, მომხიბლავი!..
ზეგარდამო მადლსა ჰფენდა
ძალთაძალი უხილავი.

ცა ქვეყანას, ქვეყანა ცას
ყურს უგდებდენ ერომანეთსა;
მით ორივე შეთანხმებით
ადიდებდენ შემოკმედსა!

ცის და ქვეყნის შუამავლად
სხივი იყო მთიებისა
და იმათში პირველობა
შუქურვარსკვლავს მიეთვისა.

თვით მცენარე აღმაკმევით
მიმოფენდა სუნნელებას...

სიკბუჯე ძალსა გრძნობდა
და სიბერე გაახლებას...

წამი იყო სასუფეველის
მრავალმეტყველ მღუმარება
და ნაყოფი სამოთხისა
ამაყრეოლი ნეტარება.

აქ უეცრად ვარდის ბუჩქი
შეინძრა და შეირხა რტო,
ზედ ბუღბუღი თურმე იჯდა
გამსჭვალული მარტოდმარტო.

მოერია გრძნობა მღერალს,
გულში მადლი ჩაესახა!...
ტკბილზვესური, მწარე ზარი
ორივე ერთად შემოსძახა.

ხმა გაისმა სხივნართი რამ,
ზეამტანი, ამამგერი!..
ყველა სმენად გადაიქცა
უსულო და სულიერი.

თურმე რალაც სათამაშო
ბავშს ეჭირა, სულოს ჰბერევდა
და მანქანიც ხელოვნური
ბულბულისა ხმით უკრავდა.

მოფერადე ჰანგით ჰანგის
დაიქანცა, დაიღალა,
თითქოს ჩასდნა თვის ქიკვიკში,
ხმა შესწყვიტა!.. გაქრა ძალა!..

მაგრამ ნამდვილს ისე ჰგავდა
ვითა მწუხრი განთიადსა,
ვით უსულო სულიერსა
და აჩრდილი მისვე ცხადსა.

ნაცვლად მისსა იქვე ახლოს
აქიკიკდა სხვა ბულბული...
იგივე კილო, იგივე ხმა...
შიგ არც სული და არც გული!..

შეეადარე ერთმანეთსა,
შევეწონე ღიღსა მცირე
და ასე ვსთქვი: „სხვადასხვაა
პოეტი და მოშიაირე!“

1894 წ. 5 მარტი.

26 მომავლადვის ჩვენება

სიკვდილ-სიცოცხლის შუა' მდებარეს,
როდესაც სული ხორცს მეყრებოდა,
ცოდვილი ქვეყნის გამოთხოვება
მე მაინც კიდევ მენანებოდა!..

რასაც სიყრმიდან თვალი და გული
შეთვისებია და შეჩვევია,
გონება კავშირს ველარ გაუწყვეტს,
სიცოცხლეს მისი მონა და ტყვეა!!

ვიტანჯებოდი, ცრემლების ნაცვლად
ქირის ოფლშილა ვიწურებოდი...
მიწა მტოვებდა... ცა მიწოდებდა
და მე კი ვერც ერთს ველარ ვსწვდებოდი.

არც აქეთ ვიყავ და აღარც იქით
მე ორთა შუა გამოხიდული,
უჩინარ ბეწვით ოდნათ დაბმული
ხორცი უსულოდ, უხორცოდ სული!

უცბათ გაიხსნა ცა, მოელვარე
მალლით ნათელი გადმოფენა
და თანვე მოჰყვა ხმა ზეციური;
„აჰა, ოსსანა მალალთა შინა!“

ნაოლის სვეტებზე ნათლისვე კიბით
გადმოქანა ძირს ანგელოსი;
სხივით ნაქარგი თვით ელვარება
იყო იმისი წმინდა სამოსი.

მომიახლოვდა მანუგეშებლად,
ცისა და ქვეყნის შუამავალი.
დამიდგა მარჯვნით... მისმა შევენებამ
მომხიბლა სრულად და მომპრა თვალი.

ამ დროსვე ერთად შეიძრა მიწაც,
ქვესკნელმა გვრგვინვით გააპო ბნელი
და ამოფრინდა ბოროტი სახე
სრულის დიდებით, თვით ბელზებელი.

იმის მედიდურ ძლიერ სახეზე
უფლება შავი ხაზით ეწერა;
დადგა პირდაპირ ანგელოსისა
და შეუპოვრად დაუწყო მხერა.

„შენ აქ რა გინდა?“ — სთქვა ანგელოსმა —
„სამარადისოდ შეჩვენებულო!..
ურჩო მეუფის!.. და ქვეყნის მტერო!..
მოუსვენარო!.. ბოროტო სულო?!“

„განა არ იცი: ვისაც ამ ქვეყნად
ვერ შეურყიე სარწმუნოება,
სიკვდილის შემდეგ რომ მიეკარო,
არ გაქვს უფლება! არა გაქვს ნება!..“

— „ვინ მოგახსენა?!.. ჯერ ჩემ უფლებას
ვერ გააქარწყლებ შენ ასე ჩქარა!..
ჩვენ-ჩვენ საზღვარზე ვდგევართ ისევე!..
სთქვა ბელზებელმა! გადინახარა:

„ჯერ სანამ სული ხორცს არ გაჰყრია,
არ დამკარგვია უფლება და დრო!..
უკანასკნელად ერთს კიდევ ვსინჯავ,
რომ მაგის სული მოვინადირო.

„და ხელის შეშლა თუ შეგიძლია,
იხმარე შენი გრძნობა-გონება,
რომ მოანატრო ის ზეციური
საოცნებო რამ ყოფა-ქონება.

„მეც გამოვიჩინ ჩემ ძლიერებას
სათვალდათვალოს და ხელ შესახებს
და მაშინ ენახავთ: ამ ორში, აბა,
რომელს აირჩევს? და რას აიღებს?

„შენ შეგიძლია წაართვა სული!
მე შემიძლია რომ დაეუბრუნო!
შენ სხვის მონათ ხარ კარზე მოსული
და მე კი მმონებს თვით საუკუნო!!.“

ანგელოსი

როდემდის?

ბელზებელი

სანამ არ მოიშლება

ქვეყანა მისის შევნიერებით.
არ მყავს მეტოქე, მოპირდაპირე,
არც მოხერხებით, არც ძლიერებით!

ანგელოსი

კი, მაგრამ ეგ ხომ დროებითია?
„მეორეთ მოსვლის“ არა გაქვს შიში?

ბელზებელი

საუკუნეთა საუკუნოებს
არა აქვთ ზომა და ანგარიში.
„მეორეთ მოსვლა“ ისე შორს არის
რომ მაზედ ფიქრი არს უგნურება.

ანგელოსი

რასაც ოდესმე ბოლო მოეღოს,
არ არის სრული ის ნეტარება.

ბელზებელი

ბევრჯერ წამიც კი ბედნიერების
საუკუნოზედ უტკბილესია!...
მეც მომავალი ჩემი სიმწარე
აწმყოს სიტკბოში ჩამილესია!!

ამას ვჯერდები და მომავალი
მე დამითმია თქვენთვის საკუთრად,—
ჩემთვის შავბუნდათ წარმოსადგენი
და თქვენთვის რაღაც ნათელ-ვარდისფრად.

თქვენ აწმყოსა სცვლით იმ მომავალში,
მე მომავალზედ აწმყოს არ ვჰყიდი!..
ვინ მოსტყუვდება ჩვენში, ვინ იცის?...
სულ სხვადასხვა გვაქვს ჩვენ გზა და ხიდი:

შენ მარჯვნივ იწვევ ადამის შეილებს,
მე იმათ მარცხნივ ვეპატივები!
არჩევანი კი იმათ ზელშია

და ნუ გასჯიან რაგორც გიჟები!
სადაც ერჩიოთ, იქით წავიდნენ!..

ა, მაგალითი ახლაც თვალწინ გვაქვს:
ამ მომაკვდავთან მოვსულოვართ ერთად
და ქირისუფლად ვადგივართ მას თავს.

შენ სულ სხვას ურჩევ და მე კიდევ სხვას!
არა სჯობს, ვკითხოთ მაგისვე სურვილს:
სიცოცხლეს ირჩევს ჩემი შეწვევით?
თუ შენი რჩევით სანატრელ სიკვდილს?

სთქვი: რას ჰპირდები?

ანგელოსი

განსასვენებელს,

სად არც ურვაა, არც მწუხარება!
და ხორცშესხმულიც ვერ წარმოიდგენს,
თუ რა ტკბილია ის ნეტარება!..

მახლობლად ღვთისა, წმინდათა შორის,
ანგელოსთ გუნდში გამოორეული,

ციური ძალით გაიმსჭვალება
ვალგადახდილი სპეტაკი სული!
ამიერიდან უკუნისამდე
არ მოეშლება ის ნეტარება...
მაშინ როდესაც შენი ღიდება
ამ ქვეყანასთან ერთად გაქრება.

ბელზებელი

წელანაც გითხარ, უფარსაგოა
ეგ საოცნებო რამ მოგონება:
მაგის სიშორეს ვერ წარმოიდგენს
ქკუათამყოფლის გრძნობა-გონება.

და მე მით უფრო... რაც ღღეს ხელში მაქვს,
განა გიჟი ვარ, რომ შეველიო?
ნათქვამი არის: ხვალინდელ ქათამს
კვერცხი სჯობია ღღევანდელიო.

ანგელოსი

ჩვენსას თუ სწუნობ, ახლა შენი სთქვი:
რა უფლება გაქვს? რა შეგიძლია,
რომ ამ მიწის შვილს შენ მიანიჭო?

ბელზებელი

რასაც კი მომთხოვს!.. სულ ადვილია!
ხანგრძლივ სიცოცხლეს და ტანმთელობას
სიბრძნე-სიმდიდრეს და ძლიერებას!..
სიკბუჟესაც, რომ სიყვარული
უგვირგვინებდეს ბედნიერებას.
და ამას გარდაც, ზედმეტად კიდევ
მცირე სურვილიც ვალად შედება;
ყოვლის შემძლევი ვიქნები მონა
მაგისი! ნატვრა არ მოაკლდება.
ეს რომ სთქვა, მერე მე მომიბრუნდა:
„აწ მოიკრიბე შენი ღონეო
და აირჩიე, რომელიც გინდა!..
რაცა ვსთქვით, შენც ხომ გაიგონეო?“

რომ მოვისმინე იმათი ბჭობა
უჩვეულობით გაკვირვებულმა,
აღარ ვიცოდი რა უნდა მექნა!..
ძგერა დამიწყო ორჭოფად გულმა:
ზეცის შელევას ვერა ვბედავდი
და ეს ქვეყანაც მენანებოდა!..
სიტკბო-სიმწარის შუა ვიყავი,
სული შფოთავდა, ხორცი დნებოდა.

ბოლოს გავბედე ხმის ამოღება
და დავეკითხე მათ მორიდებით:
„ჩემგან რას ითხოვთ სამაგიეროს,
იმის სასყიდლად, რასაც მპირდებით?“

სთქვა ანგელოსმა: „მხოლოდ იმას გთხოვ,
რომ არ დაჰკარგო შენ სასიოება
და ხრწნილებადი შენი სხეულის
არ მოინდომო ამაოება!“

ბელზებელმაც სთქვა: „ბევრს არც მე ვითხოვ:
რომ მოვიფხანო უბრალოდ გული,
მხოლოდ ფორმისთვის, ზეცის საჯიბროდ,
მერმისისათვის მომყიდე სული“.

ჩამავდო ამან საგონებელში.
აღარ ვიცოდი, რა ამერჩია?
ორივე კარი ცის და ქვეყნისაც
მზა იყო ჩემთვის... ორივე ღია!

პირი ვიბრუნე ბელზებელისკენ
და მოვინდომე მისი მიწობა,
თუმცა არ მსურდა არც ანგელოსის
უარისყოფა და ზეცის გმობა.

შენ პირობაზე მე მოვაწერ ხელს!
ესთქვი—თანახმა ვარ და არც ვინაღვლებ!
იმ პირობით კი თუ შენც შენს სიტყვას
არ გადაუხვევ და შეასრულებ?!

— ვფიცავ ჯოჯოხეთს! სთქვა ალტაცებით
და მედიდურად გადიხარხარა!
შეერთა მფარველი ანგელოსიცა,
მწუხარე სახე დაბლა დახარა!..

იუდას ტყავზე კენის სისხლით
დაიწყო მტერმა პირობის წერა,
მაგრამ მარტო მის დანაპირებით
რომ ჩემი გული ვერ შეაჯერა,

თამამად მიიხრა: მეტი, რაც გინდა,
შენვე მომთხოვე და აგისრულებ!
მე ჩემი სიტყვის გამტეხი არ ვარ!..
არც ვავწილდები! არც ვაგაწბილებ!

— მართლა? მაშ კარგი! მიუმატე ეს:
რომ აწ საერთოდ ქართველი ერი,
ამაღლებული... აჰყვავებული...
ხანგრძლივი იყოს და ბედნიერი!

— აჰა, ჩაწერე!.. სხვა რამეც კიდევ
ჩამაწერინო, გინდა თუ არა?

— რალა თქმა უნდა? ჰო, ერთიც კიდევ
და მეტს არას გთხოვ... გათავდეს! კმარა!

— სთქვი მალე ეგეც და გავათავოთ!
რა სურვილია ეგ კიდევ ერთი?

— რომ საქართველომ ქვესკნელი დაგმოს,
მოიახლოვოს ზეცა და ღმერთი,

რომ ქართველობამ მტკიცედ დაიპყროს
ქრისტეს მოძღვრება და წმინდა რჯული,
და მაშინ, დიახ, შენი იქმნება
სამარადისოდ ეს ჩემი სული!!

შეკრთა ეშმაკი, ამის გამგონე!

არ მოელოდა ამგვარ პირობას!

ფრთა შეეკვეცა იმის წამიერ

ამპარტავნობა-მედიდურობას.

გაქევედა თითქოს, მაგრამ კანკალი

დაუწყო მხოლოდ გულმა და ხელმა.

სთქვა გუნებაში: ვაი სირცხვილო,

რომ მომატყუა ამ იმერელმა:

სულ რომ ცოტა ვთქვათ, ღღეს ქართველების
მე ორი წილი ხომ კი მერგება.

და ამ ერთ სულში რომ ის გავყიდო

რა ჭკუა არის? და რა მოგება?

გასტეხა სიტყვა, გაუჩინარდა,
ჩაძვრა ქვესკნელში სირცხვილეული
და მაშინ მხოლოდ ანგელოსიკა
ცაში აფრინდა გახარებული.

მეც გონს მოვედი, მიმოვიხედე
და იმავე წამს თვალი მოვჰკარი,
რომ მარცხნივ მიდგა დიდი მკურნალი
და მარჯვნივ ახლოს ჩემი მოძღვარი*.

1898 წ. აგვისტო.

ს უ ლ ი კ ა

საყვარლის საფლავს ვეძებდი,
ვერ ვნახე... დაკარგულიყო!
გულამოსკენილი ვჩიოდი:
„სადა ხარ, ჩემო სულიკო?!“

ეკალში ვარდი შევნიშნე,
ობლათ რომ ამოსულიყო;
გულის ფანცქალით ვკითხავდი:
„შენ ხომ არა ხარ, სულიკო?!“

ნიშნად თანხმობის კოკობი
შეირხა... თავი დახარა,
ცვარ-მარგალიტი ციურით
დაბლა ცრემლებად დაჰყარა.

სულგანაბული ბულბული
ფოთლებში მიმალულიყო;
მივეხმატებოლე ჩიტუნას:
„შენ ხომ არა ხარ, სულიკო?!“

შეიფრთქილა მგოსანმა,
ყვავილს ნისკარტი შეახო,
ჩაიკენეს-ჩაიჭიკჭიკა,
თითქოს თქვა: „ღიახ, ღიახო!“

დაგვეპათქათებდა ვარსკვლავი,
სხივები გადმოსულიყო,
მას შევევითხე შეფრქვევით:
„შენ ხომ არა ხარ, სულიკო?!“

დასტური მოხდა ციმციმით,
სხივები გადმომაყარა
და იმ დროს ყურში ჩურჩულით
ნიავმაც ასე მახარა:

„ეგ არის, რასაც ეძებდი,
მორჩი და მოისვენეო!
დღე დაიღამე აწ ტკბილათ
და ღამე გაითენეო!“

„სამათ გაშლილა ის ერთი:
ვარსკვლავათ, ბულბულ, ვარ-
დათო.“

თქვენ ერთმანეთი რადგანაც
ამ ქვეყნად შეგიყვარდათო!“

მენიშნა... აღარ დავეძებ
საყვარლის კუბო-სამარეს,

* აქ აღნიშნული მკურნალი იყო—სამსონ თოფურია და მოძღვარი—დეკანოზი დავით ლამბაშიძე. დღეს ორივე გარდაცვლილია.

აღარც შეეჩივი ქვეყანას,
აღარ ვლერი ცრემლებს მდულა-
რეს!...

ბუღბუღს ყურს ვუგდებ,
ვარდს ვცნოსავ,
ვარსკვლავს შეეყურებ ლხენითა

და, რასაცა ვგრძნობ მე იმ დროს,
ვერ გამომიტევამს ენითა!

ისევ გამეხსნა სიცოცხლე,
დღემდი რომ მწარეთ კრულიყო:
ახლა კი ვიცი, სადაც ხარ:
სამგან გაქვს ბინა, სულიყო!

1895 წ. 8 ივლისი.

28 ქებათაქება

სხვებმა სვან ღვინო! მე უღვინოთაც
მოვრალი ვარ პირად ბედნიერებით!..
და ნეტარებას მიმრავალკეცებს
მიდამო მისის მშვენიერებით!

ვიშ ამ საღამოს
მშვიდსა, საამოს,

ტკბილნეტარებით შეზავებულსა!

რა უცნაურად,
მაღლით ციურად

სამოთხისაკენ იტაცებს გულსა,---

რომ საიდუმლო,
სასიქადულო,

კაცსაც ბუნების შეატყობინოს,

და, სადაც ჭკუა
სცდება და სტყუა,

იქ მარტო, მხოლოდ გულს აგრძნობინოს!

აჰა ვგრძნობ მეცა,
რომ არის ზეცა.

აღვსილი რაღაც ძალით საგზნობით,

და ეს ქვეყანა
ყოვლგნით, ყველგანა

თავს უხრის შემქნელს მაღლით საგრძნობით!

დახეთ ამ მოვარეს
სხივმოფინარეს,

თითქოს ტკბილ სევდით ივსებსო გულსა;

მოკაშკაშენი,
მოთამაშენი

ვარსკვლავნი ირგვლივ აბმენ ფერხულსა!

ძალთა დიდება,
შექმნათა ქება,
არს. საიდუმლო მათი ვედრება;
ქვეყნიო ბუნება
ბანს ეუბნება
და ეს ბანია „ქებათაქება“.
ყვავილთა ენა
არს სუნნელთ ფშვენა,
საგალობელად აღმაკმეული;
წყალთა ჩქრიალი,
ფოთოლთ შრიალი,
ბალახთ ბიბინი რაღაც გრძნეული,
ბუნების მაყრუოს,
საქორწილოდ სრულს,
ეკავშირება, ზე ემატება;
და ახლა მეც ვგრძნობ,
საიდუმლოდ ესცნობ,
რომ არის კაცში ღვთისა ხატება!...
რამ ამამალა? ვინ მაგრძნობინა
ეს საიდუმლო, ღვთიური ძალა?...
ადამის კოდვით მკრთალი ბუნება
ძლევამოსილად გარდამიცვალა?!...
შენ, სიყვარულო, ცისა და ქვეყნის
კავშირო და თან შუამავალო,
შენ, რომლის ერთწამს, იმ სანეტაროს
მზა ვარ, სიცოცხლე მთლად ვანაცვალო!...
შენ, ვისაც უგზურთ უმეტესობა
ვერ გიგრძნობს, ვერც გცნობს, მხოლოდ ცილს გწამებს,
და შენ მაგიერ შენის სახელით
ის აღიარებს პირუტყულ წამებას!...
შენ და მხოლოდ შენ, ციურო ნიკო,
გამოუთქმელო კაცთა ენითა!..
შენგან მგოსანი ფრთებმესხმული ვარ
და მონავარდე აღმაფრენითა,—
რომ მეც გედივით სიკვდილის წინეთ
უცნაურ ჰანგზე ჩავიხმატებილო,

გცხო წმინდა სიმებს ციურ მალამოთ
და ვსთქვა გალობა საშვილიშვილო!

მე მას ვუგალობ, ვისაც განგება
მშვენიერება უსხივცისკარა,
ვინც ვარდს ელფერი, იას სინაზე
და ბუღბუღს ენა ერთად მოჰპარა!..

ის არის ჩემი ტკბილი სიზმარი
და მომხიბლავი მძლავრი ოცნება,
სიყვარული რომ ტახტად უდგია,
ეგვირგვინება პატიოსნება!...

როცა ჭაბუკი გამოუცდელი
მას თაყვანს ვცემდი თავდადებულად, —
ვხედავდი ნინოს, თამარს, ქეთევანს
იმაში შენათხზ-შეერთებულად;

და საამქვეყნოდ გულგრაღ-მოხუცი
დღესაც თაყვანს ვცემ როგორც პირველად,
თითქო ჭაბუკი ვიყო მე ახლა
და ვყოფილიყო მოხუცი ძველად!..

სხვებმა სევან ღვინო!... მე უღვინოდაც
მთვრალი ვარ მეტის სიხარულითა!..
ემატა სოფელს მშვენიერება
ჩემ თვალში მისის სიყვარულითა!..

1900 წ. იანვარი.

29) დიდება მაღალთა შინა

არც მყვარებია, არც მიყვარს,
არც მღომებია, არც მინდა,
არც მრწამებია, არცა მრწამს
შენს გარდა კიდევ სხვა წმინდა!

რომ გკოცნი, დედა მგონიხარ,
გეხვევი—შვილი უმანკო.

„დიდება მაღალთა შინა“,
დიდება, ვინც შენ შეგამკო!!

მე შენი მსგავსის ამ ქვეყნად,
დავბერდი, არ ვარ მნახველი!..

გამიძირტკბილე სიმწარე,
თაფლად მიქციე ნალღველი!!

შენი ღიმილის კირიმე
და შენი ამოოხერისა,
მალლიდან ჩამოტანილის
ციური მიხერა-მოხერისა!

დედა ხარ!.. დედა ობოლი.
ქართველად მზღელი შეილისა;
სამშობლოსათვისსამსხვერპლოდ
შემომწირველი წვლილისა!

იმან გამსკეალა მგოსნისაც
უბიწო გრძნობა-გონება
და მარად გულში ჩაუღდა
თაყვანისცემით მონება.

მადლი შენს გამჩენს, ლამაზო!
„დიდება მაღალთა შინა“,
ვინც შენსა გრძნობა-გონებას
ქვეყნად ნათელი მოჰფინა!!!

1911 წ. 1 მაისი.

II მშობელი მარი, მისი აწმყო, წარსული და მომავალი:

30 პოეტიდან «რუსეთში»:

მამა

რას მოვესწარი, როგორ ეცემა
ძველი ზრდილობა საქართველოში!
ვილას აქვს ჩვენი პატივისცემა?
მოხუცის ფასი შეიქნა გროში!

რაებს სჩადიხარ, დროო ახალო!
ველარ გავიგე შენი გზა-კვალი.
მადლობას გწირავ, ღმერთო მაღალო,
რომ არ შემასვი მეც თერგის წყალი!...

რაებს სჩადიან ჩვენი შვილები?
რასაც ჩვენ ვწუნობთ, ის უჩნთ საქებად;
ჩვენ დაგვცინიან დალოცვილები
და თვითონ ბევრი არ გაეგებათ.

მარხვას და ლოცვას არ ახსენებენ,
ძველი წესები აღარ ეძიეს,
ლამე არ სძინავთ, სულ თამაშობენ
და ღღე-კი ლამედ გადააქციეს!

რა ცეცხლშიდა ვართ! თუ არ გავზარდეთ,
ვილა დაგვიწერს მაშინ არზასა?
და თუ გავზარდეთ, სულ დავიღუპეთ...
ვხედავთ, გვიბნევენ კვალსა და გზასა.

ვჭეიქრობდი: ვნახავ სწავლულსა შეილსა,
არა ვზოგავდი იმის ზრდაში ფასს!
და რა უქნია ამ დალოცვილსა?
დღისით და ღამით ყვირის: „ვისტ“! ან „ფას“!

თუ არა, დადის ამ ოთახებში,
ვითომ დაჯდეს თუ? აჰ, ვერ ისვენებს;
ქარი უდგია სწორედ ფეხებში,
დადის: „პრაკ“, „პრუკ“, „პრაკ“! აღარ მაძინებს.

ან მოიშლიდეს ნეტავ როგორმე...
ამგვარი სწავლა რა საქადია?
როცა აბრეშუმს ქსელავდა ხოლმე,
სულ ტრიალებდა ჩემი გადია.

მისთვის რუსეთში როგორ წავიდე
რომ სულ ვქსოვო და ვიღო ვალები?
რისთვის გავგზავნე? ჰირს გადვეკიდე,
რად არ დამიდგა მაშინ თვალები!

აწ რალა დროსი, რა გაეწყობა! *
აი ისიცა შოდის, აქნევს თავს,
რალაც საქმე აქვს სწორედ, ეტყობა!
ვნახოთ, რას გვეტყვის ის ახალ ამბავს.

რუსეთში

მამა ბატონო! მამა ბატონო!
რა აზრები მაქვს, რა მოვიგონე!
გეტყვი, თუ ახლავ არ მომიწონო,
ყური დამიგდე და გამიგონე!

მამა

რა დაგეშართა, ნეტავ რა არი?
ერთი ვერსიდან მაგრე მოჰყვირი!
მოდო ახლოს და მაშინ მითხარი,
არსად მივდივარ, არავის ვტირი...
სანამ იტყოდე, შენ სული გხდება!
რა გაქლოშინებს? ჯერ შეისვენე!
აზრი ხომ არსად გაგიფრინდება?

რუსეთში

ბატონო, კარგი რამ მოვიგონე:
დიდიხანია, რაც ეს ნიგვზის ხე,

*7 ჩვენი ახალი მწერლობა.

ეზოში რომ დგას, სახეში მქონდა,
დღეს განგებ წაველ და განგებ ვნახე
და ასე უცებ ეს მომაგონდა:
იცი, ბატონო, რა მოგახსენოთ:
რადგანც ის ხე დგას მხოლოდ ეზოს შნოდ,
გადავქრათ ძირში, მერე დაეხერხოთ
და სულ ფიცრებად დავათლევინოთ;
ფიცარი თუმნად კი ღირს, ღმერთმანი,
ხეს გამოუვა ასი ფიცარი,
ეს შეიქნება ასი თუმანი;
ოჯახობაცა აბა ეს არი!

მამა

როგორ იფიქრე იმისი მოკრა?
შენ მართლა ამბობ, თუ მეხუმრები?

რუსეთუმი

ალარას ვეძებ, რაც უნდა მითხრა,
ავზედ და კარგზედ ყველაზედ წყრები.

მამა

როგორ არ გავწყრე: დღეს ნიგოზს მიჭრი,
ხვალ ამომიკაფ ძირში ვენახსა,
ფულის შენ არ ჰზოგავ, ბზესავითა ჰყრი,
აგერ მეხს დასცემ ამ ჩემს ოჯახსა!
ორასის წლის ხეს, ეზოს შევენებას,
აბა ვინ მოსჭრის და ვინ დახერხავს,
აბა მაგნაირ ოჯახის ვნებას
ვინ მოსწრებია და ვის უნახავს?

რუსეთუმი

ჩვენი ვალია, რომ დღეს გაჩვენოთ,
რაც არ გინახავთ უწინდელ კაცებს;
ახალმოდურად უნდ ავიშენოთ
ოჯახი.

მამა

მაგას ჩვენ ვინ გვიჩვენებს?

რუსეთში

თქვენ მიანდევით ეგ საქმე შვილებს,
აბა, ბატონო, სხეასაც-კი ჰკითხე
ნასწავლსა კაცსა: ორასის წლის ხე
ორ-სამს წელიწადს თუ კიდევ გასძლებს?
რომ გცოდნებოდათ თქვენ ბოტანიკა,
თვით მიხედვბოდით, არ ჰკითხავდით სხვას.

მამა

აი შეგირცხვეთ თქვენ „ბოტანიკა“
და დამჯერესაც ლაფი დაესხას!
რაებს ჩერჩებობ! რას მეუბნები!
ორასის წლის ხე სამს ველარ გასლებს?
მაგრე სტყუიან თქვენი წიგნები?
ვიპ! ვიპ! დაჰხედეთ სწავლულ ყმაწვილებს!
შევრცხვე, თუ თქვენი სწავლა ვინატრო!
რაებსა როტვენ!.. ერთი დაჰხედეთ!

რუსეთში

რომ კარგი იყო თქვენი ძველი დრო,
რით დაამტკიცეთ? რა გააკეთეთ?

მამა

რა გააკეთეთ? რა წავახდინეთ?
ძალიან კარგა ვირჯებოდით ღვთით!
მაგრამ შვილებმა-კი შეგვარცხინეთ...
თქვენს გამოზრდაში სწორედ მოვსტყუედით.
აღარ გწამთ ლოცვა, წირვა და მარხვა,
ჟამივითა გძულთ მღვდლების დანახვა,
ჩვენს ცხოვრებასა ქალაქში აგებთ,
ჩვენს დროს აგინებთ და თქვენსას აქებთ.
ნეტავ ძველ კაცებს რითი გეჯობიან?
უწინ ჩვენ უღვაშს რომ ენდობოდნენ,

იმდენს „ვექსილით“ არ ენდობიან
ახლანდელ კაცებს. ისე გაფუქდენ.

რუსეთუმე

ეს არის ჩვენი ბიწიერება?

მამა

დიაღ, ეს გახლავს, ესეც იკმარეთ.

რუსეთუმე

აბა მეც ვიტყვი. -ნუ გეწყინება.-
თქვენი ძველი დრო როგორ ატარეთ:
ძველი კაცები რომ ადგებოდით,
დილას ხელს და პირს რომ დაიბანდით,
იმ წაშს საუზმეს მივარდებოდით,
გამოძღებოდით, ისევ წვებოდით,
სადილობამდინ არ ადგებოდით,
მანამდი აბა რა ვაგანძრევდათ?
სადილად ისევ გამოძღებოდით,
რომ თიოქმის გული აცერეოდათ:
გამოძღებოდით რა უმოწყალოდ,
ისევ ლოვინზე ვაგორდებოდით,
უსამძრაოდა. თიოქმის უსულოდ,
სანამდი ვახშმათ არ დასხდებოდით.
დაურწყება-კი უფრო გიყვარდათ,
რადგანც იყავით სულის კაცები;
პაუელი შარხვისას შესქამდით ერთად
სარჩოს და მერე სულ...

აქ რუსეთუმე მეტად ვახუროდა
და აპირებდა კიდევ მეტსაცა.
მავრამ მოხუცი წამოუარდა
და ცალ ფოსტალსა მან ხელი სტაცა.
რომ დაინახა რუსეთუმემა,
ზე წამოვარდა დაფეთებული,
წინ ის გაიქცა და უკან მამა,
წითელპერანვა, გამწარებული.

დაუზოგავად ლანძღვით მისდევდა.
ეშატებოდა რისხვისა ალი,
მავრამ გაქცეულს, რა ველარ მისწვდა,
კისერში მოსცხო მარჯვედ ფოსტალი.
ასე, ამგვარად ჩვენს მჭადაგებელს
დაათხრევენეს სიმწრით თვალები.
გაგრძელებაზედ აქ ავიღებ ხელს,
თორემ, მკითხველო, დამელალები.

1861 წ.

31 მოგონება

სიმნი მკენესარნი სამარის ხმითა
ზედ დასტირიან რალაც საგანსა
და უცნაურის თანაგრძნობითა
ეს ჩემი გულიც ეტყვის მათ ბანსა.

ღმერთო! რა მიცვარს ეს მწარე მოთქმა!...
— ვეტრფიალები ამ ჩემსა ჩანგსა! —
მხოლოდ ამისი ეს მაცდური ხმა
გულს გადამფერავს მოდებულის ჯანგსა.

ეს არის ჩემი თანამგრძნობელი,
ეს ისმენს მხოლოდ ჩემს აღსარებას,
შეაღერსება ვითა შშობელი
და ცრემლით აღნობს ჩემს მწუხარებას.

აი, ეხლაცა ჩემი გონება
სიმთ გააცოცხლეს, აამღელვარეს,
მომცეს წარსულთა დროთ მოგონება
და გარდმიტანეს სამშობლო მხარეს.

ჰა! წარმომიდგა თვალ წინ ჰაბუკი,
გაჰირვებისგან რომ ცრემლსა ღვრიდა.
მავრამ მტკიცე და პატიოსანი
უფროსების წინ თავს არა ჰხრიდა.

პირმოთნეობით ის დაჩაგრული
 არაფის სთხოვდა თვის წარმატების
 და სიმართლისთვის თავგანწირული
 აღიარებდა კეშმარიტებს.

უშლიდა მოძმეთ სულის მდაბლობას,
 ჰგმობდა მათ შორის ის უპირობას,
 მაგრამ ეტყოდნ რაგვარ მადლობას?
 ემუქრებოდნ ტყაფის გამრობას!

„გამოიხილეთ, ამბობდა, თეფრი,
 შეიტყეთ, გლეხიც თქვენი ძმა არი!“
 და რას ისმენდა ნაცელად საწყდო?
 „ჩუ, თორემ ცხვირში წაგსკდება ძმარი!“

დაჩაგრულს გლეხებს ეფერებოდა,
 დიდუკებს ჰგმობდა პირუთნეველად,
 მისთვის მას ყველი ემტერებოდა...
 ყველის მიაჩნდა საზიზღარ გველიად!

მაგრამ მაინცა თავს არ იხრიდდა
 უფროსების წინ, იმათი მტერი,
 თუმცა ჩუმად ხშირად ცრემლებს ეი ჰღეროდა
 გაუკითხავი ყველგნით... მშინერი.

შიშშილ-წყურელით გახდა ის იფად,
 მისი დაცემა ყველამ იხარია
 მოკვდა საბრალოდ გაუკითხავად
 და საუკუნოდ მიწამ დაჰფარა.

ოჰ, უგნურებოე! ოჰ, სიბაგლობი!
 ის მოკვდა, მაგრამ არ არის მკვდარი!
 მას მოიგონებს მთამომადელობა
 და მას უგადოებს აწ წმინდა ქნარი.

ეინც მოუწყაფა საწყალს სიკედილი,
იმას კი გრძნობით ირეინ აკუთხებს,
მას შეაჩვენებს მისივე შეილი
და მამის საფლავს გადაფუტხებს.

აკუთხეულმც იყოს იმგვარი შეილი
და ამას იმბობს ეს ჩემი ქნარი
ეინც სამშობლოსა უყო კეთილი,
ჩენი მამაცა მხოლოდ ის ირი
1803 წ. იენისი.

მე იმერული წანიწა

ემუდენი საბატონო კმების ახალშობილ შეილებს

მაპუტულო გლეხის შეილო, შენ პაწაწინაო
იგრე ტკბილად, უღარდელად რამ დაგაძინაო?
დედის მკერდში მიგჩნია შენ ტკბილი ბინაო...
დაიძინე, ეარდო-ნანა, იაენანინაო!...

დედო ეტყვის: „გენაცუალის შენი მშობელიო,
ძუძუებში ჩაგდელია პაწაწი ბელიო!
შენს ეატყუობის ნომასწებს შე ღულისმშობელიო,
პაიშენის ბედის არ ხარ, შენ სხვა ბედს ელიო!

შენი ეარსკელიეი სხვა არის! ბედმა გიცინაო?
იაენანა, ეარდო-ნანა, იაენანინაო!...

ღმერთს შენი ბედნიერება წინეთ უსახესო,
შენც მის ნაცელად ემსახურე, წერას ირამ აესო.
დედას სიხას მუ მაწეწინებ, ნუ ჩამაცმე შეესო!
სხვებ რა გიჭირს! ხომ შერიყე, ბატონი არ გყავსო!

რისიყის შეკრთი? მართალია! რამ შეგაშინაო?
იაენანა, ეარდო-ნანა, იაენანინაო!...

გაიზრდები, გენაცუალე, თავისუფალიო!
ბატონი ეერ შეგაწუბებს, ეერც გავრებს ეალიო:
შენს მტერსა და მოშურანეს დაუდგეს თელიო!
კირისა და ეფთვალისგან გიხსნის უფალიო!

ხომ გიამა, გენაცვალე! მან გაგაცინაო?
იაფ-ნანა, ვარდო-ნანა, იაფ-ნანინაო!...

დიდიკაცის შვილს სკოლაში გვერდთ მოუჯდებო;
აბა შენ იცი, ბიჭოჯან, როგორ ეცდებო;
ძველ ბატონის შვილს სწავლაში ნუ ჩამორჩებო:
გლახსა ნიჭი არა აქვსო, არ აფიქრებო!...

შენი დაჩაგრული ძმები შენ უნდა იხსნაო,
იაფ-ნანა, ვარდო-ნანა, იაფ-ნანინაო!

ჩინოვნიკებიც არიან ჩვენი გამწვალეო:
ჩვენ საქმეზე როცა მივალთ, გვეტყვიან: „ხვალეო“,
და ჩვენ როცა დაგვსაქმებენ, მაშინ კი--„მალეო!“
ამას შენ ველარ გეტყვიან, შენ გენაცვალეო,

რომ ველარ დაგიბრიყვებენ, თუ რომ თავი სცნაო!
იაფ-ნანა, ვარდო-ნანა, იაფ-ნანინაო!

პაწაწინა იადონო და ვარდის კონაო,
დღეს ხომ კარგად გაიგონე, ჩემი ნანინაო?
და თუ კარგად გაიგონე, ხომ მოგეწონაო?
მაშ ნუ გძინავს! გაიღვიძე! იცან ქვეყანაო!

შენც შეიტყე ამას სოფლის ცრუ გამოცანაო!
იაფ-ნანა, ვარდო-ნანა, იაფ-ნანინაო!

1864 წ. მაისი.

პპ «ბოღვა»

(შემოკლებით)

I

ცრემლში ნალესი ნაღველი
მინდა რომ მელნად ვიხზარო,
საწერლად მიესცე გლახგული,
ფრთა კალმად აღარ ვიკმარო!

მის ნაცვლად ენა ჩაუწო,--
საწვერმახვილო ის არი,
ხან სამკურნალო მალამო,
ხან სასიკვდილო ისარი!

თავგანწირულად პირდაპირ
შევეჭიდები ქვეყანას!...
რას მომცემს, ან რას წამართმევს,
გული რომ დამწყდეს, მისთა-
ნას?...

თუ არ სიკვდილით... სიცოცხ-
ლით
ვერვინ შემიშლის ბოღვასა

და გამოვიტან საქვეყნოდ
დაფარულს მადლს და ცოდვას.

II

ვიცი, რომ ჩვენი ქვეყანა
ღვთისმშობლის წილნახედრია,
ქალწულ დედისგან ნაკურთხი
ქისადმი შენავედრია!

აქ ნინო, თამარ, ქეთევან
სამარადისოდ ქებულან,
დედათ გვირგვინად ზეგარდმო
კურთხევით გაბრწყინებულან.

აქ ჩვენი ძველი დედებიც
სამაგალითო ყოფილან:
ქვეყნისთვის თავი დაუდევსთ,
რადგანაც მისთვის შობილან!

გაჟოუზრდიათ გმირები
სამშობლოს მსხვერპლად, ზვარა-
კად,

და მით გვაძლევენ მაგალითს
თითქოს ზღაპრად და არაკად!

დიდება იმათ დედობას!
დიდება იმათ სახელსა!...
იმათ სხივებზე დღეს ჩვენში
ქალი თვალს ველარ ახელსა!

ვერ ახელს მიტომ რომ სხვა
მხრით
უქირავს შემცდარს თვალები...
და უნდა ღირსად შევამკოთ
ჩვენც დღევანდელი ქალები.

III

დრო წავიდა, სხვა მოვიდა,
დღე დაწვა და ღამე შობა.
--- „ზრასტის“ ვეტყვი ზოგიერთ
ქალს, —
ალარ ესმის „გამარჯობა!“

ვეტყვი, მაგრამ სად მოვნახო,
სახლში რომ არ დამიხვდება?
დილას ადრე კატასავით
ის ხომ კარში გამოხტება!

თითქოს რამე დაჰკარგოდეს
და ეძებდეს დანაკარგსა...
მაგრამ ვისთვის? ოჯახისთვის
შესაძენს და განა კარგსა?

სულაც არა! სხვა რამესთვის
მიჰქრი-მოჰქრის და ფარფაშობს!
ალარ ახსოვს მას ოჯახი,
არც იგონებს ქმარს და ნაშობს.

სძულს წარსული, აწყყოს ეტრ-
ფის,

მომავალში მისთვის ბნელა;
იმდენს ჰგრძნობს და იმდენს ჰფიქ-
რობს

რამოდენსაც ბუზ-პეპელა.

ბევრი იტყვის: „ნეტავ ჩვენში
ამისთანა ვინ უნახავს?
აბა ერთი მიგვეთითოს,
ვიხედა სწერს? ვის გვისახავს?“

უკაცრავად, ვერ გავამხელ
იმათ გვარს და იმათ სახელს,
უფრო მალე გავიმეტებ
მოსაქრელად ენას და ხელს.

სარკე თვითონ გამოაჩენს
მისის სახით თვითეულ ქალს
და, თუ ვინმე მახინჯია,
მე არ ვიღებ ჩემს თავზე ბრალს!...

მხოლოდ ვამბობ: ბუნებაო,
რად შეამკე ეგრე სრულად,
თუ იმ შენს მადლს, დიდებულს
ნიქს
ატარებდენ გაბასრულად?!

თუ ქვეყანას არას არგებს,
განა არ სჯობს დაბნელებს მზე?
ქართველ ქალის ჩვენ ამ დროში
რას გვარგია სილამაზე?

ჰეი, ჰეი! ველარ ვხედავთ
დღეს ძველებურ ქართველ დე
დებს,

მათ მაგიერ მომავალზე
ველარავინ გვაიმედებს!

IV

მაგონდება შაჰაბაზი
მთელს კახეთზე გულმღელვარე
და იმის წინ ტყვედ წამდგარი
ქალი ეშხით მოელვარე.

თრთის ყეენი ფერწასული,
ჰხიზლავს ქალის მის შვენება;
მოელღელვა გულზედ სისხლი,
აეშალა ვნებათ-ვნება;

და ტყვეს ჰკითხავს: „ჩვენება
ხარ,

თუ ნამდვილი მიწის შვილი?
თავს გვირგვინი გეკადრება
და რას ნიშნავს ფეხთ ბორკი-
ლი?“

— „ჩვენს სისუსტეს და თქვენს
ძალას!“

ქალი მტკიცედ ეუბნება:
„ალბად ღმერთთან შემცოდე
ვართ...
კურთხეულ არს მისი ნება!...“

„ვხედავთ, მაგრამ შენდათავად
ჩემ წინაშე რა გაქვს ბრალი?
ნუთუ მართლა ბრძოლის ველზე
გამოსულხარ სუსტი ქალი?“

— „რატომ არა?... ქალირომ
ვარ,

უფრო ჩილი არ მაქვს გული!
აქ მარხია ჩემის ქვეყნის
ერთგულება-სიყვარული;

და ეს არის, დღევანდელ ჭირს
რომ მიქარვებს... მიაღვილებს!...
მამა-პაპათ მიანდერძეს,
რომ გადავცე მეცა შვილებს...

მამა არ მყავს!... თათრის ომში
მოკლულია ჩემი კმარი!...
შვილები ჯერ არ დაზრდილან...
მელა დავრჩი მეომარი.

ვერ ვაქმევდი ოჯახს სირცხ-
ვილს,

მომეხადა უნდა ვალი:

მამაკაცის მაგიერად
მე ავიღე ხელთ ფარ-ხმალი.

და ავიღე განა მიტომ,
რომ ბორკილზე გამეცვალა!...
ეჰ!.. რა ვუყოთ! ნათქვამია:

„აღმართსა ჰხნამს მეტი ძალა!-
ერთით ერთზე ვერ მოჰბედავ...
გუნდით. ებრძვი ყოველ ქართ-
ველს!...“

ხომ ქალი ვარ, მაგრამ ერთი
მეც ვერ დამრევს თათარი ხელს!“

V

ვით მრისხანე ანგელოზი,
მცველად მღვამე ედემის კარს,
ყეენის წინ სდგას ტყვე ქალი,
თავბრუს ახვევს და სცემს თავ-
ზარს.

გალომებულ-გავეფხვებულს,
აღელვებულს ქართველსა ქალს
მოთმინებით უსმენს სიტყვებს...
ვერ აშორებს ძლიერი თვალს!

„პაშვადონუმ!“—ბოლოს
ბრძანა,—

ქალი უნდა ამისთანა!
ვხედავ, რითიც მიმკლავდება
ერთი ბოძა ეს ქვეყანა!...

„გული მიწვევს მათ სამუს-
როდ...“

გონება სხვას მეუბნება:
ძნელი არის ამისთანა
ხალხის ჩვენგან დამონება!

„არ შეიცვლის არც ზნეს, არც
ფერს,

სანამ სრულად არ გაჰქრება!...
და ცოდვა ამისთანა
მტკიცე ხალხის აოხრება!...“

ეს ბრძანა და სარდლებს უთხრა:
„შეაყენეთ სისხლის ღვრა!
მზემან შუქი მომაფინა...
ვნება გულის დამიცხრაო!“

VI

„მხეცი იყო შაჰაბაზი
და პირუტყვი იმ დროს ერი;
მაშინ ყველა იტანჯოდა,
და დღეს კი ვართ ბედნიერი:

„აღარც ომი, არც სისხლის
ღვრა,
არც ტყვეობა, არც შიმშილი...
და რად ვიტყვენ უტიკივარ თავს,
ცხოვრებამაქვს როცა ტკიბილი?“

ამგვარ პასუხს იძლევენება
დღევანდელი ჩვენი ქალი!..
იყურება და ვერ ჰხედავს,
ვახელილი თუმც აქვს თვალი.

აბა ჰკითხეთ, ვისთანა ჰყავს
და როგორ ზრდის თავის შვი-
ლებს?

უზრდელობად ჩამოგართმევს,
უპასუხოთ გაგაწბილებს.

შვილი მიტომ გააბარა,
თვითონ მაზე არ იფიქროს;
თავს ვერ ართმევს სხვა საქმეებს,
ვერდაჰკარგავს უბრალოდ დროს:
დავიზიტობს, ბალში დადის,
ხელოვნებას ვერ დასტოვებს,
თაყვანსა სცემს გრძნობით სავსე
ლოდებსა და ტარტაკოვებს.

VII

ქალებმაც რომ გვეკითხონ კა-
ცებს:
„თქვენ რაღა ხართ, ჩვენ რომ
გვეწურობთ?

განა თქვენ კი ცხოვრებაში
ჩვენზე ნაკლებ მაიმუნობთ?

ცოლს რომ ირთავთ, რას დაე
ძებთ:

მეგობარს და შვილის მშობელს?
თუ ფულსა და პროტექციას,
სინიდისის დამამხობელს?

როდის იყო, რომ მოგწონდათ
და ეტრფოდით მუშა ქალებს?
თქვენვე არ სდევთ ბუზ-პეპელებს?
ვერ აშორებთ გულს და თვა-
ლებს?!

თქვენ არა ხართ, რომ გვიჩვე-
ნებთ
შავს თეთრად და თეთრს კი შა-
ვად?

უთავბოლოთ თუ ვირჯებით,
იმიტომ რომ ვერ გცნობთ თა-
ვად!“

ეს რომ გვკითხონ, რაღა გვეთქ-
მის?

ჩავიგუბოთ პირში წყალი!
წავიყრუოთ და ჩვენს საქმეს
ავარიდოთ ჩვენვე თვალი!...

თორემ აღარ მოხერხდება
ჩვენის თავის გამართლება,
და, დრომაც რო გვიკიეინოს,
ღირსი ვართ და გვემართლება.

VIII

გული მწყდება, მაგონდება
სიყმაწვილე გადასული!...
სხვაგვარ ვგრძნობდით, სხვას
ვფიქრობდით,
სხვანაირად სძგერდა გული.

ჩვენ ვიყავით უცხო მხარეს
თავმოყრილი ერთად, სრულად;
ვამზადდებდით ქვეყნისათვის
თავს მოწამე-მოციქულად.

ჩამოვედით; ვიწყეთ ბრძოლა,
მივიტანეთ იერიში;
არ გვქონია სხვისი რიდი,
არც გვდებია გულში შიში,—
სანამ ბედმა უკუღმართმა
არ დაგვსეტყვა, არ დაგვმეხა,
და სურვილით სავსე გული
ულროოდ არ გაგვიტეხა.

მაშინ მხოლოდ ცხოვრებამაც
შეგვიტოპა... შეგვიტოპა...
და მას შემდეგ შრომის ოფლი
ქვეყნისთვის არ დავგიღვრია.

და რაღა ვართ? დღეს სულ
სხვა ვართ;

გადვიქეციტ მხოლოდ ენად,
მოყვრის გულის მოსაკვლელად
და მტერების მოსალხენად!

„ჭამა გვინდა და სმა გვინდა!“
აი ჩვენი საჩივარი!...

არ ვფიქრობთ რომ ღორმუც-
ლობას

არც ზომა აქვს, არც საზღვარი.

საზრდო უნდა კაცს იმდენი
რომ განაგრძოს მუშაობა,
და მეტისმეტს ვინც დაეძებს,
თანვე ახლავს პირშაობა.

მაგრამ, ჰეი, ვინ არ სცდილობს
რომ კარგათ სვას, კარგათ სჭა-
მოს,

ჩაიცვას და დაიხუროს,
თვალსა და გულს ასიაბნოს?..

ამ სურვილებს ვერ ასცდება
ვერც ძველი და ვერც ახალი!
თითქოს მხოლოდ ესღა იყოს
ცხოვრებაში ჩვენი ვალი!

IX

მაგალითად გინდ ავიღოთ
იმერელი კიკოლიკა:
მოციქულად მზადდებოდა,
ადვოკატად გაიტლიკა!

დღეს დასცინის თავის წარ-
სულს!...

შეცდომად სთვლის!.. სხვებსაც
სძრახავს!

გარეულებს შეუერიგდა,
შინაურებს აძრობს რა ტყავს!..

ქურქს იკერავს... აღარ სცივა,
ემატება შნო და ძალა;
ხალხსაც მოსწონს, და ტაშის
კერით

მესძახიან: „ბარაქალა!“

იქ რომ მიესწვდით კიკოლიკას,
ქართლშიც ვნახოთ ტეტიკელა:
პირობა და შორი აღთქმა
დააფიქსდა ჩვენში ყველა!...

„ამყოლს აჰყევ, ჩამყოლს ჩაჰ-
ყევ!“

ღღეს ეს არის მისი მცნება;
ჩაბმულია სხვის ფერხულში
და მალალ ბანს ეუბნება!

კაკალს შოვობს და ქვაც მზად
აქვს,
დროზედ ჰკრეფს და დროზე ამ-
ტერევს!
საოვალთმაქცოდ მღვრივეს წმენ-
დავს,
მეგრამ უფრო წმინდას ამღვ-
რევს, —

რომ თევზები წმინდა ბადით
უფრო მარჯვეთ დაიჭიროს,
უქსპინძლოს მუქთახორას,
გულუხვობით გააკვიროს,
და იმათი დახმარებით
ხმა გაიგდოს, ისახელოს,

იბურთაოს ცხოვრებაში,
გადავლოს ბურთი ლელოს!..

ბრბო რას ამბობს? რა უნდა
საქვას?

შენატრის მის ხერხს და ძალას!
მაგალითად მიაჩნია
და შესძახის „ბარაქალას“!

X

მხოლოდ ერთი ფეხშიშველა,
კუქ და მუცელ-ცარიელა,
მათ უყურებს მწუხარებით
მეწაღკოტე ტარიელა.

ხან იცინის ნაღვლიანად,
ხან ცრემლებს ჰღერის მწუხარე-
ბით

და გულში კი ასე ჰფიქრობს
გამოცდილის დაკვირვებით:

„ხეს როდესაც დაჰკრავს სუსხი,
უმალ წვეროს დააჩნდება,
გაყვითლდება ნელანელა
და ფოთლებიც დასცივდება!..“

დროზედ უნდა მიშველება.
რომ არ გახმეს ძირიანა;
გადასხევა ეკირება,
წამალია მისი — დანა!“

1889 წ.

34 პანორამა

I

ზოგს ის მოწონს, ზოგს ეს
მოწონს,
სულ სხვადასხვა ბევრი რამა,

მე კი ყველას მირჩენია
პაწაწინა პანორამა:

ჩაიხედავ — გამოჩნდება
ყველა ნათლათ, უტყუარათ,
გინდ იხმარონ მელის ტყავი
პირბადეთ და ხელში ფარათ.

ყველგან არის... ბევრგვარია
ამისთანა საჭერტელი,
მაგრამ ჩვენში ერთი არის:
„საზოგადო სარბიელი“

ვინც გინდათ და ვინც არ გინ-
დათ,
აქ შეხვდებით ყველას ერთად,
გაბერილებ-გაგუდულებს
თავი მოაქვსთ რალაც ღმერთად.

პირბადეთ და გზა-და-ხიდათ
გაუხდიათ სიყვარული!..
სათვალთმაქცოთ იძახიან:
„ოჰ, სამშობლო!.. ოჰ, მამული!..“

ენაჭახრაკ-საქმეხრიკა,
საგულკოჰო ლიბერალებს,
ყველას გულში სულ სხვა უძევს,
თავში სხვა რამ უტრიალებს!

გვატყუებენ, გვაბრიყვებენ,
გზას გვიხლართვენ წარამარა!..
ღროა თვალი გაეახილოთ!..
რაც მოვტყუდით, ისიც კმარა!..

ვინც იჩემებს მოღვაწობას,
მოღვაწეა განა ყველა?
ზოგჯერ თურმე ძალივით ჰყეფს
მატყუარა კუდამელა.

არა, არა! სხვა დრო გვინდა!..
გამოვიდეს სულ სხვა დასი,
რომ ძველსაცა და ახალსაც
ღირსეული დასდგან ფასი.

ჩვეულება-ტრადიციით
ვინ თქვა ქვეყნის სამსახური?
ვინც ღირსია, მას ოაყენი!..
ვინც არა და — მას პანღური!..

მაშინ მხოლოდ ჩვენი ქვეყნის
წარმატებას დავიჯერებ...
გულს ვაძგერებ საბუღბულოთ,
ჩანგს სავარდოთ ავაჟღერებ!..

მანამდი კი წინ დაგიდგამთ
გასაცნობათ პანორამას
და გიმღერებთ იმერულათ
„გვეგონას“ და „ჩაირამას“.

აქ არიან თავმოყრილი
სულ ჩვენები და არ უტხო!..
მინდა საგზლათ თვითოეულს
„გამოცანა“ გამოვუტხო:

II

პუბლიცისტს

აი!.. ხედავთ ამ ვაებატონს,
ყველაზე წინ რომ დამდგარა
და სახეზეც აწერია:
„თავმოყვარი!.. მეტიჩარა“?

დღეს ერთია, ხვალ მეორე;
აქ სულ სხვაა და იქ სულ სხვა!..
აპრილივით მოიდარებს,
მარტივით კი იცის სუსხვა...

ხან მხარს აძლევს ფარისევ-
ლებს,
გოლგოთაზედ მისდევს ქრისტეს
და ყველაზე მაღლა ჰყვირის
„წაიყვანეთ! ჯვარს აცვით ეს!“

ხან კელაპტრით ლიტანიას
ქრისტიანთან უვლის ერთად
და იძახის: „ქრისტე აღდგა!
აღვიაროთ ღმერთი ღმერთად“,

ხან მტერია მოსისხარი,
ხან მორჩილი—მონა შვილი!...
არც აქ არის, არც იქ არის,
მიხტი-მოხტის როგორც რწყი-
ლი!

„ასკიკუკუს“ მოთამაშე
„ფიგაროა“ მწერლობაში!...
იმას სცდილობს, მხოლოდ იმას,
რომ ატეხოს მან განგაში!..

შეახეთქოს ტოლი ტოლსა,
მეგობარი მეგობარსა;
მერე შედგეს მაღალ სერზე,
გადაძახოს მთა და ბარსა:

„შემოგხედეთ, აი, სად ვარ
გმირი ყოვლის შემძლებელი!..
კარზე ყურით მიბმული მყავს
იუდა და ბელზებელი.“

ჩემი გეგმით, ჩემი რჩევით
ეს ქვეყანა გაჩენილა!..
ზამთარ ზაფხულს მე ვაყენებ,
ჩემით ცივა, ჩემით თბილა!..

თვით შემოქმედს ჩემი რჩევით
მოუწყვია არემარე!..
მე ვათენებ, მე ვალამებ,
მე ამომყავს მზე და მთვარე!

მოდით, რაღა!.. მეთაყვანეთ!..
მე ვარ თქვენი წინამძღოლი!..
მე ვარ მხოლოდ მე! მე! მე! მე!..
არეინ არის ჩემი ტოლი!“

ამას ყვირის კულაბიკა!..
გაგვიჰედა ყველას ყური!..
წვერიც აქვს და „მე“-საც ბლავის
ვით თხა თხების მეთაური.

ბევრს ატყუებს!.. მის ხელშია
ჩვენი ცხვრების ბედისწერა!
მაგრამ ჩვენ-კი, უკაცრავათ,
იმისი რამ არა გვჯერა:

„მე“-ს რომ ბლავის, არ ვარგია
იმისთანა მეთაური!..
თუ გარეთ მგელს გადაურჩა,
ძალდი შეჭამს შინაური!

ეს ცხადია, მაგრამ მაინც
გადაკვრია თვალზე ბისტი
და ყოველგან „მე“-ო ბლავის
ზოგიერთი პუბლიცისტი.

III

პოეტებს

ცოტა ნიჭი, ცოტა ცოდნა:
ზედ ქართული ანა-ბანა...
ცა ქულად არ მიაჩნია
და ქალამნათ ეს ქვეყანა!

ხან რუსთველობს, ხან შავთე-
ლობს,

ხანაც მოიჩაბრუხავენს...
აძიმწარებს ტკბილქართულსა:
ხან თავს კრის და ხან ატყავენს.

საპირადო და საკუქო
აზრებს აძლევს მაღალ ბანსა:
სიტყვებს გააქვს ბრაზაბრუხი
როგორათაც ბარაბანსა.

წამოყაქავს ტკბილტკბილ
რითმებს:

„კუქო—მუქო, გულო—ფულო!“
და ბოლოში მიაკერებს:
„ოჰ, მამულო დაღუპულო!“

ვინც ამ სიტყვებს აბღაუბდათ
მიაკოსებს... მიაკოსებს,
პოეტია!.. სხვა რა უნდათ
ჩვენ კაქკაქა-კრიტიკოსებს?

ამ სიტყვებში ეხატებათ:
ხელოვნება—პოეზია!..
ია. ვარდი და სუმბული
მათთვის მხოლოდ ჩალა-ბზეა!..

ტაშს უკვრენ და იძახიან:
„ვაშა! ვაშა!—გენიაო!..“

დაცემული ჩვენი მხარე
ამის აღნადგენიაო!

ზეგარდამო შთაგონებით
ცამდი აწეულიაო
და ვინც ამას თაყვანს არ სცემს,
ის ბოროტი სულიაო“.

შეფერებულ ვითომ პოეტს
თავი მოაქვს რალაც დიდათ
და მწერლობას ცხოვრებისთვის
ის იკეთებს გზათ და ხიდათ:

ხან აქ არი, ხან იქ არი
მიძვრებ-გაძვრებ-გამოძვრება,
მაგრამ ყველგან მედიდურობს.
კოლოტივით იბერება.

იცის კარგად რომ ამწონი
და გამზომი არვინა ჰყავს...
რომ კრიტიკოს-კაქკაქები
ვერ არჩევენ ბუღბუღს და ყვავს.

აი, ამან გაასწორა...
მხოლოდ ამან მთა და ბარი
და ნიტომაც მრავალია
პოეტობის მაძებარი...

1895 წ. 28 იანვარი.

35 თორნიკე პარისტავი

ისტორიული პოემა

(შემოკლებით)

შესავალი

შინ დასთვალოს ზღვაში ქვიშა
და ან ცაში ვარსკვლავები?
ვინ შეამკოს ღირსეულათ
ქართველ გმირთა მხარ-მკლავე-
ბი?

უნ მოგვითხრას მათი საქმე
უთვალავი, საგმირონი
და ან მათზე გადმოსული
მადლი ღვთისა და მირონი?

ნაშთი ძველი დიდებისა
არ გამქრალა ჯერაც ყველა:
დღესაც მისი შარავანდით
ნიშნან გვაძლევს ცისარტყელა!..
შვიდ სამთავროს მოგვაგონებს
მოელვარე ის შვილდფერი
და გვამღერებს: „არ მომკვდარა,
გაიღვიძებს ისევ ერი!“

I

მეფის წვეულება

მეფეს დავით კუროპალატს
ჰქონდა ერთხელ წვეულება, —
მშვიდობის დროს ჩვენ მეფეებს
ჰქონიათ ეს ჩვეულება.

საქართველოს ყოველ კუთხით
მოეყარა თავი ერსა,
ილხენდენ და გაჰკიოდენ
ერთხმათ „მზავალ-ჟამიერსა“. .
და მართლაც რომ შვენოდათ
მაშინ იმათ ეს მოლხენა,
რადგან იმ დროს გადმოსული
იყო ქართლზე მადლი ზენა:
გარე მტერი დათრგუნვილი
შუღლს მას ვეღარ უბედავდა
და შინაგან მშვიდობასაც
ვინ იყო რომ ვერ ხედავდა?

24 ჩუნი ახალი მწერლობა.

ამით გული უხაროდათ
ბატონს და ყმას, ყველას ერთად,
კაცსა კაცად აფასებდენ,
ადიდებდენ ღმერთსა ღმერთად;
საქმის დროზე მუშაობდენ,
უქმე დღეზე მოილხენდენ,
მეფე ხალხს და ხალხი მეფეს
სიამესა გულს მოჰფენდენ.
მოფრადლობა და „სადღეგრძელო“
სათვითოო არ იცოდენ,
ჩვენი ღმერთი რომ ენახათ,
სიარტყელითაც დაიწვოდენ.
პირველ სმაზე ახსენებდენ
საქართველოს და უფალსა,
დღეგრძელობით თაყვანს სცემ-
დენ

მეფესა და დედოფალსა;
ბოლოს გმირებს იგონებდენ
მამულისთვის ომებში მკედარს
და მღვდელმთავრის კურთხევითა
სვამდენ იმათ შესანდობარს.
სულ ამითი თავდებოდა
მაშინდელი სადღეგრძელო,
თუმცა მათში მეტი იყო
საქები და სასახელო.

ამგვარივე იყო იმ დღეს
ზომიერი ჭამა და სმა;
მოიღბინეს, გაშაირდენ
და ერთმანეთს ტყორცეს მათ ზმა. *✓*
ორაზროვან სიტყვებისა
გაიმართა გამოცანა;
ყველას მეფის ხუმარა ჯობს,
არვინ არის იმისთანა!
მაგრამ ბოლოს ორბელიძე
მოსწრებულათ, გაღექსულათ,
ცალფეხ ზმების საპასუხოთ,
ეუბნება ორღესულათ:
— „მალლით წვიმა მოდიოდა,
ნაბადმა ვერ დამფარაო,
დამასველა მან, თავიდან
ფეხებაჰდე მასხა წაო!“
ხუმარამ თქვა: „გიჯობნია,
თითს მოვკაკვე მორჩილადო,
მაგრამ ერთს კი მოგახსენებ
მოწიწებით და ფრთხილადო:
--- „ხუმარათაც ვარგებულხარ
ვაჟაკობით პირველიო,
მაგრამ ვერ იქმ თორნიკობას,
თუმც მის ადგილს სულ ეღიო!“

აქ თორნიკეს ხსენებაზე
მეფე შეკრთა და ეს ბრძანა:
--- „თქვი ხუმარავ, თუ რას ნიშ-
ნავს

ეგე შენი გამოცანა?
რა არის რომ დღეს ჩემ გვერდით
დიდ თორნიკეს ვერ ვხედავო!...
მომიკვდა თუ დასნეულდა? —
თქვი, ტყუილს ნუ მიბედავო!“
— მოახსენა: „არ მომკვდარა,
არც სენი რამ აწუხებსო,
მაგრამ ქვეყნის სამსახურზე
დღეიდან-კი ხელს იღებსო...
თვით ვერ ბედავს მოხსენებას,
მოციქულობს ვერცა სხვაო,
რადგან უნდათ აიცილონ
თქვენი წყრომა და რისხვაო.
აწ გავბედე მოხსენება
ზმებითა და გადაკვრითო
და ნუ მრისხავ კადნიერსა,
გვედრები ცრემლის ღვრითო!“
— მეფემ ბრძანა: „არ გიწყრები,
გმაღლობ, ვფიცავ ჩემსა მზესო,
მაგრამ ენახე ერისთავსა,
გამოვჰკითხავ მას მიზეზსო“. *✓*
სახლთუხუცესს დაუძახა:
„ხეალ თორნიკე მომგვარეთო,
მომინახეთ, სადაც იყოს,
შინ დაგიხვდესო, თუ გარეთო!“
ეს ბრძანა და ზე წამოდგა,
ნადიმიცა მით გათავდა
და ხეალისთვის დაიბარა
სადარბაზოთ, ვინც იქ ჰყავდა

აქ დასახელებული თორნიკე დავით კურაპალატის მთავარსარდალი და ერისთავი იყო. მან სიბერის გამო სამსახურს თავი გაანება, მეფის ნებართვით

თავისი ადგილი ზემოხსენებულს ახალგაზდა ორბელიძეს გადასცა და თვითონ კი ბერად შედგა ათონის მთაზე, საბერძნეთში.

II

ბერი-სარდალი

იმ დროს საბერძნეთის იმპერიაში აჯანყება მოხდა. ბარდა სკლიაროსმა თითქმის ნახევარი იმპერია მიიმხრო და ახალგაზდა იმპერატორებს ბასილსა და კოსტანტინეს უკვე ტახტიდან ჩამოგდებას ემუქრებოდა. მათმა დედამ დედოფალმა თეოდანამ კარისკაცების ჩაგონებით შემწეობა დაეით კურაპალატსა სთხოვა და ამ საქმეზე სამოციქულოდ თორნიკე ერისთავი გამოგზავნა. დავითმაც შემწეობა არ დაუგვიანა.

ხმა გავარდნილა მთელ ქართლ-
ში:

ჯარებს აგროვებს მეფეო
ბერძნების მისაშველებლად,
სიკეთემოიეფეო.
ათონით დაბრუნებული
თორნიკე მოციქულობსო
და „ორივ ხელით იქმება
ქადა, თუ გული გულობსო“.
დღეს გამოჩნდება, ვინც არის
ვაშაკი ჩვენთაგანო,
ამაზე კარგი რათ გინდა
ბურთი და მეიდანო?
ისარ-კაპარჭი მომართეს,
ხმალს ლესენ, ფარსა ჰფერავენ;
მათთვის საშეზავროთ ქალები
ტანისამოსებს ჰკერავენ...
ჯოჯიკ მთავარის თანხმობით
ეს უთქვამს გამრეკელსაო:
„თორნიკე თუ არ გვესარდლა,
ხმალს არ მოვკიდებთ ხელსაო!...
წაგვიძღვეს ძველი არწივი,
ჩვენ მიეპყვეთ შევარდნულადო,

ფიცხელი ომი ავტეხოთ,
საქები აღრინდულადო!“
ხალხიც ამ აზრზე დამდგარა,
მასვე თხოვეს კურაპალატსა
და, ვინც იურჩებს, იცოდეს,
მას შესწამებენ ლალატსა.
მაგრამ თვითონვე თორნიკე
გაკირპდა, რადგან ბერია,
ეს არჩევანი როგორღაც
მეტათ შორს დაუჭერია.
თვითონ სარდლებიც მისულან
იმასთან მეფის თანხმობით
და უთხოვნიათ სარდლობა
ამხანაგობით და ძმობით.
მოხუციც ამის მნახველი,
თუმცა კი აღელვებულა,
მაგრამ შეუკრავს გრძნობები
და ისევ გასაღებულა!
ორბელიძე და ჯოჯიკი
ორივე გააწბილაო
და გამრეკელსაც ეს უთხრა:
„ძმაო, ნუ მირჩევ ტყვილაო:
ვერ ავასრულებთ თქვენს თხოვნას,
გულმკედარი ვამბობ ვარსაო,
აწ ვეღარ გაეცვლი ფარ-ხმაღზე

მსოფლიო საზოგადოება და ევროპაში
 კეთილშესრულად განვითარებული,
 წესიერი მშენებლობით აღსავსე
 ეკლესიისგან შეგარდული,

თავითვერ ავიხსნი თავსაო...
 და მღვდელმთავარი თუ ანგლის...
 იქნება მისი ნებაო,
 მაშინვე თქვენი სურვილი
 ჩემ გულშიც აიგზნებაო...

მართლაც, ეთიოპიის მთელი მოსახლეობა — საქრისტიანო საბერძნეთის დიპლომატიის ევროპული მდიდარების ზედიზედ მოგვინდა. თორნიკეც დასთანხმდა და მხოლოდ 120000 ჯარითველი მხედარი დაიძრა მკირე აზიისაკენ, სადაც მდინარე სელინის პირად ზარბაზნით აღსავსე იყო დაბანაკებული.

III

დილა ომის წინ

მითა ეთერი მზეთუნახავი
 საყვარლის მოლოდინით თრთის და კანკალებს,
 სახეს ვარდისფრათ იღებავს გრძნობით
 და იელვარებს სურვულით თვალებს,
 ისე განთიადს ცისკრის ვარსკვლავი
 ლაქვარდ ცაზედა კაშკაშით თრთოდა
 და ფერმიხდილათ ნათელმდიერი
 მზისა ამოსვლას ეშხით შეტრფოდა.
 თითქოს ქვეყანაც მით მოხიბლული
 გამსჭვალულიყო მის თანაგრძნობით
 და უგალობდა „ციურ-ნანინას“
 საიდუმლო და უცნაურ გზნობით.
 სუნელთა მფენი დილის ნიაფი,
 ბალახთ ბიბინი, ფოთოლთ შრიალი
 ბანსა აძლევდნ ღვთიურ ნანინას
 და ათანხმებდა მათ ძალთაძალი.
 ციური ნიჭის მისაღებელათ
 ვარდმა კოკობმა თავი ახარა;
 ცრემლათ დაეცა გულზე მანანა,
 ააეღფერა და გაახარა!...
 თურმე ბუღბუღიცი ამას უცდიდა:
 თავისებურათ იწყო მან სტვენა,
 თითქოს უნდოდა მით მოეტანა

ცოდვილ ქვეყნისთვის კურთხევა ზენა.
მაგრამ ამა დროს საზარელი ხმით
უცბათ რაღაცამ დაიგრილა
და მით სიხარბემ ჯოჯოხეთისამ
გამოიჩინა ბოროტი ძალა:
შეიქმნა ბუკის, საყვირის ცემა,
ატყდა ჭიჭყინი ზურნის საზარი...
აჰა! თენდება და ემზადება
სისხლის სათხევლად ორივე ჯარი!

IV

ო მ ი

მაღლით ბრძოლის ველს როგორც ხელის გულს
ისე დაჰყურებს მთავარსარდალი;
წაღმა, უკუღმა, მარჯვნივ თუ მარცხნით
ყოველი მხრისკენ ჭრის მისი თვალი.
მოწინავე ჯარს ტურფათ დარაზმულს
ოთხიათასსა დაჰყურებს ჰაბუკს
ხხოლოთ იმ წამის მოლოდინესა
როდესაც დაჰკვრენ ნაღარას და ბუკს.
ფარ-ხმალით ხელში გახურვებულებს
ძლივს-ლა უჭერენ თავს ბედაურებს:
ქიხვინ-ხეიხვინით, ტორების ცემით,
ძუა-ფაფარშლით აცქვეტენ ყურებს;
თითქოს იმათაც სული მიუღდისთ
რომ მიიტანონ თან იერიში
და როგორც იმათ მხედრების გულში
ისე არც იმათ გულშია შიში!
თავში უდგია რაზმს ორბელიძე
ჯერ ახალგაზდა გმირი სარდალი,
და იმან იცის თუ როდის ატყდეს
ბრძოლისა ცეცხლი და ომის ალი.
სკლიაროსიკა ამხედრებულა,
მტრის დასახვედრათ ამხედრებს დიდ ჯარს,

ცხენს მიაჰენებს ხან აქ, თუ ხან იქ
და ჯარასავით დატრიალებს გარს.

წინა ომებში გათამამებულს
მარჯვე ცხენოსან სპარსელების ჯარს
სიტყვით ამხნევებს მოქის თავადი
და თან უქადის მდიდრულ საჩუქარს.
იმათაც ნიშნათ შეუპოვრობის
განთიადისა დაჰკრეს საჰარი,
მაგრამ ქართველთა მის საპასუხოდ
გადუშვნილეს მალლით ისარი.

ის იყო მარჯვნივ გამრეკელისგან
სამოციქულოთ გამონატყურცი;
მას თანვე მოჰყვენ სხვების ისრებიც
გულის გამპობი და გასაოცი.
ააგეს ფარი, მომართეს შვილდი,
პასუხს აძლევენ სომხებიც ისრით
და გაიმართა ძლიერი ბრძოლა
ყოველი კუთხით და ორივე მხრით.
უანგარიშო და უთვალავი
მოდის ისარი ვით სეტყვა ცისა...

ჯერ სიჩუმეა... მხოლოდ ხანდისხან
კენესა მოისმის დაჰრილ კაცისა...
გახურდა ბრძოლა, გრძელდება ომი,
ხან აქ და ხან იქ სისხლი იღვრება...

აჰა, ამოდის მხიარულათ მზეც,
მომაკვდავთ კენესა არ ეყურება!...
თითქოს ეს იყო დანიშნული დრო:
აქ ორბელიძემ იშიშელა ხმალი,
ჯარს მიუბრუნდა და მხიარულათ
მათ გადაავლო ნუგეშის თვალი.
მიუხვდენ სარდალს გულის პასუხსა
მხედრები, სიტყვა აღარ აცალეს,
იშიშელეს მალაც ბასრი მახვილი
და მზის სხივებზე ააპრიალეს.
დასძახეს ყველამ ერთხმად: „ჰკა მაგას!“
ღეზი ჰკრეს ცხენებს და გააქანეს

პირდაპირ ჯიქურ სპარსელებისკენ
და იერიში ზედ მიიტანეს.

მაგრათ დაუხვდა მათ აფრანიკე,
ლომი სასისხლოთ გააფთრებული,
და შეაგება ცხენოსანთ ჯარი
ფარმომართებით მომზადებული.
დასცეს კიჟინა და გაიშაღენ
სახელდახელოთ ტრიალ მინდორზე:
ზოგან იბრძვიან ერთად, ჯგუფ-ჯგუფათ,
და ზოგან ერთი მიდის მის სწორზე!
კიჟინა, კენესა, წყევა, მუქარა
და ჩახაჩუხის ხმა გულსაზარი
არეულია და ფეხით გააქვთ
ცხენებს დაჭრილი და ცოცხალ-მკვდარი!...

V

ორთა ბრძოლა

აგერ მხედარმა შავით მოსილმა
გამოაბტუნა მერანი მინდვრათ,
შეათამაშა ჰაერში ხმალი
და დაიძახა თან მედიდურათ:
— „სად ხარ? გამოდი, ნუ იმალები
თუ რომ გულს გერჩის, ორბელიძეო!
აფრანიკ მქვიან, შენისთანები,
იცოდე, ბევრი დავამიწეო!
გამიგონია მეც შენი ქება,
განთქმული არის შენი ხმალიო,
მაგრამ აწ უნდა გასინჯო ჩემიც
სიკაცკასე და მკლავის ძალიო!
ჩვენ ორში უნდა ერთიდაერთი
მოკვდეს, გათავდეს მითი ომიო!
ნულარ გვიანობ, გელი, გამოდი,
თუ ამ პირობის შენც ხარ მდომიო!“
ხმაღისისხლიანი, თავზე ჩაფხუტით
თეთრ ცხენზე იჯდა ერთი მხედარი,

რომელ გუნდშიაც შევარდებოდა,
მას თან მიჰქონდა მეხი და ზარი!
თვით ორბელიძე იყო ეს გმირი,
ახალ გუნდს მკაცრათ რომ შეუძახა,
მაშინ მოესმა აფრანკის ხმა
და სიხარულმა ააცახცახა!
მისი სურვილიც თურმე ის იყო
რომ აფრანკეს სადმე შეჰყროდა,
იმას ეძებდა და აქეთ-იქით
სხვადასხვა რაზმში მიჰქრი-მოჰქროდა.

თავი მოსწია გაქანებულს ცხენს,
ყალყზე შემდგარი მოატრიალა,
ასკუპა, ჯიქურ გამოაქანა,
მივარდა, ბევრი ღღარ აცალა
და უპასუხა: — „გძირს არ შეშვენის
დაჩემება და თავის ქებაო!“
აჰა ბურთი და ჰა მოედანი,
მზათა ვარ, გახლდეს თქვენი ნებაო!“

მოლუნეს შვილდი, მოსდევს საცერე
და ერთმანეთსა ტყორცეს ისარი,
მაგრამ ორივემ სწორის სიმარდით
მას მიაგებეს მათ-მათი ფარი
და აიცილეს მითი ფინთიხი,
ვულის გამპობი, ხორცის მომწყვლელი!...
მერე გადიგდეს შვილდები მხარზე
და ხმლებს მოავლეს საომრათ ხელი.
მათი ფარგება და კენწლაობა,
სიჩქარით ელვა გასაკვირვალი
მაჩხუბართ მხოლოდ ბრაზს უმატებდა
და ედებოდათ თანდათან ალი!
მოსწყინდათ ფარი და უკუაგდეს,
დაადგენ ორივე მარტო შიშველ ხმაღს;
თავი გადასდევს მათ სასიკვდილოთ,
აღარ იზოგვენ ღონესა და ძალს!

მიაგდო ცხენი ჯერ ორბელიძემ,
ხმალი პირდაპირ შუბლში უსწორა,

მაგრამ დეზი ჰკრა მხედარმა შავ ცხენს,
განზე გაუხტა და აიშორა!...

ხმალმა ჰაერში გაიშხუილა.

წახდა მოქნევა და მკლავის ძალა...

და ხელმეორეთ ხმლის მომარჯვება

მოპირდაპირემ აღარ აცალა:

თვითონ მოაგდო ზედ აფრანიკმა

მისი მერანი, მკვირცხლი, ფეხმალი,

მაგრამ მოქნეულ ხმალს ორბელიძემ

ქვემოდან აჰკრა თავისი ხმალი

და მარილივით გადაუმტვრია!...

შეკრთა აფრანიკ... დაეცა ზარი

და არ იცოდა, თუ რალა ექმნა:

იდგა უძრავათ ვით ცოცხალ-მკვდარი!...

გმირთა წესია ლმობიერება:

წყრომა გულისა ქართველს დაუცხრა,

ხმალი ჩააგო ისევ ქარქაშში,

ჩამოეცალა და ასე უთხრა:

— „ნუ გეშინია! ხმლიანი უხმლოს

რომ შეგეჭიდო, არ მეკადრება,

მხოლოდ თანასწორ იარაღითა

შენი დაჩაგვრა მე მენატრება!

და, აბა, ეხლა ნულა ვუდგებით

ჩვენ ერთმანეთსა ასე შორიშორს,

აწ სასიკვდილოდ უნდა შევებათ,

ხელი მოვკიდოთ ორივემ ორორს!“

მაგრამ აფრანიკ ყურს აღარ უდგებს,

მარდათ უეცრათ ზურგი უჩვენა,

დეზი ჰკრა მერანს, მიატრიალა,

ერთი შეჰკივლა და გააქენა!

რა ნახა ჯარმა მათი სარდალი

გაქცეული და შეშინებული,

თვალი წაუხდა და ზაფრა ნაცემს,

უნებლიეთად გაუტყდა გული;

შეწყვიტა ომი და გაექანა,

გონს ვერმოსული, უცბათ დამფრთხალი,

იქითკენ სითაც შავსა ბედაურს
 მიაქანებდა მათი სარდალი.

VI

ჯარის დაბრუნება

შამობრძანდა ქალაქს გარეთ
 მეფე დავით ბედნიერი,
 თანვე ახლავს ყოველი მხრით
 წამოსული ქართლის ერი.
 რიცხვი არ აქვს დარაზმულსა
 ქვეითსა და ცხენოსან ჯარს,
 შეჭხარიან ბატონ მეფეს,
 მორჩილებით უვლიან გარს.
 ვარეშემო მთა და ბარი
 წვრილფეხობით მოფენილა,
 თითქოს რალაც დიდ წყალობას
 ექადოდეს მათ ეს დილა.
 ცალკე სერზე უთვალავი
 ვადჰომდგარა დედა-წული,
 სხევებზე მეტათ დატყობიათ
 საზოგადო სიხარული.
 წინ დვას მეფე და გვერდში ჰყავს
 ბაგრატ მისი შვილობილი,
 კათალიკოს-მღვდელმთავრები
 იქვე დგანან კმაყოფილი.
 სათვალმაქსოთ არა ბრწყინავს
 ერისა და ღვთაის რჩეული:
 თან არა აქვს მას გვირგვინი
 და სამეფო სამკაული!
 მაგრამ ისეც ვინ არ იცნობს,
 რომ ის დიდი ცხებულისა,
 ვინც ერისგან გულის წმინდით
 ნაკურთხი და ქებულია?
 ყველა იცნობს მამაშვილურ...
 არც რიდი აქვსთ და არც შიში;

მიდიან და რჩევას ჰკითხვენ,
 როგორც ლხინში, ისე ქირში,
 აი, ახლაც უთვალავი
 ეს ერი სულ მას შეჰყურებს
 და მოვლის გულის ძგერით
 ნახოს, მეფე რას აპირებს.

გაიხედეს შორს მინდვრისკენ
 და რალაცას მოჰკრეს თვალი,
 ძირს შავად და მალლა ღრუბლათ
 მათკენ იყო მომავალი.
 ეს იყო რომ ბრუნდებოდა
 საბერძნეთით ქართლის ჯარი
 და ცხენების ფეხთამტვერსა
 აღმა ჰყრიდა ღრუბლათ ქარი.
 თავის ქვეყნის კიდევ ნახვამ
 მხედრებს გული აუშგერა
 და საგმირო ჩვეულებრივ
 შემოსძახეს მათ სიმღერა:

„კავკასიის ქედზე იყო
 ამირანი მიჯაქვეული,
 ყვაფ-ყორანი ეხვეოდა,
 დაფლეთილი ჰქონდა გული...
 ქვეყნათ ცეცხლის მოტანისთვის
 გულის ცეცხლი არ ნელდებოდა
 და რალაცა მანქანებით
 გულო ისევ მთელდებოდა.
 ჰქონდა ქირში მოთმინება,
 არც ჰკვნესოდა, არც ოხვრიდა...
 უსამართლო ძლიერებას
 მონურათ ქედს არ უხრიდა!...

ბოლოს მაინც გამარჯვება
 დარჩა, ყველა გააოცა!
 და ის ღვაწლი მაგალითათ
 მიწის შეილთა მან გადმოსცა.
 კაკასიის მალალ ქედზე
 მიჯაჭვული ამირანი
 არის მთელი საქართველო
 და მტრები კი — ყვავ-ყორანი.
 მოვა დრო და თავს აიშვებს,
 იმჯკეს გასწყვეტს გმირთა გმირი,
 სიხარულათ შეეცვლება
 იმდენი ხნის გასაჭირი!“

მოახლოვდენ ამ სიმღერით,
 დადგენ ცოტა მოშორებით,
 დაქვეითდენ, წინ წამოდგენ
 და დარაზმდენ აჩქარებით.
 თაყვანი სცეს ერთად მეფეს,
 ცალი მუხლი მოიყარეს,

სიმდაბლის და მორჩილების
 ნიშნათ თავი მოიხარეს.
 წადგა მეფე და შესძახა:
 — გამარჯვება მძლეველ ჯარსო!
 ვაშა! ვაშა! იმათ ღვაწლს და
 საუკუნო სახსოვარსო!
 გამარჯვება ქართველ დედებს,
 ჩვენს გამზდელსა და მშობლებსო:
 მათი ძუძუ გვაფაშკაცებს
 და ზრდა სულით გვაბაღლებ-
 სო!...“

ამ სიტყვებმა აიტაცა,
 ააღელვა მთელი ჯარი,
 შესძახეს და მათი გრგვინვით
 ირყეოდა მთა და ბარი:
 — გაუმარჯოს ქართველ დე-
 დებს!

ვაშა! ვაშა! მძლეველ ჯარსო,
 დღეგრძელობა ბატონ მეფეს
 ქვეყნის თვალსა და ჯავარსო!“

VII

ძ ღ ვ ე ნ ი

მაშინ წარსდგა ბატონის წინ
 დიდი თორნიკ ერისთავი,
 წინ დაუდგა ფეხთით დროშა
 და მიაბრუნა რაღაც ტყავი.
 მოახსენა: — ჰაჰა, მეფე,
 გრამმატაა დედოფლისო,
 ბავიერი სასყიდელი
 ჩვენი სისხლის და ოფლისო!
 ბასილი და კოსტანტინეც
 აპოწმებენ ამ წერილსო
 და უთმობენ ზემო ქვეყნებს
 თქვენს შვილსა და შვილის შვილ-
 სო.

მეც მიბოძეს მათ საკუთრად
 საჩუქარი დიდძალიო:
 სამკაული, ოქრო, ვერცხლი,
 მარგალიტი და თვალიო.
 მაგრამ, მეფე, მე რათ მინდა
 ეს სიმდიდრე საწყალ ბერსო?
 თქვენს დიდებულ ბატონობას
 შემოვწირავ ყოვლიფერსო:
 ნახევარი თქვენი იყოს,
 ნახევარიც ქვრივობრებსო,
 ამდენი ჯორკიდებული
 ორივესთვის იკმარებსო!“

მეტემ უთხრა: — „გმადლობ, ვიცი
ქერივ-ობლები რომ გიყვარსო,
მათ ჰქონდეს და მე კი ჩემთვის
არ ვიღებ არც ნახევარსო!
შენია და შენვე გქონდეს,
მოიხმარე, როგორც გსურსო,
რალა ძღვენი ექირვება
შენს ღვაწლსა და სამსახურსო?“
მაგრამ თორნიკ უპასუხებს:
— „ნუ მამგუნებ, მეფევე, ძღვენ-
სო;

ვერ მივიღებ მე სიმდიდრეს,
ვერ ვიქმ საქმეს ღვათის საწყენსო
ჯვარია და სახარება
მხოლოთ ბერის სიმდიდრეო,
ეს სიმდიდრე ქვეყნის არის
და თქვენც მისი მემკვიდრეო!
ვერ შეთანხმდენ, თუმც სარდა
ლ,
ცრემლით თხოვდა მუხლმოყრი
ლ,
და ლაშქარიც სარდლის თანხმად
მის წინ იდგა თავდახრილი.

VIII

ს ა ლ ო ს ი

ღრუბელზე მაღლა, ორბის საბუდარს,
არჩევბ-ჯიხვების მაღალ სამთავროს,
წმინდა მამებსა გამოუქვაბავსთ
კლდეში სახლები ოდესმე, ერთ დროს.
აღარა ჩანან დღეს ის მამები,
აწ აიაზმას ვერ გვასხურებენ
და მაღლობიდან ის სადგურებიც
ჩვენს შავბედს შავათ გადმოჰყურებენ...
ვერა ოთხფეხი, ვერა ფრინველი
ვერ შედის, თუმც კი ღიაა კარი,
ვერც უწმინდური რამე ქვემძრომი:
იქ ბუდობს მხოლოთ წმინდა ფუტკარი;
და ისიც მისთვის რომ ზეცის მუშა
ხატებს უმზადებს აქ წმინდა სანთლებს,
თორემ სხვა გინდა კაციც შევიდეს,
რალაცა შიში ააქანკალებს!...
თორნიკეს დროსაც ამგვარ ღვიმეში
ცხოვრობდა ერთი მოხუცი ბერი,
ძაძით მოსილსა და ფეხშიშველსა,
წელზე ეყარა თმები და წვერი.

ხშირათ სოფელში ჩამოდიოდა,—
არ ასვენებდა კაცთმოყვარება.—
მუნჯათ ვიდოდა, ხმას არვის სცემდა,
აღთქმული ჰქონდა მას მღუმარება.
მაგრამ შრომასა და შემწეობას
გაპირვებულებს არ ამაღლიდა.
უყვარდა გლეხი, ქვრივი, ობოლი,
მამა-შვილურათ ყველას უვლიდა.
თოხნაში, მკაში, სხელაში და ხენაში
ის მუშა იყო ყველაში სრული,
მისი მარჯვენის მადლს ფიცულობდა
ყოველი გლეხი გაპირებული.
როცა სახადი გადამდები რამ
საღმე სოფელში მოედებოდა,
იმათ მომვლელათ და საპატრონოთ
წმინდა მოხუციც იქ გაჩნდებოდა.
და სასყიდელი იმისი იყო
ხმელა პური და ზედ წმინდა წყალი;
არვის უნახავს ის მოწყენილი,
არც მხიარული და არც გამწყრალი.
ერთ გუნებაზე იდგა და იდგა,
ყველას უყვარდა, ყველა იცნობდა,
მაგრამ ის მაინც არვინ იცოდა
თუ რას ფიქრობდა და ან რას გრძნობდა.
იცოდენ მხოლოდ რომ ბერი იყო,
ცხოვრობდა კლდეში, სოფლიდან ახლოს,
და ღიდი ხნიდან მათი მამებიც
მას ეძახოდენ „გაბრიელ სალოსს“.

როდესაც მეფემ არ შეიწყნარა
თორნიკეს ძღვენი, თხოვნა, ვედრება
და გაკვირვებულ ამოდენ ჯარში
სიჩუმე იყო და მღუმარება,
ეს გაბრიელი წადგა იმათ წინ,
ამოიღა რა პირველათ ენა,
და გააკვირვა ყოველი სული,
როდესაც ბატონს ეს მოახსენა:

— „მეფევე, სიმდიდრე და ეს საუნჯე
არც შენ გეკუთვნის და არც თორნიკეს!
ეს ნახევარი სხვებისა არის,
სისხლის სანაცვლოთ იმათ მოიმკეს!
რისთვის ივიწყებთ იმათ რომელთაც
მამულის სახელს თავი შესწირეს
და გაითხარეს სამარე ისე
რომ შორს მშობლებმაც ვერ დაიტოვეს?!
რათ არ იგონებთ იმ წმინდა ადგილს
სადაც თორნიკე იმყოფებოდა?
აჲ არა იმის სასწაულს და მადლს
ქრისტიანობა ილუპებოდა!...
მთაწმინდის იყოს ეს თქვენი ძღვენი,
იქ ააშენეთ მით მონასტრები
რომ სუყოველ დღე წირვა-ლოცვის დროს
იხსენებოდნენ ქართველი მკედრები.
აუგეთ ერთიც ახალი ლავრა
ყოვლად წმინდისა დედის სახელსა
რომ მის წილხვედრი მცირე ივერი
მსხვერპლსა სწირავდეს მის მფარველ-მხსნელსა.
მეცნიერების და მწიგნობრობის
იქ აენთება ერთ დროს ლამპარი
და შვილიშვილთა სხივებს მიაფენს
იმათი მამა და წინაპარი!“.

თქვა და ისევე დადუნდა ბერი.
გაოცებული უმზერდნენ მაშინ.
დათანხმდა მეფე და ერმაც მას თან
ერთხმად შესძახა ხმამალლა: „ამინ!“

ალარვინ იყო საქართველოში
იმ დღიდან იმა ბერის მნახველი...
მხოლოდ ერთხელ კი, როცა ქვეყანას
ჩამოსწოლოდა უკუნი ბნელი,
ორი მოხუცი ენახათ გზაზე
ხელყავარჯნებით შორს მიმავალი:
ათონისაკენ მიწმართათ მათ
პირდაპირი გზა და სწორი კვალი.

ისე ვიდოდენ იმ ბნელ ღამეში
თითქო უძლოდათ რაღაც ნათელი:
ერთი 'მათგანი იყო თორნიკე
და მეორე კი ის გაბრიელი...

188

157

36 ბაგრატი დიდი

ისტორიული პოემა

(ნაწყვეტი)

მზე ჩაესვენა ბრწყინვალე ქართლის
და მან დაჩრდილა მით არემარე.
დაბნელდა... მაგრამ მაინც მის ბედზედ
ბოლოს გამოჩნდა შუქმფენი მთვარე,

ლაჟვარდ ცაზედა წყნარად მცურავი,
პირბადრი, ნაზი, პირმომცინარე,
და მას თან ახლდა მისი თანმსრბოლი
ერთი ვარსკვლავი მოსხივცისკარე.

მაგრამ ამ დროსაც მოულოდნელად
აღმოტყდა სუსხით რისხვის გრიგალი
და აღმოსავლით გადმოიტანა
შავი ღრუბელი დიდი, დიდძალი.

ცა მოწმენდილი, ლაჟვარდოვანი
დაიფარა და დაბნელდა არე!
ვით: გველვეშაპმა მზეთუნახავი
ისე ჩაყლაპა ღრუბელმა მთვარე.

აი სურათი ქართლას ბედისა,
როდესაც განქრა მისი თამარი, .
სანამ ბაგრატი მის ძით გიორგით
არ გაუბრწყინდა შეუპოვარი!

მაგრამ სრულიად განკურნვა წყლულის
ქართლისა ბედმა აღარ აცალა,

როცა მოჰფინა ვითა კალია
მძვინვარე, მხეცქმნილ მონგოლთა ძალა!...

შუალამეა. ბნელი უკუნი
ზე დასწოლია ქართლისა არეს,
რომ ძილში მაინც მან შეუყენოს
ოხვრა და კვნესა წყლულსა, მწუხარეს.

ცა მშობლიური, ლაქვარდოვანი
ვარსკვლავებით და მთვარით შემკული
ვით მგლოვიარე ძაძით მოსილი
ნისლში იმარხვის ჩაშავებული.

ყვავილთა თითქოს ნიშნად გლოვისა
შეჰყენებით სუნნელთა ფშვენა
და ბულბულნიცა ჩვეულებრივად
ალარა სტვენენ... დაჰბმიათ ენა!..

მათ ნაცვლად მხოლოდ ამ ბნელს წყვდიაღში
გამდგარა ლეშის სუნი საზარი
და მასთანც ისმის მგლისა ზუილი:
ქართველის მძორს ეძებს გაუმადლარი.

ამ დროს მოისმა აქ ორი კაცის
ახირებული რამ საუბარი:
ერთი ჰყვებოდა მეორეს, მაგრამ
გულმტკივნეულად ვით მეგობარი;

და მეორე კი შეუპოვრობით
პასუხს აძლევდა ხმის კანკალითა
და მის პირისგან ყოველი სიტყვა
გამოდებოდა რაღაც ძალითა:

პირველი ხმა

— „აოხრდა ქართლი, ქრისტიანობა
ჩვენის მოწმობით თანდათან წყდება,
მაგრამ გმირული მისი სახელი
უკუნისამდე არ დავიწყდება!

„ცოცხალ მონაზედ უმჯობესია
თავისუფლების ძებნაში მკვდარი!
იმისი საქმე შთამომავლობას
ბნელს გაუწათებს როგორც ლამპარი!

„დღემდის ყოველი მეფე ქართლისა
ამ აზრით იყო ხომ შემსკვალული?
და შენ კი, გმირო, რად გვიღალატე?
რამ შეგიცვალა ფოლადის გული?

„გვითხარ, რად დაჰგმე შენ ქრისტეს სჯული?
რად შეარცხინე მით საქართველო?
სკიპტრა, გვირგვინი და შენი ქება
შენვე დააქნე ვით მწვანე მდელო!...

„ქართველთა მეფე დიდი ბაგრატი
სახელგანთქმული, დღემდე სვიანი,
ისე დაეცა განა დღეს სულით
რომ უნდა გახდეს მაჰმადიანი?

„ოჰ, რა მაგალითს აძლევს ქართველებს
განთქმულთ წინაპართ საკვირველ შვილებს
განთქმული მეფე! მისის მიბაძვით
სულით დაცემას მათ უადვილებს!..

„თითქოს გიყვარდა შინი სამშობლო?!
მაგრამ არა, სჩანს, ჩვენ ვსტყუვდებოდით.
შენ ის გიყვარდა შენ სადიდებლად,
შენ საპირადოთ!.. რას მიეხვდებოდით?!

„დღეს კი შემთხვევამ ცხადათ გვიჩვენა,
რაც გულში გქონდა შენ დაფარული;
შექმნილო კერძო ცხოვრებისათვის,
იყავ ამიერ შეჩვენებული!..“

მეორე ხმა

— „ხა! ხა! ხა! ხა! ხა! გხედავ მოხუცო,
სიბერისაგან გამოყრუებულს!..

²¹ ჩვენი ახალი მწერლობა.

ნების ველარ იკრებ სასწაოშედეგლოდ
და ვერ იშვებ ადვოკატულ გულს.

„ნუთუ გგონია მაგ შეჩვენებით
ის შეაშფოთო და შეაშინო
და მაგ შწარისა საყვედურობით
სინანულისა ცრემლი აღინო, —

„ვინცა თავისი სამოთხე ტკბილი
შწარ ჯოჯოხეთზე მტკიცედ გასცადა
და ამ ქვეყნადაც გულით ატარებს
იმავ ჯოჯოხეთს!... სწავს მისი ძალია?

„მაგრამ გამოიდებს გულის ტკივილი,
ტყვე — ტყვეს მამზილებ საყვედუროთა,
და გსურს მოაღბო ეს ჩემი გული
ვითა ყმაწულის ცრემლების ღვრითა.

რაც უნდა მითხრა. არ გაგცემ პასუხს!
რაც რომ ცხადია, რაღად დავფიცო?
მაგრამ მაგრატის პირადობა კი,
არ შეგიძლია, რომ დაამტკიცო.

„ორგვარი არის ქეშმარიტება:
ნამდვილი და თანც მოჩვენებულო;
მათი გარჩევა შეტად ბნელია,
ხშირად სტყუფდება საბრალო გული!

„და რა იცი რომ ქეშმარიტია,
რომელიც შენ გაქვს, ის საფუძველი,
და, ვით აქამდე შენს თვალში, აწცა
ისევ დარჩება დაურღვეველი?
შენ სცდები...“

პირველი ხმა

— „ვინა? განა მე ვსცდები?
შენ გსურს სინათლედი მიჩვენო ბნელი?“

ნეტავი მართლა!... ოჰ, რომ შეგეფლოს
და გაშიქარვო ეს ცუცხლი მწკელი!...

„მაგრამ ამაოდ!... ვერ მოესტყულებები.
ცხადად ვუყურებ შენს მოქმედებას:
თუ ვათა სწირავ შენს პირადობას
ჩვენი სამშობლოს მაღალ დიდებას.

„სანამ გვირგვინი თავს გელგა ქართლის,
მისთვის იყავი თავგანწირული,
და ღღეს, როდესაც ყველა დაჰყარვე,
ტყვემან იცვალე დროს შეცვლით ველი.

მხოლოდ პირადის სარგებლობისთვის,
რომ დაიმოყვრო ლენგთებურ მბეცო,
მის წინ მლოქნელობ და მაჰმად ს ჯგულის
მოწიწებითა თაყვანი ეცო!-

მეორე ხმა

— „მისთვის რომ მიყვარს მე საქართველო!“

პირველი ხმა

— „აბა, ეგ რა სთქვი? ვინ იტყვის უარს
თვის საყვარელობად და აოდებს ხელს?
სჩანს, ადრე გძულდა და არც აწ გიყვარს.“

მეორე ხმა

„ეგ იმან ნითხრას ვაწე სამშობლოსთვის
ჩემზედ უმეტეს ნამსახურია
და ჩემზედ მეტა იმის გულისთვის
ოფლი და სისხლი ერთად უღვრია!

ჯერ დამიმტკიცე. აბა მიჩვენე
ბრწყინვალე ღვაწლი შენი წარსული
მაშულისადმი და ჩემ ღვაწლსაც
შენ შეუწონე ის დაფარული,

რომ მით დამტკიცდეს თუ ამ ჩვენ ორში
ვის უფრო უყვარს ივისი მამული
და საპირადოდ, კერძობითა
ვის უფრო უტემს ამაყი გული?
აბა მოჰყევი!“

პირველი ხმა

— „შენც კარგად იცი,
ვის არ ჰსენია ჩემი სახელი?!
სადაც იოსებ კი შევარდნილა,
გამაგრებულა იქ ბრძოლის ველი.

„სანამ სიბერემ არ დამასუსტა,
მტერზედ მახვილი არ გამცდენია
და თავგანწირულს, შეუპოვარსა
სისხლზედა სისხლი დამიდენია!

„თეთრი აღარ მაქვს თავზედ იმდენი
რამდენიც ტანზე მტრისგან ქრილობა!
არ შემდრეკია აროდეს გული,
მით დავიმტკიცე ქართვლის შეილობა.

„ჩემი ცოლ-შვილი, ჩემი სახლ-კარი,
ამ ქვეყნიური მე ნეტარება,
ყველა შევსწირე ტკბილ სამშობლოსა,
მინდოდა მისი ბედნიერება!

„მაგრამ, სიბერით რომ მოვეუძღურდი
და არ შემეძლო ხელის ხმარება,
ბერად შევსდგი და საქართველოს
ღმერთსა ვავედრებ! მდის მღუღარება.

„მეც შემომიჩნდა ლენგთემურ მხეცი,
რომ შემეცვალა ეს ჩემი სჯული,
მაგრამ შენსავით არ მოვხიბლულვარ,
არ გამყინვია მხურვალე გული!“

მეორე ხმა

— „კეთილი! მაგრამ ქართლისა ბედმა
სჯულის გამოცვლა რომ გთხოვოს მსხვერპლად,
ამა სოფელზედ ხელადებული
დასთმობ იმ სოფელს შეუნანებლად?“

პირველი ხმა

— „სჯული ქრისტესი?!... ხომ არა ხუმრობ?
ეგ ჩემს განზრახვებს აღმატება:
ეშმაკებისთვის სულის შეწირვის
მირონცხებულსა არა მაქვს ნება“.

მეორე ხმა

„მჯერა! ეგ არის შენი რწმუნება
შეუხებელი, შეურყეველი!
და მაშ ახლა მეც დამიგდე ყური
და, რომ მომისმენ, პასუხს მოველი:

„ჭკუით სრულსა და გრძნობით აღვსილ კაცს
ვერ შეაშინებს უბედურება!..
რამდენიც უფრო ხელი ეშლება,
ის უფრო კერპად ემსახურება

„მისგან არჩეულ ცხოვრების საგანს
და სიცოცხლესთან შეკავშირებულს
მაშინ გასწყვეტს ის, როცა კუბოში
ჩასდებს ციესა და უგრძნობელსა გულს.

„ცოლის დანკარგი სხვა ცოლს შეირთავს,
მკედარ შვილს უქარვებს მეორე შვილი,
მაგრამ მაგიერს კი ველარ ჰპოვებს
კაცი, თუ არ ჰყავს მას დედა ტკბილი.

„რაგინდ ღირსებით შემკულიც იყოს,
ვერ იქმს დედობას დედინაცვალი!

თუ შეილზედ საშო თვით არ ასწვია,
განზედ უჭირავს ყოველთვის თვალი.

„მეფე დამთმობი ერთხელ გვირგვინის
ბევრჯელ მეორედ ისევ მიიღებს,
და დაცემის დროს მიღებულსა წყლულს
ახალი ბედი სრულად ავიწყებს.

„მაგრამ, ვინც ერთხელ სრულად დაჰკარგავს,
გულით გასწირავს რა მისს სამშობლოს,
ის სანუგეშოდ უკუნისამდე
ნულა მოელის კეთილსა ბოლოს.

„არ ვგლოვ მე გვირგვინს და არც ჩემს სახელს
ოდესმე განთქმულს და გაბრწყინებულს;
ვითლა მახსოვდეს ის მცირე რამე,
როს საქართველოს ვჰვრეტ აოხრებულს?

„თვალ წინ მიდგია ახლაც სურათი
ის საზარელი დასანახავი,
როცა კალოზედ ვით ბზე მოღეწეს
ძუძუმწოვრები, უჭულიტეს თავი!...

„მათი კვნესა და მათი ტირილი
დედების მოთქმით შეზავებული
დღესაც ყურებში მწარედ მიწვიის,
ტვინი მეწვის და მეწამვლის გული.

„ხომ გახსოვს, ოდეს ქართველთ კაბუკნი
ხელ-ფეხშეკრულნი, დატიტვლებულნი
ველზედ ეყარნენ... და ზედ მონგოლნი
დაჯირითობდნენ გამძვინვებულნი?...

„და ან ის ჟღერა... მაგრამ, ეჰ, კმარა!...
რომელი ერთი უნდა მოვსთვალო?!
უთვალავია დღეს ქართველის ტანჯვა!
გადმოიხედე ზეცით, უფალო!

„სამშობლოს ტანჯვის უძლურ მოწამეს
არ შემრჩებოდა აქამდე სული,

თუ რაღაც დიდსა უცნაურს ძალას
არ განემტკიცა კერპად ეს გული.

„არც ეს ქვეყანა, არც ის ქვეყანა
მე აღარ მინდა, არც ერთი არ მსურს...
სანამ ლენგთემურს სამაგიეროს
არ გადვუხდი და არ მივაგებ შურს...“

„მაგრამ რაგვარად? ტყვე ვარ უძლური,
მოსწყდა ქართველი მისი გმირობით!
და ძლიერ ხალხთან რაღას გავაწყობთ
ჩვეულებრივის პირდაპირობით,

„თუ არ ხერხითა და ცბიერებით?
და განვიზრახე მე მოტყუება
ლენგთემურისა სულის გაწირვით,
და აწ, უფალო, შენია ნება!“

„ლენგთემურ თუ არ მაჰმადიანსა
არ მიენდობა სრულისა გულით!..
და მაშ, მოხუცო, აჰა მიზეზი,
თუ რად მიუწრებ შეცვლილსა სჯულით.

„ჩემი სამშობლოს გამოხსნისათვის
უკანასკნელად ეს მოვიგონე
და საიქიოც რომ დავივიწყე,
სული ჯოჯოხეთს მე დავამონე.

ვიცი, იქ ტანჯვა უკუნისამდე
არ მომეშლება, არ არს ადვილი!
მაგრამ ვინც მამუღს სუფსაც არ სწირავს,
იმას არ ჰქვია მამულისშეაღი!...“

როცა შესწყვიტა ეს საუბარი,
მეორემ უთხრა: „მეც შენთან ვარო!“
და დაიყვირა: „უნდა უარგუო
და ნუ შემრისხავ შენ, მაცხოვარო!“

ამ დროს უეცრად ბნელი განათლდა,
ცა გაიხსნა რა, გაიღო კარი
და ორი კაცი გამოაჩინა:
ბაგრატ და ისაკ მისი მოძღვარი.

მუხლმოყრით მადლა ხელაპყრობილნი
უხმო-უსიტყვოდ ცას შეჰყურებდნენ
და საქართველოს ჭირისგან დახსნას
უკანასკნელად მას ავედრებდნენ.

1875 წ. 5 აპრილ.

37 «თამარ-ცხიერი»

ისტორიული დრამატული პოემა

I

მოქმედება მეორე

(მდიდრულად მორთული დედოფლის საკუბნაო. სამკაულებით აჭურვილი დედოფალი თამარ და მისი მოახლე ცირა.)

თამარი

ცირა!

ცირა

ბატონო!

თამარი

ნახე?

ცირა

მივეცი!

თამარი

რო წაიკითხა, არა გითხრა-რა?

ცირა

მე რას მეტყოდა, მხოლოდ უბეში
ჩაიდვა, ჩუმად გულთან მიიკრა.

თამარი

ვინ იყვნენ მასთან?

ცირა

მარტო დამიხვდა,
რალაცა ლექსებს იზეპირებდა
და აღტაცებულ სახეს შეგნიშნე
რომ უჩვეულო რამ აკვირებდა.

თამარი

რა ლექსი იყო, ყური ვერ მოჰკარ?

ცირა

მხოლოდ ორ სიტყვას: „ვარდსა და იას“.

(თამარი სიამოვნებით)

კარგი! რო მოვა, შემეტყობინე
და ნუ დასტოვებ განის კარს ღიას (ცირა მიდის).

თამარი (დიდხანს დადის აღელვებული.
სარკეს იღებს ხელში, თავის
სახეს ეკვლეულება. მერე სიამოვნების
ლიმილით და თავმოწონებით ამბობს)

როგორც რომ მთვარე თხუთმეტის დღისა
ველარ შემძენი სინათლის კიდე
მისცურავს ცაზე სხივმომფინარე
ამპარტავნობით კიდიით-კიდე, —
ისე შეგნებაც ჩემი სრულქმნილი
ერთსა წერტილზე შეჩერებულა,
მაგრამ ჯერ კიდევ მისი დიდება
და სხივოსნობა არ დაკლებულა!

ხანიც ვერ შესცვლის... არ გამრუდდება
ჩემის შვენების ხაზი... ეს მჯერა
და სიკვდილამდე ხარკად გექნება
თვით ცის და ქვეყნის გულოსა ძვერა!..
ტრფობის სურვილით გარშემობურვილს
თაყვანისცემით მმონებს მთავარი!..
მსოფლიო კრების დაკანონებულს
აღიქმას ჩემთვის სტეხს თვით მღვდელმთავარი!..
მზიბლავი ჩემი ორკეცი ძალა
ბილულთ აბრმავებს, ბრმას უხელს თვალებს;
წალმას უკულმად, უკულმას წალმად
ათითისტარივით შეატრიალებს.
შორს გამქვრცელოსა ბრძენსა გენათელს
ჩემზედ ძრახვებმა აუბეს თვალი...
დააგმობინეს წმინდა წარსული
და დაავიწყეს ტკილმომთავალი.
მქვერმეტყველებით სახელგანთქმულსა
ლევან დადიანს ტბკილმოუბარსა
ენა ებმოდა რომ შემომქვრცტდა
ვით საოცნებო რამ ზენაარსსა.
თვით ბაგრატ მეფე ის უსინათლო
ისე ჰხედავდა ჩემსა შვენებას
ვით თვალბილული ძილში ზედავდეს
დილის რიჟრაჟსა და გათენებას.
ეს გურიელიც მოუსვენარი..
სახელგანთქმული, ვეფხვი, ლომგული,
დღეს მოკამათედ ჩემის სურვილის
ლეჩაქის ყურზე მყავს გამობმული...
მაგრამ მგოსანი ის უგვარტომო,
ის უხარისხო ვილაცას შვილი,
ვით უკვდავების წყარო მიზიდავს
და ვერ მომიკლავს მწყურვალს წყურვილი!..
ის ერთი მხოლოდ... მხოლოდ ის ერთი
ჩემსა სურვილებს უკუ უდგება...
სულ სხვა ჰანგზე ღღერს იმისი ჩანგი;
სხვა არის მისი ქებათაქება!!

ცოცხალ თამარის იმის წინ მდგარის
თანაგრძნობითა არ იმსჯელება,
და იმ თამარსა გამქრალსა, მკედარსა,
წარმოდგენილსა ეტრფიალება!
ჰა.. არა მჯერა! ეგებ ცბიერობს:
ყველას თვალს უხვევს... თავს ისულელებს
და იმ თამარში მხოლოდ ამ თამარს •
აღმაფრენითა იხორციელებს?
ნეტავ თუ მართლა?! მაგრამ რას ვამბობ?
განა ვერ ვხედავ მის გულგრილობას?
გადუცდენელად გულის სამზღვრისა
გონება უკრის მხოლოდ ზდილობას.
და ყურს არ უგდებს ის არც ჩემს თრთოლვას,
არც ამ თვალების ელვარებასა
და არც მისგანვე ცეცხლშეკიდებულ
ბროლის გულმკერდის მღელვარებასა!
ნაცვლად პასუხის იმის სახეზე
მე შემინიშნავს რალარც ღიმილი,
თვითქოს ჯოჯოხეთს ესწავლებიოს
გულის ისარი, სულის სახმილი.
ოჰ, თუ შემეძლოს მაშინ მე მისი
ქვეყნად გაქრობა, გაცამტვერება,
არც სულს და არც გულს, არც აქ და არც იქ
ალარად უნდა სხვა ნეტარება!!
მაგრამ ზოგჯერაც იმავ სახეზე
სხვაც ეხატება რალაც ღიმილი
და გულს მიბრუნებს შეურაცხყოფილს
ვიჲ სამკურნალო ციური ტკბილი.
დავკარგე ძალა!.. დღეს მონა-ლა ვარ
ო.რ ღიმილ შუა გამომწყვდეული,
ორად იყოფა მთელი არსება
ორად მეპობა სული და გული!..
მიყვარსა და მძულს, მძულსა და მიყვარს!
მსურს დავიმონო!.. მსურს დავემონო!
სული გადმომცეს, სული გადავსცე...
რომ შევიწონო და შევეწონო! (შემოდის ცირა)

ცირა

გოჩა გიაბლათ!

თამარი

• შეატყობინე

რომ მას ნება აქვს ჩემთან შეპოსვლის. (ცირა გადის)
ენაბოთ, ამ თამარს თუ იმ თამარში
ჩემ გვერდით მყოფიც გულგრილად გასცვლის.
ჩემ: ვულმა იგრძნო... ახლოა... მოდის.
მისი ფეხის ხმა ყურს ტკბილად ესმის!
გაქცეული, გულო! არ წაგცდეს, ენავ,
ნაწარმოები სუსტი გულისთქმის! (დაავლებს წიგნს
ხელს და ვითომ გატაცებით ჰკითხულობს.
შვალსანი შემოდის წყნარად და შორეულად
დავება მოწიწებით. თამარი დიდხანს ყურად-
ღებდა არ აქცევს)

თამარი

აქა ყოფილხარ?... თუ ვერ შევნიშნე,
მიზეზი შენ ხარ, მე ნუ დამდებ ბრალს:
ამ ჟვანასკნელს შენს ლექსთაკონას
ვეღარ ვაშორებ ვერც გულს და ვერც თვალს.
დიდი ხანია—რუსთველის შემდეგ
აღარ გვინახავს მსგავსი ლექსები:
მკობხველსაც ისე ააფრთოვანებს
როგორც წერის დროს თვით შენ ეგზნები...
სიტყვა აზრს თანხმობს, აზრი ლექსთწყობას,
ყველა-კი ერთად—სულსა და გულსა
და წამკობხველი დამწერს უჯერებს
ვით წინაპორბედს და მოციქულსა!

შვალსანი

გმადლობთ, ბატონო!.. ღირსი არა ვარ.

მე არ შემიფერის ეგზოში ქება.
და მაგას ჩემზედ გათქმევენებთ თქვენ
ქულის და გრძნობის მხოლოდ უხეება!
თუ არ ვიცოდე რომ დაცინებას
ჩემებრ დაბალზედ თქვენ არ იკადრებთ,
სხვას ვიფიქრებდი, რადგანაც თვით ლომს
შეუხამებლად კატას ადარებთ:
მგოსანსა შობილს დიდებულ დროში
და სანეტაროდ მაღლით გამსჭვალულის
როგორ ადარებთ საბრალო მღერალს
საერო კენესით მარად გულმოკლულის?
სამზიარულო, სალხინო ხმებით
სამოთხით იყო რუსთველის ქნარი
და ჩემი მხოლოდ სამარის კარზედ
ყდერს... ის ყდერაა მოთქმა და ზარი...
და თუ ხანდახან, ათასში ერთხელ,
სამზიარულოც წამცდება რამე,
ეს ქირისუფლის ღიმილი არის,
მხოლოდ წამითი... მოკლე სიამე!

თამარი

კი, მაგრამ აქ ხომ ტყბილი ოცნება
შენც იქ მიგაფრენს; გადაგაქვს ქნარი
და რუსთველივით შენც ტრფობის საგნად
გამოგისახავს დიდი თამარი?
სხვადასხვა დროის დიდი მგოსნები
ეკამათებით ერთსავე ორი,
თუმც სარბიელი შენი და მისი
სხვადასხვა არის—ვერ თანასწორი!
მის ჰთამგონებელს, ზედმეტაცებელს
თვალთ უჭკრეტდა რუსთველი თამარს
და შენ-კი მხოლოდ ოცნების ძალით
ახორციელებ მას გამქრალს და მკედარს.

მგოსანი

მაგას რად ბრძანებთ, აბა, ბატონო?

განა თამარნი ქვეყნად კვდებიან?
საუკუნოდან საუკუნოში
ისე ვით მთვარე გაახლდებიან.
მხოლოდ სიკვდილის შემდეგ იწყება
მათი სიცოცხლე დაუფიქრარი
და სათაყვანოდ სამარადისოდ
საერო გულის ეღებათ კარი.
მეცა ყოველ წამ თამარი სათნო
თვალ წინ მეხატვის გაბრწყინებული,
იმის გამო მაქვს სულის კვეთება
და მისთვის მიძგერს სიწმინდით გული.
ის არის ჩემი წმინდა წმინდათა,
ჩემი სულის დგმა, ჩემი გულის თქმა,
ჩემი არსების გამასპეტაკი
წმინდა მირონი და აიაზმა.

თამარი (წყენით)

ნეტავ მგოსნები რა ქმნილება ხართ?
რისგან ხართ მაგრე ახირებული?
თვალსა არიდებთ ამოსულ მთვარეს
და ჩასულ მზისთვის გიღელავსთ გული;
უკუ უღებებით დღევანდელ ნათელს,
ოცნებით ანთებთ გამჭრალსა ლამპარს,
ნამდვილსა სტოვებთ უყურადღებოდ
და გულის აყოლებთ გადასულ ზღაპარს.
საკვირველია! ბრმას, უგზოუკელოს,
გარდაქცეულსა სმენად ქვეყნის ხმას
მგოსანიც ჰმონებს და მის ცრუ ჰანგზე
აყოლებს აზრს და მაღალ გულისთქმას.

მგოსანი

აგრე რომ გახლდეს, ჩემო ხემწიფე,
ქვეყნის წინსაბოლა შეჩერდებოდა
და უგზურება დღევანდელი დღის
ხვალის კანონად დაიდებოდა!

მაგრამ ლაღადი და ამბოხება
გაურჩეველად ქვეყნად არ რჩება:
მართალი მხოლოდ ფეხსა იკიდებს
და სიზმარივით ტყუილი ქრება...
ვითარცა პეტრე ღვთის უარმყოფი
ერთმა მამლის ხმამ გამოაფხიზლა
ისე აფხიზლებს ხალხსაც მცირე რამ
და ის მცირეა მგოსნობის ძალა.
და ნუ იფიქრებთ რომე მგოსანმა
სხვისი აყოლით ჩანგი აუღეროს
და მისი გული ძალდატანებით
შეთამაშოს და ააძგეროს!

თამარი (ნაღვლიანის ღიმლით)

მაგას მიც ვხედავ და ეგ სიტყვები
გულსა ხედებიან მწარე მახვილად!..
ეჰ, თავმოყვარე ადამიშვილო,
სხვისი საძნელო რად გიჩნს ადვილად? (ხანგრძლი-
ვის სიჩუმისა და მღელვარების
შემდეგ, თავისთვის)
მეტს ველარ ვიტან!.. ეს ყურს არ უგდებს
კრძალვით წარმოთქმულ სიტყვებს გადაკრულს!..
ვეტყვი პირდაპირ!.. ხვალის იმედით
თავმოტყუება რას არგებს ბედკრულს. (მგოსანს)
მკურნალო! გრძნობით ჯონება მიხდილს,
ბუნება აძრულს, მხედავ, ვარ ავად
და სჯობს ერთმანეთს გული გაეუხსნათ,
ვუთხრათ, რასაც ვგრძნობთ დაუფარავად.
კმარა ამდენი მალულობა...
გეყოფა თავის მოკატუნება!..
გონება შენი კერპად რომ ურჩობს,
მაღალი გრძნობა რას გეუბნება?

მგოსანი (გაკვირვებით)

მე, დედოფალო!..

თამარი

სსუ! იქ არ არის
არც დედოფალი და არც მსახური,
სადაც სხვა ძალა გახეშოფდება
უფრო ძლიერი ვიდრე მეფური.
პასუხს მოითხოვს შენდამი ჩემის
ბუნების თრთოლვა და მღელვარება
და შენგან მხოლოდ ეძლევა ოდენ
მწარე ღიმილი და მღუმარება.

მგოსანი

ბატონო!..

თამარი

ბანზე ნუ აგდებ სიტყვებს!
შემამკობელო ქვეყნის და ცისა,
ნუთუ არ იცი თუ რაა გული
ტრფობით გამსკვალულ დედაკაცისა?

მგოსანი (დაფიქრდება თავისთვის)

მართალი მითხრა: კმარა ამდენი
ჩემგანაც თავის მოკატუნება,
ვეტყვი პირდაპირ, დაუფარავად,
რასაც-კი გული მე მეუბნება.
არ შემარჩენენ, ვიცი, სიმართლეს:
ძნელია ქალის შურისძიება,
მაგრამ ოდესმე მოსალოდნელი
რაც არის, სჯობს, თუ ღღეს გათავდება! (თა-
მარს გამბედავად)
ესწუხვარ რომ ჩემგან თქვენ ვერ მოისმენთ
მისთანა პასუხს როგორსაც ელით,
მაგრამ რასაც ვგრძნობ, სჯობს, აღვიარო
აწ თქვენ წინაშე გულის სიწრფელით:

გნებაესთ შეიტყოთ ჩემგან, რა არის
შეყვარებულის დიაცის გული?
სასუფეველი და ჯოჯოხეთი
გრძნების კავშირით შეერთებული;
საუნჯე რამე ავის და კარგის
უმეტნაკლებო, ამოკრებული;
თვით უკვდავების წყარო-ნექტარი
ნალევლ-სამსალით გამწარებული;
მხიბლავი ძალა ადამანტური,
თავეში საამო, ბოლოში მწარე;
წამ ერთ აკვანი სიხარულისა,
ხანგრძლივ კუბო და ცივი სამარე.

თამარი (გაოცებით)

- თუ მართლა ამბობთ მაგას, მგოსნებო,
სხვაგვარად რად ჟღერს მაშ თქვენი ქნარი?
სჩანს, სიცრუეა თქვენი საღმუნო
და თქვენ ყოფილხართ კაცთ მატყუარი!
თქვენ არ უგალობთ ქვეყნად სიყვარულს
ვით სასუფეველის ძალას რამ ზენას
და მიწისშვილთა თქვენგანვე ცდენილთ
უცნაურ ძალით უხიბლავთ სმენას?

მგოსანი

ჩვენ რო ვუგალობთ, ის სხვა გრძნობაა:
რუსთველებრივი, ტარიელური!
ის ქნუ გგონიათ თქვენ გულის ფხანვა
საყოველთაო... ყოველდღიური.
მხოლოდ რჩეული ცისა და ქვეყნის
აღმაფრენითა იმას მისწვდება
და დანარჩენი უმეტესობა
იმ ძალს ვერ იგრძნობს, ისე მიწდება.

თამარი (გაჯაყებით)

მაშ თუ მაგრა, იმა ცურ ნიქს
რო დაეძებდეს აქ სარწირი,
რალად ამოყურებს გაუკითხავად
უსამართლო და ღვწური ერი?
რო სიყვარულსაც დევსმოთგული,
სხვა რაღა გეუბება აქ ნეტარება?
კაცი მაშინ გრძნობს მხოლოდ სიცოცხლეს,
როცა ისრულებს --რაც ენატრება.

მგოსანი

მმ... დედოფალი! მესმის მაგ სიტყვის
ქაზაკული რამ მწვენიერება,
მაგრამ, პასუხი რო მოგახსენოთ,
იქნება მეტი კადნიერება
და ველარ ვბედავ...

თამარი

სოქვი! ნუ დაპყრავ,
გინდ იყოს ჩემი გმობა... ყუედრება!
აქ დედოფალი დღეს აღარ არის,
და მხოლოდ ქალი გესაუბრება...

მგოსანი

თქვენი ნებაა!.. ვინ ჰგმობს სიყვარულს
მოპოვებულსა აღმთერენითა?..
ჰკიცხვენ მზრდოდ ცუდად მოხვეჭილს
ქვეყნის ცრემლით და სისხლითა დენითა.
(გაჩუქდება და თავს ჩაღუნავს)

თამარი (ნაღვლიანის ღიმლით)

მმ... მიყვარს: კაცი შორს გამჭვრეტელი
ასლო-მახლოზე რისთვის იხვევს თვალს?

ამ იმერეთის ამბოხებაზე
 ნუთუ, მგოსანო, შენც მე მადებ ბრალს?
 როცა ზღვა პლეღავს, ნაეჭურქლებიცა
 მათ უნებურად ექანებიან . . .
 ხალხიც ისეა: როდესაც ღელავს
 კერძო პირებიც აევზნებიან.
 მე იმერელი ქალი არა ვარ
 რომე უარ ვყო ჩემი ბუნება
 და ცხოვრებაში ისე ვიქცევი
 როგორც ეს გული მე მეუბნება.
 შენ რომ წელან სთქვი, მეც იმ სიყვარულს
 ვეძებ და ვეძებ თავდადებულად...
 მხოლოდ ისა მრწამს ჩემი, არსების
 სახელმძღვანელო უმაღლეს რჯულად;
 და თუ აქამდე ვერ მიპოვია,
 დამნაშაობათ რისთვის მეფლება?...
 კეპელა, სანამ ყვაივს ნახვდეს,
 მყრალ ბალახებსაც თავსა ევლებს!
 არც ერისთავი, არც გენათელი,
 არც გურიელი, არც დადიანი,
 არც ბაგრატი მეფე იმერეთისა
 ის უსინათლო და შავდღიანი
 და არც სხვა ვინმე ჯერ მამაკაცი
 არ შემხვედრია, რომ მსურს, მისთანა!..
 და თავის თავზედ მდარე მამაკაცს
 ქალი საყვარლად იწამებს განა!..
 მაგრამ მის შემდეგ რაკი, მგოსანო,
 მე შენ შეგნიშნე და გაგიცანი,
 გრძნობა-გონებამ ორივემ მითხრა
 რომ შენ ხარ ჩემი ტრფობის საგანი.
 აწ შენ ხელთაა არა თუ ჩემი,
 მთელი სამეფოს ბედისა წერა!..
 მას შეუძლია ერიც განკურნოს
 ვინც რომ თამარის გული აძგერა.
 თუმც არ იქნები ნაკურთხი მეფე,
 მაგრამ ძალი-კი მისი გექნება,

რადგანც კანონი იქნება ჩემთვის
შენი სურვილი და შენი ნება!
მეტს აღარ ვიტყვი!.. აწ შენგან ველი
სიტყვეს გულწრფელსა, პასუხს უტყუარს
და ნუ დაჟვრავ შენს გულის პასუხს! .
ვითა სიწმინდეს, გაფიცებ შენს ქნარს.

მგოსანი

ლირსი არა ვარ მე მაგ დიდების!..
ვერც შევიფერებ მაგვარ წყალობას!..
სხვა რაშეს ეძებს ეს ჩემი ქნარი,
სხვა ბანი უნდა ჩემსა გალობას.
გამოუხატავს შენში ბუნებას
შემოქმედობის ძალა ძლიერი,
თვალტანადობა, გრძნობა-გონება,
ნიჭი ბევრგვარი გულისხმიერი.
მოუვლენიხარ კაცთა მსიბლავად!..
კურთხეულ იყოს მისი განგება!..
ენამ უძღუროჲა მომაცდებისამ
ლირსშესაფერი ვით შეგძღვნას ქება?
როდესაც გიჰკრეუ, ცას ვხედავ გახსნილს
და სასუფეველის მშვენიერებას!..
შენა ჰგრებს სიმებს ჩემის ჩანგისას
და მე უცნაურს ვგრძნობ ნეტარებას!
მაშინ ვენახობი შენ წინ სიმდაბლით,
და გრძნობით გიხრი თავს, დედოფალო,
მაგრამ მე იმ დროს თვალ წინ მესატვის
შენი ნაღვაწი სისხლისა კალო:
მომაცდავთ კენესა, ქვრივ-ობლის წყევა,
ქვეყნის ღალადი, ერთა ყვედრება, —
მესმის და წინა ტკილილი ოცნება
ვითა სიწმინდის ისე მიჰრება.
სასიყვარულოდ აღელვებულნი
მაშინ მე გული შუროთ მევსება
და გასაკიცხავ ლექსად იცვლება
მომზადებული ქებათა-ქება.

ჰა, დედოფალო, ეს არის ჩემი
სრული სიმართლე ვით აღსარება!
რომ მოგატყუო, არც ჩემ კაცობას,
არც თქვენ მზეობას არ ეკადრება.

თამარი (ხელები აქვს პირზე მი-
ფარებული და ჰელღავს
წყნარად)

წარსული ჩემი თუ ბოროტია,
თუმც მე არა მაქვს განზრახვით ბრალი,
ამიერიდგან, შენ ხელთ იქნება,
და აცისკროვნე მაშ მომავალი!
მხოლოდ გიყვარდე!..

მგოსანი

არ მოხერხდება!

გულს ვერ ვაძგერებთ ძალდატანებით,
გულსა გამსჭვალულს უკვე ტრფობისგან
და აყვავებულს ტკბილის ოცნებით.

თამარი (უცბათ შივარდნით)

მაშ გიყვარს ვინმე?

მგოსანი

დიალ! თამარი!

თამარი

ჩემი ასული?

!

მგოსანი

არა! ის არა!

თამარი

მაშ აბაშიძის?

მგოსანი

მაგას რას ბრძანებ?

თამარი (ხელს ჩაჰკიდებს)

იაშ, შენვე მითხარ: ეინ თამარია?
ჰქარა! ნუ მტანჯავ!.. ნუ აგვიანებ!

მგოსანი

ის თამარია, ჩვენი ქვეყანა
რომ გააღიდა, გააძლიერა!...
ის თამარია, ვისთვისაც შოთამ
საშვილიშვილად ჩანგი აქლერა!!

თამარი

ჰა! ჰა! ჰა! მკედრისა არა მაქვს შური,
რადგანც ცოცხლებში არავინ გიყვარს!
ამიერიდგან აქ ეს თამარი
შემოგვევლება საჭირნაცვლოდ გარს! (მოეხევეა)

მგოსანი (აშფოთებული თავისთვის)

რა მემართება!.. ლამის წამერთვას
მე უნებურად გრძნობა-გონება!..
არა, არ შეენის გრძნობის მეუფეს,
მგოსანს, ღიაცის ცუდად მონება (გამოუხსლტება).
მომშორდი!.. ჩემგან შორს! შორს, მაცდურო!
ჩემზედ ვერ გასჭრის ეგ ცბიერება!..
სხვები მოსძებნე და მათ დაუგე
მახეთ ეგ შენი მშვენიერება.
ვისიც წასული შებღალულია,
ვის გამოც იდგა სისხლისა ღვარი,
მას ჩემი გული ვერ მიენდობა
და შეაჩვენებს ეს ჩემი ქნარი!

თამარი (გაშმაგებით თავისთვის)

წახდა ყოველი!.. და ეს სირცხვილი
ყველა ჩემ ტანჯვებს აღემატება!...

ოჰ, ის ღიმილიც ჯოჯოხეთური
 მის გველურ სახეს ზე ეხატება... (მრისხანედ მგოსანს)
 მე მხოლოდ გცდიდი, შენ კი ცდიდურო!
 კმარა! რაც როდეს, ისიც გეყოფა!...
 ჰეი! (შემოცვიფდებიან კარისკაცები) შეპკარით! მან მოინდომა
 ძალით დედოფლის შეურაცხყოფა!

(დედოფალი ლეჩაქმონდელი, თმაგაწეწილი,
 თითხ მიაშვერს მგოსანზე რომელსაც კარის-
 კაცები იჭერენ. მგოსანი გაოცებულია).

II

მოქმედება მეხუთე

(მსაჯულთუხუცესი, სახლთუხუცესი და მასხარა)

მსაჯულთუხუცესი

დღეს რაღას ატყობ?

სახლთუხუცესი

მისთანა ზენს მტერს!

სევდა თანდათან უფრო აწევა,
 თვალში სიყვითლეს შემოჰპარვია!...
 უნდა გამოვტყდე რომ შეეპყება!

მსაჯულთუხუცესი

მოწყალე არის ღმერთი მაღალი!
 ყოფილა კვლავაც მაგგვარად ავად...
 ნაღვლიანებმა ეგრე იციან...
 გულს გადაიყრის თავისვეთავად.

სახლთუხუცესი

სულ კარგად იყო. როცა მდივანმა
 შემოუტანა მას განჩინება,

მაშინ დიდებულ სახეზე მხოლოდ
გამოეხატა მას მრისხანება...
და მოინდომა, როგორც შევატყუო,
იმ განჩინების სრულად დახვეა,
მაგრამ იმავ წამს გაჩნდათამარი
როგორც ადამის წინაშე ევა;
მეფეც შეჩერდა... აღარა სთქვა რა,
განჩინებაზე დასვა ბეჭედი
და მგონის პედთან შეერიებულად
გარდაიწყვიტა მან თვისიც პედი.
მას ზედ დაერთო იმლაშინდელი
მოულოდნელი ცუდი შემთხვევა
და იმის გამო კმუნვის ძაფებად
იქვეები შემკრთალს გულზე ეხვევა.
არ იცის, რა ქნას!! არეულია
მისი ორგვარი გულისა ძგერა:
ხან დარწმუნდება ყოველიფერზედ
და ხან სრულიად აღარა სჯერა.
დაკეტილში ზის, არც სეამს, აღარც სკამს,
ჯერ რიგიანად არც სძინებია!
და მიკვირს რომ დღეს ჩვენი მოყვანა
ყველასი ერთად უბრძანებია.

მსაჯულოთუხუცესი

ვნახოთ, რას გვეტყვის! (მასხარას) შენ რაღა გინდა?
შენც დაგიბარა მეფემ, ეგება!

მასხარა

დიაღ! და თუ თქვენ ვერა არგეთ რა,
მაშინ კი რიგი ჩემზე მოდგება!... (ხელს აშვერს მსაჯულთ-
უხუცესს)

სულის მკურნალი, (სახლთუხუცესს) გულის ვეზირი
და სათვალყურო ცეტი, მასხარა,
სამნივე ერთად რომ განაგებდენ
საქვეყნო საქმეს... ვგონებ რომ კპარა!

თორემ, ხომ იცით, კარისკაცები
რაც რომ მეტია, უფოო კუდია,
თავი არც ერთის არ იხედება,
ერთი მეორის მხოლოდ კუდია!
და, ერთი კუდი თუ გაქიცინდა,
სხვებიც მას ჰბადვენ, იმ ერთს თანხმობენ,
და სასწაულიც მათი ის არის
რომ ხმელსა სწვავენ და ნედლს ახმობენ.
აი, გუშინაც მართლმსაჯულებმა
კუდის ქიკინით თავი დაღალეს
და მათ გაუწყრეს წმინდა გიორგი,
რომ მით გიორგი მეფე გაღალეს!
თვალნაკრავია, მაგრამ მოიხდის,
გამობრუნდება, მაქვს ღვთის იმედი!
თუ რომ მიბრძანებთ, გამოვულოცავ!
სხვა საქმე აო მაქვს, მისთვის მოვედი.

მსაჯულთუხუცესი (წყენით)

თავ-თავის დრო აქვს სუყოველისფერს!
ნეტავი შენ რომ არაფერს ფიქრობ!

მასხარა

ფიქრი რად მინდა? დარბაისელი
არცა ვყოფილვარ და არც ვაპირობ!
ბრძენი რომ ვიყო, აღრე დავსკვნები;
მასხარა რომ ვარ, გვიან ვბერდები!

✕

სახლთუხუცესი

ქმარა! გეყოფა! თავს ნუ აიშვებ,
თორემ უდროვოდ კადნიერდები!

მასხარა

უკაცრავად ვარ! სულ მავიწყდება
რომ მასხარა ვარ დარბაისლებთან,

$$\begin{aligned} \frac{d^2 \eta}{dt^2} &= -\frac{1}{\eta^2} \left(\frac{d\eta}{dt} \right)^2 \\ \frac{d^2 \eta}{dt^2} &= -\frac{1}{\eta^2} \left(\frac{d\eta}{dt} \right)^2 \\ \frac{d^2 \eta}{dt^2} &= -\frac{1}{\eta^2} \left(\frac{d\eta}{dt} \right)^2 \\ \frac{d^2 \eta}{dt^2} &= -\frac{1}{\eta^2} \left(\frac{d\eta}{dt} \right)^2 \\ \frac{d^2 \eta}{dt^2} &= -\frac{1}{\eta^2} \left(\frac{d\eta}{dt} \right)^2 \end{aligned}$$
[illegible]

11/17/2011 1:00 PM

[illegible]

Անտի-Կոմունիզմի շարժում

1. *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.

11/1/78

1.000 2.000 3.000 4.000 5.000 6.000 7.000 8.000 9.000 10.000

მე ვერაფერ მხოლოდ ერთი ღმერთი მინათვლით
 ცვალებადობით მოგვსით მჯდომარე
 რკინის ზოთიზე მეტად სიძველეთი
 მთავრად, რომელიც ეს იმერეთი
 ხელში ჩაიგდეთ და მთი გავმეფდეთ
 მამის უკუდამა გადმოვბრუნე
 ჩემი დიდება და ჩემი ზეით
 დიდმოუბრუნის კვალში მამურობა
 ქართლის დიდებისათვის მტრისგან მეგობრად
 სჯულით უბრ ვერად, გავსტყუე ადამიკმა
 და თვით მე გავხდით დიდის მონა,
 თუთი ჩემი თუთაშის (სადიქადება)

სახელთუხუცესი

ზატონო მეფე!

მივთ

განა მეფობა ეთქმის ცოცხლად მკვდარს?
 მეფე რომი ცოცხალი სხვისი ბრძანებით
 გავმტრებდეს ღმერთს მეგობარს?
 მთავრად მსოფლიო მრავალ გვრდობის
 ბოძად და სვეტად იდგას ქვეყნის ხმის
 და მსხვერპლად სწირავს საკუთარს სურვილის
 ყურად განზრახვებს და ღებდეს გულისთქმას,
 (სადიქადება)

მსაჯულთუხუცესი

ნეტად იქცენ რა გაცხადი სასიძულადო
 რომ ატყობდნარს "მეცხად გულისთქმას"
 რაფთი მეფეთა ხელთა უკუდოსა"
 იქცენ დიდობისმეორე მხოლოდ ქვეყნის ხმის,

მივთ

და დამბანე პირობებზე ხელი
 რომ აცოცხლოთ თაფლადი ბრძოლი

ჰა-ჰა-ჰა-ჰა-ჰა! მაშ შინაგანი
აღარ ჰქონია სინიდიის ვალი?
ეჰ, სახლთუხუცესო! სად არის ჩვენი
ის ადრინდელი სულ-ხორცის ძალა?
დრომ უკულმართმა გადაცდუნებულს
ყველა ხელიდან გამოგვაცალა!

სახლთუხუცესი

ბატონო ჩემო, თქვენს მოხუცს გამზდელს
შემეყურეს თქვენის ბედნიერების
ნება ჰქონია ყოველთვის თქვენთან
სიმართლის დროზედ კადნიერების.
ახლაც გავბედავ: უმჯობესია
რომ ჯერ დააცხროთ გულისა ენება,
ცოტა გაერთოთ და მერე უფრო
სხვა რამეს გირჩევს თქვენი გონება.
არა არის-რა ხომ უსაშველო:
დღეის შეცდომა ხვალ გასწორდება,
თუ საცადისი ჭკუა-გონების
კაცს ისევ შერჩა და არ შორდება.

მასხარა

ზოგი მეც მკითხეთ რამე, ბატონო;
დარბაისლებმა რაც ბრძანეს, კმარა...
ჩანგურს ჩამოჰკრავს ჩვეულებრივად
და მოგახსენებთ რასმე მასხარა.

მეფე

შენც ნახირ-ნახირ, ჩემო მასხარა?

სახლთუხუცესი (ჩუმაღ)

სთქვი რამე, მეფე რომ გააცინო!

მსაჯულთუხუცესი (ჩუმაღ)

ისე სჯობია, სიმებს ჩამოჰკრა
და დაამღერო რამე საღბინო.

მეფე

რა ჩუორჩულია!

მსაჯულოთუხუცესი

ამ თქვენ მასხარას
უნდა ჩანგურზე დააღლინოს!

მეფე

კარგი იქნება, უძილარი ვარ
და ცოტა ეგებ მეც წამეძინოს. (თავს მიღებს მუთაქაზედ)

მასხარა (ჩანგურზე ამღერებს „ოდელას“ ხმაზე)

„მალლით ცეცხლის წვიმა მოდის,
დაბლა დგება სისხლის ღვარი.
ცა და მიწა გადაბრუნდა,
გაგვისწორდა მთა და ბარი!
მწყერს მიმინო შეუშინდა,
კურდღელს—მწევარ-მეძებარი;
შევარდენი შეაშინა
მტრედმა, დასცა შიშის ზარი!
ძმა ძმას სწირავს, მამა--შვილსა,
მეგობარსა—მეგობარი...

სახლოთუხუცესი (ხელიდგან გლეჯს ჩანგურს)

დღეს შენ, მგონია, გადარეულობარ!
რაებს იმღერი მაგას, მასხაოა?!

მეფე

არა... ამ ჩემს გულს ეგ უკეთ ხედება...
ნუ აწყვეტინებ!... განაგრძე ჩქარა!

მასხარა

„ცაო! ცაო! მოიწმინდე,
დაგვიყენე ისევ დარი!

შევარდენო, ფრთა გაშალე,
 ტის ქნარას თვე ჰყარი!...
 მეგობრო, ზოიგონე
 გულისთქმადი მეგობარი:
 უსპართლოდ საკანში ზის
 გაწარული, ცოცხალ-მკვდარი,
 მოსტყვამს ქვეყნის ურიგობას,
 კენესის, სტორის მიღი ქნარი!
 ამას ასე მოგახსენებთ
 დღეს მასხარა ენამწარი.
 რე შერისხავთ მართლისათვის,
 გესმასთ მისი ნაუბარი!”

(მეფე წაივარდება, მსაჯულთუხუცესი და სახლთუხუცესი შეშინდებიან)

მსაჯულთუხუცესი

ბატონო!

სახლთუხუცესი

მეფე

გესმით თქვენ ეს სიმღერა?...
 მადლობელი ვარ, ჩემო მასხარა!
 შენმა სიტყვებმა ჰმუნვის ღრუბელი
 გამიქარწყლა და გულის გაღმეყარა.
 ახლა კი ვხედავ, სასახლის სენი
 ცუდი სახადი შესაყარია!
 თუმცე ეს ჩემი ჭკუა-გონებაც
 იმან მოხიბლა, არიგ-დარია.
 მაგრამ აწ კმარა! ისევ მეფე ვარ,
 მეფე ვარ, მეფე გვირგვინოსანი
 და თანაშემწედ ორი კაცი მყავს:
 ერთი მასხარა, ერთიც მგოსანი!
 სახის სიცილით, გულის ტირილით
 პირველი ურევს მარილსა და ძმარს,
 და მეორე-კი თვისვე ცრემლებში
 ილესავს ნალეულს და აწოვებს ქნარს;

სამკურნალოა სნეულ ქვეყნისთვის
მხოლოდ იმათი სიტყვა, სიმღერა!
დანარჩენების სიტყვაპასუხი
საცბიეროა და არა მჯერა!

მსაჯულთუხუცესი

მაღალო მეფე! ნუ დაივიწყებთ
რომ ერთგულები სხვებიც არიან!

მეფე

მაგრამ სიმართლეს ვერა პბედავენ
და ცბიერებას თავებს უტრიან!
მითხარ, სად იყვნენ ეს ერთგულები,
როცა მგოსანი ერთხმად გასწირეს?

სახლთუხუცესი

ზოგი გამოჩნდა წინააღმდეგიც,
მაგრამ რა ექნა ნაწილსა მცირეს?
სამღვდელოების უმეტესობა
ბატონ გენათელს ურცხვად მიემხრო
და წულუკიძემ შირს მყოფ წერეთელს
საუკუღმართოდ შეურჩია დრო.
მხოლოდ შემთხვევით იმ სამსჯავროში
მოგროვდა იარგულოდ უმრავლესობა.
და ნუ მრისხანებთ საყოველთაოდ!
ისარი ყველას გულის რაღა ესობა?!

მსაჯულთუხუცესი

გლოვის ზარიყით გაისმა ხალხში:
„მგოსანს სიკვდილი გადაწყვიტესო!“

მეფე

და არ ამბობდენ, იმ განჩინებით
მეფესაც გული გაუხვრიტესო?

მანხარა

უნ ვაბედავდეს, უცაბედად, —
 ამას შიშველია, — ჩემი ჭკუა
 ადამიანობის, — უწყობდეს სუბიექტის
 ღრუბლის მანკით შევსებ დამატებით?

მეფე

გვიანდა ამის! ჩვეულებრივად, მარტად!...
 სიტყვა შევსება არ შეუძლებელია! (მარტადობა)

მსაჯულთუხუცესი .

შარბინა შევსებ! ცხადს რომეს გარბინეთ
 და ნუ შეშინებთ, შარბინა ნება!
 თქვენ შევსებით სიტყვა გასტყობთ
 და სიტყვის შევსება ჩვეულებრივად.

მეფე

გამოცანა!! ჩვეულებრივად?
 ჩვეულებრივად არ გვეუბრები, არც იცო ჩემი?
 გონის გამოცანა რომ გულის მანდა,
 დიქციონარი, იცო, ამის მოწყობა.

მსაჯულთუხუცესი

მოკვლევით, შევსებ, თქვენც, გონებ,
 შევსებ დარღვევის ყოფა და ქვეყნა:
 მის დროს ავადო უფროსი სული,
 მოკვლევით შარბინა მისი კონსტრუქცია.
 ის დრო სხვათა მოკვლევითობის
 დღესაც უფროდ აწევს ჩვენი შარბინა!
 სიტყვისგანაც ტყვეობა სივრცე
 მან დამატება ომის სიტყვის.
 ასტრია სიტყვა შარბინა და შარბინა,
 უფროსი სიტყვა ჩვენი ქვეყნა;

ვასწყდა ჯავშარი სისხლბორცობისა,
 მძის აღარ ჰქონდა მძის ვატანა!
 ჰვეწის გაწირვით და ორგულობით
 იხვეჭდენ კერძო ბედნიერებას.
 სხვადასხვა მუხლებს ბოროტებისა
 სწავლობდნენ თვითქოს მეცნიერებას.
 ტახტზე ასული ფარისევლობა
 სისხლით და ცრემლით შავ პირს იბანდა
 და დღევანდელმა დღემ არ იცოდა
 თუ ხვეწონდელი რას მოიტანდა.
 მაშინ გავიდა ხალხში მგოსანი,
 საერო ცრემლით ჩანვზე დამღერა
 და ხალხის გული მიძინებული
 გამოაფხიზლა და ააძგერა.
 მათში ერია ლისტიშვილიცა,
 ჰაბუკა ვინმე, მოსამსახურე,
 პირისფარეში თვით დარეჯანის,
 დარბაზის მცველი და მეთვალყურე...
 გულზე ეწვეთა სიტყვები მგოსნის
 და ჩასახა მტკიცე სურვილი
 თავის გაწირვით ჰვეწის გამოხსნის.
 ყურში ჩაედვა მგოსნის ყვედრება,
 ელიანდებოდა საერო სამტკო,
 სანამ ხანჯალი დროს შემარეველმა
 დარეჯანს გულში მარჯვედ არ არტო.
 აღეოვდა ხალხი, მაგრამ დედოფლის
 არცინ იგლოვდა, არცინ სტიროდა.
 „იდიდოს ღმერთმა მეფე ბაგრატი!“
 ერთპირად ყველა ამას ჰყვაროდა.
 დედონაცულისგან დამბრმავებული,
 უსამართლოდ ტახტამოპრემიული,
 გამეფდა ბაგრატი და სიმართლისთვის
 ხალხს მოუბრუნდა ისევე გული.
 მაშინ მიიხშო მეთემ მგოსანი
 და სთქვა: „მგოსნობის ესცანით ძაღოო!
 რაც ვინდა გვთხოვე და ავისრულებთ,

რომ გადგიხადოთ შენი ვალიო!“
გოჩამ ეს ჰკადრა: „ქვეყნის დიდება
მგოსნისთვის არის მეტი ტვირთიო!
რა საჭიროა მღელვარე ზღვისთვის
რომ მიემატოს ზვირთზე ზვირთიო?“
მაგრამ ბაგრატმა გაიმეორა:
„ჩვენ მოვალე ვართ მაინც შენო
და, თუ რამეს გვთხოვ, ჩვენც აგისრულებთ,
ეს იყოს ჩვენი განაჩენიო“. (გაჩუმდება)

სახლთუხუცესი

მერე, სხვა რალა?

მსაჯულთუხუცესი

სხვა არაფერი!

ამით გათავდა მათი მოყვრობა.
რომ მიიცვალა მეფე ბაგრატი,
პირობად დარჩა ისევ პირობა!..

მეფე (აღტაცებით წამოდგება)

ჩემო ერთგულო და გონიერო,
გალაპარაკებს მაგას განგება;
მაშ შევასრულოთ გონზედ მოსულმა
ჩვენი სურვილი და ჩვენი ნება.
სახლთუხუცესო! ბოქაულთუხუცესს
შენ გარდაეცი ჩვენი სურვილი:
საპყრობილედამ გამოიყენოს
და აქ მომგვაროს შემცოდე შეილი. (მიდის)
ჩვენ უნდა თვითონ გაეასამართლოთ
როგორც რიგი და როგორც წესია!
ყველა მას მომკის საშვილიშვილოთ,
რაც რომ თვითონვე დაუთესია. (მასხარას)
ჩემო მასხარა! განა შევარდენს
არ შეენის, ხოხობს რომ შეუშინდეს?

მასხარა

უმჯობესია ფრთები გაშალოს
და ცხრა მთას იქით მისთვის გაფრინდეს.

მეფე

მოინაევარდოს, მოინაევარდოს,
ფრთა ფრთას შემოჰკრას, ცას ჰკრას კამარა!..
ეჰ, თავმან ჩემმან, შევარდნობა სჯობს!..
ძერაკუდობა ამდენი კმარა!
შენ რაღას იტყვი, ჩემო მსაჯულო?

მსაჯულთუხუცესი

„გული მეფეთა ხელთა უფლისა!“
იყავ კურთხეულ ამიერიდგან
მფარველი ქვეყნის და ქვრივ-ობლისა!

(მგოსანი შემოდის, მეფე თავჩალუნულია. საზოგადო ს. ჩუმად)

მგოსანი

აქა მშვიდობა!

მეფე

წინ წამოდექი! .
იცი, რად გიხმეთ?

მგოსანი

რა მოგახსენოთ!

მსაჯულთუხუცესი

რაც რომ სამსჯავრომ გადაუწყვიტა,
რიგი თქვენი, უნდა უბრძანოთ!

მგოსანი

შეტყობილი მაქვს, საპყრობილეში
მე ცირას სიტყვებს მოვკარი ყური. (მწარე ღიმილით)

მსაჯულთ სიკვდილი გადამიწყვიტეს
და მეფემაცა ღართო დასტური.

მსაჯულთუხუცესი

დიაღ, რადგანაც ჟმეტესობამ
გიცნო ქვეყნის და მეფის ორგულად.

მგოსანი (განჩხლებით)

ვინც ეგ იფიქრა ჩემზედ, ეტყობა,
რომ ის კკუაზედ შემცდარა სრულად.

მსაჯულთუხუცესი

როგორ? არა გაქვს დანაშაული
და ზმა ერისა ცრულ ღალადებდა,
როდესაც ის შენ შეურაცხყოფილს
სასიკვდილო ბრალს თავზე გადებდა?

მგოსანი

თუ ისე მკითხავთ ვით სასიკვდილოდ
გამზადებულებს მათი მოძღვარი,
მარტოობაა მაშინ საჭირო
და მოწმედ მხოლოდ თვით მაცხოვარი.
და თუ პასუხს მთხოვთ როგორც მსაჯული,
გვიანლა არის გასამართლება,
რა-კი ერთხელვე დამნაშავედ მცნეს
და მათ მეფემაც ზედ ღართო ნება.
სიკვდილი მელის, გაწყვეტილია
კავშირი ჩემი საქვეყნიერო;
არვისთან რა მაქვს თავშესაწყენი,
სასაყვედურო, ან საპირფერო.

მეფე

კარგი, არ გკითხავ! რაც იყო, იყო!
სულ სხვა რამეზედ აქ მოგიწოდეთ:

უკანასკნელი შენი სურვილი
შეგვატყობინე, გვინდა ვიცოდეთ.

მგოსანი

ბრძანეთ!

მეფე

როდესაც ბაგრატი ტახტი
ჩვენ დავიმკვიდრეთ და ჩვენ ვიტვირთეთ,
მეფურსა ჩვენსა მოვალეობას
მისი ვალიცა ზედვე დაფურთეთ.
როგორც გვიამბო ღღეს ქუთათელმა
და ჩვენ თავადაც გაგვიგონია,
ბაგრატიდან სავალდებულო
აღთქმული რამე თურმე გქონია.
ის დაპირება ჩვენზედ გადმოდის,
ღღეს ჩვენ ხელთ არის იგი უფლება,
და გვთხოვე, რაც გსურს, მეფური სიტყვა
ერთხელ ნათქვამი არ შეიშლება.

(სიჩუმეა, მგოსანი ხმას არ იღებს)

მსაჯულთუხუცესი (მგოსანს)

რაც მოგანიჭეს, ვერ გაიგონე,
ხომ გესმის, მეფე რასაც გიბრძანებს?

(მგოსანი ხმას არ იღებს)

მასხარა

რატომ არ ითხოვს თავისუფლებას?
ნეტავ ვიცოდე, რას აგვიანებს?!

მეფე

ითხოვე, რაც გსურს; ჩვენ მოვალე ვართ
რომ შევასრულოთ ის შენი ნება.

მგოსანი (ხანგრძლივი აღელვების შემდეგ)

მაშ ვითხოვ, მეფე: ცირას ნუ დასჯი,
იმას არა აქვს დანაშაული,
მე მოვამზადე ის საღალატოდ,
მე ავუღელე უმანკო გული. (ყველა შეერთება)

მსაჯულთუხუცესი (თავისთვის)

რა სთქვა?

სახლთუხუცესი

რას ამბობს?

მასხარა

გაგიჟდა სწორედ!

მეფე

ღალატი?

მგოსანი

ღიალ, მეც იქ ვერიე,
გამოვტეხილვარ, ვამბობ მეორედ!

მეფე

ნუთუ შენც...

მგოსანი

ღიალ, მაგით გვინდოდა

ტანჯულ ქვეყნისა წამოყენება...

მაგრამ არ მოხდა.. და ჩემზედ აწ კი

ასრულდეს შენი ძალი და ნება!

მეფე (დიდიხნის სიჩუმის შემდეგ)

მაინც ვერ გავსტეხთ ჩვენს მეფურს სიტყვას:

თუ ითხოვ, ეგეც გეპატიება.

მგოსანი

მე მხოლოდ ვათხოვ უფლების ძალით:
უბრალოდ ცირა ნუ დაისჯება.

მეფე

შენ მხოლოდ შენთვის უნდა ითხოვო,
სხვის შესახებ-კი არ შეიძლება.

მგოსანი

არა, მეფეო, უარს ვერ მეტყვით,
მონიჭებული მაქვს ეგ უფლება.

სახლთუხუცესი

კი, მაგრამ შენთვის ველარას ითხოვ.

მგოსანი

მე ჩემთვის რა მაქვს აქ სათხოვარი?
უმჯობესია რომ მოკვდეს კაცი,
ვიდრე სცოცხოვდეს ვით ცოცხალმკვდარი.
ქკუით ურწმუნო და გრძნობით უნდო,
გულგატეხილი რალა კაცია:
კაცს მაშინ შეენის ქვეყნად არსება
თუ ცხოვრებაში ის მამაცია.

მეფე

მითხარი მაინც, შენში რამ აღძრა
მაგვარი სასოწარკვეთილება?

მგოსანი (ნაღვლიანის ღიმილით)

იმანვე რამაც სხვებს გაუღვიძა
სხვის საბოროტო კმაყოფილება.
ჰაბუკობიდგან მე გულში მედვა
ერთი ანდერძი, ერთი იმედი...
ის იყო ჩემი წმიდა-წმიდათა
ჩემი სულის დგმა და ჩემი ბედი...

ჩვენი სამშობლოს სხვადასხვა კუთხეს,
ფეიქრობდი, ენახავ შეერთებულსო,
დავით, გიორგის და თამარის დროს
ერთ საქართველოდ აყვავებულსო.

(მეფეს საზე ეშლება, მგოსანი შესჩერებია მეფეს)

ამ ტკბილ ოცნების და წრფელ ძრახვების
ორი სხვაც მყვანდა თანამოაზრე:
თვით გურიელი—დიდი მთავარი
და ჯუმათელი—სჯულის სიმდიდრე.
თვალ წინ მეხატვის მაღალი გორა,
ზედ აგებული წმინდა ტაძარი
და იმის გვერდით თავმოშვნებით
შტოებგაშლილი დიდი ქადარი.
იქ, იმ ქადრის ქვეშ, სამივეს ერთად
საქვეყნო ბევრი რამ გვირჩევია
და სამშობლოზედ გულაჩვილებულს
კრემლებიც ერთად დაგვიფრქვევია.
ასე ფეიქრობდით: მივეშველებით...
და ხელს მივაწვდენთ ძმურად ქართლ-კახეთს
შაჰაბაზისგან აოხრებულსა.
მხოლოდ იმისთვის გმირმა მთავარმა
სჯული გასტეხა და იქორწილა
და ცოდვა მისი საშვილიშვილო
თანამძრახველებს გაუნაწილა.

მეფე (წყენით)

ნამეტანს ამბობ! ნუ დაივიწყებ,
მოთმინებასაც რომ აქვს საზღვარი!

მსაჯულთუხუცესი (მგოსანს)

უადგილოა და უსარგებლო
ეგ მოგონება და საუბარი.

მგოსანი

რალად დავფარო, ვის მოვერიდო
მე სასიკვდილოდ გამზადებული?

საიდუმლო ხმა მაღაპარაკებს
და ეს ხმა არის ჯუმათლის სული.
ის მოკვდა, თუმც-კი სული აქ ბრუნავს
საქართველოსთვის თავგანწირი.
მეფე აღარ გავს პირვანდელ მთავარს
და მე რაღა ვარ ამ ქვეყნად მწირი!
რო მოგვკდე, მიჯობს, სასოწარკვეთილს
თავი არ მიღირს არცა ერთ ჩაღად,
ნეტავი სხვებსაც არ ვუყურებდე
სხვის ყურმოჭრილ ყმად და მაჩანჩღად.

(მეფე შეიკუმხვნება)

წავალ, მივმართავ იმ წინაპართ გუნდს,
სამშობლოს მსხვერპლად რომ შეწირულან,
და თუმც საფლავიც არ ღირსებიან,
მაგრამ ჩვენს გულში კი დამარხულან.
მეც ერთად მათთან, თუ ღირსი გავხდი,
ცრემლებს გადმოვყრი საამქვეყნო ძღვნად,
რომ ის ცრემლები აქ დანთხეულს სისხლს
წმინდად დაერთოს ციურ მანანად;
და აღმოსცენდეს მით საარსებო
საზრდო რამ ჩვენის შვილისშვილების,
რომ ისინიც, წმინდად მიმღები
ვით ზიარების იმ ნაწილების
იმსკვალეობდენ წინაპრებსავით
მათი სამშობლოს სადიდებელად
და ღვაწლი მათი საშვილიშვილოდ
გადასცემოდეთ საგალობელად... (სიჩუმე)
მშვიდობით, მეფევ! შენ აქ დარჩები
სამეფო ტახტზედ მონად მჯდომარე!
მე კი მეფურად შევხვდები სოკდილს,
დარბაზის ნაცვლად მელის სამარე!

(შუა კარებიდან შემოვა დედოფალი, გვირგვინითა და სადედოფლო სამკაულებით აღჭურვილი. ცირა თან შემოჰყვება)

დედოფალი

არ შეიძლება! შეაჩერეთ ეგ!
მგოსანს არა აქვს, იცოდეთ, ბრალი!
ვით დედოფალი ახლა ვამტკიცებ
რომ მტყუანია მაგასთან ქალი!...

(ყველანი ზეზე წამოცვივდებიან შეშფოთებით)

ჟველა

დედოფალია!

მსაჯულთუხუცესი

და მასთან ისიც...

დედოფალი

ვინც გამიმეტა და ვინც გამწირა!
ღიაღ, ვბძანე და გამომიყვანეს
საპყრობილედან შემცოდე ცირა!!

მეფე

ამას რას ვხედავ?!

დედოფალი

კარებზე მომდგარს
მესმოდა თქვენი წრფელი მსჯელობა.
პირველად მხიბლავს ჭეშმარიტება...
ვიგრძენ სიმაართლის უეჭველობა!...
წასრული ჩემი ბნელში მავალი
გადავაყოლე შემცდარ გულისთქმას,
მაგრამ უეცრად ბუნებაცვლილი
აწ ვემონები უმაღლეს აღთქმას.

მეფე

თამარ!

დედოფალი

მეფეო! გცოდნე როგორც ქმარს
და როგორც მეფეს მოგფინე ბნელი!...
შემცოდნე ცის და ქვეყნის წინაშე
შენდობას ვითხოვ მაგდანიწელი!..

(დედოფალი ხელიდან ბეჭედს იძრობს. საზოგადო აღშფოთებაა)

მსაჯულთუხუცესი

ღმერთო ძლიერო!...

მგოსანი (აღტაცებით)

აი სად ვხედავ
მე სათაყვანო მშვენიერებას!

დედოფალი

ის, ვინც სიცოცხლით ვერ გამაძლარა,
სიკვდილით იგრძნობს სრულ ნეტარებას.

(ახდის ბეჭედს თავს და შესწოვს)

ცირა (შეჰკივლებს და მივარდება)

საწამლაგია!

ჟველა

საწამლაგეო?!

მეფე

ჩქარა მკურნალი!...

დედოფალი (ღიმილით)

ველარ მიშველის!
ამაღლდი, მეფე! ჩემის სიკვდილით
ჩვენი ქვეყანა შენგან ხსნას ელის!... (სუსტდება)

მეფე (მივარდება აჩქარებით)

თამარ!

დედოფალი .

მშვიდობით... ეს საწამლავი
ელვასავით სკრის .. ცეცხლი მედება,
ვიწვი! ოჰ, წყალი... მეფეო, მგოსანს
ნუ მოიშორებ... ქვეყნის... დი...დება!
ოჰ, ოჰ, მშვიდობით!...

მგოსანი

რა დროსა კვდება!!

1885 წ. მარტი.

«ბაში-ბაში»

ისტორიული მოთხრობა

(რამოდენიმე ნაწყვეტი)

I

ბაქრაძე

მართ დროს საწერეთლოში ბევრი გამოჩენილი აზნაუშვილი იყო, მაგრამ ბაქრა ბაქრაძეს კი ვერაფერს შეედრებოდა. მეფის ერთ-გულმა, ბატონის მორჩილმა და ქვეყნის მოყვარულმა გვარიც კი დააწინაურა, არათუ თავისი სახლი. წერეთლის მოუტრაობამ მაინც სულ ფეხზე დააყენა. ერთადერთი სამწუხარო მისი ის იყო რომ შვილი არა რჩებოდა, მაგრამ, როცა მეზობლების რჩევით ახალშობილს გლახა დაარქვა და ღვთის სახელობაზე გაუშვა, ისიც მართლა ჩიტივით წამოეზარდა. ვაჟს კიდევ ორი ქალიც თან მოჰყვა ტყუპათ და ამან ხომ სულ მთლათ დაავიკრევინა მისი ბედნიერება. მაგრამ სოფელი განა დიდხანს ვისმეს ახარებსო? მართალი ნათქვამია: „ერთი ხიდან ჯვარიც გამოვა და ბარიცო“!.. სულ სხვანაირი კაცი იყო მისი უმცროსი ძმა კიკო!.. ოჯახზე გულავარდნილი და გარე-

ქორი ამბობდა გუნებაში: „სადაც კვამლი მაღალია, მეც იმისი მა-
კარიო“ და ლხინი ან დღეობა არსად გაუცდებოდა. აქეთ-იქეთ ხე-
ვიალში ერთხელ სადღაც სახადს გადაეყარა და შინ საორმოცო სნება
შემოიტანა. თვითონ მოიხადა, მაგრამ ძმა და რძალი კი ორივე ერთი
ვირის განმავლობაში გამოათხოვა წუთისოფელს. დარჩენ ობლები
იძის საპატრონოთ. კიკო დააწვა საესე ოჯახს თავზე და ნელნელა
გაუტკბა ბატონობა.

პატარა ქალები გააბარა ღვიმის მონასტერში და ვაჟი კი მიუ-
ღვა ნებაზე, რომ ეგები ფეხი სადმე წამატერიოს, საფრთხეში ჩავარ-
დეს და ოჯახი მე დამრჩეს საკუთრათო! მაგრამ ნათქვამია: „კვიცი
ვარზე წავაო“. დღითიღვე პატარა გლახუკი სიკეთეში შედიოდა
და თექვსმეტი წლისას იმ ახლომახლოში ველარაჟინ სჯობდა. ერთ-
ელ, სასახლეში მიმავალმა შენიშნა რომ დიდი და პატარა, ბატონ-
მისანი ყველა ერთად ეზოს-ხეს გარს ეხვეოდნენ. ჭიშკარს რომ მიუ-
ხლოვდა, გადახტა, ცხენი ყორეზე მიაბა და ქვეითად იახლა ბა-
ჟონს. — ოჰ, გამარჯობა შენი — მიაყვია წერეთელმა — სწორეთ კი
დროს მოხვედი!... გაქებენ და, თუ მართალია, ახლა გამოჩნდება:
ქორი ჩამოეკიდა ხის წვერზე და უნდა აუშვა როგორმე.

— ბატონი ბრძანდებით! ასვლით ავალ ხეზე, მაგრამ ი შტო
რომ ვეღარ მიმაგრებს წვეროში.

— ჰო და, საქმეც ეგ არის, მიაძახეს აქეთ-იქიდან კარისკა-
კებმა, თვარა ასვლით განა ჩვენ კი ვერ ავიდოდით?

— არა, სხვა რამე უნდა იფიქრო — დაამატა ბატონმა.

— მაშ, მეტი აღარა გაეწყობა-რა, თოფით უნდა აუშვათ, — მოახ-
სენა გლახუკმა.

— თოფით?! ქორი კი არ მომიკლა.

— რა ბრძანებაა, ღიმილით უთხრა ახალგაზდა ბაქრაძემ და
გადმოიღო თოფი, რომელსაც იმ დროის მიხედულობით არ იშო-
რებდა და სულ თან დაჰქონდა. გადგა განზე, წამოიჩოქა ცალ მუხლზე
და ამოიღო ნიშანი. ყველამ სული გაკმინდა; დაიქექა თოფმა დაბ-
ლა და მალლა ქორმა შეიფრთქილა.

„ვეჰ, წავიხდა“ — მიაყვია წერეთელმა.

— რათა, შენიჭირიმე?.. ქორი ორივე ფეხებით გახლავთ ჩამო-
კიდებული, გაფარჩხულათ და ერთი ტყვია ორივე თასმას ხო ვერ
მიუდგებოდა? მარჯვენა შეეწყვიტე და ახლა მარცხენას ვესვრი. ვა-
ტენა მეორეთ თოფი და ესროლა. ქორი დაბლა დაეშვა, მაგრამ

ჯერ შუამდინაც არ ჩამოსულიყო რომ უცფათ ჰაერშივე გადატრიალ-
და და ჰკრა ცაში კამარა. გაფრენილ ქორს ბაზიერები დაედგნენ.
ყველას ძალიან გაუკვირდა ეს სიმარჯვე ახალგაზდა მეთოფის, მაგ-
რამ თვითონ იმას არც კი შეუმჩნევია, თოფს დაუწყა ფერვა.

— გამომიტანეთ ჩემი ყირიმი! ნათქვამია: „თოფი მეთოფეს და
მეთოფე სოფელსო“. სწორეთ შენი საკადრისი ყოფილა ის თოფი
და ღმერთმაც შენ მოგახმაროს—სიტყვა წერეთელმა.

გამოიტანეს წვრილლულიანი, სულ ოქროთი შემოსალტული
გრძელი თოფი და გადასცეს მეთოფეს.

სასახლეში ბევრს არავის დარჩენია სასიამოვნოთ ახალგაზდა
გლახუკის გამარჯვება, მაგრამ მაგიერათ ერთი ვინმე კი სულ სხვა
გუნებაზე დააყენა: კოჭიდან თურმე გადმომდგარიყო ახალგაზდა
წერეთლის ქალი და სარკმელში უყურებდა გულის ფრიალით ამ ამ-
ბავს. გაგონილი ჰქონდა ახალგაზდა ბაქრაძის ქება გულში გასა-
ლებათ, მაგრამ დღევანდელმა ნანახმა კი ისე გაიტაცა რომ თავი
ვეღარ შეიმაგრა და სატრფიალოთ გადაუშალა გული.

ტყუილა არ ჩიოდა ძველათ სამღვდელეობა რომ „ვეფხისტყაო-
სანი“ სახარებაზე უფრო გაუტკბა ქვეყანასო; საუკუნეების განმე-
ლობაში დიდი და პატარა ყველა იმას ეწაფებოდა; კაცები ტარიელ-
აფანდილსა ბაძვდენ; ქალები ნესტან-თნაფინობას ცდილობდენ;
მეფე და კარისკაცები—როსტევეან-სოგრატობაზე სდებდენ თავს; მსა-
ხურნი შერძაღინობდენ და მოახლე-გამდლები კი ასმათობას სჩემო-
ბდენ. აქაც, ამ შემთხვევაში, წერეთლის ქალს გამოუჩნდა ასმათი და
გაიპართა მიწერ-მოწერა. სიყვარულის უმეცარმა ახალგაზდა ბაქრა-
ძემ იგრძნო პირველათ უცნაური რამ, გაიმსჭვალა სულიან-ხორცი-
ანა. მიჰყვა სიყვარულის მდინარეს, გადაჰყვა საჩქეფს და შეტოპა მო-
რევში. გუნება შეეცვალა, ჩვეულებრივ რამეებს თავი დაანება და
ბარტო ხალვას ეძლეოდა. „შორით ბნედა, შორით კენესაო“—ამ-
ბობდა გუნებაში და სატრფოს საიდუმლოთ ითვალისწინებდა. იმ
დროის ქალები პირობას უდებდენ საყვარლებს „გვიჩვენეთ საქმენი
საგპირონიო“. ეს პირობა ჩვეულებისამებრ ახალ შეყვარებულსაც
დაუდეს, მაგრამ სად იყო იმ ახლო-მახლო მისი სასაპარეზო? მაშინ
კახეთში თათრობა იყო და დიდი და პატარა იქ სპარსელების უღელს
ეწეოდა. განსაკუთრებით თავად-აზნაურობა. ეურჩებოდენ მხოლოდ
ზოგიერთები აქა-იქ და მათ რიცხვში ახმეტის ბატონი ბიძინა ჩოლო-
ყაშვილი ყველაზე უფრო შეუპოვარი იყო. იმის გმირობის ხმა იმე-

უთამინაც უწევდა და, აი, ამას შიშართა ახალმა მკვთანდილმა. მოწადა საუცხოვოთ, გამოეწყო სამგზავროთ, შეიკაზმა „აფხაზურა“ და გაეშურა აღმოსავლეთისკენ. გზაში სევდები შემოაწვა: სამშობლოს დატოვება გულისა სწყვეტდა და საყვარლის მოშორება ზედ ტანჯვის ცეცხლს აკვსდა. მიდიოდა და მილილინებდა:

„ეჰ, სოფელო, რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირს? ჯოჯღამც შენი მონდობილი ნიადგმცა ჩემებრ სტირსა. სად ჯაიუგან სადაურსა, სად აღუფხვრი საით ძირსა“—ო

შეჰკენესოდა მთვარეს და შესჩიოდა ვარსკვლავებს. თვალზე კრწმლი აღდებოდა, მაგრამ რომ მოაგონდებოდა უკანასკნელი ლექსის ანა:

„მაგრამ ღმერთა არ გასწირავს კაცსა შენგნით განაწირსა“—ო,

იმედი აფრთოვანებდა და გაორკეცებული სურვილით მიაჩქარებდა თავის ბედაურს. მისი „აფხაზურაც“, გაიგონებდა თუ არა ზეთახის ტკრციალს, თითქო მიუხვდა პატრონს გულის პასუხსო, ურბგაცქვეტილი, გედივით მოიღერებდა კისერს, აქეთ-იქით ერთს შეკუნტრუშ-შემოიკუნტრუშებდა და მერე გასწევდა პირდაპირ, თითქო უნდა რომ გულ-მკერდით მთა და ველი გაიტანოსო.

II

ქვეყანა განსაცდელშია

მრისხანებით აღტაცებული შაჰაბაზი ცეცხლითა და მახვილით შემოეჭრა კახეთს და მუსრი გაავლო: ციხე-ქალაქები დააქცია, სოფლები ააოხრა, ტაძრები დაანგრია და შებღალა. ვინც კი მთაში ვერ გაასწრო და გაუხიზნავი დარჩა—დაიღუპა. სიბრალული აღარსად იყო და მდინარეებს სისხლის ღვარი ერთოდა. ამ უბედურებამ ლანგთქურის ღროვებსაც კი გადააქარბა. მძვინვარე შაჰიმ, რაც გასწყვიტა—გასწყვიტა და, რაც არა, ათასობით და ათიათასობით სპარსეთში გაუასახლა! ამით მოადგილეთ ულუსები გადმოასახლა და გაღმა-გაშლმა ალაზნის პირები დაიჭირა. მაჰმადიანები ყოველი მხრით ულოცავდნ გამარჯვებას ირანის ლოშს, მაგრამ თვითონ ლოშს კი გული უკენესოდა: „ეს გამარჯვება დამარცხებაზედაც უარესია—ამბობდა გლნებაში—აი სად ვიგრძენ ჩემი უძლურება!.. ერთზე ათი მომყავს, ათზე—ასი და მაინც ვერასა ვხდები!.. ჩემი მთავარი ძალ-ღონე შე-

მოვალიე მარტო ამ კახეთს და ეს ხომ მცირედინაწილია საქართველოსი?.. მაშ მთელი საქრისტიანო როგორღა ჩავიგდო ხელში? არ ჩავიგდო და მაშინ ხომ სპარსეთსაც უნდა გამოვეთხოვო?.. ეს დასავლეთ-აღმოსავლეთის გზა და ხიდი, ეს ხმელთაშუა კარები, ეს პატარა ქვეყანა თუ ხელში არ ჩავიგდე, რა იქნება უმისოთ ზენი დიდი სამეფო? უზარმაზარი ციხე უგალავენოთ, ადრე თუ გვიან ადვილათ ასაღები და დასანგრევი!.. არა, საქართველო ის ნატარს თვალთა რომელიც ხელში უნდა იგდოს სპარსეთმა!.. იგდოს?.. მაშ თქმა ადვილია!.. რას გააწყობ იმ ხალხთან რომელსაც რჯული და ეროვნება ერთმანეთზე გადაუბამს, შეუხორცებია და სულს ხორცზე მალა აყენებს?.. საარაკო ლანგთემურმა მხოლოთ აქ იგრძნო თავისი კოკლობა, როცა ამ პატარა „ქვეყნის ქვაკუთხედს“ წამოჰკრა ფეხი. ვაი, თუ ირანის ლომმაც აქ ამოიძუოს კული?! ხალხი, რომელსაც სხეული გაუკაეებია და სული ცამდი აუმაღლებია — სისძინაშია!.. ჯერ უნდა სხეული დაუდუნდეს, სული დაუმდაბლდეს და მერე, მხოლოთ მერე შეიძლება მისი მოდრეკა!.. ჰო, სწორეთ! სწორეთ!! ზოგან, სადაც ცული ვერ გამოდგება, იქ პატარა ხერხს გააქვს და გამოაქვს ხოლმე!.. იქ, სადაც ლომის ტოტი ველარას თესეს, მელიას კუდმა უნდა მოიმკოსო!..“ ასე გადასწყვიტა ძლიერმა და კიდეც შესცვალა თვისი გმირული პირდაპირი პოლიტიკა საქვექვეშო-სავერაგოზე. იმ დღიდან დაუტება მისგან აოხრებულ ქვეყანას და რისხვა წყალობათ შეცვალა.

ერთავათ მიფენილი მზის სხივები თვალის ჩინს ართმევენ კაქსა და სწორმხედველობას აკარგვინებენ... ყენის უხვმა წყალობამ დააბრმავა კახეთი. კუქმა გულს ძლია, სულმა ხორცს დაუთმო და წელნელა „დღეს-ხვალიაობით“ ქვეყანამ შეტოვა საფრთხეში. მოწინავე გუნდს და მათ მეთაურებს ტყუილათ კი არ უსვამდა თავზე ხელს სპარსეთის ახალი პოლიტიკა!.. სასახლის კარზე უპირველესი ადგილები დაიჭირეს ქართველებმა და ადვილათ გამდიდრებულები მიეცენ მცონარებას. არც ნიჭი, არც ცოდნა და არც სხვა რამ კაცური ღირსება არა სჭრიდა. რომელიმე პირადობის ასამაღლებლათ საკმაო იყო მხოლოთ თავდადებული ერთგულება სპარსეთისადმი და სამშობლოს წელნელა გაწირვა.

ვინც ქართველობას არ ივიწყებდა, ის იჩაგრებოდა და წინ ბიჯის წადგმას ვერ ახერხებდა, გინდ გმირთა-გმირიც ყოფილიყო!.. ამას ხედავდა შაჰაბაზი და გულში იცინოდა. სიკვდილის შემდეგაც

აღდგამათ დაუგდო შემკვიდრებებს ირანის ლომმა რგივე პოლიტიკა და მიტომაც ერთ საუკუნესაც არ გაეგლო ჯერ რომ აღმოსავლეთი საქართველო ნახევრათ გათათრდა: შემოვიდა ხალხში სპარსული ზნე. ჩვეულება, რჯული და კანონი!.. ქართველს ქართველობა აღარ ეტყობოდა!.. ენა შეიბღალა, დიდ ოჯახებში ქართულათ ლაპარაკი კიდევ ერცხვინებოდათ!.. სამართალი უცხო ენაზე იყო, წირვა-ლოცვის და გალობის კილო შეიცვალა, მღვდელთმთავრების მოადგილე ახუნდები გახდნ და მსაჯულთმოძღვრებათ—მოლლა-ყადები. ამან ყოველივემ ისე გარყვნა ხალხი რომ ქართველი ქართველზევე მეტყურობდა და ბოლოს ისე დაუძლურდა რომ თვით სპარსელეზის საზიზღარ-გასაკიცხი შეიქნა ოდესმე სახელგანთქმული ქართველობა. ასე რომ შაჰაბაზ მეორის დროს ქალაქუნობა სრულიად საქრო აღარ იყო და პირდაპირაც თავში დაუწყეს ცემა დაუძლურებული ქვეყანას.

საკენკით მიტყუებული და ალერსით თვალახვეული კახეთი მიხვდა რომ უბედურებაში იყო ჩავარდნილი, მაგრამ თანვე იგრძნო თავისი უძლურებაც და გაკმიდა ხმა; „სულ არაობას ცალუდელი ხალი სჯობია“—სთქვა თვის სანუგეშებლათ და წაუშვირა კისერი უფელს!.. ვინც აღრე ამილახვრობას, ამირეჯიბობას, ეშვიკაბაშობას და ამირბარობას არათ ავდებდა, დღეს იმას ჩაფრობაც კი ენატრებოდა. სიღარიბე უფრო მაღალ წოდებას დაეტყო და სიმშლით გაწარბებული თავად-აზნაურობა დაბალ წოდებას დააწვა თავზე... ერთმანეთშიაც ისე აირდაირიენ რომ სისხლბორცობა აღარასა ნიშნავდა და ნათესავი ნათესავს აღარ ჰზოგავდა, ოღონდ კი ჩამორჩენოდა რასმე!—თავის წმინდანები რომ აღარ აგონდებოდათ, „ყუენის თავის მზეს“ ფიცულობდენ!.. და თუ აქა-იქ სადმე თავად-აზნაურობაში რიგიანი ვინმე გამოერეოდა, ჯერ კიდევ გადაურჯულბელი და სამშობლოს მოჭირისუფლე, თავისიანებსვე არ მოსწონდათ და უკივნებდენ.!

გლეხობას კი, იმ მუშა ხალხს, რომელიც ყოველდღე მამაპაპების მოწამურ სისხლს, სამშობლოს მთა-ბარზე მხხვერპლათ დათხეულს, პატროსან შრომის ოფლს აღვრიდა, არ ჰქონდა ჯერ კიდევ საერო კავშირი გაწყვეტილი... მზათ იყო რომ კვარივით ანთებულისა და უცდიდა მხოლოთ ნაპერწკლებს. საიდანმე მონაკვესს!!

ამ დროს, სწორეთ ამ დროს, სცხოვრებდა კახეთში ახმეტის მემატონე ბიძინა ჩოლოყაშვილი, ბუნებისაგან უნაკლულოთ შე-

32 ჩვენი ახალი მწერლობა.

მკული, რომლის გულიც ვერაფრით ვერ მოიგეს თათრებმა, კერძო რისხვითა და ვერც წყალობით. კახელებს უკვირდათ მისი ახლო ბულობა და ათვალწუნებული ჰყავდათ...

„გაგონილაო ამბობდენ თავადები—ბედი კარზე მისდგამა და ეგ კი ჭირვეულობს... შინ არ უშვებსო! ყეენის თავის მზემ.. ჩვენ უნდა ვიყოთ მაგის ადგილას რომ ქვეყანა გავაკვიროთ და მტრებს თვალები დაეფუცნოთ“. ამისთანები რამ ბევრი ესმოდა ბიძინას, მაგრამ ხმას არ იღებდა... მხოლოდ ნაღვლიანათ აქნებდა თავს.

ერთ დღეს ბიძა მისი ჯანდიერი მსახურა. ეს ჯანდიერი ისეთ კაცთაგანი იყო რომელიც აქეთაც ზღის... და იქითაც, დროს შეეკურობეს!.. ხან წაღმა ხნავს და ხან უკუღმა ჰფარცხავს!.. თათრების წყალობით გადიდკაცებულს დიდი გავლენა ჰქონდა კახეთზე... თითქმის პირველი ვეზირი იყო მთავარმართებლის!.. მის უკითხვათ ფეიქარხანი წყალსაც არ დააქცევდა და ახლაც თურმე იმას გამოეგზავნა მოციქულათ ჩოლოყაშვილთან. სადილზე ნელნელა სიტყვა შეაპარა მასპინძელს და გამოიწვია სალაპარაკოთ: „ჩემო დისწულო—უთხრა სხვათა შორის—მე მხოლოდ შენი ახირებულობა მაკვირვებს!.. ღვთის მოცემული ყოლიფერი ბევრი ჭაქეს.. ჭკუა არ გაკლია და გონება! ბედიც გწყალობს, მაგრამ შენ კი შენი თავის მტერი ხარ!.. მითქვამს და კიდევ გეტყვი რომ იქ სასახლის კარზე ბედნიერება მოგელის და შენ კი აქ მოგიკეცია ნაცარქექიასავით!.. რას ჩააკვდი ამ ახმეტას? სად გაგეკცევა? შენი არ არის? კაცობა ის არის რომ შორიდან მოიხვეჭო...“

--- კაცია და გუნება, ბიძაჩემო!.. მე აქაც კმაყოფილი ვარ!.. ცოტა წმინდა მირჩენია ბევრ უწმინდურს!..

— უწმინდურს?! როგორ თუ უწმინდურს?!.. მაშ ჩვენსულ გასვრილები ვყოფილვართ, სასახლის კარზე ვინცა ვართ?

--- მე მხოლოდ ჩემ თავზე მოგახსენებ.

— შემცდარი ხარ!.. შეხედე სხვებს, როგორ ხმარობენ დროს და რა რიგათა ცხოვრობენ!.. ღმერთმა ნუ მოგვიშალოს ყეენის თავის მზე!.. დღეს მისი წყალობით, ავით თუ კარგათ, ქვეყანა პურსა სკამს.

ჰმ!.. შინ ლუკმას გეცლიან პირიდან და გარედან კი ნასუფრალს გვიყრიან ძაღლებსავით.

— რომ ეგეც აღარ გეჩქნის, ხომ სიმშლით ამოგწყდებით?!..

— უწმინდურ სიცოცხლეს მე წმინდა სიკვდილი მირჩევნია, სანამ მოვეცდებოდე, მანამდე მაინც კიდევ ვეცდები რომ ჩემი ლექსი როგორმე დავიბრუნო.

— გვიანდა არის, ჩემო დისწულო!.. ძალა აღმართს ხნავსო, რა გეგონია? მაგრე აღარ ფიქრობს ქვეყანა და შენ ერთი მარტო ას გააწყობ? ნათქვამია: „ერთი მერცხლის ქიკიკი გაზაფხულს ერ მოიყვანსო“.

— გაზაფხულს ვერც ერთი მოიყვანს და ვერც ათასი! მაგრამ უფრონ გაზაფხულს კი მეტად მოჰყავს და ათასიც. აგებ ჩვენი გაზაფხულიც მოდიოდეს!.. დღეს მე ვარ ერთი, ხვალ ათი — მქნება და ეგ ათასი!..

— კეთილი, მაგრამ ხშირათ ადრე მოფრენილ მერცხალს სუსხი უცხა და სიცივე ჰკლავს..

— მესმის, ბიძაჩემო, მაგრამ მაინც მე ჩემდა თავათ გაზაფხულის მახარობლობის დროს სიკვდილი მირჩევნია ზამთრის წინასწარ-მეტყველობაში მედიდურათ სიცოცხლეს!.. ვიცი!.. განა არ ვიცი რომ დიდკაცობა ტკბილია?.. სად თეირანი და სად ახმეტა?! იქ ყოელიფერი თვალს იტაცებს, გრძნობა-გონებას ჰხიბლავს და კუჭს იტკბობს... მაგრამ კიდევ მაგისი მეშინია!.. არ მინდა რომ ის გა-ღამივარდეს გულიდან, რაც უნდა სიკვდილამდე მახსოვდეს და შეტრფოდეს. აქ, ამ პატარა ახმეტაში, ყოელიფერი მალამოთ ეცხება ზემს, გრძნობა-გონებას: მიწა, წყალი, მთა, კლდე, ტყე და ველი, ყველა ერთად ნათესაურის კავშირით გადამებულია ჩემთან!.. ვგრძნობ ზოლაც ერთ სისხლბორცობას მათთან! ვგრძნობ და კირს ადვილად ვიჭიან!.. ამის სამაგიეროს რას მომცემს უცხოეთი?.. რათ მინდა შენი გარეგანი, თვალსატყუარი დიდკაცობა მაშინ, როდესაც დამო-ღუღლი გრძნობა-გონება იჩაგრება და სულს აჩიავეზს?! ტკბილია შექვენი შარბათები, მაგრამ ვერ გავსცვლი იმ ჩემ ღვინოზე, რომე-ლიც ჩემი მამაპაპის სისხლით არის წითლათ შეფერილი!.. გამრიე-ლია თქვენი მურასა-ლაფაშები, მაგრამ მე მაინც ჩემი ქვეყნის პური მირჩევნია, ის პური რომელშიაც ჩვენი ძველების ნაწილები ურე-ვია... დიახ, ნაწილები!.. ჩვენი საყანეები მათის ძვლებითა და ხორ-ცით არიან დაპოხიერებული!.. მართალი არის ჩვენი გლეხკაცობა, როდესაც ღვინის დაღვევის დროს პირჯვარს იწერს და პურის გა-ტეხის წინეთ ჯერ პურს ემთხვევა!.. ის წმიდა-წმიდათა, ზიარებაა ზენთვის... და ჩემს სამშობლოს რომ გავშორდე, სადღა მივიღო?!

არა, ბიძაჩემო, არა!.. ისინი ჩვენთვის უცხო არიან და ჩვენც იმათთვის!.. რაც ბუნებასა და საუკუნოებს არ შეუხორცებია, მისი წყევბა ტყუილია!.. არა გამოვა-რა!.. ან განშორება და ან სიკვდილი!.. ორში ერთი აუცილებელია!!.

ეს რომ სთქვა, წამოვარდა ზეზე, გავარდა აივანზე და დაიწყო გიჟივით სიარული... ჯანდიერმა გადააქნია თავი: „ვამე, ჩემო დისწულო, რა კაცი ილუპებო?!“ სთქვა მწუხარებით, გამოვიდა კარში, შეჯდა ცხენზე და გაუდგა გზას.

დიდხანს იბორგა გაბოროტებულმა ბიძინამ და, რომ დაიღალა, დღე-ღამის გაყრის დროს, ჩამოჯდა ტახტზე და გადახედა ალბანის პირებს. ბნელი თანდათან იქერდა არემარეს... თვალი სინათლესა ჰკარგავდა, მაგრამ სამაგიეროდ ყური ძალას იჩენდა... ალბანის შხუილი ნიავისაგან მოტანილი თითქოს შესჩივის და შეხვეწის მის გარეშემოს!.. ცაზე ვარსკვლავები აკიაფდენ!.. მთვარე ჯერ კიდევ ისევ მთას ეფარა... მაგრამ ცოტაოდნათ კი შემოსცინა ეს კიდეს. ეტყობოდა რომ შორს აღარც ის იყო... აქვე ახლოს გაიშა შოლტის ტყაცუნნი და ზედ „ოროველას“ ღიღინი მოჰყვა. „მადლობა ღმერთს! რომ კიდევ ერთი მშობლიური ხმა მესმის!—სთქვა ამოოხვრით ბიძინამ—დიდი ხანია, რაც ახალმა ცხოვრებამ გადაფხიკა კახელის გულის ფიცარზედ დღემდე ღრმად დაბეჭდილი მისი ისტორიული ნაგრძნობი და ნათქვამები!.. ქართულ ტკბილდობას, ვაშაკაურ შეხმატბილებას და სასოების მომგვრელ გალობას ბოლო მოუღო თათრულმა შექაქანებამ!.. ტკბილი ჩანგური და სალამური ზურნა-ქიანურმა ჩაჰყლაპა!.. მხოლოდ ეს ორი სავალალო ზე „ოროველა“ და „მუმლი მუხასა“ კიდევ შერჩენია მუშახალხს... და მადლობა ღმერთს, სანამ ესენიც არ მივიწყებულან, ჯერ კიდევ „იმედია“,—წაილაპარაკა ბიძინამ.

ამ დროს თავი ამოყო გადაღმიდან მთვარემ, ნელნელა გამოეშვა მოის წვეროზე, სამკურნალოთ მიჰფინ-მოჰფინა სხივები ცა და ქვეყანას, გამოაღვიძა სიბნელეში სულგანებული არემარე; დაჰქროლა ნიაჴა, აბიბინდა მდელი, აშრილდენ ფოთლები, შეირხენ ბუჩქები და ერთხმად შეუქიკიკეს ბუღბუღებამც!.. ბნელით გამოსულმა ქვეყანამ სული მოიბრუნა და დანადვლიანებულ ბიძინასაც გული დაუტკბა.

გზაზე გამოჩნდა ურემი... ნელნელა მოდენიდა მეხრე კამეჩებს და „ღიღინს“ სათვალავს უხშირებდა: „ნუ ეძალები წყალდიდსა,

უნდა ეძებდე ფონებსო!.. ხერხი სჯობია ღონესო, თუ კაცი მოიგონებსო!“ შემოსძახა მაღალის ხმით და თან „ხიოც“ მიაყოლა ზოლტის გატლაშუნებით.

ბიძინა შეკრთა, უცბათ წამოდგა ზეზე და ზეცას დაუწყო ყურება... დიდხანს ხმას არ იღებდა.. ბოლოს—თითქო გამოერკვაო—წალაპარაკა: „ეს რა გავიგონე?! მიწამ შემომტყორცნა, თუ ცამ ჩაომბერა ეს საგულისხმო სიტყვები: ხერხი სჯობია ღონესო?! სადამაც უნდა იყოს სულ ერთია... უგანგებოთ ცაცა და მიწაც თორივე მუნჯია!! ჩემი დიდი ხნის გრძნობა-გონების კიდილი ამ ომა სიტყვამ უნდა გადასწყვიტოს?.. დიახ! დიახ!! „ხერხი სჯობია ღონესო!“ ხერხი! ხერხი!! მაგრამ ხერხი საქვეყნო და არა საპირად... ციურნო მნათნო! თქვენ იყავით მოწამე ჩემი განზრახვის და თქვდები ჩემის მოქმედების!.. თქვენ კიდევ ჩასული არ იქნებით, რომ მე მორჩილებით მივმართავ ალი-ყული-ხანს“.

III

ტერორი

ჩოლოყაშვილმა კარგი ფეხი ვერ მიუტანა სპარსელებს: გადავდა თუ არა მათკენ, მაშინვე გაჩნდნენ კახეთში სხვადასხვა გუნდები: გაეარდნილთა და მოსვენებას აღარ აძლევდნენ თათრებს. სადაც კი შეიგულბდნენ და მოასწრებდნენ, სულ მესრს ადგნდნენ, და ისე წაჰშინეს რომ, არათუ სოფლებში ვეღარ დაფარუაშობდნენ ადრინდულათ, ციხე-დარბაზშიაც კი შიშის ქარი უქროდათ. და თუ არ ს-ფრთხილით, გალავნის გარეთაც ვეღარ ბედავდნენ ფეხის გადადვას. შესანიშნავი უფრო ის იყო რომ მარტო თათრებს კი არა, ქართველებს უფრო სდევნიდნენ, რაღა-კი შეატყობდნენ რომ თათრების ნომხრე და იმათი ერთგულები არიანო. ბევრი გამოჩენილი და თათრის სამსახურში დაწინაურებული გამოათხოვეს წუთისოფელს; რამდენიმე თავად-აზნაურის ოჯახი აიკლეს; საბუეში ერთი მღვდელი შეიპყრეს, როგორც ქვეყნის ორგულს, თვალები დასთხარეს, ახლა მაინც ჩაიხედე გუნებაში და შეინანეო. ჯანდიერს სახლკარი გადუწვეს. ამბობდნენ რომ ჩოლოყაშვილსაც რამდენჯერმე დაესხენ თავზე, მაგრამ კაცმრავალმა ოჯახმა, როგორც იქნა, მოიგერაო. იმათი წინააღმდეგობა და მოპირდაპირობა მით უფრო საძნელო შეიქნა რომ არავინ იცოდა, ვინ იყვენ, სად იყვენ და საიდან როგორ მო-

დიოდენ. ჩავარდა მთავრობა საგონებელში: „ადგილის კურდღელს ადგილისვე მწევარი თუ დაიჭერს, თვარა უცხო ვერას გახდებოდა“, — ფიქრობდა ფეიქარხანი და კახელებსვე ეხვეწებოდა რომ გამოდგომოდენ იმ უკუღმართებს და მით ერთგულება გაეწიათ ყეენისთვის: გუნებაში ეგება ბევრს უნდოდა, მაგრამ ცხადათ-კი მათი დევნა შიშით ვერაფერს გაბედა და ჩოლოყაშვილს მიანდო მთავრობამ, რომელსაც, როგორც თვითონ ამტკიცებდა, ცდა არ დაუკლია, მაგრამ მაინც ვერა გააწყო-რა! გუნდები უფრო და უფრო გამრავლდნენ და გავარდნილები გათამამდნენ. გასჭირდა საქმე. ფეიქარხანმა აღარ იცოდა, რა უნდა ექმნა, და უნდა ეცნობებოდა ყეენისთვის. რომ ერთ დღეს არ გამოცხადებოდა სვიმონ მაყაშვილი და არ შეჰპირებოდა: „მე დავამშვიდებ ქვეყანასო!“..

ეს მაყაშვილი, როგორც გაიძვერა და გაუტანელი კაცი, ყველას სძულდა. თეირანში იყო გამოზდილი ყმაწვილობიდანვე და ერადროს დიდი ადგილიც ეჭირა სასახლის კარზე, მაგრამ ცოტა რამეზე გადაუბრუნდა ფეხი და შერისხული გამოისტუმრეს თავის ქვეყნისკენ, და მას შემდეგ უმნიშვნელოთ დაეხეტებოდა აქეთ-იქით დიდკაცობისა და მტარვალობის ნაჩვევს მოსვენება აღარა ჰქონდა და სულ იმაზე ჭფიქრობდა თუ როგორ დავიბრუნო ძველი დრო და დიდებაო. თარეშობის დრომ ხელი მოუმართა მის მოუსვენარ სურვილს და ხელმეორეთ გამოიყვანა სარბიელზე: მთავრობამ მთავარ მეთვალყურეთ დანიშნა და დიდების მაძიებელი და უფლებაზეუ საზღვრელი მოხელეც მაშინვე შეუდგა საქმეს. შეატყობინებდნენ თუ არა მისი ხელქვეითები რომ ამა და ამ სოფელში თავზე დასხმიან ვისმე და ან ტყუილა გზათ გაუვლიათ სადმე გავარდნილებსო, მაშინვე აიკლებდა იმ სოფელს და ააოხრებდა გაუკითხავათ. „ბატონო! ჩვენ რას გვერჩით? ძალაც თქვენ ხელშია და სამართალიცაო; ვინმე მოთარეშეთაგანმა ჩვენ სოფელში გაიაროს, ჩვენ რა ვიცით და რა ჩვენი გადასახადიაო?“ — ევედრებოდნენ სოფლელები, მაგრამ სადღა იყო გაკითხვა? მით უფრო რომ მთავრობა უწონებდა მკაცრობას და აგულიანებდა მტარვალს. აკვარმა მეცადინეობამ უნაყოფოთ არ ჩაიარა!.. მართალია, მოთარეშეები არათუ არ გაუწყვეტია, თვალითაც არ უნახავს არავინ მათგანი მთავრობას, მაგრამ რამდენიმე თვის განმავლობაში მართლა შესწყდა თარეშობა და გავარდნილების აღარა ისმოდა რა. ეს სამსახური იმდენათ მოუწონეს და

დაუფასეს მაყაშვილს რომ ყეენმა გული მოიბრუნა და პირველი ხალათი უბოძა.

ყეენის ტახტზე აბძანების დღეობას იხდიდნენ. აღვანის მინდორი მოჭედილი იყო ხალხით. ერთი მხარე ბამბის კარვებით იყო მოწყვნილი. ოქროს კარავში კახეთის მმართველი ალი-ყული-ხანი იჯდა და გარს დიდებულები ჰყავდა შემოხვეული. მზე დიდიხნის ამოსული არ იყო, ასე ორ-სამ შუბის ტარზე თუ იქნებოდა აღმოსავლეთით წინ წამოწეული, რომ მოსაკრავებმა ქაბული დაუკრეს. ხანი გამოვიდა ამალით და მიმართა საჭიდაოს; ხალხმაც დაიგრიალა და ყოვლის მხრით მოატყდა და შემოერტყა ირგვლივ წრეს. იმ დროს ქიდაობა დიდათ მიღებული იყო როგორც თათრებში ისე ქართველებშიაც. ფეიქარხანი მოყვარული იყო ფალავნობის და ხშირათ ესწრებოდა ხოლმე ქიდაობაზე. განთქმული ფალავნები ერთმანეთს რა ზოგავდნენ გვარტომობის გაურჩევლათ, მაგრამ უფრო ხშირათ თათრები და ქართველები ეკიდავებოდნენ ერთმანეთს. თუმცა თათრები ჩვეულებისამებრ ტიტვლები გამოვიდოდნენ საჭიდაოთ ტანზე ჯონწასმულები, ასე რომ ხელი აღარსად ეკიდებოდათ, და ქართველები კი საჭიდაო ჩოხით გადიოდნენ, მაგრამ მაინც ხშირათ გამარჯვება ამ უკანასკნელებს რჩებოდათ. წინა დღეს კოზმანიშვილმა გალახა თათრების განთქმული მოჭიდავე, ბეჭი ამოუგდო და ამან ისე შეაწუხა თათრები და თვით ფეიქარხანსაც ისე დასწყვიტა გული რომ აბდუშაჰილს უბრძანა: გინდა თუ არა, დაეჭიდო.

ეს აბდუშაჰილი ერთი უთვისტომო ვინმე იყო, მაგრამ თვის ვაშაკაცობით პირველობა დაირჩინა არდალანში და ფეიქარხანის ცხენოსანჯარის მეუფროსობა იშოვნა. ქიდაობა თუმცა აღარ ეკადრებოდა როგორც დიდკაცს, მაგრამ ხანს ხათრი ველარ გაუტეხა და შევიდა წრეში წელ ზევით ტიტველი. ერთი შეხედვით, ჩასხმული, უზარმაზარი, შავი მარმარილოს ქანდაკი ეგონებოდა კაცს. შავი წვერები ტევრათ ეყრებოდა გულ მკერდზე, დიდი უღვაშები აქეთ-იქით ტოტებათ სცემდნენ სიგრიძსათ; დიდროვანი შავი თვალები სქელი წარბებით გადმოხურულ-დაჩრდილულები საოცრათ ბრიალებდნენ.

დაუკრეს საჭიდაო. ატორტმანდა ფალავანი, ჯერ მალლა აღაპყრა ხელები, ზეკას შეხედა, თითქო გამარჯვება გამოსთხოვაო, მერე დაემხო დაბლა და მიწას სამჯერ აკოცა; წამოდგა ზეზე და კალოს შემოუარა; ცერებზე დგებოდა ყოველ ბიჯის გადადგმაზე და ძალზე ჰაერს ისუნთქავდა, თითქოს სცდილობდა რომ გულბოყვი

გაედიდებია, გაებერა. ერთხელ რომ შემოუარა წრეს, ისევ თავის პირველ ადგილზე გაჩერდა, დაიჩოქა ცალ მუხლზე და იქითკენ დაიწყო ყურება, საიდანაც მოპირდაპირე უნდა შემოსულიყო. უყიველეს მსურველებს, მაგრამ არავინ გამოჩნდა. მეორეთ დაუარა კალოს კიდეც არავინ ჩანდა.

— სად არის გუშინდელი თქვენი გამარჯვებული კოზმანიშვილი? — იკითხა ხანმა.

— უარზე დგას, ასე ამბობს: მე ფალავენებს ვეჭიდავები და არ გოლიათებსაო, — მოახსენეს ქართველებმა.

— მაშ კარგი, სირცხვილი თქვენია! ღიმილით სთქვა ხანმა და უბძანა მოჭიდავეს მესამეთ კიდეც წრეში შენაგარდება და ის გასვლა წრიდან.

მოჭიდავემ ასრულა ხანის ბძანება და მედიდურათ დააპირა წრიდან გასვლა. თათრებმა კმაყოფილების ნიშნათ წვერებზე მოისვენებელი და უღვაშებში ჩაიცივნეს.

— ამ დროს ხალხში რაღაცა ჩოჩქოლი ატყდა და მოისმა კიჟინი: დაუკარით, დაუკარითო! უცბათ შეჩერდა აბდუშაჰილი და აქეთ-იქით დაიწყო ყურება.

წრეში ვეფხივით შემოვარდა ერთი ვიღაც ტანწვრილი, მალე-მალე მხარ-ბეჭიანი და თმაგაჩეჩილი ახალგაზდა, შეხედა მოპირდაპირეს და შეჩერდა. თათარმა ტორტმანი დაიწყო და ხელების შლას: უცებ გაექანა შურდულივით ახალგაზდა, შეუვარდა ფეხებში, გამოჰყარა ორივე ხელი, ჯირკვით გადააგორა ფალაგანი და გამოიჭრა წრიდან.

— არა, არა, ჯერი არ არის! მაგრე არ იქნებაო! — ყვიროდენ თათრის მომხრეები. გაბრუებული აბდუშაჰილი წამოდგა ზეზე და სთქვა: — მე ჯერ სალამი არ გამეთავეებია და ის ღალატით მომვარდაო.

ძალათი გამოათრიეს მეორეთ ახალგაზდა; ის გაჩერდა ერთ ადგილას და აღარ იძროდა.

— თათარო, სალამი რომ გაათავო, დამიძახე და მოვალო! — მიაყვირა ფალაგანს. იმანაც ბრაზმოსულმა კამეჩივით მიაშურა ახალგაზდას, მაგრამ ის განზე გაუხტა და თათარმა ხელები ჰაერს მოუპოტინა. რამდენჯერმე ჩაუქროლ-ჩამოუქროლა ახალგაზდამ გოლიათს, მაგრამ ატყუებდა, ხან აქეთ და ხან იქით განზე უხტებოდა, რომ ხელში არ ჩავარდნოდა. მოთმინებიდან გამოსული თათარი

წყველა-კრულით დასდევდა მოპირდაპირეს; შეურჩია ღრო, როგორც იქნა, ახალგაზდამ, მოავლო ხელი მკლავში, წაპოკიდა ზურგზე, გადილა კისრულით და უშვა ხელები. აბღუშაპილი სიგძისათ გაიღლაშა გულადმა დედამიწაზე... გამარჯვებულმა ცალი ფეხი დაჰკრა ფაშვზე, გადაახტა და გაეარდა წრიდან. ხალხმა კიეინი დასცა.

— შიიტან, შიიტან!—დაიძახეს აქეთ-იქით თათრებმა.

— ახლა გინდა შიიტანე და გინდა გამოიტანე ეგ თქვენი რუმბივით გაგორებული ფალავანი, სულ ერთიაო,—უპასუხებდენ მხიარულათ ქართველები.

დაცემული წამოაყენეს და წაიყვანეს გაბრუებული უფრო სირცხვილით ვიდრე გალახულობით. მოიკითხეს გამარჯვებული, მაგრამ ველარსად ნახეს, მიიმალა ხალხში. ველარ გაიგეს, ვინ იყო. ფეიქარხანმა წარბები შეიკმუხნა და ზეზე წამოდგა, გაბრუნდა ისევ თავის კარვისაკენ. ხალხიც დაიშალა, წავიდ-წამოვიდა აქეთ-იქითკენ. იმ დღეს, მართალია, ხანი გუნებაზე ვერ იყო, მაგრამ მაინც მხიარულად ჩაიარა საერო ღვინამა და შექცევამ. ნასადილევს, ჩვეულებისამებრ, ცოტა წაიძინა დიდკაცობამ და მერე კი, რომ აგრილდა, გამართეს ჯირითი.

ცხენოსნები გაიყვენ ორათ და დადგენ გაღმა-გამოღმა მოედნის პირათ. ცხენებმა იგრძნეს, კულები აიღეს, თავი მოიქანჩეს, ცმუტავდენ ერთსადიმავე ადგილას, მარჯვნივ და მარცხნივ ტრიალით; ზურნის ხმა რომ გაისმა, მაშინ კი შეკუნტრუშდენ და, თუ მხედრებს თავი არ მოექანჩათ მათთვის, გამოიჭრებოდენ შუა მოედანზე. ახლა-კი თავშეკავებულები ბერავდენ ცხვირის ნეშტოებს, ფრთქვინავდენ, კბილებს უჭერდენ ლაგამს, ყურებს აცქვეტდენ და თვალებს აპრიალებდენ. გამოახტუნა ერთმა მხედართაგანმა თავის ყარაბალული და მოხდენით მიაგდო მოპირდაპირე გუნდზე, გამოიწვია მოწინააღმდეგე და საოცარი სისწრაფით გამოატრიალა ცხენი. უკანამ ჯირითი შესტყორცა, მაგრამ წინამ ჯირითს ჯირითი აუკრა და გადაივლო თავზე. ახლა სხვები გამოვიდენ, ახლა კიდევ სხვები რიგრიგათ, ასე რომ წესი არავის დაურღვევია. შეენიერი სანახავი იყვენ მხედრები, როცა ისინი შენატყორც ჯირითის ასაცილებლათ ხან მარჯვნივ და ხან მარცხნივ მანდიკურათ გადაეკიდებოდენ ცხენს და ზოგჯერ მუცელ ქვეშაც ამოევლებოდენ ხალხს. ბედაურებისათვის საპირო აღარ იყო არც დეზი და არც მათახი; იმათ თვითონ

იცოდენ, რა დროს რა გვარი მიხვრა-მოხვრა იყო საჭირო; გამეტე-
ბით ჯირითის გაგდება დაშლილი იყო. ზოგ მოჯირითეთაგანს ნება
არ ჰქონდათ, მარჯვენა ხელში აეღოთ ჯირითი და მარცხენათი
ათამაშებდენ. აბდუშაჰის სულ არ მიუღია იმ ჯირითში მონა-
წილეობა.

გათავდა ჯირითიც, შეერთდა ორივე მხარე, მწყრივით დააყე-
ნეს ცხენები ყველამ ერთად, ცოტა შეასვენეს და, დაიწყებულა თუ
არა ზურნამ, მიანებეს თავი ცხენებს და ისინიც ჭიხვინ-ჭიხვინით
გავარდნენ ჯეირანივით. ცხენოსნებს უნდა ის მინდორი სიგრძისად
გადაეჭრათ, მისულიყვენ კიდემდე და მერე იქიდან სათითაოთ გა-
მოეჭიანებიათ ცხენი, რომ ყაბახი ჩამოეგდოთ. იმ დღეს ყაბახათ
ოქროს თასი იყო დასმული თვალაუწდომელ ჭადრის წვერზე; თი-
თო ჯირითი ყველამ შესტყორცა, ზოგმა ახლოს მიიყვანა; ზოგმა
ხეს გადაავლო თავზე, მაგრამ ვერც ერთმა-კი ვერ შეანძრია ნიშანი.
ბოლოს წამოვიდა ვილაც შევცხენოსანი ისეთი სისწრაფით რომ
თითქმის აღარ ჩნდა ცხენზე, შორიდანვე შესტყორცა ჯირითი, ჰკრა
შუაგულში და მალლა შეაგდო. თასი ბზილ-ბზილით წამოვიდა;
მხედარმა მიაგდო ცხენი ხის ძირში, შეაყენა უკანა ფეხებზე და
ჰაერშივე მოაგდო ხელი თასს, დაბლა აღარ დაუშვა; ჰკრა ქუსლი
ცხენს და მიაჭენა იქ, სადაც ქართველი დიდებულები იდგენ, ვითომ
ზრდილობისამებრ დააპირა გადმოხტომა, მაგრამ გაგიჟებულს ცხენი
ხელს უშლიდა. მაშინ ცხენდაცხენ გაუშვირა თასი ერთ დიდებულ-
თაგანს და დაიყვირა: „ღმერთმა ნუ მოუშალოს გამარჯვება ბატონ
მაცაშვილსო!“ სიმონ მაცაშვილმა წინ რამდენიმე ბიჯი წამოდგა და
ჩამოართვა თასი. ამ დროს უცბათ ჰაერში რალაცამ გაიელვა და
მაცაშვილი ჯერ ისევ ფეხზე იდგა, რომ თავი მიწაზე კოტრიალებდა.
მხედარმა გამოატრიალა ცხენი და უკანვე გაჰქუსლა. შეერთა დიდი
და პატარა. ბოლოს დაიძახეს აქა-იქ: „ჰეი, ბაში-აჩუკია, ბაში-აჩუ-
კიო!“ გამოუყენეს მდეურეები, გვიანდა იყო. გარისხდა ფეიქარხანი,
გაწყრა მეთვალყურეებზე და „ბაში-აჩუკის“ თავიც ათას ოქროთ
დაათასა.

ეს ყმაწვილი იყო ჩვენი ნაცნობი ბაქრაძე, რომელსაც თათრებმა „ბაში-
აჩუკი“ (თავშიშველა ანუ უქუდო) დაარქვეს, რადგან იგი ქუდის მაგივრად ფე-
ფანას ატარებდა და შორიდან კაცს თავშიშველა ეგონებოდა.

შველი და ქალწული

მართ ღღეს, დილიდან საღამომდი, შუამთის უდაბურ ტყეშად დიდოდა აბღუშაჰილი, რომ ეგება ბაში-აჩუკს, ან მის ამხანაგთაგანს და ან მათ ბუდეს სადმე წავაწყდეთ, მაგრამ მოუცდა განზრახვა. დაბრუნებულზე წინ ერთი შველი შეეფეთა, შეჩერდა ახლომახლოს და ისე დაუწყო ყურება თითქოს შინაურიყო. აბღუშაჰილმა შევიღისარი მოიმარჯვა, სტყორცა და გააგორა მიწაზე; რომ მივიდა ასაღებათ, ნადირი უცბათ წამოვარდა ზეზე და ბარბაცით გაუდგა გზას!.. მონადირე მიჰყვა კვალდაკვალ. შუაგულ ტყეში თურმე ერთი დიდი მინდორი იყო და იმას მიაშურა. მონადირეც რომ მიაღდა ტყის პირს და მინდორს თვალი გადაავლო, შენიშნა რომ მეორე მხრით ტყიდან გამოვიდა ერთი ახალგაზდა ქალი, რომლის მზგავსი ჯერ ამას არა ენახა-რა; შეჩერდა და ამოეფარა ხეს. დაკოდილმა შველმა პირდაპირ ქალისკენ მიმართა, შესწივლა ორჯელ-სამჯელ, მიუახლოვდა და მიაღდა კალთაზე თავი. ქალი შეკრთა, მიიხედ-მოიხედა და, რომ ვერავინ დაინახა, თქოში გარქობილი ისარი ამოუღო, გადაავლო, მოჰკიდა შველს ნაყარ რქებში ხელი და იქვე ახლოს წყაროსთან მიიყვანა, სისხლი გაბანა და წყლული ამოუწმინდა. შველი ისე ემოზრჩილებოდა როგორც გრძნობიერი რამ: დაუწვა ფეხთითა ცალ გვერდზე და მიანდო თავი; ქალმა მანდილს ყური მოხია და დაუცვა ჭრილობა. ამას ყოლიფერს გაოცებით უყურებდა მონადირე და გუნებაში ამბობდა: ნადირთა ღმერთს რომ იტყვიან, სწორეთ ეს უნდა იყოსო! აღარ მოუთმინა გულმა, მიეპარა ფეხაკრფით და წაადგა თავზე. შველმა იგრძნო, დაფრთხა, წამოვარდა ზეზე, ორჯელ-სამჯელ გადახტა განზე, მაგრამ უცბათ შეჩერდა და მოიხედა უკანვე. ეტყობოდა რომ მონადირეს ერიდებოდა და იმავე დროს ქალის მოშორებაც არ უნდოდა. ქალი წამოდგა ზეზე, მოიხედა უკან და, თათარი რომ დაინახა, ერთი საოცრათ დაიკივლა, ჩაიკეცა და შემოეყარა გულს. აბღუშაჰილი მივიდა, მოჰკიდა ხელი, ბევრი აბრუნა აქეთ-იქით, ცხვირი მოუსრისა, ყურები აუწია. მაგრამ ვერ გამოაბრუნა; მივიდა მერე წყაროზე, პეშვი აივსო წყლით, გამოაბრუნდა და ასხურა გულწასულს. ქალმა თვალები გამოახილა.

— ნუ გეშინია! შენ და და მე ძმაო! — მიაძახა აბღუშაჰილმა.

მითხარი მხოლოდ, ვინ ხარ და საიდან, რომ ქირისუფლებთან ჰიგუ-
ყვანო?

ქალმა ხმა ვერ გასცა, გაუშვირა თითი დასაველეთით ტყისკენ
და ხელახლა შეუწუხდა გული. თათარმა აიყვანა ხელში ბავშვი. გა-
დაიწვინა მკლავებზე, მიიყრდნო გულმკერდზე და ალაღბედზე წა-
იღო იქით, საითკენაც ანიშნეს. შველი ძალღივით აედევნა, წაუ-
სწრო წინ, ერთ-ორს რომ გადახტებოდა, შეჩერდებოდა ხოლმე და
მოიხედავდა უკან. თათარმა იფიქრა: აქ რაღაც განგება არის, მი-
ვყვები ამ ნადირს და, სადაც მიმიყვანს, მიმიყვანსო. გზაში ქალმა რო-
ვაშკაცის გულ-მკერდის სითბო იგრძნო, გონებაზე მოვიდა: რაღაც
უცნაურმა ქრუანტელმა დაუარა ტანში; ჯერ გამოუცდელი სიტყბი
იგრძნო; ვერ გამოერკვა!.. იფიქრა: ეს სწორეთ სიზმარიაო! ძილში
ადრეც მინახავს ამგვარი რამ, მაგრამ ეს კი ყველაზე უძლიერესიაო.
დახუჭა თვალები და განაბასული. ახალგაზდა აბღუშაჰისაღკრალად
უცნაური ემართებოდა; დაჩერებოდა სახეზე და ფიქრობდა გუნება-
ში: ეს სწორეთ მაჰმადის დაპირებული მზეთუნახავი უნდა იყოს და
მეც ცოცხლათ სამოთხეში მივდივარო. ყოველ ბიჯის გადადგმაზე
გულის ძვერა უზშირებდა და უმატებდა. ქალთან სიახლოვის უჩვე-
ულო არ ყოფილა, მაგრამ არაოდეს ეს არ უგრძნია, რასაც ახლა
გრძნობდა. სხომის მხოლოდ ხორცი გრძნობდა, ახლა კი ხორცი
დადუნებულია, მხოლოდ სული იტაცებს და მიაფრენს სადღაც სა-
ნეტარო უფსკრულისაკენ. ამ ყოფით რომ მიდიოდა ნელნელა,
უცბათ შუაგულ ტყეში შენობა გამოჩნდა და პირდაპირ მის გალა-
ვანს მიატყდენ.

შველი მიადგა ქიშკარს და წივილი დაიწყო. აბღუშაჰილმაც
წიხლი ჰკრა, მაგრამ მაგრათ დაკეტილი დაუხვდა, მიაყურა და ხმაუ-
რობა არა იყო-რა. დადვა თავისი ძვირფასი ტვირთი ძირს და მო-
ინდომა გალავნის ირგვლივ შემოვლა; და იმავე ადგილს რომ მო-
ვიდა, აღარც ქალი დაუხვდა, აღარც შველი, კარები-კი ისევ ისე
დაკეტილი იყო შიგნიდან. აბღუშაჰილს თითქმის ელდა ეცა; დიდ-
ხანს იყურეუტა, ბევრი ათვალიერა აქეთ-იქით, გალავნისაც ორ-
ჯელ-სამჯელ გარს შემოუარა, მაგრამ სიცოცხლის ნიშანწყალი არა-
ფერს ეტყობოდა. სთქვა: რაც განგებას ჩემთვის დაუნიშნავს და
ბედს ერთხელ უჩვენებია, ის, იმედია, აღარ ამცდება და კიდევ
სადმე შევხვდებიო, მაგრამ საიდუმლოთ-კი უნდა შევინახო. და-
ღონებული და ნეტარებით გაბრუებული დაბრუნდა თელავისაკენ.

იმ დღიდან, რაც უფრო მეტი ხანი გადიოდა, უფრო და უფრო ეკიდებოდა მას სიყვარულის ცეცხლი, მოსვენება აღარ ჰქონდა, შუამთის მონასტრის ახლომახლო ტრიალებდა მოჯადოებულსავით: ბევრჯელ წყაროსთანაც გაუთენებია, მაგრამ აღარ იქნა, ვერ მიხვდა საწადელს. აღმოსავლეთურმა მიჯნურობამ შეიპყრო, გაახელა და მარტობისათვის მიაცემია თავი. მეგობრები სწუხდნენ, არეულობა რომ ხედავდნენ, ეკითხებოდნენ მიზეზს, მაგრამ ის საიდუმლოს ფარავდა და უბრალო ავადმყოფობას სდებდა ბრალს.

აქ დასახლებული ქალწული, რომელიც აბდუშაილს ასე ძლიერ შეუყვარდა, იყო და ბაშიაჩუკისა ანუ ბაქრაძისა. იგი ერთ დროს მღვინის მონასტერში (მერეთში) იზრდებოდა, მაგრამ მისმა ბატონმა წერეთელმა საჩუქრად მიაართვა ქართლის მეფეს ვახტანგ მე-V-ეს (შაჰნავაზს), რომელსაც აზრად ჰქონდა—ეს ქალი სხვა ლამაზ ქალებთან ერთად სპარსეთის შაჰისათვის მიერთმია. მაგრამ ამ ალებით დატვირთულ ურემს თავს დაესხა „ბაში-აჩუკი“ თავისი ამხანაგებით. ბატონმა ქალები (მათ რიცხვში თავისი დაც) და კახეთში შუამთის მონასტერში უშოვა უშიშარი ბინა. ამ ქალის სახელი იყო—პირიმზისა.

აბდუშაილი ერთხელ კიდევ შეხვდა ამ ქალს და მისმა სიყვარულმა სრულიად დაავიწყებინა სპარსელობა და ქართველების მხარეზე გადმოიყვანა.

V

შეთქმულთა საფარი

შუაგულ ტყეში, ერთ თითქმის მიუვალ ნაპრალში, გამოქვაბულში ისხდნენ ახალგაზდა ბიჭები ცეცხლის წინ და მწვადებს აწივებდნენ! იქვე გძელი სუფრა ედგათ, მაგრამ ცარიელი: ზედ არც პურები ეწყაო, არც ღვინო და არც შექამადი. გარედან ფეხის ხმა მოისმა და შემოვიდა ქალი მოზღდილი ხელკალათით.

— ოჰ, მელანო, შენა ხარ? ჰკითხა ერთმა რომელსაც მეთაურობა ეტყობოდა.

— მე ვარ, სანდო ვერავინ ვიშოვნე, რომ გამომეტანებია და მეტი რაღა გზა მქონდა? მოვდიოდი, მაგრამ შიშით-კი მუხლები მიკანკალებდა. მალე დამიკალეთ... მძინარი ბალები მარტო დავყარე შინ,—სთქვა მელანომ და გადასცა ხელკალათი.

-- ჰა, ვახშამს გავათავებთ და კიდევ გაგატანთ ვისმე სამშვიდობოდის,—უთხრა, უფროსს რომ გავდა, იმანვე. მელანომ წყნარათ გადიარა და მიჯდა კუთხეში თავისთვის. ხელკალათიდან პურები ამოალაგეს, ხელადით ღვინო, ქოთნით შექამადი დააწყვეს სუფ-

რაზე. „გაუმარჯოს მეძღვნეს! დაიძახა ერთმა იქ მყოფთაგანმა: სამჯგირით ჩვენც ჩვენი ღღევანდელი ნანადირევი ვუზიაროთო!“ დასთანხმდა ყველა და დიდძალი ასო-ასოთ აქნილი შელის ხორცი ჩაუწყვეს კალათში.

უცბათ ზარნაშომ დაიკივლა; წამოცვინდენ სუფრიდან, მოაკლეს იარაღს ხელი და გავარდნას აპირობდენ კარში, რომ ზარნაშოს ხმა არ შეწყვეტილიყო და ნაცვლათ წრომს არ დაეწყო წივილი. შემობრუნდენ ისევ. სთქვეს: „აღბათ მეთვალყურეები შეცდნენ, მაგრამ რა ზუმრობაა? ჩვენ კი გული გადაგვიტრიალდა და!“

— შემოვიდა პირიმზისა და სიცილით სთქვა:

— ვაი, თუ შეშინდით! მეთვალყურე შეცდა, კარგათ ვერ გაარჩია ბნელაში, ჩემი ტყვე მტრათ მიიღო და ნიშანი მოგცათ. კიდევ კარგი რომ მალე გავაგებინე და სამშვიდობოზე გადავიდა.

— ტყვე? ტყვე? ტყვეო? — იკითხეს გაოცებით აქეთ-იქით.

— დიახ! მოგიყვანეთ დამორჩილებული! იარაღიც არ ამიყრია, რომ ვაშკაცისთვის სირცხვილი არ მექმია. მიიღეთ როგორც სტუმარი! საწყენი არა ჰკადროთ რა! ამ სიტყვაზე უცბათ გავიდა გარეთ და შემოიყვანა აბღუშაპილი.

წამოცვინდენ სუყველანი ზეზე და შეაჩერდენ; აბღუშაპილი შემოსავალშივე შეჩერდა და გაოცებით დაიძახა: „ბაში-აჩუკ!“

— დიახ! აბღუშაპილ, ეს ბაში-აჩუკია და მე ამისი და!.. კურთხეულ იყოს თქვენი შეყრა და ფეხბედნიერი აქ შემოსვლა!

ჩამოვარდა სიჩუმე. ყველა გაოცებული უყურებდენ ერთმანეთს.

აბღუშაპილმა ხელები ააპყრო მაღლა და სთქვა: „დაილოცა, ღმერთო, შენი უცნაური განგება! ვეძებდი როგორც მტერი და შევხვდი როგორც მოყვარე“. ბაში-აჩუკმა გაიცინა და უპასუხა:

— ჩემი სათქმელიც ეგ არის!.. შენ სტუმარი და ჩვენ მასპინძელი!

მივიდა, გადახვია ხელი, წამოიყვანა და მოისვა გვერდით.

— მოულოდნელათ ღვთის მოცემული სტუმარო, ნუ დაგვიწუნებ სუფრას! ღარიბია, მაგრამ მხიარული, — უთხრა ბაში-აჩუკმა და შამოუსხდენ სხვებიც გარს; გაიმართა ლხინი, მაგრამ სიმღერის მაგიერათ საუბარი გააბეს დაბალის ხმით. გაგძელდა ვახშამი; ბევრი რამ ითქვა, თითქმის ყველამ გამომამელაგნა მოკლეთ თავის თავგადასავალი და ბოლოს, ჯერი რომ მიდგა, მოჰყვა აბღუშაპილიც:

— მე ერთი უთვისტომო კაცი ვარ; არ ვიცი ვინ ყოფილა

ჩემი მამა-პაპა და საიდან მოგხვდით არდალანში? ძლივს მაგონდება
დადნა მახსოვს, რაც საბრალო დედიჩემისგან გამიგონია!.. ოდეს-
მე ერთ სოფელს სადღაც ლეკები დასცემიან, აუკლიათ მთელი
სოფელი, ჩვენი ოჯახიც ამოუწყვეტიათ, ასე რომ მე დავრჩენილვარ
ქალქში. მამა და დედასთან ერთად ტყვეთ წაუყვანივართ; მყოლია
კაცე ერთი უფროსი დაც, მაგრამ ის სხვა სოფელში ყოფილა
გაპარებული მღვდელთან და გადარჩენილა. ამის მეტი არა ვიცი რა...

მელანო სულგანაბული უგდებდა ყურს, უცბათ მიაყვირა: ექვსი
თაბი ხომ არა გაქვს მარცხენა ფეხზეო? და, დასტური რომ მიიღო,
მივარდა, გადაეხვია და დაიწყო ქვითინი: ღმერთს არ სდომებია ჩვენი
ქრთმანეთისთვის დაკარგვაო.

მაყურებლები გაოცებული პირჯვარს იწერდნენ, ღმერთს მად-
ლობას სწირავდნენ და ულოცავდნენ ახალ შეყრილებს. აბდუშაჰილმა
აღარ იცოდა, რა უნდა ექნა! ჩამოვარდა სიჩუმე. პირიშისა მიუბრუნ-
და და უთხრა აბდუშაჰილს:

— მეც მომილოცავს!.. ახლა რახან ნამდვილი და გამა-
რჯენი დამშობილობა აღარაფერი საჭიროაო. აბდუშაჰილი შეერ-
გეშინებულმა უთხრა:

— როგორ! მაშ დღეიდან ჩვენ აღარაფერი ვიქნებით ერთ-
ნეთისათვის?

— ნაცნობები, ისე როგორც ქრისტიანი და მაჰმადიანი, —
პოუგო ქალმა.

— არა! აქ მაჰმადიანი აღარ არის! ხომ გაიგონე რომ ქრის-
ტიანთ ვყოფილვარ დაბადებული და დღეს განგებამ მოინდომა რომ
კამოვბრუნებულიყავ! დღეიდან მეც თქვენი რჯულის აღმსარებელი
და თავყვანისმცემელი ვარ. ბაში-აჩუკ! მიმიღეთ თქვენს გუნდში
რომ ამიერიდან მეც თქვენი ჭირი და ლხინი გავიზიაროო!..

ამ გულწრფელმა სიტყვებმა ყველა ალტაცებაში მოიყვანა და
დიდი სიხარული შეექნათ.

— აბდუშაჰილ! ცოტა დაფიქრების შემდეგ უთხრა ბაში-აჩუკ-
სა—დიდია ღმერთი და განგება მისი მიუწდომელი! შენ შეგიძლია
რომ ჩვენს ქრისტიანობას დიდი სამსახური გაუწიო. მოვალეცა ყო-
ვილხარ და ნუ აჩქარდები!.. ეს, რაც მოხდა, დრომდე ყოლიფერი
უნდა საიდუმლოთ დაიმარხო გულში, მიხვიდე ისევ შენ ჯარში და
ისე დაიჭირო თავი რომ ცვლილება არასფერში გეტყობოდეს. და-
არწმუნე ყველა რომ ბაში-აჩუკი მოვკალითქო; ნიშნათ წაიღე ეს

ჩემი ფაფანაკი და სისხლში მოსერილი მხარტი უფროსებს; დაგ-
ჯერებენ და, ჩვენც რომ აღარსად გამოვჩნდებით, გულდამწვლ-
ბული ხანი წყალობით აგვსებს. დრომდე ეს ყოლიფერი საჭიროა
ჩვენი საერთო ბედნიერებისათვის. ახლა მეტს აღარას გეტყვი. დაწვრი-
ლებით მაშინ გაიგებ ყოვლიფერს, როცა ჩოლოყაშვილთან ერთად
მოვილაპარაკებთ! მივიდა, გადაეხვია და გადაჰკოცნა ძმურათ.

— ახლა ჩემი შვილებიც გებრალეობდეთ, მარტო დავყარე! —
სთქვა მელანომ: — დროა ჩემი წასვლის, გამცილებელიც ხომ ღმერ-
მა მაშოვნია, სხვა საჭირო აღარავინ არის, ჩემი ძმაც მიმიყვანსო! —
სთქვა და ჩაჰკიდა ხელი აბღუშაჰილს. პირიშისამ, თითქო შური
ვააყოლა თვალი, წარბებშეკმუხვნით შეხედა; მელანომ შენიშნა და
ცბიერის ღიმილით უთხრა:

— ღამე მშვიდობისა, ჩემო რძალო! და ძილი ნებისა, რომ
ტკილი სიზმრები აგხდენოდესო!.. გავიდა სიჩქარით და თან გაიყვანა
აბღუშაჰილიც.

VI

გ ა მ ა რ ჯ ვ ე ბ ა

იკორთაში მღვდელმთავარმა გამოიყვანა წირვა, პრაკლისი გა-
დაიხადა და აიაზმა ასხურა ჯარს. ყველა დარწმუნებული იყო რომ
ერისთავების ლაშქარი იმერეთში მიდიოდა, მაგრამ იმ ღამესვე ელიზ-
ბარმა და შალვამ მხარი უქციეს და საიდუმლოთ კახეთისკენ მიე-
მართენ; გზაში არაგველები დაუხვდენ, სულ დარჩეული ვაჟკაცები.
წინ კირილე მღვდელი უძღოდათ წმ. გიორგის ხატით და შეუერთ-
დენ. დიდის სიფრთხილითა და სისწრაფით გავლეს გზა, გადაიარეს
მთა და ჩავიდნენ ახმეტაში, სადაც ბიძინა ჩოლოყაშვილი დაუხვდათ
დიდძალი ჯარით. აქ ბიძინამ როგორც მთავარსარდალმა ორათ გაჰ-
ყო შეერთებული ჯარი: ნახევარი თავისთან დაიტოვა, მეორე ნახე-
ვარი მრავალ გუნდებათ დაჰყო და აქეთ-იქით, სხვადასხვა მხრისკენ
გაისტუმრა, რომ ერთსადიმავე დანიშნულ დროს ყველგან თავს
დასხმოდნენ თათრებს მოულოდნელათ.

უმთავრო ღამე იყო. პირველ მამლის ყვილზე, როცა ქვეყანა
მიწყნარებული იყო და მხოლოდ მდინარეების ერთნაირი მზუილი
შორს და შორს უწევდა, ავარდა ალი მრავალგან გაღმა-გამოღმა
ალაზნის პირათ, მოედვა ულუსების სახლკარობას და გააქათქათა

ქმარე. დასცეს კიჲინა და მასთანვე მოჰყვა საზარელი ვაი-უისა და კოდების ხმა. გავარდნილები ბაში-აჩუკის თაოსნობით დაესხნენ თავ-
 ზე თათრებს და დაუწყეს ჟღერა. იმავე დროს ბახტრიონს შემო-
 ერტყენ არაგველები; ციხე-გალავანს გადაევლენ თავს ფშავ-ხევსურე-
 ზი და გაავლეს მუსრი. ესევე ამბავი მოხდა ბევრგან სხვაგანაც და
 დაიძრა ბიძინას წინამძღოლობით მთავარი ჯარიც. ალი-ყული-ხანს
 რომ სხვადასხვა კუთხიდან ცნობა მოუვიდა, შემოფოთდა და აბდუ-
 შაჰილის თაოსნობით მთელი მისი მხედრობა მიაგება წინ ქართველ
 ჯარს. მაგრამ ბევრ ხანს აღარ გაუვლია რომ მოულოდნელი და
 ხერდამცემი ამბავი მოუვიდა: ერთ ვიწრო ხეობაში მოასწრეს თათ-
 რას ჯარს, შეიმწყვდიეს, იარაღი დააყრევინეს და აბდუშაჰილიც
 ტყვეთ წაიყვანესო. ეს სულ იმან ქნა რომ აბდუშაჰილმა არავისი
 რევა არ დაიჯერა და გზის სიმოკლის გულისთვის ისეთ ღრიანკელ-
 ზა შეიყვანა ჯარი რომ გაშლა არ შეიძლებოდა და საძრაობა აღარ
 ჰქონდათო. იმავე დროს-კი თურმე იქვე ახლო ჩასაფრებული ქართ-
 ველი ჯარი შემოერტყა გარს, თვალის დახამხამებამდე გადაუჭრა
 უკან გასაბრუნებელი გზა და თითქმის დატყვევებულებს დაერიაო.

ამის გამო ალი-ყული-ხანი შიშის ქარმა აიტანა და ათრთო-
 ღებული ხმით ბრძანა რომ ჯანდიერისთვის შეეტყობინებიათ, მაგ-
 რამ სწორეთ იმავე დროს მოიჭრა ერთი ცხენოსანი და აცნობა: ჯანდი-
 ერმა გვიღალატა და მისი ქართველებით ჩოლოყაშვალისკენ გადა-
 ვიდაო.

თავზარდაცემულმა ფეიქარხანმა დიდხანს ხმა ვერ ამოიღო და
 ბოლოს თითქო თავისთვის წაილაპარაკა: „აკი ჩოლოყაშვილი დამბ-
 ლა იყო და ჯანდიერი ჩვენი ყურმოჭრილი ყმაო? ჰა, გიაურ! ახ-
 ლა კი ვხედავ, რაც არის, მაგრამ რაღა დროს!“ სთქვა კბილების
 ღრქენით.

— ცხენიო!—დაიძახა, მოაჯდა უნაგირს და ისეთი სისწრა-
 ფით გაუდგა გზას რომ ორმა-სამმა მხლებელმა ძლივს მოასწრო გა-
 ყოლა. X

1895 წ. აგვისტო.

ა. ჯ. ბ.

39 პატარა კახი

(სამი სცენა)

I

(ტყიდან გამოდის პატარა კახი და აღტაცებით იხედება აქეთ-იქით)

პატარა კახი

ძლივს მარტო დავრჩი!.. ოჰ რა კარგია
სამოთხის ნიჭი თავისუფლება!!
რად მინდა რომ ვარ ბატონის შვილი?
და რაღად მიღირს უფლისწულობა,
თუ ჩემს ნებაზედ ბიჯსაც ვერ გავდგამ?
უნდა მივდიო ქვეყნის მაცდურ ხმას!..
მერმე უღელი დავსდგა ჩემს სიყრმეს
და შევაკვეცო ფრთები გულის თქმას!!

(შორიდან სალამურის ხმა მოისმის)

ჩუ!... სალამური!.. მწყემსია სწორედ!
აი, სად არის ბედნიერება:
ცხოვრობს თავისთვის ბუნების შვილი
და გულს უსრულებს, რაც ენატრება!

(დაჯდება და ყურს უგდებს სალამურს)

ვიშ! რა კარგია ეს სალამური!..
როგორ იტაცებს გრძნობა-გონებას!..
სიამით ჰხიბლავს უსაზღვრო სურვილს
და აფერადებს მაცდურს-ოცნებას!!
მიგვაფრენს სადღაც ლაქვარდ უფსკრულში,
ედემის კიდიო, შორეულ მხარეს
და აქ ანათებს ნათლის კავშირით
ჩვენს სიტკბოებას და ჩვენს სიმწარეს.

(დაფიქრდება და ყურს უგდებს სალამურს)

ხმა ტყიდან

ბატონიშვილო!... უუუ?

პატარა კახი (შეკრთება)

უჰ, ღვთის რისხვა!
რომ არ მომნახო, არ შეიძლება?!
დარბაისლურის ზრდილობით მოხვალ,
რომ მომიწამლო ტკბილი ოცნება!..
უუუ! აქ ვარ!.. აქეთ წამოდი!..
(შემოდის გივი ჩოლოყაშვილი, პატარა კახის აღმზრდელი)

გივი

ბატონიშვილო, სად ბძანდებოდი?
ერა ხანს გეძებე ამ უტებ ტყეში
და, რომ ვერ გნახე, შიშით ეკვდებოდი!...

კახი

რამ შეგაშინა? მგელი შემკამდა?
რისთვის ჩამომრჩი? ვისი ბრალია?

გივი

წინ შემხვდა ერთი მოხუცებული,
იმასთან შევსდექ, შემეყოლია.

კახი

მართლა?!... მეც შემხვია... ვგონებ, გიჟია!
ან დღეს უთუოდ სადმე დამთვრალა:
ფული მივეცი მას სამოწყალო,
იუკადრისა და დამამწყრალა!

გივი

რომ სკოდნებოდა თუ ვინ ბძანდებით,
კადნიერებას ვერ გაბედავდა.
მაგრამ ბრმა არის ის, უსინათლო
და ბატონიშვილს ვერა ხედავდა!..

კახი

გლახაკი, ბრმა და ამპარტყვანი?!

გივი

გლახა არ არის, თუმც კი გახლავს ბრმა:
სახელოვანი იყო ის ერთ დროს
და დღესაც სხვა მაგის გულისთქმა!..
სხვას რამეს ითხოვს მაგის გრძნობა,
სხვავან მიჰფრინავს მაგის გონება!
მაგისი ღვაწლი და სამსახური
სამოწყალოთი არ იწონება...
გიორგი არის... გვარად ხმალაძე...
ჰშვენოდა სიმხნე და მამაცობა...
მტერთან საომრად მაგას დაჰყავდა
დაბალი ხალხი და გლეხკაცობა...
მთაში და ბარში სწორად ნაქებსა
დღესაც იგონებს მაგას სუყველა;
გასაოცარი ვაჟკაცობისთვის
მეტი სახელი დაარქვეს „გელა“.

კახი

ეგ არის გელა?

გივი

დიახ, ეგ გახლავს.

დაბრმავებულია ერთი ხანია.
მიკვირს აქამდის რომ ცოცხალია,
რაც მაგას ჭირი აუტანია.
ამდგარა, დადის სოფლიდან სოფლად,
წინ დაუძღვება პატარა ქალი,
და გლეხკაცობას ურჩევს რომ იმათ
გამოახილონ აჲ ცუდ როს თვალი
და მიეშველონ ძმურად ბარელებს
მტრისგან დაჩაგრულს და დამონებულს!
გულის გასახეთქ საყვედურებით
მათაც აშფოთებს და უღელვებს გულს.

კახი

ხალხი რას ამბობს?

გივი

სიტყვას უჯერებს:
მეზადებიან მტერთან საომრად
და, მეთაური თუ გამოუჩნდათ,
თან მიჰყვებიან ყველა ერთპირად..

კახი

მეთაურიო?... მერე ბატონი
თეიმურაზი რაღასა ბძანებს?

გივი

ჯერ ლოცვაშია!.. ხალხს ღმერთს ავედრებს
და მტერთან ბრძოლას კი აგვიანებს!

კახი

მერე და არ სჯობს რომ უპატრონოს
და ყური უგდოს დაჩაგრულ მოყმებს?
ცრემლით ვედრება და წირვა-ლოცვა
მიანდოს მხოლოდ მან წმინდა მამებს!

გივი

ეგ მართალია! მაგრამ ბატონი
გულის ფრიალმა დაასწულა...
დღეს ქვეყნის თვალი თქვენ შემოგყურებს
და მხოლოდ თქვენზე იმედობს ყველა.

კახი

მე?

გივი

დიახ, და თქვენცა გმართებთ სიფრთხილიე!..
დღეს ჩაგვაშხამეთ კინალამ დილა:
დაკოდილ დათვზე ხმალდახმალ მისვლა
ვისგან ნახულა? სად გაგონილა?

კახი

მინდოდა მკლავი გამომეცადა,
ერთის მოქნევით გამეპო—მსურდა

და ის მაწილებს რომ ყოფიანობით
ჩემი სურვილი ვერ შეძენილდა.

გოგო

რას მრანებო?! მაგრე მტერს რომ შემოპყდა,
თვით სუბიერაისაც ჩამოაგდებო მარს.

კახი

ნეტავ პირფლად ჩემი მახვილი
მტერს მოხვედროდა და არა ნადიროს.

გოგო

განა შეგახსნა ეს ვერ მოესწროვით?!
კახი

კახი

ზოღა დროს, ჩემი მოქმედებულები?
მეჩვიდნებო გადამდგარო ვარ!..
თქვენსველი წელი დღეს შევინსურე.
მაგრამ, მომჩილი რომ ვარ ტანდათ,
მეტრე გვინდობათ ყველასმეტრე
და ნადირობით გინდათ გამაშობათ!..
ტყვილია ნუ ჰყენებთ!.. ანდო ეს კმარა!
საქლადო ტანდგათ მე მიმიჩნო
ჩვენი სამშობლოს უმცდრებო!
და ვერ ვუცდრებ გულდამშვიდებოთ,
რაკა ახდენს სისხლით დგებო!...
რას დროს ღმინთა და ნადირობა!
განა ეს არის დღეს ჩვენი ვალო?!
წადო, მშობლებთან მეთვალყურე
განა დამიღოვან, მატყობთან სმადო!..

გოგო (აღრევით)

გმადლობ, ღმერთო, რომ ამ დღეს მომხსნარ!
ამის ვალოდა მობუცო ვიყო!!--
და სიონდებო რომ არ წამიდა,
მეღეს არ ვუცდრებ, ადარს ვინყო!..
მეტრე მეთვლო, ვე სიონდებო,
შენგან რომ მატყდა მე გამეგონა...

მომეტყუე წელი რომ გადმოვიდა! (ჩაიკებინა)
შენ წინ მუხლს ვიდრეც ვრთულაო მანა.

კახა

ნუ! ნუ! აღვიქა!... ჩემო გაშვრდილო!
ფე შენს ქალაქს არ ვუადრებ... (აყრუებს)
მამამწოდურო შენე მახვევა
გულსა სწყურია!... სულს ვნატრებ!

(გადავრდევინა ერთმანეთს და ჰკოცნათა)

ახლა კი დროა, ჩემო გაშვრდილო,
საქმეს შევედგეთ... დრო ძვირად გვიღირს!...
რეგანმა რომთვის დათვინა?
საფათვრაცა ვცემ რამე სჭირს?!

გოგო

არა ბატონო, თქვენ დაკადილ დათვს
ის გამოუდგა წელან კვალდაკვალ...
შორს არ იქნება და, აუ მიბმანებ.
მე დაფუძნებ, ახლავე წავალ!

კახა

კარგი იქნება! მანდა, ფიქრებ ახლოს,
მწყემსოა ვიღაც, საღამურის უკრავს,
და გადასმბე რომ ჩამოვთრდეს,
მაგრამ ნუ ვტყუი ჩემს ფინაშას!

(გოგო გადის. კახა დამოქრულია და ცოტა ხნის შეძრულ ამოიშს)

რავბო მოთხრა ჩემმა გაშვრდილმა?!
გული დამწყვრიდა და ამოტყრა!...
ღვთაშემთბდის სვედრო საქონტრანა
რომ ამოვბრდეს—სწორეთ არ მუყრა!—
მაშენ, როდესაც მშვეც თურმე სკდლომბს
რომ აუბილოს ქვეყანას თვალო.
მე თაქვდამბათ რათ ჩამეთრდებო
რომ აფხრულია სამეფო ვალო?

თუ მამა ჩემი ნაშდვილი გმირი
სახელგანთქმული და თავმომწონე
დღეს სნეულებამ ისე დასძლია
რომ მიხდილი აქვს ძალი და ღონე,
მე აქ არა ვარ?... შეილი არა ვარ!?
იმისი ვალი მე არა მხდება?
რა მშობელია მამა რომელიც
ნაშობისაგან არ იდიდება?
ჰმარა მონება! კმარა მოთმენა!
დრო არის ადგეს ერთპირად ერი:
ან ბრძოლის ველზე სული დალიოს,
ან მოიგეროს მოსული მტერი!...
მონას რათ უნდა კრული სიცოცხლე?
ვისთვის აანთოს წმინდა ლამპარი?
სჯობს მონებაში გადიდკაცებულს
თავისუფლების ძეგნაში მკედარი

II

(მალლობზე შორით ქოშის გორა მოჩანს, ზედ ეკლესიით. თემობაა. დაბლა კა-
კაზე, გზის პირად, მუშები სიმინდს სთოხნიან და მღერიან)

მუშები

ჰანაო მუშის სამოთხე,
გლეხის დიდებაე ყანაო!
ცისკრის სხივებმა შეგმოსა
და ნამმა გადაგბანაო,
დაგქროლა დილის ნიავმა,
ალერსით გითხრა ნანაო.
ჟუჟუნა წვიმამ ზედ დაგკრა,
ზურმუხტად აგამწვანაო!

მეთაური

აბა, ბიჭებო, თქვენი ჰირიმე!
ნუ შეჩერდებით ჯერ!.. ნუ დაღალდით!..
ეს ერთიც კიდევ ჩამოვუაროთ...
სულ ჯარასავით დაუტრიალდით!..

მუშები

ნუ გეშინია! გაგვიძებს! გასწი!..
არ ჩამოგრჩებით ჩვენც, მეთაურო!..

1-ლი გლები

ხომ ხედავ? ისეც აღმური აგედის...
რათ გინდა, უფრო რომ გაგვახურო?!

მეთაური

ჰო! მაგრე! მაგრე! თქვენ გენაცვალეთ!
დაჰკარით, სანამ მიწაც სველია!...

მოხუცი

ეს ყველა კარგი, მაგრამ უქმს რომ ესტეხთ,
ეს განა კარგი საქციელია?

ახალგაზდა

ვითომ რა იცის?

მოხუცი

როგორ რა იცის?

მაშ აღარ არის მაღლი და ცოდვა?
მღვდელმა რა გითხრა?..

ახალგაზდა

მღვდელს რას უყურებ?!
ასე იციან სულ იმათ როტვა.

მე-2-ე გლები

იმან თუ არ სთქვა, ჩვენ კი არ ვიცით
რომ უქმის ტეხა, მართლა, ძნელია!

მე-3-ე გლები

ნეტავ რას ამბობ? რა დროს ეგ არის,
გეტყობა, საქმე შემოგელია!
ვერ ჰხედავ, ბარში რა ამბავია?
თესლად მარცვალიც არსად ვარდება!

ჩვენ რომ აქ ახლა უქმეს მივსდით,
ბარი შიმშილით ამოვარდება...

მე-1-ე გლეხი

ახლა სხვა დროა! ღმერთიც არ გვიწყენს:
შრომა მისივე ნაბძანებია...

ახალგაზდა

კარგია ერთი, რაებსა ჰბოდავ?
ვგონებ, სიზმარი დაგზმანებია!...

მეთაური

გაუსვით ჩქარა... ტყვილა ნუ სცდებით,
ცოდვა ჩემ თავზე მე მიმილია!

ახალგაზდა

აბა დავიწყოთ ისევ მუშური
და ბანი გვითხარ შენ, პირალია!...

მუშები

ყანაო გულ-ხელ გაშლილო,
ქვეყნის მოკეთევ ყანაო!
მოყვრულათ შემოგსევივართ,
მტრულად გიმეტებთ განაო?
გავმარგლავთ ბალახბულახსა,
გავთოხნით ყოველგანაო! (ბუკს აყვირებენ)

ახალგაზდა

რა ამბავია?

მე-2-ე გლეხი

რა უნდა იყოს?
ხატობაა და ბუკს აყვირებენ.

ახალგაზდა

ვითომ რათაო?

მე-2-ე გლეხი

აყვირონ, თვარა
მაგითი ყენს გააკვირვებენ...

გელა იქნება! უთუოდ უნდა
შეჰყაროს ხალხი და უიხრას რამე...

მეთაური

აბა, ბიჭებო... გაუსვით ჩქარა...
მომყევით წყობით, (ახალგაზდას) შენც მხარი მამე.

მუშები

ზედ უფლის თვალი დაგყურებს,
შენი ბარაქა ბძანაო,
აგშორდეს გვალვა და სეტყვა
მოსავლის გამოცანაო!..
ყანაო, ოქრო-ზურმუხტო!
ყანაო, ჩემო ყანაო,
მაღალმა ღმერთმა აკურთხოს
სხვაც ბევრი შენისთანაო!..

(შემოდინან: მოხუცი გელა და ყმაწვილი ქალი)

ჰაა... გამარჯობა! რასა იქ, გელა?
არაფერს გვეტყვი ღლეს ახალ ამბავს?

გელა

გაუკრავსთ პირი თავადიშვილებს...
და აპირებენ რალაცა ამბავს...
ამბობენ: კმარა რაც უსჯულოებს
ვემონებოდით ამდენ ხანსაო!..
ახლა კი დროა რომ მათი სისხლით
წითლად ვღებავდეთ ალაზანსაო!

1-ლი გლეხი

ეტყობა, ეხლა აღარ ხუმრობენ!

მე-2-ე გლეხი

ემზადებიან?..

მე-3-ე გლეხი

ჩვენ რალას ვშერებით?

მოხუცი გლეხი

რალა უნდა ვქნათ? ჩვენც კაცები ვართ
და ქული გვხურავს, რათ ჩამოვრჩებით?

მე-1-ე გლეხი

განა როდისმე ჩამოვრჩენილვართ?!

მე-3-ე გლეხი

ან უკან როდის დაგვიხევია!..

მეთაური

მათ ხმალთან ერთად უჭრია ჩვენსას
და ფარიც ერთად დაგვიხევია.

მოხუცი

კი, მაგრამ ყველას რომ აღარა გვაქვს
თოფ-იარაღი?

ახალგაზდა

რათ გინდა მეტი?

ჩარეულ ომში რალა ნაკლეა
შენს ხმალ-ხანჯალზე ქვები და კეტი?

1-ლი გლეხი

ცული და წალდი ხომ ყველასა გვაქვს!

მე-2-ე გლეხი

და ეს კი განა არ გამოდგება?.. (უჩვენებს თოხს)
პირიც კარგი აქვს, ყუაც კარგი აქვს...
გამომდგარია... რათ უნდა ქება?..
ვითომ გიმტყუნოთ?!.. თქვენ არ მომიკვდეთ!...
ნუ გეშინიანთ, დაატრიალეთ!

გელა

თქვენი ჭირიმე, ბიჭებო, თქვენი,
რომ მაგას ამბობთ!... თქვენ გენაცვალეთ!

1-ლი გლეხი

ჩვენი მამები თუ კი ომობდენ,
იმათზე ნაკლე ჩვენ რილათი ვართ?

თუ წინ წამძღოლი ვინმე გვეყოლა,
გულდაგულ მივალთ... ყველა მზათა ვართ!

გელა

წინამძღოლს ეძებთ? — მე აქ არა ვარ!..
რათ გავიწყდებათ ნაცადი გელა?

მეთაური

კი, მაგრამ დღეს რომ ველარა ხედავს,
საუბედუროთ მისათვის ბნელა!..

გელა

ეგ არაფერი... მართალი არის,
ველარას ეხედავ, დამიდგა თვალი,
მაგრამ, სანამდი გვერდში მიდგია
და ხელსაც მკიდებს ეს ჩემი ქალი,
არა მიჭირს რა! ისევ გულადათ
მივეგებები ჩვენი ქვეყნის მტერს.
გელას დანახვა ჩვეულებრივით
მას შეაშინებს და შეუცვლის ფერს...
თქვენ კი მომყევით!.. მაგრამ ჯერ უნდა
ჩვენს მეზობლებსაც შევატყობინოთ
და სავაჟკაცო ჩვენი განძრახვა
წასაქმებლათ ყველგან მოვფინოთ.
არა გვიშავს რა, ჩვენი ქვეყანა
ისე მაგრად სდგას როგორც რომ მუხა:
მტერი მუმილივით ეხვევა, მაგრამ
ჯერ ვერ გაახმო, თუმც შეაწუხა...
„მუმლი მუხასა“ მუშურს რომ ვამბობთ,
არ ვმღერთ უაზროთ და უადგილოთ:
არა, იმაში სიბრძნეა ხალხის
გადმონაცემი საშვილიშვილოთ.

მუშები

შენი გამჩენის ჰირიმე, შენი,
რომ მაგრე გიჭირს ჰკუა-გონება.
ეგ შენი კარგი სიტყვა-პასუხი,

გულს რომ გვიმთელებს, სულს ეფონება!..
წავიდეთ, აბა რალას ვგვიანობთ!

მეთაური

მართლა, აწ დროა, წავიდეთ ყველა!..
ეს გზა სიმღერით გადავიაროთ!
აბა წაგვიძებს ისევ შენ, გელა!...

(თოხებს გაიდებენ მხარზე; გელა ქალს მიჰყავს წინ და სიმღერით მიდიან;

მუშლი მუხასაო
გარს ეხვეოდაო,
გარს ეხვეოდაო,
ვერას აკლებდაო;
მუშლი წყდებოდაო,
მუშლი ქრებოდაო,
ხე არ ხმებოდაო,
ხეთვე რჩებოდაო;
მუშლი მუხასაო
გარს ეხვეოდაო!

III

(მეფის სასახლეში დარბაზია გამართული: მეფე, დედოფალი, გიგა, ბაადურ-ყურა და სხვანი)

ბაადურ

საპყარი მოველ, ვერ გადავუდგ
ბატონიშვილის მოციქულობას;
და თქვენის რისხვით, ჩემო ხელმწიფევ,
ნუ შეურაცხყოფთ შუამდგომლობას!

მეფე

ჩემო ბაადურ! რა უნდა გითხრა?
მაგის პასუხი ახლა ძნელია!..
სიჩქარით „პო“ და „არა“ არ ითქმის,
როდესაც საქმე საეკველია.
უანგარიშოთ და უფიქრელოთ
საშიში არის ბედის მინდობა!

ვთუ უფრო გავაზვიადოთ
ახალგაზდობის ჩვენ თავხედობა!

გოვი

გვიანლა გახლავსო ახლა სიფრთხილე!
ამდენ მუქარას და ამდენ სირცხვილს
არ გვირჩევნია ღმერთი ვახსენოთ
და დავეთანხმოთ დღეს ბატონიშვილს?

მეფე

თქვენ, დედოფალო, რაღას გვიბძანებთ?

დედოფალი

გივს ვეთანხმები, რადგან ფრთხილია
და ძნელ საქმეში წინ დახედული
ყველაზე უფრო გამოცდილია.

მეფე

აქამდი სწორეთ მაგრე მეგონა,
მაგრამ დღეს ეგეც კი შემცდარიო:
ჯერ უმისოთაც წამხდარი საქმე
მაგან სულ უფრო არივდარია!
ვერა ხედავდა რომ ჯერ ირაკლი
ამოდენ ჯარს ვერ მოგვიგერებდა?
რათ არ ურჩია როგორც მის გაზრდილს,
მაგას ხომ სიტყვას დაუჯერებდა?

გოვი

ჩემო ხელმწიფე, ეგებ ის სჯობდეს,
ბატონიშვილი რასაც აპირებს!

მეფე

როგორ თუ სჯობდეს?! 'შენი პასუხი
ვერ გამოგია, სწორეთ მაკვირვებს:
ივით თუ კარგათ დღემდის ეუძლებდით
'შინ შემოსეულ მტრების მონებას
და დღეიდან კი გარისხებულნი
გამოგვაცილიან ყოველ ქონებას.

ვერ გაიგონე, რა შემოთვალეს?
როგორი სიტყვა და რა მუქარა?
დღეიდან მაგათ დასამწიფებლათ,
ხარკი რომ მიესცეთ, ის აღარ კმარა:
უღელზე კიდევ უღელს დაგვადგმენ,
აუტანელი გახდება ტვირთი;
თუ გავუძაღდით, სრულად წაგვეცკავს
მაგათი ღელვა, მაგათი ზვირთი.

დედოფალი

ჩემო ხელმწიფე, არც მაგრე ვარგა
გულის გატეხა და შეშინება!

ბაადურ

ბარემ სულ გავწყდეთ, ის გვირჩევნა!..

გივი

ჩვენ გავცემთ პასუხს, გვიბოძეთ ნება!
საშვილიშვილოთ რომ ამოვვარდეთ,
აგრე ღმერთს როგორ დავავიწყდებით!?
უთქვამთ: „ცდა ბედის მონახევრა!“
ან გავიმარჯვებთ, ან სულ გავწყდებით!

მეფე

აჰ, კერძოთ თუ მკითხავთ, მეც თანახმა ვარ,
როგორც მეფეს კი არ მაქვს უფლება:
ჩემ ხელში არის მთელი სამეფო, —
ბედის გამოცდა არ შეიძლება!...
როგორ გავწირო მთელი ქვეყანა,
ღმერთთან და კაცთან დავრჩე მოვალე?!
ეს დრო და ჟამი ცვალებადია!
დღეს ვინ რა იცის, რას გვეტყვის „ხვალე“?
თუ ყმაწვილობით ბატონიშვილმა
მოულოდნელათ ცეცხლში ჩაგვყარა,
რომ გაასწოროს აწ ის შეცდომა,
მოვალე არის ჩვენი ჰალარა. X

დედოფალი

რას იტყვი, გივო, ხომ გაიგონე
ბატონის მეფის ბრძნული ბძანება?

გივი

თანახმა არ ვარ, ჩემო ხელმწიფე,
და პასუხს ვკადრებ, თუ მომცა ნება...

მეფე

სთქვი და მოვისმენთ!

გივი

გმადლობ, ბატონო!
ღმერთმა გიკურთხოსთ ღიდსულოვნება!
ყველა ვხედავდით, რაც ჩვენ ქვეყანას
მოადგა მტრისგან ტანჯვა და ვნება...
ყოველ სოფელში, ყოველ ციხეში
ჩამდგარი იყო იმათი ჯარი,
ალარ რჩებოდათ შეუბღალავათ
არა სიწმინდე, ხატი და ჯვარი.
სიამტკბილობა და მოთმინება
ჩვენი იმათთან არ გადიოდა,
ქვეყნის ორგულებს პატივსა სცემდენ
და ერთგულს ყველას ცრემლი სდიოდა.
ამით უნდოდათ რომ საქართველო
ზნეობით სრულათ დაცემულიყო
და საუკუნოთ მონების ჯაჭვით
მომხიბლელ მტერთან გადაბმულიყო!
დღეს და ხვალობით ცოტცოტათ სენი
გაუჯდა მხარეს რბილში და ძვალში!
რომ ცოტა ხანი კიდევ დასცლოდა,
სიკვდილს უქადდა მას მომავალში.
მაგრამ გამოსჩნდა მკურნალათ გმირი,
რომ ზნეობითი შეევსო ნაკლი
და უწინამძღვრა...

დედოფალი

(სიტყვას აწყვეტინებს) ეს გმირი იყო
პატარა კახი! ჩემი ირაკლი?

გივი

დიახ ირაკლი! ანდამატივით
გარს შემოისხა ყმაწვილკაცობა
და მათ უჩვენა სამაგალითოდ
პირადი ღვაწლი და მამაცობა:
დაჰყო ცალ-ცალკე გუნდებთ ჯარი,
ყველა კი მასვე ეთანხმებოდა
და, მტერს თუ სადმე შეიგულებდა,
მოულოდნელათ თავს ესხმებოდა.
ციხე-კოშკებში ჩაემწყვდა მტერი,
გარეთ გამოსვლას ვეღარ ჰბედავდა...

მეფე (სიტყვას აწყვეტინებს)

ყმაწვილკაცობაც წაქეზებული
მწარე მომავალს ვეღარ ჰხედავდა!
დააგდო მტერმა სიმაგრეები
და აქ მოგვადგა შეერთებულათ,
რომ სრულის ძალით ბარემ ერთთავად
საშვილიშვილოთ გაგვსრისოს სრულათ!..

გივი

ეგ მართალია! მაგას ჰფიქრობენ
და ალისკანტიც იმათვე ჰშველის,
მაგრამ არ ჰსძინავს არც პატარა კახს!..
მომსვლელს, იცოდეს, დამხვედრიც` ელის!..

ბაადურ

ჩემო ხელმწიფე, იყო დრო, როცა
დიდსულოვნებით მეც მიგდებდით ყურს...
დღეს სწეულ-საპყარს რაღა მეკითხვის,
მაგრამ არ იშლის გული სამსახურს!..
მეც უნდა გკადროთ უგუნური სიტყვა,
რომ არ ჩავიკლა გულში უთქმელათ:

ამ დროში ყველა არ გამოდგება,
რაც სასარგებლო ყოფილა ძველათ.
ცვალებადია წუთისსამყარო...
რაც კი არსებობს, ყველა იცვლება:
წარსული არ ჰგავს აწმყოს, მომავალს,
სხვადასხვა არის მოთხოვნილება.
ჩვენი დროება სულ სხვა დრო იყო,
ახლა კი სულ სხვა დრო და ჟამია!
მადლობა უფალს, ავით თუ კარგათ
ჩვენ ჩვენი პური მოგვიჰამია!
ეს დრო მივანდოთ ახალთაობას,
იმის რიგია, იმან განაგოს!
წაახდენს რამეს თუ გააკეთებს,
ღვთის და კაცის წინ პასუხიც აგოს...
წინ დახედული პატარა კახი
არას ჩაიდენს სასინანულოს!
არ იკისრებდა პირდაპირობას,
თუ არ ჰხედავდეს სასურველ ბოლოს!

მეფე

(დედოფალს) თქვენ რაღას ბძანებთ?

დედოფალი

თქვენ დიდ გონებას
რაღას შემატებს სიტყვა და რჩევა!
მაგრამ სიბრძნესაც კი ეჭირვება;
ზეცის თანხმობა და ღვთის კურთხევა.
თვით მამა ჩემი, მეფე ვახტანგი,
ამის მაგალიდს გვიჩვენებს ნათლათ:
სიზნით და სიბრძნით თანსწორ განთქმულმა
თავი შესწირა მის სამშობლოს მთლად;
მისი სულის დქმა, მისი გულის თქმა
ქვეყნისთვის ჰქონდა მას შეწირული...
ყოველი მისი ბიჯის გადადგმა
თვით სიბრძნე იყო წინდახედული!..
მაგრამ შაებედის უკუღმართობა

მას ხელს უშლიდა ყველგან, უეცრათ
და მის ყოველი მეფური ღვაწლი
ბოლოს რჩებოდა მტერათა და ნაცრათ;
და უცხო მხარეს იმ ნათლით მოსილს
სიკედილის წინეთ ეს წამოეთქვა:
„აქვე დამმარხეთ და საქართველო
გულზე მედება ვით სამარის ქვა!“
ზედ ეწერება: „სადაც ველარ სჭრის
სიფრთხილედ და შორსგამქვრეტელობა,
იქ სჯობნება გამბედაობა
და ღვთის ნანდობი უექველობა!“
დღეს ამ დღემია სწორედ სამეფო...

მეფე

თქვენც მაგას ბძანებთ?

დედოფალი

დიახ, ბატონო!

მეფე

მაშ გაგიწირავს რაღა ქვეყანა?
მაგრამ მსურს ერთიც რამ მოგაგონო:
ჩვენს ქვეყანასთან ხომ უნდა იქმნეს
პატარა კახიც თან განწირული
და როგორც დედას ერთი შვილისას
რას გეუბნება, რას გირჩევს გული?

დედოფალი

როგორც ქართველ ქალს ჩემი ირაკლი
ქვეყნისა მსხვერპლად გამომიზღია
და სხვა დედებთან მეც ერთად ჩემი
მოვალეობა გადამიხდია!
გადახდეს მასაც გადასახადი,
ქვეყნის სამსხვერპლო სესხი და ვალი!..
და ჩვენც ღმერთს ვსთხოვოთ: აუშჯობესოს
მისი ვარსკვლავი და მომავალი!

მეფე

(დიდი ფიქრის შემდეგ) მაშ კარგი!
ახლა მეც გეთანხმები,
უკუ მიგდია ჩემი სურვილი!..
ნება გაქვს, გივო, ახლავ წახვიდე
და შემომგვარო თავხედი შვილი.

(შემოდის პატარა კახი ამალით)

მეფე

დარბაისლების მოციქულობამ
და დედაშენის სურვილმა გასქრა!..
მაგრამ ხომ ჰხედავ რომ სნეულობამ
ასე უეცრათ გულს ისარი მკრა?
არ შემიძლია ჩვეულებრივად
რაზმის დაწყობა... ომში ტრიალი...
და მოახერხებ შენ რომ იკისრო
წინ დახედულათ დღეს ჩვენი ვალი?

კახი

ვეცდები თქვენი ხელმძღვანელობით.

მეფე

კეთილი! მაგრამ რისი იმედით?
იმათი ჯარი უთვალავია!

კახი

არა გვიჭირს რა, ჩვენც მზათა ვართ ღვთით.
მართალი არის, იმათი ჯარი
ჩვენსაზე ცხადათ უფრო ბევრია,
მაგრამ გავუძლებთ მათ ვაჟკაცობას!!
რიცხვით მეტობა არაფერია!...

გივი

იმათზე უფრო მე ალისკანტი
მეჩოთირება და ის მაფიქრებს:
სამიათასი ლეკით მოსულა
და მისასვლელზე მტერს ზურგს უმაგრებს.

ბადურ

დალახვროს ღმერთმა! რა მედროვეა?!
რომ ველარ გაძღა ის ჩვენი სისხლით!..
ნეტავ შეშეძლოს, ახლაც დავლოურში
რომ გამოვიხმო თქვენის სიცოცხლით.
ჩემ დროში მაგას ბევრი სხვა სჯობდა,
მაგრამ სუყველას დედა ვუტირე!..

კახი

ნუ გეშინიან... იმას ამ დროშიც
გამოუჩნდება მოპირდაპირე!

მეფე

თუში ბევრი გყავს?

კახი

სამასი კაცი!

მეფე

ფშავ-ხევსურები?

კახი

ცხრა ასიოდე!

მეფე

სარდლათ მიეცი მათ ჭავეჭავეძე!..
ლეკებს ეომონ მხოლოდ, იცოდე!

კახი

ჩვენც ეგ დავსკვენით...

მეფე

მემარჯვენე სარდლათ
ვინა გყავს, შვილო, გამორჩეული?

კახი

ქვაბულიძეა, ლევან...

მეფე

მემარცხნეთ?

კახი

მემარცხნეთ რევაზ ბებურიშვილი.

მეფე

მიმშველი ჯარი?

ხაკი

ჯანდიერია!

მეფე

მოწინავესი?

კახი

მე ვარ, ბატონო!

მეფე

შენა ხარ? ეგ კი უხერხულია!
არ შემიძლია რომ მოგიწონო!..
შენ უნდა დარჩე მთავარსარდალთან,
რომ ყოველის მხრით გეჭიროს თვალი!
სარდალს არ ჰფერობს მოწინაობა,
როდესაც სულ სხვა იწოდებს ვალი...

კახი

თქვენი ნებაა!

მეფე

მაშ კარგი, შეილო!
ახლა კი დროა—გზა დაგილოცო!..
ეს შინდა გულზე რომ გადაგკიდო...
ჯერ კი მუხლმოყრით უნდა აკოცო
ამ ძელქვეშარიტს და ამ სასწაულს!
ეს იყოს, შეილო, შენი მფარველი!
ახლა კი ადექ, მომიახლოვდი,
გადაგხვევი, მომხვие ხელი!

(კოცნის)

მშვიდობით, შეილო! მალაღმა ღმერთმა
გიწინამძღვროს და მოვმადლოს ძლევა!

ახლა დედასთან მიდი... იახელ
და გამოსთხოვე ლოცვა-კურთხევა!

(ცრემლი ერევა)

დედოფალი

დედაშვილობის გამჩენმა ღმერთმა
გაკურთხოს, შვილო, გზა წარგიმართოს!

(კოცნის)

გივო, გაბარებ უკანასკნელათ
და ნუ გაუშვებ საომრათ მარტოს!

(ეთხოვებიან. ირაკლი გადის ამალით, გივი გაჰყვება. სიჩუმეა. მეფე აღელვებულია და ორივე ხელები გულზე აქვს მიდებული, დედოფალი ცრემლებს იწმენის, ქალები ჩუმად ქვითინებენ)

ბაადურ

როგორ ბძანდები, ჩემო ხელმწიფევ?
გულის ფრიალმა გიკლოთ თუ არა?

მეფე

ლანის მომიდნოს, ჩემო ბაადურ!
ახლა კი ცოტა გადამიარა.

(სიჩუმეა)

(დედოფალს) მტერი მიიღებს პასუხს თუ არა,

უეჭველია ბრძოლაც ასტყდება.

და დედა-წულის აქ დატოვება

საშიში არის... არ ევარგება!...

ჩვენც, დედოფალო, უნდა წავიდეთ,

აქ აღარავის მოგვასვენებენ.

სუყოველიფერ აქაურ ამბავს

იქ შიკრიკები მოგვახსენებენ.

დედოფალი

ჩემო ხელმწიფევ! მე სუყოველთვის
ვყოფილვარ თქვენი სურვილის მონა,
მაგრამ დღეს უნდა სიტყვა შეგკადრო
და შემისრულეთ ეს ერთი თხოვნა:

მინდა რომ შეილის მახლობლათ დავრჩე...
მის მოქმედებას თვალთ ვუყურო
და თანდასწრებით ან მწუხარების
ან სიხარულის ცრემლები ვღვარო!

ელენე

✱დიდო ხელმწიფევ, ჩვენც გადავწყვიტეთ
რომ აქვე დავრჩეთ ყველა მახლობლათ,
ჩვენის ქმრების და ჩვენის შეილების
სანუგეშოთ და გასამხნეებლათ✱

ბაადურ

ბატონო მეფევ! მეც მინდა დავრჩე,
ამათი მხვედრი გავიზიარო,
რომ ფეხალაგობ შემომსევ მტერზე
ეს ძველი ხმალი კიდევ ვიხმარო.

(სიჩუმეა)

დედოფალი

პასუხს მოველით და რას გვიბძანებთ?

მეფე

რალა უნდა ვსთქვა? (აღელვებით) მეც თქვენთანა ვარ!
(დედოფალს) ერთად სიკოცხლე, ერთად სიკვდილი,
ჩემის გვირგვინის გვირგვინო თამარ!..

1890 წელი.

40 მომავალი სიხარული

I

მის იგლოვ იერემია?
თავზე რად იყრი ნაცარსა?
რათ სტირი იერუსალიმს
და სოლომონის ტაძარსა?
ვინ იგულისხმებს გოდებას,
როცა შენ ერთი სტიროდე,

თუ იმავე დროს ილხენდეს
ათიათასი იროდე?
„ძალა აღმართს ხნავს!“ ღვთის
რისხვას
ხელი არ შეეფარება!...
ძნელია, როცა მოყვრულათ
მტერი კაცს შეეპარება.

უქმია მაშინ ტირილი
და-- უნაყოფო გოდება!..
იხრწნება ფარისევლობით
თანასწორ ყველა წოდება:
თავადი აღარ თავადობს,
არც სადმე აზნაურია!
აღარც მღვდელია, არც ერი...
ყველა ღვთის უმადურია!

იუდიანი იროდე
ორწილათ რომაელია:
მგელია მისის ქვეყნისთვის...
სამშობლოს გამომხვერელია!

თუმც კაიაფა და ანანა
ებრაელთ მღვდელმთავარია,
მაგრამ კი რომაელობა
მათშიაც ნახევარია.

ხალხიც შეეყურებს თავადებს
და მათი მიმდევარია,
როში ხელს უწყობს ცალ-ცალკე,
აპრიყვებს, გაუხარია!

მოტყუებული ქვეყანა
ივიწყებს ძველსა დიდებას;
წამოაყენებს იუდას
და ჰყიდის ჭეშმარიტებას.

ჰონტოელი კი პილატე
ფიქრობს: „დაუდგათ თვალიო!“
განზე გამდგარი ხელს იბანს,
ამბობს: „მე არ მაქვს ბრალიო!“

ეს ყველა ერთაშორისი
ძალმომრეობის წესია:
იქ ვარდს და იას ვინ მოჰკრეფს,
სადაც ეკალი სთესია!?

აი რას ხედავს და სტირის
წინასწარ იერემია!..
ცრემლი თუმცმკედარს ვერ აღად-
გენს,
მაგრამ ნუგეშის მცემია!..

იერემიას გოდებით
რომ ვინუგეშო, მეც მინდ,,
თუ სევდა გადამეყარა
და თვალზე ცრემლი მეწმინდა..
მაგრამ მე რა მჯის მიბაძეს?
სად წმინდა კვერთხი! სად ჩხირი!
სად ჩემი სტირი, სად მისი:
იერიქონის საყვირი?...

II

შემკრა-შემბოჭა შავბედმა.
ტანჯვები გამიზვიადა
და მწუხარება შავკუპრი
გულზე დამაწვა ტყვიად.
მეზარევე, ზარი აუშვი
ამირან გმირის კვესითა!
ხმა გრძნობას შეუთანახმე
ძველ ჩვეულება წესითა.

და ნაღველ-ქათათ გამილღე
ეს მძიმე ტვირთი გულისა,
რომ ნიშნათ გადმოვანთხიო
მომავალ სიხარულისა!

„ვაი“ და „უი“ წარსულსა,
„უი“ და „ვაი“ აწმყოსა,
თუ მომავალმა იმედი
მალამოდ გულს არ აცხოსა!

რომ ეს მალამო არ მქონდეს,
რა გაუძლებდა ჩემს წყლულსა
და ჯოჯოხეთის სახნისით
გადაბრუნებულ გოახგულსა?

მაგრამ დიდება შემოქმედს!
სძლევს ქვეყნის სავალალოსა:
თანასწორ ამოაცენებს
საწამლაე-სამკურნალოსა.

მეც ცისარტყელათ მესახვის
იმედი მომავალისა,

ქნარი, შვიდფერი, შვიდძალი,
ყბილათ ამხელი თვალისა.

იქ ვხედავ მეთაურებსა
ანგაშოცვლილათ. სუყველას
ოგორც ყოფილსა მყარალ ჭიათ
ბრეშუმისა პეპელას.

აღარ არიან მათ შორის
ქაღალიკ-ტეტიკელები
ხოშ მოძმეთ ვასაცარცევათ
აფათარონ ხელები.

ნათ ნაცვლათ სხვები ჩაბმუ-
ლან

მეი აურ-მოწინავეთა,
გზადაბნეულის ხალხისთვის
მოხეთ და ისუ-ნავეთა.

პრომოზენ მოციქულებრივ,
თუ არ მოაქვს დიდათა
და კერძოს საზოგადოსთვის
აგებენ გზათ და ხიდათა!..

ეს არის მსხვერპლი საერო!
ეს არის აღთქმა და შველა!..
და ერიც „აღთქმულ-ქვეყანას“
ჯ. ხლოვდება ნელნელა...

III

ვხედავ, ვხედავ „მომავალში“:
კამოსულა მუშათ ერი,
ერთმანეთთან შეთანხმებით
ლიბერი და ბედნიერი.

გზა გაჰყავს და ხილსაც აგებს,
ისხლითა და ოფლით რწყულსა;
და მამულის მოიმედე
ღარ იმჩნევს წყლულათ
წყლულსა.

გამარჯობა ნამდვილ მუშებს!
ვაშა, ვაშა მომავალსა!.

ის ასწორებს ღღევანღღების
გამრუდებულ გზა და კვალსა.

გაასწორებს და გზას მისცემს
ტარიელს და ავთანდილსა,
ამირანის სისხლ-ცრემლებით
ქართველებათ გამოზდილსა.

ნეტავ იმ დროს და მის და-
მსწრეს:

ზეზეულ გრძნობს ცხოვებასა!
არც ისურვებს ბატონობას
და არც ვისმეს მონებასა.

ალიარებს მხოლოდ ძმობას,
თანსწორობას, სიყვარულსა
და საზღვარი არ ექნება
მის უმანკო სიხარულსა!

შორით ვხედავ იმ ნეტარ დროს
ამ ცუდ დროში დანაბადი
და ანდერძათ მხოლოდ რჩება
ჩემი გუდა და ნაბადი!

ღიახ... მხოლოდ ანდერძად-
ლა!

მაგრამ მაინც იმედია:
მომავალი სიხარულიც
ნეტარება და ბედია!..

რა ვუყოთ რომ ვერ მოვესწარ!
სიკვდილის წინ ხომ მაინც

ვეგრძნობ
მომავალ ბედს? და ამ გრძნობას
სულთან მბრძოლი თან ჩაეიდნობ:

არ მომკვდარა საქართველო, —
აყვავდება ერთხელ კიდე
და გაისმის ძველებურათ
იმისი ხმა კილით-კიდე!

1902 წ. 2 ნოემბერი.

III ზღაპრები და სინამდვილე:

41 ა ლ ე ქ ს ი

ზღაპარი ყაწვილეებისათვის

I

შვილო ალექსი!
მსურს გითხრა ლექსი,
საკუთრათ შენთვის მოვმართო ქნარი.
დამიგდე ყური!..
ვით ლუკმა პური
ისე შეგერგოს შენ ეს ზღაპარი!
აბა დავიწყო:
იყო და იყო,
ღვთის უკეთესი არა იყო რა.
აქედამ წაღმა,
ცხრა მთას გადაღმა,
იღგა პატარა, ლამაზი გორა,
რომელიც მუდამ
თვის სიმაღლიდამ
რალაც მოლხენით დამზერდა ჭალას,
მის წინ გაშლილსა,
სამოთხეთ ქმნილსა,
და მასში სკვრეტდა ბუნების ძალას.
ეს აგარაკი,
გაშენდა რაკი,
აყვავდა ტურფათ, სხვადასხვაფერათ;
გაჩნდენ ჩიტები,
გაშალეს ფრთები,
დაიწყეს მღერა გულის მაძგერათ.
თქვეს: „ვნახეთ ზღუდე,
ვაკეთოთ ბუდე,
ეს ხეები სულ ჩვენ-ჩვენთვის გავჰყოთ;
ვიხაროთ გული,
ზამთარ-ზაფხული

უზრუნველათა გვიჯობს აქ დავჰყოთ“.
თქვეს, გაიხარეს,
წილიც არ ჰყარეს,
დაეპატრონენ ისე თითო ხეს.
შრომა დაიწყეს,
ზარმაცი ჰკიცხეს,
ყველა უვლიდა თავ-თავის კუთხეს.
მშვიდობიანს გვრიტს,
იმ უწყინარ ჩიტს,
ერგო მაღალი ხე ნაკერჩხალი;
ვერ ნახა წუნი,
იწყო ღულუნი,
თქვა: „ხეც პურში დგას, ახლოც მაქვს წყალი;
რომ დავიბუდებ,
კვერცხებსაც დავდებ
და იქიდანა ორ ხუნდს გამოვჩეკ;
მათ გასაზრდელათ
მე ახლოს ხელათ
წყალსაც ვიშოვნო და პურსაც ავკენკ“.
დასკვნა ეს რჩევა
და ღმერთს კურთხევა
შეძლენა და ძღვენიც არ იყო ის ცრუ:
დილა-საღამოს
ტკბილ და საამოს
ლოცულობს გვრიტი, იძახის: „ღრუ! ღრუ!“
ყვანჩალა ყვავმა,
ავმა და შავმა,
ჯერ გაიცინა, მოჰყვა: „ხე! ხე! ხე!
ჩემ სამოსახლოს
ვხედავ მე ახლოს,
ძალიან მომწონს დიდი ნიგვზის ხე;
ბუდეს ვიკეთებ,
ჩიტებს ვაფეთებ,
კვერცხებს დავდებ და ბარტყებს გამოვტეხ.
შორს აღარ ვეძებ
საკენკარს: უცებ

აქვე ვიშოვი, კაკალს რომ გავტეხ“.
ეს განიზრახა,
გააღო ხახა
და შემოსძახა მალლა ხმით: „ყვა! ყვა!“
თვით მოეწონა,
ასე ეგონა
თუ მგალობელი ტოლი აღარ ჰყვა!..
პატარა მწყერმა,
იმ პურის მტერმა,
ხე რომ იხილა, „რათ მინდაო?“ — თქვა
და პურში შეძვრა,
მიწას დაეკრა
და იქ დაიწყო მან ჩუმათ გოგვა.
თქვა: „რას დავეძებ!
კვერცხებს ბევრს დავდებ
და წიწილებსაც ბლომათ გამოვჩეკ.
ოხრათ მაქვს პური,
ბედს რათ ვემღერი?“
გაგოგდა, იწყო პურში: „ბეკ! ბეკ! ბეკ!“
მგოგავმა შაშვმა,
არ ავმა, შავმა,
რომ დაინახა დიდ ეკლის ბურდი,
მას მიაშურა,
სხვას არ უყურა,
ისე შეძვრა შიგ როგორც რომ ქურდი.
თავისთვის ჩქარა
დაესახლკარა
და ოჯახობას მიჰყო მან ხელი.
ჰიაც იქ ჰქონდა,
საზრდოც მიჰქონდა,
საამოთ სტვენდა,
ყველას აღხენდა,
სალამურივით რა გაჰკიოდა
იმ არე-მარეს,
ტკბილათ მღუმარეს, —
სხვა ზრუნვით თავი მას არ სტკიოდა.

შავი მერცხალი
როგორც რომ მთვრალი
დაბარბაცობდა, ჰფრენდა ტრიალით,
უჭრიდა რა გზებს
მომფრინავ ბუზებს,
საზრდოთ უჭვრეტდა მათ მტრული თვალით;
რა გაძღებოდა,
შტოზე ჯდებოდა,
იწყებდა ხოლმე კიკიკის საამოს;
მერე ვით ქალი,
წყნარ პატარძალი,
შინ მიჰფრინავდა ყოველ საღამოს.
მაგრამ გუგულმა
ცრუმ და ცივგულმა
ასე სთქვა: „ბუდის არ მაქვს ჯავრიო,
სჯობს სხვის ზღუდეში,
მე მზა ბუდეში,
სხვის კვერცხებშია ჩემიც გავრიო!
მას ეგონება—
არ აქვს გონება—
მისი და ზედაც კრუხათ დაჯდება.
და როს გამოტეხს,
თავებს დაუტეხს
ჩემი ბარტყი სხვებს, თვით გაიზრდება.
სხვებს ვიმსახურებ,
სეირს ვუყურებ,
მე ხის წვერზედა შევჯდები დილით
და მე იქიდან
ბრაწებს დავატან
გამვლელ-გამომვლელს «გუ-გუს» ძახილით“.
მაშინ ბულბულმა,
ტკბილ გრძნობით სრულმა,
მიმართა ვარდნარს სიამოვნებით;
და რომ დაჰხედა,
ვარდის ბუჩქზედა
ბუდე გამართა თაემოწონებით.

კოკობი ვარდი,
იმისი ღარდი,
თვალთ წინ საამოთ ეფურჩქნებოდა;
და მით ბულბული
აღელვებული
მეტი ეშხითა თითქოს ღნებოდა.
ვარდი კოკობი
ბაღჩისა მკობი
ბულბულის გულსა ცეცხლს უკიდებდა;
და არემარე
მუდამ მღუმარე
ვარდის მღერალსა ყურსა უგდებდა.
ბულბული ამკობს,
ვარდიც ამაყობს,
შურიტ კი ჭკნება საბრალო ია;
და იაღონი
თავის მონწონი
რას დასდევს იას, სტვენს: „ტია! ტია!“
ასე, ამგვარად,
მარად და მარად
სტვენდენ სხვადასხვა გვარის ჩიტები;
დღიური საზრდო
ყველას წინ ედო
და შესაქცევით მარგალიტები.
ეს ტურფა მხარე
ტკბილათ მღუმარე
ეკუთვნოდა ერთ მშვიდობიან ცხვარს
და კმაყოფილი
ის მადლის შვილო
მადლობას ძღვნიდა თავის მაცხოვარს.

II

ეს ცრუ სოფელი
მწარსამყოფელი
ვერვის დაინდობს, არვის გაიტანს!..

უდროვოთ ალხენს,
უდროვოთ აწყენს
კაცს; აბურთავენს, სად არ გაიტანს?!
ვინ არა ძრახავს?
არვინ მინახავს
რომ ამ სოფელზე მადლობა ეთქვას!
და ეს კი მიკვირს:
სიცოცხლე თუ სკირს,
რათ ვერიდებით ჩვენ საფლავის ქვას?..
უზრუნველათა
მწვანე ველათა
დანავარდობდა სიამით ცხვარი;
სკამდა, ცხოვრებდა
და ცივ წყალს ხერებდა,
ფეხით გაჰქონდა სულ მთა და ბარი.
ვის რას უყოფდა?
მით ამაყობდა
რომ კარგი კუთხე ბედმა მას მისცა;
და ისე ხტოდა,
როგორც უნდოდა:
ცა ქუდათ უჩნდა, ქალამნათ მიწა.
მაგრამ ერთ ღლეს კი
აკენიტეს ნეკი,
როდესაც ჰორათ მოჰკრა მან ყური
რომ სხვა მხეცებსა
მის მეზობლებსა
გულში შესვლიათ საბრალოს შური!..
დიდათ ჰკვირობენ
და უპირობენ
ძალით საბრალოს დამონებასა,
თუ რიამ სურვილით
და სიტყვით ტკბილით
თვითონ არ დაჰყუა იმათ ნებასა!
ჯერ თავმომწონე
ამის გამგონე
საბრალო ცხვარი მეტათ დაღონდა;

თქვა: „ცა გამიწყრა!“ .
ბევრი იფიქრა
და ბოლოს ხერხი მას მოაგონდა:
ის სამფლობელო
მისი სამშობლო,
სადაც კი თვალი მიუწვდებოდა,
ყოველი კუთხით
გალავნით, ციხით
შეჰკრა,—მტერი ვერ მოუხტებოდა!
და შემდეგ მარად
ის უშიშარად
აბუჩა სტუმრებს მარჯვედ უცდიდა
და თავის გულში
დამშვიდებულში
მოსისხარ მტერებს პამპულათ ხდიდა!
ერთხელ ვით მტვერი
მოადგა მტერი,
მაგრამ, რა ნახეს გამაგრებული,
გაჰკვირდენ შეტად,
შეიქმნენ რეტად
და მოულოდნათ დაწყდათ მათ გული.
ვერრა გააწყვეს,
ამოიძუეს,
დაბრუნდენ სახლში ბილწი მხეცები;
და ცხვარმაც საგზლათ
ხშირათ და ხანგრძლათ
თან გაატანა იმათ ბრაწები!
უფრო დიდებით
და დამშვიდებით
ამ საქმის შემდეგ ცხვარი ცხოვრებდა
და ის სხვა ცხოველებს,
ვერც დათვებს, ვერც მგლებს
ძალით მომსევად ვერ უყურებდა.
ხანი გამოხდა,
ცვლილება მოხდა:
ეტკინა საწყალს ჩვენს ცხვარს მუცელი;

დასვა კრავები
ნიკორ-შავები
და გასაზღელათ მიჰყო მათ ხელი.
ძუძუსა სწოვდენ,
სხეას არას სთხოვდენ,
დედას დასდევდენ და ნაფარდობდენ.
სილამაზითა
და სინაზითა,
ასე გასინჯეთ, ერთმანეთს სჯობდენ!
ჰკუა-გონება,
დიდი ქონება,
რაც ცხერისა წესზედ კი შეიძლება,
იმათაც ჰქონდათ,
თავი მოსწონდათ;
აკლდათ მათ მხოლოდ გამოცდილება.
მაგრამ ეს ნიჭი
ცხოვრების ბიჯი
დედის მუცლიდან არვის დაჰყვება:
ცრემლ-ნალღელითა
გულის მწველითა
ის მხოლოდ შემდეგ მოიპოვება.
და ერთხელ ვინცა
მას ხარკი მისცა,
ჰმუნვის ბეჭედი აზის მის სახეს;
და რაც პირველათ
ჩნდა სასურველათ,
ბოლოს იქ ჰგონებს საფრთხეს და მახეს!

III

ხარბი რამ არი
და უმაძლარი
ვნებითა სრული, აღმშფოთი გული:
რაც რომ ჩვენია,
მოსაწყენია,
და რაც არა გაქვს,—მიგვიდის სული!
მწარისა ოხვრით
და ცრემლების ღვრით

როს ავისრულებთ ჩვენ ერთს სურვილსა,
კიდევ სხვას, ახალს
გული იჩენს ალს
და არ გვისვენებს კრულოს და ურვილსა!
ჩვენს ნაცნობ ცხვარსა
შეუპოვარსა
მოწყინდა მალე ის არემარე
და მოსაძოვრათ,
ნეკრის საშოვრათ
გადაბიჯა გალავანს გარე;
და ის კრავები
საცოდავები
გალავანს შიგნით მარტოთ დაჰყარა!
მაგრამ იმავ დროს
უფროსს და უმცროსს
ორივე შვილებს ეს დაუბარა:
„ჩუმათ! ნუ ბლავით,
ფრთხილათ იყავით,
დაკეტეთ კარი, არვის გაუღოთ!
მარტო რომ გნახონ,
არ მოგატყუონ
ჩემმა მტერებმა, არ დავიღუპოთ!..
მე როცა მოვალ,
ყველაზედ უმაღ
სამჯერ „ბეს“ ვიტყვი და „ბეკეკესა“
და მითი მიხვდით,
კარებს მოახტით,
ჩქარა გამიღეთ და გაქმევთ რძესა!“
ამგვარად ცხვარმა
გულუმაძღარმა,
კრავებს ეს სიტყვა რა დაუბარა,
მინდორი გავლო,
მთებიც გადავლო,
მოუხედავათ გასწია ჩქარა.
უდედურათა,
უძუძურათა

დარჩენ კრავები და ჰოიწყინეს;
ვერც იკუნტრუშეს,
ვერც ინუგეშეს,
მიწვენ ჩეროში და დაიძინეს.
მათ ძილში მგელი
ის საძაგელი
მიადგა კარებს, ეცა რა სუნი.
ერთი მან გარეთ
იზუვლა მწარეთ
და დაუწყო კარს ჩქარა კაკუნი.
ძილი დაუფრთხათ
ტკბილი, მაგარი
ამ ხმაურობით პატარა კრავებს;
და რომ წამოხტენ,
მაშინვე მიხედენ
რომ აბრიყვებდა ვილაც მათ მტრობით.
მიცვიდენ კარზედ,
მაგრამ უარზედ
დადგენ და აღარ გაუღეს კარი:
„ვილაცა ხარო,
თუ დედა ხარო,
აბა ნიშანი შენი გვითხარი!“
კულდგრძელმა მგელმა
იმ საზარელმა
მოსატყუებლათ შეჰქმნა ზუილი,
მაგრამ კრავებმა
ნიკორაებმა
იცნეს და უთხრეს მათს მტერს: ტყუილი!
გსურს გაგვაბრიყვო?!
დედა რომ იყო, —
სამჯერ იტყოდი „ბეს“ და „ბეკეკეს!“
ჩვენც მივხვდებოდით,
კარს მივხტებოდით,
გაგიღებდით და შენც გვაჰმევდი რძეს.
შენ დედა არ ხარ,
სხვაგვართ ჰყარხარ,

საიღამც მოხველ, იქვე წადიო!“
მგელი დაღონდა,
რაღა გზა ჰქონდა!
თქვა: „დამეკარგა დილის მწვადიო!
ახლა ამ კრავებს,
ეშმაკებს, ავებს,
ვერ მოვატყუებ, წახდა ფიციო,
მაგრამ მეორეთ
შევატდენ სწორეთ,
რადგან ნიშანი მათი ვიციო!“
მართლაც მეორეთ
დაბრუნდა სწორეთ
სამხრობის დროზედ, კარი მონახა.
ასუნ-დასუნა,
დააკაკუნა,
„ბე“ და „ბეაეკე“ სამჯერ დასძახა...
მაშინ კრავები
საცოდავები
მოტყუედენ და წამს გაუღეს კარი.
და ვაი მათ მტერს!
მგელს შეხვდენ მშიერს...
ორნივე ჩაყლაპა მგელმა უმწვარი!..
და გამაძლარი,
არგასახარი
მგელი წავიდა სახლში ძუნძულით;
და ის გძელკულა
როგორც რომ გულა
გამოიბერა მუცლით და გულით.

IV

დაბრუნდა ცხვარი..
რომ ნახა კარი
ღია, კრავებიც აღარსად იყო,
მას ელდა ეცა,
პირქვე დაეცა
და საცოდავთ ბღაეილი იწყო!

თქვა: „ეს რა მოხდა!“
ზეზე წამოხტა,
თუმცა ცრემლები ადგა მას თვალში,
და თავის მტერსა
გულის მაძგერსა
გარისხებული ჩაუდგა კვალში.
მისდია ჩქარა,
მთა გადიარა
და ერთ ღელეში ნახა მან მტერი.
შეშინდა მგელი
ის საძაგელი,
ცხვარს რომ შეხედა, წაუხდა ფერი!
ის გამაძლარი
ეგდო ვით მკვდარი
და აღარ ჰქონდა საომრათ ძალა.
და მონელება,
ომის შეძლება
იმ წყეულს ცხვარმა აღარ აცალა;
დროზედ მოასწრო,
იშოვნა მან დრო,
ამოკრა ფაშეში მრისხანემ რქები,
გააპო ჩქარა
და გამოჰყარა
ისევ ცოცხლები თავის შვილები!
ბევრი იხარეს,
ცრემლები ჰღვარეს,
სიამოვნებით შეექნათ კოცნა...
და მერე ცხვარმა
ბედით დამტკბარმა
თავის შემოქმედს მადლობა უძღვნა.
და წამოვიდა
დიდის ამბითა
თავის სახლისკენ გულდამშვიდებით;
და ძველებურათ
ის მისებურათ
ისევ ცხოვრებდა, იყო დიდებით.

ხშირათ მტერები:
მგლები, ტურები,
დათვები და სხვა თუმც აწუხებდენ,
მაგრამ დიდ ზარალს
ვერ აძლევდენ მას,
რადგანც ციხის კარს მათ არ უღებდენ.

V

უსამართლობით,
ომით, ძალობით
არვის შეეძლო გაეღო კარი,
თუ რომ შეცდენით
და მოყვრის ენით
არ დაეღუპათ საბრალო ცხვარი!
მოულოდნელათ,
მოუწვეველათ
გაჩნდა მოყვარე მტერზედაც ავი.
ეს იყო მელა!
ცუნცულით, ნელა
მობრძანდა, თოვლში ის ნაგორავი,
და მოტყუებით,
ტყბილი სიტყვებით
მიმართა ცხვარსა კეთილ მზრუნველათ:
„კეთილო ცხვარო,
ღირს შესაყვარო,
მამაცო, სიმხნით ქებული ძველათ!
ყოველი კუთხით
ლამითა და დღით
მტერი გყავს, არ გაქვს მით მოსვენება!
და შენ მოყვარე
არ გყავს მომხმარე, —
რომ მოგეხმარო, მომეცი. ნება.
ნაღალო სულით,
მიყვარხარ გულით
და მისთვის მინდა გეძმო, გემოყვრო;
და შენი მტერი,

როგორც რომ მტვერი,
ისე გავხადო, ჴინდა... ამოფხზრო.
მე ერთი მურა
ოეთრი, შავყურა
მყავს, თუმც არ არის ჩემი ფერია,
და როგორც მელის
(ჩემგან რას ელის?)
ის უნდა იყოს დიდი მტერია;
მაგრამ სიბრიყვით
ის ერთი სიტყვით
რადგანაც არ აქვს მეტი გონება:
რა გავგება,
კიდევ ექება
თავგანწირულათ ჩემი მონება!
აი, ამ მურას
მოვიყვან, — ტურას
და მგელს წავიფრენ მე წინ სიმწრითა!
და მაშინ შენა
მოგხედავს ზენა:
მტერს მოიგერებ ყოველი მხრითა.
მოგაშორებ მტერს,
არც გთხოვ არაფერს
ამ სამსახურში მე გულწმინდაო!
მოწმეთ მყავს ღმერთი
მე მხოლოთ ერთი,
შენი მოყვრობა გულით მინდაო!“
ცხვარს რომ ეს უთხრა,
თავი დაუკრა
და ისე ჩქარა წავიდა შინა
რომ იმ საწყალ ცხვარს
მის სიტყვით დამტკბარს
თითქმის მადლობაც არ ათქმევინა.
დარჩა მარტო და
ამას ამბობდა
ცხვარი: „ეს მელა სით გამიჩნდაო!“

ბევრიც უვლია,
შორეულია.
ჩემგნით რა აქვსო იმას სადაო!
როგორც ეტყობა,
ჩემი მოყვრობა
მას გულითა სურს, უზაკველადო.
მაშ დაამტკიცოს,
მტრისგან დამიცოს,
ომი გამართოს მტრებთან ველადო;
და მაშინ მეცა,
მოწმეთ მყავს ზეცა,
რომ არ დავრჩები უმადურიო:
კარსაც გავუღებ,
ტკბილათ მივიღებ,
რომ ნახოს ჩემგან სამსახურიო“.
რა გადასწყვიტა
ეს, შინ მივიდა,
კრავებს უამბო, უმახარობლა.
და იმავ დღილამ
ყოვლის კუთხილამ
მისმა ნათელმა დღემ მოიღრუბლა!..

VI

დადგა ზამთარი.
მგელი გამხდარი,
ტურა და დათვიც იერიშითა
მოადგენ ციხეს;
კრავებმა ნახეს
და გაიკმიდეს მათ ხმა შიშითა.
მაგრამ ამავე დროს
ცუდს და საზაროს
პირობისამებრ მოვიდა .მელა,
თან მოჰყვა მურა,
დასძახა „ურა!“
და წაიფრინა წინ მტრები ყველა.

დათვი აბლავლეს,
ტურა აჭყავლეს,
მგელი გაბერეს როგორც რომ გუდა!..
და ვით სარდალი
მხნე და მართალი
ისე მოიქცა აქ მელაკუდა.
უბრძანა მურას:
„ნუ მზოგავ ნურას,
რაც გინდა, მთხოვე, აგისრულებო!
და მართებელათ
მე უეჭველათ
ამ საცხვარეთში შენ გიგულებო.
მაგრამ კი ჯერე
მე დამიჯერე:
ფარისევლურათ და ფრთხილათ ვიყოთ,
რომ არ შეგვიტყოს,
ცხვარმა რო გვეკითხოს,
ჩვენი აზრები და გავაბრიყოთ:
კარი გაგვიღოს,
ჯერ შინ მიგვიღოს,
ცოტა ხანს ვიყოთ ჩვენც ვით სტუმარი,
და მერე, როცა
ხელთ ვიგდოთ დროცა,
ვავეკრიჭოთ ჩვენი ცხვარი ხუმარი.
თუ იუაროს,
არ მოგვეკაროს
და არ მოტყუვდეს ჩემი ტკბილ ენით,
მაშინ შენ მალე
გადუბრიალე
თვალეები რისხვით, მუქარით, ღრენით!
რომ მაშინ შიშით,
ვაგლახით, ვიშით
ენა ჩავარდეს, ჩაიწყვიტოს ხმა
და ვითომც ნებით,
ძალდატანებით
სამარადისოთ გახდეს ჩვენი ყმა.

ეს რომ დააწყევს,
საქმე დაიწყეს;
დიდ მოწიწებით მიდგენ ციხის კარს
და სიხარულით
ვით მართლის გულით
გამარჯვებასა ულოცავდენ ცხვარს.
მოტყუვდა ცხვარი,
გააღო კარი
და შეიყვანა ციხეში მელა.
იმას თან მურა
შეჰყვა შავყურა
და გაიზმორა სიამით ნელა.
ცხვარმა მაშინა
გამოიჩინა,
რაც კი შეეძლო მას, მასპინძლობა.
და მელაკუდამ
ეშმაკის გუდამ
ნაცვლათ შემდეგი უთხრა მადლობა:
„გმადლობო, ცხვარო,
შენ უწყინარო,
თავს რათ იწუხებ მასპინძლობითო?!
შენ ველარ შეძლებ,
მე ვიმასპინძლებ,
და შენც ქირაში ყოველ წყლობითო
მიხადე მადლი,
მადლიე ბატული
ერთი საჩოხე, საპაიჭეო
და მით მშვიდობა
და ჩემი ნდობა
მონის საფერათ მიიჩიქეო?
ბევრს ნულა ფიქრობ!
რალას აპირობ?
სიამტკბილობა სჯობს იხმაროო,
რომ ბოლოს ძალით
ორიკე თვალით
არ იტირო და ცრემლი ღვაროო!“

შეძრწუნდა ცხვარი,
გულს ჰკრეს ლახვარი!...
მაგრამ რაღა დროს? რაღას იზამდა?
მელა კუდურა
და მასთან მურა,
რომლებიც წელან მეგობრათ სწამდა,
მრისხანე ძალით,
თვალის ბრიალით
ულრენდენ და თან ილესდენ კბილებს!..
და მაშინ ცხვარმა
შიშით შემკრთაღმა
ცრემლით ურჩია საბრალო შვილებს:
„აწ კი გვიმართებს,
ამ მინდვრებს და მთებს
გამოვეთხოვოთ—მონა ვართ მელის...
გვაწევს ღვთის რისხვა,
სანამ აწ ჩვენ სხვა
არ გამოგვიხსნის და არ გვიშველის...
ვმონოთ ჯერ შავ ბედს,
ნუ ვკარგავთ იმედს:
სოფელი ბრუნავს აღმა და დაღმა.
რომელმაც ჩვენა
არ მოგვასვენა,—
ეგებ დაჰგლიჯოს მელაც იმ ძაღლმა.
და ჩვენც მაშინა...
ჩუ! შემაშინა
რაღაც ჩვენებამ, ამბობს: „ფრთხილაღო!
ჯერ მსხვერპლი უნდა,
უმანკო, წმინდა
განსაწმენდელი შვილისშვილაღო!“
ეს რა წარმოთქვა,
ყელს შეიბა ქვა
ნიშნათ მონობის... დადუმდა ცხვარი
ძირს თავდახრილი!..
იწყო ტირილი...
დღესაც არ შრება იმას ცრემლთ ღვარი!..

იმ არემარეს
ჩაგრულს, მწუხარეს
გულმოსაკლავათ რწყავს ის ცრემლთ ღვარი...
და რომ შეაშროს
ის ცრემლი ერთ დროს,
მისთანა გმირი ჯერ არსად არი...

1869 წ.

42 ლ ა მ უ რ ა

ზღაპარი

მართა უგურმა თავუნამ
იუკადრისა თავგობა,
დასწყევლა თვისი გაჩენა,
ბუნების იწყო მან გმობა:

— „იმ უსამართლო ბუნებამ
თავად რად გამაჩინაო?
მე სხვაგან ყოფნა მინდოდა,
მან ჭერ ქვეშ მომცა ბინაო!

ვის ეკადრება თავვებთან
კულის ბზეკა და ლხენაო?
მე შემშვენოდა ჩიტობა,
რომ მეწყო აღმაფრენაო.

რომ ვინმე ჩიტად მაქცევდეს,
გამომბამდეს ფრთებსაო,
გაფრინდებოდი, ერთს წამსა
გადავივლიდი მიეხსაო!..“

რომ დაასრულა ეს ნატვრა,
ნახა რომ ფრთები ესხმება
და მეტის სიხარულითა
საბრალოს თავბრუ ესხმება...

ზიზლით შეხედა თვის ტო-
ლებს,
დაუყონებლივ ავარდა.
ჩიტებში გამოერია,
იმანაც გაინავარდა...

ჩიტებმა ახედ-დახედეს,
სთქვეს: „ვინ მოსულა ესაო?
რა სჯულის ცხოველი არის?
ჩვენთან ვინ გააწყესაო?

თვალტანადობა თავეს უგაფა,
ფრთები ასხია ჩვენიო!
როგორღაც კეთილ სულს არ
ჰგავს...

ჭირი არის და სენიო!

ეგება მტრებმა მოგზავნეს,
შემოჩენილიც იყოსო!
არიქა, ფრთხილად იყავით,
არავინ გაგვაბრიყვოსო!..“

დაჰელივლეს, ჩაუნისკარტეს,
გაჰკრეს-გამოჰკრეს ბრჰყალები,
სისხლი აღინეს ღამურას,
გამოუბნელეს თვალები!

დაღმა დაეშვა ღამურა,
მიმართა ისევ ძველ სადგურს...
მაგრამ იქ უფრო შავი ღლე
დაუდგა მაშინ უბედურს:

თავვებმა აითვალწუნეს,
აღარ მიიღეს რომ ნახეს,
მივარდნენ ერთად საკბენად,
— „ჰვა მაგასაო!“ — დასძახეს...

გაშინ კი მიხვდა ღამურა
სამ ანგარიში წაუხდა
ღა მისი ნატვრა უგნური
საქარბოროტოდ აუხდა!

ვეიანდა იყო! გაფრინდა
გაქცეულ-თავლადსხმული,
ერთ ძველ ნანგრევში შეფრინდა
და მოიბრუნა იქ გული.

პას შემდეგ ნანგრევში ბუ-
ლობს,
ღედღე ვერ ჩნდება სირცხვი-
ლით

და მუდამ ამას წრიპინობს
კანესით და გულის ტკივილით:

— „კრულ იყოს მისი სახელი,
ვინც მთა გასცვალოს ბარზედა!
თვის ტომის დამწუნებელსა
ქირი მიუვა კარზედა!

ნურავინ ისხამს სხვის ქურქსა
და ნუ სცვლის თვისსა ენასა,
თორემ ბოლოს დროს მოიმკის
ჩემსავით ცრემლთა დენასა!

გადაგვარების მოსურნე
ბუნებისაგან კრულია!
მისი პირადი ღირსება
ყოველგან დაჩაგრულია!

ძველ ტომში გამოსხლეტილსა
არ მოუშლიან კბენასა
და ახალ ტომშიც გაჰკიცვენ:
დაუწუნებენ ფრენასა!

კრულია მისი ხსენება,
ვინც დაჰგობს დედაენასა,
თვის ტომს ჰღალატობს და მითი
თვით ჰფიქრობს მაღლა ფრენა-
სა!..“

1880 წ. 25 ოქტომბერი.

43 ნაცარქექია

ზღაპარი

I

«შეურცხვეს წვერ-ულვაში!..
ნულა შერჩეს თავზე თმა!!
რისხოს წმინდა გიორგიმ
სამას სამოცდახუთმა,

«ვინც დაივიწყოს ქვეყნად
განთქმული წინაპარი
და იმის ღირსს სახსოვარს
არ აუნთოს ლამპარი!..

«ვისაც მამა-პაპებში
გმირი არა ჰყოლია,

რა კაცია ის კაცი?
და რა ჩემი ტოლია?!.

«ჩემი, რომლისაც ძველი
გმირთა გმირი ყოფილა
და ვისიც სწორი იმ დროს
სხვა აღარვინ შობილა.

«ვენაცვალე მის სახელს!..
თვითონ წმინდა გიორგის
ქრისტე-ღმერთის ბძანებით
მოუწათლავს თურმე ის!..

«მოუნათლავს და ერთი
ხმალიც უჩუქებია;
მისი მსგავსი მახვილი
სხვას არავის რგებია!..

«რკინეულს და ფოლადსა
სჭრიდა როგორც ჩალასა
და მკლავს მისი მომქნევი
არ ატანდა ძალასა.

«ხომ უყურებთ იმ გრძელ
ხმალს,

კედელზე რომ ჰკიდია?
შინ არ გამიჭედია!..
არც სხვისგან მიყიდია!..

«მერგო ჩამომავლობით,
ისე ვით ნატვრისთვალნი!..
ეგ მახვილი „ის“ არის
წმინდა გიორგის ხმალი!!

«დიდებაა ოჯახის,
არა თუ სამკაული!..
არ შეველევი მაინც,
გინდ მომცენ წონა ფული!!

«მაგრამ დღეს სხვა დრო დადგა:
გაჰქრა ძველი დროება,
ჩამოვარდა ამ ქვეყნად
მშვიდობა-მყუდროება!..

«კაცობრიობა სულ სხვას
დაადგა გზა და კვალსა:
პატივი აეყარა
ძველებურ ფარს და ხმალსა.

«დღეს იმათი ადგილი
უჭირავს თოხსა და ბარს!..
იმონებენ ხმელეთს... ზღვას.
ასწორებენ მთა და ბარს!..

«მეც მირჩევენ: თუ გინდა
გაახილო თვალიო,

გადაკეთდეს სახნისად
შენი უქმი ხმალიო!..

«არა, მე არა მწამს რა
ახლანდელ ოცნებისა!..
და არცა ვარ გამტეხი
მამა-პაპის მცნებისა!..».

აი რაებს ამბობდა
ერთი ნაცარქექია,
ერთ ღროს მართლა ვაჟკაცი,
მაგრამ დღეს კი ბექია!..

მოწოლოდა კერასა:
ის იყო მისი ბინა!..
უსაქმურად ჰგორავდა,
სევამა, სკამდა, ეძინა!.

იხატავდა წასულ ღროს,
იგონებდა წინაპრებს
და მით გულს აყოლებდა
გადასულ სიზმარ-ზღაპრებს!..

II

მოლი ჰყავდა ქვეიანი,
მეოჯახე, ერთგული...
ქმრის უსაქციელობით
უსქდებოდა მას გული.

ეუბნებოდა: «კაცო,
რას უზიხარ კერასო?
ჩვენი ყოფა-ცხოვრება
გააქვს ჩხიკვე-ყვავ-ძერასო!..
ოცნების დრო წავიდა.

აღე, გაინძერიო!
მოყვარე გაახარე!..
დაალონე მტერიო!!

ერთი საყანე-ლაა
აწ ჩვენი დიდებოა!..
იმასაც წაგვართმევენ!..
ვინ მოგვერიდებოა?!

„აღი დადგე სენა-თესვის,
ჩაღი, უგდე ყუროი,
თუ არ გინდა ვაგვიწყდეს
სასრდო, ლეკმაჟუროი!“

ქმარმა უთხრა: „ნუ ჯავრობ
და ტყვილა ნუ წყრებოი!..
ჯარ ადრეა!.. ჩემ საქმეს
კიდევ მოვესწრებოი.“

ვინ გაბედავს შეეხოს
იმ ჩვენ საკუთრებასო?
მე ვიცო და ამ ხმალმა!..
ვი მის მოსწრებასო!!“

ბევრი ჯამ სთქვა ამგვარი,
ჩაები არ მოქორა!
ათქნარებდა ზარმაკად
და ერთიკ გაიზმორა.

უნდოდა შინ დარჩენა!..
ცოლმა აღარ აცალა;
სამუშაოდ გააგდო,
დაატანა მას ძალა!..

სალამოს შინ დაბრუნდა
მზიარული... სიცილით...
ამბობს: „ჩვენი საყანე
აკი დაუხნავსთ დილით!..
კიდევ დაუთესიათ!..
აი, ღმერთმა უშველოს,
— ი ვილაც მოკეთა —
აცოცხლოს!.. ადღეგრძე
ლოს!..“

— „რაო? რაო? რას ამბობ?
— ცოლმა შემოუძახა —
განა შენთვის შრომობენ?!..
წაგართმევენ, შე გლახა!!“

— „როგორ თუ წამართმევენ?!
— ის იგ უფლება?..“

მამა-პაპისეულის
დაკარგვა შეიძლება?!

ვინ სთხოვდა რომ დათესა?..
ვინ სთქვა: დამიხანო?..

იმან გინდ სთქვას, გინდ არა:
„მე ვფლობ დიდხანოი?“

მე რომ სახლში სტუმარი
შემოვუშვა დროებით,
მაშ კარში გამომადგდეს...
იცხოვრებს მყუდროებით?!

აი, მაშინ რა ვუთხრა
იმ ჩემ მამა-პაპის ხმალს!..
ისე დავჰკებ პირწმინდათ,
გავუერთებ რბილს და ძვალს!!

კანონიც ვერას მეტყვის!..
ხმასაც ვერ გამცემს ტყვილა!!.
სისწორ-სიმართლე ქვეყნად
სუყოველთვის ყოფილა“.

ეს სთქვა ნაცარქექიამ
და გულში გაიცინა...
მოძებნა ისევ კერა,
დაწვა და დაიძინა.

III

მოახლოვდა მკათათვე.
აუჩივლდა ცოლი ქმარს:
„ადე, თვარა, ღმერთმანი,
სიწვრით გადენ ცხვირში ძმარს!

დაგასწრებენ, მომიკან
იმ შავი ღლის ყანასო!..
მაშინ მეც თავს მოვიკლავ,
შენც გაგიყრი დანასო!“

იმდენი ეჩიჩინა,
გაახელია თვალი;
გააგდო, როგორც იქმნა!..
გაატანა ნამგალი.

„ღმერთო, შენს მადლს!..“ იძა-
ხის:

ძლივს არ შევაგონეო!..
ასე არ მოვქცეოდი,
ალარ იყო ღონეო“.

დატრიალდა ოჯახში,
მიაღაგა, მოაწყო;
მოამზადა სადილი...
ხმიადი გამოაცხო.

ფიქრობს: „ქმარი შშიერი
დაბრუნდება მალეო,
მოვუმზადებ ყოლიფერს,
იმას ვენაცვალეო!“..

დაუბრუნდა ქმარი შინ
მოთქმითა და ტირილით:
„ვაი!.. ის ჩვენი ყანა
გადუმკიათ ამ დილით...“

პური შინ წაუღიათ...
დაგდგომია თვალიო!...
ველარა გავიგე რა
მისი გზა და კვალიო!..

გადუმკიათ პირწმინდათ...
წაუღიათ სულ მთლადო!..
მხოლოდ ერთი თაველი
დარჩენიათ ობლადო!..“

ვაი ამის გამგონეს!...
შეუწუხდა ცოლს გული...
ლეჩქას იხდის, თმას იშლის,
მოსთქვამს გამწარებული:

„ჩემი ქმრის გადამკიდე
ამას მოველოდიო!..
დამიტირეთ!.. დამქოლეთ!..
დამადევით ლოდო!..“

დავრჩენილვარო გლახაკად
ქვეყნის სამოწყალოდო!

ვის რა უნდა შევჩვილოთ?
ჩვენ თავს დავაბრალოთო!!

არ იქმნა! ჩემ ქმარს დრო¹ე
ვერრა შევაგონეო!...
აწ შევიბამ ქვას ყელზე,
სხვა აღარ მაქვს ღონეო“.

დიდხანს მოთქმით ტიროდ..
გული როცა იჯერა,
მოიწმინდა ცრემლები
და ისევ ქმარს ეძგერა!..

უთხრა: „აბა, ახლა კი
ჩამოიღე ეგ ხმალი!..
სხვა გზა არ გაქვს! ეგ არის
ერთადერთი წამალი!..“

ვინც ის ყანა მოგვიმოკო,
არ დასტოვებს არც თაველს,
მოვა მის წასაღებად;
და შენც იმ ჩვენ დამლუპველს
ჩაესაფრე როგორმე,
მტერია თუ მოყვარე,
დაიჭირე, იცოდე,
და შეკრული მომგვარე.

თვარა, ფეიცავ ქალობას,
მეც ავიღებ შენზე ხელს!
გაგიმწარებ სიცოცხლეს
და განანებ ამ სოფელს!!.

IV

ზადისვა უღვაშებზე
ნაცარქექიამ ხელი
და სთქვა: „აღარ დავრჩები
აწ კი ხელცარიელი!..“

რალაი ჩვენი საქმე
ისევ ხმალზე მივარდა,
მე ვუჩვენებ მტერს სიცხეს,
რომ ვშვლევავ არღივარდა.

კისრიდან ფეხებამდი
მეწას გავადენიებ!..
ნას სისხლსა და ცოლ-შვილს
კომელებს დავადენიებ!..
გადაიკიდა ხმალი,

ჯანისკენ გაეშურა...
ხასათრა... მზათ არის!..
სალამომდე უყურა...

მაგრამ არავინ მოდის!..
აისად სჩანს კაჟანება!..
ადგა.. წასვლას აპირებს..
პერს თავი დაანება.

ამ დროს მოფრინდა ჩიტო
ს არაკო და უცხო!..
დაასკუპდა თაველზე..
მარცვლებს კენკა დაუწყო.

გაუკვირდა კაცს და სთქვა?:
„მერთო, რასა ვხედავო?!..
სხეც მე მომდგომია!..
ჩემზე ითავებდლაო?..

ამისთანა მტერზე კი
ჩემ ხმაღს როგორ გავრჯიო!..
ჩივალ, ხელათ დავიჭერ..
ღირსეულათ დავსჯიო!..
ფეხაკრფით მივიდა,

წელწელა მიეპარა,
ქუდი სტყორცა... ნასროლი
თავზე გადაეფარა.

დაიჭირა და უთხრა:
ახლა ნახავ შენ სეირს!..
გაგვტყენი, შეგწვევ, შეგბრაწავ,
ჩავიგემპრიელებ პირს.

ჩიტმა უთხრა: „ეგ არის
შენი მამაცობაო?
გამოიჩინო გინდა
ჩემზე ვაჟკაცობაო?

მაგრე არ ირჯებოდენ
შენი წინაპრებიო!..
ჩიტებს კი არ დასდევდენ,
სხეები ჰყავდათ მტრებიო.

შენ კი ჩემზედ მოცლილხარ...
ტყვილათ მიხირდებიო!..
თითქო დიდი რამ ვიყო...
შეგქმასაც მპირდებიო.

თუ შემეპამე, შენმა მზემ,
კუჭი გაგიძღებაო!..
ერთი ლუკმათ რომ ჩამეცლაპავ,
შენ ცოლს რა ერგებაო?

გიჯობს—მადლი მოიხსა,
დამანებე თავიო...
სხვის ჯავრს ჩემზე რომ იყრი,
რა მიქნია ავიო?“

კაცმა სთქვა: მართალს ამბობს,
მე და ჩემმა ღმერთმაო!..
აბა, რა უნდა მიყოს
ამან, ერთადერთმაო?“

შემოივლო თავზე და
უთხრა: შენთვის წადიო!
კუჭს მაინც ვერ გამიძღებს
მარტო შენი მწუვადიო!..
ჩიტმა უთხრა: მაშ კარგი,

რადგან არ მომეკალიო,
მე ვიცი!..
და მემართოს
შენი დიდი ვალიო!.

ჩიტი კი ნუ გგონივარ!..
ვარ გრძნეული ქალიო...
მუდამ ჩემსკენ გეკიროს
გასაჭირში თვალიო:

სამ ბედსა გწევ ზედიზედ,
მომიცია ფიციო!..
თუ მოიხმარ, ხომ კარგი,
თვარა და შენ იციო!..

ცხრა მთას იქით, წალკოტში
მიღვას სარაიაო.

როცა მოხვალ, დაგხვდება
სახლის კარი ღიაო.

ეს უთხრა და გაფრინდა
მონაწარმე ჭიჭიკით!...

კაციც სახლში დაბრუნდა,
მოიჩქარის ჩიჭიკით.

აეტაცნა შიშის ქარს...

მოჩვენება ეგონა.

გულგახეთქით უამბო

მის ცოლს, რაც გაეგონა.

მოისმინა ცოლმა, სთქვა:

ჩვენ ღმერთს ვენაცვალეო!

გაქირვებულის არის

მხსნელი და მოწყალეო!...

ჩვენი ალაღმართლობა

შესმენია მალლითო!

ჩვენსკენ გადმოუხედავს

მოწყალეების თვალითო.

ნუ ზარმაცობ!.. აწ შრომის

ოფლი მოიწურეო!..

ხვალვე, ღმერთი ახსენე,

და ბედს მიაშურეო!..

V

მიდის დღე, მიდის ღამე!..

მისთვის არც ჭამა!.. არც სმა!..

მთიდან მთაზე გადადის

ხან აღმა და ხან ჩალმა..

ცხრა დღესა და ცხრა ღამეს

მოუწნდა სულ სიარულს,

ცხრა მთა გადაიარა

და არა ჰგავს დაღალულს!..

ერთ უდაბურ შავ ტყეში

გამოჩნდა სარაია.

მიადგა ზედ პირდაპირ.

კარი დაუხვდა ღია.

შინ შედის და რას ხედავს

ნეტავი მისი თვალი?!

ოქროს ტახტზე დამჯდარა

მზეთუნახავი ქალი!..

ეგებება სიცილით:

„გამარჯობა, სტუმარო!

შენ რომ ჩიტი გაუშვი,

ის ჩიტუნა მე ვარო!

აგისრულე უთუოდ

იმ ჩემ დანაპირებსო,

მხოლოდ მითხარი რა გჭირს:

და ან რა გატირებსო?“

—რაო და სიღარიბე!..

იმან დამაღონაო!..

რაც რამ მქონდა, წამართვეს.

გავხდი სხვების მონაო.

ლუკმაპური გამიწყდა

და კუჭი მიხმებაო!

ცოლიც აღარ მასვენებს!..

აღარ მეთანხმებაო!..

თუ მიშველი, ხომ კარგი..

ღმერთი გადღეგრძელებსო!..

თვარა მახვილს ჩავიცემ,

აქვე დავეყრი წელებსო!“.

ქალმა უთხრა სიცილით:

„რისთვის იკლავ თავსაო?

მე გიჩვენებ ერთ რამეს,

უცხო სანახავსაო“.

გაუშალა წინ სუფრა,

უთხრა: აბა, ნახეო!...

რაც გსურს სასმელ-საქმელი,

გულში გაიძრახეო!...

გაიძრახა სტუმარმა

და მართლა რასა ხედავს?!

თითქო სიზმარიო,
ლაჯერებას ვერ ბედავს:
რაც კი გულში ჩაითქვა
და ან რაც მოინება,
მოზრიალობს ჰაერში
და მის წინ ეფინება.
გაუსება ჭამას ხელი..
გაქლა... გამოიბერა!..
და ნახულის სიცხადე
მაშინ კი დაიჯერა.

ქალმა უთხრა: ეს სუფრა
არის ნატერისსუფრაო!
წადე და შენ გქონდეს,
სქას არავეს უთხრაო!..

როცა გაშლი, მოგივა,
რაც მოგენატრებაო!
რამ დაკეცავ, მაშინ კი
იქვე გაქრებაო“.

მადლი უთხრა მასპინძელს...
წვიდა შინ სტუმარი.
წვიდა და წაილა
ძირფასი საჩუქარი.

VI

ტკბილად ცხოვრობს ცოლ-
ქმარი!.

შესრულდა წელიწადი!..
არ აკლიათ ჩიტის რძე
და სირაქლემის მწვადი.

იმათ ბედნიერებას
ალარა აქვს საზღვარი!..
მაგრამ კაცის გუნება
არის გაუმადლარი!..

დახვწნა ნაცარქექიას!..
ყოლიფერი მოსწყინდა.
ამბობს: „სხვა რამეს ვეძებ!
რაცა მაქვს, აღარ მინდა!..

კარგს რომ ვსვამ და კარგსა
ვსვამ,—

განა საკმარისია?
ლორმუცლობა ამგვარი
ვისი საკადრისია?.

არსად გაეცდებოდათ
ჩემ წინაპრებს მშიერი!
განა მე კი არა ვარ
იმათი ნაშიერი.

რომ მარტო ვსვამ, მარტო ვჭამ,
არ მომიდის სტუმარი,
გამვლეღ-გამომვლეღისთვის
დაკეტილი მაქვს კარი?!

არა!.. ამგვარ ცხოვრებას
არა ჰქვიან ცხოვრება!..
სტუმართმოყვარეობას
ქვეყნად რა შეედრება?!

არა!.. სხვაგვარ ცხოვრებას
დღეიდანვე მივჰყოფ ხელს:
ქუდს. მალლა ვასროლინებ
გამვლეღსა და გამომვლეღს“.

სთქვა... კიდევ ასრულა:
გამართა წვეულება;
იწვევს მტერს და მოყვარეს,
სადაც კი ეგულება.

გაუფარდა სახელი,
სახელმწიფო შეიძრა!..
მთელ ქვეყანას უკვირდა
იმისი ნატერისსუფრა.

VII

ხმა მივიდა მეფემდის.
ბრძანა: შეკრბეს ჯარიო!..
თვით ვეწვევი და ვნახავ,
თუ მართალი არიო.

მთელი მისის ამალით
კარზე მიადგა საწყალს.

უკერსო: ცეცხლს ვერსად ჰხედ-
ვენ!..

ვერც ქვაბებში სადმე წყალს!!

რას შეწვენ, რას მოხარშვენ,
ჯერ რომ არ-რა მზადდება?!..

თავის თავად ხორაგი

ხომ არ დაიბადება?

სადილობის დროს მხოლოდ
გაშალეს მარტო სუფრა!..

რაც სულისა და გულის უნდა,

ვინც კი რა მოინატრა,

გაჩნდა ჰაერში!.. მოდის,

ყველას წინ ელაგება..

გაუკვირდათ!.. შეიქმნა

ალტაცება და ქება.

გაუკვირდა მეფესაც

მისი ყმის მასპინძლობა!..--

მოიღვინა.. წამოდგა

და უბრძანა მადლობა.

მასპინძელს სიხარულით

გულმა დაუწყო ძგერა.

ხელაპყრობით დალოცა

თავისი ბედისწერა:

„მე ვინ ვარ?! უსახლკარო!...

ტანზე ძველი მაცვია.

მაგრამ, ხელავთ იმ ჩემ ბედს?..

ხელმწიფეც კი მაწვია!..

ამისთანა ბედს განა

ბევრი გადაეყრება

ვიცი, ჩემგან ამ სტუმარს

რაც ძღვენი ეკადრება,

მაგრამ რა მაქვს მე საწყალს

მისთანა რომ შევჰკადრო,

მამა-პაპებს მივბაძო,

არ დავაგდო ძველი დრო?“

დახედა ნატურისსუფრას,
სიტყვა: „რალა სჯობს ამასო“

მიეართმევ, ჩვეულია

ტკბილად სმა და ჭამასო.

ამას უფრო შეჰფერის,

მე ვიკმარებ ცოტასო;

მეფეც არ დამივიწყებს,

არ დაიდებს ცოდვასო!..

დაუჩოქა, მოართვა,

გზას ულოცავს გულითა;

მეფემ მადლი უბრძანა,

მიდის სიხარულითა!..“

VIII

რომ წავიდენ სტუმრები,

გამოფხიზლდენ ცოლ-ქმარი:

წვეულება ხელმწიფის

თვითქო იყო სიზმარი....

ცოლმა უთხრა ქმარს: „კაცო!

ე რა მოგვევიდაო?

ხომ დავკარგეთ, რაც გვერგო

დაგვითა და წვითაო?

ხელმწიფეს საზრუნველი

სხვა არ-რა აქვს განაო?..

რალათ მოაგონდება

გლახა ჩვენისთანაო?!..

ასრულდა ცოლის სიტყვა:

ალარვის აგონდება.

შიმშილი კარზე მოდგა!..

ჩვენი გმირი ღონდება!..

ე რა თავი ავიგდე?!...

ეს რა დამემართაო?

რა მრჯიდა მე საჩუქრებს!..

ვისი რა მემართაო?!..

გავიწყრომე ღმერთი და

გავირისხე ბელიო!..

თავს მოვიკლავ, რომ ჩიტის
არ მქონდეს იმედით.

წავიდა, მიაშურა,
უთხრა: „შემიბრალეო!..
სუფრა შენი წყალობა
დამეკარგა მალეო!..“

მეფეს ეუძღვენ, ველოდი
ისგან გაკეთებასო,
უჯახის აშენებას..
მიგ ცეცხლის დანთებასო.

მოვტყუვდი, დავიღუპე,
ღავრჩი საწყლად მშრალზეო..
იმ დღიდან არ მაშრება
კრემლი არც ერთ თვალზეო!..“

მზეთუნახავმა უთხრა:
„აქი გაფრთხილებდიო?
რა გინდოდა? შენს ქერქში
რატომ არა სძლებდიო?“

რათ ედები უბრალოდ
რალაც ღობე-ყორესო?
ეგ ერთი დაგიკარგავს,
უფრთხილდი მეორესო!“

გამოჰგვარა ჯორი და
სთქვა: „ხელი წააღეო!..
ხაზინაა ეს ჯორი!..
კარგა დაისწავლეო!..“

ყურს არ გააპანტურებს...
ძირს თავსაც არ დახრისო!..
რამდენ მუჟა ქერს აჰმევ,
ოქრო-ვერცხლად დაჰყრისო“.

უკვირს ნაცარქექიას!..
ამასაც ხომ ეს უნდა?!..
მალდი უთხრა და ჯორით
შინისაკენ დაბრუნდა.

IX

მადაბრინჯულა ჯორზე
და მიჩინდრიკობს ჩქარა..
მეზობელი ვაჟარი
გზაში შემოეყარა,

უსახლკარო, უმიწო,
მტრისგან აოხრებული,
ერთ დროს მოსახლე და დღეს
ყოლიფერს მოკლებული.

მიადახა: „ძმობილო,
გამარჯობა შენო!
ქვეითად რომ მოთოთხავ,
რა უყავი ცხენო?“

— დამცინი თუ რა არის?
— ქვეითი უპასუხებს, —
არ იცი, რაც გადამხდა?
რა მკლავს? და რა მაწუხებს?

მტერმა მძლია, ამიკლო,
დამავდო უსახლკარო!..
და დღეიდან ღარიბათ
ქვეყნათ უნდა ვეტარო!..

— „ვიცი! მაგრამ ახია
შენზე ეგ ყველაფერი!..
შენც არავის ზოგავდი,
იყავი ქვეყნის მტერი!..“

სულ ნაარმით ცხოვრობდი,
ალალს ერიდებოდი,
თან შეგქონდა ღალატი,
სადაც კი გაჩნდებოდი!..

ღმერთმა გკითხა და რისხვა
შენც მოგაგო ნაცვალი!..
აქვე გადახდება
ყველას სესხი და ვალი.

აი, მე სიმართლისთვის
რა ბედი მეწიაო!..

ერთი ასათ მოვმეკო,
რაც კი გამიციაო“.

უამბო ჯორის საქმე:
„ხაზინაა დიდო...
ქვეყნის ფასიც რომ მომცენ,
ამას არ გავყიდო!..“

გაუკვირდა ვაჟარს და
გააჰყიტა თვალები!..
უთხრა: „შენი ჭირიმე!..
შენ თავს ვენაცვალები!..“

რადგან შენზე ქრისტე-ღმერთს
მოუღია წყალობა
და ჩვენც ორთავ ერთი გვაქვს
ძველი ჩამომავლობა,

შემიწყალე ცოდვილი,
ჩამაცვი და დამხურე!..
ნუ დამაგდებ აქ საწყლად,
მიყმე და მიმსახურე!.

შევინანე ცოდვები,
გავიწმინდე გულიო!..
მიახლე და მიგულე
ძალღივით ერთგულიო“.

შეებრალა ჯოროსანს,
უთხრა: „კარგი, მჯერაო!..
უკან შემომიჯექი,
შინ მიგიყვან ჯერაო...“

გიპატრონებ, მოგივლი,
როგორც კაცს, კაცურადო!...
შენი ყმობა რათ მინდა?
სჯობს, ვიცხოვროთ ძმურადო!“

უთხრა და უკან ჯორზე
შემოისვა გულწრფელად;
მიჰყავს და მისი ძმობაც
აღარ აქვს საეჭველად.

X

მაგრათ ხელი მოჰხვია
იმ ვაჟარმა ჯოროსანს;
რილით და მოწიწებით
ხმას არ იღებდა ერთ ხანს.

ბოლოს კი შეევედრა:
„ლამის გადავეარდო!..
ვერ ვეტივეი... წინ წაჯექ
ცოტა, თუ გიყვარდო!..“

გაეცინა ჯოროსანს,
უთხრა: „ნუ ხარ ფრთხალიო!..
არ ვარგისარ ცხენოსნათ
და წაგიხდა თვალიო.

ეგ ღიპი რომ გაგზდია,
მიტომ ველარ ჯდებოი!..
აბა, მოიწი რალა!..
მე წინ წაფხოჩდებოი“.

წინ წაჯდა და ვაჟარს კი
დაუტოვა ადგილი,
მაგრამ ის არც ამითი
დაურჩა კმაყოფილი:

— „რა ვქნა, რომ ვერ ვახერხებ
მაინც მაგრად ჯდომასო!..
მეტი უნდა ადგილი
ჩემი მუცლის ზომასო“.

ამნაირად მხედარი
კისრამდი მიაჩოჩა
და, ზედ წკიპზე რომ ნახა,
მაშინვე აიყოჩა,

ჰკრა ხელი, გადაადგო!..
იხმარა სრული ძალა...

გააქენა ჯორი და
უეცრად მიიმალა!.

XI

აღგა ნაცარქექია,
ველარ ნახა ვაჟარი!..

იხედ-მოიხედა...

ღა დაეცა თავზარი!

სთქვა: „ეს რა მომივიდა?

აჲ შემაცდინაო!...

ახლა ხელცარიელი

საღლა წავალ შინაო?!“

დაბრუნდა და ისევ

მიშურა თავის ბედს;

მეამე ჯილდოს ელის,

ჰკარგავს ჯერ სულ იმედს!...

„დავიღუპე! მიშველე!...

კიდე გამაბრწყვესო!!

მეკობრობა-ძმობისთვის

მე მტერობა მიყვესო!...

ჯორ-ხაზინა მომტაცეს,

გაუყენეს გზასაო...

სკვდილი სჯობს სიცოცხლეს

დამ ჩემ ყოფასაო!“..

ქალმა უთხრა: „რა გიყო,

რომ ვერ ხმარობ ბედსაო?!“

ერთხელ კიდე გაჩუქებ

საჩუბარ ხელკეტსაო:

„თუ მასაც ვერ მოიხმარ,

ალარ გეშველებო!!...“

მაგრამ ჯერ მოგიხდება

შენც კუის სწავლებო“...

გამოიტანა ჯოხი,

უთხრა: „დატრიალდიო!.

გინდ ხმელეთიც მოგადგეს,

ყველას გაუძაღდიო!“

გაექანა ხელკეტი

და პირდაპირ ეძგერა!.

გაუდის ბრაგა-ბრუგი...

ხმლითაც ვერ მოიგერა!!.

შევედრა: „მიშველე!...

ამისგან მიხსნიაო!..“

არასა გთხოვ, გამიშვი!...

არ მინდა-რა შენიაო!!...“

ქალი ამბობს: ხომ კარგათ

შეგიხურდა გვერდიო?..

ეგ გასწავლის შენ კუის...

ჯოხი! აწ შეჩერდიო!!

მერე კითხავს: ხომ ნახე

მაგ ხელკეტის ძაღლი,

რომ შენი ხმლის მოქნევა

ალარც-კი გაცალაო?

აგრე იცის მაგ ჯოხმა,

არ უნდა ჩიჩინიაო!...

ვერ გაუძღებს ჩხუბში, გინდ

მოდგეს ჩინ-მაჩინიო.

წაიღე და შენ გქონდეს,

საჩუქრად იკმარეო,

მაგრამ მხოლოდ კი ფარად

მტრებზე მოიხმარეო!“

შეხტა ნაცარქექია!...

„ვიცი ამის ხელიო.

ამით ბევრს შევეწევი

და თავსაც ვუშველიო“.

მადლი უთხრა, წაიღო,

მიდის მიუხარია...

ხელკეტს გულში იხუტებს,

ძველი მეგობარია!...

XII

სახლს რომ მიუახლოვდა,

ცოლი დახვდა მტრიალი!...

თმაგაშლილი მოსთქვამდა:

„ვიამე ჩვენი ბრალი!...

ჯოროსანი ვაჭარი

შინ ჩამოგვესახლაო

და ჩვენ ავლადიდებას

ის პატრონობს ახლაო!..“

ასე ამბობს: „თქვენ ვინ ხართ?!
მალე აიბარგეთო!..

თქვენ სახლკარი ვინ მოგვკათ?
ჩქარა დაიკარგეთო!..“

ქმარმა უთხრა: ნუ ტირი!..
ენახოთ, რა იქმნებაო!..
ყოველივე ამ ქვეყნად
არის უფლის ნებაო!..

მოვიდა, უთხრა ვაქარს:
აქ ვინ მოგიყვანაო?
ჩემი ჯორის წამყვანი
შენ არა ხარ განაო?!..

ამ ჩემ სახლკარსაც ახლა
შენ ეპატრონებიო?
რათა? შენი რა მმართვეს,
ღმერთს რას ეუბნებიო?

მე ძმასავით მივიღე,
ტკბილათ, მეგობრულათო,
შენ-კი, გაუტანელო,
შინ მიხტები მტრულათო?!..

ჯორი შენ გყავს!.. სახლკარსაც
მართმევ?.. არ იქნებაო!..
აწ კი კმარა!.. ამდენი
მეყო მოთმინებაო!!..

წადი, რომ არ აგიტყდეს
ერთი ხათაბალო!..
თვარა ცუდათ შეგაქცევ,
თუ ვიხმარე ძალოო“.

გაიცინა ვაქარმა,
უთხრა: „რას მიჰქარაო?!..
ვინ ხარ! და სად მოსულხარ!..
ხომ არაფერს მპარაო?!

მე ეს სახლი და კარი
ქკულით შევიძინეო!..
შენ რად გინდა, ბრიყვი ხარ,
დაწეკ და იძინეო“.

შეხტა ნაცარქექია!..
სთქვა: მაშ კარგი, ენახოთო,
„ვაი, დედავ, მიშველე!“..
ვინ ვის დავაძახოთო?!..

დაიყვირა: „ხელკეტო!
ეცი მაგას ერთიო,
რომ მოაგონდეს ისევ
ჩვენი ქრისტე-ღმერთიო!“
დაბზილდა ხელკეტი,
გაექანა, ეძგერა,
აუცხუნა გვერდები!..
ვაქარმა დაიჯერა;

აღრიალდა, შეშინდა:
„ვაი! ვაი! ვკედებიო!..
გამიშვი და ღმერთმანი,
ძმურად მოვირიგდებიო!..
შემოდი, შენც იცხოვრე,
აღარ დავკეტ კარებსო!..
რა დროს ჩვენი ჩხუბია,
ბტერი გაიხარებსო?!“..

ნაცარქექიამ უთხრა:
„არა!.. რათ ირჯებიო?
ახლა ქკუა ვისწავლე,
აღარ მოვტყუვდებიო!..

მოლალატეს ბუნებით
არ გქონია პირიო!..
შენთან ლხინი არ მინდა
და არც შენი ჭირიო!

საიდანაც მოსულობარ,
იქითვე მიბძანდიო!..
თან წაიღე ხრიკები,
ემშაკური ფანდიო!..

რომ მოვტყუვდე ხელახლა,
ამას ნულა ელიო!..
არ გაჩერდე, ხელკეტო!..
არ შეუშვა ხელიო!..

ჯოხს გააქვს და გამოაქვს...
ვაქრის ზურგზე ტრიალობს;
ზურგის კანი აუწვია
ვაქარს... ყვირის, ღრიალობს:

— „ღღიდან აღარ ვიზამ
არაფერს თქვენს საწყენსო!...
არ დავდგები... გამიშვით...
გეფიცებით გამჩენსო!“...

მირბის თავის ქვეყნისკენ
ტირილით და ღრიალით,
ჯოხი მისდევს კვალდაკვალ
სულ ჰაერში ტრიალით.

მისდევს ნაცარქექიაც,
ჯოხს უყვირის: „ჰბრიგეო!!
მე მაგასთან უშენოთ
ვერა გავარიგეო!!“

რომ გადენა, მერე სთქვა:
ეყოფა აწ, კმარაო!
მადლი გამჩენს, მაგისგან,
რომ მე დამიფარაო!...

უთხრა: „ჩემო ხელკეტო,
გაქირვების ტალ-კვესო!

შელოცვილო გრძნეულის,
ხმაღზე უძლიერესო!!
ზოგჯერ კარგი მკურნალი
წამლად ხმარობს საწამლავს...
რომ გაჰკურნოს სნეული,
თვით სატკივარს უმაღ ჰკლავს.

და შენც სწორეთ ამგვარათ
დღეს გამიხდი საქირო!..
ღღიდან კი სხვა წამლის
ითხოვს მომავალი დრო.

წაგიღებ, შენც ჩემ ხმაღთან
ჩამოგკიდებ. ამიერ,
როგორც ძეგლს გადასულის!..
დარჩით მრავალგამიერ!“..

გადიწერა პირჯვარი,
შესწირა მადლი უფალს,
დაუბრუნდა მის ოჯახს,
ჩაუკვირდა მომავალს!..

მოყვრებს ეძებს სიფრთხილით,
მტრებს ყველგან ერიდება...
„ვაშა!.. ვაშა!..“ იმის ბედს!
და მის გამჩენს დიდებას!..

1897 წ. 30 აგვისტო.

44 გამზრდელი X

X ნამდვილი ამბავი

I

მთის მწვერვალზე, ცის მა-
ხოლობათ,
მერცხლის ბუდეთ რაღაც მო-
ჩანს;

თვალთ ისარი შენატყორცი
ვერ არჩევს მის სიგრძეს და განს.

ის ფაცხა ღვიმის პირათ
მიწნული და მიგრებილი,

დრო და ეამის შესაფერათ—
ზამთარ თბილი, ზაფხულ გრილი.

როდესაც მთა ბარს და ვაკეს
ემუქრება წარღვნა-ლეღვას,
ფაცხაც ღრუბელს გარს იბუ-
რავს,
ეკრძალება ქექა-ელვას.

მაგრამ, როცა დაქათმებს
თავზე იქვე მზე და მთვარე
და თვალის წინ ფიანდახათ
ეფინება არემარე,—

მაშინ ფაცხა უბრალობით
მომხიბლავათ ლამაზია
და იმასთან ყველა ტყუის,
რაც კი ციხე-დარბაზია.

გზა მოუძღვის საცალფეხო,
მიხვეული, მოხვეული;
მასზე გამვლელს უნდა ჰქონდეს
მარჯვე თვალი, მტკიცე გული;

ანუ ჰყავდეს რაში ცხენი,
მთაში გაზდილ-გამოწვრთნილი,
კლდიდან კლდეზე გადამფრენი.
უშიშარი და თან ფრთხილი. ✚

ამ შორეულ ფაცხა-ღვიმეს
ვინ პატრონობს, ვისი არის
და საამო კარ-მიდამოს
ვინ შეტრფის და ვინ შეხარის?

ერთი ვინმე ახალგაზდა
აფხაზია, ამ მთის შვილი,
რთულ ცხოვრების უარყოფი,
მცირედითაც კმაყოფილი.

კარგი თოფი, კარგი ხმალი,
კარგი ცხენი და ნაბადი!..
რას ინატრებს სხვას ამის მეტს
კაცი მისებრ დანაბადი?

მხოლოდ ერთს კი... და ის
ერთიც

არის მარტო სიყვარული,
რითაც მხოლოდ ქვეყნიური
ნეტარება არის სრული.

ბედმა ესეც არ დააკლო,
განასხვავა ვით რჩეული;

სიყვარულსა მის მონაშუქს
მოაშუქა სიყვარული:

ერთი თვეა, რაც რომ ცოლათ
მიიყვანა, ვინც უყვარდა,
ვისაც გულში ცასქვეშეთი
შეუწონა, შეუფარდა...

ნაზიბროლა—სახელია,
სამეგრელოს ასულია,
მოწყვეტილი ცით ვარსკვლავი
ედემს ალვად ასულია!..

ელფერობით ვარდი არის.
სინაზით-კი—მორცხვი ია...
ტრფობისათვის ჯერ პირველათ
გულის კარი გაუღია.

ცა და ქვეყნის შუამავლათ
მიაჩნია მას აფხაზი!..

გულში გულს დებს, სულში
სულს ცვლის,
ხორცს ეწმახენის სურო-ვაზი!..

ნეტავი მათ!.. მათ სიყვარულს
და მათ უხმო აღსარებას!..
ერთად გრძნობენ ამ ქვეყნათვე
სასუფეველის ნეტარებას...

მაგრამ ხანგრძლივ ეს სოფელი
გაახარებს ვისმე განა?

თაფლში ღრეხს მწარე ნალღველს,
მტრისას მისი გამოცანა! ✚

II

ახანელა ისე რომ აღარ ჩანს
თითი თვალთან მიტანილი!..
ცა მრისხანებს, ელვა-ჰეკამ
ნადირსაც კი უფრთხო ძილი!..

ქარი ზუის გულსაკლავათ,
წვიმა უშვებს კოკისპირათ;
ხან აქ, ხან იქ მთა-ღრეხებში
გავარდება მეხი ხშირათ.

თითქო მართლა თვით ჯო-
ჯოხეთს

აუშვია ქვეყნათ ზარი!

აიტანა შიშის ქარმა

თანასწორად მთა და ბარი!

ამ დროს ხოლმე თვით ეშმაკიც
ეძებს ძრწოლით თავშესაფარს,
ძაგრამ, დახეთ, ვილაც მგზავრი
სტუმრათ მოდგა აფხაზის კარს!...

დაურეკა და ხმა მისცა:

„გამომხედეთ!... ვინ ხართ შინა?
სტუმარი ღვთის კარზე ედგავარ,
ცხენს და კაცსაც გვინდა ბინა“.

გაუკვირდა აფხაზს და სთქვა:

„ამ თავსხმაში ეს ვინ არი?!“
შეუკიდა ცეცხლს და უცბათ
გამოაღო ფაცხის კარი.

გავიდა და შემოუძღვა
ფეხებამდე დასველებულს,
მიიყვანა ცეცხლის პირათ,
უდგამს სამეფს სკამს დაღალულს.

ხმას არ იღებს ჯერ სტუმარი,
ნაბდის თასმებს ნელა იხსნის;
თავ-პირი აქვს შებუდნული
ყაბალახით და იცინის!...

ჯერ ნაბადი მიაყუდა,
ბნელ კუთხისკენ მიდგა წყნარა
და, ბაშლიყი რომ გადიძრო,
მოტრიალდა უკან ჩქარა.

—მასპინძლო! სიცილით თქვა:
წახდა ჩემი ხუმრობა!...
ვერ მიცანი თუ გეწყინა
ეს უდროვო სტუმრობა?

—საფარ! შენ ხარ?... ენაცვლოს
ძიძის შეილი მაგ შენს თავსო...

ეს თვალეები რაღას ნახვენ
შენს უკეთეს სანახავსო?

მოეხვია, გადაკონა
როგორც ძმა და თვისი ტოლი
და მერე კი გააღვიძა
შიგნით მწოლი თვისი ცოლი.

შეეხვეწა: აბა, ჩქარა
მომამზადე ვახშამიო:
შორი გზა აქვს გამოვლილი,
არ ექნება ნაჭამიო.

—არა, ბათუ, ვახშამს არ ვქამ,
არ მცალია იმისთვისო!
მე სხვა მაღა მაქვს აშლილი
სხვანაირი გულისთქმისო...

უპასუხა და მოუყვა:
„მინდა გითხრა ჩემი ქირი:
დღემდის მტკიცე პირიანსა
დღეს მიტყდება, ძმაო, პირი!

„ალმასხიტს ხო კარგათ იცნობ
თავმომწონე ინალიფას?
მის ცხენსა და მის იარაღს
ვერვინ დადებს ღირებულ ფასს.

„ვაშკაცია თვალტანადი,
ცხენოსანი უებარი!...
მეტოქეა ჩემი მხოლოდ
ერთადერთი საშიშარი.

„შორს გაისმის მისი ქება,
ჩვენშიც ხშირი სტუმარია:
ბიჭობით და სილამაზით
ქალებიც კი გადარია.

„ერთი მხოლოდ ზიახანუმ
არათ აგდებს, არც უყურებს,
რადგან იცის რომ სხვებსავე
იმას ის ვერ იმსახურებს,

„ზიახანუმ, შენც კი იცი.
რომ შევენებით განთქმულია:

ბევრი კარგი ახალგაზდა
მისი ეშხით დაბმულია!...

„მთვარესაფთ ხელუხლები
სხივებს ჰყვებს და არვის ათბობს;
მომხიბლავი შორეულათ
თანასწორათ ყველას ატკობს.

• „გერ დიდლიცა, მიიბირებს,
დამონებს, იგდებს ხელში,
მერე უნდა გამოსცადოს:
აგდებს თვისს მსხვერპლს გან-
საცდელში!...

„მეც მომხიბლა ჯადოსანმა,
დამამარცხა, დამიმონა!...

ლა, თუ ქალი მაჯობებდა,
არ ყოფიქრობდი, არ მეგონა...

„დამაჩემა: „თუ გიყვარვარ
და ხარ ჩემი მოგვარეო,
ინალიტას ლურჯი ცხენი
ამ სამ დღეში მომგვარეო.

„ინალიტა თვისს ბედაურს
არ დაუთმობს ნებით გამჩენს
და, თუ ვინმე ძალას იხმარს,
შეაკედება, არ შეარჩენს!

„სხვა გზა არ მაქვს; მოპარევა
მხოლოდ ერთადერთი ღონე,
თუმცა კი სხვა დროს არ იკადრებს
ამას კაცი თავმოწონე.

„აი, რისთვის მოვსულვარ აქ,
ჩემო კარგო მეგობარო:
მე ბინდა რომ აღმასხიტის
ლურჯი ღიაფმა მოვიპარო!“

მოესმინა ძიძის შეიღმა,
ყველა კარგათ გაიგონა,
მაგრამ საქმემ უკუღმართმა
შეაწუხა, დააღონა.

უთხრა: „წუხებარ რომ ეგ საქმე
უკადრისი გიკისრია,
მაგრამ, რადგანც სიყვარულს
ტკბილი სენი შენც შეგყრია,

„გზა აღარ გაქვს!... უნდა გული
დაუდვა და ემსახურო,
რომ სატრფოს წინ შენ სირცხვი-
ლის

ოფლი აღარ მოიწურო.

„მის ოცნებას, მის გულისთქმას
უნდა მიჰყვე, დაემონო,
გინდ სიცოცხლეც შენი ტკბილი
მწარე სიკვდილს შეუწონო.

„ეს შენც იცი, არხარ ქვეყნის
უკადი და უმეცარი,
სავაშკაცოთ გამოსული,
უდრეკი და უშიშარი!

„მაგრამ მარტო უშიშრობა
ძლევისათვის არა კმარა,
თუ სიფრთხილაც გონივრული
დროზე მას არ დაეხმარა.

„ერთმანეთის მინამზავსი,
შიში სხვაა, სიფრთხილე სხვა,
ისე როგორც სხვადასხვა
ღვთის წყალობა და ღვთის რისხვა.

„რომ მიდიხარ, სად მიდიხარ?
მართალია, გიჭრის თვალი,
მაგრამ ჩვენში, როგორც უცხოხს,
აგებნევა გზა და კვალი.

„შენ ეგ საქმე მე მომანდე,
მე ვიზამ შენს მაგივრობას:
ან მოგიყვან იმ ცხენს ან თავს
შეეწირავ შენს მეგობრობას!

„შენ აქ დარჩი, დაიძინე,
გამომუშდი ცეცხლის პირას!.

და, თუ დამრჩა გამარჯვება,
მაშინ მოგთხოვ ფეხისქირას!"

გაეხუმრა, გამოეწყო
სამგზავროთ და გავლო კარი.
მადის. ელვა გზას უნათებს
და დაზუის თავზე ქარი.

III

ირაჟრათა. ქარი ჩადგა.

გადიყარა. დადგა დარი.

დღურჯ ბედაურს მოაგელვებს
მეგობრისთვის მეგობარი.

მოიყვანა, დააბა და
შენ შევიდა წყნარა, ფრთხილათ.
გრძელ ნაბადში გამოხვეულს
საუბრას სძინავს იქვე თბილათ.

აუარა გვერდი, მიდის
იქ სადაც ის ეგულება
შენც სიცოცხლეს ურჩევნია,
სულს სწირავს და თავს ევლება.

გულში ამბობს: „ერთს დავხედავ
ტყვილათ მძინარ ნაზიბროლას,
თუ გაუძღელ გულის ძეგრას,
სულის ბრუნვას, ხორცის ჟრფო-
ლას“...

სასოებით შედის ქვაბში
და რას ხედავს იქ საკვირველს!!
ნაზიბროლა ჩუმით ტირის,
პირს იხრავს, იკაწრავს ყელს!!

თმაგაშლილი ტინის კედელს
თავს ახლის და ხმას არ იღებს...
მინგრეულს და მონგრეულსა
ხედავს იქვე მის ქვეშაგებს!!..

მიხვდა ქმარი, რაც მომხდარა,
არმა დაჰკრა, ელდა ეცა!..

და, რომ ტრინტიც არ დაუძრავს,
იქვე უხმოთ ჩაიკეცა.

დიდხანს იჯდა რეტდასხმული,
უყურებდა ცოლის ტანჯვას;
ბოლოს ღონე მოიკრიფა
და მოეგო ისევ ქუუას.

მივიდა და უთხრა მტირალს:
„ჩუ, ნუ ტირი, გენაცვალე!
რაც გინახავს -- სიზმარია,
დაივიწყე ისევ მალე!

„ყოველგვარი მოსავალი
კაცის თავზე უნებური
ღეთის რისხვია და ტყვილათ ბედს
რას უჩივი, რათ ემღერი?

„გადაიგდე გულიდან ეგ
ცრუ ზღაპარი და სიზმარი!..
მე და შენი სიყვარული
წმინდა არის ვით ლამაზარი!“

მოეხვია და კრემლები
ამოუშრო თვალში კოცნით;
დააწყნარა, დაამშვიდა
ალერსით და ბევრი ხევწნით.

მაშინ მხოლოდ გამობრუნდა
სტუმრისაკენ და უთხრა ეს:
„ადე, ძმაო, გაღვიძებას
არ აპირებ, მგონია, დღეს!“

წამოვარდა ზეზე საფარ
მემკრთალი და დარცხენილი!
მაგრამ, როცა მშვიდ სახეზე
შეამჩნია მას ღიმილი,

გაიფიქრა: „მადლობა ღმერთს!
არაფერი შეუტყვია,
თვარა გულ-მკერდს გამიხერტდა
ხანჯლის წვერი და ან ტყვია!

„არ უთქვამს ქალს, რაც
შეგცოდნე.

ჩანს, ნამუსი შეუნახავს.
ჩემ საქციელს სამარცხვინოს
ვინ გაიგებს, ვინ დამძრახავს?“

მერე უთხრა თვის ძიძისშვილს:
„გატყობ, რომ ხარ კმაყოფილი...
შეასრულე განა ჩემი
ძნელი ნატვრა და სურვილი?“

— „შევასრულე: მოგიყვანე.
დროა, აწ კი გაეშურე!
ნუ დამძრახავ, საკადრისათ
თუ რომ ვერას გემსახურე!“

ხან ესა თქვეს, ხან ისა თქვეს,
ისაუბრეს ჯერ ერთხანათ,
მერე წყალიც მოუტანა
მას ხელ-პირის დასაბანათ.

გამოაწყო, არ დააკლო,
რაც წესია, სამსახური,
რომ სტუმარი არ გაუშვას
გულნაკლი და უმადური.

შეუკაზმა ცხენი, შესვა,
თვითონ შეჯდა ნაქურდალზე
და ორივემ მათრახები
ატაკუნეს ერთხანს ძალზე.

გაახურვეს მით ცხენები,
ააღელვეს, ააჩქარეს
და ვიწრო გზით ის დაღმართი
სულ კუნტრუშით ჩაატარეს.

რომ ჩავიდნენ შორიახლოს
მინდვრის პირათ, იქვე დაბლა,
მასპინძელმა შეაჩერა
ცხენი და ხმა აიმაღლა:

— „საფარბეგო! პირშაობა
შენი ვიცი, შემიტყვია!..
და დღეიდან ჩვენ ორს შუა
მოციქული არის ტყვია!

არა თქვა რა!.. არც მე
გკითხავ:

არის ზოგი შეცოდება
რომ სათქმელათ საძნელოა,
არც შენდობა უხერხდება!

ახლა წადი! დამეკარგე!
ფრთხილათ! არსად შემიყარო,
რომ ცულ გულზე უცაბედათ
შენი სისხლი არ დავღვარო!“

ეს რომ უთხრა, შეერთა საფარ,
გაშრა, ფერი დაედვა მკედრის,
ჩაუვარდა ენა პირში,
გაქვავდა და აღარ იძვრის...

ძლივს წარმოთქვა: „მართლა
ხარ!..

2
(აღარა მაქვს მე სათქმელი!..
შემაცდინა თვით ეშმაკმა
და დამრია ცოდვილს ხელი!..
— შენი ტყვე ვარ!.. ჰა, ხომ
ხედავ!

იარალი დამიყრია...

სასიკვდილოთ ჩემი ნებით
შენ წინ თავი დამიხრია...

„ჩემ სიცოცხლეს სიკვდილი
სჯობს...

მომკალ... ტანჯულს რამ მიშვე-
ლე,

მაზღვევინე, რაც შეგცოდნე,
სინიღისი გამიმრთელე!..“

--- „არა! შენ ვერ შეგვებო
სასიკვდილოთ ჩემი ტყვია:
დედი ჩემის გაზდილი ხარ,
მისი ძუძუ გიწოვია...

„რაც ქვეყანას მიაჩნია
რჯულზე უფრო უმტკიცესათ,
რომ გატეხე, ის გეყოფა
სიკვდილამდე შენ საკენესათ.

„წადი ჩემგან შენდობილი,
მაგრამ შორს კი... და მშვიდობით!..

დღეიდან ჩვენ წმინდის გულით
ერთმანეთს ვერ მივენდობით!

„მაგრამ ერთს კი დაგავალდებ,
მისრულე უეჭველათ:

რომ მიხვიდე ყაბარდოში,
იცილე რომ სულ პირველათ

„წადი, ნახე ის მოძღვარი
კინც შვილივით გამოგზარდა
და უამბე შენი პირით,
რაც სირცხვილი დაგემართა“.

გადმოხტა და ლურჯი ლაფშა
მისცა ხელში, ჩააბარა,
მოტრიალდა და აღმართი
ძლივს ბარბაცით აიარა.

IV

არც გვარით, არც ვაჟეცობით,
არც სიმდიდრით, არც ქონე-
ბით,—

ჰაჯი-უსუბ ცნობილია
მხოლოდ ჭკუით და გონებით.

ქირში, ლხინში საზოგადოთ
უმისობა არ იქნება;
ხელის გულზე უწერია
თვით მაჰმადის წმინდა მცნება.

ზღვა და ხმელი მოვლილი აქვს,
მნახველია ცა და ქვეყნის;
ჯერ ისევე ჰანძაკია,

თუმც არ არის კი მცირე ხნის.

ხელ-ფეხს ერჩის, თვალსაც
უჭრის,—

არ ტყუილი ქაღილია;

სადაც კია გვარიშვილი,
ყველა მისი გაზდილია.

საფარბეგიც მან გაზარდა
ისე როგორც სხვები ყველა;
მაგრამ მარტო წრთენარას იზამს,
თუ ბუნებამც არ უშველა?

აი, სწორეთ ამ უსუბთან
მიდის ეხლა საფარბეგი,
მორღუობის გამტეხი და
ჩვეულების გადამდეგი.

ეუბნება ყოველისფერს,
უნებურათ რაც შეემთხვა;
ცრემლები სდის და ეჩრება
ბურთად ყელში მწარე სიტყვა.

ყურს უდებდა ჰაჯი-უსუბ,
სახე მოინალვლიანა:
სიდიადე ამ მუხბოლობის
თვალ წინ გაისიგძეგანა.

ოხვრით ჰკიცხა: „მერე? მერე?
რომ გაიგო, რა თქვა ჰმარამ?“

„მაპატივა შეცოდება
როგორც ძმამ და მეგობარმა!“

„მხოლოდ ეს კი დამავალა:
ნახე შენი გამზრდელიო
და მაგ შენი საქციელის
პასუხს მისგან მოველიო“.

—მესმის, მესმის და პასუხიც
ჩემი მხოლოდ ეს არიო
რომ ნამუსის გასაწმენდათ
ჩემი ხელით სისხლს დაედვრიო!

შეაყენა ზედა ფეხზე
მან დამბაჩა გატენილი;
მორჩილებით გულმკერდს უშ-
ვერს

საფარ მისი გამოზდილი.

თავრამ უსუბ ყუბნება:
 „შენ სიკვდილის რა ღირსი ხარ?!
 სასიკვდილო მე ვარ მხოლოდ,
 რომ კაცთ ვერ გამიზღიხარ!“

წარმოთქვა და საფეთქელში
 მიიჭედა ცხელი ტყვია!..
 ჩაიკეცა სულთან მშრძოლი,
 წამლის კვამლში გაეხვია..

1898 წ. ივნისი.

გახაშვორებელი კითხვები: მოიგონეთ აკაკის ბავშვობა და მოწაფეობა მისი „თავგადასავალიდან“. აღნიშნეთ უმთავრესი მომენტები მისი სამწერლო მოღვაწეობისა. ჩამოთვალეთ აკაკის პირველი ჯგუფის* ის ნაწერები რომლებშიც იხატება ავტორის პიროვნება როგორც მამულიშვილისა. მოიგონეთ იმავე ჯგუფის ის ლექსები რომლებშიც გაშობატულია ავტორის შეხედულება პოეტზე და სახელმწიფოზე ამავე ჯგუფის ნაწერები რომლებშიც ავტორი ხასიათდება როგორც კერძო ადამიანი და მოქალაქე.

მოიგონეთ მეორე ჯგუფის ნაწერები რომლებშიც ავტორს გამოხატული ჰყავს ახალი დროის ქალები და განათლებული ეკლესიები ანუ ინტელიგენცია და დაახასიათეთ ეს უკანასკნელი.

როგორ გეხატავს აკაკი ჩვენი ქვეყნის წარსულს თავის საისტორიო პოემებში, მოთხრობებში და დრამებში? ჩამოთვალეთ და დაახასიათეთ აქ დასახელებულ თხზულებათა მთავარი გმირები.

რომელს ლექსში გეხატავს აკაკი თავის შეხედულებას ჩვენი ქვეყნის მომავალზე?

უჩვენეთ დედამზრი აკაკის ზღაპრებისა: „ალექსი“, „ლამურა“ და „ნაქარქქია“. რა დედამზრია გატარებული პოემაში: „აღმზრდელი“? დაახასიათეთ ამ პოემის მთავარი გმირები: ბათუ-აფხაზი, საფარბეგი და აღმზრდელი (პაჯი-უსუბ).

საზეპირობი. დაისწავლეთ ზეპირად პირველი ჯგუფიდან: „ჩანგური“, „სიმღერა“, „განთიადი“, „ქალაჩა“, „ავადმყოფი მგოსანი“, „სულიკო“, „ქებათაქება“ და „დიდება მაღალთა შინა“;—მეორე ჯგუფიდან: „იმერული ნანინა“, „ბოდბეიდან მე-IV“ და მე-V-ე თავი, „თორნიკე ერისთავიდან“ მე-III-ე თავი („დილა ომის წინ“) და მე-VI-ე თავიდან ჯარის სიმღერა: „აკაკიასის ქედზე იყო ამირანი მოჯახული“;—მესამე ჯგუფიდან: „ლამურა“.

საწერი თემები და საგარეოშოები: 1. აკაკი როგორც მგოსანი და მამულიშვილი (პირველი ჯგუფის ნაწარმოებთა მიხედვით). 2. მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული ინტელიგენცია აკაკის ნაწერებში (ოგულისხმებზე მეორე ჯგუფის ნაწერები). 3. ქართული ქალი აკაკი წერეთლის ნაწერებში („ბოდბე“, „თამარ-სიბიერი“, „ბაში-აჩუკი“, „პატარა კახი“). 4. ქართული მეფე, დედოფალი, თავადი, აზნაური და გლეხი მამულიშვილობის საკითხის წინაშე აკაკი წერეთლის ნაწერებში („ბაგრატი დიდი“, „ბაში აჩუკი“, „პატარა კახი“). 5. ასეტიზმის პრობლემა აკაკისა და ილიას პოემებში: „თორნიკე ერისთავი“ და „გარდევლი“. 6. აკაკი როგორც მხატვარი ბუნებისა (ამ თემაზე).

მოსარკვევად საქმეა შემდეგი ადგილები მოიგონოთ: „მაისის ღამე“, „ორი სურათი“, „მწუხრი“, „ქებათაქება“. „დილა ომის წინ“ — „თორნიკე ერისთავიდან“ თავი III, აგრეთვე „ბაში-აჩუის“ მე-II-ე თავის დასასრული, სადაც მთვარის ამოსვლა და მეურმის სიმღერაა აწერილი).

ბიოგრაფია და ბიბლიოგრაფია. აკაკის სრული ცხოვრების აღწერა ღლებდნე არ მოგვეპოება. არის კერძო წერილები და მოგონებანი მისი ბავშობიდან, მოწათფობისა და ცხოვრების შესახებ; მაგრამ ამათში შედარებით უფრო ვრცელი თვით აკაკისავე „ჩემი თავგადასავალია“. რაც შეეხება აკაკის თბზულუბათა გამოცემას, ღლებდნე არც მის ნაწარმოებთა სრული გამოცემა მოგვეპოება. „ქართულთა ამჟანაგობამ“ მისი ლექსების მარტო ორი ტომი გამოსცა (1893წ.); შემდგ აკაკი თვითონ შეეცადა თავისი ნაწერები მის მიერვე დაარსებულ ჟურნალ „კრებულში“ გამოეცა (1897—1900 წ.), მაგრამ დამოუკიდებელ მიზნთა გამო ჟურნალი დაეზურა და გამოცემა შეჩერდა; ბოლოს ავტორმა კიდევ სცადა თავის თბზულუბათა გამოცემა, მაგრამ ორი წიგნის მეტი ვერ გამოსცა („ჩემი ნაწერები“ 1912 და 1913 წლებში). ამჟამად აკაკის თბზულუბათა გამოცემა თვით მგოსნისაგან ნანდერძევი აქვს „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას“ რომელიც უკვე შეუდგა ამ საქმეს და იმეღია — მალე გვექნება უკედავი მგოსნის ნაწარმოებთა შესაფერი გამოცემა.

კრიტიკა. აკაკის შემოქმედების შესახებ მრავალი წერილი დაწერილა, განსაკუთრებით ბევრი დაიწერა მისი ნი წლის იუბილეს დროს (1908 წელს) და გარდაცვალების წელს (1913). მაგრამ ეს წერილები საყოველღღო გაზეთებშია გაფანტული და მკითხველისათვის ზელმოუწამელია. ამიტომ აქ მხოლოდ ორს დავასახელებთ: კიტა აბაშიძისას („ეტიუდები“ II, გვ. 1—37) და ალ. ხახანაშვილისას („ქართ. სიტყვ. ისტორია“ II, 134—154).

6 5 4 3 2 1

ამ განუთავისებელ ვითარებაში მკაცრად თათბირი ჩატარდა. ეს მკაცრად არაა: ალექსანდრე ჯავახიშვილი (1786—1846 წ.), მამია გურიელი (1836—1891 წ.) და ანტონ ფერდინანდი (1836—1913 წ.). მამია შირაზის პირველი როგორც თავისი სტატიით ისე რამდენიმე ცხოვრებით უფრო განსაზღვრის შერევის მკაცრებს ეკუთვნის და კერძოდ ამ შერევის უკანასკნელ ნიშანს მკაცრად—ბესარიონ გაბაშვილის (ბესარიონ) მოგვარების. სწორედ ამიტომ შესაძლოა უმჯობესად უთვლიყო—ეს მკაცრი «ჩვენი ძველი მწერლობის» ბოლოში მოგვითავსებინა, მაგრამ, რადგან მისი ცხოვრება უმთავრესად მე-XIX-ე საუკუნეს ეკუთვნის, ამიტომ აქ ვითარება. რაც შეეხება დანარჩენ რამდენიმე მკაცრს, იგონი ხომ მამართლებითაც და ცხოვრებითაც იმ ხანას ეკუთვნიან რომელსაც ამ ქრისტიანობაში მოთავსებული დანარჩენი მწერლები ეკუთვნიდნენ.

გადაწვეტილი გეგმად ამჟამად წიგნში აკაკის შემდეგ გიორგი წერეთელი მოგვითავსებინა როგორც იმავე ეპოქის მწერალი, მაგრამ წიგნი ამდენად გაზარდა რომ იძულებული ვართ ამ ნიშანს ბეჭეტიტით ჩვენი ახალი მწერლობის მეორე წიგნი დავიწყოთ.

აქ ვითარებაზე შემოდასახელებულია სამი მკაცრის მოკლე ბიოგრაფიის:

ალექსანდრე ჯავახიშვილი. თავადი ალექსანდრე გარსევანის ძე ჯავახიშვილი დაიბადა 1786 წელს. მამა მისი ერეკლე-მეფის ელჩად იყო რუსეთის სამეფო კარზე. ხუთი წლის ალექსანდრე მშობლებმა კეთილშობილთა სასწავლებელში შეიყვანეს. სწავლა ალექსანდრე ჯავახიშვილმა პეტერბურგში დაამთავრა (პეტერბურგში), რის შემდეგაც სამხედრო სამსახურში გამწესდა და სხვადასხვა ომში მამაცი მხედრის სახელი მოიპოვა. შემდეგში მას დავითი ცნობილი მწერალი გრიბოედოვი რომელმაც მისი ქალი ნინო შეირთო. ალ. ჯავახიშვილი გარდაიცვალა თფილისში 1846 წელს.

მამია გურიელი. თავადი მამია დავითის ძე გურიელი დაიბადა 1836 წელს სოფელ ლესას (გურიისში). ქართული წერა-კითხვა ადგილობრივი მღვდლისაგან ისწავლა, ხოლო 1851 წელს ქუთაისის გიმნაზიაში შევიდა, სადაც ცოტა ხანს სწავლობდა. 1853 წელს მშობლებმა თფილისის გაგზავნის, სადაც მთავრობამ ჯარში გააწესა. 1861—1877 წლებში მამია სამხედრო სამსახურიდან გათავისუფლებული იყო და თფილისის მაღალ საზოგადოებაში ტრიალებდა. აქ იგი დაუახლოვდა მელიქიშვილის ქალს და 1868 წელს ჯვარი დაიწერა. მაგრამ ორი წლის შემდეგ სამუდამოდ განშორდა (განქორწინებით). 1877—1884 წლებში იგი ისევ სამხედრო სამსახურში ითვლებოდა, მაგრამ ოჯახური უბედურების

გულდაჩაგრულმა **ღვინის სმას მიჰყო** ხელი, დავალიანდა, გაღარიბდა, დასწეულ და და 1891 წელს **ქლექით** გარდაიცვალა ქუთაისში. მის ნაწარმოებთა შორის საუკეთესო ლექსებად ითვლებიან: „შოშია“, „ადამიანი“ „კარჩხაღი მთებს“, „ალავერდი“ და „პოეტი და ჩვენება“. მასვე ეკუთვნის ჰომიროსის „ილიადის“ პირველი კარისა და ლერმონტოვის „დემონის“ თარგმანი.

ანტონ ფურცელაძე. ანტონ ნიკოლოზის ძე ფურცელაძე დაიბადა 1836 წელს ღარიბის ქართლელი ჯნაურის ოჯახში. მშობლებმა პატარა ანტონი რუსეთის ერთერთ კადეტთა კორპუსში მიაბარეს, მაგრამ აქ სავიმნასტიკო ვარჯიშობის დროს მან ფეხი დაიშავა და მშობლებმა მოსამზადებელი კლასიდანვე გამოიყვანეს (1853 წელს), რის შემდეგაც იგი ხუთი წლის განმავლობაში შინ ცხოვრობდა და ქართულ მწერლობას ეცნობოდა. (1858 წელს), ნიჭითიერმა ხელმოკლეობამ ახალგაზდა ანტონი აიძულა თფილისში ჩამოსულიყო სამსახურის საშოვნელად. ამავე წელს ეკუთვნის მისი პირველი თარიღიანი ლექსი. 1862 წლიდან ანტონ ფურცელაძე „ცისკარის“ რედაქციაში შევიდა, შემდეგ კი სხვა ჟურნალ-გაზეთებშიაც თანამშრომლობდა. ბოლოს დროს იგი თფილისის სათავადაზნაურო ბანკში მსახურობდა: ჯერ დირექტორად და უკანასკნელად — ბანკის გამგეობის თავმჯდომარედ. იგი გარდაიცვალა 1913 წელს. — ანტონ ფურცელაძეს ბევრი ლექსი, პოემა და მოთხრობა აქვს დაწერილი, თავისი კალამი მას დრამა-ტრადედიების წერაშიაც უცდია. მაგრამ მის ნაწერებს სტილის, ენის და საზოგადოდ გარეგანი ფორმის შეუმუშავებლობა ეტყობა. მის ნაწარმოებთა შორის თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს პოემებს: „თამარ ღაზნელი“ და „მარაბდა“ და მოთხრობებს: „მართა“, „მაცი ხვითა“, „ვაი მართალთა“ და სხვათა.

1 სიყვარული

სიყვარულო! ძალსა შენსა
ვინ არს რომე არ მონობდეს? ;
ვინ არს რომე გულისა ტახტად,
ოხვრას ხარკად არა გცემდეს?

შენგან მეფე მონას ეყმოს,
შენგან ბრძენი ხელად რებდეს,—
და ბულბულსა რად ეძრაზვის
რომ შენ გამო ვარდს შეჰყეფ-
დეს?!..

აღ. ჰავჭავაძე.

2 სახე შენი მემახევა, მებადა.

სახე შენი მემახევა, მებადა,
სრულ განმძარცვა, რაც რომ ცნობა მებადა!
პატიმრობას მიმცა დაუსრულებელს,
მღერად ოხვრა, ლხენად გლოვა მებადა!
მე მოგმართე შენ მკურნალად დანაგულს,
შენ წამლის წილ მყის მომაპყარ დანა გულს!
ზილფნი რხევით უარისტქმის მსახენი
მიჩვენებდენ ბალახშის კარს დანაგულს!
გული ჩემი მუჯამარი ახალი,
სურვილს აკმევს სიყვარულის, ახ, ალი!
არ ვიკვირვო, მაშა რა ვჰყო ბედკრულმან?
იგი გტრფობდა, შენ მახვილი ახალი?!
რა მეხშირა შენთა ისართ მალემა,
მეტმან ცრემლმან ლაქვარდის ფერ მალემა!
გლახ ჰყრობილი ამას ვაებს, ვალაღებს:
ვერ განერა ესრეთ ვითაც მალ ება!

აღ. ჰავჭავაძე.

3 ვაჟ დრონი, დრონი.

ვაჟ დრონი, დრონი, ნაგებნი მტკბარად
წარილტვნენ, განჰქრენ სიზმარებრ ჩქარად!
მე იგივე ვარ მარად და მარად!
არ ვსდევ ჟამთა ცვლას...
მე იგივე ვარ მარად და მარად!

მოვშორდი მოყვასს—ძალს ცხოვრებისას,
არ გიკვირსთ—მხედრეთ კვლავცა სულმდგარად?!

მე იგივე ვარ მარად და მარად!

გლახ ბედისაგან ესრეთ დასჯილი
იმედოვნებას ვუწოდებ ფარად!

მე იგივე ვარ მარად და მარად!

მე ერთმან ერთგზის ერთს ვუძღვენ თავი,
მასვე ვმონებდი მტკიცედ და მყარად!

მე იგივე ვარ მარად და მარად!

თუ მასცა ჩემებრ უცავს სიმტკიცე,
ვიბრალებ რაყიფს: შვრების მომცდარად!

მე იგივე ვარ მარად და მარად!

ჰსაჯეთ: ჰყრობილმან უწყისა ტრფობა?

საცა გინდ ვიყო, მასთან ვარ მარად!

მე იგივე ვარ მარად და მარად!

არ ვსდევ ჟამთა ცვლას...

მე იგივე ვარ მარად და მარად!

ალ. ჭავჭავაძე.

4 გ ო გ ჩ ა

I

ზოგჯერ ტბა ვრცელი ხმოვანებით ზღვისა მზაძვი:
ოდესმე ზვირთთა აღქაფებით ღელავს მრისხანედ,
ზოგჯერ ვით ბროლი გულუბრყვილო, წმინდა, უძრავი
თვის შორის ჰხატავს ცისა ლაქვარდს და მათათა მწვანეთ.

მაგრამ ნაქცევნი მისთა კიდეთ ძაძით მშოსველნი,
საგლოვო ნაშთნი შენობათა კვლავ ეროვნათა,
სად ყვავებულან დიდებულად ქალაქნი ვრცელნი
და სად დღეს ვჰხედავთ ოდენ ზუთა და ნატამალთა,—

ქმუნვათა თვისთა მნახველთაცა უზიარებენ.

უდაბურება, მდუმარება, არარაობა
თვალთა და ვულსა კაცისასა სეჭდით ავსებენ,

მეგობრით წარმოდგება ოხვრით ეს გრძნობა:

აჰა პალატთა დიდებულთა ნგრეულნი ნაშთნი!
ლაქთა ჩინებულთა ხვედრი უცილო!

სა ჩვენისა მომავლისა ნამდვილი ხატი!
 ზოლოდ აწყობზე რას დაბჟულხარ, .ხედავ ბრმობილო?»

II

ესე კარა ძლივ საცნობო ყოფილი ტაძრად,
 აღ კვლავ მეფენი მოწიწებით იდრეკდენ მუხლათა,
 აღ ღვთის დიდება მორწმუნეთა ესმოდათ მტკბარად
 და ცისა მიმართ გრგვინვიდიან ხმანი ფსალმუნთა,---

დღეს ეს ნაქცევი სახიერად მაჩრდილობელი
 ხედავს თვის ქვეშე დამოკველად ოდენ პირუტყვთა,
 მოგჯერ ნადირთა, ზოგჯერ მხეცთა, და ხან წარმვლელი
 უნ შეფარებს საქონელთა შორით ზიდულთა.

ეს გროვა ქვათა სახეშლილის ოთხკუთხედისა
 დგილ არს სადა სავაჭრონი მდიდრად წყობილან:
 ომენნი მხნენი ხელოვანნი მომგებლობისა
 ორსა ქვეყნისას ამა საქმით აღრიც ცნობილან.

მაშინ მათ შორის ხშირ ყოფილა ქურუთა მქონე:
 რათუ ვერცხლით, ნდობითაცა ყოვლად მდიდარნი.
 წ მტკრად აღვილა იგი ძალი და იგი ღონე,
 ათთა განთქმულთა შეძლებათა წარშლიან კვალნი!

მიხედე ამა ვრცელსა ვაკეს ქვაყრილსა ბნელად,
 ვლავ ასპარეზსა, სად ჰქონიათ ტაიქთა სრბოლა,
 ოგნის ტაცება ჰაბუკ მხედართ გაშოსაცდელად,
 ქუბთა ტრიალი, ჯირითთ ტყორცა და ისართ სროლა!

ერთგზის ესეცა ქვანი შავნი დღეს დახავსილნი
 ერთიერთთანა კავშირობით ამაღლებულან;
 კუთვნელნი მათნი ბედნიერნი და კმაყოფილნი
 აღესმე მათში განცხრობილან და განშევებულან;

აქაცა მჯდარა ძალი მაღალს ტახტსა ამაყად
 ყალობათა და რისხვის ფრქვევით მმართველი ერთა;
 ქაც უღრღნიათ შურსა, მტრობას გულები ხარბად,
 ჭრფილნი აქაც შემსკვალვიან კვლავ ერთმანერთთა.
 რავდენტ ბანოვანთ შევენებანი ახლად მშლილობნი
 ჯელის სიწმინდეს მოუზიდავს ნაპირს ამ ტბისას!

ვარდნი, ზამბახნი და მიხაენი და გიშრის მწყობრნი
რავდენგზის ტურფად გარდულია სარკესა წყლისას?!

რავდენგზის მთვარეს თავმოშვონეს მათთან შთახედვით
უგრძენია თვისი ჩაგრულყოფა და მოღრუბლვილა!
მაგრამ რა?!.. დროჲს მსერელის ცელით ყოვლთა წარმწყმედით
ციურთა მჯობი მშვენებლობაც სხვათებრ მოსთვლილა!

1841 წელი, მარტი.

აღ. ჭავჭავაძე.

ნ შ ო შ ი ა

I

ჩვეულის სევდი აღმევსო გული,
მან დამაღონა,
უკურნებელი გამეხსნა წყლული
და მომაგონა
ქარიშხლიანი ყმაწვილობა
ჩემი წარსული,
სარწმუნოებით აღსავსე გრძნობა
მოტყუებული, —
როცა მიყვარდა მე ყოველი
დასანახავი:
ბალი, მწვანო, ტყე და ველი,
მიწაც ნახნავი;
როცა ღვთისადმი მქონდა ერთი
მხოლოდ ვედრება:
ჩემის საბრალო, სამშობლიოს
ბედნიერება!..
დავსუსტდი, დავბნდი, დამიბნეოდა
თვალთა სინათლე;
ვგრძნობდი სიკედილსა, თან მიმდევრ
მხოლოდ სიმართლეს!..

II

ლიეთ დროის შორიდან მოისმოდა
აჰა პალატა ზბა მშვენიერი;
ლაქთა ჩინებულ...

მისი სიამე არ ითქმოდა:	143
იყო ძლიერი.	
თურმე შოშია შინაური	
სტვენდა, გალობდა.	141
მეყურებოდა მისი მოთქმა,	146
ამას ამბობდა:	146
«ყმაწვილმა ბიძამ გალიაში	148
უხსნელ ტყვედ ვზივარ,	148
ჩემსა აღმომზრდელ სამშობლოში	149
შეპყრობილი ვარ!	150
თუმცა ხანდისხან გამიშვებენ	150
ვითომც ნებაზედ,	151
მაგრამ მაშინაც თვალს მადვენებენ	152
მცირე ფრენაზედ...	153
მეუბნებიან: ენა სთქვიო	153
ჩვენებურათა!	155
ძლიერ სცდილობენ — შევეჩვიო,	155
გავხდე ხუმრათა...	157
მცვენ ქორისა და მიმინოსგან,	161
მიფრთხილდებიან;	
გაკვირვებული ვარ ამისგან:	164
რისთვის სცდებიან?!	165
მამათა ჩემთა არ ჰყოლიათ	166
არავინ მცველი	166
და ცხოვრება კი მათ ჰქონიათ	166
დიდსანატრელი!...»	167

III

«მე ღვთისაგან მაქვს დანიშნული	168
მისის წყალობით	168
სახლად ტყეები აღვსებული	169
ყოვლის ნაყოფით;	184
საზრდოდ ველები შემკობილი	186
ხეხილებითა,	201
ათასფეროვნად შეღებილი	271
ყვავილებითა.	273

იქ უნდა ვიყო, დავფრინვიდე
თავისუფლებით,
ფრთებს ნელსა ნიაფს გაეუშლიდე
სიაშოვნებით:
კამარა შეეჰკრა, გარდმოვხედო
მშვენიერს ბალახს,
ტკბილის ცრემლებს გაეუბედო
ქება დიდს ~~სიგლას~~.
ოჰ, შემოქმედო, რანაირად
მაშინ დაგლოცავთ!
მე და მთლად ტომი ჩემი ხშირად
შენთვის მსხვერპლს დავსწავთ!»

1866 წ.

მამია გურიელი.

ნ ა დ ა მ ი ა ნ ი

ცხოვრებაში რა შესვლასა იწყებ
და ბედიც კეთილფუნებიანი
თან დაგდევს, იმ დროს ნუ დაივიწყებ
რომ შენ ხარ მხოლოდ ადამიანი!
იქვე ტურფა, იქვე უებრო,
ძლიდარი, ბრძენი, მხნე და ჭკვიანი,
მაგრამ ფიქრისგან არ განიშორო
რომ შენ ხარ მხოლოდ ადამიანი!
შემთხვევამ მოგცა ბევრი ქონება,
ხელმწიფედ დაგვსა, გქმნა სრულსვნიანი?
მაშინაც გმართებს უფრო ხსოვნება
რომ შენ ხარ მხოლოდ ადამიანი!
ეკებ, კეთილო, ბედს არ უყვარდი,
მოგიკლა გული, გყო სევდიანი?
ნუ დაეცეპი, დასდეგ, გამაგრდი,
გახსოვდეს რომ ხარ ადამიანი!
დაე იცვალოს გარემოება,
თუნდ ხალხის ხმაცაც მოგცეს ზიანი,
თვით ნუ იცვლები! მოვა დროება,
ლაქს გიცნობენ რომ ხარ ადამიანი!

10. სამშობლო ხევსურთა	გვერდი. 143

III. ხ ა ლ ხ ი:

11. მოზოვარა გლახაკი	144
12. თინიას მამითადი	146
13. სურათი	146
14. თანდილას დარდი	148
15. დედაბრის მოთქმა	148
16. გუთანი	149
17. ბერუას ჩაფიქრება	149
18. სესიას ფიქრები	150
19. ლამის მეზრე	150
20. აღზევნას წასვლა	151
21. ტეტიას მოთქმა	152
22. ბერუას ჩივილი	152
23. სნეული ოჯახი	153
24. მოხუცი ხიზანი ყაჭვილის მემამულეს	153
25. მევენახის სიმღერა	155
26. თედუა	155
გასამეორებელი კითხვები	157

VII. ილია ჭავჭავაძე — ბიოგრაფია 151

I. მშობნის პიროვნება:

1. ყვარლის მთებს	164
2. სამღერა	165
3. გავსწორდეთ ბედო	166
4. პოეტი	166
5. მას აქედ რაკი	166
6. ჩემო კალამო	167
7. ღარცა ნატყა და ღარცა იმედია	167

II. მოგებული ერი, მისი აზროვნება, წარსული და მომავალი:

8. ელეგია	168
9. გუთნისდელა	168
10. აჩრდილი (პოემა)	169
11. მეუზა	184
12. კაკო ყაჩაღი (პოემა)	186
13. კაცია-ადამიანი?! (მოთხრობა)	204
14. ბედნიერი ერი	270
15. რა ვაკეთეთ, რას ვშვრებოდით	271
16. ჩემო კარგო ქვეყანავ	273

17. ოთარანთ ქერივი (მოთხრობა)

გვერდი.
274

III. ცხოვრების იდეალი და ქართველი ქალის მაღალი მოწოდება:

18. ქართლის დედას	305
19. დედა და შვილი	306
20. «გლახის ნაამბობი»-დან	313
21. დიმიტრი თავდადებული (პოემა)	321
22. განდევნილი (პოემა)	326
გასამეორებელი კითხვები	343

VIII. აპაკი წმრეთელი — ბიოგრაფია . 347

I. მგოსნის პიროვნება:

1. ჩემი თავგადასავალი	349
2. ამაო ძეპნა	382
3. სალამ-ორი	383
4. საბრალო გული	384
5. უდარღო კაცი	386
6. პასუხი ჭალადიდელისადმი	386
7. ციცინათელა	389
8. ჩემო თავო ბედი არ გიწერია	389
9. ჩანგური	391
10. ორი სურათი	391
11. სასოწარკვეთილება	393
12. გამოფხიზლება	395
13. სიმღერა („დაგვიზამარდა“)	395
14. სიმღერა („ბულბული ვარდს“)	396
15. აღმართაღმართ მივდიოდი	397
16. იმერული ლექსი	398
17. მუხამბაზი	398
18. ნატვრა	399
19. პოეტი	400
20. ხალხური (მინდვრად ეგდო)	401
21. განთიადი	401
22. ჭალარა	402
23. ყარიბი	403
24. ავადმყოფი მგოსანი	403
25. მწუხრი	404
26. მოპაკედავის ჩვენება	405
27. სულიკო	412
28. ქებათაქება	413
29. დიდება მაღალსაშინა	415

II. მშობელი ერი, მისი აზგო, წარსული და მომავალი:

✓ 30. პოემიდან «რუსეთუმე» .	416
31. მიგონება .	421
32. იმერული ნანინა .	423
33. «ბოდვა» .	424
34. პანორამა .	429
✗ 35. თორნიკე ერისთავი (პოემა) .	433
36. ბაგრატ დიდი (ნაწყვეტი) .	447
37. «თამარ-ცბიერი» (დრამატ. პოემა) .	456
✗ 38. «ბაში აჩუკი» (რამოდენიმე ნაწყვეტი) .	492
✗ 39. «პატარა კახი» (სამი სცენა) .	514
40. მომავალი სიხარული .	537

III. ზღაპრები და სინამდვილე:

41. ალექსი (ზღაპარი) .	540
42. ღაშურა (ზღაპარი) .	558
43. ნაცარქექია (ზღაპარი) .	559
✓ 44. გამზრდელი (ნამდვილი ამბავი) .	571
გასამეორებელი კიოხეები .	578

ნ ა რ ე ვ ი

ბიოგრაფიული ცნობები: ალექსანდრე ჭავჭავაძე, მამია
გურიელი და ანტონ ფურცელაძე .

583

II. მათი ლექსები:

1. „სიყვარული“ ალ. ჭავჭავაძისა .	583
2. „სახე შენი მემახევა, მებადა“ მისივე .	585
3. „ვაჟ დრონი, დრონი“ მისივე .	585
4. „გოგჩა“ მისივე .	586
5. „შოშია“ მამია გურიელისა .	588
6. „ადამიანი“ მისივე .	590
7. „პოეტის ფიცი“ მისივე .	591
8. „ჩემს სანეტაროს“ ანტ. ფურცელაძისა .	592

ეკლომათა გასწორება .

I

ოლოსიტყვაობა .

III

არჩევი .

IV

შეცდომათა განსწორება:

გვერდი	სვეტი	სტრიქონი	სიტყვა	უნდა იყოს:
8	---	25	7	მგრძნობიარე
16	1	18	1	ჭე
"	"	22	1	რა
23	--	36	5	ჩემთა
25	-	3	4—5	გველთა-მცველთა
31	—	22	1	შენს
33	—	27	1	რას
39	—	12	9	ფეხი
40	—	36	8	აღაგას
41	---	1	2	ნადგელო:
48	—	29	4	თბი:
62	—	4	3	უოველი
74	—	12	1—2	დელა-წმინდისა
77	2	1	4	ნათელს
101	--	11	4—5	ფარდაჩამოფარებული
"	—	22	5—6	გულდაკლებული
"	—	29	3—4	„გეფუხისტუარსნის“
"	—	15	7	ავფშრუკავთ
126	(გვერდის რიცხვი შეცდომითაა 226)			126
131	—	23	6	მოკლედ
140	1	9	1—2	„ჭოლუმის“ იასხიან
150	1	13	4	ტლუ
153	—	13	1—3	23 სნეული ოჯახი
183	—	33	2	აღუწუნა
190	—	10	2	არის
192	—	10	5	შენა,
"	--	12	5	ღხენა
194	—	16	2	ფართო
204	—	8	9	წაღმით

ს ა რ ჩ ე ვ ი

საგანი .	გვერდი.
პირველი მუხლი — ბიოგრაფია	7
1. ლხინი (სადღეგრძელო)	9
2. ზარალისა	19
3. ჩემს დას ეფემიას	21
4. ალბომში	24
5. საღამო გამოსაღმებისა	26
6. პასუხი შეილებსა	27
7. თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში	31
8. მუშა ბოქვლაძე	33
გასამეორებელი კითხვები	36
II. ნიკოლოზ ბარათაშვილი — ბიოგრაფია	39
I. მკონის ნაღველი:	
1. შემოღამება მთაწმინდაზედ	41
2. ფიქრნი მტკვრის პირას	42
3. ჩემს ვარსკვლავს	43
4. სული ობოლი	44
5. მერანი	44
6. სულო ბოროტო	46
II. მშობელი ძველის ვითარება:	
7. ბედი ქართლისა (პოემა)	47
8. საფლავი მეფის ირაკლისა	59
III. ს ი უ ვ ა რ უ ლ ი:	
9. სატრფოს	60
10. ვჰპოვე ტაძარი	61
11. რად ჰყვედრი კაცსა	61
12. ჩინარი	62
გასამეორებელი კითხვები	63
III. ვახტანგ მკრეჭიანი — ბიოგრაფია	67
1. რუსეთიდან	68
2. იმედი (შემოკლებით)	68
3. არის ადგილი (გელათი)	70

1. თბილისი	71
2. ქუთაისი (პოემა)	72
3. ქუთაისი პენ წინა	76
7. ქუთაისი	77
8. თბილისი (პოემა)	77
9. ღვთისმშობლის (პოემა)	78
10. სამშობლო ქვეყნის პასუხი	81
11. ირაკლი და იმისი დრო	82
12. შოთა და მოგზაური	83
განმეორებული კითხვები	84

IV. გიორგი ერისთავი — ბიოგრაფია 95

1. სვიმონ მაჩაბლა	97
2. მტკვრისადმი	98
3. ყაზანისადმი	98
4. თ. სვიმონ მაჩაბლა	99
5. დედა და ქალი	99
6. ფიქრი ყმაწვილის ქალისა	100
7. თ. ნიკოლოზ მელიქიძის ძის ბარათაშვილის გარდაცვალებასად	102
8. ვისთვის ვსთქვა ლექსნი	103
9. «შეშლილი»-დან	103
10. გაყრა (კომედია)	105
განმეორებული კითხვები	107

V. დანიელ გონიძე — ბიოგრაფია 111

«თხმან-აღას თაგვადასაუალი» (სტეფანე ცხიფან)	112
განმეორებული კითხვები	113

VI. საფიქრო ერისთავი — ბიოგრაფია 115

I. ცხოვრება და ბუნება:

1. ყვავილენი	115
2. ღარიბი მდიდარი	115
3. ზამთარი	116
4. განადგურებული	116
5. აღფრთოვანება	116
6. ზოგადი	117
7. რთული	117

II. სამშობლო და გავლენიანობა:

8. ქართული და ირაკლი	118
9. მისი ფიქრი მუც ბიჭი თათართ	119